

เอเซียตะวันออกเฉียงใต้: ข้อถกเถียงทางการเมือง

ใจ อึ้งภากรณ์

เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ : ข้อถกเถียงทางการเมือง

ใจ อึ้งภากรณ์

ภาคปก: เส้นไหมจากเขมร ถ่ายโดย Tamsin Jewell

สารบัญ

บทที่ 1	ทุนนิยมและการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่	7
บทที่ 2	การทำหายอำนาจตะวันตกด้วยขบวนการชาตินิยม	47
บทที่ 3	เชื้อชาติและชนชั้นสำคัญขนาดไหน?	71
บทที่ 4	พรรคคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	103
บทที่ 5	สงครามเวียดนาม	143
บทที่ 6	ลัทธิการเมืองของชนชั้นปกครอง	165
บทที่ 7	รัฐหรือตลาด?	193
บทที่ 8	การเมืองเพคในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	229
บทที่ 9	แรงงานกับทุน และขบวนการภาคประชาชน	259
บทที่ 10	เงื่อนไขและกระบวนการในการสร้างประชาธิปไตย	303
	บรรณานุกรม	334

คำนำ

หนังสือ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้อถกเถียงทางการเมือง” เป็นหนังสือเกี่ยวกับการเมืองในภูมิภาคนี้ แต่จะไม่สำรวจสภาพสังคมการเมืองของแต่ละประเทศอย่างแยกส่วนเหมือนกับหนังสือภาษาไทยอื่นๆ เพราะผู้เขียนมองว่าการเปรียบเทียบประเด็นการเมืองและข้อถกเถียงระหว่างนักวิชาการหรือนักเคลื่อนไหวจากสำนักต่างๆ เป็นสิ่งที่ขาดหายไปจากหนังสือวิชาการไทย และเป็นสิ่งที่จำเป็นถ้าเราจะสร้างความเข้าใจรอบด้านเกี่ยวกับการเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในทุกบท จะมีการตั้งคำถามเพื่อชวนให้ผู้อ่านคิดต่อไป และทั้งๆ ที่ผู้เขียนมีจุดยืนมาร์กซิสต์ที่แสดงออกอย่างชัดเจนในงานเขียน แต่มีความพยายามที่จะรายงานความคิดเห็นของทุกฝ่ายมาเพื่อประกอบการถกเถียง โดยไม่มองข้ามหรือละเลยสำนักคิดอื่นที่ผู้เขียนไม่เห็นด้วยแต่อย่างใด ในที่สุดผู้อ่านจะต้องตัดสินใจเองว่าจะมีจุดยืนอย่างไร

หนังสือเล่มนี้ เริ่มต้นในยุคก่อนทุนนิยมและอาณานิคม หลังจากนั้นก็มีการพิจารณาขบวนการชาตินิยมและขบวนการคอมมิวนิสต์ มีการพิจารณาข้อถกเถียงใหญ่ๆ เกี่ยวกับเชื้อชาติและชนชั้น เกี่ยวกับลัทธิการเมืองที่แข่งขัน เกี่ยวกับรัฐหรือตลาดในนโยบายเศรษฐกิจ และเกี่ยวกับกระบวนการสร้างประชาธิปไตย นอกจากนี้มีการสำรวจการเมืองเพศ และการเมืองภาคประชาชน ซึ่งรวมถึงขบวนการแรงงานอีกด้วย

หนังสือเล่มนี้ เขียนขึ้นเพื่อเป็นตำราสำหรับนักศึกษาในระดับปริญญาตรีและโทในมหาวิทยาลัย แต่ผู้เขียนพยายามใช้ภาษาและการอธิบายง่ายๆ ด้วยความหวังว่าผู้ที่ไม่ได้เรียนในระดับมหาวิทยาลัยน่าจะอ่านและเข้าใจได้ดี

ร.ศ. ใจ อึ้งภากรณ์

ธันวาคม ๒๕๕๒

ji.ungpakorn@gmail.com

บทที่ 1

ทุนนิยมและการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่

ชวนผู้อ่านร่วมขบคิด ประเด็นถกเถียงจากบทนี้

- ประวัติศาสตร์ประเทศไทย พม่า อินโดนีเซีย เวียดนาม ฯลฯ มีจริงหรือไม่?
- รัฐชาติมีมาตั้งแต่กำเนิดมนุษย์และเป็นเรื่องธรรมชาติ หรือไม่?
- การล่าอาณานิคมเกิดขึ้นเพราะอะไร?
- เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกวันนี้เป็นระบบทุนนิยมเต็มตัว หรือยังไม่สมบูรณ์?
- ในยุคโบราณมีพระเจ้าแผ่นดินปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จริงหรือไม่?
- ทำไมชนชั้นปกครองในแถบนี้ให้ความสำคัญกับการควบคุมแรงงานมาตั้งแต่ก่อนยุคทุนนิยม?
- ก่อนทุนนิยมภูมิภาคนี้จมอยู่ในความล้าหลังและอนุรักษนิยมเพราะขาดการติดต่อกับโลกภายนอก ใช่หรือไม่?
- ทุนนิยมเปิดทางให้คนต่างชาติเข้ามาอาศัยในภูมิภาคนี้แล้วขูดรีดคนพื้นเมืองจริงหรือไม่?
- ก่อนการเข้ามาของมหาอำนาจตะวันตก สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นสังคมแห่งน้ำใจ ต่างจากวัตถุนิยมที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ ใช่หรือไม่?
- ประเทศไทยไม่เคยเป็นเมืองขึ้นเหมือนประเทศรอบข้าง จริงหรือไม่?
- ถ้าคิดบัญชีการลงทุนและการกอบโกยกำไรกลับประเทศแม่ ตะวันตกสูบเลือดออกจากเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคอาณานิคม หรือไม่?
- ใครได้ประโยชน์จากการผลักดันการค้าเสรีในยุคอาณานิคม?
- กรรมาชีพตะวันตกได้ประโยชน์จากการล่าอาณานิคม หรือไม่?
- ในยุคอาณานิคมเชื้อชาติต่างๆ ในภูมิภาคนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างไร?

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เรารู้จักในยุคปัจจุบัน ล้วนแต่ถูกออกแบบโดยมนุษย์ ภายใต้กรอบเศรษฐกิจและการเมืองของระบบทุนนิยม เพราะระบบทุนนิยมในตะวันตกเป็นต้นกำเนิดและแรงผลักดันให้เกิดการล่าอาณานิคมและการปรับเปลี่ยนสังคมครั้งยิ่งใหญ่ที่มีผลต่อวิถีชีวิต การเลี้ยงชีพ การผลิต และการปกครอง ในทุกส่วน ในพื้นที่เราจะพิจารณาก่อนว่าชีวิตความเป็นอยู่ก่อนการเข้ามาของทุนนิยมเป็นอย่างไร แล้วค่อยมาดูว่า มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ไปสู่อะไร แต่ก่อนที่จะพิจารณาได้ เราต้องใช้เวลาลึกคิดในการทำความเข้าใจกับ “ระบบทุนนิยม”

ทุนนิยม

ทุนนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของโลกสมัยใหม่ มันเป็นระบบที่มีพลังพลวัตสูง เพราะมีการสะสมมูลค่าเพื่อลงทุนพัฒนาการผลิตอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง คาร์ล มาร์กซ์ และ เฟรดเดอริก เองเกิลส์ เคยตั้งข้อสังเกตกับระบบนี้ในหนังสือ *แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์*¹ ว่า ภายในสองร้อยปีของทุนนิยม ระบบนี้สามารถสะสมมูลค่าและความมั่งคั่งไว้มากกว่าที่ระบบอื่นๆ ก่อนหน้านี้สามารถสะสมได้ในช่วงเวลาพันๆ ปี และนอกจากนี้ในระบบทุนนิยมยังมีการพัฒนาเทคโนโลยีถึงขนาดที่ “สิ่งที่ทันสมัยเกือบจะยังไม่ทันนำมาใช้ก็ล้าสมัยไปแล้ว” และเราจะเห็นอีกว่าพลวัตของทุนนิยมนี้เองที่ผลักดันให้รัฐบาลและบริษัทตะวันตกร่วมมือกันขยายอาณาเขตการเมืองและเศรษฐกิจออกไปด้วยการล่าอาณานิคม ปรากฏการณ์นี้นักมาร์คซิสต์เรียกว่า “จักรวรรดินิยม” (Imperialism)²

¹ คาร์ล มาร์กซ์ และ เฟรดเดอริก เองเกิลส์, “แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์” ใน ใจ อึ๊งภากรณ์และคณะ (๒๕๔๕), “อะไรนะลัทธิมาร์กซ์ เล่ม ๒”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, หรือฉบับที่ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์อื่นๆ

² เลนิน “จักรวรรดินิยมขั้นตอนสูงสุดของทุนนิยม” และ Alex Callinicos *et al.* (1994) *Marxism and the new imperialism*. Bookmarks, London. สำหรับภาษาไทยดู ใจ อึ๊งภากรณ์ และคณะ (๒๕๔๕), อ้างแล้ว

อีกสิ่งหนึ่งที่ทฤษฎีมาร์คซิสต์ช่วยเราในการเข้าใจประเด็นการล่าอาณานิคมคือการวิเคราะห์สังคมมนุษย์ด้วยกรอบวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) กรอบการวิเคราะห์แบบนี้มองว่า วิถีเลี้ยงชีพของมนุษย์ เช่น ระบบการผลิต หรือการเลี้ยงชีพวันต่อวัน มีผลในการวางกรอบความคิดด้วย ซึ่งรวมถึงความคิดที่เกี่ยวกับการบริหารสังคม หรือความคิดที่พยายามอธิบายว่าเราเป็นใคร การมองแบบนี้ทำให้เราเห็นว่า **“รัฐชาติ”** เป็นระบบบริหารและระบบความคิดทางการเมืองที่เกิดขึ้นมากับระบบทุนนิยม ไม่ใช่เรื่องธรรมชาติ

แล้วทุนนิยมคืออะไร? ถ้าถามสามัญชนเราอาจได้หลายๆ คำตอบ เช่น มันเป็นระบบที่ใช้เงิน เป็นระบบที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนในตลาดท่ามกลางการแข่งขัน เป็นระบบที่เงินเป็นใหญ่ เป็นระบบที่มีธุรกิจเอกชน เป็นระบบที่มีการผลิตในโรงงาน ฯลฯ ทั้งๆ ที่คำตอบเหล่านี้มีความจริง แต่มันไม่ใช่นิยามที่เพียงพอให้เราเข้าใจทุนนิยมได้

การใช้เงิน (หรือสัญลักษณ์ของการแลกเปลี่ยนสินค้า) การค้าขาย การแข่งขันทางเศรษฐกิจและการเมือง การมีธุรกิจหรือพ่อค้าเอกชน และแม้แต่ระบบการผลิตในโรงงาน ล้วนแต่มีไม่มากนักในระบบก่อนทุนนิยม เพราะเราทราบดีว่ามีการค้าขายระหว่างตะวันตกกับตะวันออกมานาน เราทราบว่าคนสุโขทัยค้าขายขามสังคโลกในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรารู้ว่าอยุธยาเป็นเมืองค้าขายกับทั่วโลก³ และเรารู้ว่าในประเทศจีนในยุคเก่าแก่มีการผลิตแบบอุตสาหกรรมในโรงงาน⁴

สิ่งที่ทำให้ระบบทุนนิยมต่างจากระบบก่อนๆ อย่างชัดเจน คือ

1. การที่มีชนชั้นใหม่ “ชนชั้นนายทุน” ขึ้นมาเป็นชนชั้นปกครองและชนชั้นที่ควบคุมการผลิตผ่านการเป็นเจ้าของหรือผู้ควบคุมปัจจัยการผลิต และผู้ผลิตมูลค่าให้นายทุนหรือคนที่ทำงานนั่นเอง ก็เป็นชนชั้นใหม่เช่นกัน คือ “ชนชั้นกรรมาชีพ” ซึ่งมีลักษณะใหม่เพราะได้ค่าจ้างเป็นการตอบแทนงานที่เขาทำ เขาเป็นแรงงานรับจ้าง ไม่ใช่ไพร่หรือทาส ไม่มีทหารของเจ้าขุนมูลนายที่โหดมา

³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (๒๕๔๒) “อยุธยา ประวัติศาสตร์และการเมือง”, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

⁴ Chris Harman (1999), *A People's History of the World*. Bookmarks.

บังคับให้เขาทำงานฟรีๆ หรือไม่มีใครมายึดผลผลิตของเกษตรกรไปเหมือนในยุคก่อน แต่แน่นอนในระบบทุนนิยมมีชนชั้นอื่นๆ อีก เช่น ชนชั้นกลางสมัยเก่าและใหม่ และชนชั้นเกษตรกรรายย่อย มีทั้งชนชั้นใหม่และชนชั้นที่ตกค้างมาจากยุคก่อนๆ

2. ชนชั้นนายทุนใช้มูลค่าที่นำมาจากการทำงานของกรรมมาชีพ มาลงทุนเพื่อผลิตสินค้าหรือผลผลิตใหม่อย่างต่อเนื่อง พุดง่ายๆ มีการลงทุนล่วงหน้าเพื่อผลิต ต่อจากนั้นมีการขายผลผลิตโดยได้กำไรเพราะค่าจ้างกรรมมาชีพย่อมน้อยกว่ามูลค่าที่เขาผลิต⁵ แล้วกำไรดังกล่าวจะถูกนำมาลงทุนเพื่อสะสมทุนอีกรอบ เป้าหมายหลักคือการสะสมทุนเพื่อแข่งขันกับนายทุนอื่นๆ ในตลาด ซึ่งต่างจากเป้าหมายก่อนยุคทุนนิยมที่เน้นการบริโภคของชนชั้นปกครองเป็นหลัก คาร์ล มาร์กซ์ เคยเสนอ “สูตรรวมของทุน”⁶ ดังนี้คือ

M1→C→M2

โดยที่ M คือทุน และ C คือสินค้า

3. เนื่องจากระบบทุนนิยมต้องอาศัยอำนาจการเมืองใหม่ของนายทุนทั้งชนชั้น และต้องมีมาตรฐานทั่วไปในการบริหารพื้นที่ เช่น กฎหมาย ระบบภาษี ภาษาศึกษา ฯลฯ ทุนนิยมก่อให้เกิด “รัฐชาติ” ขึ้นมาเป็นหน่วยงานบริหารและปกครองประชาชน ยิ่งกว่านั้นรัฐชาตินี้เป็นเครื่องมือสำคัญของธุรกิจเอกชนในการปกป้องผลประโยชน์ตนเอง และการขยายอิทธิพลข้ามพรมแดนไปทั่วโลก เพราะรัฐชาติมีทั้งพรมแดนที่ชัดเจน และกองกำลังทหารที่จะปกป้องพรมแดนและรุกรานพรมแดนอื่น

เราต้องเข้าใจว่าการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างชนชั้นขุนนางเก่ากับชนชั้นนายทุนใหม่มีมานานเป็นเวลานานๆ ปี⁷ แต่ชนชั้นนายทุนเพิ่งได้รับชัยชนะทางการเมืองเป็นครั้งแรกใน

⁵ ดู ทุนมูลค่าแรงงานของ คาร์ล มาร์กซ์ เช่น ใน โจ อังภากรณ์และ คณะ (๒๕๔๕), อ้างแล้ว, บทที่ 2

⁶ คาร์ล มาร์กซ์ (๒๕๔๒) “ว่ด้วยทุน” เล่มหนึ่ง แปลและเรียบเรียงโดย เมธี เอี่ยมวราร, สำนักพิมพ์ธีรพรรณ

⁷ Chris Harman (1999), อ้างแล้ว

การปฏิวัติอังกฤษและเนเธอร์แลนด์ในศตวรรษที่ 17 หลังจากนั้นประมาณหนึ่งร้อยปีก็มี การปฏิวัติอเมริกาและฝรั่งเศส ซึ่งเปิดทางให้ทุนนิยมขยายเป็นระบบโลก การล่า อาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกเพียงแต่เป็นบทสุดท้ายในการทำลายระบบเก่าและ ชัยชนะเด็ดขาดของทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ในกรณีไทย ญี่ปุ่น เยอรมัน และประเทศอื่นๆ หลายประเทศ ชนชั้นปกครองเดิมถูกกดดันจากทุนนิยมโลกาภิวัตน์ให้จำเป็นต้องปฏิรูป ระบบเองและแปรตัวเป็นชนชั้นปกครองแบบใหม่ในระบบทุนนิยม⁸ หลังจากนั้นมีการสร้าง รัษฎาติ และเศรษฐกิจตามรูปแบบของระบบใหม่ นี่คือการเปลี่ยนแปลงใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายใต้การปกครองของอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือฮอลแลนด์ ไม่ต่าง จากการเปลี่ยนแปลงในไทยภายใต้กษัตริย์กรุงเทพฯ ในสมัยเดียวกัน

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนทุนนิยม ก่อนรัฐชาติ ก่อนยุคอาณานิคม

ถ้าเราพิจารณาข้อคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนยุคทุนนิยม บ่อยครั้งมันเป็นเพียงการบิดเบือนประวัติศาสตร์เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง ท้ามกลางข้อถกเถียงสมัยใหม่ ยกตัวอย่างเช่น ผู้ที่ต้องการจะคัดค้านผลกระทบต่อชีวิต ที่มาจากทุนนิยมโลกาภิวัตน์ในยุคนี้มักเสนอว่า ระบบดั้งเดิมก่อนทุนนิยมเป็นระบบที่เน้น น้ำใจและศีลธรรม ไม่มีการกดขี่แย่งชิงทรัพยากรกัน และมีการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง ไม่มีการสะสมมูลค่าและไม่ติดต่อกับระบบตลาดโลก เราจะได้ยินข้อเสนอดังกล่าวจากสำนัก “เศรษฐกิจชุมชนแนวพุทธ”⁹ หรือสำนักคิดแบบเศรษฐกิจอิสลาม นอกจากนี้ในลักษณะ คล้ายๆ กัน แต่เป็นมุมมองด้านลบ สำนักคิดสายสตาลิน-เหมาของพรรคคอมมิวนิสต์ ต่างๆ เคยมองว่า ระบบก่อนทุนนิยมมีลักษณะล้าหลัง ไร้พลัง และเป็นอุปสรรคต่อการ

⁸ Neil Davidson, (2004), The prophet, his biographer and the watchtower. *International Socialism Journal*, No. 2 : 104, p. 23., Kullada Kesboonchoo Mead, (2004), *The rise and decline of Thai absolutism*. Routledge Curzon. ใจ อึ๊งภากรณ์ และคณะ (๒๕๔๓) “การเมืองไทย ในทัศนะลัทธิมาร์กซ์”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, บทที่ 3

⁹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ (๒๕๔๑), แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนาในประเทศไทย ใน “*ทฤษฎีและ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*” วิถีวรรณ, ชุดภูมิปัญญา #7, และดูข้อถกเถียงโต้แย้งกับสำนักนี้ โดย ก่ายย ลายสมิต, (๒๕๔๒), “วิชนหนึ่งนักเศรษฐศาสตร์”, สำนักพิมพ์รู้แจ้ง

พัฒนา ผู้เขียนสนับสนุนเจตนาของสำนักคิดเหล่านี้ในการวิจารณ์ทุนนิยม หรือการวิจารณ์ระบบศักดินา แต่การวาดภาพสังคมเก่าแบบนี้ไม่มีประโยชน์เท่าใดในการคัดค้านทุนนิยม หรือคัดค้านแนวคิดอนุรักษนิยม เพราะมันไม่ตรงกับความจริง

ตัวอย่างอื่นๆ ของการบิดเบือนประวัติศาสตร์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองมาจากชนชั้นปกครองและนักวิชาการของเขา ทุกครั้งที่มีการสร้างชาติก็ต้องมีการสร้างนิยายประวัติศาสตร์ของชาติย้อนหลัง ที่อ้างว่าผู้คนในประเทศต่างๆ มีสำนึกรักชาติมาแต่ไหนแต่ไร บางครั้งมีการสร้างนิยายความคิดเกี่ยวกับความบริสุทธิ์ของเชื้อชาติในอดีต ซึ่งสอดคล้องกับข้ออ้างปัจจุบันว่า คนที่เชื้อชาติต่างกันในสังคมมักขัดแย้งกันทางผลประโยชน์เสมอ หรืออาจมีการเสนอภาพว่า การปกครองในอดีตรวมศูนย์เหมือนปัจจุบัน เป็นต้น แต่ทั้งหมดเป็นการโกหกทางประวัติศาสตร์ นิยายโกหกดังกล่าวไม่ได้มาจากชนชั้นปกครองในพื้นที่อย่างเดียว ชนชั้นปกครองของฝ่ายล่าอาณานิคมก็ผลักดันนิยายด้วย มีการอ้างว่ามหาอำนาจตะวันตกต้องเข้าไป “รับภาระ” ในการยึดครองและปกครองอาณานิคม “เพราะคนพื้นเมืองโง่ ล้าหลัง ขาดความเจริญและความอารยะ” แต่ข้ออ้างดังกล่าวมองข้ามข้อมูลประวัติศาสตร์ที่เสนอว่า ก่อนที่ระบบทุนนิยมจะเกิดขึ้น เอเชียและส่วนอื่นของโลก เจริญพอๆ กับตะวันตก หรืออาจเจริญก้าวหน้ากว่าด้วยซ้ำ และสาเหตุที่ทุนนิยมได้ชัยชนะในตะวันตกก่อนที่อื่นไม่ได้มาจากความเจริญของตะวันตก แต่มาจากความล้มเหลวของระบบเดิมในตะวันตกที่อ่อนแอต่างหาก¹⁰

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนทุนนิยม มีลักษณะสำคัญๆ 4 ประการที่น่าสนใจคือ

1. ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีจำนวนคนน้อยแต่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร
2. ประชาชนมีลักษณะทางเชื้อชาติหลากหลายมาก แม้แต่ในพื้นที่เดียวกัน
3. ระบบการปกครองและอำนาจในการควบคุมคนมีลักษณะกระจาย ไม่รวมศูนย์
4. เป็นพื้นที่ที่ติดต่อกับชายกับระบบโลกมานาน

1. ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีจำนวนคนน้อยแต่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร

โดยส่วนใหญ่แล้ว ถ้าดูภาพรวมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเห็นว่าประชาชนไม่หนาแน่นเหมือนบางส่วนของอินเดียหรือจีน แต่แน่นอนมีบางส่วน เช่น ลุ่มแม่น้ำแดงใน

¹⁰ Chris Harman, (1999), อ้างแล้ว

เวียดนามปัจจุบัน หรือเกาะชาวที่มีประชากรหนาแน่น ใน ค.ศ.1904 คาดว่าในสยามมีประชาชน 11 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร ซึ่งเทียบกับ 73 คนในอินเดีย และ 21 คนในชวา¹¹ นอกจากนี้ความหนาแน่นของประชากรในท้องถิ่นต่างๆ เปลี่ยนแปลงขึ้นลงตลอดเนื่องจากการพัฒนาหรือการเสื่อมสลายของระบบเกษตรและชลประทาน การนำพันธุ์พืชใหม่ๆ เข้ามาจากทวีปอื่น เช่น ข้าวโพด ถั่ว มัน อ้อย โดยชาวปอร์ตุเกส และพ่อค้าอื่นๆ หรือการที่ประชากรลดลงเมื่อเกิดสงคราม เนื่องจากความเสียหาย การล้มตาย โรคภัยไข้เจ็บ และการกวาดต้อนคนไปทาส เป็นต้น

การที่มีประชากรน้อยในพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรและที่ดิน มีผลต่อระบบการปกครองและระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเห็นได้ชัดในรูปแบบแรงงาน¹² ชนชั้นปกครองในพื้นที่นี้เน้นการแสวงหาและควบคุมแรงงานเป็นอันดับหนึ่ง¹³ และแรงงานที่ขี้ขลาดเป็นแรงงานบังคับ (Forced Labour) เพราะการล่อคนมาทำงานด้วยการจ่ายค่าจ้างในสภาพที่ขาดแรงงาน ย่อมไม่คุ้มสำหรับชนชั้นปกครอง เช่น ในปี ค.ศ.1883 ราคาจ้างงานในสยามแพงกว่าในญี่ปุ่น 3 เท่า ในขณะเดียวกันความสำคัญของการควบคุมแรงงานพร้อมกับการที่มีที่ดินทำกินเกินความจำเป็น หมายความว่า การเป็นเจ้าของที่ดินและกฎหมายที่ประกันความเป็นเจ้าของที่ดินไม่มีความสำคัญ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการฝ่ายซ้ายในประเทศไทยที่ได้รับอิทธิพลจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เช่น จิตร ภูมิศักดิ์, นัตรทิพย์ นาสุภา, อานันท์ กาญจนพันธุ์, สิริลักษณ์ คักดีเกรียงไกร¹⁴ เคยเชื่อว่าระบบศักดินาไทย

¹¹ นัตรทิพย์ นาสุภา, (๒๕๒๘), “เศรษฐศาสตร์หมู่บ้านไทยในอดีต”, สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, หน้า ๒๘

¹² ทั่วยุ ทิหลายๆ คน พยายามปฏิเสธความสำคัญของ คาร์ล มาร์กซ์ แต่ในความเป็นจริงเราไม่สามารถมองข้ามข้อสรุปของเขาในทฤษฎีมูลค่าแรงงาน (Labour Theory of Value) ว่าแรงงานมนุษย์สร้างมูลค่าทุกอย่างโดยการดัดแปลงทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ใช่การกระทำของกษัตริย์หรือขุนนางหรือนายพลแต่อย่างใด

¹³ Andrew Brown, (2004), *Labour, Politics and the State in Industrializing Thailand*. Routledge Curzon. ซึ่งให้เห็นว่าผู้ใช้แรงงานและการควบคุมแรงงานมีความสำคัญทางการเมืองมาตั้งแต่สมัยศักดินา

¹⁴ จิตร ภูมิศักดิ์, (๒๕๓๙), “โฉมหน้าของศักดินาไทยในปัจจุบัน” สำนักพิมพ์นกยูง, นัตรทิพย์ นาสุภา, (๒๕๑๙), บทความสั้นเรื่องศักดินาไทยกับการพัฒนาสังคมไทย, ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “ศักดินากับการพัฒนาการของสังคมไทย” นวนิยายการเมือง, นัตรทิพย์ นาสุภา, (๒๕๒๔), “เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย”, สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, อานันท์ กาญจนพันธุ์, (๒๕๒๗), แรงงานในประวัติศาสตร์

เป็นระบบที่มีการถือครองที่ดินโดยขุนนางและกษัตริย์เพื่อควบคุมการผลิต เพราะลำดับขั้นศักดินาใช้พื้นที่นาในการกำหนดยศศักดิ์ แท้จริงแล้วมันเป็น "ที่ดิน" นามธรรมเท่านั้น¹⁵ จักรทิพย์ นาถสุภา กล่าวที่จะเปลี่ยนใจในเรื่องนี้หลังจากการพิจารณาข้อมูลเพิ่มเติม¹⁶

ในพื้นที่ที่อาจมีประชากรหนาแน่น หรือในพื้นที่ที่ต้องใช้งานหนักในการถางป่า สิทธิในการใช้ที่ดินอาจสำคัญกว่าที่อื่น แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าบ่อยครั้ง ที่ดินมีลักษณะเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน สิทธิหลักคือสิทธิการใช้ที่ดิน ไม่ใช่การครอบครองและสืบทอดมรดก เช่น ในเกาะชวาและบาหลี มีการแบ่งที่ดินที่มีการชลประทานโดยชุมชนทุกปี ซึ่งระบบนี้ยังคงค้างอยู่ในบางส่วนของเกาะบาหลีทุกวันนี้

การบังคับแรงงานมีหลายรูปแบบ ในระบบศักดินาซึ่งพบในดินแดนดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ปัจจุบันเป็นประเทศไทย พม่า ลาว เขมร และบางส่วนของเวียดนาม จะมีแรงงานบังคับสองรูปแบบคือ ไพร่กับทาส¹⁷ ไพร่เป็นเกษตรกรที่มีชีวิตกึ่งอิสระ¹⁸ แต่จะถูกเจ้าขุนมูลนายเกณฑ์เป็นช่วงๆ เมื่อต้องการก่อสร้างหรือการทำสงคราม บางคนเรียกระบบนี้ว่าระบบ Corvée ซึ่งเป็นระบบเกณฑ์แรงงานที่ฝรั่งเศสใช้ในอินโดจีนในภายหลัง

ลานนาไทย, ใน "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔", จักรทิพย์ นาถสุภา กับ สมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, สิริลักษณ์ คักดีเกรียงไกร, (๒๕๒๗), ระบบเศรษฐกิจไทยสมัยอยุธยา, ใน "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔", จักรทิพย์ นาถสุภา กับ สมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

¹⁵ แล ดิลกวิทยรัตน์, (๒๕๒๒), วิธีการผลิตแบบเอเชียกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์แห่งความด้อยพัฒนาของสังคมไทย, วารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ ๙, (๑), ๘๗-๙๘, คีฤทธิ์ ปราโมช, (๒๕๑๖), "สังคมสมัยอยุธยา", ประวัติศาสตร์และการเมือง, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สุภรณ์ เลิศพานิชย์กุล, (๒๕๒๗), ระบบศักดินา, ใน "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔", จักรทิพย์ นาถสุภา กับ สมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ (๒๕๔๓), อ้างแล้ว

¹⁶ จักรทิพย์ นาถสุภา, (๒๕๒๘), อ้างแล้ว

¹⁷ ปิยะจักร์ ปิตะวรรณ, (๒๕๒๖), "ระบบไพร่ในสังคมไทย", สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹⁸ Chatchai Panananon, (1988), Phrai, neither free nor bonded. *Asian Review*, Chulalongkorn University, 2, 1.

ทาสเป็นผู้ที่ตกอยู่ภายใต้เจ้านายตลอดชีวิต สามารถถูกใช้งานได้ตลอดโดยไม่มีการค่าจ้าง ทาสในระบบศักดินาคือผู้ที่ติดหนี้สินกับมูลนาย ผู้ที่ต้องการความคุ้มครองจากมูลนายเพื่อไม่ให้ถูกกลั่นแกล้งจากผู้ใหญ่คนอื่น หรือมาจากการเป็นเชลยศึก¹⁹ ในสงครามระหว่างเมืองต่างๆ เพื่อช่วงชิงแรงงาน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง และจะเห็นว่าการทำสงครามไม่ได้เน้นไปที่การขยายอาณาเขตหรือการยึดครองดินแดน แต่เป็นการทำสงครามเพื่อปล้นคน ปล้นทรัพย์ หรือเพื่อแสดงอำนาจทางการเมืองเพื่อบังคับการส่งส่วยมากกว่า นักวิชาการ เช่น Reid²⁰ คาดว่าในเมืองปัตตะเวีย (Batavia หรือ จาการ์ตา ปัจจุบัน) เคยมีช่วงหนึ่งที่ประชาชนส่วนใหญ่เป็นเชลยศึก

นอกจากเชลยศึกแล้วอีกวิธีหนึ่งที่มีการจับทาสมาใช้งานคือการปล้นคนจากพื้นที่ใกล้เคียงโดยพวกโจรสลัด เช่น ในหมู่เกาะของสุลต่านซูลู (Sulu Sultanate)

ถึงแม้ว่าการใช้แรงงานบังคับเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชนชั้นปกครองดั้งเดิม ปัญหาในการเกณฑ์แรงงานด้วยการบังคับกลายเป็นอุปสรรคต่อการขยายเศรษฐกิจในยุคทุนนิยม เพราะไม่สามารถเพิ่มจำนวนคนงานในปริมาณเพียงพอและคนที่ถูกบังคับให้ทำงานโดยไม่ผลตอบแทนย่อมหาทางหนีงานเสมอ ดังนั้นชนชั้นปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มแก้ปัญหาหนี้โดยการชักชวนคนจีนและคนอินเดียเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีผลทำให้ราคาจ้างงานลดลงเพราะมีแหล่งแรงงานรับจ้างเพิ่มขึ้นมหาศาล

จะเห็นได้ว่าพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนทุนนิยมมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติมากมาย และภายหลังจากที่ทุนนิยมเข้ามา มันกลายเป็นพื้นที่แห่งโอกาสในการขยายตัวของทุนนิยม

2. ประชาชนมีลักษณะทางเชื้อชาติหลากหลายมาก แม้แต่ในพื้นที่เดียวกัน

ในยุคก่อนทุนนิยมไม่มีการใช้คำว่า “ชนกลุ่มน้อย” หรือ “คนต่างด้าว” และไม่มี “ภาษาประจำชาติ” เพราะนอกจากจะไม่มีความคิดเรื่องชาติและสัญชาติแล้ว การที่เมือง

¹⁹ R. B. Cruikshank, (1975), Slavery in nineteenth century Siam. *Journal of the Siam Society*. 63(2), 315., D. Feeny, (1993), The demise of corvee and slavery in Thailand 1782-1913. In M. A. Klein (ed), *Breaking the chains: slavery, bondage and emancipation in modern Africa and Asia*. The University of Wisconsin Press, USA.

²⁰ A. Reid, (1983), *Slavery, Bondage and Dependency in Southeast Asia*. St. Martin's Press.

ต่างๆ เติบโตด้วยหลายเชื้อชาติที่พูดภาษาของตนเองเป็นเรื่องปกติ และเพื่ออำนวยความสะดวกในการสื่อสารกัน ประชาชนจำนวนมากสามารถพูดได้หลายภาษา

ถ้าใครไปศึกษาการสลักหินบนฝาผนังที่นครวัด จะเห็นว่าด้านหนึ่งเป็นรูปการสวนสนามของกองทัพพร้อมผู้บัญชาการในยุคพระเจ้าสุริยวรมัน²¹ ที่อาจทำให้เราแปลกใจถ้าเรามองสังคมในกรอบปัจจุบัน คือกองทัพดังกล่าวเป็นกองทัพของหลายๆ เชื้อชาติซึ่งไม่มีทางเป็นไปได้ในยุคปัจจุบัน พุดง่าย ๆ การที่เมืองสำคัญอย่างนครวัดมีประชากรหลากหลายเชื้อชาติ พร้อมกับกองทัพและพ่อค้าแม่ค้าที่หลากหลาย ไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาดแต่อย่างใด

ในลักษณะเดียวกันถ้าเราศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา เราจะพบว่าอยุธยาเป็นเมืองสำหรับการค้าขายที่สำคัญ และภายในเมืองมีหมู่บ้านหรือย่านของคนเชื้อชาติต่างๆ มากมาย เช่น คนญี่ปุ่น ปอร์ตุเกส มลายู เปอร์เซีย จีน อังกฤษ มอญ ลาว ฯลฯ และที่ยิ่งแปลกประหลาดมากขึ้น ถ้าเราใช้กรอบคิดปัจจุบัน คือเจ้าหน้าที่ทำเรือไม่ใช่คนไทย มีพ่อค้าเปอร์เซียหรืออิหร่านที่เป็นต้นตระกูลบุญนาท ควบคุมกรมท่า มีภาษาทางการที่ใช้ในการทำเรือสองภาษา คือ ภาษาจีน และภาษามลายู²² พุดง่าย ๆ เมืองสำคัญๆ ก่อนยุคทุนนิยมมีลักษณะเป็นเมืองสากลสูง

ในภาพรวมเราจะเห็นพื้นที่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ประกอบไปด้วยหลายๆ เชื้อชาติคละกัน มีหลายวัฒนธรรม หลายภาษา และหลายความเชื่อ เช่น ในเกาะซาวามีหลายภาษา ทุกเกาะที่ปัจจุบันเป็นส่วนของอินโดนีเซียมีภาษาของตนเอง ในพื้นที่ต่างๆ มีคนอาศัยในที่สูงหรือที่ราบอย่างหลากหลาย ไม่มีเขตสำหรับเชื้อชาติใดเชื้อชาติหนึ่งโดยเฉพาะที่ชัดเจน มีการแลกเปลี่ยนความคิด เทคโนโลยี และวิธีสื่อสารผ่านการค้าขายทั้งทางทะเลและทางบก เช่น การนำศาสนาอิสลามเข้ามา ไม่ได้เข้ามาทางทะเลผ่านคนอาหรับหรือคนมลายูอย่างเดียว แต่มีจีนฮ่ออิสลามที่ค้าขายทางเหนือ มีชาวจามไน้เขมร และเวียดนามทางใต้ที่เป็นคนอิสลามที่มีวัฒนธรรมต่างกันอีก เป็นต้น

ที่สำคัญคือไม่มีใครมองว่าคนนั้นคนนี้เป็น “คนต่างด้าวที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่เรา” และไม่มีใครเสนอว่า คนจากเชื้อชาติที่แตกต่างกันที่อาศัยในเมืองหรือพื้นที่เดียวกัน

²¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, (๒๕๔๕), “นี้เสียมุก”, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

²² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, (๒๕๔๒), อ้างแล้ว, โดยเฉพาะหน้า 165

จะทะเลาะกันหรือแตกแยกกันเป็น “ธรรมชาติ” กรอบความคิดดังกล่าวที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือการปกครองในยุคสมัยใหม่ มาจากความพยายามของชนชั้นปกครองตะวันตก และชนชั้นปกครองเอเชียหลังได้รับเอกราช ที่จะแบ่งแยกและปกครองประชาชน เพื่อไม่ให้รวมตัวกันต่อต้านผู้มีอำนาจ นอกจากนี้ความขัดแย้งทางเชื้อชาติอย่างที่เราเห็นในพม่า ในสามจังหวัดภาคใต้ของไทย หรือที่ฟิลิปปินส์ในปัจจุบัน มาจากการที่ชนชั้นปกครองพยายามทำลายเอกลักษณ์พื้นเมืองของคนบางกลุ่มเพื่อสร้างชาติที่มีลักษณะเหมือนกันหมด ซึ่งบ่อยครั้งสอดคล้องกับการเชิดชูวัฒนธรรมชาติพันธุ์ของชนชั้นปกครอง

พื้นที่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนทุนนิยมเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของเชื้อชาติ หลังการเข้ามาของทุนนิยมผ่านการล่าอาณานิคม มีการดึงเชื้อชาติอื่นๆ เข้ามาอาศัยอีก มันเป็นดินแดนบุกเบิกคล้ายๆ กับทวีปอเมริกา ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของแต่ละกลุ่มชนที่หลากหลาย คือภาพรวมของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่มีใครที่มีความ “ดั้งเดิม” หรือ “ต่างด้าว” แท้ ไม่มี “คนนอก” “คนใน”

ความหลากหลายของเชื้อชาติก่อนทุนนิยมนำไปสู่ความกระตือรือร้นที่จะสร้าง “ความเป็นชาติ” ในภายหลัง ซึ่งประกอบไปด้วยการสร้างประวัติศาสตร์ใหม่ย้อนหลังที่อาจไม่สอดคล้องกับความจริง เช่น การอ้างว่าสุโขทัยเป็นเมืองหลวงแห่งแรกของไทย หรือ การที่รัฐบาลลาวทุกวันนี้เชิดชูพระเจ้าฟ้างุ้ม ที่สถาปนาอาณาจักรล้านช้างราวๆ ปี ค.ศ.1350 ว่าเป็น “วีรบุรุษชาตินิลา” หรือ “พระบิดาของชาตินิลา” ทั้งๆ ที่นักวิชาการอย่าง Grant Evans เสนอว่า เขาน่าจะเป็นคนเชื้อสายเขมร²³

3. ระบบการปกครองและอำนาจในการควบคุมคนมีลักษณะกระจายไม่รวมศูนย์

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนทุนนิยมไม่มีรัฐชาติ ไม่มีพรมแดนของรัฐชาติ ไม่มีแผนที่ของประเทศต่างๆ ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินที่ปกครองประเทศแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และไม่มี “เมืองหลวง” ดังนั้น “ไทย” ไม่เคยรบ “พม่า” มีแต่สงครามระหว่าง อังวะ (Ava) หรือ หงสาวดี (Pegu) กับอยุธยา และสุโขทัยไม่เคยเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย แทนที่จะมีประเทศลาว ไทย เขมร และเวียดนาม มีแต่อาณาจักร จัมปา อันนาม ขอม ล้านช้าง ฯลฯ

²³ Grant Evans, (2002), *A Short History of Laos*. Silkworm Books, Chiang Mai.

ระบบการปกครองในยุคก่อนทุนนิยมไม่เคยรวมศูนย์ในลักษณะรัฐชาติปัจจุบัน เพราะผู้ครองเมืองที่เราเรียกว่าเป็น “พระเจ้าแผ่นดิน” มีอำนาจจำกัด อำนาจทางการเมือง ขึ้นอยู่กับอำนาจทางทหาร ซึ่งผูกพันกับความสำเร็จทางเศรษฐกิจและการค้า เมืองที่มีอำนาจจะแผ่อิทธิพลออกไปรอบๆ แต่อิทธิพลดังกล่าวจะลดลงตามสัดส่วนของความห่างไกลจากเมืองและความสามารถที่จะส่งกองกำลังไปบังคับใคร รูปแบบการปกครองในลักษณะวงกลมซ้อนๆ ที่แผ่ออกจากเมืองใหญ่นี้เรียกว่า Galactic Polities²⁴ หรือ Mandala States²⁵

ในระบอบการปกครองแบบนี้ เมืองที่มีขนาดเล็กและมีอำนาจน้อยอาจเป็น “หัวเมือง” แต่เราไม่ควรใช้กรอบคิดแบบรัฐชาติมามองว่าหัวเมืองเป็น “เมืองขึ้น” เพราะหัวเมืองหนึ่งอาจอยู่ภายใต้อำนาจของเมืองใหญ่ที่เป็นคู่แข่งกันหลายเมืองก็ได้ และอาจมีอำนาจเหนือเมืองเล็กๆ เองด้วย ตัวอย่างของ “หัวเมือง” แบบนี้คือ เชียงใหม่หรือ เวียงจันทน์ การทับซ้อนของอำนาจแบบนี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่เราไม่สามารถวาดแผนที่ของ รัฐต่างๆ ในยุคนั้นได้ อีกสาเหตุหนึ่งคือความไม่คงที่ถาวรของอำนาจเมืองต่างๆ

ผู้ปกครองเมืองในระบบ Galactic Polities / Mandala States นี้มีอำนาจภายในเมืองตนเองจำกัด ซึ่งนำไปสู่การกระจายและแบ่งอำนาจให้ผู้อื่น เพราะไม่มีกองทัพถาวรหรือข้าราชการประจำที่จะใช้ในการปกครองและการเกณฑ์แรงงาน ซึ่งเป็นแหล่งผลิตมูลค่าทั้งปวง หรือแหล่งสำคัญที่จะสร้างกองทัพ อยู่ในมือของเจ้าขุนมูลนาย ดังนั้นระบบนี้แตกต่างจากระบบพระเจ้าแผ่นดินในลักษณะสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolutism) อย่างสิ้นเชิง พุดง่ายๆ ระบบ “รัฐ” ไม่ค่อยพัฒนาเท่าไร

ระบอบ Galactic Polities หรือ Mandala States ที่กล่าวถึงไปแล้วนี้ ไม่ใช่รูปแบบเดียวของการปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในหมู่เกาะทางใต้และในแหลมมลายูมีระบบสุลต่าน (Sultanates) ซึ่งอาจครอบคลุมทั้งเกาะได้หรือหลายเกาะ แต่ก็ยังไม่มียะโรห์ที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นรัฐชาติอย่างที่เห็นทุกวันนี้

²⁴ S. J. Tambiah, (1977), The Galactic Polity. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 293, 69-97.

²⁵ O. W. Wolters, (1979), Khmer ‘Hinduism’ in the seventh century. In Smith, R.B. & Watson, W. (eds), *Early southeast Asia: essays in archaeology, history and historical geography*. Oxford University Press.

ในส่วนทางตอนเหนือของพื้นที่ที่เราเรียกว่าเวียดนามในปัจจุบัน อิทธิพลของระบบการปกครองและวัฒนธรรมจีนค่อนข้างสูง ดังนั้นจึงมีระบบข้าราชการแบบจีน หรือที่เรียกกันว่า ‘ระบบมนตรี (Mandarin System)’ แต่อาจผสมกับระบบกระจายอำนาจ กลมซ้อนวงกลมที่เห็นในส่วนอื่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และถึงแม้ว่าระบบข้าราชการแบบมนตรีจะเป็นระบบที่ส่วนกลางแต่งตั้งและโยกย้ายผู้ถือตำแหน่งเป็นประจำ เพื่อลดอิทธิพลของมนตรีในพื้นที่หนึ่ง แต่บ่อยครั้งจักรพรรดิที่เป็นหัวหน้ารัฐบาลจะต้องแบ่งอำนาจกับมนตรีท่ามกลางความขัดแย้งในเรื่องการเก็บภาษีและการแจกจ่ายที่ดิน นอกจากนี้ถึงแม้ว่ามนตรีจะต้องผ่านการสอบคัดเลือกของรัฐบาลกลาง²⁶ ซึ่งลดความสำคัญของการสืบทอดสายเลือด แต่ตระกูลใหญ่ๆ หลายตระกูลสามารถสะสมที่ดินและตำแหน่งได้ การปฏิวัติ “Tây-sơn” ที่จักรพรรดิ Nguyễn Anh ยึดอำนาจตั้งตัวเป็นใหญ่ และเรียกตัวเองว่าจักรพรรดิ Gia Long ในปี ค.ศ.1802 เป็นตัวอย่างของการแย่งชิงอำนาจระหว่างส่วนกลางและมนตรี²⁷ ระบบนี้มีการเกณฑ์แรงงานบังคับ แต่ไม่ค่อยมีทาส

ในเกาะเครื่องเทศบันดา (Banda spice islands) มีระบบการปกครองแบบสาธารณรัฐ โดยผู้ครองอำนาจคือคณะกรรมการของคอนอาวูโสในชุมชนที่เรียกว่า “Orang Kaya” จริงๆ แล้วเราสามารถมองว่าระบบนี้ไร้รัฐและไร้การปกครองด้วยซ้ำหรืออย่างน้อย เราอาจมองว่าเป็นการปกครองตนเองโดยชุมชนก็ได้ ทั้งๆ ที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยอย่างที่เรารู้จักทุกวันนี้ และในพื้นที่ดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงพื้นที่ที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน น่าจะมีหลายหมู่บ้านที่ปกครองตนเองโดยไม่ขึ้นกับใครอย่างที่ฉัตรทิพย์และคณะ เสนอ²⁸

นอกจากนี้อาจมีอาณาจักรขนาดใหญ่ที่มีเมืองเป็นศูนย์กลางที่เลี้ยงตนเองได้ผ่านการใช้แรงงานบังคับและระบบชลประทานขนาดใหญ่ อย่างที่ คาร์ล มาร์กซ์ เคยเอ่ยถึง

²⁶ วัดแห่งวรรณคดี Temple of Literature ที่เมืองฮานอย เป็นตัวอย่างของสถาบันที่จัดการสอนและสอบคัดเลือกมนตรี

²⁷ M. J. Murray, (1980), The development of capitalism in colonial Indochina (1870-1940). University of California Press. A. B. Woodside (1971), *Vietnam & the Chinese Model*. Harvard.

²⁸ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ (๒๕๔๑), *อั้งแล้ว, ภัคพัฒน ทิพย์ประไพ, (๒๕๔๐), “แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย”, สกว.*

โดยเรียกว่าเป็น ระบบการผลิตแบบ “วิถีเอเชีย” (Asiatic Mode of Production หรือ A.M.P.)²⁹ ตัวอย่างที่อาจเป็นแบบนี้คือ นครวัด ที่มีการปลูกข้าวหลายรอบต่อปี มีการรวมศูนย์อำนาจพอสมควร และมีประชากรเป็นล้านคนภายในเมืองเดียว อย่างไรก็ตาม เราต้องระมัดระวังอย่างยิ่งในการกล่าวถึงระบบการผลิตแบบ A.M.P. เพราะมาร์คส์เพียงแต่ยกตัวอย่างว่าระบบนี้อาจมีในบางส่วนของเอเชีย เพื่ออธิบายว่าสังคมและระบบการผลิตทั่วโลกมีลักษณะและประวัติการพัฒนาที่แตกต่างกัน ไม่ใช่ว่าทุกแห่งต้องผ่านขั้นตอนเหมือนยุโรปตะวันตก แต่ปัญหาเกิดขึ้นเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์สายสตาลิน-เหมา มาตีความงานของมาร์คส์แบบกลไก หรือแบบคัมภีร์ โดยเสนอว่าระบบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงไทยต้องเป็นระบบ A.M.P. ในภายหลังนักวิชาการสายพรรคคอมมิวนิสต์เริ่มดัดแปลงความคิดเรื่อง A.M.P. เมื่อหันมาสนใจแนวคิดชุมชน โดยเปลี่ยนไปเสนอว่า ในเอเชียมีระบบหมู่บ้านอิสระที่ใช้ระบบชลประทานขนาดเล็ก³⁰ เรื่องนี้สร้างความสับสนพอสมควร

โดยส่วนใหญ่แล้ว ไม่ว่าจะป็นระบบการปกครองแบบไหน ล้วนแต่มีลักษณะผู้นำที่อาศัยความชอบธรรมประกอบกับความรุนแรงเพื่อการควบคุมทรัพยากรและกำลังคน แต่เป็นความชอบธรรมที่ยืนอยู่บนแนวคิดเรื่อง “บารมี” และ “ความศักดิ์สิทธิ์” ในเชิงความเชื่อทางศาสนาโบราณ ไม่ใช่จากการเป็นผู้แทนประชาชนในระบบประชาธิปไตยแต่อย่างใด ดังนั้นเราต้องพึงระวังว่าระบบการปกครองก่อนทุนนิยมเป็นระบบชนชั้นอีกชนิดหนึ่งที่มีการกดขี่ขูดรีด ไม่ใช่ระบบที่มีศีลธรรมและน้ำใจเท่าไร

4. เป็นพื้นที่ที่ติดต่อด้านชายกับระบบโลกมานาน

เราไม่ควรหลงคิดว่าก่อนยุคอาณานิคมและทุนนิยม การค้าไม่สำคัญ และมีแต่การผลิตเพื่อกินอยู่เท่านั้น นอกจากข้อมูลการค้าขายที่เสนอว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 16

²⁸ จิตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ (๒๕๔๑), อ้างแล้ว, ภัคพัฒน์ ทิพย์ประไพ, (๒๕๔๐), “แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย”, สกว.

²⁹ Karl Marx, (1992), Articles on India and China. In: *Surveys from exile, political writings* Volume 2. Penguin Books.

³⁰ ภัคพัฒน์ ทิพย์ประไพ, (๒๕๔๐), อ้างแล้ว

ประมาณ 20% ของการผลิตในภูมิภาคถูกส่งออกไปยุโรปแล้ว เรายังเห็นผลของการติดต่อกับค้าขายในรูปแบบการเผยแพร่ของวัฒนธรรมและความเชื่อ เช่น การเข้ามาของภาษามาเลย์ ภาษาอาหรับ ภาษาต่างๆ ของอินเดีย และภาษาจีนหลายภาษา ในเรื่องความเชื่อทางศาสนาที่มีการนำเข้า ไม่ว่าจะเป็นพุทธ ฮินดู หรืออิสลาม มาเผยแพร่เข้ามาในพื้นที่ที่คนเคยเชื่อแต่ในผีลางนางไม้หรือบรรพบุรุษ

นอกจากอิทธิพลทางวัฒนธรรมแล้ว การติดต่อระหว่างทวีปอเมริกากับเอเชียผ่านการเดินทางของชาวโปรตุเกสและชาวสเปน ได้นำพืชผักผลไม้ชนิดใหม่ๆ มาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น พริก มะละกอ ข้าวโพด มะเขือเทศ หรืออ้อย เป็นต้น เราอาจนึกตลกๆ ได้ว่า “ฝรั่งเป็นคนสอนให้คนไทยกินเผ็ดหรือกินส้มตำ” ก็ได้

การค้าขายมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของเมืองใหญ่ๆ พอๆ กับการเกษตรหรือกวาดต้อนแรงงาน ซึ่งเห็นได้ชัดจากการสร้างเมืองไว้ริมแม่น้ำใกล้ๆ ทะเล เพื่อควบคุมและเก็บส่วยหรือภาษีจากการค้า เพราะในยุคนั้นเกือบจะไม่มีถนนหนทางเพื่อการคมนาคมเลย ทะเลกับแม่น้ำเป็นการคมนาคมสายหลัก เมืองอยุธยาเป็นตัวอย่างที่ดีของเมืองแบบนี้

สรุปแล้ว เอเชียตะวันออกเฉียงใติก่อนทุนนิยมและการล่าอาณานิคมมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ลักษณะชุมชน และระบบการปกครองกระจาย เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ที่มีระบบเศรษฐกิจและการค้าที่เจริญ แต่เป็นสังคมที่มีการกดขี่ขูดรีดและความทารุณพอๆ กับยุคทุนนิยม ผ่านระบบแรงงานบังคับและการทำสงครามอย่างต่อเนื่องและที่ชัดเจนคือ ไม่มีประเทศ ราชชาติ และการปกครองรวมศูนย์ อย่างที่เห็นทุกวันนี้

ยุคแรกของทุนนิยม ยุคแห่งการล่าอาณานิคม

ทำไมมีการล่าอาณานิคม?

สมัยนี้คงไม่มีใครเชื่อคำโกหกหลอกลวงของนักล่าอาณานิคมตะวันตกว่า คนผิวขาวเจริญและอารยกว่าคนในเอเชียหรือแอฟริกา และการนำประชาชนเป็นล้านๆ มาอยู่ภายใต้การปกครองของตะวันตก กระทำไปเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนเอง อย่างไรก็ตาม เรายังจำเป็นที่จะต้องตอบคำถามว่า ชนชั้นปกครองของชาติตะวันตกต้องการอะไรจากการล่าอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การล่าอาณานิคมเป็นการขยายตัวของระบบทุนนิยมข้ามพรมแดนโดยการร่วมมือกันระหว่างบริษัทเอกชนขนาดใหญ่กับรัฐบาล ดังนั้นนอกจากเราจะเห็นบทบาทของรัฐบาลและกองทัพจากตะวันตกแล้ว เรายังเห็นบทบาทของบริษัทเอกชน เช่น บริษัท East India Company ของอังกฤษ หรือฮอลแลนด์ในอินเดียและอินโดนีเซีย ป้อยครั้งบริษัทเอกชนเป็นผู้นำร่องในการยึดพื้นที่ และมีการบริหารบ้านเมืองภายใต้บริษัทเอกชนและกองกำลังของบริษัทพหุหนึ่ง แต่ในที่สุดการบริหารบ้านเมืองแบบนี้ขาดประสิทธิภาพ รัฐบาลจึงต้องเข้ามาแทนที่ และทุกครั้งที่มีการยึดพื้นที่โดยนักล่าอาณานิคม สาเหตุโดยตรงของการยึดพื้นที่จะสลับซับซ้อนกว่าแค่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือการค้า หรือแค่ผลประโยชน์ทางทหารหรือการเมืองอย่างเดียว

นอกจากการร่วมมือกันระหว่างกองทัพของรัฐบาลและบริษัทเอกชนแล้ว สถาบันศาสนาของตะวันตกก็มีส่วนในการร่วมมือบุกเบิกอาณานิคมด้วย โดยเฉพาะในกรณีฝรั่งเศสและสเปน ในฟิลิปปินส์อำนาจปกครองของสเปนแบ่งออกเป็นสามส่วนคือ รัฐบาล กองทัพ และโบสถ์ และในกรณีอินโดจีนในปี ค.ศ.1851 ฝรั่งเศสใช้ข้ออ้างว่า มิชชันนารีเผยแพร่ศาสนาคริสต์ถูกคุกคาม เพื่อเข้าไปยึดครองบางส่วนของเวียดนาม

การที่ทุนนิยมหยุดยั้งไม่ได้และจำเป็นต้องขยายตัวและสะสมทุนอย่างต่อเนื่อง เป็นสิ่งที่ผลักดันให้มีการแสวงหาแหล่งทรัพยากรและวัตถุดิบในทวีปอื่นๆ การไปปล้นทรัพยากรหรือกวาดซื้อสินค้าพื้นเมืองบางชนิด เช่น เครื่องเทศ กาแฟ หรือน้ำตาลในราคาถูก เพื่อนำไปขายในราคาแพงที่ยุโรป เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีการส่งเรือรบและเรือสินค้าไปตามทวีปต่างๆ การขยายตลาดเป็นเรื่องสำคัญและสลับซับซ้อน ในกรณีอินเดีย อังกฤษต้องทำลายการทอผ้าดั้งเดิมในประเทศนั้นเพื่อเปิดตลาดให้สินค้าจากอังกฤษเข้ามา แต่ถ้าพลเมืองเอเชียยากจนเกินไปกำลังซื้อก็จะน้อยไป และบางครั้งมันไม่ใช่แค่ความยากจนที่ทำให้คนในพื้นที่ไม่ซื้อสินค้าตะวันตก ในกรณีจีน นอกจากชนชั้นปกครองจีนพยายามกีดกันไม่ให้ตะวันตกเข้ามาแล้ว ดูเหมือนว่าพ่อค้าตะวันตกไม่มีอะไรที่คนจีนต้องการซื้อ ดังนั้นเพื่อแลกเปลี่ยนกับผ้าไหมหรือชาจีน พ่อค้าตะวันตกต้องนำผลผลิตจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปค้าขายกับจีน เช่น รังนก หรือปลิงทะเล ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้มีการยึดพื้นที่ในฟิลิปปินส์หรือในเกาะของอินโดนีเซียและมาเลเซีย ที่แย่งสุดคือในภายหลังอังกฤษพยายามบังคับให้คนจีนซื้อและเสฟฝิ่นที่อังกฤษผลิตในอินเดีย เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าจีน โดยที่

อังกฤษพร้อมจะทำสงครามเพื่อบังคับผู้นำจีนให้ยอมนำเข้าฝิ่น

ในขั้นตอนแรก การตั้งฐานที่มั่นของตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระทำไปเพื่อเป็นเมืองท่าสำหรับการค้าขายกับจีนและอินเดีย ภูมิภาคนี้มีผลิตผลหลายอย่างที่ค้าขายได้ เช่น ข้าว น้ำตาล ดีบุก ฝ้าย และน้ำมันดิบ แต่หลังปี ค.ศ.1880 ยุโรปเองก็ต้องการดีบุกเพื่อทำกระป๋อง ยางพาราเพื่อทำยางรถและรองเท้า และน้ำมันดิบเพื่อใช้ในเครื่องจักร จึงต้องมีการเร่งการผลิตโดยการเข้าไปยึดครองพื้นที่โดยตรง และเมื่อเร่งการผลิตก็ต้องนำคนงานรับจ้างเข้ามา และต้องกระตุ้นการผลิตข้าวหรือซื้อข้าวเพิ่มขึ้นในตลาดโลกเพื่อนำมาเลี้ยงคนงานรุ่นใหม่เหล่านี้ ตัวอย่างเช่น อังกฤษใช้ข้ออ้างเรื่องการสร้าง ความมั่นคงในการผลิตดีบุกเพื่อเข้าไปยึดครองแหลมมลายู เพราะขณะนั้นมีข้อพิพาทและความวุ่นวายระหว่างบริษัทเงินหลายบริษัทที่กำลังขูดหาดีบุก

บางครั้งการยึดพื้นที่ที่กระทำไปเพื่อป้องกันไม่ให้ประเทศคู่แข่งมีอิทธิพลเพิ่มขึ้น หรือกันไม่ให้คู่แข่งได้พื้นที่ที่อาจเป็นประโยชน์ในอนาคต อังกฤษกับฝรั่งเศสมีการแข่งขันกันในลักษณะนี้บ่อย ในหลายกรณีมหาอำนาจไม่ค่อยสนใจคนหรือทรัพยากรในพื้นที่เหล่านั้นโดยตรง เช่น ฝรั่งเศสเข้าไปยึดลาวและเวียดนาม เพราะหวังจะหาเส้นทางค้าขายกับพื้นที่ภายในของจีน โดยหลีกเลี่ยงอิทธิพลของผู้ปกครองจีนที่มีอยู่ในเมืองฝั่งทะเล ฝรั่งเศสหวังว่าแม่น้ำโขงจะเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญ แต่ก็ต้องผิดหวังในที่สุด เพราะสภาพแม่น้ำเดินเรือลำบาก นี่คือสาเหตุที่ฝรั่งเศสไม่เอาใจใส่อะไรเลยในการพัฒนาและหาประโยชน์จากลาว ในกรณีพม่าตอนบน อังกฤษยึดมาเป็นเมืองขึ้นเพราะไม่อยากให้ฝรั่งเศสได้ และเพื่อเสริมความมั่นคงของพม่าตอนล่าง แต่อังกฤษไม่ได้สนใจจะพัฒนาหรือหาประโยชน์จากพม่าตอนบนเท่าไร

สิ่งหนึ่งที่เราไม่ควรลืมคือเจ้าอาณานิคมมีกองกำลังจำกัดและประเทศแม่อยู่ห่างไกล ทั้งๆ ที่อาจมีอาวุธเหนือกว่าคนในพื้นที่ ดังนั้นวิธีการเข้าไปยึดครองพื้นที่จำเป็นต้องอาศัยการโกหกหลอกลวง การแทรกแซงในข้อพิพาทระหว่างผู้มีอำนาจส่วนต่างๆ และการ “แบ่งแยกและปกครอง” เพื่อไม่ให้คนเชื้อชาติต่างๆ สามัคคีกันในการกบฏต่อเจ้าอาณานิคม วิธีการแบบนี้นำมาใช้โดยอังกฤษในการยึดพม่า และโดยฝรั่งเศสในการยึดอินโดจีน ฝรั่งเศสแทรกแซงการยึดอำนาจของ Gia Long ในเวียดนาม และช่วยเจ้าเขมรปราบกบฏเพื่อสร้างอิทธิพลในเขมร

นอกจากวิธีการแบบนี้แล้ว เราจะสังเกตเห็นว่าการปกครองของตะวันตกก่อนปี ค.ศ.1900 มักอาศัยระบบชนชั้นนำในพื้นที่เมืองช่วย เช่น ฮอลแลนด์คงไว้ระบบขุนนาง Priyayi ในอินโดนีเซีย และฝรั่งเศสคงไว้ระบบกษัตริย์ของลาวและเขมร ซึ่งทำให้เราตั้งข้อสงสัยกับชนชั้นนำในพื้นที่ว่าเขาร่วมจะนำการต่อสู้กับตะวันตกแค่ไหน และในภายหลังเราจะเห็นว่าผู้นำขบวนการชาตินิยมมักจะไม่มาจากผู้ปกครองรุ่นเก่าที่ประนีประนอมกับตะวันตก

ในประเด็นเดียวกัน นักศึกษาไทยทราบดีว่าเราถูกสอนมาว่า “ประเทศไทยไม่เคยเป็นเมืองขึ้นของตะวันตก เพราะพระเจ้าแผ่นดินราชวงศ์จักรีปกป้องประเทศชาติ” แต่เมื่อเราทราบว่าประเทศชาติในยุคต้นๆ ไม่มีจริง เราสามารถตั้งคำถามต่อไปว่า ที่อังกฤษไม่เข้ามายึดครองไทยเป็นเพราะกษัตริย์ไทยยอมอังกฤษทุกอย่างหรือไม่? เช่น ยอมเซ็นสัญญา Bowring ในปี ค.ศ.1855 และในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนที่กำลังต่อสู้กับขุนนางคู่แข่งเพื่อสร้างรัฐรวมศูนย์ กษัตริย์ไทยต้องพึ่งอำนาจของอังกฤษ³¹ ยิ่งกว่านั้นหากการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ของคณะราษฎรเป็นโอกาสแรกที่ประเทศไทยจะได้อธิปไตยในการใช้กฎหมายและกำหนดนโยบายเศรษฐกิจและการเมือง โดยไม่มีการแทรกแซงจากตะวันตก?³² และจากอีกมุมมองหนึ่ง เราอาจคิดได้ว่าแทนที่จะพูดว่า ไทยไม่เคยเป็นเมืองขึ้น เราอาจพูดว่ากษัตริย์กรุงเทพฯ เป็นผู้ทำให้ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ กลายเป็น “เมืองขึ้น” ในกระบวนการรวมชาติก็ได้³³

ในประเด็นข้ออ้างในการล่าอาณานิคมว่า ทำไป “เพื่อนำความอารยะมาสู่คนล้าหลัง” นั้น เราจะสังเกตเห็นว่ามหาอำนาจตะวันตกไม่ละอายใจที่จะคงไว้ซึ่งระบบแรงงานบังคับของพื้นที่ต่างๆ ในช่วงต้นๆ ในอินโดนีเซีย บริษัท East India (หรือที่เรียกว่า Vereenigde

³¹ Kullada Kesboonchoo Mead, (2004), *อ้างแล้ว*

³² บางคนมองว่าการปฏิวัติ ๒๔๗๕ เทียบเท่ากับการต่อสู้เพื่อเอกราชจากตะวันตกอย่างที่เกิดขึ้นในประเทศเพื่อนบ้าน

³³ ประเด็นเหล่านี้มีการแลกเปลี่ยนถกเถียงโดยนักวิชาการไทยในหลายเวที เช่น การประชุม 8th International Thai Studies Conference, Northern Illinois University, U.S.A. ผลงานของ แล ดิลกวิทยรัตน์, (๒๕๕๐), *Internal Colonialism and Rural Resistance: A Preliminary Study on Absolutizing of the Thai State in the Nineteenth Century and Reactions*. ใน “รวมบทความเนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการ 60 ปี ร.ศ. แล ดิลกวิทยรัตน์”, สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน

Oostindische Compagnie - V.O.C.) ใช้ระบบแรงงานบังคับในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพื่อผลิตกาแฟ (เรียกว่าระบบ Cultivation System ในเกาะชวา) ยิ่งกว่านั้น ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1830 เป็นต้นไป รัฐบาลเข้ามาบังคับใช้แรงงานอย่างเป็นระบบมากขึ้น ใช้กับกาแฟและอ้อย นอกจากนี้มีการเกณฑ์แรงงานสร้างถนน แต่ระบบนี้ค่อยๆ ถูกยกเลิกไปหลังปี ค.ศ.1870 การยกเลิกมีหลายสาเหตุ เช่น กระแสที่เรียกร้องเสรีภาพของมนุษย์ในฮอลแลนด์เอง เพราะมีการประณามระบบนี้ผ่านหนังสือของ Max Havelaar ในปี ค.ศ.1860 และนอกจากนี้มันมีปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศอีก คืออังกฤษอ้างว่าระบบ Cultivation ปิดตลาดไม่ให้อังกฤษค้ากาแฟได้อย่างเสรี ซึ่งอาจถูกใช้เป็นข้ออ้างในการรุกรานอาณานิคมของฮอลแลนด์ได้

ตัวอย่างการใช้แรงงานบังคับของตะวันตกมีอีกมากมาย ปอร์ตุเกสใช้แรงงานทาสใน Timor จนถึงปี ค.ศ.1910 ฝรั่งเศสใช้ระบบเกณฑ์แรงงานเพื่อสร้างถนนในอินโดจีน หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ในที่สุดถูกยกเลิกไปหลังชัยชนะของพรรคแนวร่วมฝ่ายซ้าย (Popular Front) ในการเลือกตั้งฝรั่งเศสปี ค.ศ.1936 สเปนเกณฑ์แรงงานในฟิลิปปินส์ โดยเรียกระบบนี้ว่าระบบ Polo และยังมีระบบที่บังคับให้ชาวพื้นเมืองขายสินค้าให้สเปนในราคาต่ำที่เรียกว่าระบบ Vandala³⁴ แต่หลังจากที่สหรัฐเข้ามายึดครองฟิลิปปินส์ก็มีการยกเลิกไป

ผลกระทบของการล่าอาณานิคมหลังปี ค.ศ.1900

ผลกระทบสำคัญของการล่าอาณานิคมและการเข้ามาของทุนนิยมเริ่มเห็นชัดมากขึ้นในช่วงการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 หลัง ปี ค.ศ.1900 เป็นต้นไป มีการสร้างรัฐชาติรวมศูนย์ มีการเปลี่ยนระบบแรงงานมาเป็นแรงงานรับจ้าง พร้อมการเก็บภาษีในรูปแบบเงิน มีการเชื่อมโยงเศรษฐกิจของส่วนต่างๆ เข้าสู่ระบบโลกอย่างใกล้ชิด มีการพัฒนาระบบอุตสาหกรรม และมีการดึงแรงงานเข้ามาจากอินเดียและจีนเป็นจำนวนมาก

³⁴ สิตา สอนศรี, (๒๕๕๒), “การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองฟิลิปปินส์”, สำนักพิมพ์คบไฟ

1. แนวโน้มสู่การรวมศูนย์และการสร้างรัฐชาติ

ในช่วงแรกมหากษัตริย์ตะวันตกไม่สามารถคุมพื้นที่ทั้งหมดได้ เช่น ในพม่า อังกฤษปกครองแค่พม่าตอนใต้ ในแหลมมลายูอังกฤษปกครองแค่ซีกตะวันตก ฝรั่งเศสค่อยๆ ยึดครองอินโดจีนเป็นช่วงๆ จากทางใต้ และในกรณีสเปนในฟิลิปปินส์ อำนาจสเปนแผ่ไปแค่แถบพื้นที่ที่ติดชายฝั่งทะเลของเกาะใหญ่ๆ เท่านั้น ในขณะที่เดียวกันรัฐของเจ้าอาณานิคมอ่อนแอเกินไปที่จะปกครองในลักษณะรวมศูนย์ ต้องอาศัยระบบขุนนางดั้งเดิมและรัฐไม่มีความสามารถในการเก็บภาษีโดยตรง ต้องให้นักธุรกิจจีนรับเหมาเก็บภาษีแทน (Revenue Farming)

หลังปี ค.ศ.1900 เริ่มมีแนวโน้มในการสร้างรัฐรวมศูนย์ที่เข้มแข็งขึ้น ซึ่งนำไปสู่การสร้างประเทศอย่างที่เราเห็นทุกวันนี้ แต่ในยุคนี้จะไม่ใช้ประเทศที่มีเอกราชเพราะต้องขึ้นกับตะวันตก ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในไทยด้วย

ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจและเราจะพิจารณาอย่างละเอียดในบทต่อไป คือการที่มหากษัตริย์ตะวันตกทำลายโครงสร้างเก่าและสร้างรัฐชาติขึ้นมาในยุคนี้ เป็นการปูทางไปสู่การสร้างจิตสำนึกชาตินิยมที่เป็นแรงบันดาลใจในการต่อสู้กับตะวันตกเพื่อเอกราชในที่สุด ถ้ามองแบบวิภาษวิธี (Dialectic) ของเนอมาร์คซิสต์ เราจะเห็นว่าชาติตะวันตกเป็นผู้ที่ทำลายและปฏิเสธระบบดั้งเดิม แต่ในที่สุดสิ่งที่ถูกสร้างมาใหม่มีความขัดแย้งรูปแบบใหม่ที่น่าไปสู่การทำลายและปฏิเสธอำนาจตะวันตก นี่คือตัวอย่างของ “การปฏิเสธสิ่งที่ปฏิเสธเข้าไปเรื่อยๆ” (Negation of the negation) ท่ามกลางความขัดแย้งที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

ลักษณะรัฐรวมศูนย์ที่ไม่มีการกระจายอำนาจเป็นลักษณะทั่วไปของรัฐใหม่ที่ตะวันตกสร้างขึ้น แต่ฟิลิปปินส์เป็นกรณีพิเศษ เพราะเมื่อสหรัฐใช้กองกำลังเข้ามายึดครองแทนสเปนในปี ค.ศ.1899 สหรัฐส่งเสริมการเลือกตั้งท้องถิ่น ก่อนที่จะมีการเลือกตั้งรัฐส่วนกลางในที่สุดในปี ค.ศ.1935 ทั้งนี้เพื่อปูทางไปสู่การปกครองตนเอง ซึ่งขั้นตอนแบบนี้ส่งเสริมอิทธิพลของเจ้าที่ดินและอภิสิทธิ์ชนท้องถิ่นเหนือระบบข้าราชการส่วนกลาง นักวิชาการหลายคนจึงอธิบายว่านี่คือต้นเหตุของความอ่อนแอของรัฐส่วนกลางที่ถูกยึดและนำมาใช้อย่างฉ้อฉลโดยนักการเมืองท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปแบบนี้อาจมีปัญหาก็เพราะเป็นการมองว่าระบบการเมืองคอร์รัปชันของฟิลิปปินส์ไม่ตรงกับ

“ประชาธิปไตยสมบูรณ์แบบของตะวันตก” ซึ่งอาจไม่มีจริงในตะวันตกเอง และเป็นการอธิบายแบบกลไกว่าปัญหาจากการกระจายอำนาจในช่วงแรก แทนที่จะมองว่ามันเป็นปัญหาของการที่คนชั้นล่างยังรวมตัวกันไม่พอที่จะมีอำนาจต่อรองกับชนชั้นนำที่โกงกิน

รัฐรวมศูนย์ที่มีลักษณะรัฐชาติที่ถูกสร้างขึ้นมาในช่วงนี้ สอดคล้องกับรูปแบบที่มีประสิทธิภาพสูงในการปกครองระบบทุนนิยม และกรณีการรวมศูนย์รัฐไทยในรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยรัชกาลที่ ๕ ก็เป็นกระบวนการเดียวกัน ดังนั้นลักษณะของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยก็มีลักษณะเป็นรัฐทุนนิยมชนิดหนึ่ง และมีนักวิชาการหลายคนยอมรับว่าสถาบันกษัตริย์ไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีพฤติกรรมทางเศรษฐกิจเหมือนธุรกิจนายทุน โดยใช้พระคลังข้างที่ หรือ สถาบันทรัพย์สินส่วนพระองค์เป็นหน่วยธุรกิจ³⁵

หน้าที่หลักของรัฐทุนนิยมที่ถูกสร้างขึ้นมาในสมัยนี้ประกอบไปด้วยการจัดสรรแรงงานบังคับที่มีการศึกษาและมีฝีมือ การจัดสรรกฎหมายธุรกิจ กฎหมายกรรมสิทธิ์ และระบบเงินตราที่เป็นมาตรฐานทั่วประเทศ พร้อมกับระบบราชการเพื่อบริหารประเทศ การปกป้องธุรกิจของนายทุนภายในจากการแข่งขันจากธุรกิจภายนอก ซึ่งหลายรัฐกระทำด้วยวิธีปิดกั้นการค้าขายจากภายนอกเขตอาณานิคม และนอกจากนี้ต้องมีการจัดสรรกองกำลังติดอาวุธถาวรเพื่อปกป้องรัฐ แทนที่จะเกณฑ์ทหารชั่วคราวจากไพร่ หรืออาศัยทหารรับจ้างเมื่อมีศึก

การสร้างรัฐรวมศูนย์ย่อมไปด้วยกันกับการสร้าง “พรมแดนรัฐชาติ” และ “ภาษาประจำชาติ”³⁶ แต่บ่อยครั้งการวาดเส้นพรมแดนในที่ที่ไม่เคยมีมาก่อนโดยไม่ปรึกษาหารือกับคนพื้นเมือง สร้างปัญหาความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ถึงทุกวันนี้ ตัวอย่างเช่น ปัญหาระหว่างชนชาติต่างๆ ในพม่า ปัญหาระหว่างชาวอิสลามกับชาวคริสต์ในเกาะ Moro ทางใต้ของฟิลิปปินส์ การแย่งชิงพื้นที่ในเกาะ Timor ระหว่างปอร์ตูเกส ฮอลแลนด์ กับอินโดนีเซีย ความขัดแย้งระหว่างชาว Ache กับรัฐบาลกลางของอินโดนีเซีย และกรณีปัญหาของไทยในสามจังหวัดภาคใต้ เป็นต้น

³⁵ Suehiro Akira, (1996), *Capital accumulation in Thailand 1855-1985*. Silkworm Books. ผาสุก พงษ์ไพจิตร, (๒๕๔๐), “การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ” บทความเสนอในการประชุม “ยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” 18-20 ธันวาคม จัดโดยสยามสมาคมและคณะรัฐศาสตร์จุฬาฯ, Kullada Kesboonchoo Mead, (2004), อ้างแล้ว

³⁶ Ben Anderson, (1994), *Imagined Communities*. Verso.

2. การเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบแรงงานรับจ้างและการเก็บภาษีในรูปแบบเงิน

การสร้างรัฐรวมศูนย์เพิ่มภาระค่าใช้จ่ายของรัฐ แต่ก็เพิ่มอำนาจด้วย การเก็บส่วยในรูปแบบดั้งเดิมหรือการปล่อยให้นักธุรกิจจีนรับเหมาเก็บภาษี ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ใหม่ นอกจากนี้การสร้างรายได้ของประชาชนในลักษณะเงิน ผ่านการนำระบบจ้างงานเข้ามาใช้เปิดโอกาสให้มีการเก็บภาษีมากขึ้นอีกด้วย

สาเหตุที่รัฐทุนนิยมยกเลิกแรงงานบังคับ

ทุนนิยมและรัฐทุนนิยมในยุคต้นๆ ไม่มีปัญหาอะไรกับการใช้แรงงานบังคับอย่างที่ได้อ้างมาแล้ว ยิ่งกว่านั้นทุนนิยมของสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศสก็เจริญเติบโตกับการใช้แรงงานทาสผิวดำในทวีปอเมริกาอีกด้วย ดังนั้นจากมุมมองชนชั้นปกครองชาติต่างๆ รวมถึงชนชั้นปกครองไทยด้วย การเลิกระบบแรงงานบังคับไม่เกี่ยวข้องกับการศีลธรรมแต่อย่างใด

แต่เราต้องพิจารณาประกอบไปด้วยว่า ทั้งๆ ที่ชนชั้นปกครองประเทศตะวันตกไม่สนใจแง่ศีลธรรมของการใช้แรงงานบังคับ แต่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น สหภาพแรงงานหรือกลุ่มรณรงค์สิทธิมนุษยชนในตะวันตก ให้ความสนใจกับศีลธรรมเป็นอย่างมาก และเคลื่อนไหวเพื่อให้มีการยกเลิกระบบนี้ร่วมกับผู้ที่ถูกกดขี่ในระบบแรงงานบังคับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และที่อื่นทั่วโลก ซึ่งการเคลื่อนไหวดังกล่าวรวมกับการกบฏของทาสหรือไพร่ เช่นที่เกาะบาลี สามารถกดดันรัฐตะวันตกได้

นักเขียนและนักวิชาการสำนักทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) หรือสำนักชาตินิยมในประเทศอาณานิคม มักมองว่าชนชั้นกรรมาชีพในตะวันตกได้ประโยชน์จากการที่รัฐบาลูโรปสร้างอาณานิคมขึ้นมา แต่ความจริงตรงข้ามกับความเชื่อนี้ เพราะถ้าเราพิจารณาสภาพความเป็นอยู่ของกรรมาชีพในยุคที่มีการล่าอาณานิคมอย่างดุเดือดช่วงปี ค.ศ.1830-1900 เราจะเห็นว่าเป็นช่วงที่มีการกดขี่ขูดรีดกรรมาชีพยุโรปมากที่สุด มีการพัฒนาพลังการผลิตอย่างรวดเร็ว และมูลค่าส่วนเกินที่ได้มาจากการขูดรีดกรรมาชีพตะวันตกนี้ จะนำมาสร้างอาวุธและกองทัพที่มาล่าอาณานิคม ซึ่งความอยู่ดีกินดีของกรรมาชีพยุโรปเริ่มพัฒนาอย่างจริงจังหลังยุคอาณานิคมเมื่อมีการสร้างรัฐสวัสดิการต่างหาก นี่คือนักสาเหตุที่ขบวนการแรงงานที่มีแนวการเมืองฝ่ายซ้ายในยุโรปมักสนับสนุนการต่อสู้

เพื่อเอกราชในอาณานิคมเสมอ และเราจะเห็นอีกว่า เมื่อชาติตะวันตกแพ้สงครามและต้องยอมจำนนต่อขบวนการกู้ชาติในอาณานิคม ชนชั้นกรรมาชีพตะวันตกสามารถบังคับให้ชนชั้นปกครองตนเองใช้ทรัพยากรที่เคยใช้ในการทำสงครามและการล่าอาณานิคมมาสร้างรัฐสวัสดิการในยุโรป แต่แน่นอนส่วนหนึ่งของขบวนการแรงงานที่ชาติลัทธิสังคมนิยมจะถูกชนชั้นปกครองตะวันตกเพิกเฉยด้วยแนวคิดชาตินิยม จนหลงเชื่อว่าตนเองได้ประโยชน์จากการที่ชนชั้นปกครองตนเองไปทำให้คนในแดนอื่นเป็นทาส

กลับมาสู่สาเหตุที่ชนชั้นนายทุนและเจ้าอาณานิคมต้องการยกเลิกระบบแรงงานบังคับ ถ้าไม่ใช่เรื่องศีลธรรมแล้วเป็นเพราะอะไร? คำตอบง่ายๆ คือ มันสอดคล้องกับผลประโยชน์ชนชั้นนายทุน ไม่ว่าจะเป็นนายทุนเอกชน หรือนายทุนในรูปแบบผู้ปกครองรัฐ (เช่น กษัตริย์ในประเทศไทย)

การพัฒนาของระบบทุนนิยมทั่วโลก บวกกับการขยายตัวของระบบการค้าเสรี สร้างทั้งปัญหาและโอกาสให้กับผู้ที่เคยได้ประโยชน์จากการผูกขาดการควบคุมระบบแรงงานบังคับและการค้าขาย ปัญหาคือรายได้ที่เคยได้จากการควบคุมการค้าอย่างผูกขาดลดลงหรือหายไป แต่ในขณะเดียวกันการเปิดเศรษฐกิจเชื่อมกับตลาดโลกที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีผลในการสร้างโอกาสมหาศาลสำหรับนายทุนที่สามารถลงทุนในการผลิตสินค้า แต่โอกาสนั้นจะไม่ได้ถ้าไม่รับพัฒนาแรงงาน

การผลิตข้าวในไทยเป็นตัวอย่างที่ดี ระหว่างปี ค.ศ.1870-1880 การผลิตข้าวเพื่อส่งออกไปขายในตลาดโลกเพิ่มขึ้น 93%³⁷ ในสภาพเช่นนี้ระบบศักดินาที่เคยอาศัยการเกณฑ์แรงงานเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ ถ้าจะมีการลงทุนในการผลิตข้าวเพื่อขายในตลาดโลก จะต้องใช้กำลังแรงงานในการขุดคลองชลประทานและการปลูกข้าวมากขึ้น และแรงงานนั้นจะต้องมีประสิทธิภาพสูงกว่าเดิม แรงงานเกณฑ์ที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนเป็นเครื่องจูงใจมักจะไม่มีประสิทธิภาพในการทำงาน ถ้าจะแก้ปัญหานี้ได้ ผู้ปกครองต้องเปลี่ยนระบบแรงงานไปเป็นแรงงานรับจ้าง เพื่อขยายกำลังงานที่มีอยู่

³⁷ กิตติ ตันไทย, (๒๕๒๗), คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๔๕๓. ใน "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔", ฉัตรทิพย์ นาถสุภา กับ สมภพ มานะรังสรรค์ บรรณาธิการ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น และต้องนำแรงงานรับจ้างเข้ามาจากประเทศจีนอีกด้วย ซึ่งมีผลทำให้อัตราการค่าจ้างลดลงเมื่อกำลังงานเพิ่มขึ้น ในไทยค่าแรงลดลง 64% ระหว่างปี ค.ศ. 1847 กับ 1907

ในขณะเดียวกันต้องมีการสร้างชนชั้นชาวนาแบบใหม่ขึ้นด้วย ซึ่งมีลักษณะเป็นผู้ประกอบการรายย่อยอิสระที่มีเวลาและแรงบันดาลใจในการผลิตข้าวมากกว่าไพร่ในอดีต ใครที่คุ้นเคยกับเขตรังสิตจะทราบดีว่า ที่นี้มีคลองชลประทานที่ขุดเป็นระบบอุตสาหกรรม การเกษตรอย่างชัดเจน คลองชลประทานที่ขุดขึ้นที่รังสิต ขุดโดยแรงงานรับจ้าง และการลงทุนในการสร้างที่นาเหล่านี้เป็นการลงทุนโดยบริษัทหุ้นส่วนของระบบทุนนิยมเพื่อการผลิตส่งออก³⁸ ผู้ที่ลงทุนคือญาติใกล้ชิดของกษัตริย์กรุงเทพฯ และนายทุนต่างชาติ หลังจากที่มีการขุดคลองก็มีการแจกจ่ายกรรมสิทธิ์ที่ดินบริเวณริมฝั่งคลอง และชาวนาที่ปลูกข้าวในพื้นที่นี้เป็นชาวนาอิสระที่มาเช่าที่นา

นอกจากนี้ในการแข่งขันระหว่างรัฐต่างๆ รัฐที่ยกเลิกแรงงานบังคับไปแล้ว เช่น อังกฤษ อาจใช้ข้ออ้างเกี่ยวกับการปลดปล่อยทาสเพื่อโจมตีรัฐคู่แข่งที่ยังมีระบบนี้อยู่ อันนี้เป็นประเด็นหนึ่งในการยกเลิกระบบแรงงานบังคับในไทย³⁹

3. การเชื่อมโยงทุกส่วนของเศรษฐกิจเข้าสู่ตลาดทุนนิยมโลก

การปรับระบบรัฐและการพัฒนาตลาดและการคมนาคมในยุคอาณานิคม มีผลทำให้ปริมาณการค้าขายสินค้าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว หลังปี ค.ศ.1800 ตลาดข้าวเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ส่วนใหญ่เพื่อป้อนแรงงานรับจ้างรุ่นใหม่ที่เข้ามาในอาณานิคมต่างๆ หลังปี ค.ศ.1800 การผลิตข้าวในพม่า ไทย และอินโดจีน เพิ่มขึ้น 500% และในเกาะชวาและฟิลิปปินส์เพิ่มขึ้น 3 เท่า เมือง Amsterdam ของฮอลแลนด์เจริญเติบโตเพราะเป็น

³⁸ สุนทรี อาสะไวย์, (๒๕๓๐), "ประวัติศาสตร์คลองรังสิต การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๕๗", สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิธรรมาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

³⁹ ถ้าดูลักษณะการแข่งขันกันระหว่างรัฐในยุคปัจจุบัน เราจะพบกรณีที่บางประเทศในตะวันตกอย่างสหรัฐอเมริกา "สิทธิแรงงาน" ในการกีดกันสินค้าจากประเทศที่กำลังพัฒนา ทั้งๆ ที่สหรัฐกดขี่แรงงานของตนเอง แต่ในอีกแง่หนึ่งนั้นไม่ได้แปลว่าเราจะต้องสนับสนุนนายทุนและรัฐในประเทศกำลังพัฒนาที่กดขี่แรงงานเพื่อผลิตสินค้าราคาถูกแต่อย่างใด

ศูนย์กลางการค้าขายกาแฟจากอินโดนีเซีย นอกจากนี้มีการปลูกอ้อย พริกไทย และขยายการผลิตเครื่องเทศ เพื่อป้อนตลาดในยุโรป มีการผลิตรงนกและเก็บเกี่ยวบิลงทะเล เพื่อขายให้กับจีน และในพม่าและไทยตอนเหนือมีการตัดไม้สัก คาดว่า 60% ของไม้สักในตลาดมาจากพม่า อังกฤษนำมาใช้เพื่อต่อเรือรบเพราะเป็นไม้ที่ทนต่อสภาพทะเลและการโจมตีของแมลง ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 หลังปี ค.ศ.1880 การผลิตวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมก็เพิ่มขึ้น เช่น ยางพารา ดีบุก น้ำมันดิบ และแร่ธาตุอื่นๆ

ทุนนิยมมีผลกระทบต่อการผลิตในภาคเกษตร โดยมีการนำ “วิธีอุตสาหกรรม” เข้ามาใช้มากขึ้น เช่น คลองชลประทาน หรือไร่อุตสาหกรรม ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 (ปี ค.ศ.1800-1899) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีระบบไร่อุตสาหกรรมที่ครอบคลุมพื้นที่ใหญ่ที่สุดในโลก มีไร่ยางพารารายใหญ่ในแหลมมาลายู อินโดนีเซีย หรืออินโดจีน โดยมีกลุ่มทุนใหญ่เข้ามาถือหุ้น และต่อมาเมื่ออุตสาหกรรมการผลิตรถยนต์เจริญเติบโต ยางพารามีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะใช้สำหรับการผลิตยางรถยนต์ และเป็นแหล่งกำไรสำคัญ นอกจากนี้มีไร่อ้อยและโรงงานสกัดน้ำตาลในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ และไร่น้ำมันปาล์มเพื่อผลิตสบู่หรือน้ำมันพืชสำหรับการปรุงอาหาร มีแค่ชาวเท่านั้นที่เน้นผู้ผลิตรายย่อยแทนไร่ขนาดใหญ่ แต่ก็ยังอาศัยการขูดคลองหรือการสร้างเขื่อนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ

ทุนนิยมจะเข้าไปในสังคมลึกแค่ไหน?

ในการพิจารณาว่าระบบทุนนิยมเข้ามากระทบวิถีชีวิตและเศรษฐกิจสังคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคอนานิคมแค่ไหน เราสามารถศึกษาสำนักความคิด 3 สำนัก คือ

1. **สำนักสตาลิน-เหมา** ซึ่งเป็นสำนักความคิดของปัญญาชนที่ได้รับอิทธิพลจากพรรคคอมมิวนิสต์ต่างๆ หลังยุคปี ค.ศ.1930 สำนักนี้จะเสนอว่า มหาอำนาจตะวันตกไม่ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาของระบบทุนนิยมในอาณานิคม เพราะสร้างระบบ “กึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา” พุดง่ายๆ เป็นการร่วมมือกันระหว่างผู้ปกครองตะวันตก กลุ่มทุนตะวันตก กับผู้นำในระบบเก่า เพื่อขูดรีดประชาชนด้วยรูปแบบ “ศักดินา” (หรือรูปแบบฟิวดัล) ไม่ใช่การขูดรีดแบบ

ทุนนิยมสมัยใหม่ สำนักนี้มองว่าขบวนการชาตินิยมที่ต่อสู้และเอาชนะตะวันตก มีภาระสำคัญในการสร้างระบบทุนนิยมสมบูรณ์ก่อนอื่น ทั้งในแง่ของระบบเศรษฐกิจและระบบการเมือง สำนักนี้เรียกขั้นตอนการพัฒนาที่ขึ้นตอนการปฏิวัติ “**ประชาธิปไตยประชาชนไทย**” (National Democratic Revolution) การวิเคราะห์แบบนี้มองว่า การพัฒนาทุนนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มเกิดขึ้นเมื่อประเทศต่างๆ ได้รับเอกราช และเป็นกระบวนการที่ใช้เวลาและย่อมถูกแทรกแซงตลอดจากมหาอำนาจใหม่อย่างสหรัฐหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

2. **สำนักสองระบบ** สำนักสองระบบมองว่า ในโลกสมัยใหม่จะมีระบบทุนนิยมดำรงอยู่พร้อมๆ กับระบบเดิมที่ล่าหลังหรือทุนนิยมประเภทด้อยพัฒนา สำนักนี้มีสองกลุ่มหลักคือ พวกทฤษฎีพึ่งพา กับพวกเศรษฐกิจชุมชน **พวกที่ใช้ทฤษฎีพึ่งพา** (Dependency Theory)⁴⁰ มองว่ามหาอำนาจตะวันตกควบคุมศูนย์กลางของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม (Metropolitan Centre) และเชื่อมโยงส่วนอื่นๆ เช่น อาณานิคม หรืออดีตอาณานิคม และประเทศด้อยพัฒนาอื่นๆ เข้ากับส่วนกลางในลักษณะประเทศชายขอบของระบบ (Periphery) โดยการสร้างระบบ “ทุนนิยมพึ่งพา” (Dependent Capitalism) ซึ่งไม่มีวันเจริญได้เต็มที่ ในขณะที่เดียวกันมีการมองว่า บ่อยครั้งการพัฒนาแบบนี้ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทในประเทศด้อยพัฒนา โดยที่เมืองใช้ระบบทุนนิยม (ซึ่งอาจเป็นรูปแบบพึ่งพา) และชนบทยังใช้ระบบก่อนทุนนิยม สำนักนี้มองว่ารัฐในประเทศที่กำลังพัฒนาต้องเข้ามาทำหน้าที่ในการพัฒนาระบบทุนนิยมอิสระที่ไม่พึ่งพาตะวันตก และควรปิดประเทศเพื่อพัฒนาตนเองก่อน เพราะถ้ายังรักษาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับตะวันตกจะเสียเปรียบเสมอ

⁴⁰ A.G. Frank, (1967), *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. Monthly Review Press. Samir Amin, (1977), *Imperialism and unequal development*. Monthly Review Press. Raul Prebisch, (1976), *A Critique of Peripheral Capitalism*. UNCLA Review. Arghiri Emmanuel, (1972), *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade*. Monthly Review Press. F.H. Cardoso, (1979), *Dependency and Development in Latin America*. University of California Press.

และไม่มีวันพัฒนาได้ ทางออกนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของแนวสตาลิน-เหมา กลุ่มที่สองในสำนักนี้คือ **กลุ่มเศรษฐกิจชุมชนของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา**⁴¹ ที่เสนอว่า สังคมปัจจุบัน (อย่างไทย) มีสองระบบดำรงอยู่พร้อมๆ กันคือ ส่วนที่เชื่อมกับตลาดโลกเป็นระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ และอีกส่วนที่ดำรงอยู่ในชุมชนหมู่บ้านเป็นระบบดั้งเดิมก่อนทุนนิยมที่ไม่เน้นเงินหรือกำไรและผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก ข้อเสนอของเขาคือควรปกป้องระบบก่อนทุนนิยมในชุมชนต่างๆ ไว้ แต่แนวความคิดนี้ได้รับการนำมาใช้ในทิศทางอื่นโดยพรรคไทยรักไทย เมื่อมีการพูดถึงระบบเศรษฐกิจคู่ขนาน⁴² (Dual Track Economy) เพราะเป้าหมายคือการพัฒนาให้ชุมชนเข้ากับทุนนิยมโลกาภิวัตน์

3. **สำนักปฏิวัติถาวรของ ลีออน ตรอทสกี (Trotsky's Theory of Permanent Revolution)**⁴³ แนวความคิดนี้เสนอว่า ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (ตั้งแต่ปี ค.ศ.1900) ทุนนิยมขยายตัวไปทั่วโลก เจาะเข้าไปในประเทศด้อยพัฒนาและอาณานิคมต่างๆ และดึงทุกส่วนของสังคมเชื่อมเข้าไปกับตลาดโลกหรือทุนนิยมโลกาภิวัตน์ แต่ในขณะเดียวกันยังมีระดับการพัฒนาที่แตกต่างกัน ตรอทสกี เรียกการพัฒนาแบบนี้ว่า “การพัฒนาแบบองค์รวมและต่างระดับ” (Combined and Uneven Development) พูดง่ายๆ คือมีการเสนอว่า ทุกส่วนของโลกเป็นส่วนหนึ่งขององค์รวมที่เป็นทุนนิยม เพราะระบบเศรษฐกิจและการเมืองแบบเก่าถูกทำลายไป แต่ทุนนิยมนี้เต็มไปด้วยความไม่สม่ำเสมอในระดับการพัฒนา ดังนั้นในบางส่วนของสังคมอาจมีโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ไร่ยางพารา และแรงงานรับจ้าง หรือการปลูกข้าวสมัยใหม่ที่ใช้ชาวนาอิสระ แต่ในขณะเดียวกันคนงานหรือชาวนาเหล่านั้นอาจอาศัยในบ้าน

⁴¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, (๒๕๔๕), “จากประวัติศาสตร์หมู่บ้านสู่ทฤษฎีสองระบบ” ปาฐกถา สุภา ศิริमानนท์ 15 กรกฎาคม 2545, ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง, คณะเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴² ภูมิธรรม เวชยชัย, (๒๕๔๘), “เอ็นจีโอสอนมวย” บทสัมภาษณ์ใน *A Day Weekly* ๑๘-๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘, หน้า 87-91

⁴³ Leon Trotsky, (1975), *The Permanent Revolution, Results and Prospects*. New Park Publications. ใจ อึ๊งภากรณ์ และคณะ (๒๕๔๒), “อะไรนะลัทธิมาร์กซ์ เล่ม 1” สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน

ไม่ได้อยู่ในสภาพยากจนคล้ายๆ กับยุคก่อนทุนนิยม หรือถ้าจะอธิบายจากภาพที่เห็นอยู่ เราอาจมองว่าชีวิตประจำวันอันยากจนของชาวบ้านไม่ต่างจากสมัยก่อน แต่ความสัมพันธ์ระหว่างคนในด้านอำนาจหรือบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง

ข้อแตกต่างระหว่างสำนักคิดทั้งสาม ถ้าดูผิวเผินอาจไม่มากเพราะทั้งสามสำนักยอมรับว่ามันมีความเจริญแตกต่างกันเมื่อทุนนิยมเข้ามา แต่ประเด็นสำคัญคือ สำนักสตาลิน-เหมา และสำนักสองระบบ มองว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคอาณานิคมจนถึงปัจจุบันยังไม่ใช่ทุนนิยมเต็มตัว ซึ่งแปลว่า ในรูปธรรมถ้าเราอยากให้สังคมเจริญก้าวหน้าและมีสิทธิเสรีภาพเหมือนตะวันตก เราต้องสนับสนุนนายทุนชาติและรัฐบาลพื้นเมืองหลังเอกราช เพื่อต่อสู้กับ “ศักดินาและจักรวรรดินิยม” ดังที่ถูกเสนอโดยพรรคคอมมิวนิสต์ต่างๆ (หรือแม้แต่คนที่สนับสนุน ไทยรักไทย หลังรัฐประหาร 19 กันยาฯ) ในอีกแง่ซึ่งเป็นเรื่องกลับ ถ้าเราอยากปฏิรูตรระบบทุนนิยมและสร้างแนวพัฒนาแบบชุมชนพื้นบ้าน อย่างที่สำนักชุมชนเสนอ เราจะสามารถปกป้องและพัฒนาระบบก่อนทุนนิยมที่ยังดำรงอยู่ในชุมชนหมู่บ้านจนทุกวันนี้ได้

ปัญหาของมุมมองสำนักสตาลิน-เหมาและสำนักสองระบบ คือ เป็นการมองข้ามความเชื่อมโยง (อาจโดยตรงหรือทางอ้อม) ระหว่างประชากรกับระบบทุนนิยมโลก เหมือนกับว่าประชาชนจำนวนมากอาศัยในฟองสบู่ใหญ่หรือหลังกำแพงสูงที่กั้นตัวเขาออกจากระบบทุนนิยม ในความเป็นจริง คนเมืองไม่ว่าจะเป็นคนที่อาศัยอยู่เดิมหรือคนที่เดินทางเข้ามาจากจีนหรืออินเดีย ล้วนแต่เป็นกรรมาชีพ คนชั้นกลาง หรือนายทุน และคนในชนบทที่เป็นเกษตรกรรายย่อยอิสระ ก็เป็นชนชั้นใหม่ที่เกิดขึ้นจากการยกเลิกแรงงานบังคับและการขยายตลาดผลิตผลทางเกษตร ถึงแม้ว่าชนชั้นนี้ไม่มีความถาวรและมีแนวโน้มจะล่มสลายไปเป็นกรรมาชีพก็ตาม นอกจากนี้มันเป็นมุมมองที่ไม่พิจารณาการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่างเศรษฐกิจเมืองกับเศรษฐกิจชนบท ที่เราเห็นทุกวันนี้ คือเกษตรกรต้องขายผลผลิตให้เมืองและคนในครอบครัวเขาก็ทำงานในเมืองด้วย⁴⁴ สรุปแล้วผู้คนในส่วนต่างๆ ล้วนแต่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในรูปแบบทุนนิยมมานาน และ

⁴⁴ Jonathan Rigg, (2001), *Southeast Asia. The human landscape of modernization and development*. Routledge, London & N.Y.

นอกจากนี้ สำนักสตาลิน-เหมา หรือ “สองระบบ” เป็นมุมมองที่ไม่พิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ทำลายวิธีการปกครองแบบเก่าไปโดยสิ้นเชิงอีกด้วย

ถ้าเรามองว่าสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นสังคมในรูปแบบดั้งเดิมที่ยังไม่ได้พัฒนาสู่ทุนนิยมเต็มตัว เราจะอธิบายการกบฏหรือการต่อสู้ภายในสังคมโดยการใช้คำอธิบายแบบพื้นเมืองในลักษณะพิเศษและเฉพาะ เช่น อาจมีการอธิบายว่าเผด็จการทหารในอินโดนีเซียอยู่ได้นานเพราะคนชาวมุสลิมจำนวนมากนิยม⁴⁵ อาจมีการอธิบายว่าเขมรแดงโหดร้าย “เพราะ” คนเขมรตั้งแต่สมัยนครวัดมีการกดขี่อย่างโหดร้าย หรืออาจมีการมองว่าการ “ล่มสลาย” ของสังคมนิยมในเวียดนามหรือลาวเป็นเพราะมันเป็นแนวคิด “ตะวันตก” ที่ “ไม่สอดคล้อง” กับแนวคิดตะวันออกดั้งเดิมที่ยังดำรงอยู่ ซึ่งมุมมองแบบนี้เป็นการบิดเบือนประวัติศาสตร์ของตะวันออกและตะวันตกโดยมองข้ามวัฒนธรรมอันหลากหลายและการต่อสู้ทางชนชั้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั่วโลก การพยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบรัฐนำการพัฒนา (สังคมนิยม) ไปสู่ตลาดเสรีของเวียดนามภายใต้กรอบแบบนี้ ไม่สามารถอธิบายได้ว่า ทำไมพรรคคอมมิวนิสต์จึงอำนาจรัฐมาได้ในช่วงแรก และไม่สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงจากการเน้นรัฐไปสู่การเน้นตลาดเสรีในเชิงเปรียบเทียบทั่วโลก ยิ่งกว่านั้นการอธิบายว่าเผด็จการทหารสอดคล้องกับนิสัยใจคอของคนพื้นเมือง เป็นการดูถูกคนจำนวนมากที่ต่อสู้เพื่อเสรีภาพและเดือดร้อนจากเผด็จการ และเป็นการเสนอว่าประชาธิปไตยเป็นไปได้

ในการนิยามการกบฏของชาวนาเวียดนามในช่วงปี ค.ศ.1930 มีการถกเถียงกันระหว่างนักวิชาการเพื่ออธิบายความคิดที่อยู่เบื้องหลังการกบฏ Scott⁴⁶ เสนอว่า ความไม่พอใจของชาวนากันนโยบายการขึ้นภาษีของฝรั่งเศสในยุควิกฤตเศรษฐกิจ มาจากมุมมองดั้งเดิมก่อนสมัยทุนนิยม ที่เกี่ยวกับความยุติธรรมและความต้องการของชาวนาที่จะกลับสู่ระบบก่อนทุนนิยมและก่อนฝรั่งเศส แต่ Popkin⁴⁷ แย้งว่า ชาวนาที่ก่อการกบฏเป็นชาวนาที่ผลิตเพื่อค้าขายในระบบตลาดทุนนิยม เขาไม่ต้องการกลับไปสู่ระบบก่อน และ

⁴⁵ Ben Anderson, (1983), Old state, new society. Indonesia's New Order in comparative historical perspective. *Journal of Asian Studies*, 42(3), 477. Ben Anderson, (1972), *Java in a time of revolution*. Cornell.

⁴⁶ S. C. Scott, (1976), *The moral economy of the peasant*. Yale University Press.

⁴⁷ S. L. Popkin, (1979), *The rational peasant*. University of California Press.

เข้าใจวิธีการหาประโยชน์จากทุนนิยมได้ดี การกบฏของเขาเป็นการกบฏสมัยใหม่เพื่อต่อรองกับรัฐ และเราจะเห็นว่าในการกบฏครั้งนั้น ชาวนาเข้าไปร่วมต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์เพื่อสร้างขบวนการชาตินิยมสมัยใหม่อีกด้วย

สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับข้อถกเถียงนี้ คือทั้งสองฝ่ายยอมรับว่ามีกบฏที่มาจากวิกฤตเศรษฐกิจโลกในช่วงปี ค.ศ.1930 ซึ่งหมายความว่าวิกฤตในระบบเศรษฐกิจตะวันตกมีผลกระทบกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ซึ่งหมายความว่าทุนนิยมเจาะลึกลงไปในพื้นที่แล้ว ในวิกฤตนี้ราคาข้าวในตลาดสำหรับชาวนาไทยและพม่าลดลง 50% ในเวียดนามผลกระทบยิ่งรุนแรงกว่านั้นคือราคาลดลงถึง 75% ราคาข้าวผูกพันกับสภาพเศรษฐกิจในตะวันตกและในเอเชีย และผูกพันกับกำลังซื้อของผู้บริโภคในเมืองและระดับการว่างงานอีกด้วย ในไทยอัตราค่าจ้างในเมืองในช่วงวิกฤตนี้ลดลง 50%⁴⁸

การที่ทุนนิยมเข้ามากำหนดความสัมพันธ์หลักในสังคม ไม่ได้หมายความว่าเศรษฐกิจมีความสม่ำเสมอมาตรฐานไปทั่ว ปริมาณการพึงพิงตลาดมีผลกระทบต่อความรุนแรงของวิกฤต ถ้าเกษตรกรรมที่ดินและปลูกเพื่อกินเองระดับหนึ่ง ผลจากวิกฤตจะน้อยลง⁴⁹ สิ่งที่ทำให้ผลของวิกฤตร้ายแรงมากขึ้นอีกคือประเด็น เช่น ปัญหาในระบบธนาคารที่ทำให้เงินยากขึ้น⁵⁰ การเก็บภาษีโดยรัฐเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณและอัตราค่าเช่าที่ดิน ในกรณีไทย เกษตรกรสามารถต่อรองกับเจ้าที่ดินและรัฐให้ลดค่าเช่าและภาษี แต่ในกรณีเวียดนาม รัฐบาลฝรั่งเศสไม่ฟังเสียงชาวนาในลุ่มแม่น้ำแดงทางเหนือของเวียดนาม ชาวนามีที่ดินของตนเองน้อยจึงต้องขายข้าวเพื่อจ่ายค่าเช่า ผลกระทบจากวิกฤตคือการอดอาหาร⁵¹ ในพม่า ชาวนามีระดับหนี้สินสูงและในที่สุดเสียที่ดินไป ซึ่งทำให้มีอำนาจต่อรองกับรัฐน้อยลง รัฐบาลอังกฤษไม่ยอมลดภาษีให้และขนข้าวออกไปขายนอกประเทศ ซึ่งทำให้คนจนขาดแคลนอาหารเช่นกัน⁵²

⁴⁸ Chatthip Nartsupha, Suthy Prasartset, Montri Chenvidyakarn, (1981), *The political economy of Siam 1910-1932*. Social Science Association of Thailand.

⁴⁹ Sompop Manarungsan, (1989), *Economic Development in Thailand 1850-1950*. Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.

⁵⁰ ถึงแม้ว่าชาวบ้านอาจไม่ได้ถูกจากธนาคารโดยตรงแต่ถูกจากเกษตรกรรายใหญ่หรือพ่อค้าที่กู้จากธนาคารอีกที

⁵¹ S. L. Popkin, (1979), อ้างแล้ว, M. J. Murray, (1980), อ้างแล้ว, R. L. Sansom, (1970), *The economics of insurgency in the Mekong Delta of Vietnam*. MIT Press.

⁵² M. Adas, (1979), *Prophets of rebellion*. University of North Carolina Press.

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่ารัฐบาลอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือไทย จะทำอะไรในยุควิกฤตเศรษฐกิจ ไม่มีใครสามารถหยุดยั้งการกบฏได้ ในพม่ามีกบฏ Saya San ในเวียดนามมีความพยายามลุกฮือที่เรียกว่า “Nghe-Tinh Soviets” และในไทยมีการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่าทุนนิยมเข้ามาสัมผัสชีวิตประจำวันของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างเป็นระบบในทุกส่วนทุกภาค

ข้อถกเถียงเรื่องการค้าเสรี

อีกสิ่งหนึ่งที่มีผลต่อความอยู่ดีกินดีของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุควิกฤต ปี ค.ศ.1930 คือนโยบายรัฐบาลต่างๆ เกี่ยวกับการค้าเสรี ซึ่งทุกวันนี้ก็ยังเป็นข้อขัดแย้ง ถกเถียงอยู่ เช่น ในเรื่องบทบาทองค์กรการค้าโลก (W.T.O.) หรือการเซ็นสัญญาการค้าเสรี (F.T.A.)

สำนักคิดเสรีนิยม (Liberal หรือ Neo-Liberal) มักเสนอว่า “ทุกคนจะได้ผลประโยชน์จากการค้าเสรี” แต่ถ้าเราพิจารณาดีๆ จะพบว่าการได้คุณหรือโทษจากการค้าเสรีขึ้นอยู่กับหลายเงื่อนไข มันไม่ใช่กฎเหล็กของธรรมชาติอย่างที่เขาว้าง ถ้ามองวิกฤตปี ค.ศ.1930 จะพบว่าในไทย กรรมาชีพและเกษตรกรสามารถลดค่าใช้จ่ายระดับหนึ่ง โดยการซื้อสินค้าราคาถูกหลายอย่างที่ผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น แต่ประชาชนพม่าและเวียดนามทำไม่ได้ เพราะอังกฤษกับฝรั่งเศสก็ดกกันการนำสินค้าเข้ามาจากที่อื่นที่ไม่ใช่อาณานิคมของตนเองหรือประเทศแม่ ในตัวอย่างนี้การค้าเสรีดูเหมือนจะให้ประโยชน์ แต่ในกรณีอื่น เช่นการปล่อยให้มีการขนข้าวออกไปขายนอกประเทศเพื่อเพิ่มกำไร โดยรัฐไม่เข้ามาควบคุมและจำกัดการส่งออก มีผลทำให้คนจนขาดแคลนข้าว

ในยุควาณานิคมก่อนวิกฤตเศรษฐกิจปี ค.ศ.1930 อังกฤษเป็นประเทศหลักที่ผลักดันการค้าเสรี เหตุผลไม่ต่างจากปัจจุบันคือ ประเทศที่มีเศรษฐกิจและการผลิตเข้มแข็ง มักอยากค้าขายกับประเทศอื่นโดยไม่มีอุปสรรค ส่วนประเทศที่เศรษฐกิจอ่อนแอจะยอมพยายามใช้รัฐในการปกป้องกลุ่มทุนของตนเอง ในทางประวัติศาสตร์การผลักดันนโยบายการค้าเสรีของอังกฤษหลังปี ค.ศ.1840 สะท้อนชัยชนะในการต่อสู้กับการผูกขาดการค้าภายในอังกฤษของนายทุนซีกหนึ่ง จนมีการยกเลิกกฎหมายที่ควบคุมการนำเข้าข้าวสาลีสู่อังกฤษในปี ค.ศ.1846 (Repeal of Corn Laws) ในอาณานิคม นโยบายนี้สะท้อนความเข้มแข็งของอังกฤษเมื่อเปรียบเทียบกับฝรั่งเศสหรือฮอลแลนด์ และความต้องการ

ของนายทุนอังกฤษที่จะเจาะตลาดของอาณานิคมอื่น เมืองสิงคโปร์กลายเป็นเมืองท่าสำหรับการค้าเสรีสำคัญของอังกฤษและมีอิทธิพลในภูมิภาค

กระแสการค้าเสรีถึงจุดสูงสุดราวๆ ปี ค.ศ.1880 หลังจากนั้นการแข่งขันจากญี่ปุ่น สหรัฐ และวิกฤตเศรษฐกิจปี ค.ศ.1930 นำไปสู่นโยบายปิดประเทศมากขึ้นโดยที่เจ้าอาณานิคมต้องการสร้างกำแพงล้อมรอบเขตการค้าของตนเอง เช่น เขตของฝรั่งเศส กับอินโดจีน หรือเขตของสหรัฐกับฟิลิปปินส์ ส่วนรัฐบาลกษัตริย์ในไทยอ่อนแอเกินไป หรือได้ประโยชน์จากการค้าเสรีมากไป⁵³ ที่จะฝืนการบังคับค้าเสรีจากตะวันตก แต่นโยบายนี้เปลี่ยนไปในไทยหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕

4. การพัฒนาอุตสาหกรรม

ถ้าเราพิจารณาลักษณะการเลี้ยงชีพของประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ราวๆ ปี ค.ศ.1800 จะพบว่าเป็นสังคมเกษตร คือประมาณแค่ 5-10% ของคนงานทำงาน ที่อยู่นอกภาคเกษตร แต่พอถึงสงครามโลกครั้งที่สองในปี ค.ศ.1940 มีคนทำงานนอกภาคเกษตรถึง 30% โดยเฉลี่ยทั้งภูมิภาค คนงานเหล่านี้จำนวนมากทำงานในสถานประกอบการแบบอุตสาหกรรม เช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อยไม้ บ่อน้ำมัน (ในซาและพม่ามีคนงานเป็นหมื่น) เหมืองดีบุก โรงงานแปรรูปน้ำมันปาล์ม โรงงานสุญญ โรงงานยาสูบ โรงงานปูนซีเมนต์ และโรงงานทอกระสอบ มีทั้งการผลิตเพื่อขายในตลาดภายใน เช่น ข้าว ไม้ สุญญ ยาสูบ ปูนซีเมนต์ หรือกระสอบ และการผลิตเพื่อส่งออก เช่น ดีบุก น้ำมันดิบ น้ำตาล ชา กาแฟ ตามเมืองท่าอย่างสิงคโปร์ ปีนัง ปัตตะเวีย สุราบายา ย่างกุ้ง หรือไซ่ง่อน

เจ้าอาณานิคมสูบลูกค้าออกไปสู่ประเทศแม่หรือไม่?

ถ้าจะพิจารณาปัญหานี้ต้องสำรวจหลายประเด็น เช่น การลงทุนจากตะวันตก การดึงกำไรกลับประเทศแม่ การฝากเงินออมไว้ในประเทศเจ้าอาณานิคม และการลงทุนในสาธารณูปโภคและการศึกษา ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 (ก่อนปี ค.ศ.1914) 50% ของการ

⁵³ นักวิชาการหลายคนเสนอว่า ศิลปินกวีพ่อนรามคำแหงถูกสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๔ หรือถูกตีความเพื่อสร้างกระแสยอมรับการค้าเสรี, ดู J. R. Chamberlain (ed), (1991), *The Ramkamhaeng controversy*. Siam Society, Thailand. จันทร จิรายุรักษ์, (๒๕๓๓), “ใครปลอมศิลปินกวีพ่อนรามคำแหง?”, สำนักพิมพ์มติชน

ลงทุนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาจากอังกฤษ รองลงมาคือ ฝรั่งเศส ฮอลแลนด์ และเยอรมัน และถ้าคิดบัญชีการลงทุนหักด้วยกำไรที่ดึงกลับประเทศแม่ จะพบว่าอาณานิคมมีรายได้จากการลงทุนมากกว่าที่เสียไปในรูปแบบกำไร ซึ่งไม่ได้หมายความว่ามูลค่านี้จะตกกับประชาชนในพื้นที่เพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของเขาแต่อย่างใดเลย ประชาชนยังยากจนอยู่และถูกละเลยโดยรัฐบาลตะวันตก และมันไม่ได้หมายความว่าบริษัทตะวันตกที่มาลงทุนจะขาดทุนด้วย มันเป็นเพียงผลจากระดับการลงทุนในแหล่งที่คุ้มกับการลงทุนเท่านั้น นอกจากนี้ราคาส่งออกวัตถุดิบจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มขึ้นเร็วกว่าราคาการนำเข้าของสินค้าอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้ประเทศอาณานิคมได้เปรียบในดุลการค้ากับตะวันตก แต่หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ทุกอย่างเปลี่ยนไปท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจโลก ระดับการลงทุนลดลงในขณะที่มีการส่งกำไรกลับประเทศแม่เพิ่ม และราคาส่งออกวัตถุดิบที่ส่งออกก็ตกต่ำลงเมื่อเทียบกับสินค้าอุตสาหกรรมที่นำเข้า

ประเด็นข้อถกเถียงนี้สำคัญ เมื่อเราพยายามอธิบายว่าทำไมบางประเทศยากจนและบางประเทศร่ำรวยในยุคปัจจุบัน เพราะสำนักเสรีนิยมจะอธิบายว่าประเทศที่เจริญเร็วเจริญเพราะผู้ปกครองก้าวหน้า และเพราะประชาชนขยัน และมีจิตวิญญาณความเป็นนักธุรกิจสูง ซึ่งมองข้ามผลกระทบทั้งหมดของการปกครองยุคอาณานิคม เช่น การกีดกันคนพื้นเมืองออกจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการละเลยที่จะพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน ส่วนสำนักทฤษฎีพึ่งพาจะเสนอว่า ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยากจนเพราะเศรษฐกิจถูกทำลายโดยทุนตะวันตก ซึ่งไม่ใช่ความจริงทั้งหมด เพราะหลายประเทศในพื้นที่นี้พัฒนาได้หลังเอกราช ประเด็นหลักที่เราต้องพิจารณาคือ ผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดการลงทุนภายในสังคมเลือกที่จะลงทุนที่ไหน อย่างไร และกรรมาชีพและเกษตรกรสามารถต่อรองเพื่อเพิ่มส่วนแบ่งจากการผลิตมากน้อยเพียงไร

การเพิ่มขึ้นของกรรมาชีพ ผ่านการย้ายถิ่น

ผลกระทบสำคัญของการพัฒนาอุตสาหกรรมและกิจกรรม “ภาคบริการ” ที่หล่อเลี้ยงอุตสาหกรรม เช่น การค้าขาย การธนาคาร การขนส่ง ระบบสาธารณสุขและการศึกษา ฯลฯ คือการขยายตัวของแรงงานรับจ้างหรือชนชั้นกรรมาชีพ ในยุคปัจจุบันเราถูกกล่อมเกล่าให้เชื่อว่า “คนพื้นเมือง” ต่างจาก “แรงงานข้ามชาติ” หรือเราถูกชักชวนให้

เชื่อว่าการย้ายที่อยู่อาศัยจากชนบทสู่เมืองเป็นเรื่องใหม่ หรือบางครั้งจะมีการนำเสนอว่า คนชนบท “ถูกหลอก” ให้เข้ามาในเมืองซึ่งเป็นผลเสียต่อคุณภาพชีวิตของเขา และอาจมีการมองว่าเกษตรกรย้ายเข้าเมืองเพราะเสียที่ดินไป (ถูกผลักดันเข้าเมืองนั่นเอง)

แต่ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคทุนนิยมเต็มไปด้วยการเคลื่อนย้ายแรงงานอย่างต่อเนื่อง และเป็นการเคลื่อนย้ายแรงงานอิสระ ไม่เหมือนการกวาดต้อนคนท่ามกลางสงครามในยุคก่อน มีทั้งการดึงแรงงานเข้ามาจากจีนและอินเดีย เพราะโอกาสเลี้ยงชีพในภูมิภาคนี้ดีกว่าที่จีนและอินเดีย เนื่องจากมันเป็นถิ่นบุกเบิกที่กำลังขยายตัวทางเศรษฐกิจ และในภายหลังมีการดึงชาวชนบทเข้าเมืองในลักษณะเดียวกันเพราะโอกาสในการเลี้ยงชีพในเมืองดีกว่าในภาคเกษตร ล่าสุดก็มีการดึงคนงานจากประเทศยากจนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ชาวพม่า ลาว กัมพูชา อินโดนีเซีย เข้าสู่ไทย มาเลเซียหรือสิงคโปร์ เป็นต้น

ส่วนใหญ่แรงงานจะกระจุกอยู่ตามเมืองต่างๆ ที่เป็นทั้งเมืองท่าและเมืองอุตสาหกรรม และเราจะเห็นการผสมเชื้อชาติมากที่สุดในเมืองเหล่านี้ ในกรณีแหลมมลายู จำนวนคนจีนเพิ่มขึ้นจนในปี ค.ศ.1931 คนจีนเป็น 43% ของประชากรทั้งหมด การดึงประชาชนเข้ามาทำงานเป็นกรรมาสีพรับจ้างจำนวนมากในภูมิภาคนี้นำไปสู่การพัฒนาจิตสำนึกทางชนชั้นท่ามกลางการต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ปากท้อง มีการตั้งสหภาพแรงงาน และมีการนัดหยุดงานเกิดขึ้นทุกแห่งเป็นระยะๆ⁵⁴ เช่น ในวิกฤตเศรษฐกิจปี ค.ศ.1930 มีการนัดหยุดงานของคนงานขนส่งในอินโดนีเซียและเวียดนาม ต่อมาในช่วงปี ค.ศ.1936-1937 มีการนัดหยุดงานอย่างดุเดือดในเมืองแร่ทางเหนือและโรงงานอุตสาหกรรมทางใต้ของเวียดนาม เป็นต้น รัฐต้องหันต่อสถานการณ์ตลอด เช่น ในแหลมมลายูรัฐบาลต้องออกกฎหมายยอมรับสภาพของสหภาพแรงงานในปี ค.ศ.1909

นอกจากนี้การตื่นตัวของกรรมาสีพ โดยเฉพาะคนงานที่มีสายสัมพันธ์สากล เช่น คนงานจีนหรือคนงานอินเดีย ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดทางการเมือง และนำไปสู่การนำเข้าร่วมการเมืองฝ่ายซ้ายสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์⁵⁵ และแนวคิดแบบชาตินิยม โดยเฉพาะในเมืองต่างๆ

⁵⁴ Andrew Brown, (2004), *อ้างแล้ว*, M. J. Murray, (1980), *อ้างแล้ว*, V. R. Hadiz, (1997), *Workers and the State in New Order Indonesia*. Routledge. M. Amin & M. Caldwell, (1977), *Malaya. The making of a neo-colony*. Spokesman.

เชื้อชาติที่แตกต่างกันมีความสัมพันธ์กันอย่างไร?

ทุกครั้งที่มีการพิพาทระหว่างเชื้อชาติที่แตกต่างกัน มักจะมีนักวิชาการหรือนักการเมืองพยายามอธิบายว่า การที่คนต่างเชื้อชาติทะเลาะกันเป็นเรื่อง “ธรรมชาติ” แต่นักวิชาการและนักเคลื่อนไหวทางการเมืองอีกฝ่ายจะได้แย้งเสมอว่า มันไม่ใช่เรื่องธรรมชาติแต่อย่างใด และเป็นเรื่องที่ถูกปลูกปั่นขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง ประเด็นนี้เราจะพิจารณาในบทหลังๆ แต่ในบทนี้จะขอแนะนำข้อถกเถียงพื้นฐานเกี่ยวกับเชื้อชาติและสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ฝ่ายที่มองว่าเชื้อชาติเป็นเรื่องสำคัญที่สุดที่อธิบายสังคมได้ มีตัวแทนที่สำคัญคือ J.S.Furnival⁵⁶ ซึ่งเคยเป็นข้าราชการอังกฤษในพม่าและมีประสบการณ์เกี่ยวกับการปกครองอาณานิคมของอังกฤษในพม่าและแหลมมลายู Furnival มีมุมมองว่าสังคมในอาณานิคมมีลักษณะเป็นสังคมพหุ (Plural Society) เป็นสังคมที่แยกส่วนไม่กลมกลืน แต่ละเชื้อชาติแยกกันอยู่ มีวัฒนธรรมประเพณีและภาษาต่างกัน และถ้าคบกันก็แค่ใน “ท้องตลาด” เพื่อการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจเท่านั้น ไม่มีการคบกันแบบร่วมสังคม นอกจากนี้ สังคมพหุมีรูปแบบสามเหลี่ยมที่ถูกแบ่งเป็นลำดับชั้น เหมือนขนมชั้น โดยที่ยอดของสามเหลี่ยมจะเป็นคนเชื้อชาติตะวันตก ซึ่งมีจำนวนคนน้อยแต่อำนาจและฐานะสูงสุด ชั้นกลางๆ ของสามเหลี่ยมจะเป็นคนจีนหรือคนอินเดียที่เข้ามาเป็นพ่อค้า และชั้นล่างสุดที่มีจำนวนคนมากที่สุดคือคนพื้นเมืองที่ถูกปกครองและมีฐานะต่ำสุด จะเห็นชัดว่า กรอบคิดแบบนี้เสนอว่า

1. ผลประโยชน์ของคนเชื้อชาติเดียวกันจะสอดคล้องกันหมด
2. ภายในเชื้อชาติเดียวกันไม่มีชนชั้น ไม่มีคนจนคนรวย ฯลฯ
3. ไม่มีการคละหรือผสมกลมกลืนระหว่างเชื้อชาติ

จริงๆ แล้วทุกๆ ที่เราอาจเห็นความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติจริง และทุกๆ ที่ลำดับชั้นของเชื้อชาติที่ Furnival เสนอจะมีความจริงอยู่บ้าง แต่มันเป็นภาพที่ไม่สอดคล้องกับ

⁵⁵ ดูบทที่ 4 ในเล่มนี้

⁵⁶ J. S. Furnivall, (1948), *A comparative study of Burma & Netherlands India*. Cambridge University Press.

ความจริงทั้งหมด เพราะภายในเชื้อชาติต่างๆ มีชนชั้น และคนต่างเชื้อชาติในชนชั้นเดียวกันอาจรวมตัวกันเพื่อผลประโยชน์ทางชนชั้นได้ มุมมองของ Furnival สอดคล้องกับวิธีการปกครองของอังกฤษที่พยายามแบ่งแยกเชื้อชาติเพื่อความสะดวกในการปกครอง (Divide and Rule) และเพื่อไม่ให้มีการรวมตัวกันทางชนชั้นเพื่อต่อต้านเจ้าอาณานิคม

ฝ่ายที่มองต่างมุมกับ Furnival เสนอว่า สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีหลายเชื้อชาติที่จริง ตะวันตกเป็นชนชั้นปกครอง คนจีนและคนอินเดียบางคนเป็นชนชั้นกลางจริง แต่ในขณะเดียวกันการแบ่งแยกทางชนชั้นภายในเชื้อชาติหนึ่งและการร่วมมือกันตามจิตสำนึกชนชั้นข้ามเชื้อชาติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นประจำ Anne Stoler⁵⁷ ยกตัวอย่างการร่วมมือกันระหว่างกรรมมาชีพเชื้อชาติตะวันตกและอินโดนีเซียในสหภาพแรงงานในเกาะสุมาตรา และ Vedi Hadiz รายงานว่า องค์กรสหภาพแรงงานรถไฟและแรงงาน Vereeniging voor Spoor-en Tramwegpersoneel (VSTP) มีสมาชิกหลากหลายเชื้อชาติดำรงอยู่⁵⁸ และสมาชิกเหล่านี้ร่วมกันนัดหยุดงานในปี ค.ศ.1909 นอกจากนี้ องค์กรสังคมนิยมองค์กรแรกในอินโดนีเซีย (ISDV) ที่ตั้งขึ้นในปี ค.ศ.1914 มีสมาชิกหลายเชื้อชาติ⁵⁹ ในพม่า Adas⁶⁰ พูดถึงการร่วมมือกันระหว่างเชื้อชาติต่างๆ ในการต่อรองกับอังกฤษ แต่ภายหลังเกิดความแตกแยกเกิดขึ้นในช่วงวิกฤตปี ค.ศ.1930 และในฟิลิปปินส์ Wickberg⁶¹ กล่าวถึงสังคมฟิลิปปินส์ภายใต้สเปนที่มีการแต่งงานข้ามเชื้อชาติและเด็กลูกครึ่งที่มาจากการแต่งงานดังกล่าวเรียกว่าคน Mestizo ในอินโดนีเซีย คน Indo ที่เป็นลูกครึ่งมีพรรคการเมืองด้วย

ในบทนี้เราได้เห็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่มาจากทุนนิยมในรูปแบบการล่าอาณานิคม ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างสังคมสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในบทต่อไปเราจะพิจารณาขบวนการชาตินิยมที่ขับไล่ตะวันตกออกจากพื้นที่

⁵⁷ A. L. Stoler, (1989), Rethinking colonial categories: European communities and the boundaries of rule. *Comparative studies in society and history*, 31(1), 134-161.

⁵⁸ V. R. Hadiz, (1997), *อ้างแล้ว*, p. 42.

⁵⁹ R. McVey, (1965), *The rise of Indonesian Communism*. Cornell University.

⁶⁰ M. Adas, (1974), *The Burma delta*. University of Wisconsin.

⁶¹ E. Wickberg, (1965), *The Chinese in Philippine Life*. Yale University Press.

แบบฝึกหัดท้ายบท

นักศึกษาควรอ่านหนังสือ “แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์” ภาคที่หนึ่ง⁶²

เพื่อพิจารณาว่าหนังสือนี้บรรยายการเปลี่ยนแปลงที่มาจากกลาโหมานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือไม่อย่างไร

หนังสือแถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์เป็นหนังสือที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายใต้ระบบทุนนิยม

แนะนำประเด็นที่น่าพิจารณาจากหนังสือ

1. ประวัติศาสตร์คือการต่อสู้ทางชนชั้นจริงหรือไม่ การเปลี่ยนแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นการต่อสู้ทางชนชั้นหรือไม่? เช่น ระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นเก่า ระหว่างผู้ถูกปกครองกับผู้ปกครอง และการแข่งขันเองที่จะชูตริตระหว่างชนชั้นปกครองชาติต่างๆ?
2. ชนชั้นนายทุนทำลายความสัมพันธ์แบบขุนนาง/ศักดินา และสร้างสังคมที่มีความอิสระที่จะค้าขาย และชำระเงินสดอย่างหน้าเลือด จริงหรือไม่?
3. นายทุนทำลายความรู้สึกรอบอุ้มในสังคมเก่า และเปลี่ยนสังคมให้มีความสัมพันธ์ทางเงินตราล้วนๆ ใช่หรือไม่? การเข้ามาของทุนนิยมตะวันตกทำลายวิถีชีวิตเดิมๆ ทำลายความอบอุ่นระหว่างคนในชุมชน หรือสิ่งเหล่านี้ยังคงอยู่? ทุนนิยมทำให้ครอบครัวเดิมๆ หายไปหรือไม่? วิถีชีวิตเดิมๆ อบอุ่นแค่ไหน? การมีแรงงานบังคับอบอุ่นหรือไม่?
4. ความต้องการที่จะขยายแหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ก่อให้เกิดโลกาภิวัตน์ และเนื่องจากมีการเปิดภูมิภาคต่างๆ สู่ตลาดโลก ทำให้การผลิตและการอุปโภคบริโภคเหมือนกันทั่วโลกจริงแค่ไหน? พิจารณาอาหารการกิน การแต่งกาย

⁶² แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์, ใน ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ (๒๕๔๕), อ้างแล้ว, หรือจากสำเนาพิมพ์อื่นๆ

เครื่องใช้ประจำวัน หน้าตาของบ้านเมือง ฯลฯ การล่าอาณานิคมคือการขยายตัวของทุนนิยมหรือไม่? โลกาภิวัตน์ใหม่แค่ไหน? เริ่มก่อนทุนนิยม เริ่มเมื่อทุนนิยมเข้ามา หรือเพิ่งเริ่มเมื่อ 20 ปีก่อนหน้านี้?

5. **นายทุนทำให้ชนบทขึ้นต่อเมือง คนในประเทศด้อยพัฒนาขึ้นต่อประเทศพัฒนา ตะวันออกขึ้นต่อตะวันตก** แนวโน้มความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างไร? การเปลี่ยนแปลงสังคมเกิดในชนบทหรือในเมือง “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” อย่างที่ N.G.O. และสายชุมชนเสนอหรือไม่?
6. **ในระหว่างครองอำนาจเพียงร้อยปี นายทุนสร้างพลังการผลิตที่ยิ่งใหญ่กว่าทุกยุค** ทุนนิยมสร้างความเจริญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือทำให้คนจนลง? ก่อนการเข้ามาของเจ้าอาณานิคม ภูมิภาคนี้ล้าหลังหรือเจริญ? การเปลี่ยนแปลงตอนนี้เร็วกว่าในอดีตไหม? ใครได้ประโยชน์จากการพัฒนาของทุนนิยมบ้าง?
7. **ในระหว่างเกิดวิกฤตของทุนนิยม เกิดโรคระบาดที่คนในอดีตจะมองว่าเหลวไหล** เพราะเกิดวิกฤตของการมีมากเกินไป การผลิตล้นเกิน วิกฤตปี ค.ศ. 1930 ในภูมิภาคนี้เป็นอย่างไร? วิกฤตเอเชียปี ค.ศ. 1997 เป็นวิกฤตของการผลิตล้นเกินหรือไม่?
8. **นายทุนอาจดูมีอำนาจ แต่ทว่าชนชั้นนายทุนก่อให้เกิดคนที่จะมาล้มอำนาจของตนเอง นั่นคือชนชั้นกรรมาชีพ** กรรมาชีพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นพลังใหม่ในการเปลี่ยนแปลงสังคมหรือไม่? หรือชนชั้นกลางสำคัญกว่า? แล้วชาวนาหรือชาวบ้าน? ปัญญาชน?
9. **กรรมาชีพต้องขายการทำงานและเป็นเครื่องฟ่วงเครื่องจักร** ชนชั้นกรรมาชีพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปัจจุบันนี้หมายถึงใครบ้าง? คนงานคอปกน้ำเงิน คอปกขาว? คนในภาคบริการ? คนในเมืองเป็นชนชั้นกลางหมดหรือไม่?
10. **ชนชั้นกลาง เช่น นายทุนน้อย ชาวนา และพ่อค้าแม่ค้าขนาดเล็ก ถูกกดลงสู่การเป็นชนชั้นกรรมาชีพ** ชาวนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังล่มสลายหรือไม่? S.M.E. ไปรอดได้ไหม?

11. **ชนชั้นนายทุนอยู่ท่ามกลางการต่อสู้มาตลอดกับขุนนางกับนายทุนต่างชาติ**
 จำต้องขอร้องให้ชนชั้นกรมาชีพมาช่วยภายใต้แนวคิดชาตินิยม จริงหรือไม่?
 นี่คือการบรรยายขบวนการชาตินิยมหรือไม่? ทำไมชนชั้นปกครองปัจจุบันยัง
 ใช้แนวคิดชาตินิยม?
12. **ชนชั้นกลางดั้งเดิมที่เป็นชาวนาหรือพ่อค้าแม่ค้าขนาดเล็ก ต้องการรักษาความ**
เป็นอยู่เดิม มีความคิดอนุรักษนิยม พวกนี้ต้องการทำให้กงล้อประวัติศาสตร์
 หมุนกลับจริงหรือไม่? กรณีสมัชชาคนจนเป็นอย่างไร? ทำไมพรรคคอมมิวนิสต์
 ไทยและฟิลิปปินส์ตั้งความหวังว่าชาวนาจะสร้างสังคมใหม่? โดยทั่วไปชนชั้นกลาง
 คือใคร ก้าวหน้าแค่ไหน?
13. **การเคลื่อนไหวทั้งปวงในอดีตล้วนแต่เป็นการเคลื่อนไหวของคนส่วนน้อย ใน**
สมัยใหม่จะเป็นของคนส่วนมาก การต่อสู้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีแนวโน้ม
 ที่จะเป็นการต่อสู้ของมวลชนมากกว่าอดีตหรือไม่? การต่อสู้สมัยใหม่มีระดับการ
 มีส่วนร่วมสูงขึ้นไหม? มีแนวโน้มทำให้เกิดประชาธิปไตยหรือไม่? กฎผู้มีบุญ
 ในอดีต กับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยสมัยใหม่ ต่างกันอย่างไร?

• • • • •

การทำทายอำนาจตะวันตก ด้วยขบวนการชาตินิยม

ชวนผู้อ่านร่วมขบคิด ประเด็นถกเถียงจากบทนี้

- ในปัจจุบันมีตัวอย่างการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้สังคม “ย้อนยุค” แบบไหนบ้าง?
- สังคมเก่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดีกว่าทุนนิยม หรือไม่?
- การรักชาติเป็น “ธรรมชาติมนุษย์” หรือไม่?
- การรักชาติและเคารพธงชาติเป็นแนวคิดทางการเมืองที่ให้ประโยชน์กับใครในสังคม?
- แนวคิดชาตินิยม “ก้าวหน้า” หรือล้าหลัง?
- การศึกษามีผลในการพัฒนาความคิดทางการเมือง อย่างไร?
- ประเทศหนึ่งใช้ภาษากลางมากกว่าหนึ่งภาษา ได้หรือไม่?
- ทุนนิยมเกี่ยวข้องกับจิตสำนึกเรื่องชาติ อย่างไร?
- ชนชั้นใดในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นชนชั้นที่นำการต่อสู้เพื่อเอกราช?
- ไทยเคยเป็นเมืองขึ้นของใคร หรือไม่? อย่างไร?
- ประวัติศาสตร์ไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย หรือเวียดนาม เป็นเรื่องของ “ข้อมูล” หรือเป็นสิ่งที่ประดิษฐ์?
- พิพิธภัณฑสถานและอนุสาวรีย์ มีไว้ทำไม?
- การต่อสู้แบบสมัยใหม่อาศัยการสร้างความชอบธรรมแบบโบราณ ได้หรือไม่?

ตั้งแต่มหาอำนาจตะวันตกเข้ามายึดครองและแทรกแซงเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ คนในพื้นที่จะพยายามกบฏและต่อสู้กับตะวันตกอย่างต่อเนื่อง และแน่นอนเมื่อมีสิ่งใหม่เข้ามาในสังคมใดๆ ย่อมมีผู้ที่เปรียบเทียบความใหม่กับความเก่า แล้วสรุปว่า การกลับไปสู่สังคมเก่าจะดีกว่า บางครั้งเป็นการลืมนึกถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสังคมเก่าด้วย แต่ในขณะเดียวกันอาจมีผู้ที่ไม่พอใจกับสังคมใหม่ที่มองว่าควรเดินทางไปสร้างสังคมที่เป็นธรรมยิ่งกว่าเพื่อแก้ไขปัญหาคงปัจจุบัน แทนที่จะมองย้อนหลัง ความขัดแย้งระหว่างกรมองย้อนหลังกับการมองไปข้างหน้า มีอยู่ในทุกสังคม ในสมัยนี้ผู้ที่ต้องการหาทางเลือกที่ไม่ใช่ทุนนิยม มีพวกสายเศรษฐกิจชุมชนอนาธิปไตยของภาคประชาชนบางส่วนที่มองย้อนหลัง และมีพวกฝ่ายซ้ายสังคมนิยมที่ต้องการพัฒนาระบบให้เลยขอบเขตของทุนนิยมไปสู่สังคมเท่าเทียม เป็นต้น ดังนั้นสิ่งที่น่าสนใจซึ่งเราจะมาพิจารณาในบทนี้ คือ การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการต่อสู้กับเจ้าอาณานิคม จากรูปแบบย้อนหลังโบราณ ไปสู่รูปแบบชาตินิยมสมัยใหม่ที่มองไปข้างหน้า

การต่อสู้โบราณก่อนยุคชาตินิยม

ลักษณะการต่อสู้แบบโบราณจะเป็นการต่อสู้ภายใต้ชุดความคิดของสังคมเก่า ก่อนการล่าอาณานิคม สำหรับคนธรรมดา ถ้าอำนาจที่มากดขี่ตนเองเข้มแข็งเกินไปที่จะต่อต้าน และถ้ามีพื้นที่เพียงพอ จะมีการหลบหนีเข้าป่าหรือย้ายถิ่นเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกยึดครองหรือการเผชิญหน้ากับอำนาจ แต่ในกรณีที่มีการก่อกบฏเผชิญหน้ากับอำนาจตะวันตก จะใช้รูปแบบที่มีการเรียกกันว่า “กบฏผู้มีบุญ” (Millenarian Revolts) ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้คือ

1. มีเป้าหมายมองย้อนหลังกลับไปสู่สังคมเดิมก่อนที่จะมีคนภายนอกบุกเข้ามา ดังนั้นบ่อยครั้งการกบฏจะถูกนำโดยชนชั้นปกครองหรือผู้นำเก่า เช่น การก่อกบฏของจักรพรรดิ แฮมเงี (Ham Nghi) ต่อฝรั่งเศสในทางตอนเหนือของเวียดนามระหว่างปี ค.ศ.1883-1888 หรือการกบฏต่อฮอลแลนด์ในเกาะบาหลี

ระหว่างปี ค.ศ.1881-1894 และ “สงครามเพื่อศาสนาและธรรมะ” (prang sabi) ในอะเจห์ (Ache) ระหว่างปี ค.ศ.1881-1908¹ นอกจากนี้ มีกฎดองอังกฤษในพม่าที่นำโดยกษัตริย์อีกด้วย แต่ก็มีกรณีการกบฏอีกมากมายที่ไม่ได้นำโดยคนชั้นสูง

2. เพื่อสร้างความชอบธรรมกับการต่อสู้ มักจะมีการอ้างว่าสังคมเดิมมีประเพณีความยุติธรรม (Traditional Justice) ที่ดีกว่ารูปแบบการปกครองใหม่ อาจมีการอ้างว่าผู้ปกครองเดิม “เข้าใจชาวบ้าน” พร้อมจะยึดหยุ่นและดูแลชาวบ้านในยามทุกข์ ทั้งๆ ที่มีการขูดรีดในยามอื่น ซึ่งอ้างกันว่าต่างจากอำนาจตะวันตกไม่ว่าข้ออ้างนี้จะจริงหรือไม่ มันจะมีน้ำหนักเมื่อชนชั้นปกครองใหม่ออกมาตราการที่สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน เช่น การขึ้นภาษี หรือการควบคุมเสรีภาพในการนับถือศาสนา เป็นต้น
3. บางครั้งอาจมีการต่อสู้ที่มุ่งสู่สังคมที่ไม่เคยมีในความจริงของประชาชน แต่เป็นสังคม “ใหม่ในกรอบคิดเก่า” ที่งดงาม เพราะมีการอภัยโทษหรือความผืนเก่าๆ เพื่อวาดภาพ เช่น ผู้ที่เชื่อในพระศรีอารียะและพระมาลัย ซึ่งเชื่อในสมัยพระศรีอารียะ โลกจะร่มเย็นเป็นสุข ไม่มีการเบียดเบียนกดขี่ข่มเหง และสมบัติต่างๆ นั้นจะอยู่เท่าเทียมกันทุกคน ไม่มีใครขาดแคลนอะไร และพระมาลัยจะลงมาจากสวรรค์เพื่อดับทุกข์ของมนุษย์ชั่วคราว ซึ่งสิ่งที่น่าสนใจตรงนี้คือ มันสะท้อนแนวความคิดที่จะยกเลิกระบบชนชั้นและกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ถือได้ว่าเป็นหน่ออ่อนของความคิดสังคมนิยม แต่เป็นในกรอบของความเชื่อโบราณเรื่องศาสนาและเทวดา² แนวคิดแบบนี้มีในศาสนาที่หลากหลายในเกาะชวา เจ้าชายตีปานา ในปี ค.ศ.1825 มีความเชื่อว่าเขาคือเทพเจ้าแห่งความยุติธรรมหรือ Ratu Adil ผู้กลับมาเกิดใหม่ เพื่อฟื้นฟูสังคมที่เสื่อมสลายมันเป็นความคิดที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากศาสนาฮินดู และได้รับการปลุกเสกจาก Kyai Maja ซึ่งเป็นโต๊ะครูอิสลาม แต่การต่อสู้ของเขา

¹ วิทยา สุจริตธนาภิรักษ์, (๒๕๔๖), “อดีตและอนาคตของอะเจห์” โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค

² ในอังกฤษช่วงการต่อสู้กับกษัตริย์ ค.ศ.1640 มีกลุ่ม Diggers ที่เชื่อว่าพระเจ้าไม่ได้สร้างโลกมาเพื่อให้กษัตริย์หรืออภิสิทธิ์ชนได้เปรียบ ดังนั้นการต่อสู้กับกษัตริย์กระทำไปเพื่อแบ่งที่ดินและทรัพยากรให้มนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน

พ่ายแพ้ในปี ค.ศ.1826 และมีผลในการลดอิทธิพลของขุนนางเก่าในการนำ การต่อสู้³ ในภาพรวมปรากฏการณ์แบบนี้ พิสูจน์ว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบสังคมนิยมบุพการอันเก่าแก่ของชนชั้นล่างที่ไม่ แพ้ภูมิภาครื่น

4. ผู้คนที่เป็้นหัวหอกในการต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์หรือสามัญชน จะสร้าง ความศรัทธาในผู้นำและความมั่นใจในตนเองสำหรับลูกน้องโดยการอ้างความ คักดิ์สิทธิ์ บางครั้งข้ออ้างแบบนี้จะช่วยในกรณีที่ฝ่ายตรงข้ามมีเทคโนโลยีทาง ทหารที่เหนือกว่า ตัวอย่างของผู้คนที่อ้างความศักดิ์สิทธิ์ เช่น การกบฏต่อ ฝรั่งเศสในเขมร ของ “อาจารย์ฮัลโล” ที่สามารถยึดเมืองอุดมมีชัยและกัมปอต ได้ในปี ค.ศ.1866 หรือของ “อาจารย์เล็ก” (พูกัมโบ) ที่มีทหารถึง 5,000 คน และใช้การชุมนุมใจตีสร้างความหวาดกลัวให้ทหารฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1867 หรือ ของ “อาจารย์พาทิต” ที่มีทหาร 5,000 คนพร้อมปืนใหญ่ในปี ค.ศ.1885 ใน ยุคนี้ข้าหลวงฝรั่งเศสกล่าวไว้ว่า “เราไม่ควรหลงกลตนเอง เพราะเว้นแต่ บางจุดตามฝั่งแม่น้ำโขง กองกำลังของเราไม่สามารถตั้งมั่นยึดพื้นที่ได้ พวก กบฏเป็นนายแท้ของภูมิภาคทั้งหมด” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการกบฏแบบผู้มีบุญ ก็มีพลังและรู้จักใช้การสู้รบแบบทันสมัยด้วย อย่างไรก็ตาม ในทั้งสามกรณีนี้ ที่กล่าวถึงไปแล้ว การกบฏต้องจบลงด้วยความพ่ายแพ้ในที่สุด

เราไม่ควรเข้าใจผิดว่าการกบฏผู้มีบุญเป็นการกบฏต่อคนตะวันตกหรือต่างชาติ เท่านั้น มันเป็นรูปแบบการกบฏทั่วไปต่อการกดขี่ขูดรีด เพราะในกรณีอยุธยา มีการกบฏ ของไพร่ต่อการเกณฑ์แรงงานและเกณฑ์ทหารที่โหดร้าย ซึ่งนำโดย “อาจารย์พิเชียร” ในปี ค.ศ.1581 การกบฏครั้งนี้สามารถระดมทหารถึง 3,000 คน นอกจากนี้มี “กบฏธรรมเถียร” และ “กบฏบุญกว้าง” ในปี ค.ศ.1694 และ ค.ศ.1698⁴ และต่อมาในช่วงที่รัชกาลที่ ๕ สร้างประเทศไทยโดยการยึดครองพื้นที่ต่างๆ และรวมศูนย์ประเทศ มีการกบฏในปี ค.ศ.1902 ภายใต้ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะและพระมัลลย์ด้วย

³ ภูวดล ทรงประเสริฐ, (๒๕๓๓), “อินโดนีเซีย อดีตและปัจจุบัน”, สำนักพิมพ์จุฬาฯ

⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, (๒๕๔๒), “อยุธยา ประวัติศาสตร์และการเมือง”, มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

บ่อยครั้งฝ่ายตะวันตกหรือกษัตริย์กรุงเทพฯ จะพยายามป้ายร้ายผู้ก่อกบฏ มีการเรียกพวกนี้ว่า “ผีบุญ” มีการอ้างความล้าหลังเพื่อทำลายความชอบธรรม เช่น ในกรณีกบฏที่นำโดย “อาจารย์ซาน” (Saya San) ซึ่งใช้การอ้างความศักดิ์สิทธิ์และพระศรีอารยเพื่อระดมคน⁵ อังกฤษป้ายร้ายว่าเป็นพวกหัวโบราณ แต่มันเป็นกบฏรูปแบบสมัยใหม่มากกว่า เพราะเกิดขึ้นในช่วงวิกฤตทุนนิยมโลกปี ค.ศ.1930 และ ซายาซาน เป็นสมาชิกองค์กรชาตินิยม G.C.B.A. (*General Council of Burmese Associations* หรือ คณะกรรมการองค์กรพม่า) ซึ่งจัดตั้งขึ้นมาในปี ค.ศ.1920

จุดเปลี่ยนแปลงสำคัญระหว่างการต่อสู้แบบโบราณกับการต่อสู้แบบชาตินิยมสมัยใหม่ เกิดขึ้นเมื่อตะวันตกและกรุงเทพฯ เริ่มรวมศูนย์อำนาจและสร้างรัฐชาติขึ้นมาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19⁶

ขบวนการชาตินิยม (Nationalist Movements)

เงื่อนไขในการก่อตัวของแนวคิดชาตินิยมสมัยใหม่ ในแง่หนึ่งเป็นกระบวนการวิภาษวิธี (Dialectic process) คืออำนาจตะวันตกเข้ามาทำลายล้มระบบการปกครองและเศรษฐกิจแบบเก่า หลังจากนั้นสร้างเศรษฐกิจและการปกครองแบบทุนนิยมสมัยใหม่ขึ้นมา แต่สถานการณ์ใหม่ที่ตะวันตกสร้างเองนี้ นำไปสู่การต่อต้านตะวันตกเองด้วยการเผยแพร่ความคิดชาตินิยมสมัยใหม่ ผ่านระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ และการจัดระบบการปกครองในรูปแบบรัฐชาติภายใต้เจ้าอาณานิคม นี่คือตัวอย่างของการปฏิเสธซ้อนปฏิเสธ (Negation of the Negation)

ในโลกปัจจุบันเราถูกชนชั้นปกครองกลุ่มเกลาในลัทธิชาตินิยม มีการสอนให้รักชาติ เสียสละเพื่อชาติ และเคารพธงชาติ ผ่านโรงเรียนหรือสื่อต่างๆ จนเราอาจหลงเชื่อว่า “ชาติ” เป็นสิ่งธรรมชาติเก่าแก่ที่มีมาตลอด แต่มันเป็นความเชื่อที่ขัดต่อหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยสิ้นเชิง

⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, (๒๕๔๔), “พม่า ประวัติศาสตร์และการเมือง”, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

⁶ คือจากปี 1850 เป็นต้นไป

Benedict Anderson (เบนเนอร์ดิกท์ แอนเดอร์สัน) ในหนังสือ *Imagined Communities* (ประชาคมในฝัน)⁷ ได้อธิบายว่า แนวคิดเรื่องชาติเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในยุคสมัยใหม่ ชาติเป็นประชาคมในฝัน เพราะเรามองไม่เห็นมัน ไม่ว่าเราจะขึ้นไปในยานอวกาศหรืออยู่บนดิน และเราไม่มีทางรู้จักหรือสัมผัสทุกคนในประชาคมนี้ได้ ดังนั้น ชาติเป็นสิ่งที่ประดิษฐ์นามธรรมที่ถูกสร้างขึ้นในยุคหนึ่งของประวัติศาสตร์ แต่พอมันถูกสร้างขึ้นมากในความคิด มันถูกนำไปสร้างในทางรูปธรรม เช่น การกำหนดพรมแดนและด่านตรวจคน การสร้างระบบการปกครองและระเบียบทางเศรษฐกิจ ฯลฯ หนังสือเล่มนี้ของ Anderson เป็นหนังสือที่สำคัญในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวชาตินิยมที่ทุกคนควรอ่าน

สำหรับ Anderson เงื่อนไขที่นำไปสู่การสร้างประชาคมในฝัน คือ

1. การเสื่อมสลายของความเชื่อแบบเก่า

ความเชื่อแบบเก่าคือ ความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์และผู้นำอื่นๆ หรือความเชื่อที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ดังนั้นการเสื่อมสลายของความคิดประเภทนี้หมายความว่า การสร้างชาติไม่สามารถยึดถือการกลับไปสู่สังคมเก่าดั้งเดิมเป็นเป้าหมายได้ Anderson มองว่า สิ่งที่ทำให้เกิดความเสื่อมในความเชื่อเก่าๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือการทำลายหรือลดบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในหลายประเทศโดยตะวันตก เช่น ในพม่า มลายู ชาว ในกรณีเขมร เวียดนาม และลาว ฝรั่งเศสใช้กษัตริย์เป็นเครื่องมือจนประชาชนหมดศรัทธาในการเป็นผู้นำการปลดแอกได้ และในช่วงแรกๆ หลังเอกราช เราจะเห็นว่า เจ้าสีหนุ ต้องถึงกับลาออกจากการเป็นกษัตริย์เขมรเพื่อมีบทบาททางการเมืองอย่างจริงจัง

อีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้ความเชื่อเก่าๆ หมดสภาพ คือการเผยแพร่ของวิทยาศาสตร์ผ่านระบบการศึกษายุคสมัยใหม่ การศึกษาสำคัญสำหรับการสร้างระบบราชการเพื่อบริหารประเทศภายใต้อำนาจตะวันตกหรืออำนาจกรุงเทพฯ แต่ในขณะเดียวกันสถาบันการศึกษาเป็นจุดกำเนิดของผู้นำชาตินิยมหลายคนด้วย เป้าหมายของผู้กับภูต่อตะวันตกในยุคชาตินิยมจึงเป็นการสร้างสังคมใหม่ ชาติใหม่ ที่มีความเท่าเทียมกับชาติอื่นๆ ในประชาคมโลก ดังนั้นความเชื่อสมัยใหม่แบบนี้ต้องรวมถึงเรื่องมาตรฐานความยุติธรรมสากล และ

⁷ Anderson, B. (1994), *Imagined Communities*. Verso.

ความสำคัญของการพัฒนาประเทศในระบบโลกาภิวัตน์ ผู้นำเหล่านี้จึงสร้างองค์กรทางการเมืองแบบใหม่ คือพรรค หรือขบวนการชาตินิยมนั่นเอง

ในอินโดนีเซียทุนน้อยและปัญญาชนมีการสร้างมูลนิธิ *Boedi Oetomo* (บูดิอุโตโม) หรือ “สมาคมเพื่อพยายามสร้างความรุ่งเรือง” มูลนิธินี้เน้นการสร้างโรงเรียนรวมถึงวิทยาลัยฝึกหัดแพทย์⁸ แต่ในแง่ของจุดยืนทางการเมือง สมาคมนี้นักจะไม่ต้องการเผชิญหน้ากับเจ้าอาณานิคมเท่ากับขบวนการชาตินิยมหรือพรรคคอมมิวนิสต์ สถาบันศึกษาที่สำคัญสำหรับขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียคือ วิทยาลัยเทคนิคบันดุง (Bandung Technical College) และวิทยาลัยนี้ผลิตผู้ที่จะมาเป็นประธานาธิบดีคนแรกของอินโดนีเซีย ซูการ์โน (Sukarno) เป็นนักศึกษาคนสำคัญที่จบออกมาในปี ค.ศ.1926 และก่อตั้งพรรคชาตินิยมอินโดนีเซีย (*Partai Nasional Indonesia*) หนึ่งปีหลังจากนั้น

แหล่งผลิตผู้นำชาตินิยมของภูมิภาคนี้ที่สำคัญอื่นๆ คือ วิทยาลัยฝึกหัดครูซุลต่านอิद्रิส (Sultan Idris Teachers Training College) ในมลายู ในพม่ามีมหาวิทยาลัยย่างกุ้ง (Rangoon University) ที่นักศึกษาสืบบทบาทสำคัญในการก่อตั้ง “สมาคมเราชาวพม่า” (*Doh Bama Asi-ayone*) สมาชิกของสมาคมนี้จะเรียกตัวเองและพรรคพวกว่า “*Thakin*” (ทะชิน) ซึ่งแปลว่า “เจ้านาย” ซึ่งเป็นการประชดองคุษา นักศึกษาสำคัญที่จบมาจากมหาวิทยาลัยย่างกุ้งคือ อองซาน (Aung San) และ อุ努 (U Nu) ส่วนในเขมร วิทยาลัยสีสวัสต์ (Lycée Sisowath) เป็นแหล่งผลิตปัญญาชนชาตินิยมอย่าง เชนวันนาลัก (Ken Vannsak) ซึ่งมีโอกาสไปศึกษาต่อที่ฝรั่งเศสและสนใจในงานปรัชญาของ Rousseau เหมือน พอลพต Pol Pot (ผู้นำเขมรแดง) นอกจากนี้ สถาบันศึกษาพุทธธรรมในเขมร (Institut Bouddhique) ผลิตคนอย่างผู้พิพากษาหนุ่มชื่อ ชันร็อก ทันห์ ผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ นคราวัต⁹ ในเวียดนามนักศึกษาจากหลายๆ สถาบันมีบทบาทสูงในขบวนการชาตินิยม แต่ในลาว ฝรั่งเศสไม่ยอมพัฒนาระบบการศึกษาเลย ไม่มีแม้แต่โรงเรียนมัธยม ดังนั้นปัญญาชนลาวอย่าง ไกรสร พรหมวิหาร ต้องศึกษากฎหมายที่सानอย และเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการเวียดนามหิโนะระยะแรก แทนที่จะสร้างขบวนการในลาว

⁸ ภูวดล ทรงประเสริฐ, (๒๕๓๙), อ้างแล้ว

⁹ เดวิด แชนด์เลอร์, (๒๕๔๓), “ประวัติศาสตร์กัมพูชา” แปลโดย พรรณงาม เกษธรรมสาร, สดใส ชันติวรพงศ์, วงเดือน นาราลัจจ์, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ในประเทศไทยปัญญาชนรุ่นใหม่ที่ขึ้นมำนำการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ก็เติบโตจากโรงเรียนที่กษัตริย์สร้างขึ้นเพื่อฝึกฝนข้าราชการ¹⁰ และทั้งๆ ที่ฝ่ายเจ้ามีความหวังว่าจะเป็นโรงเรียนสำหรับพวกลูกหลานราชวงศ์ แต่ปรากฏว่าผู้ที่ได้ประโยชน์มากที่สุดคือสามัญชน¹¹

2. การส่งเสริมภาษาประจำชาติ และการเข้าถึงประชาชนผ่านสื่อสิ่งตีพิมพ์

การส่งเสริมภาษาประจำชาติเป็นวิธีการสร้างจิตสำนึกร่วมของพลเมืองในชาติ และเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการบริหารประเทศ นอกจากนี้การเผยแพร่จิตสำนึกร่วมและการพัฒนาการใช้ภาษาประจำชาติต้องอาศัยสิ่งตีพิมพ์ที่คนจำนวนมากอ่านและเข้าถึงได้ ซึ่งเชื่อมโยงกับการพัฒนาระบบการศึกษาให้กับประชาชน

ในอินโดนีเซีย ฮอลแลนด์ส่งเสริมภาษาอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นภาษา “มาเลย์” ของพ่อค้าที่ใช้สื่อสารตามเกาะและพื้นที่ต่างๆ ของอินโดนีเซียและมาเลย์ เพราะในพื้นที่ต่างๆ มีภาษาพื้นเมืองที่หลากหลาย ภาษานี้ฮอลแลนด์พัฒนามาเป็นภาษาราชการของคนพื้นเมือง และในที่สุดก็กลายเป็นภาษาประจำชาติของอินโดนีเซียและมาเลเซียหลังเอกราช

ในกรณีอินโดจีนของฝรั่งเศส มีการแยกเป็นสามภาษาหลักคือ เวียดนาม ลาว และเขมร ซึ่ง Anderson มองว่ามีผลทำให้เกิดการแยกเป็นสามประเทศภายหลังเอกราช ไม่เหมือนกรณีอินโดนีเซีย แต่ Marr แย้งว่าภาษาไม่ได้สร้างชาติหรือขบวนการชาตินิยมด้วยตัวมันเอง มันเป็นเครื่องมือของขบวนการชาตินิยมและผู้หวังสร้างชาติต่างหาก¹² พุดง่าย ๆ ถ้าขบวนการชาตินิยมในอินโดจีนอยากสร้างชาติได้ก็ทำได้ภายใต้ภาษาเดียว และบางประเทศอย่างแคนาดาและสวิตเซอร์แลนด์ก็มีภาษาประจำชาติมากกว่าหนึ่งภาษาด้วย ตัวอย่างที่ดีในการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสร้างชาติคือ การปรับและพัฒนาภาษาเวียดนามโดยเปลี่ยนจากอักษรจีนมาเป็นอักษรโรมันที่เรียกกันว่า *quốc ngữ* (ก๊กนือ) เพื่อความสะดวกในการเขียนอ่าน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากพรรคคอมมิวนิสต์และองค์กรศาสนาด้วย นอกจากนี้ในลาวยังมีการปรับปรุงภาษาเขียนโดยตัดตัวอักษรที่ไม่จำเป็นออกไปหลังชัยชนะของขบวนการปะเทดลาว

¹⁰ ศรีบูรพา, (๒๕๒๖), “แลไปข้างหน้า”, สำนักพิมพ์สื่อสาร, กรุงเทพฯ (เดิมเขียนระหว่างปี ๒๔๙๕-๒๕๐๐)

¹¹ Kullada Kesboonchoo Mead, (2004), *The rise and decline of Thai absolutism*. Routledge.

¹² D. G. Marr, (1981), *Vietnamese tradition on trial 1920-1945*. University of California Press.

ในกรณีไทย รัฐบาลกลางบังคับให้พลเมืองทุกคนต้องเรียนและใช้ภาษาไทยกลาง เพื่อสร้างชาติ มีการห้ามใช้ภาษาเหนือ ภาษาลาว (อีสาน)¹³ ภาษาใต้ ภาษาม้ง และภาษาเยวี่ ฯลฯ ในกรณีหลังสุด การห้ามใช้ภาษาเยวี่ ซึ่งเป็นภาษามาลาย์ของประชาชนในสามจังหวัดภาคใต้ เป็นเรื่องสำคัญที่รัฐบาลทำให้เกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมาก

สื่อสิ่งพิมพ์มีความสำคัญแน่นอน พรรคชาตินิยมเวียดนาม (VNQDD) เดิมตั้งขึ้นจากสำนักพิมพ์ *Nam Dong* ต่อมา ฝ่ายซ้ายก้าวหน้าตั้งหนังสือพิมพ์ภาษาเวียดนาม เช่น *Dong Phap Thoi Bao* (ดงฟานเถี่ยวบ่าว), *Huu Thanh* (ฮิวแทน) และ *Tieng Dan* (เตียงเียน) หรือ “เสียงประชาชน” และมีการตั้งโรงพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่¹⁴ มีการตีพิมพ์วารสารทั้งหมด 88 ประเภท บางประเภทตีพิมพ์หลายแสนฉบับ

Roff¹⁵ ชี้ให้เห็นว่าขบวนการชาตินิยมมลายูกำเนิดจากสมาคมเพื่อปกป้องภาษาที่เรียกว่า “สมาคมเขียนจดหมาย” *Sahabat Pena* ก่อตั้งในปี ค.ศ.1934 และภายหลังขยายไปเป็น *สมาคมวรรณคดีมลายู*

ในเขมร มีการตีพิมพ์หนังสือพิมพ์ *นครวัด* ในปี ค.ศ.1936 หนังสือพิมพ์นี้ก่อตั้งโดย ปัก เชือน (Pach Choeun), ลิมวาร์ และ ชัน จ็อกทันท์ ซึ่งทั้งสามเป็นสมาชิกสถาบันพุทธ ต่อมา ชัน จ็อกทันท์ ขึ้นมาเป็นบรรณาธิการ ในปี ค.ศ.1937 ยอดขายน.ส.พ.นี้สูงถึง 5,000 เล่ม¹⁶ นอกจากนี้ สถาบันพุทธมินตยสารของสถาบันที่ชื่อ *กัมพูชาสุริยา* แต่จุดยืนยังไม่ชัดเจนในเรื่องการคัดค้านฝรั่งเศส มีการปลุกกระแสเชื้อชาติต่อต้านคนจีนและคนเวียดนามมากกว่า

ถ้าใครมีโอกาสอ่านงานวรรณกรรมของ ปราโมทยา อนันตา ตูร์¹⁷ จะเข้าใจดีว่าเรื่องหนังสือพิมพ์และหนังสือ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการปลุกกระแสชาตินิยมในอินโดนีเซีย

¹³ คำพูน บุญทวี, (๒๕๑๙), “ลูกอีสาน”, บรรณกิจ, กรุงเทพฯ.

¹⁴ เหยียนคักเียน, (๒๕๔๕), “เวียดนาม ประวัติศาสตร์ฉบับพิสดาร”, มูลนิธิ Toyota และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

¹⁵ W. R. Roff, (1967), *The origins of Malay nationalism*. Yale University Press.

¹⁶ เดวิด แชนด์เลอร์, (๒๕๔๓), อ้างแล้ว

¹⁷ ปราโมทยา อนันตา ตูร์, (๒๕๔๓/๔๔), “แผ่นดินของชีวิต”, “ผู้สืบทอด”, “รอยย่งก้าว”, สำนักพิมพ์คบไฟ (หนังสือชุด “จตุรภาคเกชาบุรุษ”)

เงื่อนไขทุนนิยม

จุดด้อยของงาน Anderson คือการเน้นเรื่องความเชื่อ ภาษา และลัทธิพิธีพิมพ์โดยไม่อธิบายให้ชัดเจนว่าสภาพสังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งเหล่านี้อย่างไร เพราะในรูปธรรม เงื่อนไขที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของความเชื่อ การใช้ภาษาประจำชาติ และลัทธิพิธีคือการเติบโตของระบบทุนนิยม ระบบทุนนิยมนี้เองพร้อมกับความสัมพันธ์ทางการผลิตและพลังการผลิตแบบใหม่ของทุนนิยมคือ “สภาพความเป็นอยู่ทางวัตถุ” ที่กำหนดกรอบของจิตสำนึกใหม่ของมนุษย์ อย่างที่ คาร์ล มาร์กซ์ เคยอธิบายไว้ใน *Preface to a contribution to the critique of political economy*

Neil Davidson ในบทความวิจารณ์หนังสือของ Anderson¹⁸ อธิบายว่า ความคิดเกี่ยวกับชาติและแนวชาตินิยม ในช่วงเวลาเติบโตและแพร่ขยายไปทั่วโลกจนกลายเป็นกระแสหลักในยุคเดียวกับการขยายตัวของทุนนิยมไปทั่วโลก สิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือสภาพทางวัตถุที่เปิดทางให้มีการสร้างจิตสำนึกชาตินิยมในยุคแรกของทุนนิยมยุโรป กล่าวคือการสร้างเขตพื้นที่หรือพรมแดนที่ชัดเจน เพื่อการควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การใช้ภาษากลางเพื่อสื่อสารระหว่างหน่วยเศรษฐกิจต่างๆ ที่ค้าขายแลกเปลี่ยนกันเป็นสิ่งที่ตามมา ผลคือการพัฒนาอุตสาหกรรมในเมืองและการรวมศูนย์อำนาจในยุคท้ายๆ ของระบบ feudal เพื่อแก้ไขวิกฤตของระบบเก่าที่กำลังเผชิญหน้ากับระบบใหม่อีกด้วยและการใช้ศาสนาคริสต์แบบ “ประจำชาติ” ในรูปแบบนิกาย Protestant แทนศาสนาคริสต์นิกาย Catholic ที่มีลักษณะศูนย์กลางอยู่ที่อื่น เป็นการวางรากฐานทางวัตถุที่ส่งเสริมจิตสำนึกชาตินิยมทั้งสิ้น

Chris Harman¹⁹ อธิบายว่า ระบบทุนนิยมสร้างการบริหารการปกครองและเศรษฐกิจใหม่ในรูปแบบรัฐชาติที่มีพรมแดนชัดเจน มีภาษาและเงินตราประจำชาติ มีระบบภาษีและกฎหมายที่เป็นมาตรฐานทั่วอาณาเขต มีข้าราชการ และกองทัพอาชีพ และแน่นอนว่าในสังคมใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นมา มีการปรับความสัมพันธ์ระหว่างคน ซึ่งก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ๆ ขึ้น คือชนชั้นกรรมาชีพและนายทุน ในขณะที่ Anderson พุดเหมือนกับว่า จิตสำนึกชาตินิยมถูกสร้างขึ้นมาแล้วดูเหมือนจะฝังลึกลงไปในการคิดของคน “มากกว่า

¹⁸ Neil Davidson, (2007), Reimagined Communities. *International Socialism Journal* 117.

¹⁹ Chris Harman (1991) The state and capitalism today. *International Socialism Journal* 51(3).

เรื่องชนชั้น”²⁰ Davidson แย้งว่าในระบบทุนนิยม กรอบคิดชาตินิยมเป็นกรอบคิดกระแสหลัก และการที่กรรมสิทธิ์มีจิตสำนึกชาตินิยมเป็นแค่รูปแบบหนึ่งของ “จิตสำนึกปฏิรูป” (Reformist Consciousness) ที่พยายามพัฒนาความเป็นอยู่ของคนชั้นล่างในกรอบคิดของนายทุนเท่านั้น ดังนั้นในการพิจารณาขบวนการชาตินิยม เราไม่สามารถมองข้ามมิติทางชนชั้นได้ และเราไม่ควรมองว่าแนวคิดชาตินิยมฝังลึกลงไปในจิตสำนึกในลักษณะ “ธรรมชาติ”

มิติทางชนชั้น

การมองขบวนการชาตินิยมจากมิติชนชั้นทำให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการคอมมิวนิสต์ของชนชั้นกรรมาชีพและชาวนากับขบวนการชาตินิยมของนายทุนยิ่งกว่านั้น การทำความเข้าใจกับการใช้ชาตินิยมโดยคอมมิวนิสต์แนวสตาลิน-เหมาจะทำให้เข้าใจรูปแบบการต่อสู้และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ดี

พรรคชาตินิยมที่เป็นขบวนการของชนชั้นนายทุนในประเทศที่ถูกกดขี่โดยนายทุนเจ้าอาณานิคม มักจะเป็นขบวนการอนุรักษนิยมที่ต้องการมีเอกราช แต่กลัวว่าการต่อสู้อย่างสุดขั้วจะปลุกกระแสของคนจน ซึ่งจะมาทำลายทั้งเจ้าอาณานิคมและอภิสิทธิ์ชนพื้นเมืองด้วย เช่น ในเวียดนามพรรค VNQDD ของนายทุน ชนชั้นกลางและเจ้าของที่ดินไม่กล้าท้าทายฝรั่งเศสเลย ได้แต่ขอ “มีส่วนร่วมในการปกครอง” เท่านั้น พรรคนี้ไม่สนับสนุนการต่อสู้ของคนจน จึงไม่สามารถสร้างฐานมวลชนได้ บางส่วนหันมาใช้วิธีปลงของการลอบฆ่าข้าราชการฝรั่งเศสแทน ซึ่งทำให้ถูกปราบปรามและหมดบทบาทไปในช่วงปี ค.ศ.1930 ในขณะเดียวกันพรรคคอมมิวนิสต์ก็พยายามรณรงค์ต่อต้านฝรั่งเศสและความเชื่อเก่าๆ อย่างเช่นลัทธิขงจื้อที่สอนให้คนจนเคารพผู้ใหญ่ เจ้าของที่ดิน และอภิสิทธิ์ชน มีการสร้างฐานมวลชนท่ามกลางการก่อกบฏของชาวนาและการนัดหยุดงานของกรรมกร²¹

ขบวนการ “ลาวอิสระ” ตอนแรกอยู่ภายใต้อิทธิพลสายเจ้าลาวอนุรักษนิยม แต่มีปีกซ้ายกับขวา ปีกขวาที่เป็นสายของชนชั้นสูงร่วมมือกับฝรั่งเศส เช่นกรณีเจ้าสุวรนฤญา

²⁰ Anderson อ้างว่าแนวคิดชาตินิยมสำคัญกว่าแนวคิดคอมมิวนิสต์เพราะรัฐบาล “สังคมนิยม” ล่มสลายหรือขัดแย้งกันในรูปแบบชาตินิยม แต่เขาไม่เข้าใจลักษณะของแนวสตาลิน-เหมา ที่เน้นชาตินิยม

²¹ M.J. Murray, (1980), *The development of capitalism in colonial Indochina (1870-1940)*. University of California Press.

บางครั้งก็ไปอาศัยอิทธิพลของรัฐบาลไทยที่เป็นปฏิปักษ์กับฝรั่งเศสอีกด้วย และภายหลังหันมาพึ่งพาสหรัฐอเมริกา เพราะไม่ต้องการและไม่สามารถสร้างฐานมวลชนในหมู่คนจนได้ ส่วนซีกซ้ายประกอบไปด้วยเจ้าที่มีความคิดก้าวหน้า เช่น เจ้าสุพานวง หรือ ภูมิ วงศ์จิตร แต่มีผู้นำที่เป็นคนธรรมดาอย่าง ไกรสร พรหมวิหาร และหนูยัก พุมสะหวัน ด้วย ซีกนี้ก่อตั้งแนวลาวัรักษชาติ หรือ “ขบวนการปะเทดลาว” ที่มีฐานมวลชนแท้จริง สาเหตุหนึ่งที่ขบวนการนี้มีผู้นำบางส่วนที่เป็นเชื้อสายเจ้าก็เพราะว่าคนเหล่านี้มีโอกาสในการศึกษาต่างประเทศ ในขณะที่ฝรั่งเศสไม่สร้างโรงเรียนมัธยมในลาวเลย

เขมรอิสระก็มีสองปีกเช่นเดียวกัน ฝ่ายขวาใกล้ชิดกับชนชั้นปกครองไทย เช่น ปกคุณ นอกจากนี้มี *พรรคประชาธิปไตย* ซึ่งเดิมนำโดยเจ้าศรีสวัสดิ์ ต่อมาเป็นพรรคฝ่ายค้านในช่วงรัฐบาลสีหนุ ก่อนหน้านั้นมี *พรรคเสรีนิยม* ของเจ้าที่ดินและคนชั้นสูงภายใต้เจ้าบรมมนรินเดช ร่วมมือกับฝรั่งเศส ส่วนปีกซ้ายจะสร้างขบวนการคอมมิวนิสต์

ในอินโดนีเซีย “สหภาพแรงงานเพื่อภราดรของพนักงานรောင်းและรถไฟ” (VSTP) จัดตั้งขึ้นในปี ค.ศ.1908 โดยนักสังคมนิยม หลังจากนั้นก็เกิดสหภาพแรงงานในส่วนอื่นๆ และในปี ค.ศ.1914 มีการตั้ง “สมาคมสังคมนิยมประชาธิปไตยแห่งหมู่เกาะอินดิส” (ISDV) ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย พรรคนี้มีจิตใจต่อสู้สูงเมื่อเทียบกับผู้นำชาตินิยมชนชั้นกลางอย่าง Sukarno และ Hata ที่พึ่งพาญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง และต้องถูกบังคับโดยกลุ่มเยาวชนให้ประกาศเอกราชในช่วงท้ายของสงครามโลก

นอกจากเงื่อนไขที่เกี่ยวกับทุนนิยม ซึ่งรวมถึงความเชื่อใหม่ การศึกษา การใช้ภาษาและสิ่งตีพิมพ์ บังคับเฉพาะหน้าหรือปัจจัยพิเศษที่เสริมการต่อสู้ของขบวนการชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีดังนี้คือ

ศาสนา

ในประเทศที่พลเมืองนับถือศาสนาที่แตกต่างจากเจ้าอาณานิคม ศาสนาจะถูกใช้เป็นชุดความคิดและเครื่องมือในการต่อสู้ของนักชาตินิยมชนชั้นกลางหรือนายทุนน้อย

ในพม่า มีการก่อตั้งกลุ่ม *เยาวชนชายชาวพุทธ (Young Men's Buddhist Association – Y.M.B.A.)* โดยหนุ่มชนชั้นกลาง ในปี ค.ศ.1906 เพื่อปกป้องศาสนาพุทธจากการคุกคามของอังกฤษ ต่อมาในปี ค.ศ.1920 มีการตั้ง *General Council*

Burmese Associations (G.C.B.A.) ซึ่งเน้นชาติมากกว่าเพียงแค่ศาสนา มีการตีความพุทธศาสนาว่าสอดคล้องกับการต่อสู้เพื่อเอกราช โดยพระอุทุมมะ อธิบายว่า “ถ้าจะตัดกิเลสได้ต้องมีอิสรภาพก่อน” และนอกจากนี้มีการเสนอว่า “สังคมนิยม” คือโลกนิพพานของพุทธ

ในอินโดนีเซีย *Serekat Islam* ถูกตั้งขึ้นในเกาะชวาในปี ค.ศ.1912 เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของนายทุนน้อยที่ค้าผ้าปาเต๊ะ (*Batik*) องค์การนี้เริ่มจากการเป็นรูปแบบมูลนิธิการกุศลหรือ “สหภาพเพื่อความดี” (*Jimiyat Khair*) ในปี ค.ศ.1905 มีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือธุรกิจพื้นเมืองรายย่อย สร้างความก้าวหน้าทางความคิด ยกระดับชีวิตชาวอินโดนีเซีย และขัดขวางความพยายามที่จะสร้างความเข้าใจผิดในศาสนาอิสลาม แต่ในไม่ช้าองค์กรนี้ก็ขยายตัวไปเป็นขบวนการชาตินิยมที่มีสมาชิกเป็นแสนคน องค์การนี้มีสองปีกเช่นกัน คือ ซีกขาว (อนุรักษนิยม) กับ ซีกแดง (คอมมิวนิสต์)

ในเขมร พระสงฆ์ชนชั้นกลางมีบทบาทในการปลุกกระแสชาตินิยมผ่านสถาบันพุทธศาสนา และวารสาร *กัมพูชาสุริยา* ตัวอย่างที่ดีคือ พระเฮม เชียว (*Hem Chieu*) เมื่อพระเฮม เชียว ถูกจับโดยฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1942 พระสงฆ์เขมรอออกมาประท้วงหลายพันคน²²

วิกฤตเศรษฐกิจ

วิกฤตเศรษฐกิจโลกในช่วงปี ค.ศ.1930 สร้างความไม่พอใจในหมู่กรรมาชีพและชาวไร่ชาวนา โดยเฉพาะเวลาที่มีการกดค่าแรง ไล่คนงานออก เก็บภาษีเพิ่ม หรือเวลาที่ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ การต่อสู้ในช่วงนี้ผสมข้อเรียกร้องทางเศรษฐกิจของคนจนกับข้อเรียกร้องชาตินิยม และเป็นโอกาสทองสำหรับพรรคคอมมิวนิสต์ต่างๆ เพราะขบวนการชาตินิยมของคนชั้นสูงและคนชั้นกลางไม่กล้านำการต่อสู้เพื่อประโยชน์คนจนในกรณีที่ขบวนการของคนชั้นสูงหรือชนชั้นกลางออกมาเคลื่อนไหว ก็มักเบี่ยงเบนประเด็นชนชั้นไปเป็นเรื่องเชื้อชาติ เช่น ในกรณีพม่าที่มีการโจมตีคนงานท่าเรือเชื้อสายอินเดียและนายธนาคารอินเดีย เป็นต้น²³

²² เดวิด แชนด์เลอร์, (๒๕๔๓), อ้างแล้ว

²³ ดูรายละเอียดในบทต่อไป

ชาวนาเวียดนามในแคว้น Tonkin และ Cochinchina ขาดแคลนที่ดินเพราะมีการควบคุมที่ดินโดยเจ้าที่ดินเวียดนามรายใหญ่ไม่กี่ราย และในขณะที่เราคว่ำตักต่ำลง 75% รัฐบาลฝรั่งเศสบังคับให้จ่ายภาษีเพิ่ม มีการส่งออกข้าวมากขึ้นโดยพ่อค้าจนทำให้คนจนอดอยากอีกด้วย ในเมืองค่าจ้างคนงานถูกตัดไป 75% และแหล่งหารายได้สมทบหายไปหมด แต่ราคาสินค้าอุตสาหกรรมที่มาจากฝรั่งเศสและผูกขาดตลาดในเวียดนามภายใต้นโยบายรัฐเพิ่มขึ้น 15% ผลก็คือความไม่พอใจที่นำไปสู่การนัดหยุดงานในโรงงานอุตสาหกรรมระหว่างปี ค.ศ.1928-1929 และการจลาจลในปี ค.ศ.1936-1937

ในเดือนธันวาคมปี ค.ศ.1936 คนงานนัดหยุดงานห้าหมื่นคนในโรงงานผลิตอาวุธ โรงงานทอผ้า รถไฟ และเหมืองถ่านหิน ต่อมาในวันแรงงานสากลปี ค.ศ.1938 มีการเดินขบวนของคนงาน 2 หมื่นคนในเมืองฮานอย และ 3 พันคนในไซ่ง่อน ในสภาพเช่นนี้ข้อเรียกร้องทางเศรษฐกิจ ขยายไปสู่ข้อเรียกร้องการเมืองในเรื่องสิทธิเสรีภาพและเอกราชจากฝรั่งเศส²⁴ ซึ่งนักมาร์คซิสต์อย่าง โรซา ลักแซมเบิร์ก (Rosa Luxemburg) เคยอธิบายพัฒนาการระหว่างข้อเรียกร้องปากท้องกับการเมืองท่ามกลางการนัดหยุดงานทั่วไปในปี ค.ศ.1905 ที่รัสเซีย ในหนังสือ “การนัดหยุดงานทั่วไป” (The Mass Strike)

ระหว่างปี ค.ศ.1930-1931 ชาวนาในสองจังหวัด คือ Nghe-An กับ Ha-Tinh ลูกขึ้นกบฏต่อฝรั่งเศสและเจ้าที่ดิน มีการตั้ง “ระบบโซเวียตแห่งดิน” (Nghe-Tinh Soviets)²⁵ โดยการยึดโกดังข้าวและเผาหีบยาสูบ มีการเดินขบวน 54 ครั้ง แต่ในที่สุดฝรั่งเศสใช้เครื่องบินทิ้งระเบิดปราบปราม คาดว่ามีชาวนาตายไปกว่า 2,000 คน

วิกฤตเศรษฐกิจ ปัญหาราคาค้าว ภาษีและที่ดิน เป็นชนวนที่จุดระเบิดของการกบฏชาวนา ในพม่าในปี ค.ศ.1930²⁶ และในประเทศไทยการปฏิวัติล้มระบอบกษัตริย์สมบูรณ์ตามลัทธิราชาชนในปี พ.ศ.๒๔๗๕ (ค.ศ.1932) เกิดจากความไม่พอใจต่อรัฐบาลที่ปกป้องแต่ผลประโยชน์ของเจ้าท่ามกลางความเดือดร้อนของประชาชน ซึ่งการพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบอาจทำให้เรามองได้ว่าการปฏิวัติ ๒๔๗๕ เป็นการปฏิวัติ “ชาตินิยม” ของ

²⁴ Murray, (1980), อ้างแล้ว

²⁵ James C. Scott, (1976), *The moral economy of the peasant*. Yale University Press. นอกจากนี้ดู เชิดเกียรติ อุตถากร, (๒๕๔๐), “ขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนาม” มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ เหวียนคักเวียน, (๒๕๔๕), อ้างแล้ว

²⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, (๒๕๔๔), อ้างแล้ว

ไทยได้ เพราะการรวมศูนย์อำนาจของรัชกาลที่ ๕ เป็นการสร้างรัฐทุนนิยมของไทยโดยการล่าอาณานิคมของกรุงเทพฯ ซึ่งเหมือนการสร้างรัฐทุนนิยมในประเทศรอบข้างภายใต้ อำนาจตะวันตก และการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ทำลายระบบกษัตริย์ซึ่งเคยร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับตะวันตก มาสู่ระบบการปกครองของสามัญชนในรูปแบบหมู่คณะภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในประเทศอื่นๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลัง

สงครามโลกครั้งที่สอง

สงครามโลกครั้งที่สองเป็นเหตุการณ์สำคัญที่นำไปสู่ความพ่ายแพ้ของเจ้าอาณานิคมตะวันตกหลังสงคราม มันเป็นจุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์ของขบวนการชาตินิยม และมันกำหนดทิศทางการไปสู่เอกราชอีกด้วย

ในการพิจารณาผลของสงครามโลกครั้งที่สองต่อการต่อสู้เพื่อเอกราช มี 4 ประเด็นที่สำคัญคือ

- กองทัพญี่ปุ่นเอาชนะและไล่ตะวันตกออกจากพื้นที่ในช่วงแรกของสงคราม ซึ่งสร้างภาพว่าคนเอเชียเข้มแข็งในขณะที่ตะวันตกอ่อนแอ ปรากฏการณ์นี้ให้กำลังใจกับขบวนการชาตินิยม ยิ่งกว่านี้ญี่ปุ่นพยายามส่งเสริมและสนับสนุนขบวนการชาตินิยมซีกชนชั้นกลาง เพื่อช่วยในการรบกับตะวันตก ในขณะที่ปราบปรามฝ่ายซ้าย
- หลังสงคราม เจ้าอาณานิคมเก่าอย่าง อังกฤษ ฝรั่งเศส และฮอลแลนด์ อ่อนแอมาก สหรัฐและรัสเซียขึ้นมาเป็นมหาอำนาจแทน และรูปแบบจักรวรรดินิยมเปลี่ยนไปจากการยึดครองพื้นที่โดยตรง ไปเป็นการแบ่งอำนาจในเวทีโลกแทน โดยไม่เน้นการล่าอาณานิคม
- จุดยืนทางการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์ต่อพันธมิตรตะวันตกและญี่ปุ่น ส่งผลต่อการขึ้นมามีอำนาจหรือความพ่ายแพ้ของพรรคคอมมิวนิสต์ในฐานะส่วนหนึ่งของขบวนการชาตินิยม ซึ่งจะอธิบายเพิ่มในบทที่ 4
- สงครามมีผลให้เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจ เพราะธุรกิจตะวันตกถอนตัวออกจากพื้นที่และเปิดโอกาสให้ธุรกิจชาวจีนเข้ามาแทน เช่น เป็นช่วงกำเนิดของทุนธนาคารสำคัญๆ ในไทยหรือบริษัทของ Liem Sioe Liong ในอินโดนีเซีย เป็นต้น

ในอินโดนีเซีย เมื่อญี่ปุ่นเข้ายึดครองแทนฮอลแลนด์ มีการสัญญาว่าจะให้เอกราชใน “อนาคต” มีการยกระดับ *Sukarno* ขึ้นมาเป็นผู้นำ มีการจัดให้มีธงชาติ และฝึกอาวุธให้เยาวชน *Pemuda* ในกองหน้าประชาชน *Barisan Pelopar* และภายหลังจากที่ญี่ปุ่นแพ้สงคราม *Pemuda* กลายเป็นกองทัพเพื่อเอกราชที่รบชนะฮอลแลนด์ระหว่างปี ค.ศ. 1945-1948

ในขณะเดียวกันญี่ปุ่นปราบปรามขบวนการประชาชนอินโดนีเซีย (*Geraka Rakjat Indonesia*) ของฝ่ายซ้าย เพื่อสนับสนุนขบวนการชาตินิยมของปัญญาชนชั้นกลาง คือ *Geraka Rakjat Baru* ซึ่งมีคนอย่าง Adam Malik ซึ่งภายหลังได้กลายมาเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ เป็นสมาชิกด้วย

หลังการทิ้งระเบิดที่ Hiroshima ญี่ปุ่นใกล้จะแพ้สงคราม ญี่ปุ่นจึงเสนอให้ตั้ง “คณะกรรมการเพื่อเตรียมเอกราชสำหรับอินโดนีเซีย” ซึ่งในที่สุดออกนโยบายในการสร้างชาติ 5 หลักที่เรียกกันว่า *Pancasila* ในขณะเดียวกันมีการพยายามปลดอาวุธเยาวชนที่มองว่า “หัวรุนแรง” เพราะกลัวว่าคนพื้นเมืองจะลุกขึ้นสร้างเอกราชเอง ความกลัวของญี่ปุ่นมีเหตุผล เพราะในวันที่ 17 สิงหาคม ค.ศ.1945 ขบวนการเยาวชนจับตัว *Sukarno* และ *Hata* มากัดดันให้ประกาศเอกราชพร้อมกับเรียกร้องให้เลิกร่วมมือกับญี่ปุ่น และในเดือนกันยายนปีเดียวกัน *Pemuda* ก่อตั้ง *Angkatan Pemuda Indonesia* มีการยึดอาวุธจากญี่ปุ่น และยึดรัฐวิสาหกิจ รถราง วิทยุ และโรงกลั่นน้ำมัน มาบริหารเพื่อประโยชน์ของสาธารณรัฐใหม่

ในพม่าผู้นำชาตินิยมชนชั้นกลางอย่าง Aung San เข้าไปร่วมมือกับญี่ปุ่นในฐานะที่ญี่ปุ่นเป็นศัตรูของอังกฤษ มีการก่อตั้งกองทัพ *Burmese Defence Army* ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น *Burmese National Army* กองทัพนี้ได้รับอาวุธและการฝึกฝนจากญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามในช่วงที่ญี่ปุ่นดูเหมือนจะแพ้ มีการเปลี่ยนข้างไปร่วมมือกับอังกฤษเพื่อเอาใจเจ้าอาณานิคมเก่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่าขบวนการนี้อ่อนแอกว่าขบวนการชาตินิยมในอินโดนีเซีย

อาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีนมีสภาพพิเศษ เพราะชนชั้นปกครองฝรั่งเศสตัดสินใจร่วมมือกับเยอรมันและญี่ปุ่นหลังจากที่ฝรั่งเศสถูกเยอรมันยึดครอง ดังนั้นญี่ปุ่นจึงไม่สนับสนุนขบวนการชาตินิยมของชาวเวียดนาม

ความก้าวหน้าของขบวนการชาตินิยมฟิลิปปินส์

ในบรรดาประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขบวนการชาตินิยมฟิลิปปินส์ ล้าหน้าขบวนการชาตินิยมอื่นๆ ในช่วงแรกๆ สาเหตุเพราะการปกครองของสเปนอ่อนแอ ไม่ครอบคลุมทุกส่วนของพื้นที่ มีการปฏิวัติในสเปนเองซึ่งมีผลในการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐต่อการปกครองอาณานิคม มีการแต่งตั้งพระศาสนาคิสต์ที่เป็นคนพื้นเมือง พระเหล่านี้นักเข้าข้างขบวนการชาตินิยม มีการเปิดโอกาสให้คนสเปนกับคนพื้นเมืองปะปนกัน ลูกครึ่งสเปน-ฟิลิปปินส์ (Mestizos) มีบทบาทสูงในสังคม คนเหล่านี้มีโอกาสไปศึกษา ที่สเปนและแลกเปลี่ยนกับนักเคลื่อนไหวในยุโรป ดังนั้นในระหว่างปี ค.ศ.1882-1896 มีการก่อตั้ง “ศูนย์เผยแพร่วิชาการสเปน-ฟิลิปปินส์” (*Circulo Hispana Filipino*) ตามเมืองใหญ่ๆ ในสเปน และมีหนังสือพิมพ์ *Revista del Circulo – Hispano – Filipino* แต่ไม่นานนักก็ถูกสั่งปิดโดยรัฐบาล²⁷

Jose Rizal (โฮเซ ริซัล)²⁸ เป็นนายแพทย์ ที่ไปคลุกคลีกับฝ่ายซ้ายในยุโรป เพราะได้โอกาสไปศึกษาที่สเปนและที่อื่น เขาเป็น Mestizos ที่มีเชื้อสายผสม จีน-ญี่ปุ่น-สเปน-พื้นเมืองตากาล็อก ริซัล ก่อตั้ง สันนิบาตฟิลิปปินส์ (*Laliga Filipina*) ในปี ค.ศ.1892 เพื่อสามัคคีประชาชนชาวฟิลิปปินส์เข้าด้วยกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ต่อต้านความอยุติธรรม และส่งเสริมการศึกษา เกษตรกรรม และพาณิชย์กรรม ในที่สุด ริซัล ถูกประหารชีวิตโดยรัฐบาลสเปนในปี ค.ศ.1896 และทุกวันนี้ถือว่าเขาเป็นวีรชนชาตินิยมคนหนึ่ง

ริซัลเขียนวรรณกรรมชื่อ “*Noli Me Tangere*” (*อันล่วละเมิดมิได้*)²⁹ ในปี ค.ศ. 1887 ซึ่งแสดงถึงการข่มเหงของชาวสเปนต่อชาวฟิลิปปินส์ หนังสือ “*El Filibusterismo*” (*ปลูกระดมให้กบฏ*) เขียนในปี ค.ศ.1891 แต่หนังสือเหล่านี้เขียนเป็นภาษาสเปนในยุคที่คนธรรมดาอ่านไม่ได้และไม่เข้าใจภาษาสเปน ดังนั้นจึงมีเป้าหมายให้คนชั้นกลางอ่าน

²⁷ สิดา สอนศรี, (๒๕๔๒), “การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองฟิลิปปินส์”, สำนักพิมพ์คบไฟ

²⁸ ทักษิ เณลิมเตียรณ, (๒๕๑๗), ริซาล บอนนิฟาซิโอ อากินาลโด ใครคือวีรชนของฟิลิปปินส์?, ใน “วีรชนเอเชีย” โครงการหนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์

²⁹ โฮเซ ริซัล, (๒๕๔๘), “อันล่วละเมิดมิได้”, แปลโดย จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล, มูลนิธิ Toyota และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ³⁰ เสนอว่า หนังสือที่มีลักษณะและเป้าหมายแบบนี้ในไทยคือ “เล่าไปข้างหน้า” ของ ศรีบูรพา (กุหลาบ สายประดิษฐ์) แต่เขียนในยุคที่แตกต่างกันที่คนธรรมดาสามารถอ่านได้ ในกรณีอินโดนีเซียอาจมีงานของ ปราโมทยา อนันตา ตูร์ “จตุรภาคเกาะบรู” ที่คล้ายกัน แต่ทั้งสองเรื่องเขียนหลังจากงานของริซัล 60-80 ปี

Andres Bonifacio (อันเดยส์ บอนนีฟาซิโอ) เป็นนักต่อสู้และวีรชนชาตินิยมอีกคนหนึ่งของฟิลิปปินส์ เขาได้รับอิทธิพลจากงานของ ริซัล และเป็นหัวหอกในการก่อตั้งขบวนการชาตินิยมขบวนการแรกในปี ค.ศ.1892 ชื่อ “*Katipunan*” ซึ่งย่อจาก *Kataasataasan Kagalang-galang Katipunan ng Manga Anak ng Bayan* (องค์กรสูงสุดของลูกหลานประชาชน) ภายใน 4 ปีมีการขยายสมาชิกในเกาะ Luzon & Mindanao ถึง 4 แสนคน อย่างไรก็ตาม บอนนีฟาซิโอถูกรัฐบาลสเปนประหารชีวิตในปี ค.ศ.1897

ต่อมาในปี ค.ศ.1898 การลุกฮือปฏิวัติภายใต้การนำของผู้นำอีกคนชื่อ Emilio Aguinaldo (เอมิลิโอ เอากูอินาลโด) สามารถเอาชนะสเปนได้ และมีการประกาศสาธารณรัฐอิสระขึ้นเป็นครั้งแรก แต่อยู่ได้ไม่นานเพราะสหรัฐอเมริกาบุกเข้ามายึดครองฟิลิปปินส์แทนสเปน โดยอ้างว่า “ได้ฟิลิปปินส์มาจากสเปน” เพราะรบชนะสเปนในสงคราม Spanish American War

ข้อถกเถียงเรื่อง “ประวัติศาสตร์ของชาติ”

นักศึกษาในไทย มาเลเซีย เวียดนาม หรืออินโดนีเซีย ฯลฯ จะถูกสอน “ประวัติศาสตร์ของชาติ” เหมือนกับว่าสิ่งเหล่านี้มีจริง แต่เนื่องจากรัฐชาติเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในกลางทศวรรษที่ 19 เราต้องมองว่าไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์ไทย” ก่อน รัชกาลที่ ๕ หรือประวัติศาสตร์ประเทศอื่นๆ ด้วย

การสร้างประวัติศาสตร์ของชาติ เป็นการสร้างประวัติศาสตร์ปลอมย้อนหลัง (Invention of History) เพื่อส่งเสริมจิตสำนึกชาตินิยมและเพื่อปกป้องเสถียรภาพของการปกครองในระบอบทุนนิยม Anderson ในหนังสือ *Imagined communities*³¹

³⁰ ดูคำนำหนังสือ “อันลวงละเมอฝันได้”, พึ่งอ้วน

³¹ B. Anderson, (1994), อ้างแล้ว

เสนอว่า ชาติเป็นสิ่งประดิษฐ์ในฝัน ดังนั้นเวลาสร้างชาติต้องมีเครื่องมือทางความคิด ประกอบไปด้วยเพื่อผลิตซ้ำจิตสำนึกของชาติ ตะวันตกเริ่มสนใจเรื่องนี้ตั้งแต่ยุคปี ค.ศ. 1850 ที่มีการรวมศูนย์การปกครองเป็นรัฐชาติ และเครื่องมือสำคัญในการสร้างประวัติศาสตร์คือ การสำรวจลัทธิของประชากร แผนที่ อนุสาวรีย์ และพิพิธภัณฑ์³²

การเก็บข้อมูลเรื่องประชากรมีมานานเพื่อการรื้อไถ่เก็บภาษีหรือสำหรับระบบแรงงานบังคับ แต่การสำรวจลัทธิของเจ้าอาณานิคมอย่างอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือ ฮอลแลนด์ จะมีการจำแนก “เชื้อชาติ” ของประชากรตามนิยามที่เจ้าอาณานิคมคิดขึ้นเอง เช่น การเป็น *Malay* ซึ่งอาจไม่ตรงกับมุมมองของคนในพื้นที่เอง และมักกลับสนระหว่าง เรื่องชาติพันธุ์กับศาสนาอีกด้วย มุมมองเจ้าอาณานิคมนี้ไม่ยอมรับความหลากหลายของ อัตลักษณ์ในคนคนเดียว (multiple identities) เช่น การเป็น “เชื้อชาติมาเลย์ ชนชั้นกรรมาชีพ และนับถือคริสต์” เป็นต้น เพราะในการจำแนกประเภทชาวบ้าน อังกฤษ จะมองว่าคนมาเลย์ต้องนับถืออิสลามทั้งหมด ในหลายแห่ง เช่น อินโดนีเซีย มีการบังคับ ให้คนเชื้อชาติหนึ่งแต่งกายเหมือนกันและพูดภาษาเดียวกันตามคำสั่งของรัฐบาล เพื่อจัด ลำดับชั้นและบทบาทในสังคมของเชื้อชาติ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการแบ่งแยกเพื่อปกครอง

นอกจากนี้การเก็บข้อมูลประชากรมีความสำคัญในรัฐชาติสมัยใหม่ เพราะต้อง วางแผนการศึกษาและสาธารณสุข และการควบคุมพลเมือง หรือจำกัดการเข้าเมืองของคน จากที่อื่น ซึ่งเป็นเรื่องของการจัดระเบียบการปกครองสังคมและการควบคุมเศรษฐกิจใน พื้นที่รัฐชาติ

แผนที่ เป็นการจำแนกดินแดนขึ้นมาในพื้นที่ที่ไม่เคยมีพรมแดน เป็นการทำให้ ประชาคมในผืนกลายเป็นสิ่งที่มองเห็นบนหน้ากระดาษ และเป็นวิธีกำหนดว่าจะตั้งด่าน พรมแดนในพื้นที่จริงตรงไหน ถ้าไม่มีแผนที่จะไม่มีการรัฐชาติ และสังคมก่อนทุนนิยมมักจะ ไม่มีแผนที่ในรูปแบบที่เราเข้าใจกันทุกวันนี้³³

พิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน และอนุสาวรีย์ เป็นสิ่งก่อสร้างสำคัญที่ทุนการสร้าง ประวัติศาสตร์ชาติ เราจะเห็นว่าในอดีตชนชั้นปกครองก่อนทุนนิยมไม่เคยสนใจที่จะมี

³² B. Anderson, (1994), *อ้างแล้ว*, บทที่ 10

³³ ในกรณีประเทศไทย ดูงานของ Thongchai Winichakul, (1994), *Siam mapped: a history of the geo-body of a nation*. University of Hawaii Press.

พิพิธภัณฑ์หรือแม้แต่อนุสาวรีย์ การปกป้องทะนุบำรุงโบราณสถานเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างประวัติศาสตร์ชาติตามแนวคิดสมัยใหม่ ใครที่สนใจเรื่องการสร้างประวัติศาสตร์ควรไปศึกษาพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน และอนุสาวรีย์ที่อยู่ใกล้ตัว เพื่อคิดว่ามีการใช้สิ่งเหล่านี้โดยชนชั้นปกครองอย่างไร ควรคิดต่อไปอีกด้วยว่าประวัติศาสตร์คืออะไร และทำไมในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะพื้นที่ซึ่งมีความขัดแย้ง มีชุดประวัติศาสตร์ที่ขัดแย้งและแตกต่างกัน

บางครั้งอนุสาวรีย์หรือโบราณสถานก็มีความขัดแย้งกันในตัว เมื่อนำมาใช้สร้างประวัติศาสตร์ของชาติ อาจตีความไม่เหมือนกัน หรือชวนให้คนคิดในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น นครวัด (Ankor) ใช้เป็นสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่ของ “ชาติเขมร” ก็จริง แต่ถ้าดูรายละเอียดของนครวัดจะพบว่ามีหลายเชื้อชาตินอกจากคนเขมร และอาจชวนให้ประชาชนคิดว่าทำไมผู้ปกครองเขมรปกป้องความยิ่งใหญ่ไม่ได้ ปราสาทหินแบบเขมรที่อยู่ในประเทศไทย ที่นำมาโฆษณาเพื่อการท่องเที่ยว อาจชวนให้คนไทยตั้งคำถามว่าความเป็นไทยมีมากน้อยแค่ไหน เราเป็นคนเขมรหรือไม่? วัดศาสนาพุทธ Borobudur ในเกาะชวา อาจเป็นโบราณสถานสำคัญของอินโดนีเซีย แต่จะชวนให้คิดว่ารากฐานของชาติมาจากหลายศาสนา ไม่ใช่แค่ศาสนาอิสลาม และขณะที่อยุธยาถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของชาตินิยมไทย โดยเฉพาะในความขัดแย้งกับพม่า เมื่อเราไปศึกษาพื้นที่ จะพบว่าข้าราชการทำในอยุธยาไม่ใช่คนไทยและไม่ใช้ภาษาไทยอีกด้วย

ในกรณีอนุสาวรีย์ เช่น อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในกรุงเทพฯ ถ้าเราสำรวจให้ดีจะพบว่าอนุสาวรีย์ต่อต้านเจ้าที่สร้างโดยเผด็จการทหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่กลับถูกใช้และตีความใหม่ว่าเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้กับเผด็จการทหาร และในอีกแง่หนึ่งก็ถูกล้อมรอบด้วยภาพของเจ้าตามถนนราชดำเนิน³⁴ การเชิดชูอนุสาวรีย์รัชกาลที่ ๗ ให้น้ำรัฐสภาแทนการส่งเสริมความสำคัญของแผ่นโล่ที่ฉลองการยึดอำนาจของคณะราษฎร แสดงให้เห็นว่าอาจมีการสร้างประวัติศาสตร์ของชาติหลายชุด เพื่อแข่งกันทางการเมือง E. H. Carr นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษเคยอธิบายว่า ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการถกเถียงประเด็นทางการเมืองในยุคปัจจุบัน³⁵

³⁴ ธงชัย วินิจจะกูล เป็นนักประวัติศาสตร์คนหนึ่งที่เปิดประเด็นเรื่องนี้งานประชุมนานาชาติไทยศึกษาครั้งที่ 7 ในปี 1999

³⁵ E. H. Carr, (1990), *What is History?*. Penguin Books, London.

การสร้างพิธีพินัยกรรมและการถนอมโบราณสถานโดยอำนาจตะวันตก มีเป้าหมายในการสร้างระบบความคิดที่ให้ความชอบธรรมกับการปกครองแบบรัฐชาติ แต่มันกลับกลายเป็นหอกที่มัตตะวันตกเอง เพราะขบวนการชาตินิยมนำมาใช้เป็นเครื่องมือได้ หลังเอกราชชนชั้นปกครองใหม่ก็นำความคิดนี้มาพัฒนาใช้ต่อไปเรื่อยๆ

งานเขียนของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เรื่อง การสร้างวีรบุรุษและวีรสตรีของชาติ³⁶ เริ่มจากจุดยืนว่าชาติไม่ใช่หน่วยงานธรรมชาติที่มีมาแต่โบราณ เหมือนข้อเสนอของ Anderson ดังนั้นต้องมีการสร้างวีรบุรุษและวีรสตรีประกอบการสร้างประวัติศาสตร์ แต่มันเป็นกระบวนการท่ามกลางความขัดแย้งกับข้อมูลจริงทางการเมืองสมัยใหม่³⁷ เช่น ความคิดเรื่อง “ชาติ” ขัดแย้งกับความจำเป็นที่จะต้องให้เสรีภาพกับธุรกิจข้ามชาติของชนชั้นปกครองเสรีนิยม และขัดแย้งกับกระบวนการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และการเรียกร้องสิทธิชุมชนที่หลากหลาย ดังนั้น “สมุดภาพครอบครัวแห่งชาติ” ที่เต็มไปด้วยวีรบุรุษและวีรสตรีที่ถูกสร้างขึ้นมา ต้องจะพยายามข้ามพ้นความขัดแย้งดังกล่าวสู่ความเป็นหนึ่งให้ได้ ซึ่งแสดงว่าต้องยืดหยุ่นปรับตัวได้

นักประวัติศาสตร์อังกฤษชื่อ Eric Hobsbawm (เอริก ฮอบส์บอม) กล่าวถึงการสร้างประเพณีขึ้นมาใหม่ให้ดูโบราณ (Invented Tradition)³⁸ ซึ่งเป็นการสร้างความโบราณจอมปลอมของวัฒนธรรมใหม่ โดย Hobsbawm ยกตัวอย่างจากราชวงศ์และสถาบันกษัตริย์อังกฤษ วัฒนธรรมสร้างใหม่แบบนี้มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้คือ

1. มีลักษณะเชิงสัญลักษณ์
2. ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อกลุ่มเฉพาะ
3. สร้างความ “ต่อเนื่อง” กับอดีตที่จอมปลอม
4. ถูกใช้หนักในกรณีที่ต้องการเปลี่ยนแปลงหรือมีความไม่สงบหรือวิกฤต

³⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, (๒๕๔๒), การสร้างวีรบุรุษ (และ/หรือวีรสตรี) ของชาติ, ใน อุทกษณ์ ปัทมานันท์ และ พวิมล ตรีโชติ, “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กระบวนการประชาธิปไตยและการเมืองสมัยใหม่”, สถาบันเอเชียศึกษาจุฬาฯ

³⁷ การเถียงกันเรื่องศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หรือเรื่องวีรสตรีไทยในอดีต แสดงให้เห็นปัญหานี้

³⁸ Eric Hobsbawm, (1995), Inventing Traditions. In: Hobsbawm, E. & Ranger, T. (eds), *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press.

5. ต่างจากวัฒนธรรมประเพณีจริงตรงที่บังคับใช้ คนไม่ทำเองตามธรรมชาติ และไม่มีประโยชน์ในเรื่องปากท้อง หรือไม่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของคนทั่วไป เป็นแค่พิธีสาธิตอะไรให้ดูดีเท่านั้น

ข้อถกเถียงเรื่องการกบฏว่าเป็นรูปแบบโบราณหรือสมัยใหม่

ในแวดวงวิชาการมีการถกเถียงกันเรื่องลักษณะของการกบฏต่อตะวันตกในยุควิฤตเศรษฐกิจโลกในปี ค.ศ.1930 โดยใช้กรณีศึกษาจากการกบฏ Nge-Tinh ในเวียดนามและการกบฏของ Saya San ในพม่า

สำนัก “โบราณ”

James Scott เสนอแนวคิดว่ากบฏทั้งสองนี้ใช้มาตรฐานและกรอบคิดโบราณเรื่องความยุติธรรมตามประเพณี เพื่อย้อนยุคกลับไปสู่สังคมโบราณแบบอุปถัมภ์ ในสังคมเก่าแบบนี้ “นายจะดูแลลูกน้อง” การกบฏที่เกิดขึ้นจึงมาจากความคิดว่าระบบใหม่ภายใต้ฝรั่งเศสและอังกฤษไม่ดูแลชาวบ้าน Scott เสนอต่อไปว่า อาจเป็นการกบฏ “สุดท้าย” หรือช่วงท้ายๆ ของสังคมเก่าต่ออาณานิคมและทุนนิยม³⁹ นอกจากนี้ Scott เอยถึงความเชื่อแบบพื้นบ้านชุมชนก่อนทุนนิยมที่ยังหลงเหลือในหมู่บ้านทางเหนือของประเทศไทย และในหมู่บ้านของมาเลเซียเพื่อให้น้ำหนักกับข้อเสนอของเขา⁴⁰

อย่างไรก็ตาม Scott ยอมรับว่ากบฏสองกรณี คือ Nge-Tinh ในเวียดนาม และการกบฏของ Saya San ในพม่า มีส่วนร่วมจากองค์ชาตินิยมสมัยใหม่ด้วย

Kerkvliet⁴¹ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของ Scott สนับสนุนความคิดสำนักนี้ โดยอ้างว่ากบฏ Huk ในฟิลิปปินส์ในปี ค.ศ.1946 หลังสงครามโลกครั้งที่สอง เกิดจากความไม่พอใจที่สะสมมากกว่า 20 ปี เพราะระบบอุปถัมภ์เก่าล่มสลาย และชาวนากำลังอดตาย

³⁹ Scott, (1976), อ้างแล้ว

⁴⁰ James C. Scott, (1985), *Weapons of the weak*. Yale University Press.

⁴¹ B. J. Kerkvliet, (1977), *The Huk Rebellion*. University of California Press. และ B. J. Kerkvliet, (1986), Patterns of Philippine resistance and rebellion 1970-1986. *Philippines: A Journal of Philippines Studies*, 6, Spring, 35-49.

ท่ามกลางระบบใหม่ของทุนนิยม Kerkvliet มองว่าชาวนาใช้ระบบศีลธรรมครอบโบราณ แต่เขาก็อ้างอิงว่าพรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์ซึ่งเป็นองค์กรสมัยใหม่ เกี่ยวข้องกับการต่อสู้ครั้งนี้

การมองว่าการต่อสู้บางกรณีในโลกสมัยใหม่ใช้ความคิดแบบโบราณย้อนหลัง ถูกนำมาใช้ในการอธิบายการต่อสู้ของขบวนการมุสลิม โดยมีการเสนอว่าลัทธิอิสลามใช้กรอบคิดก่อนทุนนิยมและต้องการย้อนยุคกลับไป 200-300 ปี มีการเสนอว่า ชาวมุสลิมเป็นชนชายขอบที่เพิ่งถูกลากเข้ามาในระบบโลกสมัยใหม่ ในกรณีสามจังหวัดภาคใต้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ พยายามอธิบายว่าการลุกฮือที่กรือแซะในเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๔๗ มีลักษณะคล้ายกบฏผู้มีบุญ⁴² เพราะเยาวชนที่โจมตีป้อมตำรวจใช้มีดสู้กับปืนของตำรวจ โดยที่มองว่าเขามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะปกป้องเขาได้

สำนัก “สมัยใหม่”

Popkin⁴³ ศึกษากรณีเกษตรกรในเวียดนาม และเทียบกับ “สำนักโบราณ” ว่าการกบฏของชาวนาไม่ได้มีกำเนิดจากความเชื่อโบราณ แต่มาจากปัญหาของชาวนาในตลาดโลกสมัยใหม่ คือการตกต่ำของราคาผลผลิตท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจ ชาวนาเข้าใจปัญหานี้และต้องการให้รัฐช่วยเขาในการประกอบธุรกิจการเกษตรสมัยใหม่ แทนที่จะขึ้นภาษี และนอกจากนี้เกษตรกรยังได้รับความช่วยเหลือในการกบฏจากองค์กรทันสมัยคือพรรคคอมมิวนิสต์นั่นเอง ยิ่งกว่านั้นการต่อสู้ของชาวนาเป็นการต่อสู้กับฝรั่งเศสและเจ้าที่ดินผู้อุปถัมภ์เก่าพร้อมๆ กัน จึงไม่เป็นการสู้เพื่อย้อนยุคกลับไปสู่สังคมเก่า

Adas⁴⁴ ศึกษาการกบฏชาวยาน ในพม่า และสรุปว่าการกบฏไม่ได้เกิดจากการที่ชาวนาใช้ระบบคิดเรื่องความยุติธรรมโบราณ ถ้าเป็นระบบโบราณชาวนาจะไม่ขายในตลาด ถ้าใกล้จะอดข้าวก็จะมองว่าผู้มีอำนาจไม่ควรริดไถมากเกินไป แต่ปัญหาในช่วงปี ค.ศ.1930

⁴² ดูบทความของอาจารย์นิธิใน ศิลปวัฒนธรรม, 25(8) มิ.ย. ๔๗, 110-124 หรือใน Understanding the situation in the South as a ‘Millenarian Revolt’. *Kyoto Review of Southeast Asia*, March 2005.

⁴³ S. L. Popkin, (1979), *The rational peasant*. University of California Press.

⁴⁴ M. Adas, (1979), *Prophets of rebellion*. University of North Carolina Press. และ Adas, M., (1974), *The Burma delta*. University of Wisconsin.

เกิดจากวิกฤตราคาข้าวในระบบทุนนิยม ซึ่งแสดงว่าชาวนาผลิตเพื่อส่งไปในระบบตลาดโลกแล้ว และไม่พอใจกับการที่รัฐไม่สนใจปัญหาและเจตนาของชาวนาที่จะปรับตัวเป็นผู้ผลิตรายย่อยในตลาดทุนนิยม

Marr⁴⁵ อาจช่วยหาทางออกในการถกเถียงระหว่างสองสำนัก โดยการอธิบายว่า Ho Chi Minh และพรรคคอมมิวนิสต์ใช้สัญลักษณ์ตามประเพณีในการปลุกระดมชาวนาให้ต่อสู้แบบสมัยใหม่ ส่วน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์⁴⁶ เขียนถึงรูปแบบการร้องเรียนของชาวนาตามประเพณี คือการถวายฎีกาในยุค พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่เป็นการใช้การร้องเรียนในรูปแบบใหม่ คือแสดงความเห็นและวิจารณ์ข้าราชการมากกว่าการขออภัย การกระทำดังกล่าวมีส่วนในการสร้างกระแสที่นำไปสู่การปฏิวัติที่ทันสมัย

ในกรณีชาวมุสลิมทั่วโลก อาจมีการใช้สัญลักษณ์โบราณในการต่อสู้ แต่มันเป็นการต่อสู้กับจักรวรรดินิยมหรือรัฐสมัยใหม่ เพื่อเสรีภาพในกรอบสมัยใหม่ โดยคนที่มีชีวิตในสังคมปัจจุบัน ไม่ให้การพยายามกลับไปสู่ระบบการปกครองหรือเศรษฐกิจก่อนทุนนิยม มีการใช้อินเตอร์เน็ตและเทคโนโลยีสมัยใหม่ และสาเหตุที่ชุมชนเหล่านี้ต่อสู้ภายใต้ความคิดอิสลามสุดขั้วในยุคนี้ ไม่ว่าจะเป็นกรณีสามจังหวัดภาคใต้ ปาเลสไตน์ อัฟกานิสถาน หรือยุโรป ไม่ใช่เพราะตกข้างอยู่ในสังคมโบราณ แต่เป็นเพราะฝ่ายซ้ายหรือพรรคคอมมิวนิสต์แนวสตาลินที่เคยเป็นแนวร่วมด้วยในอดีตอ่อนแอลงหรือหมดความชอบธรรมไป⁴⁷ และเราจะสังเกตได้ว่าขบวนการปลดแอกเหล่านี้ในอดีต ไม่ได้เน้นศาสนาเป็นหลัก หากแต่เน้นเรื่องการต่อสู้เพื่อรัฐอิสระทันสมัยมากกว่า เช่น กรณี P.U.L.O. ในสามจังหวัดภาคใต้ P.L.O. ในปาเลสไตน์ หรือขบวนการกู้ชาติอาหรับในอียิปต์

สรุปแล้ว การต่อสู้แบบสมัยใหม่อาจใช้จากหรือสัญลักษณ์ของชุดความคิดโบราณ แต่เราอาจต้องวิเคราะห์ลึกลงไปกว่าการมองแบบผิวเผิน เราจะต้องดูประวัติศาสตร์ทางการเมือง สภาพเศรษฐกิจ และบริบทการต่อสู้ เพื่อเข้าใจว่าเป็นการต่อสู้แบบไหน

• • • • •

⁴⁵ Marr, (1981), อ้างแล้ว

⁴⁶ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, (๒๕๔๐), "การปฏิวัติสยาม พ.ศ. ๒๔๗๕", สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาวาร

⁴⁷ Chris Harman, (1994), The prophet and the proletariat. *International Socialism* 64, Autumn 1994, U.K.

เชื้อชาติและชนชั้น สำคัญขนาดไหน?

ชวนผู้อ่านร่วมขบคิด ประเด็นถกเถียงจากบทนี้

- หลังสงครามเย็น ประเด็นชนชั้นในสังคมหมดสิ้นไป หรือไม่?
- จิตสำนึกทางเชื้อชาติสอดคล้องกับธรรมชาติและพึงลึกกว่าจิตสำนึกทางชนชั้นหรือไม่?
- ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคนี้เป็นเรื่องอัตลักษณ์แทนเรื่องชนชั้นหรือไม่?
- คนเชื้อชาติต่างกันย่อมขัดแย้งกันในสังคมจริง หรือไม่?
- การปกครองยูคอาณานิคมหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทำให้คนจีนได้เปรียบเหนือคนพื้นเมือง หรือไม่?
- คนจีนหรือคนอินเดียขูดรีดคนพื้นเมือง หรือไม่?
- คนจีนคุมเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จริง หรือไม่? ถ้าจริงเพราะเหตุใด?
- “นายทุน” จำเป็นต้องเป็นนักธุรกิจเอกชน หรือไม่?
- คนพื้นเมืองมีจริง หรือไม่?
- คนพื้นเมืองพัฒนาตนเองเป็นนายทุนได้หรือไม่?
- คนจีนมีความสามารถพิเศษทางธุรกิจ หรือไม่?
- คนจีนอพยพเข้ามา เพราะอะไร?

ความสัมพันธ์ระหว่างเชื้อชาติกับชนชั้น

ในหนังสือ “*ประชาคมในฝัน*” (*Imagined Communities*) Benedict Anderson¹ เสนอว่า “แนวชาตินิยมในโลกจริงทำให้ลัทธิมาร์กซ์มีปัญหา” สาเหตุที่มีการเสนอแบบนี้ ก็เพราะเกิดสงครามและความขัดแย้งระหว่างจีนกับเวียดนาม และจีนกับรัสเซีย ทั้งๆ ที่ประเทศเหล่านั้นอ้างว่าตัวเองเป็นสังคมนิยม อย่างไรก็ตาม คำพูดนี้แสดงว่าแอนเดอร์สัน ไม่เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างลัทธิสตาลิน-เหมา (ซึ่งต่างจากลัทธิมาร์กซ์) กับขบวนการ และลัทธิชาตินิยม ซึ่งเราจะพิจารณาในบทเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ แต่สิ่งที่เราจะต้อง พิจารณาในบทนี้คือข้อเสนอว่า เชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่ฝังลึกใน จิตสำนึกประชาชน และหลังการสิ้นสุดของสงครามเย็น หรือหลังการล่มสลายของ คอมมิวนิสต์ ประเด็นชนชั้นหมดความสำคัญไปหรือไม่

ข้อเสนอว่า ประเด็นชนชั้นหมดความสำคัญไป มาจากการเสนอข้อมูลสองชุด ในโลกปัจจุบัน โดยนักวิชาการบางคนคือ ใน*ประการแรก* มีการพูดถึงเรื่องความขัดแย้งใน สังคมที่มีแนวโน้มจะออกมาในรูปแบบเชื้อชาติหรือศาสนา เช่น ในสามจังหวัดภาคใต้ อาจะห์ มินดาเนา พม่า หรือที่ยูโกสลาเวีย เป็นต้น ในขณะที่การต่อสู้ของฝ่ายซ้าย อ่อนตัวลง และ *ประการที่สอง* มีข้อสังเกตว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movements) มักเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ หรืออัตลักษณ์ (Identity) แทนเรื่อง ชนชั้น หรือการยึดอำนาจรัฐ ด้วยเหตุนี้มีการเสนอว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใน ยุคนี้เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม “แบบใหม่” (New Social Movements)²

ข้อสังเกตดังกล่าวเป็นข้อสังเกตผิวเผินของคนที่ไม่เข้าใจความหมายของชนชั้น ลักษณะของลัทธิสตาลิน-เหมา และเป็นการรีบสรุปเกินไป เพราะทุกวันนี้เราเห็นการฟื้นตัว

¹ Benedict Anderson, (1991), *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.

² ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, (๒๕๔๐), “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่”, ศูนย์วิจัยและ ผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก

ของพรรคฝ่ายซ้ายทั่วโลกและการต่อสู้ทางชนชั้น เช่น การนัดหยุดงานหรือการชิงอำนาจกันระหว่างพรรคฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา เป็นต้น³ แต่ที่สำคัญกว่านั้นคือนักคิดเหล่านี้ไม่สามารถอธิบายต้นเหตุปัญหาการกดขี่ทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม หรือเพศได้ เพียงแต่บรรยายว่ามันเกิดขึ้นในลักษณะกระจายที่ไม่มีใครเชื่อมโยงกัน ดังนั้นผู้ที่เคลื่อนไหวภายใต้ชุดความคิดแบบนี้มักจะเคลื่อนไหวแบบประเด้นเดียวแยกส่วน

นักมาร์คซิสต์อธิบายมานานแล้วว่า การที่สังคมแบ่งออกเป็นชนชั้นตามความสัมพันธ์กับระบบการผลิตมูลค่าในโลก⁴ ก่อให้เกิดปรากฏการณ์อื่นๆ อีกมากมายที่สลับซับซ้อน เช่น ในยุคสังคมชนชั้นสมัยใหม่ ยุคทุนนิยมนั้นเอง มีการสร้างรัฐชาติและแนวคิดชาตินิยม มีการขยายอิทธิพลของกลุ่มทุนไปทั่วโลก มีการดึงสตรีเข้าสู่กระบวนการแรงงาน แต่ในขณะเดียวกันมีการพยายามกดดันให้สตรีแบกภาระการเลี้ยงลูกผ่านแนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเรื่องชนชั้นในสังคมยิ่งใหญ่มากและสำคัญไปกว่าแค่เรื่องขนาดของชนชั้นกรรมาชีพ หรือเรื่องการมีหรือไม่มีพรรคฝ่ายซ้าย ประเด็นนี้นักวิชาการกระแสหลักไม่เข้าใจหรือสนใจไม่เข้าใจ

ถ้าเรามองว่าการสร้างชาติ ลัทธิชาตินิยม โลกาภิวัตน์ของกลุ่มทุน หรือความคิดที่ส่งเสริมครอบครัว เป็นเรื่องชนชั้นแต่แรก เราจะเข้าใจว่าความขัดแย้งทางเชื้อชาติที่มาจากการสร้างชาติหรือกดขี่ชาติอื่นและคนกลุ่มน้อย หรือการเรียกร้องสิทธิในวิถีชีวิตดั้งเดิมหรือสิทธิทางเพศ ล้วนแต่เป็นเรื่องชนชั้นที่มีจุดกำเนิดมาจากทุนนิยม และบ่อยครั้งการปลุกระดมให้คนมีจิตสำนึกแบบเชื้อชาติ เป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครองเพื่อแบ่งแยกและปกครองทางชนชั้นอีกด้วย แต่ไม่ว่าเราจะมีความเห็นอย่างไรในเรื่องนี้ สำหรับบทนี้ อย่างน้อยเราจะต้องทำความเข้าใจกับข้อถกเถียงระหว่างสำนักความคิดต่างๆ เรื่องความสำคัญของเชื้อชาติและชนชั้น

³ โจ อังการ์ธ และคณะ, (๒๕๔๙), “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน

⁴ ความหมายของ “ชนชั้น” สำหรับแนวคิดมาร์คซิสต์ คือการแบ่งสังคมออกเป็นสองส่วนหลักคือ ชนชั้นปกครองที่มีทั้งอำนาจการเมืองและอำนาจเศรษฐกิจกับชนชั้นผู้ถูกปกครองที่ต้องผลิตมูลค่าให้ผู้ปกครอง ในระบบทุนนิยมชนชั้นปกครองคือนายทุน และชนชั้นผู้ถูกปกครองหลักคือกรรมาชีพ นอกจากนี้มีผู้ผลิตรายย่อยซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตร และชนชั้นกลางที่เป็นผู้บริหารให้นายทุนอีกด้วย

สังคมพหุ (Plural Society) ?

ในยุควิกฤตการณ์นักวิชาการอย่างเช่น Furnival⁵ ซึ่งเป็นนักวิชาการของชนชั้นปกครองอังกฤษ เสนอว่า สังคมถูกแบ่งออกเป็นสามส่วนในลักษณะสามเหลี่ยมพหุ (Plural Society) คือมีคนยุโรปอยู่เหนือสุดแต่มีจำนวนน้อยสุด คนจีนหรือคนอินเดียอยู่ระดับกลาง และคนส่วนใหญ่ที่ถูกปกครองคือคนพื้นเมืองซึ่งมีฐานะต่ำสุด สิ่งที่สำคัญเกี่ยวกับรูปแบบสังคมของ Furnival คือเขาเสนอว่า คนเชื้อชาติต่างๆ แยกกันอยู่ ไม่คบกันทางสังคม มีผลประโยชน์ต่างกัน เพราะวิถีชีวิต ภาษา และศาสนาต่างกัน ถ้ามีความสัมพันธ์กันก็แค่ใน “ท้องตลาด” เท่านั้น คือในการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจนั่นเอง มุมมองนี้นอกจากจะเป็น “ความฝัน” ที่ไม่ตรงกับความจริงของข้าราชการอังกฤษ เพื่อความสะดวกในการปกครองแล้ว ยังเป็นมุมมองที่มองข้ามเผด็จการทางการเมืองของมหาอำนาจตะวันตก และมองข้ามประเด็นชนชั้นโดยสิ้นเชิง มุมมองนี้เราเรียกได้ว่า เป็นมุมมองที่เน้นความสำคัญของเชื้อชาติหรือวัฒนธรรมเหนือเงื่อนไขอื่น และในยุคปัจจุบันยังมีการใช้มุมมองแบบนี้โดยชนชั้นปกครองในหลายประเทศ แต่โดยเฉพาะในมาเลเซีย สมมุติฐานของแนวคิดนี้คือ การมองว่าเชื้อชาติต่างๆ ย่อมขัดแย้งทางผลประโยชน์ “โดยธรรมชาติ” ซึ่งสามารถนำมาอธิบายความขัดแย้งระหว่าง “คนพื้นเมือง” กับคนจีน การตีกันระหว่างชาวคริสต์กับชาวมุสลิมในอัมบอน (อินโดนีเซีย) หรือความขัดแย้งในสามจังหวัดภาคใต้ เป็นต้น

⁵ J.S. Furnivall, (1948), *Colonial policy and practice. A comparative study of Burma and Netherlands India*. Cambridge University Press.

ในกรณีประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีนักวิชาการหลายคนที่เสนอข้อมูลที่ขัดกับมุมมอง Furnival โดยเสนอความสำคัญของชนชั้น เช่น Anne Stoler⁶ ที่ชี้ให้เห็นว่า ในอินโดนีเซียมีการสร้างสหภาพแรงงานรถไฟที่รวมหลายเชื้อชาติและมีการนัดหยุดงานใหญ่ในปี ค.ศ.1909 ในหลายๆ ที่ชาวยุโรปไม่ได้เป็นกลุ่มเป็นก้อนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น ลูกจ้างชาวยุโรปในไร่ Deli บนเกาะสุมาตรา ตั้งสหภาพแรงงานเพื่อต่อรองกับนายทุนยุโรป และสหภาพนี้สนับสนุนการต่อสู้ของสหภาพแรงงานรถไฟ และขบวนการชาตินิยมอีกด้วย⁷ หรือกรณีของ Ruth McVey⁸ ที่พูดถึงประวัติการสร้างพรรคสังคมนิยมและพรรคคอมมิวนิสต์ในอินโดนีเซียตั้งแต่ปี ค.ศ.1914 ที่รวมหลายเชื้อชาติเข้ามาเพื่อทำการต่อสู้ทางชนชั้น สำหรับรูปแบบสังคมของสำนักคิดนี้จะเน้นเรื่องชนชั้น และไม่เป็นสามเหลี่ยมพหุแบบของ Furnival แต่จะเป็นสังคมที่มีการแบ่งแยกตามชนชั้นภายในทุกเชื้อชาติ และมีการประสานกันระหว่างคนเชื้อชาติที่ต่างกันแต่สังกัดชนชั้นเดียวกัน ทั้งในระดับชนชั้นปกครองและระดับผู้ถูกปกครอง

สิ่งที่ช่วยหนุนข้อสรุปของสำนักที่เน้นชนชั้น คือการที่รัฐอาณานิคมบังคับให้คนเชื้อชาติต่างๆ แยกกันอยู่และบังคับให้มีบทบาทต่างกัน ใช้วัฒนธรรมต่างกัน และบ่อยครั้งเป็นผู้สร้างความแตกแยกแต่แรก ซึ่งพิสูจน์ว่าความห่างเหินระหว่างเชื้อชาติไม่ใช่เรื่อง “ธรรมชาติ” เช่น ฮอลแลนด์บังคับให้คนจีนแต่งกาย ใช้ภาษา และมีถิ่นที่อยู่อาศัยแตกต่างและแยกจากคนอินโดนีเซีย เป็นต้น มีการนำผู้หญิงฮอลแลนด์เข้ามาเพื่อลดความสัมพันธ์ระหว่างชาวยุโรปกับหญิงเอเชีย และการจำแนกว่าใครเป็น “คนยุโรป” มีลักษณะกว้างมากจนไร้ความเป็นวิทยาศาสตร์ เพราะรวมถึงคนญี่ปุ่น อาหรับ และฟิลิปปินส์⁹ ทั้งนี้มาตรการดังกล่าวกระทำไปเพื่อแบ่งแยกและปกครองเท่านั้น

ในกรณีพม่า ความขัดแย้งระหว่างชาวกะเหรี่ยงและชาวมอญมีต้นกำเนิดจากการที่อังกฤษใช้ทหารกะเหรี่ยงเพื่อปราบปรามชาวมอญ และในสงครามโลกครั้งที่สอง ขบวนการ

⁶ Ann Laura Stoler, (1989), Rethinking colonial categories: European communities and the boundaries of rule. *Comparative studies in society and history*, 31(1), 134-161.

⁷ Stoler, (1989), อ้างอ้าง

⁸ Ruth McVey, (1965), *The rise of Indonesian Communism*. Cornell University.

⁹ Stoler, (1989), อ้างแล้ว

กะเหรี่ยงเลือกที่จะเข้าข้างอังกฤษ ในขณะที่ขบวนการพม่าเข้ากับญี่ปุ่นและจีนส่วนกันทั้งสองฝ่าย

ในช่วงปี ค.ศ.1930 ท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจโลก บริษัทขนส่งทางเรือในท่าเรือย่างกุ้งพยายามกดค่าแรงคนงานท่าเรือ ซึ่งส่วนใหญ่มีเชื้อสายอินเดีย มาตรการนี้ก่อให้เกิดการนัดหยุดงาน นายจ้างจึงนำคนงานเชื้อสายพม่าเข้ามาทำงานแทน เพื่อหวังทำลายการนัดหยุดงานและสหภาพ อย่างไรก็ตาม ในที่สุดคนงานอินเดียชนะและบังคับให้นายจ้างขึ้นเงินค่าแรงให้สำเร็จและรับคนงานเดิมกลับไปทำงานต่อ ซึ่งหมายความว่าคนงานพม่าจะถูกปลดออก ท่าทีแบบนี้ของนายจ้างเป็นการจ้องใจสร้างความแตกแยกระหว่างเชื้อชาติและนำไปสู่การตึงเครียดระหว่างคนงานอินเดียกับคนงานพม่า¹⁰

แม้แต่ในแคว้น Aceh ที่อินโดนีเซียอ้างว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศ ความขัดแย้งระหว่างรัฐส่วนกลางและขบวนการแบ่งแยกดินแดนเป็นเรื่องสลับซับซ้อนกว่าแค่เรื่องเชื้อชาติหรือวัฒนธรรม เพราะความขัดแย้งในปัจจุบันมาจากการที่รัฐภายใต้เผด็จการ Suharto พยายามทำเนวร่วมกับอภิสถิชนกลุ่มใหม่ใน Aceh ที่ไม่ใช่พวกครุศาสนา ซึ่งทำให้ผู้นำศาสนาไม่พอใจและสร้างตนเองขึ้นมาเป็นผู้นำของคนชั้นล่างที่ไม่พอใจกับเผด็จการ Suharto ในประเด็นอื่นๆ ได้

ในสังคมปัจจุบันเราสามารถนำกรณีศึกษาจากมาเลเซียมาพิจารณาภายใต้ข้อถกเถียงระหว่าง “สำนักเชื้อชาติ” กับ “สำนักชนชั้น” ได้ดังนี้

1. มาเลเซียในมุมมอง “สำนักเชื้อชาติ”

สังคมมาเลเซียปัจจุบันตามรูปแบบของสำนักเชื้อชาติ จะถูกแบ่งเป็น 3 เชื้อชาติหลัก คือ คนจีน คนอินเดีย และคนมาเลย์ โดยที่คนจีนมีนายทุนและกรรมกร คนอินเดียมีกรรมกรภาคเกษตรและผู้ค้าขายรายย่อย และคนมาเลย์เป็นข้าราชการ สุลต่าน และชาวนา¹¹

นักการเมืองมาเลเซีย โดยเฉพาะที่สังกัดพรรครัฐบาลหรือ U.M.N.O. (United Malay National Organisation) จะอ้างถึงการจลาจลในเดือนพฤษภาคมปี ค.ศ.1969

¹⁰ M. Adas, (1974), *The Burmese Delta*. University of Wisconsin Press.

¹¹ ถึงแม้ว่ารูปแบบนี้อาจมีความจริงอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช่ทั้งหมด เพราะมีนายทุนทุกเชื้อชาติ และกรรมกรมาชีพในเมืองมีทั้งคนจีนและคนมาเลย์จำนวนมาก

เพื่อให้ความชอบธรรมกับนโยบายเศรษฐกิจใหม่ที่เน้นเชื้อชาติ (New Economic Policy – N.E.P.) นโยบายนี้ให้สิทธิพิเศษสำหรับคน “พื้นเมือง” มาเลย์ (bumiputera หรือ ภูมิบุตร) การจลาจลปี ค.ศ.1969 ที่มีการตีกันระหว่างคนจีนกับคนมาเลย์ มักถูกอ้างเสมอเพื่อ “พิสูจน์” ว่าในสังคมอย่างมาเลเซียที่มีหลายเชื้อชาติดำรงอยู่ ต้องมีการบริหารสังคมเพื่อลดความขัดแย้ง “ธรรมชาติ” ระหว่างเชื้อชาติ พร้อมกันนั้นมักมีการปลุกกระแสในหมู่คนมาเลย์ว่าต้องออกมาปกป้องผลประโยชน์ของเชื้อชาติจากการ “คุกคาม” ของคนจีน ตัวอย่างที่ดีคือหนังสือของอดีตนายกรัฐมนตรีมาเลเซีย ‘The Malay Dilemma’ ที่เขียนในปี ค.ศ.1970 หลังการจลาจลและก่อนที่เขาจะขึ้นมาเป็นผู้นำประเทศ

นักวิชาการอย่าง Harold Crouch และ ชัยโชค จุลศิริวงศ์¹² เป็นตัวแทนของสำนักคิดเชื้อชาติและเป็นผู้ที่สนับสนุนนโยบายการปกครองกึ่งเผด็จการของรัฐบาลมาเลเซีย โดยเสนอว่าในประเทศอย่างมาเลเซียที่มีหลายเชื้อชาติ “การปกครองแบบประชาธิปไตยใช้ไม่ได้” เพราะมีข้อสมมุติฐานว่าระบอบประชาธิปไตยแก้ปัญหามขัดแย้งทางเชื้อชาติไม่ได้ มีการอ้างถึงงานของ Lijphart ซึ่งเป็นนักวิชาการสำนักโครงสร้างหน้าที่ว่าในกรณีแบบนี้ต้องใช้การปกครองแบบ “Consociationalism”

Consociationalism คือระบบการปกครองที่ “บริหาร” เชื้อชาติ โดยมีการจัดให้ทุกเชื้อชาติมีตัวแทนของตนเองในรัฐบาล ซึ่งมีการใช้รูปแบบการปกครองอย่างนี้ในไอร์แลนด์เหนือและในบอสเนีย ในกรณีมาเลเซีย เราจะเห็นว่ารัฐบาล “แนวร่วมชาติ” ประกอบไปด้วยพรรคของชาวมลายู (U.M.N.O.) พรรคของชาวจีน (M.C.A. – Malay Chinese Association) และพรรคของชาวอินเดีย (M.I.C. – Malay Indian Congress)

แต่ประเด็นปัญหาสำคัญคือตัวแทนของเชื้อชาติจะมาจากชนชั้นไหนและจะเลือกกันอย่างไร? ประเด็นชนชั้นแบบนี้ไม่มีการพิจารณาเลย เพราะคนที่เสนอ Consociationalism มักมองว่าชนชั้นไม่สำคัญ อย่างไรก็ตาม Crouch เองมองว่าการที่พรรค “เถ่าแกจีน” (พรรค M.C.A.) ถูกเลือกมาเป็นผู้แทนของชาวจีนทั้งหมดจะเป็นปัญหากถ้ามวลชนไม่ถูกทำให้สงบนิ่งเพื่อตามการนำของอภิสิทธิ์ชน ดังนั้นการปกครองแบบ Consociationalism

¹² Harold Crouch, (1996), *Government and society in Malaysia*. Cornell University. สำหรับนักวิชาการไทยที่สังกัดสำนักเดียวกัน ดู ชัยโชค จุลศิริวงศ์, (๒๕๔๒), “การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองในมาเลเซีย”, สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ย่อมประกอบไปด้วยระบบ “เผด็จการอ่อนๆ” เพื่อควบคุมความขัดแย้งทางเชื้อชาติเสมอ
สรุปแล้วมีการยกความขัดแย้งทางเชื้อชาติมาเป็นข้ออ้างในการลดทอนสิทธิเสรีภาพทาง
ประชาธิปไตย

2. มาเลเซียในมุมมอง “สำนักชนชั้น”

นักวิชาการสำนักชนชั้น มีข้อสรุปตรงข้ามกับคนอย่าง มหาธีร์ Crouch หรือ
ชัยโชค เพราะมองว่าระบบเผด็จการไม่ได้มาจากความขัดแย้ง “ธรรมชาติ” ระหว่างเชื้อชาติ
แต่อย่างใด David Brown¹³ เสนอว่า “ลักษณะชนชั้นของรัฐมาเลเซียคือสิ่งที่อธิบาย
นโยบายเชื้อชาติของรัฐนี้ได้” เพราะนโยบายเชื้อชาติมีวัตถุประสงค์ในการรณรงค์ต่อสู้
เพื่อผลประโยชน์ของคนชั้นล่าง รัฐบาล U.M.N.O. ใช้ประเด็นเชื้อชาติเป็น “หน้ากาก
บังหน้า” เพื่อให้ความชอบธรรมกับการปกครองทางชนชั้น โดยอ้างว่ารัฐบาลผสมของ
แนวร่วมชาติเป็นตัวแทนของทุกเชื้อชาติ ขณะที่ในความเป็นจริงมันเป็นแนวร่วมระหว่าง
นายทุนเอกชน (นายทุนจีนและอินเดีย) กับนายทุนข้าราชการ (นายทุนมาเลย์) สรุปแล้ว
การเมืองชนชั้นถูกปราบปรามตั้งแต่ยุคอาณานิคมจนถึงปัจจุบัน และกระบวนการทาง
การเมืองถูกออกแบบใหม่เพื่อสะท้อนเชื้อชาติ สำหรับ Brown ความคิดเชื้อชาติเป็น
เครื่องมือที่รัฐต่างๆ ใช้เพื่อแก้ปัญหาความไม่พอใจหรือปัญหาข้อกังวลของประชาชนที่
มาจากโครงสร้างสังคมแบบชนชั้น “รัฐต่างๆ จะเปิดพื้นที่ให้แนวความคิดเชื้อชาติเจริญเติบโต
แล้วพยายามบริหาร และใช้แนวโน้มเป็นเครื่องมือ”

ถ้าเราพิจารณาปัญหาความขัดแย้งทางเชื้อชาติในอดีตรัฐโกสลาเวีย ซึ่งลามไปสู่
สงครามกลางเมืองและการแยกประเทศ เราจะพบว่าต้นกำเนิดของความขัดแย้งดังกล่าว
มาจากวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในต้นทศวรรษที่ 80 ซึ่งก่อให้เกิดการนัดหยุดงานและ
การต่อสู้ทางชนชั้นอย่างดุเดือด นักการเมืองพรรคคอมมิวนิสต์ที่ปกครองรัฐต่างๆ ภายใน
ประเทศยูโกสลาเวียในขณะนั้นจึงพยายามเบี่ยงเบนการต่อสู้ทางชนชั้น ด้วยการแปรตัวไป
เป็นนักการเมืองชาตินิยมที่สังกัดเชื้อชาติ เพื่อปลุกกระแสความขัดแย้งทางเชื้อชาติที่นำไป
สู่การทำสงคราม

¹³ David Brown, (1994), *The state and ethnic politics in south-east Asia*. Routledge.

Martin Brennan¹⁴ อธิบายว่าตั้งแต่สมัยอังกฤษปกครองมลายู ชนชั้นปกครองใช้นโยบายการบริหาร “รัฐพหุ” เพื่อสร้างความสงบเรียบร้อย ตั้งแต่ปี ค.ศ.1969 (ปีที่เกิดจลาจล) ชนชั้นปกครองมาเลเซียใช้นโยบายชาตินิยม-เชื้อชาติ เพื่อสร้างฐานสนับสนุนในหมู่ชาวนาและกรรมาชีพมาเลย์ โดยพยายามสร้างภาพปลอมว่าคัดค้านนายทุนเงินและนายทุนต่างชาติ และในขณะเดียวกันมีการปราบปรามขบวนการทางสังคมที่สังกัดชนชั้น

สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับคำอธิบายของ Brennan คือ การปลุกระดมการเมืองเชื้อชาติของชนชั้นปกครองมาเลเซีย เพื่อสร้างฐานสนับสนุนทางการเมือง เป็นสิ่งที่สร้างความขัดแย้งและความรุนแรงระหว่างเชื้อชาติแต่แรก ซึ่งถ้าไม่ควบคุมก็จะเป็นภัยต่อความมั่นคงในการปกครอง ดังนั้นมาตรการเผด็จการของรัฐมาเลเซียมีไว้เพื่อกดขี่การเคลื่อนไหวทางชนชั้น และเพื่อควบคุมความขัดแย้งทางเชื้อชาติที่รัฐสร้างขึ้นมาแต่แรก จะเห็นว่าเป็นการอธิบายสังคมในลักษณะตรงข้ามกับ Crouch และ ชัยโชค

ในกรณีสิงคโปร์ที่เป็นประเทศเพื่อนบ้านของมาเลเซียและแยกประเทศออกมาจากมาเลเซียในทศวรรษที่ 60 มีการจัดระเบียบสังคมตามแบบเชื้อชาติเช่นกัน เพื่อวัตถุประสงค์เดียวกัน คือการระงับการต่อสู้ทางชนชั้น แต่ในกรณีนี้ เชื้อชาติของคนส่วนใหญ่และของชนชั้นปกครองคือเชื้อชาติจีน เพราะสิงคโปร์เป็นเมืองท่าและในยุคอาณานิคม คนเมืองซึ่งส่วนใหญ่เป็นกรรมาชีพจะเป็นคนเชื้อสายจีน ในขณะเดียวกันกับที่รัฐบาลสิงคโปร์เล่นการเมืองเชื้อชาติ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญให้มีการแยกประเทศแต่แรก และเป็นรากฐานความคิดที่ส่อระงับที่มุ่งพิเศษทางเชื้อชาติไว้ในรัฐสภาตั้งแต่ปี ค.ศ.1988 รัฐก็พยายามควบคุมไม่ให้ลามไปสู่ความวุ่นวาย โดยรัฐออกมามีวาทณ์ผู้อื่นที่อาจใช้เชื้อชาติเป็นเครื่องมือทางการเมือง!¹⁵

ถ้าเราศึกษาประวัติศาสตร์มาเลเซียเราจะพบว่าอังกฤษเผชิญหน้ากับขบวนการทางการเมืองสองประเภท คือ 1. การเมืองของคนชั้นล่างที่ประกอบไปด้วยพรรคคอมมิวนิสต์ พรรคสังคมนิยม และสหภาพแรงงานต่างๆ ที่เน้นชนชั้นเหนือเชื้อชาติ และ 2. การเมืองของพวกอภิสิทธิ์ชนที่พยายามเน้นการเมืองเชื้อชาติของชาวมลายู ก่อนสงครามโลก

¹⁴ Martin Brennan, (1985), Class politics and race in modern Malaysia. In Higgott, R. & Robison, R. *Essays in the political economy of structural change*. Routledge.

¹⁵ Brown, (1994), อ้างแล้ว

ครั้งที่ 2 มีการนัดหยุดงานทั่วไปที่อังกฤษทำการปราบปราม ที่สำคัญคือขบวนการแรงงานไม่แบ่งแยกตามเชื้อชาติ พรรคคอมมิวนิสต์มาเลย์มีสมาชิกหลายเชื้อชาติ¹⁶ และแม้แต่ขบวนการชาวนาก็มีมุมมองทางการเมืองที่ปฏิเสธการเมืองของอภิสถิธิชน และมีการเสนอให้รวมชาติในลักษณะสากลกับประเทศอินโดนีเซีย เป็นต้น

ในการคืนเอกราชให้มาเลเซีย เราคงไม่แปลกใจที่อังกฤษเลือกยกอำนาจให้อภิสถิธิชน โดยออกแบปรัฐในรูปแบบ Federation of Malaya ซึ่งเป็นข้อเรียกร้องของ U.M.N.O. เพื่อให้มีสิทธิพิเศษสำหรับชาวมาเลย์ แทนที่จะยอมกับข้อเรียกร้องของฝ่ายซ้าย ให้มีรัฐบาลแบบ Malay Union ที่ทุกเชื้อชาติมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน¹⁷ และก่อนที่อังกฤษจะคืนเอกราชให้ ก็มีการปราบปรามขบวนการแรงงานและพรรคฝ่ายซ้ายในช่วง “ฉุกเฉิน” (Emergency) ระหว่างปี ค.ศ.1948-1960 ในสถานการณ์แบบนั้นที่การเมืองชนชั้นถูกระงับความเป็นไปได้ที่จะปลุกระดมความขัดแย้งทางเชื้อชาติก็มีมากขึ้น

ในขบวนการนักศึกษา ฝ่ายซ้ายพยายามทำการจัดตั้งข้ามเชื้อชาติ แต่ถูกรัฐและนักการเมืองเชื้อชาติอย่าง Anwar คอยสกัดกั้นและสร้างอุปสรรค¹⁸ นโยบายการสำรองที่พิเศษให้นักศึกษามาเลย์ในสถาบันการศึกษาต่างๆ และการปราบปรามของรัฐเป็นตัวอย่างที่ดีของการสร้างปัญหา แต่ในปัจจุบันคนรุ่นใหม่อาจคิดในกรอบเชื้อชาติน้อยลง และพรรคสังคมนิยมมาเลเซีย (Malaysian Socialist Party – PSM) เป็นพรรคที่พยายามทวนกระแสหลัก โดยใช้การเมืองชนชั้นและรับสมัครสมาชิกจากทุกเชื้อชาติ¹⁹

ในเรื่องการเมือง “อัตลักษณ์” เช่น การเมืองเพศ การปราบปรามฝ่ายซ้ายและการเมืองชนชั้น เป็นสิ่งที่ทำให้ขบวนการสิทธิสตรีอ่อนแอในมาเลเซีย นักการเมืองหญิงที่เป็นตัวแทนพรรคเชื้อชาติเกือบจะไม่ได้ทำอะไรเลยเพื่อผลักดันสิทธิสตรี มีแต่ขบวนการเคลื่อนไหวที่รวมหลายเชื้อชาติเท่านั้นที่มีผลงานในด้านนี้บ้าง เช่น ในเรื่องการต่อต้าน

¹⁶ M. Amin & M. Caldwell eds, (1977), *Malaya: the making of a neocolony*. Spokesman.

¹⁷ ดูที่มาของความขัดแย้งทางเชื้อชาติได้ ใน บุษกร กาญจนจารี, (๒๕๔๔), “เปลวไฟล้อมลายนาคร” สำนักพิมพ์อมรินทร์

¹⁸ M. L. Weiss, (2005), Still with the people? The chequered path of student activism in Malaysia. *South East Asia Research*, 13(3), 287-332.

¹⁹ Claudia Derichs, (2004), Political crisis and reform in Malaysia, In Gomez, E. T. Ed. *The state of Malaysia. Ethnicity, equity and reform*. Routledge Curzon.

ความรุนแรงต่อผู้หญิง²⁰

แม้แต่ในมาตรฐานของนักการเมืองเชื้อชาติเอง นโยบาย N.E.P. และการพัฒนาเศรษฐกิจที่ให้สิทธิพิเศษกับชาวมลายู ไม่ได้ยกระดับของชาวมลายูทุกคน ความเหลื่อมล้ำระหว่าง Bumiputera คนรวยกับคนจนเพิ่มขึ้น²¹ และการขยายการถือหุ้นในธุรกิจของชาวมลายู กระทำไปผ่านรัฐวิสาหกิจที่ถือหุ้นในบริษัทตะวันตก ในขณะที่ฐานะของนายทุนจีนไม่เปลี่ยนแปลง และนโยบายที่กีดกันสิทธิของคนจีนมีผลต่อคนจีนระดับล่างมากกว่านายทุนเสมอ สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับการที่ U.M.N.O. อ้างความเป็นตัวแทนของชาวมลายูเพื่อปกป้องเขาจากการ “คุกคาม” ของนายทุนจีนคือ ในช่วงแรกของการปกครองหลังเอกราช พรรค U.M.N.O. อาศัยเงินทุนจากนายทุนจีนในพรรค M.C.A. เพื่อหาเสียง แต่พอ U.M.N.O. เข้ามาใช้อำนาจในรัฐ เริ่มมีแหล่งเงินทุนสาธารณะที่พรรคนำมาใช้ได้แทน และเมื่อพรรคอาศัยเงินจาก M.C.A. น้อยลงก็สามารถประกาศนโยบาย N.E.P. ได้ โดยไม่ต้องเกรงใจนายทุนจีนหรือกลัวว่าจะทำลายแนวร่วมระหว่าง U.M.N.O. กับ M.C.A. เพราะนายทุนจีนจาก M.C.A. ไม่เคยเสียผลประโยชน์จากการปกครองของ U.M.N.O. เลย

ทั้งๆ ที่การจลาจลปี ค.ศ.1969 ถูกอ้างเสมอเพื่อให้ความชอบธรรมกับนโยบายการเมืองแบบเชื้อชาติ แต่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่าการจลาจลครั้งนั้นไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เพราะก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ มีการเลือกตั้งทั่วประเทศ ซึ่งในการเลือกตั้งครั้งนั้นคะแนนเสียงของพรรคร่วมรัฐบาล เช่น U.M.N.O. กับพรรคนายทุนจีน M.C.A. ลดลง พรรคที่ได้คะแนนเพิ่มเป็นพรรคที่มีความเกี่ยวข้องกับคนชั้นล่าง ทั้งๆ ที่บางพรรคยังอาจอยู่ในกรอบเชื้อชาติเป็นส่วนใหญ่ เช่น พรรค Democratic Action Party (D.A.P.) ที่ได้เสียงจากคนงานจีน พรรค Parti Islam SeMalaysia (P.A.S.) ที่ได้คะแนนเสียงจากชาวมลายูเชื้อชาติมลายู พรรค Gerakan (พรรคฝ่ายซ้ายในป็นัน) และพรรคแนวร่วมสังคมนิยม (Socialist Front) ในสถานการณ์แบบนี้องค์กรเยาวชนของ U.M.N.O. เป็น

²⁰ Maznah Mohamad, (2002), “At the centre and the periphery. The contributions of the women’s movements to democratization” In Francis Loh Kok Wah & Khoo Boo Teik, (eds), *Democracy in Malaysia*. Curzon.

²¹ I. Shari & J.K. Sundaram, (1982), *Malaysia’s Green Revolution in rice farming: capital accumulation and technological change in a peasant society*. In: G.B. Hainsworth, (ed), *Village level modernization in S.E. Asia*. University of British Columbia Press.

ผู้ก่อความรุนแรงก่อน โดยเข้าไปโจมตีชาวจีนเพื่อปลุกกระแสความขัดแย้งทางเชื้อชาติ ซึ่งกลายเป็นข้ออ้างของรัฐที่จะประกาศภาวะฉุกเฉินและปราบปรามพรรคฝ่ายค้าน

3. ปัญหาเชื้อชาติในพม่า ทางออกคืออะไร?

ทั้งๆ ที่ความขัดแย้งทางเชื้อชาติถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมืองในมาเลเซีย แต่ในกรณีพม่าก็แสดงให้เห็นว่า เราไม่สามารถมองว่าเชื้อชาติไม่สำคัญหรือเป็นภาพลวงตา และในความเป็นจริงปัญหาการสร้างประชาธิปไตยในพม่าแยกออกไม่ได้จากปัญหาสิทธิเสรีภาพทางเชื้อชาติ เพราะเผด็จการทหารพม่ากดขี่ทั้งประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพทางเชื้อชาติพร้อมๆ กัน และการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก Burma เป็น “Myanmar” ก็สื่อความยิ่งใหญ่ของชาวพม่าเหนือชาติพันธุ์อื่น

Martin Smith²² อธิบายว่า ต้นเหตุของปัญหาทางเชื้อชาติในพม่ามาจากการพยายามรวมศูนย์รัฐชาติในยุคหลังเอกราชจากสภาพเดิมที่กระจายและหลากหลาย เพราะแม้แต่ในยุคท้ายของการปกครองของอังกฤษก็ยังไม่มีการรวมศูนย์อำนาจในพม่าตอนเหนืออย่างสมบูรณ์

สถิติเกี่ยวกับสถานภาพเชื้อชาติต่างๆ ในพม่าไม่ชัดเจน²³ แต่ที่สำคัญคือในครึ่งหนึ่งของพื้นที่ประเทศ มีผู้คนอาศัยอยู่ที่ไม่ใช่เชื้อชาติพม่า ซึ่งอาจมีจำนวน 35-50% ของประชากรทั้งหมด อย่างไรก็ตาม การที่พม่ามีชาติพันธุ์ที่หลากหลายมานาน ไม่ได้แปลว่ามีความขัดแย้งโดย “ธรรมชาติ” ตามเชื้อชาติ เพราะมีประวัติอันยาวนานของการดำรงอยู่ด้วยกันอย่างสันติ ยิ่งกว่านั้น Smith มองว่าวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของแต่ละเชื้อชาติไม่ได้ถูกอนุรักษ์แช่แข็งอยู่กับที่ แต่มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการปรับตัวระหว่างเชื้อชาติต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ผ่านการค้าขายและการย้ายถิ่นที่อยู่อาศัย

การที่ผู้นำขบวนการชาตินิยมพม่าอย่าง อองซาน (Aung San) พยายามสร้างรัฐรวมศูนย์ที่คนชาติพันธุ์อื่นๆ มองว่าตนเองจะถูกควบคุมโดยชาวพม่าเป็นปัญหาแต่แรก อองซานไม่ยอมรับว่าประชาชนเชื้อชาติต่างๆ นอกจากคนพม่าและคนฉาน (ไทใหญ่) “มีความเป็นชาติจริง” และกองทัพ Burmese Independence Army ของอองซาน

²² Martin Smith, (1999), *Burma. Insurgency and the politics of ethnicity*. White Lotus.

²³ Martin Smith & A. Allsebrook, (1994), *Ethnic Groups in Burma*. Anti-Slavery International, London.

ถูกกล่าวหาว่าฆ่าเด็กและสตรีเกะเหรี่ยงกว่า 1,800 คนในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2²⁴ สิ่งเหล่านี้ทำให้เราเข้าใจได้ว่า ทำไมขบวนการเชื้อชาติ คะฉิ่น กะเหรี่ยง คะเรนนี่ มอญ ว้า และอะระกัน ไม่ยอมมาร่วมประชุม ปางโหลง (Panglong) ในปี ค.ศ.1947 เพื่อกำหนดอนาคตของประเทศ และไม่ไว้วางใจผู้นำพม่าอย่าง อองซาน และอูนู แม้แต่พรรคคอมมิวนิสต์พม่า ก็ยังไม่มีความอ่อนไหวต่อประเด็นเชื้อชาติเท่าที่ควร

อูนู ซึ่งขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีหลังจากที่อองซานถูกยิงตาย มีนโยบายระหว่างปี ค.ศ.1954-1956 ที่จะส่งเสริมศาสนาพุทธให้เป็นศาสนาประจำชาติ และประกาศว่าพม่าใช้การปกครองที่อิง “พุทธสังคมนิยม” ซึ่งนโยบายดังกล่าวสร้างความแตกแยกและความไม่พอใจต่อชนชาติอื่นๆ ที่ไม่นับถือพุทธเป็นอย่างมาก²⁵ ยิ่งกว่านั้นเมื่อนายพลเนวินทำรัฐประหารยึดอำนาจรัฐในปี ค.ศ.1962 มีการใช้กำลังในการบังคับรวมนุญประเทศมากขึ้น เพราะกองทัพพม่าไม่ยอมพิจารณาสิทธิใดๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ในการปกครองตนเองเลย

ในปัจจุบันขบวนการเชื้อชาติต่างๆ ไม่ค่อยไว้วางใจองซาน จูจี (ลูกสาวองซาน) เพราะมีจุดยืนเกี่ยวกับเชื้อชาติที่ไม่ชัดเจน และบางครั้งเน้นความสามารถของชนชาติในการ “ร้องว่าทำเพลง” หรือในการ “เป็นพี่เลี้ยงเด็ก” มากกว่าที่จะชมว่าปกครองตนเองได้²⁶ และที่สำคัญคือพรรค National League for Democracy (N.L.D.) ของนางองซาน จูจี มีนโยบายให้กลับไปใช้รัฐธรรมนูญปี ค.ศ.1947 ที่ร่างมาจากการประชุม ปางโหลง²⁷

ทั้งๆ ที่การแก้ปัญหาการปกครองในพม่าจะต้องอาศัยการเคารพสิทธิในการปกครองตนเองของเชื้อชาติต่างๆ คำถามหรือปัญหาที่ตามมา ซึ่งเป็นเรื่องที่เก๋ยาก คือ

1. ใครเป็นผู้แทนที่แท้จริงของประชาชนเชื้อชาติต่างๆ เพราะที่แล้่วมา “ผู้ใหญ่มากตามประเพณี” ของเชื้อชาติต่างๆ มักอ้างความชอบธรรมในการเป็นผู้แทนทั้งๆ ที่อาจสังกัดคนละชนชั้นกับคนส่วนใหญ่ และทั้งๆ ที่ไม่มีการเลือกตั้ง

²⁴ Martin Smith, (1999), อ้างแล้ว

²⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, (๒๕๔๔), “พม่า ประวัติศาสตร์และการเมือง”, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, หน้า 76

²⁶ ออง ซาน จูจี, (๒๕๔๐), “จดหมายจากพม่า” แปลโดย พิกพ อุดมอิทธิพงศ์, มูลนิธิโกลบอลทีมของ และ Aung San Suu Kyi, (1991), *Freedom From Fear*. Penguin.

²⁷ Martin Smith & A. Allsebrook, (1994), อ้างแล้ว

ผู้แทนตามระบอบประชาธิปไตย ถ้าจะเรียกร้องประชาธิปไตยในสังคมโดยรวม ต้องมีประชาธิปไตยในส่วนย่อยๆ ด้วย รวมถึงการเลือกผู้แทนของเชื้อชาติต่างๆ

2. ถ้าเชื้อชาติต่างๆ จะปกครองตนเอง หรือแยกเป็นประเทศของตนเอง จะขีดเส้นพรมแดนอย่างไร ในเมื่อเกือบทุกที่มีชุมชนของหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่คลุกกัน เพราะถ้ามีการสร้างแคว้นหรือประเทศที่มีเชื้อชาติเดียวจะต้องมีการกวาดล้างเผ่าพันธุ์ด้วยความรุนแรง (Ethnic Cleansing) อย่างที่เกิดในอดีตยูโกสลาเวีย

ในที่สุดกลุ่มเชื้อชาติต่างๆ จะต้องมาร่วมกันกำหนดอนาคตของสังคมภายใต้ความคิดประชาธิปไตยและความใจกว้างทางเชื้อชาติที่พ้นขอบเขตรัฐชาติปัจจุบัน เพราะอาจต้องมีการพิจารณาการสามัคคีเชื้อชาติเดียวกันข้ามพรมแดนพม่า-ไทย-ลาว และการสามัคคีระหว่างเชื้อชาติ ซึ่งน่าจะตรงกับความฝันของนักสังคมนิยมที่จะเห็นประชาคมชุมชนที่หลากหลายและอยู่กันเป็นสุขโดยไม่มีกรอบรัฐชาติมาแบ่งแยก

ปัญหาการให้สิทธิเสรีภาพในการปกครองตนเองของชนกลุ่มหนึ่งในชุมชนที่มีความหลากหลาย ไม่ใช่ปัญหาเฉพาะของพม่า ในฟิลิปปินส์ การโยกย้ายพลเมืองคริสต์จากเกาะอื่นๆ เข้ามาในเกาะมินดาเนา เพื่อหนุ่่นการควบคุมพื้นที่ของรัฐบาลกลาง แปลว่าการแบ่งแยกดินแดนเพื่อสร้างรัฐเชื้อชาติบริสุทธิ์ของชาวมุสลิม Moro ทำไม่ได้ ถ้าไม่มีการล้างเผ่าพันธุ์ แต่ถ้าไม่ทำอะไรเลยความไม่เป็นธรรมในสังคมก็ยังคงดำรงอยู่²⁸

4. ต้นกำเนิด “รัฐไทย” สมัยใหม่คือปฐมเหตุของปัญหากับปัตตานี²⁹

ถ้าจะเข้าใจต้นเหตุของความรุนแรงในสามจังหวัดภาคใต้ เราต้องดูต้นกำเนิดของประเทศไทยสมัยใหม่และที่มาของพรมแดนปัจจุบัน สองสิ่งนี้เกิดขึ้นในยุคที่ทุนนิยมตะวันตกเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเข้ามาของทุนนิยมมี 2 ใบหน้า คือใบหน้าที่ของนักค้าขายหรือนักลงทุน และใบหน้าที่ของกองกำลังทหารที่เขยียดพื้นที่เพื่อรวมศูนย์อำนาจ

²⁸ บุษกร กาญจนจารี, (๒๕๕๔), อ้างแล้ว

²⁹ ถ้าอยากอ่านเพิ่มเติมควรเริ่มที่งานของ ธงชัย วินิจจะกูล ใน น.ส.พ.กรุงเทพธุรกิจ, 17,18,19 พฤษภาคม ๒๕๔๗ และศึกษาประวัติศาสตร์ปัตตานี เช่น หนังสือของ ธนศ อภารณสุวรรณ, (๒๕๔๓), “ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ไทย”, โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หลายคนอาจภาคภูมิใจ หัวใจพองโต เวลาพูดว่าประเทศไทย “ไม่เคยเป็นเมืองขึ้นของตะวันตก” แต่นั่นเป็นการเข้าใจผิด ในขณะที่เจ้าอาณานิคมอังกฤษ ฝรั่งเศส และฮอลแลนด์บุกเข้ามาในพื้นที่นี้ แล้วใช้กำลังทหารยึดครองและสร้างอิทธิพลที่เอื้ออำนวยต่อการขูดรีดทรัพยากรและแรงงาน รัฐกรุงเทพฯ ก็ทำเช่นเดียวกัน รัฐบาลกรุงเทพฯ สถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้วอ้างว่าเป็นผู้แทนของ “ไทย” ทั้งหมดแต่พร้อมๆ กันนั้นมีการล่าอาณานิคม บังคับให้คนลาวในดินแดนที่ปัจจุบันเรียกว่า “อีสาน” ยอมจำนน มีการล่าอาณานิคมล้านนาเก่าทางเหนือ มีการบุกเข้าไปในดินแดนเขมร และมีการทำสงครามกับเมืองทางใต้เช่นปัตตานี สาเหตุและเป้าหมายไม่ต่างจากเจ้าอาณานิคมตะวันตกเลย คือผู้ปกครองกรุงเทพฯ สมัยนั้นต้องการควบคุมพื้นที่เพื่อการจัดการทรัพยากรและแรงงานแข่งกับตะวันตก ในสมัยศักดินาก่อนหน้านั้นการควบคุมพื้นที่ไม่ค่อยสำคัญ เพราะการขูดรีดมูลค่ามาจากการควบคุมแรงงานโดยตรงในลักษณะไพร่ ทาส หรือเชลยศึก แต่พอเข้าสู่ทุนนิยม พื้นที่และพรมแดนกลายเป็นเรื่องสำคัญ

ดังนั้นพรมแดนรัฐชาติไทยปัจจุบันคลอเคลียออกมาจากการใช้ความรุนแรง ทั้งสงครามและการข่มขู่ และคลอเคลียท่ามกลางการแข่งขันขูดรีดมูลค่าระหว่างกรุงเทพฯ ลอนดอน ปารีส และอัมสเตอร์ดัม แต่สิ่งที่พิเศษไปอีกสำหรับกรณีสามจังหวัดภาคใต้ ที่ต่างออกไปจากกรณีคนลาวในอีสาน คนภาคเหนือ หรือคนจีนที่เข้ามาเป็นแรงงานหรือพ่อค้า คือรัฐไทยไม่เคยเคารพคนอิสลามในสามจังหวัดเลย ไม่เคยให้เกียรติกัน ไม่เคยมองว่าเขาเป็นคนร่วมชาติ นี่คือสาเหตุที่รัฐไทยยุคเผด็จการทหารในอดีต เคยบังคับให้คนมุสลิมไหว้พระพุทธรูป เคยปราบปรามชาวบ้านด้วยความรุนแรง และได้นำชาวบ้านพุทธจากอีสานไปตั้งรกรากท่ามกลางหมู่บ้านอิสลามเพื่อเป็นกำลังหนุนในการยึดครองพื้นที่ ซึ่งทั้งหมดคล้ายกับท่าที่รัฐไทยต่อคนชนเผ่าบนดอยในภาคเหนือหรือคนชนเผ่าตามชายแดนพม่า และท่าที่นี้ถูกถ่ายทอดอย่างเป็นระบบลงไปในทุกส่วนของสังคมไทย นี่คือสาเหตุที่รัฐไทยมองว่า การปกป้องรักษาวัฒนธรรมมุสลิม รวมถึงศาสนา ภาษา หรือวิถีชีวิตต่างๆ ของคนภาคใต้ “เป็นปัญหา” นี่คือนโยบายที่มีทหารประจำการในแถบนี้อย่างต่อเนื่อง นี่คือนโยบายที่ตำรวจและทหารในยุครัฐบาลทักษิณใช้ความรุนแรงอย่างไม่เกรงใจใครในการถล่มหรือแซะและตากใบ และพลเมืองไทยส่วนใหญ่ถูกสอนให้คิดคับแคบดูถูกชาวมุสลิมมาตลอด คนส่วนใหญ่ในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคอีสาน ไม่รู้อะไรเลยเกี่ยวกับ

ชาวมุสลิมที่เป็นพี่น้องของเรา คนส่วนใหญ่มองว่ามุสลิมเชื้อสายมาเลย์ในภาคใต้ “ขอเข้ามาอาศัยในไทย” แทนที่จะเป็นเจ้าของพื้นที่แต่แรก หลายคนมองว่าถ้าเป็นมุสลิมแล้วต้องเป็น “แขก” มีน้อยคนที่จะรู้ว่าคนมุสลิมภาคเหนือเป็นคนจีน สังคมไทยเต็มไปด้วยความไม่เขลา คับแคบ และคลั่งชาติ และทั้งๆ ที่ลึกๆ แล้วคนไทยธรรมดาๆ ก็มีนิสัยใจคอที่อยากเป็นมิตรกับคนอื่นและรักความเป็นธรรม แต่ปัญหาคือรัฐไทยทำให้เราเพี้ยน เพราะปลุกระดมกระแสชาตินิยมไทยเพื่อเป็นเครื่องมือในการปกครองทางชนชั้น

หลายคนอาจหลงคิดว่า “เรายอมไม่ได้” ที่จะให้สามจังหวัดชายแดนแยกตัวออกไปจากประเทศไทย แต่ถ้าคิดลึกๆ ก็จะเห็นว่า “เรา” คนธรรมดา ไม่เคยเป็นเจ้าของประเทศไทยและไม่มีอะไรที่จะเสีย ถ้ามีการแบ่งแยกประเทศ ผู้ที่จะเสียอำนาจทางการเมืองหรืออำนาจทางเศรษฐกิจจากการแบ่งแยกประเทศคือชนชั้นปกครองไทยต่างหาก นี่คือนิสัยที่เรื้อรังนี้เป็นเรื่องชนชั้นมากกว่าเรื่องเชื้อชาติ นอกจากนี้ประเด็นชนชั้นมีอีกแง่หนึ่งเหมือนประเด็นในพม่า ก็คือคำถามว่า ใครจะเป็นผู้แทนของชุมชนคนมาเลย์มุสลิม? ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านตามประเพณี? โตะครู? หรือจะต้องมีการเลือกตั้งต้องมีการแข่งขันระหว่างผู้แทนของชนชั้นที่แตกต่างกันภายในชุมชน?

คนจีน (และคนอินเดีย) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในบทแรก เราจะเห็นว่ายุคอาณานิคมเป็นยุคแห่งการขยายตัวของทุนนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น มีการขยายตัวในการผลิตข้าวถึง 5 เท่าตัวในพม่า ไทย และอินโดจีน หรือ 3 เท่าตัวในฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย การผลิตข้าวกระทำไปเพื่อป้อนตลาดใหม่ของโลกที่เปิดขึ้นมา นอกจากนี้มีการขยายตัวของการผลิตสินค้าเกษตรอื่นๆ และการสกัดทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำมันหรือแร่ดีบุก เป็นต้น การขยายตัวของการผลิตแบบใหม่พร้อมกับการขยายตัวของการค้าขายมีผลในการดึงดูดคนงาน ผู้ประกอบการรายย่อย และนักธุรกิจเข้ามาจากส่วนอื่นๆ ของเอเชีย เพราะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแหล่งที่มีประชากรต่ำ

การที่คนที่มีเชื้อชาติต่างกันมาอาศัยอยู่ในเมืองต่างๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ใช่เรื่องใหม่ เราทราบดีว่าฮังกอร์ (นครวัด) หรืออยุธยามีคนหลากหลายเชื้อชาติซึ่ง

ประกอบอาชีพแตกต่างกัน เช่น การเป็นทหาร ครูสอนศาสนา ผู้ประกอบการค้าขาย และเจ้าหน้าที่ตำรวจ เป็นต้น แต่สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในยุคทุนนิยมคือจำนวนคนมากมายที่เข้ามาในช่วงเวลาอันสั้นเพื่อตอบสนองความหิวโหยต้องการกำลังงานของระบบเศรษฐกิจแบบใหม่

ถ้าเราพิจารณาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ยึดติดกับอคติชาตินิยมแล้ว เราสามารถเปรียบเทียบภูมิภาคนี้ได้กับสหรัฐอเมริกา สหรัฐเป็นภูมิภาค “บุกเบิก” ภูมิภาคหนึ่ง ที่มีการอพยพคนจำนวนมากจากทั่วโลกเข้าไปเพื่อเพิ่มพลังการผลิตในระบบเศรษฐกิจใหม่ของทุนนิยม ทั้งในด้านการเกษตรและด้านอุตสาหกรรม ประชากรสหรัฐทุกวันนี้ประกอบไปด้วยคนพื้นเมืองที่อยู่มานานก่อนที่จะคนยุโรปจะค้นพบทวีปนี้ ซึ่งคนส่วนใหญ่อพยพมาจาก ยุโรป ละตินอเมริกา จีน เกาหลี หรือญี่ปุ่น พร้อมกันนั้นก็มีคนที่ถูกบังคับให้เดินทางมาจากทวีปแอฟริกาในยุคทาสของทุนนิยมด้วย ในลักษณะเดียวกันเกือบทุกพื้นที่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประกอบไปด้วยคน “พื้นเมือง” ที่อยู่มาก่อนสมัยอาณานิคม³⁰ กับคนที่อพยพเข้ามาหาแหล่งทำกินเมื่อเศรษฐกิจใหม่ขยายตัว ส่วนใหญ่คนที่อพยพมาใหม่ในช่วงอาณานิคมคือ ชาวจีนและชาวอินเดีย

ข้อแตกต่างระหว่างสหรัฐอเมริกากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้อยู่ที่ความหลากหลายของผู้คนที่อพยพเข้ามาในยุคต่างๆ แต่อยู่ที่ท่าทีทางการเมืองต่อบางเชื้อชาติต่างหาก เพราะในกรณีขบวนการชาตินิยมในหลายประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการขีดเส้นแบ่งระหว่าง “คนพื้นเมือง” กับคนจีนหรือคนอินเดียที่เข้ามาใหม่เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของนักการเมืองชาตินิยม

ความรุนแรงต่อชาวอินเดียในพม่าในช่วงการต่อสู้เพื่อเอกราช นโยบายชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังปี พ.ศ. ๒๔๘๑³¹ ที่มีกฎหมายสำรองอาชีพสำหรับ “คนไทย” มาจากข้ออ้างว่าปัญหาเศรษฐกิจเกิดจากการที่คนไทยไม่ประกอบการเอง มัวแต่ให้คนจีนทำแทน นโยบาย N.E.P. ในมาเลเซียหลังปี ค.ศ. 1969 ซึ่งมาจากความคิดของคนอย่างมหาธีร์ มองว่าคนจีนครองเศรษฐกิจ การขับไล่ชาวจีนออกจากเวียดนามหลัง

³⁰ จริงๆ แล้วคนที่ตอนนี้เรียกตัวเองว่า “พื้นเมือง” ก็คงจะอพยพมาจากที่อื่นและเข้ามาในดินแดนที่มีคนโบราณอาศัยอยู่ก่อนหน้านั้นอีก ซึ่งทำให้คนเดิมๆ เหล่านั้นกลายเป็นคนชายขอบไป

³¹ พรณี บัวเล็ก, (๒๕๔๕), “ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๔๘๒ บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม”, สำนักพิมพ์พันธกิจ, หน้า 438

ชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในปี ค.ศ.1975 และความรุนแรงต่อชาวจีน รวมถึงการข่มขืนผู้หญิง ในอินโดนีเซีย ในช่วงปี ค.ศ.1998-1999 และก่อนหน้านี้ในสมัยที่ซูฮาร์โตทำรัฐประหารในปี ค.ศ.1965 ล้วนแต่เป็นผลพวงจากการแสวงหาผลประโยชน์ของนักการเมืองชาตินิยมทั้งสิ้น ดังนั้นประเด็นถกเถียงที่เราจะต้องมาพิจารณาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างเชื้อชาติและชนชั้นในกรอบแบบนี้

1. คน “พื้นเมือง” ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีจริงหรือไม่?

นักการเมืองชาตินิยมที่พยายามสร้างฐานอำนาจผ่านการเมืองแบบเชื้อชาติมักเน้นความเป็นพื้นเมือง หรือเน้นประโยชน์ของ “ภูมิบุตร” ในอินโดนีเซียใช้คำว่า “Pribumi” ส่วนในมาเลเซียเรียกว่า “Bumiputra” ซึ่งไม่ต่างจากการพูดถึงความเป็น “ไทย” เพราะการนิยาม “ภูมิบุตร” เป็นเรื่องที่ต้องสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับการเมืองเชื้อชาติ เนื่องจาก “ภูมิบุตร” ทั้งหลายมีความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมมาก เพราะรวมคนจากเกาะชวา สุมมาตรา บาลี ชาราวัก ซาบา ฯลฯ รวมถึงพ่อค้าชาวอาหรับมุสลิมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานตามเกาะต่างๆ และ “ภูมิบุตร” มักจะไม่หมายถึงคนพื้นเมืองที่อยู่ในดินแดนเหล่านี้ก่อนที่ชาวมลายูจะอพยพเข้ามาด้วย ในแหลมมาลายู คนดั้งเดิมที่กลายเป็นคนชายขอบ คือ Orang Asli³² ยิ่งกว่านั้นคนที่ถูกจำแนกว่าเป็น “คนนอก” คือคนจีนและคนอินเดีย ก็มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ภาษา และเชื้อชาติอีกด้วย

คนจากจีนเริ่มเดินทางมาตั้งหลักค้าขายในเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 เช่น ใน Belitung มีคนจีนเดินทางมาตั้งแต่ปี ค.ศ.1292 คนจีนทยอยเข้ามาเรื่อยๆ ตามโอกาส ในไม่ช้าคนเหล่านี้จะรับวัฒนธรรมของคนรอบๆ มาเป็น วัฒนธรรมของตนเอง มีการปรับตัวแลกเปลี่ยน ผสมผสานวัฒนธรรมกัน ในอินโดนีเซียคนจีนเหล่านี้ที่เรียกกันว่า “คนจีนพารานาคัน” (Peranakan) พูดภาษาจีนไม่ได้อีกแล้วหันมาพูดภาษามลายูแทน แต่อาจมีสำเนียงจีนๆ อาจผสมคำจีนบางคำ (ซึ่งไม่ต่างจากผู้ที่พูด “ภาษาไทยกลาง”) และหลายคนรับศาสนาอิสลามมาเป็นศาสนาของตนเอง ในยุคอาณานิคมมหาอำนาจตะวันตกไม่ต้องการเห็นการผสมผสานกันระหว่างเชื้อชาติสักเท่าไร เพราะจะนำไปสู่การรวมตัวกันกับกู ซึ่งเป็นสาเหตุที่รัฐฮอลแลนด์พยายามออกกฎหมาย

³² Christopher R. Duncan (ed), (2004), *Civilizing the margins*. Cornell University Press.

เพื่อแบ่งแยกเชื้อชาติ³³

ตัวอย่างของ Peranakan ที่มีการบันทึกในประวัติศาสตร์ก็เช่น Han Siong Kong ซึ่งเกิดที่เมืองจีนในปี ค.ศ.1673 ย้ายมาอยู่ทางตะวันออกของเกาะชวาในปี ค.ศ.1700 แต่งงานกับหญิงชวา มีลูกชายชื่อ Tjien Kong (ปี ค.ศ.1720-1776) ลูกชายเปลี่ยนศาสนาเป็นอิสลามพร้อมกับเปลี่ยนชื่อเป็น Soero Pernollo นักธุรกิจแบบนี้จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบขุนนางอินโดนีเซีย³⁴ บางคน เช่น Yap Sin Eng จากตระกูล Yap เปลี่ยนฐานะไปเป็น “คนยุโรป” ไปเรียนหนังสือที่ฮอลแลนด์ และลูกชายยังเข้าร่วมสนับสนุนขบวนการกู้ชาติอินโดนีเซียอีกด้วย³⁵

ในช่วงแรกของยุคอาณานิคม บริษัท V.O.C. (Vereenigde Oostindische Compagnie) ของฮอลแลนด์ได้ขายที่ดิน ขายสิทธิในการเก็บส่วยและเกณฑ์แรงงานให้เศรษฐกิจ Peranakan แต่หลังเกิดการกบฏที่ชาวจีนร่วมกับชาวชวาในการต่อสู้กับฮอลแลนด์ในปี ค.ศ.1740 เริ่มมีการกีดกันและปราบปรามคนจีน³⁶ มีการออกกฎหมายและระเบียบเรื่องที่อยู่อาศัย การใช้ภาษา และการแต่งกาย เพื่อให้แตกต่างจากคนชวา ซึ่งใช้อย่างต่อเนื่องถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ในปี ค.ศ.1914-1918

หลังปี ค.ศ.1820 รัฐบาลกลางในอินโดนีเซียเข้ามาควบคุมสังคมมากขึ้น มีการกีดกันคนจีนจากการเป็นเจ้าของที่ดิน และรัฐส่งเสริมระบบการเกษตรแบบ “Cultivation” ที่อาศัยการบังคับส่งผลผลิตให้รัฐจากเกษตรกรรายย่อย คนจีนมีโอกาสดำขาย ทำโรงงานน้ำตาล เก็บภาษีแทนรัฐ และปลูกพืชขาย แต่ผู้ประกอบการรายย่อยคนจีน

³³ J.R. Rush, (1991), Placing the Chinese of Java on the eve of the 20th Century. *Indonesia* Special Issue: “The role of the Chinese in shaping modern Indonesian life”.

³⁴ Claudine Salmon, (1991), The Han Family of East Java. *Entrepreneurship and politics. Archipel.* 41, 53.

³⁵ D.S. Lev, (1991), Becoming an orang Indonesia sejati: the political journey of Yap Thiam Hien. *Indonesia* special issue: “The role of the Indonesian Chinese in shaping modern Indonesian life”.

³⁶ Onghokham, (1989), Chinese capitalism in Dutch Java. In Y. Kunion, (ed), *Oei Tjong Ham Concern: the first business empire of Southeast Asia.* Centre for SE Asian Studies, Kyoto University. และ M.R. Fernando & D. Bulbeck, (1992), *Chinese economic activity in Netherlands India.* A.N.U. & I.S.E.A.S.

เหล่านี้ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจช่วงปี ค.ศ.1887-1888 มาก เพราะอาศัยกำลังซื้อของเกษตรกรเพื่อทำธุรกิจ ในขณะที่เกษตรกรพื้นเมืองยังพอเอาตัวรอดจากการบริโภคผลผลิตของตนเองได้ วิกฤตนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการล่มสลายและการยุบระบบค้าขายในชนบทและระบบเก็บภาษีของคนจีน ช่วงหลังจากนี้เป็นช่วงที่รัฐพยายามปฏิรูประบบการเก็บภาษีโดยหันมาเก็บเองโดยตรงภายใต้ “นโยบายคุณธรรม” (Ethical Policy) ในปี ค.ศ.1897 โดยใช้ชื่อว่า “คนจีนโกงคนพื้นเมือง ค้าของเถื่อน และทุจริตประชาชนโดยการปล่อยกู้ด้วยดอกเบี้ยสูง”³⁷

Totok และ Peranakan

ในช่วงปี ค.ศ.1870-1880 คนจีน Peranakan ในชวากระจุกอยู่ที่เมือง Batavia (ปัจจุบันคือจาการ์ตา) และ Semarang และเป็นคนส่วนใหญ่ของเมือง³⁸ มีทุกชนชั้น แต่ส่วนใหญ่ถูกจำแนกว่าอยู่ในกลุ่มพาณิชย์และรัฐบาลฮอลแลนด์ไม่ยอมให้สอบเป็นข้าราชการ หลังปี ค.ศ.1880 คนจีนเริ่มเข้ามามากขึ้นเมื่อมีการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คนจีนเหล่านี้ต่างจาก Peranakan ตรงที่เขารักษาความเป็นจีนสำคัญเพราะมีผู้หญิงจีนอพยพเข้ามาด้วยไม่ค่อยแต่งงานกับคนพื้นเมือง และอยู่กันเป็นกลุ่มใหญ่ในย่านคนจีนด้วยกัน หลังปี ค.ศ.1920 ผู้หญิงจีนอพยพมาพอกๆ กับผู้ชาย คนจีนเหล่านี้ในอินโดนีเซียเรียกว่า “Totok” และส่วนใหญ่จะเป็นกรรมกรยากจน เป็นลูกจ้างในเมืองหรือในไร่เกษตร ในเกาะ Sumatra คนพื้นเมืองไม่ยากจนเป็นลูกจ้างในเมืองเท่าไร แต่คนที่ยากจนอาจทำงานเป็นลูกจ้างในภาคเกษตรบ้าง สำหรับกรรมกรจีนที่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราจะเห็นว่าเป็นการเลือกเดินทางเข้ามาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในภูมิภาคที่เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่คนที่สามารถย้ายถิ่นแบบนี้ได้ไม่ใช่คนจีนที่ยากจนที่สุด เพราะอย่างน้อยต้องสามารถหาเงินค่าเรือและค่าเดินทางได้ ชาวจีนเหล่านี้มักอาศัยองค์กรลับ “อั้งยี่” (Kongsí) ในการอำนวยความสะดวกทั้งในเรื่องการเดินทาง การหางาน การให้สวัสดิการ และการต่อรองกับนายจ้าง องค์กร

³⁷ The Siau-w Giap, (1989), Socio-economic role of the Chinese in Indonesia 1820-1940. In A Maddison & Gé Prince, (eds), *Economic growth in Indonesia 1820-1940*. Foris.

³⁸ ซึ่งไม่ต่างจากลักษณะกรุงเทพฯ

เหล่านี้ซึ่งจัดตั้งและแบ่งแยกตามเชื้อสายและภาษา มีลักษณะคล้ายกิ่งสหภาพแรงงาน กิ่งมาเฟีย และกึ่งมูลนิธิ ซึ่งทำให้ชนชั้นปกครองพยายามปราบปรามเป็นประจำ

ก่อนปี ค.ศ.1880 *Peranakan* ส่วนใหญ่เป็นผู้ขายและแต่งงานกับคนพื้นเมือง และไม่จงรักภักดีกับจีนแผ่นดินใหญ่ แต่ *Totok* มักจะได้รับอิทธิพลจากขบวนการชาตินิยมจีนและขบวนการคอมมิวนิสต์ หลังปี ค.ศ.1920 กระแสชาตินิยมจีนสูงขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งมีผลต่อจิตสำนึกความเป็นจีนของ *Totok* และช่วยส่งเสริมกระแสชาตินิยมอินโดนีเซียพร้อมๆ กัน

2. คนจีนได้เปรียบในยุคอานานิคมหรือไม่

ความเชื่อวาระบบอานานิคม (หรือระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในไทย) ให้ประโยชน์พิเศษสำหรับพ่อค้าหรือนักธุรกิจจีน (หรือนักธุรกิจอินเดียในกรณีพม่า) เป็นข้ออ้างของนักการเมืองชาตินิยมในยุคต่อมาที่จะเข้าไปกีดกันคนจีนผ่านนโยบายของรัฐ

แน่นอนรัฐในยุคอานานิคมมีการเลือกปฏิบัติ เช่น ในเรื่องภาษี และแรงงานบังคับ คนจีนจะจ่ายภาษีต่อหัวและไม่ถูกเกณฑ์แรงงาน ฮอลแลนด์ใช้ระบบ *Chinese Officer System* “นายอำเภอจีน” ในเขตเมืองซึ่งมีหน้าที่เก็บข้อมูลเรื่องประชากร เก็บภาษีต่อหัว ปรับผู้ฝ่าฝืนกฎหมาย และออกใบอนุญาตต่างๆ ในหลายจังหวัดของไทยก็มีผู้ว่าที่เป็นคนจีนเช่นกัน แต่ในขณะเดียวกันฮอลแลนด์ก็ใช้คนพื้นเมืองเพื่อช่วยปกครองผ่านระบบ *Priyayi* ด้วย ชนชั้นสุลต่านในมาลายูก็ยังดำรงอยู่ทั้งๆ ที่อังกฤษลดอำนาจปกครองลงไป ส่วนฝรั่งเศสก็ปล่อยให้ขุนนางและผู้ครองที่ดินในอินโดจีนร่ำรวยต่อไปโดยมีการใช้ชาตรีย์เขมรและลาวเป็นเครื่องมือ

นักการเมืองและนักวิชาการชาตินิยมเสนอว่า คนพื้นเมืองถูกกีดกันออกจากการทำธุรกิจ บางคนอย่างมหาธีร์เสนอว่า คนพื้นเมืองขาดความสามารถในการพัฒนาตนเองไปเป็นนายทุน³⁹ บางคนถึงกับเสนอว่าคนพื้นเมืองขี้เกียจและไร้วัฒนธรรมการเป็นนักธุรกิจ⁴⁰

สาเหตุหนึ่งที่มีการพูดอย่างนี้ก็เพื่อหาความชอบธรรมในการใช้การเมืองที่เอาใจคนพื้นเมือง แต่นอกจากนี้มีความคิดในหมู่นักวิชาการว่า ระบบทุนนิยมไม่เคยพัฒนาไปอย่าง

³⁹ M. Mahathir, (1970), *The Malay Dilemma*. Times Books, Singapore.

⁴⁰ ดู โปตัน, (๒๕๑๓), “จดหมายจากเมืองไทย”, สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, มีการเสนอว่า คนไทยในเมืองขี้เกียจและชอบเมาและเล่นการพนัน

สมบูรณ์ในภูมิภาคนี้ เพราะนักวิชาการเหล่านี้พยายามแสวงหากำเนิดชนชั้นนายทุน “อิสระ” ในรูปแบบที่เคยเกิดที่อังกฤษ และเมื่อไม่พบ ก็มีการสรุปว่ายังไม่มีประวัติของนายทุน (Bourgeois Revolution) มีแต่ระบบกึ่งศักดินา หรือกึ่งเมืองขึ้น และทุนนิยมพึ่งพา นอกจากนี้ นักคิดสำนักทฤษฎีพึ่งพาเสนอว่า ระบบทุนนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ใช่ทุนนิยมแท้ เพราะมีชนชั้นศักดินา หรือรัฐหลังเอกราชที่คอยเก็บส่วยจากการทำธุรกิจ หรือ “ค่าเช่า” (Rent Seekers) และร่วมมือกับพ่อค้าคนจีนที่เป็นแค่นายหน้าของนายทุน “จริง” ที่มาจากตะวันตกหรือญี่ปุ่น (Comprador Capitalist)⁴¹ แต่สิ่งที่สำนักคิดเหล่านี้ ไม่ยอมพิจารณาคือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกลากเข้าไปในระบบทุนนิยมโลกและชนชั้นนำ ไม่ว่าจะเป็นอดีตศักดินาหรือขุนนาง ผู้นำรัฐ ทหาร หรือนายทุนจีน ก็สามารถพัฒนาตนเอง ตามกระแสในที่สุด ทั้งๆ ที่บางส่วนอาจต้องอาศัยเทคโนโลยีและทุนจากตะวันตกหรือญี่ปุ่น ในช่วงแรก

Akira Suehiro, James Mackie และ Ruth McVey⁴² มีมุมมองตรงข้ามกับ สำนักที่เสนอว่า คนจีนไม่ใช่ชนชั้นนายทุนแท้ Suehiro เสนอว่า ทุนไทยมีต้นกำเนิดจากนายทุน 3 ประเภทคือ นายทุนศักดินา นายทุนจีน และนายทุนตะวันตก ในกรณีขุนนางอินโดนีเซีย พวก Priyayi ก็สามารถดัดแปลงตนเองเป็นนักธุรกิจได้เช่นกัน Sultan Hamengku Buwono เป็นตัวอย่างที่ดี

ในกรณีไทย Ian Brown⁴³ เสนอว่า ไพร่อาจไม่ได้พัฒนาตนเองไปเป็นนายทุน ก็จริง แต่ขุนนางและกษัตริย์ทำได้ ในไทยระหว่างปี ค.ศ.1919-1926 มีโรงงานสมัยใหม่ 7 แห่ง⁴⁴ คือ ปูนซีเมนต์ (ของกษัตริย์) หนังกสัตว์ (ของอังกฤษ) น้ำอัดลม-สามแห่ง (ของ

⁴¹ Yoshihara Kunio, (1988), *The rise of ersatz capitalism in South-East Asia*. Oxford University Press, Singapore. Chatthip Nartsupha & Suthy Prasartset, (1981), *The political economy of Siam 1851-1910*. Social Science Association of Thailand. Richard Robison, (1986), *Indonesia. The rise of capital*. Allen & Unwin, Australia.

⁴² Akira Suehiro, (1996), *Capital accumulation in Thailand 1855-1985*. Silkworm Books. James Mackie, (1991), *Towkays and tycoons: the Chinese in Indonesian Economic life in the 1920s and 1980s*. *Indonesia* special issue: “The role of the Indonesian Chinese in shaping modern Indonesian life”. Ruth McVey, R. (1992), ed. *Southeast Asian capitalists*. Cornell University.

⁴³ Ian Brown, (1988), *The elite and the economy in Siam 1890-1920*. Oxford University Press.

⁴⁴ Akira Suehiro, (1996), อ้างแล้ว

คนไทยและคนจีน) สบู (ของบริษัทตะวันตก Unilever) และบุนหรี (ของกรีก) นอกจากนี้ โรงสีข้าวในปี ค.ศ.1898 มีเจ้าของหลากหลายตามสัดส่วนดังนี้คือ 10% เป็นของตะวันตก 82% ของคนจีน และ 8% เป็นของกษัตริย์ และในกิจกรรมการส่งออกข้าวไปต่างประเทศ ในปี ค.ศ.1888 ปรากฏว่า 68% เป็นของนักธุรกิจยุโรป 29% ของนักธุรกิจจีน และ 2% เป็นของเจ้าหน้าที่รัฐ (ทั้งเชื้อสายไทยและจีน)

จะเห็นได้ว่าความสามารถและโอกาสที่จะพัฒนาตนเองเป็นนายทุนมีเสมอสำหรับพ่อค้ารายใหญ่หรือขุนนางและข้าราชการระดับสูง ไม่ว่าจะมาจากเชื้อชาติใด และเป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่ว่านักการเมืองชาตินิยมจะโจมตีนายทุนจีนสักแค่ไหน ก็ยังมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างนักการเมืองดังกล่าวกับนายทุนจีน เช่น กรณี U.M.N.O. กับ M.C.A. หรือซูฮาร์โตกับนายทุนจีน หรือในไทยหลังปี พ.ศ.๒๔๗๕ ที่รัฐอาศัยกลุ่มทุนจีน 5 กลุ่มใหญ่ในการบริหารกิจการการค้าขายข้าว⁴⁵

3. คนจีนหรือคนอินเดียขูดรีดคนพื้นเมืองผ่านการปล่อยกู้และการเป็นพ่อค้าคนกลางหรือไม่?

ข้อกล่าวหาว่า คนจีนหรือคนอินเดียขูดรีดคนพื้นเมือง เป็นข้อกล่าวหาที่ใช้ในการยั่วยุทำร้าย หรือขับไล่คนจีน และคนอินเดียออกจากประเทศ เช่น ในพม่า เวียดนาม และอินโดนีเซีย

นักชาตินิยมพม่า โจมตีนักธุรกิจอินเดียหรือพวก “เชตติอาร์” (Chettiers) โดยกล่าวหาว่าปล่อยกู้ในลักษณะดอกเบี้ยสูง เป็นการขูดรีดชาวพม่า ซึ่งทำให้ชาวพม่าเสียที่ดินไปมากในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี ค.ศ.1930 แต่ในความจริงอัตราดอกเบี้ยที่ปล่อยกู้ไม่ต่างจากอัตราที่นักธุรกิจพม่าเคยเก็บก่อนหน้านี้ และในกรณีที่คนอินเดียเข้ามาปล่อยกู้ มีการปล่อยกู้ให้คนพม่าที่ฐานะดีหน่อยเท่านั้น เช่น เจ้าของที่ดิน ซึ่งคนพม่าเหล่านั้นจะปล่อยกู้ให้ชาวพม่าจนอีกต่อหนึ่ง โดยเพิ่มอัตราดอกเบี้ยอีกรอบด้วย⁴⁶ ประเด็นปัญหามาจากการที่คนจนไม่ค่อยมีหลักประกันในการกู้ ดังนั้นคนปล่อยกู้จะมีหนี้เสียติดมือสูง จึงหาผลตอบแทนให้คุ้มค่ากับการปล่อยกู้ผ่านการเก็บดอกเบี้ยสูง แทนการหวังได้เงินทุน

⁴⁵ Akira Suehiro, (1996), *พื้งอ้าง*

⁴⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, (๒๕๔๔), *อ้างแล้ว* หน้า 56 และ M. Adas, (1974), *อ้างแล้ว*

คินทั้งหมด Raj Brown⁴⁷ อธิบายว่า การถือครองที่ดินในพม่าโดยเจ้าที่ดินใหญ่ชาวพม่าเพิ่มจาก 9% ในปี ค.ศ.1886 เป็น 18% ในปี ค.ศ.1907 31% ในปี ค.ศ.1930 จนในที่สุดสูงถึง 50% ในปี ค.ศ.1935 การถือครองที่ดินดังกล่าวโดยเจ้าที่ดินพม่ารายใหญ่ ขยายตัวผ่านการล้มละลายของเกษตรกรรายย่อย ส่วนพวก Chettiers ในปี ค.ศ.1930 มีแค่ 19% ของที่ดินที่เป็นของเจ้าที่ดินรายใหญ่ทั้งหมด นักธุรกิจพม่ามีบทบาทหลักในการให้กู้และการค้าขายข้าวด้วย ในปี ค.ศ.1931 คนพม่าควบคุม 77% ของการค้าข้าวภายในประเทศ แต่การส่งออกอยู่ในมือของพ่อค้าตะวันตกกับอินเดีย

สำหรับข้อกล่าวหาว่าคนจีนขูดรีดคนพื้นเมืองผ่านการเก็บภาษี การเป็นพ่อค้าคนกลาง หรือการควบคุมบ่อนพนันและบ่อนขายฝิ่น เราต้องพิจารณาว่ากิจการเหล่านี้คนจีนทำไปเพื่อใคร ได้รับการเหลียวแลจากใคร คำตอบคือคนจีนเป็นนายหน้าสำหรับชนชั้นปกครองพื้นเมืองหรือตะวันตก และบ่อยครั้งถ้าไม่มีคนจีนเป็นพ่อค้าคนกลางก็จะไม่มีการพัฒนาระบบเกษตร เพราะเวลาพ่อค้าจีนประสานกับเกษตรกร มีการช่วยนำทุนและเทคโนโลยีลงมาในภาคเกษตรพร้อมกับการเปิดตลาด เช่น Cator เสนอว่า นักธุรกิจจีนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาระบบเกษตรใน Borneo⁴⁸

แต่สิ่งที่สำคัญที่มองข้ามไม่ได้คือ คนจีนหรือคนอินเดียที่เป็นพ่อค้าหรือผู้ปล่อยกู้เป็นคนส่วนน้อยของคนเชื้อสายดังกล่าว คนส่วนใหญ่เป็นคนอีกชนชั้นหนึ่งคือเป็นกรรมสิทธิ์คนจนในเมืองหรือในภาคเกษตร

4. คนจีนคุมเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันหรือไม่?

ก่อนที่จะมาพิจารณาว่าคนจีนคุมเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคปัจจุบันหรือไม่ เราต้องย้อนกลับไปดูสภาพเศรษฐกิจในยุคอาณานิคม

ในปี ค.ศ. 1926 นักสำรวจชาวฮอลแลนด์ชื่อ Vleming⁴⁹ ได้ทำการสำรวจธุรกิจในอินโดนีเซีย 1 หมื่นแห่งและพบว่าในธุรกิจขนาดเล็กที่มีลูกจ้างน้อยกว่า 6 คน เป็นของ

⁴⁷ Rajeswary Ampalavanar Brown, (1994), *Capital and entrepreneurship in South-east Asia*. St. Martin's Press.

⁴⁸ W. J. Cator, (1936), *The economic position of the Chinese in the Netherlands Indies*. Blackwells.

⁴⁹ J. L. Vleming, (1926), statistics. In Fernando, M.R. & Bulbeck, D. (1992), eds. *Chinese economic activity in Netherlands India*. ANU & ISEAS.

คนพื้นเมืองถึง 65% ในขณะที่ 34% เป็นของคนจีน ส่วนในธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีลูกจ้างเกิน 6 คน 17% เป็นของคนพื้นเมือง 32% เป็นของคนจีน และ 51% เป็นของคนตะวันตก

ในทุกภูมิภาคของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีพ่อค้าหรือแม่ค้าพื้นเมืองที่ขายของปลีกย่อย⁵⁰ และ Rush⁵¹ เสนอว่าในอินโดนีเซีย คนชวา คนฮอลแลนด์ ลูกครึ่งยุโรป และคนจีน ต่างมีบทบาทในการค้าขายหมด แต่จะแยกตามขนาดกิจกรรมและสินค้า พ่อค้าชาวชวาและหญิงมีบทบาทในการค้ายาสูบ ผ้า และการค้าปลีกทั่วไป นายทุนฮอลแลนด์มีบริษัทขนาดใหญ่ประเภทส่งออก-นำเข้า ธนาคาร และบริษัทก่อสร้างที่รับสัมปทานจากรัฐ คนจีนมีธุรกิจขนาดกลาง เช่น การขนส่ง โกดัง รับเหมาแรงงาน ก่อสร้าง ขายส่ง และหัตถกรรมขนาดย่อม นักธุรกิจขนาดกลางและผู้ประกอบการรายย่อยส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสรวย มีแต่ Peranakan ไม่กี่คนที่กลายเป็น “cabang atas” หรือมหาเศรษฐีได้ การที่คนงานจีนจะเติบโตเป็นพ่อค้าร่ำรวยผ่านความขยัน การออม หรือฝีมือ เกือบจะเป็นไปไม่ได้เลย และถ้าจะทำต้องอาศัยเส้นสายและเงินทุนยุโรป นักธุรกิจจีนหรือพื้นเมืองที่รวยที่สุดมักจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือข้าราชการ

ถ้าเราสำรวจบริษัทพาณิชย์ของอินโดนีเซียในช่วงปี ค.ศ.1930 เราจะพบว่าสัดส่วนผู้ประกอบการ มีดังต่อไปนี้คือ คนจีน Peranakan 35.4% ส่วนใหญ่เป็นกิจการขนาดเล็ก อาจเดินขายหรือมีร้าน คนยุโรป 13.4% เป็นกิจการขนาดใหญ่ ส่วนคนอินโดนีเซียที่มีบริษัทพาณิชย์มีแค่ 5.4%⁵² สาเหตุสำคัญที่คนจีนมีบทบาทในการพาณิชย์สูง เป็นเพราะอาชีพในภาคเกษตร และข้าราชการสำรองไว้ให้คนอินโดนีเซีย (ก่อนปี ค.ศ.1913 คนจีนทำงานในภาครัฐไม่ได้) ตั้งแต่สมัยบริษัท V.O.C. มีการส่งเสริมให้คนจีนเป็นพ่อค้าคนกลาง คือแจกจ่ายสินค้าสู่พื้นที่ ประสานระหว่างบริษัทยุโรปกับพ่อค้าพื้นเมืองและเกษตรกร⁵³ แต่ในการผลิตและขายผ้า Batik คนจีนแข่งกับนักธุรกิจพื้นเมืองไม่ได้⁵⁴ เพราะพ่อค้าพื้นเมือง

⁵⁰ W. J. Cator, (1936), อ้างแล้ว

⁵¹ J.R. Rush, (1991), อ้างแล้ว

⁵² The Siauwa Giap, (1989), อ้างแล้ว

⁵³ Thee Kian Wie, (1989), The development of Sumatra 1820-1940. In A. Maddison & Gé Prince, (eds), *Economic growth in Indonesia 1820-1940*. Foris.

⁵⁴ พ่อค้าผ้าพื้นเมืองหลายคนมีบรรพบุรุษเป็นชาวอาหรับ

ตั้งองค์กรเพื่อรวมตัวกันกีดกันชาวจีน เช่น ที่ Soerakarta ในชวา มีการตั้งองค์กร Persatoean Peroesahaan Batik Boemipoetra

คนจีนทุกคนไม่ใช่พ่อค้า ถ้าเราสำรวจอาชีพคนจีนในเมือง Semarang ในปี ค.ศ. 1954-1955⁵⁵ จะพบว่า 2% เป็นหมอ ทนาย หรืออาจารย์ 2% เป็นผู้ประกอบการรายใหญ่ 50% เป็นผู้ประกอบการรายย่อย/กลาง 2% เป็นข้าราชการ และ 44% เป็นลูกจ้างเอกชน

Raj Brown เสนอว่า คนจีนสำคัญต่อเศรษฐกิจในทุกประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่อ่อนแอในภาคอุตสาหกรรมเนื่องจากขาดการสะสมทุนและธุรกิจไม่ค่อยมีเสถียรภาพ⁵⁶

ถ้าเราหันมาสำรวจการถือครองบริษัทในปัจจุบัน เราจะพบว่าในยุคเผด็จการซูฮาร์โต ในอินโดนีเซีย 40 บริษัทเอกชนที่ใหญ่ที่สุดเป็นของนายทุนจีนหรือของครอบครัวซูฮาร์โต ในมาเลเซีย บริษัทเอกชนส่วนใหญ่เป็นของนายทุนจีนหรือนายทุนมาเลย์ที่ใกล้ชิดกับพรรครัฐบาล และในไทยสมัยทักษิณ บริษัทเอกชนขนาดใหญ่เป็นของนายทุนจีนทุนกษัตริย์ และนายทุนอย่างทักษิณที่มีเชื้อสายจีนแต่เริ่มทำธุรกิจจากสายสัมพันธ์กับข้าราชการตำรวจ

แน่นอนนายทุนจีนมีความสำคัญ แต่ภาพที่เราเห็นคือนักธุรกิจจีนสร้างบริษัทเอกชนเพื่อเติบโตเป็นนายทุน และมักจะอาศัยเส้นสายที่เชื่อมโยงกับเจ้าหน้าที่รัฐในช่วงแรกๆ ในขณะที่คนอินโดนีเซีย คนมาเลเซีย และคนไทย อาศัยตำแหน่งรัฐหรือการเป็นกษัตริย์เพื่อสร้างตนเองขึ้นมาเป็นนายทุน และที่สำคัญคือนายทุนพื้นเมืองที่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐมี 2 ประเภทคือ นายทุนเอกชนที่เป็นเจ้าของกลุ่มตนเอง และนายทุนรัฐที่ควบคุมกลุ่มทุนรัฐวิสาหกิจ เพราะรัฐวิสาหกิจมีความสำคัญอย่างยิ่งในทุกประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นบริษัทน้ำมันของอินโดนีเซียและมาเลเซีย บริษัท Temasek ของสิงคโปร์ บริษัทของ U.M.N.O. ในมาเลเซีย หรือการไฟฟ้าฝ่ายผลิตในไทย ส่วนในประเทศเวียดนามรัฐวิสาหกิจมีความสำคัญมากที่สุด

ความสำคัญของรัฐวิสาหกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาจากความสามารถของรัฐที่จะระดมทุนในช่วงที่ต้องมีการลงทุนสูงเพื่อสร้างสาธารณูปโภค หรือในกิจกรรมที่ใช้ทุน

⁵⁵ D.E. Wilmott, (1960), *The Chinese of Semarang*. Cornell University Press.

⁵⁶ R.A. Brown, (1994), อ้างแล้ว

มหาศาลอย่างการผลิตน้ำมัน หรือในรัฐวิสาหกิจที่สร้างขึ้นเพื่อการสร้างเครื่องบินหรือรถยนต์ (ในกรณีอินโดนีเซียและมาเลเซีย) Robison⁵⁷ เสนอว่า นักธุรกิจจีนส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย (merchant petty bourgeoisie) ซึ่งไม่สามารถสะสมทุนเพื่อขยายการผลิตแบบอุตสาหกรรมได้ และมีอำนาจทางการเมืองน้อยอีกด้วย ดังนั้นรัฐในอินโดนีเซียมีบทบาทสูงทางเศรษฐกิจตั้งแต่ปี ค.ศ.1949 ส่วน Mackie⁵⁸ เชื่อว่ารัฐในอินโดนีเซียมีบทบาทพอๆ กับหรืออาจสำคัญกว่าธุรกิจจีนด้วยซ้ำ

การมองข้ามรัฐวิสาหกิจ เวลาเราพิจารณาว่าใครคุมเศรษฐกิจ เป็นเพราะหลายคนคิดผิดว่าการเป็น “นายทุน” หมายความว่าต้องเป็นเจ้าของโดยตรงของบริษัทในลักษณะปัจเจก แต่ในระบบทุนนิยมสมัยใหม่เจ้าของปัจเจกมีน้อย มีแต่คณะกรรมการบริหารบริษัทใหญ่ โดยที่นายทุนปัจเจกใช้อำนาจในการควบคุมกิจการของบริษัทผ่านการถือหุ้นก้อนหนึ่งเท่านั้น ซึ่งไม่ค่อยต่างจากการเป็นเจ้าของหน้าที่รัฐที่ควบคุมกรรมการบริหารรัฐวิสาหกิจ และในกรณีเวียดนามหรือยุโรปตะวันออกก็มีหลายตัวอย่างของเจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจที่แปรตัวไปเป็นนายทุนเอกชนอย่างง่ายดาย

5. คนจีนมีความสามารถพิเศษในการเป็นนักธุรกิจหรือไม่ ?

คนที่ชอบอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมืองด้วยเหตุผลวัฒนธรรมมักเสนอว่า เหตุผลที่นายทุนจีนมีบทบาทสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เพราะคนจีนมีความสามารถพิเศษในการเป็นนักธุรกิจ และมีวัฒนธรรมขี้ฉ้อที่เน้นการขยันทำงานและการออม⁵⁹ แต่เป็นเรื่องตลกที่นักสังคมศาสตร์บางคนในอดีต เช่น Max Weber เคยใช้คำอธิบายเชิงวัฒนธรรมในทางตรงกันข้าม คือเสนอว่า ลัทธิขงจื๊อเป็นอุปสรรคสำหรับชาวจีนในการเป็นนักธุรกิจ ไม่เหมือนคนตะวันตก⁶⁰

⁵⁷ Richard Robison, (1985), Class, capital and the state in New Order Indonesia. In R. Higgott & R. Robison, (eds). *South-east Asia. Essays in the political economy of structural change*. Routledge.

⁵⁸ J. Mackie, 1992, *อ้างแล้ว*

⁵⁹ W. J. Cator, (1936), *อ้างแล้ว*

⁶⁰ Ruth McVey, (1992), *อ้างแล้ว*

James Mackie⁶¹ ทำการสำรวจข้อเขียนต่างๆ ทางวิชาการในเรื่องนี้ และมีความเห็นว่า “ความสามารถพิเศษทางธุรกิจ” ของคนจีนมีส่วนบ้างในการอธิบายบทบาทของนายทุนจีน แต่ในขณะเดียวกันเขายังชี้ให้เห็นว่าในด้านวัฒนธรรมของคนจีน มีคนไม่น้อยที่พูดว่า “คนจีนติดการพนัน” ซึ่งน่าจะมีผลในด้านตรงข้าม

Mackie เสนอต่อไปว่า ความสำเร็จของนายทุนจีนมาจากการร่วมมือหรือ “การใช้เส้น” กับผู้มีอำนาจทางการเมือง นอกจากนี้วิธีการทางธุรกิจของชาวจีนในยุคแรกๆ มักเน้นการกินกำไรต่ำแต่หมุนเวียนสินค้าในปริมาณสูง ซึ่งอาจมีทั้งผลดีและผลเสียในระยะยาว และที่สำคัญคือเงื่อนไขที่ช่วยให้ชาวจีนประสบความสำเร็จในยุคที่เป็นนายทุนน้อย ต่างกับเงื่อนไขที่ทำให้บางคนขยายเป็นนายทุนใหญ่ได้ เช่นในปัจจุบันต้องใช้ความสามารถในการบริหารธุรกิจสมัยใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการสากล

Cator⁶² ชี้ให้เห็นว่า ธุรกิจจีนสมัยอาณานิคมมีจุดอ่อนที่แข่งกับบริษัทตะวันตกไม่ได้เนื่องจากมีทุนน้อยและโครงสร้างธุรกิจไม่เหมาะกับกิจการใหญ่⁶³ นอกจากนี้ถ้าเราพิจารณาสถานภาพของธุรกิจจีนก่อนวิกฤตเศรษฐกิจโลกปี ค.ศ.1930 จะพบว่าธุรกิจเหล่านั้นขาดความมั่นคงและล้มละลายง่าย⁶⁴

Hodder⁶⁴ เป็นนักวิชาการที่คัดค้านคำอธิบายเชิงวัฒนธรรม โดยเน้นเงื่อนไขอื่นในการเป็นเหตุผลว่าทำไมนายทุนจีนมีบทบาทสำคัญ เช่น การเข้ามาของเจ้าอาณานิคมตะวันตกที่เปิดช่องให้คนจีนเป็นพ่อค้าคนกลางหรือผู้รับเหมาเก็บภาษี ความปั่นป่วนในจีนแผ่นดินใหญ่ที่บังคับให้นักธุรกิจจีนเดินทางไปอื่น การขยายตัวของเศรษฐกิจญี่ปุ่นและสงครามเย็นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจเอเชีย Hodder ยกตัวอย่างวิธีการทำธุรกิจของคนจีนว่าไม่พิเศษหรือต่างจากนักธุรกิจเชื้อชาติอื่นๆ เท่าไร และการจำแนกคนว่าเป็นคน “จีน” หรือไม่ ทำบนพื้นฐานการตัดสินใจล่วงหน้าว่า คนจีนมีความพิเศษ เพราะคนจีนมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม Linda Lim มี

⁶¹ James Mackie, (1992), Overseas Chinese entrepreneurship. *Asia-Pacific Literature* 6 (1), 41.

⁶² W. J. Cator, (1936), อ้างแล้ว

⁶³ V. Thompson, (1937), *French Indo-China*. Allen & Unwin.

⁶⁴ Rupert Hodder, (1996), *Merchant princes of the East. Cultural delusions, economic success and the overseas Chinese in South-east Asia*. Wiley & sons.

ความเห็นคล้ายกัน คือปฏิเสธความเชื่อว่าคนจีนมีความสามารถพิเศษ และอธิบายบทบาทของนายทุนจีนว่ามาจากโครงสร้างเศรษฐกิจที่ตะวันตกสร้างขึ้นในยุควาณิชยกรรมต่างหาก⁶⁵

Raj Brown⁶⁶ ทำการศึกษาระบบธนาคารของชาวจีนในยุควาณิชยกรรมอย่างละเอียดและพบว่า มีจุดอ่อนสำคัญคือ

1. มักจะไม่เป็นอิสระจากธุรกิจอื่นๆ ในเครือข่ายเดียวกัน ดังนั้นจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือของบริษัทเหมืองแร่ ยางพารา การขนส่ง และการค้าขาย แทนที่จะมีการบริหารธนาคารเพื่อประโยชน์ของธนาคารเอง
2. ไม่มีการควบคุมการกู้ยืมเงินเท่าที่ควร มีการให้กู้เท่าทุนสำรอง โดยเฉพาะให้กู้แก่ผู้บริหารและผู้ถือหุ้นในเครือข่ายเดียวกัน และการกู้เงินมักขาดหลักประกัน แต่หลังวิกฤตปี ค.ศ.1930 เริ่มมีการปรับตัวเพื่อเพิ่มมาตรฐาน เพราะในวิกฤตมีการล้มละลายไปมากมาย นอกจากนี้บางกิจการถูกขบวนการชาตินิยมยึดไปเป็นของรัฐในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังจากนั้นจึงเริ่มมีการตั้งบริษัทร่วมทุนแทนบริษัทของครอบครัวเดียว⁶⁷

ธนาคารจีนได้ทุนจากธนาคารตะวันตกและธนาคารของชาวอินเดีย เพราะธนาคารตะวันตกไม่อยากจะปล่อยให้คนพื้นเมืองโดยตรง แต่แหล่งทุนสำคัญสำหรับธนาคารจีนในช่วงแรกคือจากการเก็บภาษีในระบบรับเหมา กลุ่มธุรกิจ Khaws ในเกาะปีนังเป็นตัวอย่างที่ดี

ในภาคอุตสาหกรรม นายทุนจีนในช่วงก่อนปี ค.ศ.1900 อ่อนแอเพราะขาดเงินลงทุน และโครงสร้างธุรกิจไม่มีเสถียรภาพ ดังนั้นจึงเน้นการค้าขายมากกว่า

ข้อมูลชิ้นสำคัญที่เราต้องพิจารณาเสมอคือ ธุรกิจจีนที่เห็นอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกวันนี้ เป็นธุรกิจ “ใหม่” ที่เกิดขึ้นหลังวิกฤตปี ค.ศ.1930 เพราะธุรกิจ

⁶⁵ Linda Y.C. Lim & Gosling, Peter (1983), Eds. *The Chinese in SE Asia*. Maruzen, Singapore.

⁶⁶ R. A. Brown, (1990), Chinese business and banking in SE Asia since 1870. In Jones, G. (ed). *Banks and Multinationals*. Routledge. และดู พรรณี บัวเล็ก, (๒๕๔๕), “ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.๒๔๕๗-๒๔๘๒ บทเรียนจากความรู้จูงใจสู่โคกนาฏกรรม” สำนักพิมพ์พนธกิจ, หน้า 186

⁶⁷ R.A. Brown, (1994), อ้างแล้ว

ก่อนหน้านั้นล้มละลายหมด ซึ่งรวมถึงธุรกิจที่เคยได้ทุนจากการรับเหมาเก็บภาษีด้วย ในไทยนายทุนเงินที่สะสมทุนจากการเป็นเจ้าของภาษีอากรและค้าขายผูกขาดก็ล้มละลายเช่นกัน และมีการเกิดนายทุนเงินรุ่นใหม่หลายรอบ⁶⁸ สิ่งหนึ่งที่ช่วยทำให้นายทุนเงินได้เปรียบช่วงหนึ่งคือการถอนตัวออกจากพื้นที่ของธุรกิจตะวันตกหลังวิกฤตปี ค.ศ.1930 และช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะเปิดช่องว่างให้นักธุรกิจจีนดำเนินการโดยไม่คู่แข่ง

ลักษณะดั้งเดิมของธุรกิจจีน

ธุรกิจจีนดั้งเดิมมักเป็นธุรกิจของครอบครัวแทนบริษัทร่วมหุ้นมหาชน ซึ่งเป็นจุดเด่นที่ให้ประโยชน์เพราะหาทุนผ่านเครือข่ายญาติมิตรได้ ในขณะที่ไม่สามารถรวบรวมทุนในตลาดหุ้นหรือจากการกู้เงินจากธนาคารใหญ่ได้ ในยุคนั้นตลาดหุ้นในภูมิภาคนี้ก็ยังไม่พัฒนาอีกด้วย⁶⁹ การบริหารบริษัทเครือข่ายครอบครัวที่ทำโดยผู้อาวุโสในครอบครัวเอง ซึ่งทำให้สามารถควบคุมนโยบายได้อย่างใกล้ชิด นอกจากนี้การขยายกิจกรรมมักกระทำไปผ่านการใช้เส้นสายที่เชื่อมกับผู้นำประเทศ โดยเฉพาะเผด็จการทหาร ตัวอย่างที่เด่นที่สุดคือ เครือข่ายบริษัท Salim ในอินโดนีเซีย ซึ่งมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วหลังปี ค.ศ.1967 เพราะใกล้ชิดกับนายพลซูฮาร์โต จนสามารถผูกขาดการขายกาแฟพุทที่นำมาใช้ในพุทได้⁷⁰ ในไทย นายทุนเงินอาศัยความใกล้ชิดกับเผด็จการทหารในการสร้างบริษัทเช่นกัน

ลักษณะดั้งเดิมของธุรกิจจีนเหล่านี้เป็นประโยชน์มากในยุคแรก แต่เริ่มกลายเป็นอุปสรรคในยุคสมัยใหม่ เพราะธุรกิจขนาดใหญ่ในโลกปัจจุบันต้องบริหารแบบมืออาชีพ ไม่ใช่อาศัยคนในครอบครัวรุ่นต่อไปโดยไม่พิจารณาความสามารถในการบริหาร ยิ่งกว่านั้นเมื่อเผด็จการอย่างซูฮาร์โต หรือสฤษดิ์ หมดอำนาจลงไปหรือถูกไล่ออก เส้นสายที่ใกล้ชิดเกินไปกับเผด็จการเหล่านี้กลายเป็นอุปสรรค เพราะมีการกล่าวหาและลงโทษผู้ที่กระทำการคอร์รัปชัน อย่างไรก็ตาม การมีเส้นสายก็ยังสำคัญอยู่บ้าง เช่น เส้นสายที่บริษัท C.P. มีกับรัฐบาลจีน เป็นต้น ซึ่งทำให้การทำธุรกิจในจีนของ C.P. ราบรื่นกว่าบริษัทตะวันตก

⁶⁸ พรณี บัวเล็ก, (๒๕๔๕), อ้างแล้ว, หน้า 67, 83

⁶⁹ Akira Suehiro, (1993), Family business reassessed: Corporate structure and late-starting industrialisation in Thailand. *The Developing Economies*. XXXI(4), 378.

⁷⁰ Yuri Sato, (1993), The Salim Group in Indonesia: The development and behaviour of the largest conglomerate in S.E. Asia. *The Developing Economies*. XXXI-4, 408.

สภาพเศรษฐกิจสมัยใหม่ในที่สุดบังคับให้ธุรกิจจีนต้องปรับตัว มีการใช้กรรมการบริหาร มีการแต่งตั้งผู้บริหารที่จบ M.B.A. และมีการหาทุนผ่านการตั้งบริษัทร่วมทุนมหาชนและการระดมทุนในตลาดหุ้นมากขึ้น

6. ทุนจีนจากแผ่นดินใหญ่ทุกวันนี้

ประเทศกลุ่ม ASEAN เช่น ไทย สิงคโปร์ มาเลเซีย เวียดนาม เขมร และพม่า เป็นแหล่งสำคัญที่รับการลงทุนจากบริษัทจีนแผ่นดินใหญ่ ในปี ค.ศ.2003 ภูมิภาคนี้ได้รับ 13% ของการลงทุนทั้งหมดของจีน ซึ่งมากกว่าปริมาณการลงทุนในสหรัฐ (12%) หรือในฮ่องกง (12%) ส่วนใหญ่เป็นรัฐวิสาหกิจของจีนที่เข้ามาลงทุน มีทั้งบริษัทคอมพิวเตอร์ ไอที สิ่งทอ อิเล็กทรอนิกส์ อาหาร เคมี และบริษัทผลิตไฟฟ้าจากเขื่อน⁷¹

7. เชื้อชาติอื่นๆ ที่เข้ามาประกอบอาชีพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

คนอินเดีย

พ่อค้าจากประเทศอินเดียมีอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มานานมาก และนำวัฒนธรรมและศาสนาไปสู่ภูมิภาคนี้ เช่น ศาสนาฮินดูที่ใช้ตั้งแต่ยุคนครวัด ศาสนาพุทธที่เข้ามาภายหลัง และอักษรและคำที่ใช้ในภาษาไทย ลาว พม่า เขมร และภาษาดั้งเดิมของชาว

กลุ่มนักธุรกิจอินเดียที่สำคัญในยุคอาณานิคมคือพวก “Chettiers” ซึ่งมาจากอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ พวกนี้ค้าขายผ้า ขายข้าว และตั้งธนาคาร โดยเฉพาะในพม่าและที่อื่นด้วย ธนาคารของชาวอินเดียมักจะมั่นคงกว่าธนาคารจีน

ในลักษณะเดียวกันกับคนจีน ชาวอินเดียที่เข้ามาจำนวนมากเป็นกรรมกรยากจน เช่น ชาว Tamil จากทางใต้ของอินเดียที่ทำงานในสวนยางและสวนปาล์มในแหลมมลายู หรือกรรมกรท่าเรือในพม่า เป็นต้น

คนอาหรับ

คนอาหรับที่มามีค้าขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 มาจากเยเมน (Yemen) พ่อค้าเหล่านี้นำศาสนาอิสลามเข้ามาในอินโดนีเซียและมาเลเซีย มี

⁷¹ Stephen Frost, (2004), Chinese outward direct investment in SEA: how big are the flows and what does it mean for the region? *Critical Asian Studies*, 17(3) 323-340.

กิจกรรมในด้านการค้าขายผ้า **Batik** และในการจับทาส ภาษาที่เขาใช้สื่อสารกับคนพื้นเมืองที่มีภาษาของตนเองที่แตกต่างกันไปตามแคว้นต่างๆ คือภาษามลายู ซึ่งในยุคอาณานิคมได้ถูกสร้างขึ้นเป็นภาษาราชการและในที่สุดก็แปรไปเป็นภาษาอินโดนีเซียกับภาษามลายู

คนญี่ปุ่น

คนญี่ปุ่นเข้ามาค้าขายเช่นเดียวกับคนอาหรับ คนอินเดีย และ คนจีน แต่เนื่องจากญี่ปุ่นมีนโยบายปิดประเทศระหว่างปี ค.ศ.1630 จนถึงการปฏิวัติเมจิ (Meiji) ในปี ค.ศ.1868 ทำให้ขาดช่วงไปในระหว่างนั้น คนญี่ปุ่นมีร้านค้าเล็กๆ ในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ มีหมู่บ้านพาณิชย์ในอยุธยา และในฟิลิปปินส์คนญี่ปุ่นอพยพเข้ามาเป็นกรรมกรด้วย

สรุป

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคที่มีชาติพันธุ์หลากหลาย และมีการเคลื่อนย้ายคนตามเงื่อนไขเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ก่อนยุคทุนนิยม ไม่มีจิตสำนึกเรื่องประเทศชาติ ดังนั้นไม่มีการมองว่าคนกลุ่มหนึ่งเป็นคนพื้นเมืองหรืออีกกลุ่มเป็นคนต่างชาติ ในยุคอาณานิคมและทุนนิยม การขยายตัวทางเศรษฐกิจดึงดูดคนเข้ามาเป็นจำนวนมากจากจีนและอินเดีย แต่การนำความคิดเกี่ยวกับประเทศชาติเข้ามาใช้มาจากตะวันตก และวิธีการแบ่งแยกเพื่อปกครอง ทำให้เกิดการเมืองเชื้อชาติขึ้นมา ในยุคปัจจุบัน ผู้ที่มีบรรพบุรุษที่เคยอพยพเข้ามาลงหลักปักฐานในดินแดนนี้ในอดีตพยายามอ้างว่าตนเองเป็น “คนพื้นเมือง” โดยการนิยามและป้าย “คนนอก” เช่น คนจีนและคนอินเดีย กระบวนการนี้มีการพัฒนาต่อไปในช่วงที่เศรษฐกิจเอเชียบูมในช่วงทศวรรษที่ 80 และ 90 และมีการดึงแรงงานจากพม่า ลาว เขมร อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และไทย ไปสู่แหล่งที่มีงานทำ มีการนิยาม “คนงานต่างด้าว” และใส่ร้ายป้ายสีขึ้นมากีกรอบ แต่ทั้งหมดนี้เป็นเพียงนิยามที่ประดิษฐ์ขึ้นทั้งสิ้นเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองในการบริหารสังคมชนชั้นเท่านั้น

.....

พรรคคอมมิวนิสต์ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ชวนผู้อ่านร่วมขบคิด ประเด็นถกเถียงจากบทนี้

- การล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดจากเงื่อนไขอะไรบ้าง? เป็นเพราะว่าลัทธิคอมมิวนิสต์ไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จริงหรือไม่?
- ความล้มเหลวของพรรคคอมมิวนิสต์เป็นความล้มเหลวของลัทธิมาร์กซ์หรือไม่?
- ข้อเสนอว่า “ทุนนิยมคือประชาธิปไตย คอมมิวนิสต์คือเผด็จการ” มีความจริงมากน้อยเพียงไร?
- การปฏิวัติยึดอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามเป็นการปฏิวัติชาตินิยมหรือการปฏิวัติสังคมนิยม?
- การทำแนวร่วมข้ามชนชั้นของภาคประชาชนที่ชอบทำแนวร่วมกับชนชั้นปกครองมีที่มาที่ไปเกี่ยวข้องกับการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์อย่างไร?
- พฤติกรรมของเขมรแดง “พิสูจน์” ว่าคอมมิวนิสต์เป็นพวกโหดร้ายป่าเถื่อนจริงหรือไม่?
- การมองว่าหลังสงครามเย็น พรรคคอมมิวนิสต์ไม่มีความสำคัญอะไรเลยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นมุมมองที่ถูกต้องหรือไม่?
- ทำไม ลัทธิสตาลิน-เหมา จึงมองว่ารัฐประหาร 19 กันยาฯ ในไทยเป็นความขัดแย้งระหว่างวังกับทักษิณ?
- พรรคคอมมิวนิสต์ปลุกระดมให้ชนชั้นล่างลุกขึ้นสู้ หรือยับยั้งการต่อสู้?

ตำราวิชาการกระแสหลักเกี่ยวกับการเมืองเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ มักจะมองข้ามหรือลดบทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาทางการเมือง แต่พรรคเหล่านี้มีความสำคัญมาก เพราะเป็นพรรคการเมืองที่สำคัญที่สุดของภาคประชาชน ไม่ว่าจะเป็นกรรมาชีพหรือเกษตรกรในทุกประเทศ บางครั้งเป็นพรรคที่มีมวลชนมากที่สุดมากกว่าพรรคของนายทุนหรือพรรคชาตินิยมด้วยซ้ำ และพรรคคอมมิวนิสต์มีบทบาทเด่นในขบวนการชาตินิยมของทุกประเทศอีกด้วย ดังนั้นรูปแบบการเมืองที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนแต่กำหนดขึ้นจากอิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์ ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลโดยตรง หรืออิทธิพลในมุมกลับจากการปราบปรามหรือการประนีประนอมกับพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งสิ้น นอกจากนี้เมื่อเราสำรวจการเมืองภาคประชาชนในประเทศต่างๆ ในยุคปัจจุบัน เราจะพบมรดกทั้งทางตรงและทางอ้อมจากความคิดของพรรคคอมมิวนิสต์

ในกรณีไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ และอินโดนีเซีย การผูกขาดอำนาจโดยพรรคการเมืองฝ่ายขวาของชนชั้นนำมาจากการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ในไทย “ภาวะฉุกเฉิน” ในมาเลเซีย (ค.ศ.1948-1960) ช่วงที่ลี้ภัยขยับขึ้นมาอำนาจในสิงคโปร์ในปี ค.ศ.1959 หรือหลังจากที่ซูฮาร์โตยึดอำนาจในอินโดนีเซียในปี ค.ศ.1965 เป็นต้น บ่อยครั้งการผูกขาดอำนาจผ่านรัฐบาลเผด็จการหรือกึ่งเผด็จการกระทำภายใต้ข้ออ้างว่าต้องสู้กับ “ภัยคอมมิวนิสต์” และการออกแบบลัทธิการเมืองของชนชั้นปกครองสะท้อนสิ่งเหล่านี้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ในไทย หรือเรื่อง “การปรองดองระหว่างเชื้อชาติ” ในมาเลเซียและสิงคโปร์ ซึ่งใช้เบี่ยงเบนการต่อสู้ทางชนชั้น หรือ “ลัทธิปัญจศีล” (Pancasila) ในอินโดนีเซียภายใต้ซูฮาร์โต ที่นิยามว่าคอมมิวนิสต์ขัดกับวัฒนธรรมของชาติ ในฟิลิปปินส์การผูกขาดอำนาจของตระกูลชนชั้นนำที่เป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่สำเร็จได้เพราะมีการใช้ความรุนแรงและระบบเจ้าพ่อทางการเมือง ซึ่งเป็นการใช้ความรุนแรงกับขบวนการพรรคคอมมิวนิสต์และภาคประชาชน พุดง่ายๆ ว่ากำเนิดของรัฐบาลสมัยใหม่

ที่เราเห็นทุกวันนี้สะท้อนความขัดแย้งทางชนชั้นอย่างรุนแรง ระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นล่างที่ใช้ลัทธิคอมมิวนิสต์

ในเวียดนาม เขมร ลาว หรือพม่า ประวัติศาสตร์ของชนชั้นปกครองผูกพันกับประวัติศาสตร์ของพรรคคอมมิวนิสต์ แต่ในรูปแบบที่แตกต่างกันไป เพราะฝ่ายซ้ายมีอิทธิพลสูงและยึดอำนาจรัฐได้ในกรณีสามประเทศของอินโดจีน ซึ่งจะได้อธิบายในบทนี้ โดยละเอียด นอกจากนี้มีการเปลี่ยนแนวทางไปตามกาลเวลาจนบางกรณีผิดเพี้ยนไปมาก เขมรและพม่าเป็นตัวอย่างที่ดี

ถ้าจะทำความเข้าใจกับพรรคคอมมิวนิสต์ต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราจะต้องข้ามพ้นคำอธิบายผิวเผิน ไร้สาระและกลไกของสองฝ่ายในยุคสงครามเย็น ในช่วงนั้นฝ่ายตะวันตกมองว่าพรรคคอมมิวนิสต์เป็น “พรรคมาร์คซิสต์” ที่เป็นตัวแทนและเครื่องมือของรัสเซียหรือจีน บางครั้งมีการเสนอว่าลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นของ “นำเข้า” ที่ไม่เหมาะสมกับวัฒนธรรมและสังคมพื้นเมือง ซึ่งคำอธิบายนี้ถูกใช้ในการอธิบายว่าทำไมลัทธิคอมมิวนิสต์จึงประสบความล้มเหลวในภายหลัง ในทางตรงกันข้าม ฝ่ายค่ายคอมมิวนิสต์ในสงครามเย็นจะมองพรรคคอมมิวนิสต์ว่าเป็น “พรรคมาร์คซิสต์ของชนชั้นกรรมาชีพและเกษตรกร” แต่ทั้งสองคำอธิบายดังกล่าว ไม่ช่วยให้เราเข้าใจรายละเอียดและที่มาที่ไปของการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์เลย

การมองว่า “คอมมิวนิสต์เป็นเผด็จการแต่ทุนนิยมเป็นประชาธิปไตย” ตามกรอบสงครามเย็น อย่างที่นักรัฐศาสตร์กระแสหลักเสนอ ก็เป็นปัญหาเช่นกัน¹ เพราะการทำลายหรือปราบปรามฝ่ายซ้ายและพรรคคอมมิวนิสต์ในไทย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และมาเลเซีย ทำให้ประเทศเหล่านี้ขาดอิทธิพลของการเมืองภาคประชาชนไปมากพอสมควร ซึ่งมีผลในการลดพื้นที่ประชาธิปไตย ยิ่งกว่านั้นฝ่ายซ้ายในประเทศเหล่านี้เป็นหัวทอกในการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยเสมอ ในขณะที่พวกเสรีนิยมสองจิตสองใจเรื่องประชาธิปไตย การสนับสนุนรัฐประหาร ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๙ ของนักวิชาการเสรีนิยมไทยเป็นแค่ตัวอย่างล่าสุดเท่านั้น แต่ในมุมมอง ชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ในเวียดนาม เขมร และลาว ก็ปูทางไปสู่เผด็จการของพรรครัฐบาลที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ ไม่ว่าจะผิดเพี้ยนไปจากเดิมแค่ไหน

¹ ดูบทที่ 5 ‘เรื่องสงครามเวียดนาม’ จะเห็นภาพชัดเจน

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์ต้องอาศัยการทำความเข้าใจเกี่ยวกับรายละเอียดของลัทธิสตาลิน (Stalinism) และลัทธิเหมา (Maoism) และความแตกต่างระหว่างสองลัทธิดังกล่าวกับลัทธิมาร์กซ์ (Marxism)

ข้อแตกต่างระหว่าง ลัทธิสตาลิน-เหมา กับลัทธิมาร์กซ์ เกิดจากเหตุการณ์สำคัญในรัสเซียกับจีน และการศึกษาแนวคิดสตาลิน-เหมา สำคัญเพราะจะทำให้เราเข้าใจว่าทำไมพรรคคอมมิวนิสต์จึงใช้นโยบายชาตินิยม นโยบายเผด็จการ นโยบายสามัคคีชนชั้นกับนายทุน และในบางกรณีใช้ยุทธศาสตร์ชนบทล้อมเมือง ซึ่งในกรณีหลังมีผลในการให้ความสำคัญกับชนบทและการเน้นความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมืองอีกด้วย

สังคมนิยมสองรูปแบบ²

ตามการจำแนกของ Hal Draper นักมาร์คซิสต์ชาวสหรัฐ³ แนวคิดสังคมนิยมมีสองรูปแบบที่แตกต่างกัน คือ

1. **สังคมนิยมจากบนลงล่าง** คือสังคมนิยมที่มาจากการสร้างของเผด็จการกลุ่มข้าราชการพรรคคอมมิวนิสต์หรือสังคมนิยมปฏิรูปที่มาจากการกระทำของ ส.ส. พรรคสังคมนิยมในรัฐสภา สังคมนิยมดังกล่าวเป็นสังคมนิยมประเภท “ทำนให้” ซึ่งเป็นสังคมนิยมแนวสตาลิน-เหมา หรือสังคมนิยมปฏิรูปในระบบทุนนิยม ซึ่งแตกต่างกับแนวมาร์คซิสต์
2. **สังคมนิยมจากล่างสู่บน** เป็นสังคมนิยมที่สร้างโดยมวลชนกรรมาชีพเอง โดยที่กรรมาชีพในประเทศด้อยพัฒนาต้องสร้างแนวร่วมกับชาวนาระดับยากจน การสร้างสังคมนิยมประเภทนี้อาศัยการปฏิวัติล้มระบบทุนนิยมเพื่อสถาปนารัฐกรรมาชีพ ซึ่งต้องมีกลไกในการควบคุมรัฐตามแนวประชาธิปไตยอย่างชัดเจน เช่น ต้องมีสถานงานในรูปแบบคอมมูนปารีส หรือสภาโซเวียตหลังการปฏิวัติรัสเซียปี ค.ศ.1917 สังคมนิยมประเภทนี้คือสังคมนิยมแบบ “มาร์คซิสต์”

² ดู ใจ อึ้งภากรณ์, (๒๕๔๔), “สังคมนิยมจากล่างสู่บน”, กลุ่มประชาธิปไตยแรงงาน

³ Hal Draper, (1966), *Two Souls of Socialism*. New Politics. ภาษาไทยอ่านได้ที่ <http://www.marxists.org/thai/archive/draper/two-souls.htm>

ลักษณะของความคิดแบบมาร์คซิสต์

แนวความคิดมาร์คซิสต์ (Marxism) เป็นแนวคิดที่ครอบคลุมทุกแง่ของสังคมมนุษย์ในยุคทุนนิยม แต่เราพอจะสรุปจุดเด่นๆ เกี่ยวกับแนวคิดสังคมนิยมปฏิวัตินี้ได้ดังนี้

แนวมาร์คซิสต์มองว่า สังคมนิยมต้องสร้างจากการปฏิวัติล้มอำนาจรัฐนายทุน โดยขบวนการชนชั้นกรรมาชีพ ชนชั้นกรรมาชีพตามนิยามของลัทธิมาร์คซ์คือทุกคนที่ไร้ “ปัจจัยการผลิต” หรือเป็นลูกจ้างนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นกรรมกรโรงงาน พนักงานปกคอกชาวคนขับรถเมล์ หรือครูบาอาจารย์ คำว่า “ปัจจัยการผลิต” หมายถึง โรงงาน ที่ดิน และบริษัทที่นำมาใช้ในการผลิตหรือในการแจกจ่ายผลผลิต ส่วน “ทรัพย์สินสมบัติ” เป็นอีกเรื่องหนึ่ง เพราะอาจรวมถึงสิ่งที่ไม่ได้ใช้ในการผลิต เช่น เสื้อผ้า เตียง โทรศัพท์ หรือตู้เย็น

มาร์คซ์ กับ เองเกิลส์ ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ระบบสังคมนิยมต้องสร้างจากการกระทำของชนชั้นกรรมาชีพเอง ไม่ใช่ว่าคนอื่นจะมาปลดแอกกรรมาชีพได้ ดังนั้นในคำนำของหนังสือ “แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์”⁴ มาร์คซ์ กับ เองเกิลส์ เขียนว่า

“การปลดแอกของชนชั้นกรรมาชีพได้จากการต่อสู้ของชนชั้นกรรมาชีพเอง”

การปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพในรัสเซียในปี ค.ศ.1917 ภายใต้การนำของพรรคบอลเชวิค ซึ่งมีผู้นำเด่นคือ เลนิน กับ ลีออน ตรอทสกี เป็นการสร้างสังคมนิยมในรูปแบบมาร์คซิสต์ เพราะอาศัยพลังของชนชั้นกรรมาชีพและมีกลไกอย่างชัดเจนที่ทำให้กรรมาชีพควบคุมรัฐได้ กลไกนี้เห็นในรูปแบบประชาธิปไตยของสหภาพโซเวียต (Soviets) อย่างไรก็ตาม การปฏิวัติครั้งนี้ในที่สุดก็ประสบความล้มเหลวและนำไปสู่แนวคิดอีกชนิดหนึ่งที่ชื่อว่า “แนวคิดตาลิน-เหมา”

ก่อนการปฏิวัติรัสเซียปี ค.ศ.1917 ในปี ค.ศ.1871 ได้มีการปฏิวัติสังคมนิยมเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์โลก ที่เมืองปารีส ประเทศฝรั่งเศส การปฏิวัติครั้งนั้นนำไปสู่การก่อตั้งคอมมูนปารีส (Paris Commune) แต่ภายในไม่กี่เดือนก็ถูกปราบปรามโดยรัฐบาลนายทุนฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม เราสามารถเห็นรูปแบบของหน่ออ่อนรัฐกรรมาชีพที่ มาร์คซ์ ชื่นชมจากการปฏิวัติครั้งนี้⁵ เช่น มีการยกเลิกกองทัพพิเศษและเปลี่ยนเป็น

⁴ ใจ อึ๊งภากรณ์ และคณะ, (๒๕๔๕), “อะไรนะลัทธิมาร์คซ์ เล่ม ๒”, ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน

⁵ ดูงานของ มาร์คซ์ ชื่อ “สงครามกลางเมืองในฝรั่งเศส”

กองรักษาความปลอดภัยซึ่งประชาชนทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยการถืออาวุธหมด มีการเลือกตั้งคณะกรรมการเทศบาล หรือรัฐบาลเมืองปารีส โดยประชาชนที่เป็นชายทุกคน มีสิทธิออกเสียง (ในเรื่องสิทธิสตรียังไม่ก้าวหน้า) และที่สำคัญคือ ผู้แทนที่เข้ารับตำแหน่ง ในคณะกรรมการเทศบาลเป็นนครธรรมดาและได้รับเงินเดือนเท่ากับเงินเดือนเฉลี่ยของ ข้าราชการมาซิฟ ยิ่งกว่านั้นยังมีระบบถอดถอนผู้แทนที่ใช้ได้ตลอดเวลาเพื่อเป็นกลไกในการควบคุมผู้แทนอย่างแท้จริง

ในการปฏิวัติของกรรมาซิฟ นักมาร์คซิสต์มองว่า ต้องมีองค์กรจัดตั้งทางการเมือง หรือพรรคปฏิวัตินี้เอง พรรคปฏิวัติของ เลนิน ซึ่งชื่อว่า พรรคบอลเชวิค (Bolshevik) เป็นพรรคที่นำการปฏิวัติในรัสเซีย ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับพรรคนี้เวลามาเปรียบเทียบกับพรรคคอมมิวนิสต์ในยุคหลังๆ คือการเปิดกว้างทางประชาธิปไตยซึ่งอาศัยวิธีการกำหนดนโยบายและกำหนดแนวคิดผ่านระบบ “ประชาธิปไตยรวมศูนย์” (Democratic Centralism) วิธีการของประชาธิปไตยรวมศูนย์มีองค์ประกอบที่สำคัญสองส่วนที่ ตรอสกี มองว่า เป็นการคานกันระหว่างสองกระแสที่ขัดแย้งกันคือ

1. **ประชาธิปไตย** สมาชิกพรรคมีสิทธิเสรีภาพในการออกความเห็นและถกเถียงอย่างอิสระ เพื่อที่จะเข้าใจสภาพความเป็นจริงในโลก และหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยเห็นว่า ไม่มีใครแม้แต่ผู้นำที่มีสิทธิมากกว่าคนอื่น การสรุปและเลือกนโยบายของพรรคจะต้องทำโดยวิธีออกเสียงตามระบบประชาธิปไตยเสมอ
2. **รวมศูนย์** เมื่อพรรคตัดสินใจที่จะเลือกนโยบายตามความเห็นของเสียงส่วนใหญ่ ในพรรค สมาชิกทุกคนจะต้องสามัคคีกันและยอมรับเสียงส่วนใหญ่ในการดำเนินงานภายนอก เพราะถ้าสมาชิกพรรคไม่รวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะไม่สามารถเสนอแนะนโยบายและต่อสู้ในทิศทางที่ชัดเจนได้

ในสมัยเผด็จการสตาลิน และเผด็จการเหมาเจ๋อตุง มีการเปลี่ยนแปลงระบบการทำงานของพรรคมาเป็นพรรครวมศูนย์ที่ไม่มีประชาธิปไตย คือผู้นำพรรคเป็นผู้กำหนดนโยบายและลูกพรรคต้องทำตาม⁶ แต่สตาลินยังคงอ้างว่าใช้ระบบ “ประชาธิปไตยรวมศูนย์” เพื่อแสวงหาความชอบธรรม

⁶ ในพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ผู้นำหรือที่เราเรียกกันว่า “จัดตั้ง” เป็นผู้กำหนดนโยบายและสั่งลงมาสู่สมาชิกรากหญ้า

กำเนิดลัทธิสตาลิน (Stalinism)

ลัทธิสตาลินมีต้นกำเนิดจากความล้มเหลวของการปฏิวัติรัสเซียซึ่งเริ่มเห็นชัดเจนประมาณปี ค.ศ.1928 ก่อนหน้านั้นผู้นำการปฏิวัติรัสเซียในยุคแรกๆ สมัยปี ค.ศ.1917 เช่น เลนิน กับ ตรอทสกี ทราบดีว่าการปฏิวัติในประเทศด้อยพัฒนาอย่างรัสเซีย ต้องอาศัยการขยายการปฏิวัติไปสู่ประเทศพัฒนาในยุโรปตะวันตก เพื่อที่จะนำพลังการผลิตที่ก้าวหน้ากว่ามาสร้างสังคมนิยมในรัสเซีย เลนิน เคยเสนอว่า “ถ้าไม่มีการปฏิวัติในประเทศเยอรมัน การปฏิวัติของเราต้องล้มเหลวแน่นอน” สาเหตุที่ต้องล้มเหลวแน่นอนก็เพราะรัสเซียด้อยพัฒนาในพลังการผลิตและระบบทุนนิยมเป็นระบบโลก ถ้าจะเปลี่ยนแปลงส่วนหนึ่งของโลกเป็นสังคมนิยมก็ย่อมจะมีความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับทุนนิยมส่วนที่เหลือจนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งชนะ การสร้างสังคมนิยมในความเห็นของนักมาร์คซิสต์ จึงไม่ใช่การสร้างระบบใหม่ภายในขอบเขตของชาติเดียวในระยะยาว แต่เป็นการต่อสู้ของชนชั้นกรรมาชีพทั่วโลกกับระบบทุนนิยมโลกทั้งระบบ ซึ่งแปลว่าต้องใช้แนวสากลนิยมแทนชาตินิยม

ในแถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์ มาร์คซ์ กับ เองเกิลส์ เขียนไว้ว่า “ในการต่อสู้ของกรรมาชีพประเทศต่างๆ ชาวพรรคคอมมิวนิสต์นั้นและยืนหยัดในผลประโยชน์ร่วมของชนชั้นกรรมาชีพทั้งชนชั้น โดยไม่แบ่งชนชาติ” และในอีกตอนหนึ่งได้เขียนไว้ว่า “มีผู้กล่าวหาว่าชาวพรรคคอมมิวนิสต์ต้องการจะยกเลิกปิศาจและประเทศชาติ... (ใช่)... กรรมกรไม่มีปิศาจ” ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าแนวมาร์คซิสต์ปฏิเสธแนวชาตินิยมและเสนอแนวสากลนิยมแทนเสมอ

เนื่องจากความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการปฏิวัติรัสเซียขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการแพร่กระจายการปฏิวัติในระดับสากล ความล้มเหลวของการปฏิวัติในเยอรมันและในประเทศอื่นๆ ที่มีการพัฒนาพลังการผลิตสูง จึงเป็นเหตุให้สังคมนิยมในรัสเซียเกิดวิกฤตการณ์ระหว่างปี ค.ศ.1921-1922⁷ โดยที่ เลนิน ได้ให้ข้อสังเกตว่า “สงครามโลกและสงครามกลางเมืองรวมทั้งความยากจนต่างๆ นาๆ ทำให้ชนชั้นกรรมาชีพในประเทศเรา

⁷ สันชัย สุวังบุตร, (๒๕๔๕), “ประวัติศาสตร์โซเวียตสมัยเลนิน 1917-1924”, คัดลอกจากการพิมพ์, หน้า 332

หายไป” และเลนินยังยอมรับอีกว่า “รัฐของเราเป็นรัฐชนชั้นกรรมาชีพที่ถูกแปรรูปเพี้ยนไปเป็นรัฐราชการ” สรุปแล้วถ้าพลังกรรมาชีพอ่อนแอลง จะไม่สามารถสร้างสังคมนิยมได้

ตัวเลขทางเศรษฐกิจที่แสดงให้เห็นว่าสังคมนิยมรัสเซียเข้าสู่วิกฤติการณ์ที่ร้ายแรงหลังการสู้รบในสงครามกลางเมือง (ค.ศ.1918-1921) มีมากมาย เช่น ในช่วงสงครามกลางเมือง ประชากรรัสเซียตายเพราะสงคราม 4 ล้านคน และอีก 9 ล้านคนตายจากโรคระบาดและการอดอาหาร ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือในขณะที่จำนวนกรรมาชีพในรัสเซียลดลงถึง 43% อิทธิพลของกลุ่มข้าราชการพรรคคอมมิวนิสต์ที่อยู่ภายใต้การนำของ สตาลิน ก็เพิ่มขึ้นมาแทนที่

เลนิน พยายามเตือนผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์ก่อนที่จะเขาจะเสียชีวิตในปี ค.ศ.1924 ให้ระวังสตาลิน และแนะนำให้มีการปลด สตาลิน ออกจากตำแหน่งเลขาธิการของพรรค และหลังจากเลนินเสียชีวิตไป ตรอสกีได้พยายามต่อต้านนโยบายต่างๆ ของ สตาลิน โดยตั้งกลุ่ม “ฝ่ายค้านกรรมาชีพ” และ “ฝ่ายค้านซ้าย” แต่ในที่สุดไม่สามารถต้านทานกระแสของกลุ่มข้าราชการภายใต้การนำของสตาลินได้

ในปัจจุบันมีนักวิชาการฝ่ายซ้ายหลายคนที่เข้าใจผิดว่า ระบบเผด็จการสตาลินเป็นสิ่งที่เลนินสร้างขึ้น ตัวอย่างเช่น Eric Hobsbawm ในอังกฤษ Sam Farber ในสหรัฐ หรือ นัตรทิพย์ นาถสุภา ในไทย⁸

การแก้ไขลัทธิมาร์คซ์โดยสตาลิน ในยุคแห่งความล้มเหลวของการปฏิวัติ

ลัทธิสตาลินเป็นลัทธิที่แตกต่างจากลัทธิมาร์คซ์อย่างสิ้นเชิง สตาลินสร้างศาสนาใหม่ของรัฐโดยเปลี่ยนความคิดของมาร์คซ์ เองเกิลส์ และเลนิน จากวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งเปิดโอกาสให้มีการถกเถียงกันบนพื้นฐานเหตุผลมาเป็นศาสนาของรัฐ และในขณะเดียวกันมีการสร้างเลนินขึ้นมาเป็น “พระเจ้า” มีการดองศพเลนินและสร้างรูปปั้นทั่วบ้านทั่วเมืองเพื่อบูชา มีการสร้างคำสั่งของสตาลินขึ้นมาเสมือนเป็นคัมภีร์ ทั้งหมดนี้กระทำไปภายใต้คำโกหกใหญ่ๆว่าไม่มีอะไรเปลี่ยนไป มีการรักษาแดง สัญลักษณ์คอมมิวนิสต์ และศัพท์หรือภาษาของฝ่ายซ้ายเพื่อเป็นลือคลุมหลอกลวงประชาชน

⁸ นัตรทิพย์ นาถสุภา, (๒๕๔๑), “ลัทธิเศรษฐศาสตร์การเมือง”, สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 212

การเปลี่ยนแปลงนโยบายที่สำคัญที่สุดของสตาลินคือเรื่องเกี่ยวกับแนวทางการสร้าง “สังคมนิยมในประเทศเดียว” (Socialism in One Country) ซึ่งประกาศใช้ในปี ค.ศ.1924 ที่มาที่ไปหรือความจำเป็นของสตาลินที่จะใช้แนวความคิดนี้คือวิกฤตในการปฏิวัติ

ในกลุ่มผู้นำรัสเซียมีสองมุมมองหลักในการแก้ไขปัญหาวิกฤต มุมมองหนึ่งต้องการถ่วงเวลาเพื่อรอให้กระแสการต่อสู้ทางชนชั้นในยุโรปตะวันตกฟื้นตัวกลับมาเพื่อช่วยรัสเซียอีกครั้งหลังความล้มเหลวของการปฏิวัติในเยอรมัน แนวนี้ต้องการรักษาอุดมการณ์สากลนิยมเดิมของชาวมาร์คซิสต์และมีตัวแทนหลักคือ ตรอทสกี ส่วนมุมมองที่สองเป็นมุมมองที่เสนอว่า ต้องเลิกหวังการปฏิวัติในต่างประเทศและต้องหันมาระดมทุนภายในเพื่อสร้างรัสเซียเป็นมหาอำนาจทางอุตสาหกรรมและการทหาร แนวที่สองนี้เป็นแนวของสตาลินและข้าราชการแดง และเนื่องจากการระดมทุนภายในดังกล่าวต้องอาศัยการกดขี่ขูดรีดกรรมาชีพและชาวนาอย่างหนัก แนวนี้จะเห็นด้วยกับการสร้างรัฐเผด็จการที่เข้มแข็งเพื่อควบคุมพลเมืองอีกด้วย รัสเซียจึงเปลี่ยนไปจาก “เผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพ” ที่กดขี่นายทุนเก่าไปเป็นเผด็จการของพรรคคอมมิวนิสต์ที่กดขี่ขูดรีดชนชั้นกรรมาชีพและชาวนาแทน

ปัญหาอันหนึ่งของสตาลิน คือความชอบธรรมในแนวทางปฏิวัติเดิมของมาร์คส์ เองเกิลส์ เลนิน และตรอทสกี ยังมีอยู่ทั่วไปในสังคมนิยม ดังนั้นสตาลินจึงไม่สามารถประกาศว่าแนวทางของตนเป็นการทิ้งอุดมการณ์เดิมเพื่อสร้างแนวทางใหม่ สิ่งเหล่านี้ทำให้คนที่ศึกษาแนวคิดสตาลินเกิดความสับสน เพราะถ้าไม่เจาะลึกพิจารณาประเด็นต่างๆ ในแนวคิดและดูแลผิวเผิน จะเหมือนกับว่าแนวสตาลินกับแนวมาร์คซิสต์เป็นสิ่งเดียวกัน

เนื่องจากสตาลินเลือกนโยบายที่ระดมทุนภายในเพื่อพัฒนาชาติ ซึ่งต้องอาศัยการกดขี่แรงงานอย่างหนัก สตาลินจำต้องแก้ไขดัดแปลงทฤษฎีมาร์คซิสต์เพื่อลดประเด็นที่ให้ความสำคัญกับความขัดแย้งทางชนชั้นและต้องอ้างเสมอว่ารัฐบาลของตนเป็นตัวแทนของ “ประชาชนทั้งหมด” โดยลดความสำคัญของชนชั้นกรรมาชีพ ในที่สุดมีการเสนอว่าพลเมืองทุกคนไม่ว่าจะเป็นกรรมาชีพ ชาวนา หรือข้าราชการ คือ “ประชาชน”

ยิ่งกว่านั้น เนื่องจากนโยบายชาตินิยมที่ใช้พัฒนารัสเซียของสตาลินหันหลังให้การต่อสู้ของกรรมาชีพในประเทศอื่น นโยบายต่างประเทศของสตาลินก็เปลี่ยนไปด้วย แทนที่

จะพยายามปลุกกระดมให้กรรมาชีพในประเทศอื่นปฏิบัติ สตาลินกลับหันมาเน้นนโยบายการทูตแบบกระแสหลักเดิมที่แสวงหาแนวร่วมและมีมิตรกับรัสเซียโดยไม่คำนึงถึงประเด็นชนชั้น สตาลิน พร้อมจะทำแนวร่วมกับทุกรัฐบาลทั่วโลกไม่ว่าจะสื่อไร วิธีหนึ่งที่สำคัญของสตาลินคือการผูกมิตรกับรัฐบาลนายทุนในตะวันตกและขบวนการกบฏชาติของนายทุนในประเทศที่ยังเป็นเมืองขึ้นอยู่ หลายครั้งสตาลินพยายามยับยั้งกระแสปฏิวัติในประเทศอื่นเพื่อทำแนวร่วมดังกล่าวและเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างรัสเซียกับตะวันตก กรณีสเปนในปี ค.ศ.1936 และจีน ในปี ค.ศ.1926 เป็นตัวอย่างที่ดี

เพื่อรองรับนโยบายต่างประเทศใหม่ มีการปรับทฤษฎีและถ่ายทอดแนวคิดใหม่ไปสู่พรรคคอมมิวนิสต์ทั่วโลก มีการเสนอว่ากรรมาชีพและชาวนาควรสร้างแนวร่วมสามัคคีกับนายทุนเพื่อต่อต้านจักรวรรดินิยมและระบบขุนนางหรือศักดินา ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับแนวมาร์คซิสต์จะเห็นว่าขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิง เพราะแต่เดิมไม่ว่าจะเป็นมาร์คซ์ เองเกิลส์ เลนิน ตรอตสกี โรซา ลักแซมเบิร์ก หรือ กรัสม์ นักคิดสายมาร์คซิสต์ทั้งหมดมักจะเน้นว่าชนชั้นกรรมาชีพเป็นศัตรูกับนายทุน และกรรมาชีพต้องสามัคคีกันทั่วโลกและสามัคคีกับเกษตรกรยากจนเพื่อสู้กับนายทุนและจักรวรรดินิยมของนายทุน

ในการเสนอว่ากรรมาชีพควรสร้างแนวร่วมกับนายทุนผู้เป็นศัตรู แนวคิดสตาลินต้องกลับมาถือฟื้นแนวคิด “การปฏิวัติสองขั้นตอน” (Two Stages Theory of Revolution) ที่ เลนิน และ ตรอตสกี ปฏิเสธไปแล้วในการปฏิวัติรัสเซีย ค.ศ.1917 หรือที่ มาร์คซ์ ปฏิเสธหลังปี ค.ศ.1848 แนวคิด “การปฏิวัติสองขั้นตอน” นี้เสนอว่า ในประเทศด้อยพัฒนาการปฏิวัติขั้นตอนแรกควรนำไปสู่การสร้าง “ประชาธิปไตยประชาธิปไตย” (National Democratic Revolution) หรือประชาธิปไตยแบบทุนนิยมนั่นเอง ซึ่งจะเป็นการปลดแอกชาติจากการครอบครองของมหาอำนาจและผู้ปกครองดั้งเดิมที่เป็นขุนนาง ดังนั้นเป้าหมายในการต่อสู้จึงกลายเป็นการสร้างชาติในระบบทุนนิยม ในขณะที่สังคมนิยมกลายเป็นเป้าหมายระยะยาวในอนาคตอันห่างไกล นี่คือการเสนอแนวชาตินิยมแทนแนวสากลนิยม และแนวสามัคคีชนชั้นแทนแนวปฏิวัติสังคมนิยมของกรรมาชีพ ซึ่งกลายเป็นกระแสหลักในแวดวงพรรคคอมมิวนิสต์ทั่วโลก

กำเนิดของลัทธิเหมา (Maoism) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิสตาลิน และการหันไปใช้ชาวนาแทนกรรมาชีพ

ในประเทศจีนนั้น พรรคคอมมิวนิสต์จีนก่อนยุคสตาลินเคยเล็งเห็นว่าชนชั้นกรรมาชีพเป็นชนชั้นหลักในการปฏิวัติ โดยที่เหมาเจ๋อตงเป็นผู้นำคนหนึ่งของพรรคที่เคยทำงานในหมู่กรรมกร สมัยนั้นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เกือบทั้งหมดเป็นกรรมกรในเมืองสำคัญๆ ที่ติดทะเลของจีน อย่างไรก็ตาม หลังจากที่สตาลินขึ้นมามีบทบาทในขบวนการคอมมิวนิสต์สากล มีการเสนอว่า พรรคคอมมิวนิสต์จีนควรสร้างแนวร่วมถาวรกับขบวนการกู้ชาติของนายทุนจีนที่มีชื่อว่า พรรคก๊กมินตั๋ง โดยมีคำสั่งให้สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เข้าไปสมัครเป็นสมาชิกก๊กมินตั๋ง และยกย่องชื่อสมาชิกพรรคทั้งหมดให้ผู้นำก๊กมินตั๋ง

แต่หลักจากที่สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์จีนสลายตัวเข้าไปในพรรคก๊กมินตั๋งปรากฏว่าผู้นำฝ่ายขวาของก๊กมินตั๋ง โดยเฉพาะเจียงไคเช็คลงมือจัดการกวาดล้างปราบปรามไล่ฆ่าพวกคอมมิวนิสต์ในเมืองต่างๆ ของจีนจนเกือบไม่เหลือ เหมาเจ๋อตงซึ่งไม่เคยคัดค้านแนวของสตาลินและใช้นโยบายแบบสตาลินในยุคหลังๆ ตลอด จึงต้องหนีไปทำการสู้รบในชนบท หลังจากนั้นเหมาเจ๋อตง จึงสร้างทฤษฎีใหม่ขึ้นมารองรับการปฏิบัติงานในชนบทที่เกิดขึ้นไปแล้ว⁹ กล่าวคือใช้การอ้างว่าการสู้รบในชนบทโดยใช้ชาวนาเป็นหลักเหมาะสมกับสภาพสังคมจีนที่มีชาวนาเป็นคนส่วนใหญ่ ซึ่งสิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับข้ออ้างอันนี้ของเหมาก็คือ ที่รัสเซียในปี ค.ศ.1917 สังคมมีชาวนาเป็นคนส่วนใหญ่เช่นกัน แต่เลนินและพรรคบอลเชวิคก็ยังคงเน้นความสำคัญของชนชั้นกรรมาชีพตามแนวมาร์คซิสต์ตลอด

แนวมาร์คซิสต์จะวิเคราะห์มาตลอดว่าชนชั้นชาวนาโดยรวมเป็นชนชั้นผู้ประกอบการรายย่อย (นายทุนน้อย) ที่ผลิตและแข่งขันกันเอง ไม่เหมือนกรรมาชีพที่ต้องร่วมกันผลิต ดังนั้นจิตสำนึกของชาวนาย่อมไปในทิศทางแสวงหาที่ดินของตนเอง การขยายการผลิตและการปกป้องสถานภาพของการเป็นนายทุนน้อย แทนที่จะสนใจเรื่องการพัฒนาสังคมไปสู่สังคมนิยมและการล้มระบบทุนนิยม อย่างไรก็ตาม นักมาร์คซิสต์อย่างเลนิน ตรอตสกี

⁹ Nigel Harris, (1978), *The Mandate of Heaven. Marx and Mao in Modern China*. Quartet Books. Charlie Hore, (1991), *The Road to Tiananmen Square*. Bookmarks, London.

หรือกรัมซี มองว่า กรรมมาชีพควรสร้างแนวร่วมกับเกษตรกรยากจนที่มีวิถีชีวิตและผลประโยชน์คล้ายๆ กับกรรมมาชีพ โดยศูนย์กลางการปฏิวัติจะเกิดขึ้นในเมืองไม่ใช่ในชนบท

สรุปแล้ว เหมาเจ๋อตุงนำความคิดแบบสตาลินไปพัฒนาต่อ โดยเสนอว่า พรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศด้อยพัฒนาควรใช้การต่อสู้ของชาวนาในรูปแบบ “ชนบทล้อมเมือง” เพื่อปลดแอกชาติจากสภาพ “กึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา” และสร้าง “ประชาธิปไตยประชาชนไทย” โดยที่พรรคคอมมิวนิสต์ต้องสร้างกองทัพของชาวนาในชนบทเพื่อไปต่อสู้อย่างใกล้ชิดกับกองทัพของรัฐบาลเก่า

ในข้อเขียนต่างๆ ของเหมาเจ๋อตุง เราจะพบอิทธิพลของสายความคิดสตาลินตลอด เช่น ในเรื่องการเน้นลัทธิชาตินิยมเหนือความขัดแย้งทางชนชั้น

“ความขัดแย้งระหว่างจักรวรรดินิยมกับประเทศ(จีน) ได้กลายเป็นความขัดแย้งหลัก ส่วนความขัดแย้งทั้งปวงระหว่างชนชั้นต่างๆ ภายในประเทศก็ล้วนลดฐานะเป็นรอง”

“เผด็จการชนชั้นกรรมมาชีพคือเผด็จการของประชาชน”

“ใครกันเล่าเป็นมวลประชาชนอันไพศาล? มวลประชาชนอันไพศาล คือ กรรมกร ชาวนา ทหาร และชนชั้นนายทุนในเมือง”

สรุปความแตกต่างระหว่างความคิด มาร์กซ์/เลนิน กับความคิดของ สตาลิน/เหมา

ลัทธิสตาลินถือได้ว่าเป็นลัทธิที่สร้างขึ้นจากการปฏิบัติซ้อนที่ทำลายการปฏิวัติสังคมนิยมในรัสเซีย เราต้องเข้าใจว่าเป็นลัทธิปฏิบัติและอนุรักษนิยมชนิดหนึ่งที่ตรงข้ามกับลัทธิมาร์กซ์ และลัทธินี้มีอิทธิพลครอบงำการทำงานของนักต่อสู้คอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1930 เป็นต้นไป

แนวมาร์กซ์ / เลนิน	แนวสตาลิน / เหมา
1. “สังคมนิยม” ต้องสร้างเป็นระบบสากลโดยชนชั้นกรรมาชีพเอง สำนึกถึงชนชั้นกรรมาชีพทั่วโลก ใช้แนวสากลนิยมคัดค้านชาตินิยมของนายทุน	1. “สังคมนิยม” สร้างในประเทศเดียวได้ และไม่ต้องเป็นการกระทำของชนชั้นกรรมาชีพ กองทัพสร้างสังคมนิยมได้ เน้นแนวชาตินิยม
2. ในประเทศด้อยพัฒนา กรรมาชีพต้องทำแนวร่วมกับเกษตรกรยากจนต่อสู้กับนายทุนและจักรวรรดินิยมเพื่อสร้างสังคมนิยม	2. ในประเทศด้อยพัฒนา กรรมาชีพและเกษตรกรต้องสามัคคีกับนายทุนเพื่อปฏิวัติทุนนิยมขั้นตอน “ประชาธิปไตยประชาชน”
3. ในกรณีการต่อสู้เพื่อปลดแอกประเทศคอมมิวนิสต์สามารถสร้างแนวร่วมชั่วคราวกับขบวนการชาตินิยม แต่ต้องรักษาสัจจวินิษัยที่จะต่อสู้เพื่อสังคมนิยม	3. ในกรณีการต่อสู้เพื่อปลดแอกประเทศคอมมิวนิสต์ต้องสลายตัวเข้าไปในขบวนการชาตินิยม และต่อสู้เพื่อปลดปล่อยชาติในระบบทุนนิยม
4. รัฐกรรมาชีพเป็นเครื่องมือกดขี่ชนชั้นนายทุนและเป็นเครื่องมือชั่วคราวในการสร้างสังคมนิยม ต้องรักษาประชาธิปไตยในพรรคและในรัฐกรรมาชีพ	4. รัฐคอมมิวนิสต์เป็นสถาบันถาวรและใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ มีเผด็จการของพรรคผ่านรัฐ สร้าง “ทุนนิยมโดยรัฐ” ให้รัฐชาติเข้มแข็ง
5. สมรภูมิลัทธิคือ ในเมือง	5. แนวเหมาเสนอให้สร้างกองทัพชาวนาล้อมเมือง

ทุนนิยมโดยรัฐ (State Capitalism)

ในประเทศในเอเชียที่พรรคคอมมิวนิสต์ได้รับชัยชนะและยึดอำนาจรัฐผ่านการใช้กองทัพปลดแอก เช่น จีน หรือเวียดนาม รูปแบบการปกครองจะมีลักษณะเผด็จการของพรรค ไม่มีสภานิติบัญญัติหรือสภาเกษตรกรที่จะมาบริหารสังคม เพราะไม่ใช่การปฏิวัติจากล่างสู่บน และสิ่งๆ ที่มีการยกเลิกนายทุนหรือธุรกิจเอกชน แต่เนื่องจากเป้าหมายของการปฏิวัติคือการสร้าง “ประชาธิปไตยประชาชน” หรือเอกราชภายใต้ระบบทุนนิยม เราไม่ควรมองว่าประเทศเหล่านี้คือประเทศ “สังคมนิยม” ที่ยกเลิกทุนนิยมไป สาเหตุสำคัญเพราะรัฐภายใต้การปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์เข้ามาควบคุมปัจจัยการผลิตเหมือนรัฐวิสาหกิจใหญ่เพื่อการสะสมทุนในระบบทุนนิยมนั่นเอง นอกจากนี้ประเด็นสำคัญคือชนชั้นกรรมาชีพ

และเกษตรกรไม่มีเสรีภาพและไม่มีอำนาจ รัฐอนุญาตให้มีสหภาพแรงงานเดียวคือสหภาพของรัฐซึ่งทำหน้าที่เหมือน “ฝ่ายบริหารบุคคล” มากกว่าตัวแทนของคนงาน และพร้อมกันนั้นกรรมาชีพไม่มีสิทธิเสรีภาพในการนัดหยุดงานเลย ซึ่งแปลว่าไม่มีอำนาจต่อรอง รูปแบบการคุมกำลังงานอย่างนี้เป็นรูปแบบในระบบทุนนิยมเผด็จการเช่นที่เราพบในประเทศอินโดนีเซียสมัยเผด็จการของซูฮาร์โต ซึ่งเป็นเผด็จการฝ่ายขวาที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ นอกจากนี้ในจีนและเวียดนาม เกษตรกรไม่มีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ และมีการพยายามควบคุมการย้ายถิ่นฐานเพื่อเปลี่ยนงานของประชาชนอีกด้วย

โทนี คลิฟ (Tony Cliff)¹⁰ เป็นนักมาร์คซิสต์คนแรกที่เริ่มเสนอว่ารูปแบบการปกครองและเศรษฐกิจภายใต้ลัทธิสตาลินเป็นระบบ “ทุนนิยมโดยรัฐ” (State Capitalism) คลิฟตีพิมพ์หนังสือวิเคราะห์รัสเซียในลักษณะนี้มาตั้งแต่ปี ค.ศ.1948 และต่อมามีการขยายทฤษฎีไปสู่สังคมจีนภายใต้เผด็จการของเหมาเจ๋อตงอีกด้วย การวิเคราะห์ของคลิฟเริ่มต้นจากมุมมองเกี่ยวกับระบบการปกครองในรัสเซียสมัยสตาลินที่ถูกนำเสนอโดยตรอตสกี คือมีการมองว่า หลังจากที่เกิดการสตาลินเกิดขึ้นในรัสเซีย รัฐที่เคยเป็นรัฐสังคมนิยมของชนชั้นกรรมาชีพได้แปรตัวกลายเป็น “รัฐกรรมาชีพเสื่อมโทรม” (Degenerated Workers' State) เพราะชนชั้นกรรมาชีพหมดอำนาจในการควบคุมรัฐ และชนชั้นปกครองใหม่ที่ขึ้นมาแทนชนชั้นกรรมาชีพ เป็นพวกข้าราชการแดงของพรรคคอมมิวนิสต์

ท้ายๆ สงครามโลกครั้งที่ 2 มีหลายประเทศรอบๆ รัสเซียในยุโรปตะวันออกที่เปลี่ยนแปลงระบบการปกครองและเศรษฐกิจไปเป็นรูปแบบเดียวกับรัสเซีย โดยที่การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากการบุกเข้าไปของกองทัพรัสเซีย ไม่ได้เกิดจากการปฏิวัติแต่อย่างใด โทนี คลิฟ ตั้งคำถามว่า ในเมื่อประเทศเหล่านี้ซึ่งรวมถึงประเทศเยอรมันตะวันออก โปแลนด์ ฮังการี ฯลฯ มีระบบเดียวกับรัสเซีย แต่ระบบนั้นถูกนำมาใช้โดยอาศัยอำนาจกระบอกปืนของกองทัพรัสเซีย (หรือกองทัพชาวนาในกรณีจีน) ในสภาพที่ชนชั้นกรรมาชีพไม่มีส่วนร่วมแต่อย่างใดและไม่มีการสร้างสภาพคนงาน สมควรหรือที่จะเรียกรัฐใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศเหล่านั้นว่าเป็น “รัฐของชนชั้นกรรมาชีพ”?

¹⁰ Tony Cliff, (1974), *State Capitalism in Russia*. Pluto Press. ใจ อึ้งภากรณ์และคณะ, (๒๕๔๒), “อะไรระลัทธิมาร์คซ์ เล่ม ๑”, ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน

คลิฟ วิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจการเมืองของรัสเซียในยุคก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และมีข้อสังเกตสำคัญๆ ดังต่อไปนี้

1. ชนชั้นกรรมาชีพไม่มีสิทธิเสรีภาพในการรวมตัวกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง ไม่มีกลไกในการควบคุมการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ เพราะสภาโซเวียตเปลี่ยนไปเป็นสภาที่มาจากการแต่งตั้งโดยพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งแตกต่างจากสมัยเลนินโดยสิ้นเชิง ในสมัยยุคท้ายๆ ของชีวิต เลนินเคยเตือนว่า ชนชั้นกรรมาชีพรัสเซียจะต้องรวมตัวกันต่อต้านระบบข้าราชการแดงที่กำลังเกิดขึ้น แต่ไม่ค่อยมีใครฟัง ต่อมาในสมัยสตาลิน รัฐบาลข้าราชการประกาศห้ามการนัดหยุดงาน ใครฝ่าฝืนจะถูกลงโทษด้วยการประหารชีวิต
2. ชนชั้นกรรมาชีพในรัสเซียภายใต้สตาลินไม่มีสิทธิในการเลือกสถานที่ทำงาน หรือเปลี่ยนงาน ทุกคนต้องมีสมุดทะเบียนทำงาน นอกจากนี้ในปี ค.ศ.1942 พบว่ามีแรงงานทาสในรัสเซียถึง 15 ล้านคน
3. ผลผลิตส่วนใหญ่นำมาใช้สะสมต่อในระบบการผลิตแทนที่จะนำมาใช้ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ซึ่งเป็นหลักการเดียวกับการผลิตในระบบทุนนิยม ตลาดเสรีซึ่งมีการผลิตเพื่อการสะสมทุนเป็นหลักเช่นกัน
4. การผลิตทางอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ผลิตขึ้นเพื่อสร้างอาวุธแข่งขันกับตะวันตก เช่น ในปี ค.ศ.1938 เครื่องจักรที่ผลิตขึ้น 57.5% ของทั้งหมดใช้ในการผลิตอาวุธ
5. อัตราการขูดรีดแรงงานในสมัยสตาลินมีอัตราสูงมาก มีการเร่งอัตราการผลิต แต่ตัดค่าจ้าง และระบบเศรษฐกิจที่ขูดรีดแรงงานเป็นระบบทุนนิยม ไม่ใช่ระบบสังคมนิยม
6. ความไม่เสมอภาคในสังคมรัสเซียภายใต้สตาลินเพิ่มขึ้นมหาศาล ตัวอย่างเช่น รายได้ของประธานคณะกรรมการบริหารชาติอยู่ในระดับ 300,000 รูเบิลต่อปี เทียบกับรายได้ของคณานกรรมดาซึ่งอยู่ในอัตราเพียงปีละ 2,776 รูเบิล
7. ระบบบริหารรัฐมีรูปแบบเผด็จการ รัฐกับพรรคคอมมิวนิสต์แยกไม่ออกเพราะเป็นหน่วยงานเดียวกัน ภายในพรรคไม่มีประชาธิปไตย และสมาชิกส่วนใหญ่ของพรรคก็ไม่ใช่คนงานกรรมาชีพ

คลิฟ สรุปรว่า ข้าราชการในรัสเซียสมัยสตาลินกลายเป็นชนชั้นปกครองเผด็จการเหนือชนชั้นกรรมาชีพและชาวนา และชนชั้นข้าราชการเผด็จการนี้เป็นชนชั้นที่ควบคุมรัฐและระบบการผลิตอย่างเบ็ดเสร็จ ซึ่งทำให้ชนชั้นปกครองรัสเซียกลายเป็นตัวแทนของทุนอย่างบริสุทธิ์ ชนชั้นข้าราชการนอกจากจะมีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองแล้วยังได้รับผลประโยชน์ส่วนตัวโดยตรงจากการขูดรีดชนชั้นกรรมาชีพในรูปแบบเงินเดือนสูงๆ และอภิสิทธิ์ด้วย เช่น สิทธิที่จะซื้อของนำเข้าจากนอกในร้านค้าพิเศษ เป็นต้น

ระบบทุนนิยมจะมีการแข่งขันระหว่างหน่วยการผลิตหรือกลุ่มทุนต่างๆ และการแข่งขันนี้เป็นแรงผลักดันให้เกิดการลงทุน ซึ่งในระบบ “ทุนนิยมโดยรัฐ” ก็มีการแข่งขันเช่นกัน เป็นแรงผลักดันให้ข้าราชการสะสมทุนจากการผลิตเพื่อลงทุนต่อไป (Capitalist Accumulation) แต่รูปแบบการแข่งขันในระบบ “ทุนนิยมรัฐ” ไม่ใช้การแข่งขันระหว่างธุรกิจเอกชนภายในรัสเซีย หรือการแข่งขันในตลาดโลก หากแต่เป็นการแข่งขันทางด้านการผลิตอาวุธกับประเทศตะวันตก เสมือนว่ารัสเซียทั้งประเทศเป็นรัฐวิสาหกิจขนาดยักษ์ที่ต้องพัฒนาอุตสาหกรรมอาวุธให้ทันอุตสาหกรรมอาวุธของสหรัฐอย่างต่อเนื่อง

ลัทธิสตาลิน-เหมาครอบงำพรรคคอมมิวนิสต์ต่างๆ ทั่วโลก

ความคิดหลักในขบวนการคอมมิวนิสต์สากลหลังปี ค.ศ.1930 เป็นแนวความคิดสายสตาลิน เพราะมีการปรับตัวในทุกพรรคตามคำสั่งจากมอสโก การที่สตาลินสามารถสั่งพรรคคอมมิวนิสต์อื่นๆ ได้ง่าย เป็นเพราะประเทศรัสเซียมีบารมีสูงในแวดวงฝ่ายซ้ายและมีความหวังสำหรับทุกคน เพราะรัสเซียประกาศตัวว่าเป็นมหาอำนาจ “สังคมนิยม” ในโลกแห่งทุนนิยม นอกจากนี้สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์คนใดที่ไม่เชื่อฟังสตาลินมักจะถูกปราบปราม ลงโทษ หรือฆ่า โดยพรรคคอมมิวนิสต์อย่างที่เกิดขึ้นและในเวียดนามเป็นต้น

เมื่อเหมาเจ๋อตงทำการปฏิวัติสำเร็จในจีน แนวความคิดสายสตาลินที่พัฒนาโดยเหมา ก็เริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นในพรรคคอมมิวนิสต์ของเอเชีย จุดสำคัญของแนวคิดสตาลิน-เหมา เน้นการสร้างแนวร่วมระหว่างกรรมาชีพ ชาวนา นายทุนน้อย และนายทุนชาติ เพื่อทำการปฏิวัติที่ขูดรีดเป็นขั้นตอนแรกในการปฏิวัติสังคมนิยม และเน้นการจับอาวุธต่อสู้ในชนบทโดยใช้กองทัพอาวนาในการล้อมเมืองในกรณีพรรคที่นำความคิดเหมามาใช้

ในการยึดอำนาจรัฐของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม ไม่อาจจะเป็นการยึดอำนาจในส่วนหนึ่งของประเทศในปี ค.ศ.1945 และปี ค.ศ.1954 หรือการยึดอำนาจทั่วประเทศในปี ค.ศ.1975 จะไม่อาศัยการเคลื่อนไหวของชนชั้นกรรมาชีพแต่อย่างใด ทั้งๆ ที่ชนชั้นกรรมาชีพมีประวัติการต่อสู้มายาวนาน เช่น ในปี ค.ศ.1930 มีกรรมกรนัดหยุดงานถึง 32,000 คน ต่อมาในเดือนธันวาคม ค.ศ.1936 การต่อสู้ของกรรมกรถึงขั้นจลาจล มีคนงานห้าหมื่นคนหยุดงานทั่วประเทศ เช่น ที่โรงงานอาวุธเมืองไซ่ง่อน คนงานรถไฟเหมืองถ่านหิน โรงงานทอผ้า และโรงสีข้าว โดยที่ในวันแรงงานสากลปี ค.ศ.1938 คนงานสองหมื่นคนเดินขบวนในเมืองฮานอยเพื่อเรียกร้องให้ปรับค่าจ้างและสวัสดิการ¹¹

นอกจากนี้แล้วชนชั้นกรรมาชีพเวียดนามไม่เคยมีสิทธิเสรีภาพทางการเมืองในรูปแบบประชาธิปไตยเลย ไม่เคยปกครองประเทศ และคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามระหว่างปี ค.ศ.1951-1986 ไม่มีตัวแทนของชนชั้นกรรมาชีพแม้แต่คนเดียว¹² สมัชชาใหญ่ของพรรคซึ่งควรจะเป็นโอกาสที่สมาชิกจะมาร่วมกำหนดแนวทางการต่อสู้มีแค่ 4 ครั้งในรอบ 50 ปีก่อนปี ค.ศ.1976 ซึ่งแปลว่าภายในพรรคไม่มีประชาธิปไตย

ในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่พรรคคอมมิวนิสต์ได้รับชัยชนะ เช่น เวียดนามและลาว พรรคคอมมิวนิสต์พยายามใช้รูปแบบการปิดประเทศสะสมและระดมทุนภายในเพื่อพัฒนาชาติ ซึ่งควรมองว่าเป็นรูปแบบ “ทุนนิยมโดยรัฐ” อย่างไรก็ตาม ในกรณีลาวเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจล้าหลังและความสามารถของรัฐในการควบคุมและระดมทุนมีน้อยมาก กลไกตลาดในภาคเกษตรไม่เคยถูกทำลายไปหมด ยิ่งกว่านั้นรัฐบาล “คอมมิวนิสต์” ของลาวพยายามรักษาความสัมพันธ์กับองค์กรระหว่างประเทศของทุนนิยม ตลาดเสรีมาอย่างต่อเนื่อง เช่น องค์กร I.M.F. เป็นต้น

เมื่อเศรษฐกิจรัสเซียล่มสลายในปลายทศวรรษที่ 80 เวียดนามและลาวซึ่งเคยได้รับความช่วยเหลือจากรัสเซียจำต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจจาก “ทุนนิยมโดยรัฐ”

¹¹ M.J. Murray, (1980), *The development of capitalism in colonial Indochina (1870-1940)*. University of California Press. p. 367.

¹² C.A. Thayer, (1988), *The regularization of politics: continuity and change in the party's central committee 1951-1986*. In: Marr, D.G. & White, C.P. (eds), *Post war Vietnam: dilemmas in socialist development*. Cornell.

ไปเป็น “ทุนนิยมตลาดเสรี” และการเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องยาก เพราะเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงจากทุนนิยมรูปแบบหนึ่งไปสู่ทุนนิยมอีกรูปแบบหนึ่งเท่านั้น¹³ ถ้าเราเข้าใจตรงนี้เราจะไม่งัดกับคำพูดประหลาดๆ ของผู้นำเวียดนามที่เสนอว่าเวียดนาม “กำลังพัฒนาเศรษฐกิจแบบกลไกตลาดเสรีภายใต้ระบบสังคมนิยม” เพราะในที่นี่ “ระบบสังคมนิยม” ถูกลดความหมายให้เหลือเพียงแค่ “การครองอำนาจเผด็จการของพรรคคอมมิวนิสต์” เท่านั้น

ความเป็นมาของลัทธิสตาลินใน พรรคคอมมิวนิสต์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ถ้าเราแคะมองว่าพรรคคอมมิวนิสต์เป็นเครื่องมือของเผด็จการข้าราชการแดงที่ต้องการปลดแอกประเทศและสร้างทุนนิยมโดยรัฐ เราจะเข้าใจเพียงครึ่งหนึ่งของเรื่องสำคัญเกี่ยวกับการเมืองแนวสตาลิน-เหมาของพรรคคอมมิวนิสต์ คือการมีความขัดแย้งอยู่ในใจกลางของระบบความคิด ในแง่หนึ่งมันเป็นลัทธิทางการเมืองที่ยับยั้งการต่อสู้ของกรรมาชีพที่สืบทอดความคิด “ปฏิวัติซ้อน” มาจากข้าราชการแดงที่ขึ้นมาในรัสเซียสมัยสตาลิน แต่ในขณะเดียวกันในมุมมองของสมาชิกธรรมดาของพรรคซึ่งมีจำนวนมากมายเป็นล้านๆ คนทั่วโลก เขามองว่าเขาเป็นนักปฏิวัติที่กำลังต่อสู้เพื่อสร้างโลกใบใหม่หรือสังคมนิยมนั่นเอง ความขัดแย้งนี้ถูกสะท้อนตลอดเวลาในการทำงานของพรรค เพราะในด้านหนึ่งมีการปลุกระดมกรรมาชีพ เกษตรกร และคนจน เพื่อการเรียกร้องความเป็นธรรมทางสังคม มีการสนับสนุนการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพของผู้ที่ถูกกดขี่ขูดรีด และมีการพูดถึงสิทธิเสรีภาพของสตรีและของชนกลุ่มน้อย แต่ในขณะเดียวกันทิศทางการต่อสู้นำไปสู่การประนีประนอมกับนายทุนและผู้มีอำนาจ หรือนำไปสู่การสร้างระบบทุนนิยมโดยรัฐเสมอ

พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียเป็นพรรคแรกที่เกิดขึ้นในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในระยะแรกเป็นพรรคแนวมาร์คซิสต์ เพราะในยุคนั้นสตาลินยังไม่ได้ขึ้นมา

¹³ จะมีการอธิบายรายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจเวียดนามและลาว ในบทที่ 7

ครองอำนาจในรัสเซีย ในขั้นตอนแรกมีนักเคลื่อนไหวชาวฮอลแลนด์ชื่อ Sneevliet ที่มาทำงานในอินโดนีเซียเป็นตัวตั้งตัวตีในการสร้างองค์กร ในยุคนั้นอินโดนีเซียเรียกกันว่า “Dutch East Indies” หรือ “อินดิสตะวันออกของดัตช์” พรรคที่ Sneevliet ช่วยก่อตั้งขึ้นมีชื่อว่า “องค์กรสังคมนิยมประชาธิปไตยอินดิส” (I.S.D.V.) และกำเนิดขึ้นในปี ค.ศ.1914¹⁴

สามปีต่อมาในวันที่ 25 ธันวาคม เมื่อ “องค์กรสังคมนิยมประชาธิปไตยอินดิส” ได้ข่าวการปฏิวัติรัสเซียในเดือนตุลาคมปี ค.ศ.1917 องค์กรนี้ออกประกาศสนับสนุนการปฏิวัติทันที และส่งเสริมให้คนงานอินโดนีเซียเดินตามเส้นทางเดียวกับเลนินและพรรคบอลเชวิค โดยอธิบายว่า

“ที่นี่มีทุนนิยม ที่นั่นย่อมสร้างสังคมนิยมได้”¹⁵

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า I.S.D.V. มองว่าทุนนิยมได้เข้ามาในอินโดนีเซียแล้ว ซึ่งเป็น การวิเคราะห์สังคมตามแนวเลนินและแนวปฏิวัติถาวรของตรอตสกี และต่างจากมุมมอง แนวสตาลิน-เหมาที่เกิดขึ้นในยุคหลังๆ¹⁶

ตลอดทศวรรษ 1920 พรรคเน้นเรื่องการต่อสู้ของกรรมาสีในเมืองเป็นหลัก แต่ไม่ได้ละเลยเกษตรกร ในการประชุมสมัชชาประจำปีครั้งที่ 8 ของพรรคในปี ค.ศ.1921 แนวคิดของพรรคถูกสะท้อนออกด้วยภาพผู้นำสังคมนิยมสากล เช่น Karl Marx, Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Lenin และ Trotsky

ในปี ค.ศ.1920 “องค์กรสังคมนิยมประชาธิปไตยอินดิส” เปลี่ยนชื่อเป็น “องค์กรคอมมิวนิสต์อินดิส” (*Persekutuan Komunis di India*) และ ต่อมาในปี ค.ศ.1924 เปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็น “พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย” (*Partai Komunis Indonesia – P.K.I.*) ในช่วงนี้เริ่มมีผู้นำจากคนพื้นเมืองมากขึ้น เช่น เซมาวน (Semaun) และตัน มะละกา (Tan Malaka) ในยุคนั้นยังคงยึดถือนโยบายมาร์คซิสต์และให้ความสำคัญกับชนชั้น กรรมาสีเป็นหลัก นอกจากนี้สิ่งที่น่าสังเกตซึ่งแตกต่างจากพรรคเผด็จการแนวสตาลินใน ยุคหลังๆ คือภายในพรรคมีการถกเถียงกันอย่างเสรีตามวิธีการของเลนิน ตรอตสกี และ โรซา ลัคเซมเบิร์ก ไม่ได้มีการควบคุมแนวด้วยวินัยเหล็กจากเบื้องบนแต่อย่างใด

¹⁴ Ruth McVey, (1965), *The rise of Indonesian Communism*. Cornell, U.S.A.

¹⁵ พึ่งอ้าง, หน้า 15

¹⁶ ดูข้อถกเถียงในบทที่ 1

ประเด็นที่พรรคคอมมิวนิสต์จะมีการถกเถียงกันมากที่สุดในทศวรรษ 1920 คือเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์กับขบวนการชาตินิยมอิสลามที่ชื่อว่า Sarekat Islam (S.I.) ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศต่างๆ กับขบวนการกู้ชาติที่มักมีรากฐานในกลุ่มนักธุรกิจหรือนายทุนพื้นเมือง เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่จำเป็นต้องมีการถกเถียงกันมากในขบวนการคอมมิวนิสต์สากลเพื่อสร้างความชัดเจนในการทำงาน

ในสมัยครั้งที่ 2 ขององค์กรสากลที่สาม (Second Congress of the Third International) เลนินระบุไว้ว่า

“เราต้องต่อต้านอย่างถึงที่สุด ข้ออ้างว่าขบวนการกู้ชาติของนายทุนในประเทศด้อยพัฒนาเป็นขบวนการที่มีสีสันแบบคอมมิวนิสต์ ... จริงอยู่... เราจะสร้างแนวร่วมชั่วคราวกับขบวนการกู้ชาติ ... แต่ชาวคอมมิวนิสต์จะต้องเข้าใจว่าเรามีภาระพิเศษในการรักษาจุดยืนอิสระของพรรคคอมมิวนิสต์ และในที่สุดเราต้องการต่อสู้กับขบวนการกู้ชาติของนายทุนในประเทศของเราเอง”

ความสลับซับซ้อนของปัญหานี้มาจากความจำเป็นที่จะต้องสร้างแนวร่วมกับขบวนการกู้ชาติของนายทุนชาติเพื่อรวมพลังต่อสู้กับระบบทุนนิยมล่าอาณานิคมจากตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันเป้าหมายของนายทุนชาติและขบวนการกู้ชาติคือการสร้างชาติทุนนิยมอิสระที่มีการกดขี่ขูดรีดทางชนชั้นต่อไป ไม่ใช่การสร้างสังคมนิยม ดังนั้นชาวคอมมิวนิสต์จะต้องรู้ตัวตลอดว่าในเวทีการเมืองภายในประเทศ นายทุนชาติจะเป็นศัตรูของกรมาชีพและชาวนายากจน แต่ในภายหลัง เมื่อสตาลินและเหมา ขึ้นมามีอำนาจและอิทธิพลในขบวนการคอมมิวนิสต์สากล มีการดัดแปลงนโยบายนี้ไปเป็นการสร้างแนวร่วมถวาระหว่างคอมมิวนิสต์กับนายทุนชาติ ในขณะที่พยายามลดการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างกรมาชีพ-ชาวนา และนายทุนชาติ

ในปี ค.ศ.1926 พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียลุกฮือ แต่ถูกรัฐบาลฮอลแลนด์ปราบปรามจนเกือบจะหายไปช่วงหนึ่ง และเมื่อมีการฟื้นฟูตัวขึ้นมาใหม่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการครอบงำอย่างเบ็ดเสร็จของลัทธิสตาลินที่เผยแพร่ไปทั่วโลกผ่านองค์กรคอมมิวนิสต์สากลในยุคนั้น

พรรคคอมมิวนิสต์มลายูและพรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์ตั้งขึ้นประมาณปี ค.ศ.1930 ก่อนหน้าพรรคไทยกับพรรคเวียดนามไม่นาน แต่เนื่องจากยุคนั้นเป็นยุคหลัง สตาลินขึ้นมามีอำนาจ ทุกพรรคจะเป็นพรรคที่ยึดถือนโยบายของสตาลิน ตั้งแต่กำเนิด

ในประเทศเวียดนามมีกลุ่มคอมมิวนิสต์สามกลุ่มที่ไม่ยอมรับแนวสตาลินและ พยายามรักษาลัทธิมาร์กซิสต์แบบ “บอลเชวิค” ตามแนวตรอทสกี กลุ่มเหล่านี้มักจะทำงาน เคลื่อนไหวในหมู่ผู้ใช้แรงงานในเมืองไซ่ง่อนทางใต้ของประเทศ ตัวอย่างเช่น “กลุ่มฝ่าย ค้านซ้ายตุลาคม” (*Ta Phai Doi Lap Thang Muoi*) และ “กลุ่มคอมมิวนิสต์อินโดจีน” (*Dong Duong Cong San*) ที่มีหนังสือพิมพ์ชื่อ *La Lutte* (“การต่อสู้”) ในปี ค.ศ.1939 กลุ่มแนวตรอทสกีเหล่านี้มีสมาชิกรวมทั้งสิ้นประมาณ 3,000 คน ส่วนใหญ่อยู่ทางใต้ของ ประเทศ แต่ภายในระยะเวลา 5 ปีในช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ถูกรัฐบาล ฝรั่งเศสและพรรคคอมมิวนิสต์สายสตาลินของโฮจิมินห์ปราบปรามจนไม่เหลือซาก¹⁷

รูปธรรมของการใช้แนวสตาลิน / เหมา ในพรรคคอมมิวนิสต์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

1. ลัทธิชาตินิยม

พรรคคอมมิวนิสต์สายสตาลินมักจะเน้นนโยบายชาตินิยมเหนือการต่อสู้ทางชนชั้น ตัวอย่างเช่น โฮจิมินห์ หัวหน้าพรรคเวียดนามบันทึกไว้ว่า สิ่งที่เป็นแรงจูงใจให้เขาสนใจกลุ่ม คอมมิวนิสต์ในสมัยที่เป็นนักศึกษาที่ฝรั่งเศสไม่ใช่ความคิดของมาร์กซ์ เกี่ยวกับทฤษฎี หรือความคิดเรื่องมูลค่าส่วนเกิน หรือระบบการผลิต แต่เป็นความคิดของเลนินเกี่ยวกับการต่อสู้ของพลเมืองอาณานิคมกับประเทศจักรวรรดินิยม¹⁸

¹⁷ Ngo Van, (1995), *Revolutionaries they could not break*. Index Books, London. H.K. Khanh, (1982), *Vietnamese Communism 1925-1945*. Cornell. M. Sacks, (1960), *Marxism in Vietnam*. In: Trager, F. N. (ed), *Marxism in Southeast Asia*. Stanford University Press. ในหนังสือของ เชิดเกียรติ อัดถากร, (๒๕๔๐), “ขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนาม”, มูลนิธิโครงการ ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มีการแต่เรื่องความขัดแย้งนี้ แต่เชิดเกียรติไม่ค่อยเข้าใจประเด็น

¹⁸ D.G. Marr, (1981), *Vietnamese tradition on trial 1920-1945*. University of California Press, p. 317. และ เชิดเกียรติ อัดถากร, (๒๕๔๐), อ้างแล้ว

นอกจากนี้ขบวนการเวียดมินห์ที่โฮจิมินห์ตั้งขึ้นเพื่อเป็นขบวนการชาตินิยมของพรรคคอมมิวนิสต์ในปี ค.ศ.1941 ประกาศว่าจุดมุ่งหมายและหน้าที่แรกของการปฏิวัติเวียดนามจะต้องเป็นการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเกี่ยวกับการปฏิวัติสองขั้นตอนที่มีขั้นตอน “ประชาธิปไตยประชาธิปไตย” เป็นขั้นตอนแรก¹⁹

นอกจากกรณีเวียดนาม ลาว และเขมร ซึ่งยังต้องต่อสู้เพื่อเอกราชจนถึงปี ค.ศ.1975 ประเทศอื่นๆ ที่สำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ล้วนได้รับเอกราชในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งสิ้น แต่พรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศเหล่านี้อ้างว่า เอกราชที่ได้มาเป็นเอกราชจอมปลอม และประเทศยังอยู่ภายใต้อำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตกเสมือน “กึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา” (semi-colonial, semi-feudal)

เหตุผลที่พรรคสายสตาลินอ้างเช่นนี้ ก็เพราะสอดคล้องกับนโยบายต่างประเทศของรัสเซียในยุคสงครามเย็นที่ต้องการสร้างแนวร่วมระหว่างรัสเซียกับรัฐบาลชาตินิยมหรือขบวนการชาตินิยมในประเทศโลกที่สามเพื่อต่อสู้แข่งขันกับอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา นโยบายนี้นอกจากจะส่งเสริมความคิดชาตินิยมในพรรคคอมมิวนิสต์แล้วยังส่งเสริมการสร้างแนวร่วมระหว่างชนชั้นกรรมาชีพกับนายทุนและนักการเมืองกระแสหลักด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าในประเทศที่ได้รับเอกราชไปแล้ว พรรคคอมมิวนิสต์ต้องสร้างข้ออ้างในการยึดถือนโยบายชาตินิยมต่อไป เพราะเป็นการลดความสำคัญของการต่อสู้ทางชนชั้นและเรียกร้องให้กรรมาชีพ เกษตรกร และคนจน “เสียสละเพื่อชาติ” ซึ่งขัดแย้งกับผลประโยชน์ชนชั้นล่างอย่างสิ้นเชิง

ในอินโดนีเซียผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์ชื่อ เอดิท (Aidit) ประกาศในช่วงต้นทศวรรษ 1960 ว่า การต่อสู้ทางชนชั้นต้องมีความสำคัญน้อยกว่าการต่อสู้เพื่อชาติ²⁰ หนึ่งที่อินโดนีเซียในช่วงนั้นได้รับเอกราชจากฮอลแลนด์เรียบร้อยแล้ว

ในกรณีไทย พรรคคอมมิวนิสต์อ้างว่าไทยเป็น “กึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา” และพยายามชักชวนให้คนไทยเข้าร่วมต่อสู้ใน “แนวร่วมรักชาติไทย” เพื่อเอกราชและประชาธิปไตย โดยไม่ให้ความสำคัญว่าประชาชนเหล่านั้นจะมาจากชนชั้นใด²¹

¹⁹ H.K. Khanh, (1982), อ้างแล้ว และดู เหวียน คัก เวียน, (๒๕๔๕), “เวียดนามประวัติศาสตร์ฉบับพิสดาร”, Toyota Foundation/มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, หน้า 215

²⁰ Rex Mortimer, (1981), *Indonesian communism under Sukarno*. Ithaca.

²¹ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ, (๒๕๑๗), “ขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย”, สังคมศาสตร์ปริทัศน์

ในกรณีฟิลิปปินส์ พรรคคอมมิวนิสต์ (P.K.P.) เน้นในปี ค.ศ.1953 ว่าต้องทำสงครามกับจักรวรรดินิยมอเมริกาก่อนอื่นใด ทั้งๆ ที่ได้เอกราชจากสหรัฐมาเป็นเวลา 7 ปีแล้ว ต่อมาหลังการสร้างพรรคคอมมิวนิสต์ใหม่ (C.P.P.) ในปี ค.ศ.1969 มีการตั้งแนวร่วมประชาธิปไตยประชาชนไทย (National Democratic Front > N.D.F.) เพื่อต่อต้านประธานาธิบดีมาร์กอส (Marcos) และสหรัฐอเมริกา และในปี ค.ศ.1986 พรรคเสนอนโยบาย “ปฏิวัติจักรวรรดินิยมอเมริกา” เพื่อสร้างรัฐบาลประชาธิปไตยและลงมือปฏิรูปที่ดินและพัฒนาระบบอุตสาหกรรม²²

การเน้นนโยบายชาตินิยมของพรรคคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถ้าเราดูจากมุมมองของความสำเร็จในการเพิ่มอิทธิพลของพรรคโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพหรือคนจนแล้ว จะเห็นว่ามีข้อดีและข้อเสียหลายประการ

ข้อดี ของการใช้นโยบายชาตินิยมสำหรับอิทธิพลของพรรคในสังคมก็คือสามารถใช้เป็นเครื่องชักจูงใจให้คนจากชนชั้นต่างๆ สนับสนุนพรรค ตัวอย่างที่ดีที่สุดคือ เวียดนามลาว และเขมร ซึ่งในสามประเทศนี้ขบวนการคอมมิวนิสต์สามารถสร้างและนำขบวนการชาตินิยมได้ ความสำเร็จของพรรคคอมมิวนิสต์ในอินโดจีนนี้มีผลสำคัญจากเหตุการณ์ในสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งจะอธิบายในหัวข้อต่อไป

ในอินโดนีเซีย การเน้นการต่อสู้แบบชาตินิยมทำให้พรรคคอมมิวนิสต์สามารถปรับนโยบายให้สอดคล้องกับนโยบายของประธานาธิบดีซูการ์โน (Sukarno) ได้ดี ซึ่งช่วยในการสร้างภาพว่าพรรคเป็นพรรค “ระดับทางการ” ที่ใกล้ชิดกับรัฐบาลและศูนย์กลางอำนาจ และยังช่วยรัฐบาลอินโดนีเซียอีกด้วย เพราะทำให้ประชาชนที่มีความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจหันไปโทษจักรวรรดินิยมตะวันตกแทนที่จะโทษรัฐบาล ในยุคนั้นซูการ์โนกับพรรคคอมมิวนิสต์ทำการรณรงค์ร่วมกันเพื่อต่อต้านธุรกิจฮอลแลนด์ที่ยังมีการเหลืออยู่ในอินโดนีเซีย และมีการปลุกกระแสชาตินิยมต่อต้านข้อตกลง Renville ปี ค.ศ.1948 ที่ให้ฮอลแลนด์ยึดครองเกาะอิริยันตะวันตกต่อไป ผลที่ได้สำหรับพรรคคอมมิวนิสต์สามารถเห็นได้ชัดจากการเลือกตั้งปี ค.ศ.1955 ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์ได้เสียงสนับสนุน

²² F. Nemenzo, (1984), Rectification process in the Philippine communist movement. In: Lim Joo-Jock & Vani, S. (Eds.), *Armed Communist Movements in Southeast Asia*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore. หน้า 90. L. Davis, (1989), *Revolutionary Struggle in the Philippines*. McMillan, U.K. หน้า 54.

16.4% ของเสียงทั้งหมดจนเป็นพรรคที่ใหญ่ที่สุดเป็นอันดับ 4 ของประเทศ และในบางส่วนของเกาะชวา พรรคใหญ่ที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง

ข้อเสียของการใช้นโยบายชาตินิยมสำหรับพรรคคอมมิวนิสต์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ ในประเทศที่เพิ่งจะได้รับเอกราชจากมหาอำนาจตะวันตก ผู้นำรัฐที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์มักจะใช้นโยบายชาตินิยมอยู่แล้ว ซึ่งทำให้พรรคคอมมิวนิสต์ไม่สามารถแข่งขันกับผู้นำเหล่านั้นได้ เพราะประชาชนส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับสิ่งที่รัฐบาลสามารถทำได้มากกว่าสิ่งที่ฝ่ายอื่นๆ อ้างว่าต้องการจะทำ ยิ่งกว่านั้นพรรคคอมมิวนิสต์ต่างๆ พยายามลดการต่อสู้ทางชนชั้นของคนชั้นล่างเพื่อประนีประนอมกับนายทุนชาติ ซึ่งเป็นวิธีเดียวที่พรรคคอมมิวนิสต์สามารถแข่งขันกับผู้นำชาตินิยมได้

ในประเทศที่ไม่เคยเป็นเมืองขึ้นโดยตรงอย่างประเทศไทย หรือประเทศฟิลิปปินส์ ที่ได้รับเอกราชมาก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะชนชั้นกรรมาชีพและชนชั้นชาวนามักจะไม่เห็นว่าปัญหาเศรษฐกิจระดับปากท้องของเขาเกี่ยวข้องกับจักรวรรดินิยมตะวันตกแต่อย่างใด ซึ่งมีการยอมรับปัญหานี้โดยผู้นำพรรคฟิลิปปินส์ชื่อ เพเรกรินो แทรุก (Peregrino Taruc) ที่สะท้อนว่า “การอธิบายให้ชาวนาเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาของเขาและจักรวรรดินิยมอเมริกาเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก”²³ เพราะตามความจริงแล้วผู้ที่กดขี่ชาวนาไทยหรือฟิลิปปินส์ไม่ใช่รัฐบาลสหรัฐ แต่เป็นผู้นำทางการเมือง เจ้าของที่ดิน หรือนายทุนภายในประเทศของเขาเองต่างหาก ทั้งๆ ที่ผู้นำเหล่านี้อาจได้รับการยอมรับหรือสนับสนุนจากสหรัฐก็ตาม

การทำแนวร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรเจ้าอาณานิคมตะวันตก

ในสงครามโลกครั้งที่ 2

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 พรรคคอมมิวนิสต์ทั่วโลกต้องเข้ามาทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์ของรัสเซีย ซึ่งในรูปธรรมหมายความว่า ต้องคล้อยตามรัสเซียในการทำแนวร่วมกับสหรัฐ อังกฤษ และฮอลแลนด์ เพื่อต่อต้านญี่ปุ่น นโยบายดังกล่าวทำให้พรรคคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่เสียเปรียบขบวนการชาตินิยมอย่างมาก เพราะทำให้พรรคต้องทำแนวร่วมกับเจ้าอาณานิคมเดิมในมลายู อินโดนีเซีย พม่า และฟิลิปปินส์

²³ B.J. Kerkvliet, (1977), *The Huk Rebellion*. University of California Press.

พรรคมลายูสามารถใช้นโยบายชาตินิยมสร้างแนวร่วมต่อต้านญี่ปุ่นในช่วงสงคราม และเป็นนโยบายที่ได้ผล เพราะญี่ปุ่นกดขี่และปราบปรามชาวจีนและชาวมาเลย์มาตลอด ในปี ค.ศ.1945 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของสงคราม “กองทัพต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชนมลายู” (Malay Peoples Anti Japanese Army – M.P.A.J.A.) ซึ่งเป็นกองทัพของพรรคคอมมิวนิสต์ที่กำลังติดอาวุธเป็นหมื่นและเข้มแข็งพอที่จะยึดอำนาจทั่วแหลมมลายูได้ แต่เนื่องจากพรรคคอมมิวนิสต์มลายูมีนโยบายที่ส่งเสริมการร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร พรรคจึงยอมสละอำนาจให้อังกฤษกลับเข้ามาปกครองแหลมมลายูภายหลังสงครามยุติลง และหลังจากอังกฤษกลับเข้ามาก็จัดการปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์จนไม่เหลือซาก²⁴

ในกรณีอินโดนีเซีย พรรคคอมมิวนิสต์ไม่สามารถแข่งกับประธานาธิบดีซูการ์โน ในการนำขบวนการชาตินิยมได้ในช่วงสงคราม เพราะซูการ์โนได้รับการหนุนช่วยจากญี่ปุ่น โดยที่ญี่ปุ่นสนับสนุนให้ซูการ์โนขึ้นมาเป็นประธานาธิบดีก่อนที่อินโดนีเซียจะได้รับเอกราช นอกจากนี้เหตุผลสำคัญข้อหนึ่ง คือพรรคคอมมิวนิสต์ต้องทำแนวร่วมกับเจ้าอาณานิคม ฮอลแลนด์อีกด้วย

ตัวอย่างการใช้นโยบายชาตินิยมของพรรคคอมมิวนิสต์ที่ได้ผลมากที่สุดก็คือ ในกรณีอินโดนีเซียโดยเฉพาะในเวียดนาม พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามโซคิตีที่เจ้าอาณานิคม ตะวันตกเป็นประเทศฝรั่งเศส เพราะในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เยอรมันเข้ายึดครอง ฝรั่งเศสและรัฐบาลฝรั่งเศสแตกแยกเป็นสองพวก คือฝ่ายที่สนับสนุนอังกฤษและสหรัฐ กับฝ่ายที่สนับสนุนเยอรมันกับญี่ปุ่นซึ่งฝ่ายหลังนี้เรียกว่า “พวก Vichy” ตามชื่อรัฐบาล ฝรั่งเศสที่ร่วมมือกับเยอรมัน ข้าราชการฝรั่งเศสในเวียดนามส่วนใหญ่เลือกที่จะสนับสนุน ญี่ปุ่น และสถานการณ์ดังกล่าวทำให้พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามสามารถใช้นโยบาย ชาตินิยมต่อต้านทั้งญี่ปุ่นและฝรั่งเศสพร้อมๆ กันจนได้ชื่อเสียว่า เป็นขบวนการชาตินิยม ขั้นนำ ซึ่งต่างจากกรณีมลายู ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย การที่พรรคเวียดนามสามารถนำ การต่อสู้เพื่อเอกราชเป็นเหตุผลสำคัญที่ช่วยให้พรรคสามารถยึดอำนาจรัฐได้ในที่สุด

²⁴ Khong Kim Hoong, (1987), The early political movements before independence. In: Zakaria Haji Ahmad, (ed.), *Government and politics of Malaysia*. Oxford University Press. หน้า 12. A.B. Shamsul, (1986), *From British to Bumiputera rule*. Institute of Southeast Asian Studies. หน้า 59.

2. นโยบายแนวร่วมสามัคคีกับชนชั้นนายทุนชาติ

นโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์ต่างๆ ที่ส่งเสริมการสร้างแนวร่วมระหว่างชนชั้นกรรมาสีพกับนายทุนชาติ (Popular Front) เป็นนโยบายของสายความคิดสตาลินที่ใช้ทั่วโลก สาเหตุที่พรรคสายสตาลินใช้นโยบายนี้ก็เพราะสอดคล้องกับความต้องการของผู้นำรัสเซียในสมัยสตาลิน ที่ต้องการจะลดความขัดแย้งระหว่างรัสเซียกับประเทศตะวันตก โดยพิสูจน์ให้ผู้นำในประเทศตะวันตกเห็นว่ารัสเซียไม่ต้องการที่จะส่งเสริมความขัดแย้งทางชนชั้นภายในประเทศอื่นๆ นโยบายนี้ยึดถือผลประโยชน์ของรัฐเผด็จการข้าราชการรัสเซียเป็นหลักโดยไม่ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาสีพทั่วโลกเลย นอกจากนี้แล้วหัวหน้าพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศต่างๆ โดยเฉพาะในโลกที่สาม ยังหลงเชื่อว่าการเสนอแนวร่วมกับฝ่ายทุนในประเทศของตนจะเป็นทางลัดในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศได้โดยไม่ต้องทำการต่อสู้เพื่อยึดอำนาจรัฐ

กลไกนี้จะใช้ได้สำเร็จจริงๆ ต่อเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์สามารถพิสูจน์ให้ฝ่ายทุนเห็นว่าพรรคสามารถใช้อิทธิพลในหมู่คนชั้นล่างเพื่อลดความขัดแย้งทางชนชั้นหรือลดการต่อสู้กับฝ่ายทุนได้ ฉะนั้นนโยบายส่งเสริมแนวร่วมระหว่างชนชั้นของพรรคคอมมิวนิสต์ต่างๆ มักจะดำเนินการควบคู่กันไปกับนโยบายยับยั้งการต่อสู้ทางชนชั้นของกรรมกรและชาวนา ตัวอย่างแรกที่เกิดขึ้นคือ การทำลายการปฏิวัติในสเปนปี ค.ศ.1936 โดยพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งนำไปสู่ชัยชนะของนายพล Franco และฝ่ายฟาสซิสต์ในที่สุด²⁵

ในการยับยั้งการต่อสู้ของกรรมาสีพและชาวนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พรรคคอมมิวนิสต์มักจะอ้างว่าประเทศชาติยังไม่เจริญพอที่จะสร้างสังคมนิยมได้เพราะต้องสร้างทุนนิยม หรือ “ประชาชาติประชาธิปไตย” ก่อน

ในประเทศฟิลิปปินส์ พรรค P.K.P. สร้างแนวร่วมกับพรรคนายทุนมาเป็นระยะๆ โดยสนับสนุนทั้งพรรค Nacionalistas และ พรรคเสรีนิยม Liberal หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในระยะเวลาเดียวกันพรรคคอมมิวนิสต์สองจิตสองใจในการสนับสนุนการกบฏของเกษตรกร Hukbalahap (Huk) ในปี ค.ศ.1946 พรรครอจนถึงปี ค.ศ.1948 แล้วจึงตัดสินใจหนุนหลังพวก Huk²⁶ ก่อนหน้านั้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อขบวนการ

²⁵ Felix Morrow, (1976), *Revolution and Counter-revolution in Spain*. New Park Publications. Ronald Fraser, (1979), *Blood of Spain*. Penguin Books.

²⁶ B.J. Kerkvliet, *อ้างแล้ว*, หน้า 179.

Hukbalahap ออกมาต่อสู้กับญี่ปุ่น พรรคสร้างความไม่พอใจในหมู่ชาวไร่ชาวนาเพราะเสนอว่า ชาวนาการนี้ควรรับเจ้าของที่ดินรายใหญ่มาเป็นสมาชิกด้วย

ในปัจจุบันพรรคคอมมิวนิสต์ C.P.P. ของฟิลิปปินส์ยังใช้นโยบายสามัคคีชนชั้นกับนายทุน โดยที่มีการจับมือทำแนวร่วมกับนักการเมืองนายทุนในการต่อต้านประธานาธิบดีอาร์โย (Arroyo) แทนที่จะสร้างแนวร่วมของกรรมกร ชาวนา และคนยากคนจน นอกจากนี้ พรรคถูกกฎหมายของพรรคคอมมิวนิสต์ ที่ชื่อว่าพรรค Bayan Muna พยายามทำข้อตกลงกับพรรคผู้นำของนายทุนในการเลือกตั้งทุกครั้ง²⁷

อินโดนีเซีย เป็นกรณีศึกษาที่สำคัญของผลเสียและโศกนาฏกรรมที่มาจากนโยบายแนวร่วมสามัคคีกับนายทุนชาติ

ตั้งแต่ยุคท้ายๆ ของสงครามโลกครั้งที่ 2 ดัน มะละกา หัวหน้าพรรค P.K.I. เรียกร้องให้ประชาชนสนับสนุนรัฐบาลแนวร่วมที่ประกอบไปด้วยตัวแทนจากชนชั้นต่างๆ และกองทัพภายใต้การนำของประธานาธิบดีซูการ์โน²⁸ และพรรคมักจะเน้นความสำคัญของการเสียสละของฝ่ายแรงงานต่อผลประโยชน์ของชาติ ในสมัยชาของพรรคปี ค.ศ.1954 ผู้นำ P.K.I. ย้ำว่ากรรมกรต้องรับผิดชอบพอที่จะจะเสียสละ²⁹ ต่อมาในปี ค.ศ.1957 หลังจากที่กรรมกรพิชิตธุรกิจของฮอลแลนด์มาบริหารเอง พรรคยอมให้กองทัพอินโดนีเซียเข้ามายึดกิจการเหล่านั้นคืนจากสหภาพแรงงาน³⁰ และในช่วงปี ค.ศ.1960-1962 ซึ่งเป็นช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ พรรคคอมมิวนิสต์ไม่ยอมสนับสนุนการเคลื่อนไหวของแรงงาน เพราะพรรคทำแนวร่วมสนับสนุนประธานาธิบดีซูการ์โนและไม่อยากสร้างความขัดแย้ง³¹ และทั้งๆ ที่พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียเป็นพรรคที่ใหญ่ที่สุดในโลกพรรคหนึ่ง เพราะมีสมาชิก 20 ล้านคนในปี ค.ศ.1965 แต่การยับยั้งการต่อสู้ของคนชั้นล่างโดยพรรค ทำให้ไม่สามารถป้องกันตัวจากการปราบปรามอย่างโหดร้ายของนายพลซูฮาร์โต เมื่อมีการยึด

²⁷ Nathan Gilbert Quimpo, (2005), The Left, elections and the political party system in the Philippines. *Critical Asian Studies* , 37(1) 3-28.

²⁸ Ben Anderson, (1972), *Java in a time of revolution. Occupation and resistance 1944-1946.* Cornell.

²⁹ Rex Mortimer, (1981), *อ้างแล้ว*

³⁰ M. Caldwell & E. Utrecht, (1979), *Indonesia, an alternative history.* Alternative Publishing Coop, Australia.

³¹ Rex Mortimer, (1981), *อ้างแล้ว*

อำนาจในปี ค.ศ.1965 คาดว่าหลังการทำรัฐประหารของซูฮาร์โต สมาชิกพรรคถูกฆ่าตายกว่า 1 ล้านคน

พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พ.ค.ท.) มักจะเรียกร้องให้มีการตั้งรัฐบาลแนวร่วมที่มีผู้แทนของชนชั้นต่างๆ และเมื่อหันมาใช้ลัทธิเหมา มักจะไม่ให้ความสำคัญกับการต่อสู้ของกรรมกรในเมืองเท่าใดนัก พ.ค.ท. ประกาศว่าจะหาแนวร่วมในทุกชนชั้นโดยไม่สนใจว่าใครจะมาจากชนชั้นใด ขอให้รักชาติและประชาธิปไตยเท่านั้น ยิ่งกว่านั้น พ.ค.ท. พยายามทำแนวร่วมกับชนชั้นปกครองไทยที่เป็นเผด็จการเป็นระยะๆ รวมถึงจอมพล ป. และจอมพลสฤษดิ์³² ในกรณีไทย การทำแนวร่วมดังกล่าวจบลงด้วยนโยบายชาคอมมิวนิสต์ของสฤษดิ์ แต่ต่อมานักเคลื่อนไหวภาคประชาชนไทยหลายคนที่ได้รับมรดกความคิดมาจาก พ.ค.ท. ก็พยายามเข้าหาและร่วมมือกับผู้นำประเทศอีกครั้ง เช่น พลเอกชวลิต และนายกระทิกิณ

ในสิงคโปร์ ฝ่ายซ้ายที่สังกัดพรรคคอมมิวนิสต์ถูกกฎหมายหลอกใช้เพื่อทำแนวร่วมดึงมวลชนมาสนับสนุน ลีและพรรค Peoples Action Party (P.A.P.) แต่หลังจากที่ลีตั้งตัวได้ ก็มีการจัดการปราบคอมมิวนิสต์³³

ในมาเลเซีย การเน้นแนวร่วมสามัคคีชนชั้นกับนายทุนชาติมีผลในการลดความสำคัญของการต่อสู้ทางชนชั้น ซึ่งช่วยปูทางให้ชนชั้นปกครองปัจจุบันเล่นการเมืองของเชื้อชาติแทนการเมืองชนชั้น³⁴

3. นโยบายการต่อสู้แบบเหมาเจ๋อตุง - ชนบทล้อมเมือง

นโยบายการต่อสู้ในชนบทของพรรคคอมมิวนิสต์สายเหมาเจ๋อตุง เช่น พรรคไทยพรรคฟิลิปปินส์ และพรรคมลายู เป็นนโยบายที่สืบทอดมาจากความสำเร็จของการปฏิวัติโดยกองทัพอของเหมาในประเทศจีน แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นผลจากความล้มเหลวของยุทธวิธีแนวร่วมระหว่างชนชั้นที่ใช้เงินก่อนหน้านั้นในปี ค.ศ.1926-1927 อย่างที่กล่าวมาแล้ว

³² Somsak Jeamteerasakul, (1991), *The Communist Movement in Thailand*. PhD. thesis, Department of Politics, Monash University, Australia.

³³ C. Tremewan, (1994), *The political economy of social control in Singapore*. St. Martin's Press. หน้า 20.

³⁴ Khong Kim Hoong, (1987), *อ้างแล้ว*, สำหรับรายละเอียดของการเมืองเชื้อชาติ ดูบทที่ 3.

พรรคคอมมิวนิสต์มลายูเริ่มการต่อสู้ในชนบทในปี ค.ศ.1948 หลังจากที่รัฐบาลอังกฤษลงมือปราบปรามพรรคและนักเคลื่อนไหวสหภาพแรงงานในปี ค.ศ.1945 การหันหน้าสู่ชนบทและการหันหลังให้กรรมาชีพในเมืองของมลายูและลึงค์โปรกระทำให้ทั้งๆ ที่มีการฟื้นตัวของการทำงานของคนงานในเมืองในปี ค.ศ.1946³⁵ และหลังจากการต่อสู้ในชนบทเพียง 3 ปี พรรคก็รู้ว่าคงจะไม่สำเร็จ ในที่สุดความพ่ายแพ้ของพรรคคอมมิวนิสต์มลายูนำไปสู่การล่มสลายของพรรค

การต่อสู้ของคนงานในเมืองต่างๆ ของมลายูเป็นการต่อสู้ที่ไม่ได้แบ่งเชื้อชาติ เพราะมีคนงานและพนักงานคอปกขาวทั้งจีนและมาเลย์ร่วมต่อสู้ด้วยกัน การที่พรรคคอมมิวนิสต์ละทิ้งการต่อสู้ในเมืองเปิดโอกาสให้อังกฤษสร้างความแตกแยกทางเชื้อชาติ และสร้างภาพว่าพวกคอมมิวนิสต์เป็นคนจีนที่ไม่สนใจปัญหาของคนมาเลย์ ซึ่งคล้ายๆ กับคำป้ายร้ายของบางคนเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ไทยว่าเป็นเพียง “สาขาย่อยของพรรคคอมมิวนิสต์จีน”

พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งเคยทำงานอยู่ในเมืองในสมัยจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม ได้ตัดสินใจหันมาใช้ยุทธศาสตร์กำลังทหารชนบทล้อมเมืองในปี ค.ศ. 1961 (พ.ศ.๒๕๐๔) ซึ่งเป็นสมัยจอมพลสฤษดิ์ การตัดสินใจที่จะต่อสู้ในป่าแทนเมืองเป็นผลให้พรรคละเลยการต่อสู้ของคนงานในกรุงเทพฯ ที่เริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงท้ายของสมัยจอมพลสฤษดิ์และช่วงสมัยจอมพลถนอม³⁶ นอกจากนี้พรรคคอมมิวนิสต์ตัดสินใจไม่เข้าร่วมกับการเคลื่อนไหวในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เพราะคิดว่านักศึกษาและคนเมืองจะต้องแพ้แน่ๆ³⁷ ต่อมาเมื่อเหตุการณ์ทางการเมืองเข้าสู่วิกฤตการณ์ของช่วง ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ พรรคคอมมิวนิสต์ไทยไม่มีการวางแผนเตรียมตัวต่อสู้กับเผด็จการในเมืองแต่อย่างใดเลย

³⁵ M. Morgan, (1977), The rise and fall of Malay trade unionism 1945-50. In: Amin, M. & Caldwell, M. (eds), *Malaya: the making of a neo-colony*. Spokesman. C. Tremewan (1994), อ้างแล้ว

³⁶ B.D. Mabry, (1979), *The development of labor institutions in Thailand*. Cornell University. หน้า 51.

³⁷ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, (๒๕๓๒), “เดินป่าสะเทือนชีวิตจริง”, สำนักพิมพ์ก้ำแพง, หน้า 39. Pornpirom Iamtham, (1987), The student-led democratic movement after 14 October 1973 incident and its relations with the Communist Party of Thailand. *Asian Review Chulalongkorn University*, Vol11, 13.

มีการดึงผู้นำสำคัญออกจากกรุงเทพฯ และปล่อยให้นักศึกษาและผู้ใช้แรงงานถูกฆ่าตาย และปราบปรามอย่างทารุณโหดร้าย แทนที่พรรคคอมมิวนิสต์ไทยจะตั้งสมรภูมिरบในเมือง พรรคกลับมีนโยบายให้ชนก่เคลื่อนไหวกต่าง ๆ หนีออกจากเมืองไปอยู่ในป่าแทน

ความล้มเหลวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมาจากสาเหตุสำคัญ 4 ประการ คือ

1. การเน้นสงครามปลดแอกชาติในชนบทที่ไม่มีวันเอาชนะรัฐบาลได้ เพราะนอกจากฝ่ายกำลังของรัฐจะมีอาวุธดีกว่าพรรคคอมมิวนิสต์อยู่เสมอแล้ว ปัญหาหลักในสังคมไทยไม่ใช่เรื่องเอกราชและการสร้างชาติ แต่เป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้นภายในประเทศ
2. ปัญหาของการยึดชนบทเป็นสมรภูมิ คือมีการละทิ้งสมรภูมิหลักของการต่อสู้ทางการเมืองไทยซึ่งอยู่ที่กรุงเทพฯ เพราะถ้าเราพิจารณาเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนการปกครอง ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ หรือการล้มเผด็จการในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ และ ๒๕๓๕ จะเห็นได้ว่าล้วนแต่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ ทั้งสิ้น
3. พรรคคอมมิวนิสต์ไทยยึดถือความคิดสตาลินและเหมา โดยที่สมาชิกพรรคไม่สามารถเข้าใจพฤติกรรมของผู้นำจีนที่สร้างความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับผู้นำรัฐบาลไทยในขณะที่มีข้อขัดแย้งกับผู้นำคอมมิวนิสต์เวียดนามได้ ไม่มีความเข้าใจผลประโยชน์แท้ของผู้นำชาตินิยมสายสตาลินของจีนที่มีจุดมุ่งหมายหลักในการสร้างจีนขึ้นมาเป็นมหาอำนาจโดยไม่สนใจผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพและชาวนาในประเทศอื่นๆ พฤติกรรมของผู้นำจีนและความล้มเหลวของระบบทุนนิยม โดยรัฐในยุโรปตะวันออกส่งผลให้ผู้ที่เคยสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์ไทยหมดความหวังในสิ่งที่เขาเข้าใจว่าเป็น “สังคมนิยม”
4. ในสถานการณ์แบบนี้ ผู้นำรัฐบาลไทยที่มีความสามารถในการมองปัญหาในระยะยาวสามารถชักจูงให้คนที่เข้าไปสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์เริ่มกลับเข้ามาสู่สังคมไทยอีกครั้ง ซึ่งเป็นผลให้พรรคคอมมิวนิสต์ไทยล่มสลายในสมัยนายกเปรม

ในประเทศฟิลิปปินส์ การนำยุทธศาสตร์การสู้รบติดอาวุธแบบชนบทล้อมเมือง เกิดขึ้นหลังจากที่มีการแยกตัวออกจากพรรคคอมมิวนิสต์เก่า (P.K.P.)³⁸ ซึ่งกลายเป็นกลุ่มอนุรักษนิยมไป และมีการตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ใหม่ (C.P.P.) ภายใต้การนำของ Amondo Guerrero มีการก่อตั้ง “กองทัพประชาชนใหม่” (*New Peoples Army - N.P.A.*) ในปี ค.ศ.1969 โดยมี Jose Maria Sison และ Bernabe Buscayno (“จอมทัพ Dante”) เป็นผู้นำ การเน้นการสู้รบแบบติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์เป็นผลให้พรรคไม่มียุทธศาสตร์ที่แน่ชัดต่อการเคลื่อนไหวในเมืองที่ต่อต้านเผด็จการของมาร์กอสในปลายทศวรรษ 1980 และพรรคไม่สามารถได้ประโยชน์อะไรจากชัยชนะของพลังประชาชนที่ล้มเผด็จการสำเร็จในเมืองมะนิลา

ถึงแม้ว่าพรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์จะมีอิทธิพลใน “สภาแรงงานหนึ่งพฤษภาคม” และขบวนการทางสังคมอื่นๆ แต่พรรคมองว่าการต่อสู้ทางชนชั้นในเมืองเป็นเรื่องรองและการต่อสู้ด้วยอาวุธในชนบทเป็นเรื่องหลัก ในปัจจุบันอิทธิพลและกำลังคนในพรรคอ่อนตัวลงเป็นอย่างมากโดยที่ผู้นำของพรรคไม่สามารถหาทางออกจากยุทธวิธีชนบทล้อมเมืองได้ นอกจากความพยายามที่จะเจรจายุติการสู้รบกับรัฐบาล

กรณีพิเศษ(1)

เขมรแดง (Khmer Rouge)

พรรคคอมมิวนิสต์เขมรเดิมทีเดียวเป็นส่วนหนึ่งของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน และมีแนวความคิดที่ไม่แตกต่างจากแนวของพรรคอื่นๆ ต่อมาในปี ค.ศ.1951 ได้แยกพรรคออกมาและก่อตั้งเป็นพรรคคอมมิวนิสต์เขมร แต่เนื่องจากขบวนการคอมมิวนิสต์และขบวนการชาตินิยมของเวียดนามมีระดับการพัฒนาที่ล้าหน้าขบวนการในลาวหรือเขมร พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม จึงมีอิทธิพลสูงในการกำหนดแนวทางการต่อสู้ในอินโดจีนโดยรวม

หลังการเจรจาสันติภาพที่เจนีวาในปี ค.ศ.1954 ซึ่งเป็นผลมาจากชัยชนะของขบวนการเวียดนามเหนือในการต่อสู้กับฝรั่งเศสที่ เดียนเบียนฟู เจ้าสืบทอดมาเป็น

³⁸ F. Nemenzo, (1984), อ้างแล้ว

นายกรัฐมนตรีถึงเผด็จการและตั้ง “พรรคสังคมนิยม” ขึ้นมาเพื่อเป็นฐานอำนาจ โดยมีการอ้างว่าจะใช้แนว “สังคมนิยมพุทธ” ที่สืบทอดความคิดมาจากนครวัด แต่ในรูปธรรมไม่มีการใช้แนวสังคมนิยมหรือแนวพุทธในการบริหารประเทศสักเท่าไร³⁹

สีหนุพยายามใช้นโยบายเป็นกลางไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในสงครามเย็นและโดยเฉพาะในสงครามเวียดนาม นโยบายนี้เป็นประโยชน์กับขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนามเพราะเป็นการกีดกันไม่ให้สหรัฐเข้ามามีอิทธิพลในเขมร และเปิดโอกาสให้ขบวนการชาตินิยมเวียดนามล่าเหยื่อเสียจากเวียดนามเหนือลงมาให้ขบวนการปลดแอกชาติในเวียดนามใต้ ผ่านเส้นทางโฮจิมินห์ โดยที่สีหนุทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น

จุดยืนของสีหนุบวกกับความอ่อนแอของพรรคคอมมิวนิสต์เขมร มีผลให้พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามให้ความสำคัญกับการสร้างแนวร่วมกับสีหนุมากกว่าการสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์เขมร ยิ่งกว่านั้นพรรคเวียดนามพยายามยับยั้งการต่อสู้ของพรรคเขมรกับสีหนุเพื่อเอาใจสีหนุ ซึ่งเป็นนโยบายคล้ายคลึงกับนโยบายของสตาลินต่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนในปี ค.ศ.1926 หรือนโยบายต่อกรณีสเปนในปี ค.ศ. 1936

ในปี ค.ศ.1960 สลือท ชาร์ (Saloth Sar) หรือที่ใครๆ รู้จักในภายหลังในนามของ “พอล พต” รวมถึงผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์เขมรอื่นๆ ประกาศแถลงการณ์ที่เจาะจงว่าภาระหลักของพรรคคือการต่อสู้กับระบบศักดินาเพื่อปลดแอกประเทศ ซึ่งถือว่าเป็นการโจมตีเจ้าสีหนุโดยตรง แถลงการณ์นี้สะท้อนความไม่พอใจของคอมมิวนิสต์เขมรต่อนโยบายพรรคเวียดนามที่คอยยับยั้งการต่อสู้ของชาวคอมมิวนิสต์เขมรมาตลอด อย่างไรก็ตามพรรคเขมรยังต้องเข้าไปอาศัยพื้นที่ชายแดนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพรรคเวียดนามเพื่อความปลอดภัย ด้วยเหตุนี้ สลือท ชาร์ จึงเดินทางไปผูกมิตรไมตรีกับจีนระหว่างปี ค.ศ.1965-1966 ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดการปฏิวัติวัฒนธรรมในจีน หลังจากที่ถูกขับจากจีน สลือท ชาร์ ย้ายที่ทำการพรรค จากดินแดนภายใต้การดูแลของทหารคอมมิวนิสต์เวียดนามทางใต้ไปสู่ป่าเขาของเขตรัตนคีรีซึ่งติดพรมแดนลาวและเวียดนามทางตะวันออกเฉียงเหนือของเขมร

ในปี ค.ศ.1970 สหรัฐหนุนการทำรัฐประหารล้มเจ้าสีหนุและส่งกองทัพและเครื่องบินรบเข้าไปทิ้งระเบิดในเขมร ซึ่งเป็นการขยายสงครามเวียดนามเข้าไปในดินแดนเขมร

³⁹ Ian Mabbett & David Chandler, (1995), *The Khmers. Silkworm Books.*

การกระทำของสหรัฐมีผลให้พรรคคอมมิวนิสต์เขมรขึ้นมาเป็นองค์กรนำของขบวนการชาตินิยมเขมร และยังปูทางไปสู่นโยบายของ “เขมรแดง” อีกด้วย

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์เขมร ซึ่งใครๆ เรียกกันว่า “เขมรแดง” (Khmer Rouge) เราต้องไม่มองอะไรอย่างผิวเผิน เพราะเมื่อเขมรแดงยึดอำนาจในปี ค.ศ.1975 ไม่มีการใช้นโยบายพัฒนาประเทศตามรูปแบบทุนนิยมโดยรัฐของสตาลินหรือเหมาเจ๋อตุง แต่มีการไล่พลเมืองทั้งหมดออกจากเมืองเพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองอย่างสุดขั้วในชนบท⁴⁰

เบน เคียร์นแน และนักวิชาการอื่นๆ อธิบายว่า การยึดอำนาจของเขมรแดงไม่ได้เกิดขึ้นผ่านการปฏิวัติของกรรมาชีพและไม่ได้เกิดจากการปฏิวัติของชาวนาด้วย ในระยะเวลาดังกล่าวที่เขมรแดงครองอำนาจ ไม่มีการพูดถึงสังคมนิยมและไม่มีกรณีพิพาทงานสังคมนิยม งานมาร์คซิสต์ หรือ งานลัทธิเหมา แม้แต่ขึ้นเดียว⁴¹

ด้วยเหตุนี้เราไม่สามารถจำแนกการเมืองของเขมรแดงว่าเป็นแนวมาร์คซิสต์แนวสตาลิน หรือแนวเหมา (Maoist) ได้เลย ทั้งๆ ที่มีการเน้นชนบทและทั้งๆ ที่เราทราบว่ามีคนไปเยี่ยมจีนในช่วงแรกของการปฏิวัติวัฒนธรรมก็ตาม

ถ้าเราศึกษางานเขียนทางด้านเศรษฐศาสตร์ของ เขียว สัมพันธ์ ก่อนที่เขาจะขึ้นมาเป็นผู้นำเขมรแดงคนหนึ่ง เราจะพบว่า เขียว สัมพันธ์ มีแนวคิดแบบลัทธิสตาลินซึ่งผสมผสานแนวทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) โดยที่มีการเสนอรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจเขมรในปี ค.ศ.1959 ดังนี้คือ⁴²

⁴⁰ ในแง่มุมมองต่อชุมชนชนบทและทุนนิยมเมือง นโยบายของเขมรแดงคล้ายกับเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของภาคประชาชนไทยแต่มีข้อแตกต่างที่สำคัญคือภาคประชาชนไทยไม่ได้เสนอสุดขั้วเท่าเขมรแดง และไม่ได้มองว่าต้องใช้เผด็จการรุนแรงในการบริหารสังคม เราจึงไม่ควรหลงคิดว่าความคิดเขมรแดงเป็นความคิดเดียวกับภาคประชาชนไทย

⁴¹ Ben Keirnan, (1985), *How Pol Pot came to power*. Verso. Serge Thion, (1993), *Watching Cambodia*. White Lotus. David P. Chandler, (1991), *The tragedy of Cambodian History*. Yale University Press. เดวิด แชนด์เลอร์, (๒๕๔๓), “ประวัติศาสตร์กัมพูชา” แปลโดย พรรณงาม เกษธรรมสาร, สดใส ชันติวรพงศ์, วรเดียน นาราลัจจ์, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ฯลฯ

⁴² เขียว สัมพันธ์, (๒๕๒๕), “เศรษฐกิจกัมพูชากับการพัฒนาอุตสาหกรรม” สถาบันเอเชีย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (แปลจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก มหาวิทยาลัยปารีส 1959)

1. มองว่าเขมรเป็นประเทศบริวารในระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาที่มีศูนย์กลางใน ตะวันตก
2. เสนอว่าต้องถอนเศรษฐกิจเขมรออกจากระบบตลาดโลก เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ในการพึ่งตนเอง
3. ย้ำว่ารัฐต้องวางแผนและควบคุมเศรษฐกิจและการลงทุน
4. เสนอว่าควรใช้ระบบตลาดผสมกับระบบรัฐ (Dual market system or mixed economy)
5. แนะนำให้ใช้นโยบายชาตินิยม สนับสนุนนายทุนเขมร และโจมตีทุนต่างชาติ

ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับรูปธรรมของนโยบายเขมรแดงในปี ค.ศ.1975 จะแตกต่างกันมาก เพราะเขมรแดงใช้นโยบาย

1. ทำลายสังคมเมืองเพื่อเริ่มต้นใหม่ในการสร้าง “สังคมเขมรบริสุทธิ์แบบเดิม” ซึ่งเป็นสังคมเกษตรในชนบท
2. ทำลายกลไกตลาดและยกเลิกการใช้เงินตราหมด
3. เน้นการพึ่งตนเองและนโยบายชาตินิยมสุดขั้ว
4. บริหารนโยบายต่างๆ ภายใต้เผด็จการอันโหดร้าย

เอียง สารี (Ieng Sary) ผู้นำเขมรแดงอีกคนหนึ่งเคยสารภาพว่า นโยบายของ เขมรแดงหลัง ค.ศ.1975 เป็นการทดลองทางสังคมอันยิ่งใหญ่เพื่อสร้างภาวะพึ่งตนเอง และ เดวิด แชนด์เลอร์ อธิบายว่า เขมรแดงไม่ได้มีเจตนาตั้งแต่ต้นที่จะฆ่าคนเป็นล้าน แต่ความ รุนแรงและความเป็นเผด็จการสุดขั้วของเขมรแดงมาจากการพยายามใช้นโยบายเพื่อฝืน ที่ล้มเหลว เช่น การบังคับให้พลเมืองทุกคนออกจากเมืองเพื่อไปทำนาและการพึ่งตนเอง โดยไม่ยอมรับความช่วยเหลือจากประเทศอื่นในขณะที่เศรษฐกิจเสียหายจากสงคราม⁴³

ถ้าเราพิจารณาความจริงว่าเขมรแดงพยายามจะสร้างสังคมเพื่อฝืนแบบชุมชนพึ่ง ตนเอง โดยไม่ขอความช่วยเหลือจากภายนอกในสถานการณ์ที่ประเทศและเศรษฐกิจพัง จากสงครามของสหรัฐ เราจะเข้าใจว่าทำไมมีการฆาตริตคนเขมรอย่างหนักภายใต้อำนาจ เผด็จการอันป่าเถื่อน เช่น การบังคับให้คนเมืองและคนชนบททำงานในทุ่งนาโดยไม่มี

⁴³ David P. Chandler, (1991), เดวิด แชนด์เลอร์, (๒๕๔๓), อ้างแล้ว

อาหารกินเพียงพอ และเราจะเข้าใจได้อีกว่า ทำไมผู้นำเขมรแดงกลัวการกบฏของประชาชน จนมองปัญญาชนและแม้แต่สมาชิกพรรคเองว่าอาจเป็นศัตรู ซึ่งนำไปสู่การกวาดล้าง “ศัตรู” การทรمانในคุก และการฆ่าคนจำนวนมาก เพราะคำอธิบายว่า “คนเขมรมีวัฒนธรรมโหดร้าย” หรือ “ผู้นำเขมรแดงบ้าอำนาจ หรือมีนิสัยฆาตกร” ไม่ใช่คำอธิบายตามหลักวิทยาศาสตร์

นักประวัติศาสตร์คาดว่าจำนวนคนตายในเขมรสูงถึง 3 ล้านคน ทั้งในช่วงสงครามของสหรัฐและช่วงการปกครองของเขมรแดง โดยที่ตายเพราะการทิ้งระเบิดและการทำสงครามของสหรัฐประมาณ 1 ล้านคน ตายเพราะอดอาหารและถูกฆ่าตายโดยเขมรแดงโดยตรงในช่วงหลัง ค.ศ.1975 อีกประมาณ 2 ล้านคน ซึ่งเป็นสัดส่วนประมาณหนึ่งในสามของประชากรทั้งหมดของประเทศตั้นนั้นถ้าจะมาลงโทษผู้นำที่ก่ออาชญากรรมอันใหญ่หลวงนี้ คงต้องลงโทษทั้งผู้นำเขมรแดงและผู้นำรัฐบาลสหรัฐ เช่น นิกสัน (Nixon) และ คิสซิงเจอร์ (Kissinger) ที่สั่งให้มีการทิ้งระเบิดเขมรมากกว่าระเบิดทั้งหมดที่เคยทิ้งในสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ใช่เลือกแต่จะลงโทษเขมรแดงฝ่ายเดียว

ความคิดเรื่องการกลับไปสู่ความเป็นเขมรดั้งเดิมบริสุทธิ์ที่ใช้เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองมาจากไหน? ในแง่หนึ่งมาจากความฝันที่จะกลับไปสู่ความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรนครวัดหลังจากที่สังคมเขมรตกต่ำกลายเป็นเมืองขึ้น ในอีกแง่หนึ่งมาจากมุมมองของผู้นำเขมรแดงทุกระดับที่สู้รบในชนบทมานานและมองว่าสังคมเมืองเต็มไปด้วยการแสพสุขบนสันหลังคนจน และเป็นพื้นที่ที่คนเขมรสยบยอมต่ออำนาจตะวันตกอีกด้วย แต่ในด้านปรัชญาของแนวชุมชนชนบทดั้งเดิม เราต้องมองว่ามาจากแนวคิดของนักปรัชญาฝรั่งเศส

เดวิด แชนด์เลอร์ อธิบายว่าเมื่อ สลือท ชาร์ (พอล พต) ไปเรียนที่ฝรั่งเศส หนึ่งในนักประพันธ์ที่เขาชอบมากที่สุดคือ จัง จักซ์ รูสโซ (Jean-Jacques Rousseau)⁴⁴ รูสโซ เสนอความคิดที่ พอล พต และเขมรแดงนำไปใช้ในลักษณะผิดเพี้ยน⁴⁵ ถ้าเราศึกษางานของรูสโซ เราจะพบว่าเป็นการวิพากษ์วิจารณ์การเข้ามาของทุนนิยมในสังคมฝรั่งเศส ซึ่งรูสโซมองว่า ทำลายสังคมชนบทอันงดงาม ทางออกสำหรับรูสโซคือการมีผู้นำก้าวหน้า

⁴⁴ David P. Chandler, (1992), *Brother number one: a political biography of Pol Pot*. Westview Press. เดวิด แชนด์เลอร์, (๒๕๓๗), “บัลลังก์เขมรร้าย” แปลโดย บุญรัตน์ อภิชาติไตรสรณ์, สำนักพิมพ์เดอะเนชั่น, หน้า 56

⁴⁵ รูสโซเคยข้อถกเถียงกันว่าเขมรแดงนำความคิดเขาไปใช้ในรูปแบบที่เกิดขึ้น

ที่ยึดถือประโยชน์ส่วนรวมและเป็นตัวแทนความคิดสังคม (General Will) เพื่อปกป้อง “ประชาธิปไตยชุมชน” เมื่อพิจารณาตรงนี้ เราจะเห็นได้ว่าผู้นำเขมรแดงคงจะตั้งตัวเองขึ้นมาเป็น “ผู้นำก้าวหน้าที่ยึดถือประโยชน์ส่วนรวมและเป็นตัวแทนความคิดสังคม” เพื่อรื้อฟื้นสังคมชนบทดั้งเดิมของเขมรและทำลายความชั่วร้ายของจักรวรรดินิยมและทุนนิยม

โครงการทดลองสร้างสังคมใหม่อย่างเพื่อฝันของเขมรแดงสร้างโศกนาฏกรรมให้กับคนเขมร เพราะประสบความล้มเหลวโดยสิ้นเชิงท่ามกลางความป่าเถื่อน ในช่วงท้ายๆ ของเขมรแดง มีการนำบางส่วนของเศรษฐกิจทุนนิยมโดยรัฐมาใช้ เช่น มีการส่งออกข้าวให้จีน ใหม่ๆ ที่มีความอดอยาก เพื่อซื้อเครื่องจักรมาพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นฐานและอุตสาหกรรมสร้างอาวุธ แต่มันสายไปแล้ว ในปี ค.ศ.1979 กองทัพเวียดนามบุกเข้ามาล้มเขมรแดง โดยที่ไม่มีประชาชนเขมรคนใดออกมาต่อสู้เพื่อปกป้องเขมรแดงแต่อย่างใด มีแต่รัฐบาลไทย สิงคโปร์ จีน อังกฤษ และสหรัฐ ที่ประกาศว่าจะปกป้องรัฐบาลพลัดถิ่นของเขมรแดงในสหประชาชาติเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องมือในสงครามเย็นกับรัสเซียและเวียดนาม

กรณีพิเศษ (2)

เส้นทางสู่สังคมนิยมแบบพม่า (The Burmese Road to Socialism)

ในประเทศพม่า นายพลเนวิน (Ne Win) ทำรัฐประหารยึดอำนาจในปี ค.ศ.1962 และประกาศใช้นโยบาย “เส้นทางสู่สังคมนิยมแบบพม่า” (Burmese Road to Socialism) มาตลอดช่วง 26 ปี จนมีการยกเลิกหลังการลุกฮือของประชาชนในปี ค.ศ.1988 แต่ทั้งๆ ที่มีการอ้างว่าใช้แนวสังคมนิยมพม่าหรือสังคมนิยมพุทธ นโยบายหลักของรัฐบาลเผด็จการทหารพม่าภายใต้ นายพลเนวิน ก็คือแนวชาตินิยมสุดขั้ว⁴⁶

⁴⁶ Martin Smith, (1999), *Burma: insurgency and the politics of ethnicity*. White Lotus. Martin Smith, (2003), Book Review: The enigma of Burma's Tatmadaw: A “state within a state”. *Critical Asian Studies* 35:4, 621-632. [reviews of: M. Callahan, (2003), “*Making enemies: war and state building in Burma*”. Ithaca & London, Cornell University Press. And A. Selth, (2002), *Burma's armed forces: power without glory*. EastBridge, Norwalk, Connecticut.]

ถ้าเราศึกษาขบวนการชาตินิยมพม่าตั้งแต่การก่อตั้งองค์กร Dobama Asiayone (“เราชาวพม่า”) จะพบว่า มีชีกซายและชีกชาว

ชีกซายมีผู้นำเด่นๆ เช่น อองซาน (Aung San) และ อุ努 (U Nu) อองซานเป็นปัญญาชนที่อ่านงานมาร์คซิสต์และร่วมมือกับสหายโซ (Thakin Soe) ในการก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์พม่าในปี ค.ศ.1939 ต่อมาพรรคคอมมิวนิสต์พม่าหันไปใช้แนวเหมาเจ๋อตุง ในปี ค.ศ.1964 และล่มสลายในปี ค.ศ.1989 ในช่วงท้ายของสงครามเย็น

ทั้งๆ ที่อองซานสนใจฝ่ายซ้ายและเคยร่วมก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ แต่เขาเริ่มห่างเหินจากพรรคเพราะไปร่วมมือกับญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงปลายสงคราม เมื่อมีการเจรจากับอังกฤษ เขาปฏิเสธพรรคอีกด้วย และในปี ค.ศ.1947 อองซานก็ถูกลอบยิงตาย

ชีกชาวของขบวนการชาตินิยม Dobama Asiayone มีผู้นำเด่นชื่อ Shu Maung หรือที่เรารู้จักในนามของ “นายพลเนวิน” เนวินเป็นทหารมีอาชีพที่พยายามปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์ในปี ค.ศ.1947 และประกาศว่าคอมมิวนิสต์เป็นภัยต่อความยุติธรรมทางสังคม หลังจากที่เนวินยึดอำนาจรัฐในปี ค.ศ.1962 มีการก่อตั้ง “พรรคนโยบายสังคมนิยมพม่า” (Burmese Socialist Programme Party) และกวาดล้างอิทธิพลของฝ่ายซ้ายออกจากกองทัพ

นโยบายหลักของพรรคนโยบายสังคมนิยมพม่าไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับลัทธิมาร์คส์ ลัทธิสตาลิน หรือลัทธิเหมา แต่อย่างใดคือ

1. เน้นการปิดประเทศและลัทธิชาตินิยมสุดขั้ว
2. ส่งเสริมรัฐรวมศูนย์ ปราบปรามชนกลุ่มน้อยที่ต้องการสิทธิเสรีภาพและเอกราช
3. ใช้ระบบเผด็จการทหาร ส่งเสริมอำนาจอิสระของกองทัพเหนือสังคม จนสามารถเรียกได้ว่ากองทัพเป็น “รัฐพิเศษภายในรัฐพม่า” (State within a State)

จะเห็นได้ว่าทั้ง “พรรคนโยบายสังคมนิยมพม่า” และ “เขมรแดง” ต่างไม่มีความคิดสังคมนิยมแบบมาร์คซิสต์ แบบสตาลิน หรือ แบบเหมา เหมือนพรรคคอมมิวนิสต์ทั่วโลก แต่อย่างใด เราจึงจัดไว้เป็นกรณีพิเศษได้

จุดเด่น จุดด้อย ของพรรคคอมมิวนิสต์และฝ่ายซ้ายใหม่ปัจจุบัน

พรรคคอมมิวนิสต์เป็นตัวอย่างพรรคการเมืองของภาคประชาชนที่สำคัญที่สุดในทุกประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พลังของภาคประชาชนดังกล่าวบังคับให้เจ้าอาณานิคมและชนชั้นปกครองใหม่ต้องรับมือกับพลังนี้อย่างต่อเนื่องจนถึงปลายทศวรรษ 1980 หลังจากนั้นพรรคส่วนใหญ่ประสบความล้มเหลว แต่เป็นความล้มเหลวของลัทธิสตาลิน-เหมาทั้งสิ้น ไม่ได้แปลว่าการต่อสู้ของภาคประชาชนหรือบทบาทของฝ่ายซ้ายที่ยืนอยู่เคียงข้างประชาชนผู้ยากไร้จะหมดไปแต่อย่างใด และมันไม่ได้หมายความว่ามรดกและบทเรียนจากการต่อสู้ของฝ่ายซ้ายจะหมดไปจากสังคมด้วย

ฝ่ายซ้ายสังคมนิยมปัจจุบันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นองค์กรทางการเมืองที่เติบโตมาจากการทบทวนบทสรุปและตั้งคำถามกับแนวสตาลิน-เหมาของพรรคเก่า ซึ่งเห็นชัดใน ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย ไทย และอินโดนีเซีย

ในฟิลิปปินส์ แนวร่วม *Laban ng masa* (ลาบัง อัง มาซา “การต่อสู้ของมวลชน”)⁴⁷ มาจากการรวมตัวกันของสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เก่า C.P.P. ที่เคยทยอยออกจากพรรคในช่วงปี ค.ศ.1991 เป็นต้นมา เช่น ฝ่ายซ้ายในพรรค *Akbayan* หรือ B.M.P. มีการก่อตั้งลาบัง อัง มาซา ในปี ค.ศ.2005 เพื่อรณรงค์ให้ปลดรัฐบาลของประธานาธิบดีอาโรโย (G.M.A.) และมีการเสนอให้ตั้งรัฐบาลประชาชนที่ปลอดจากพรรคน้ำเน่า (ที่เรียกกันว่า “พรรคผ้าขี้ริ้ว” *Trapo*) ซึ่งจะเป็น “รัฐบาลปฏิวัติชั่วคราว” ในช่วงเปลี่ยนแปลงที่สามารถนำนโยบายของขบวนการภาคประชาชนมาใช้ ทั้งนี้เพื่อคัดค้านนโยบายเสรีนิยมกลไกตลาดและเพื่อปฏิรูประบบเศรษฐกิจการเมือง รวมถึงกฎหมายเลือกตั้งด้วย

พรรคแนวเหมาเดิมของฟิลิปปินส์ C.P.P. ซึ่งเป็นพรรคผิดกฎหมายใต้ดิน มีพรรคบนดินที่จดทะเบียนชื่อ *Bayan Muna* และมีผู้แทนพรรคในสภา ฟิลิปปินส์เป็นประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยังมีพรรคแนวเหมาเหลืออยู่

ในมาเลเซีย พรรคสังคมนิยมมาเลเซีย (*Parti Socialis Malaysia – P.S.M.*)⁴⁸ ก่อตั้งจากการรวมตัวกันขององค์กรภาคประชาชนหลายกลุ่มตั้งแต่ปี ค.ศ.1991 และมีการ

⁴⁷ <http://www.labanngmasa.org/> (2008)

⁴⁸ <http://www.parti-sosialis.org/> (2008)

ประชุมใหญ่เพื่อเขียนธรรมนูญพรรคในปี ค.ศ.1995 พรรคนี้เป็นพรรคที่สืบทอดมรดกความคิดจากนักสังคมนิยมมาเลเซียตั้งแต่ก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 พรรคเก่าในยุคนั้นชื่อ *Malaysian Peoples Socialist Party (P.S.R.M.)* แต่ภายหลังมีการทิ้งอุดมการณ์สังคมนิยมในปี ค.ศ.1990 นักสังคมนิยมมาเลเซียจึงหันมาสร้างพรรคใหม่จุดเด่นของ P.S.M. คือเป็นพรรคเดียวในมาเลเซียที่ปฏิเสธการเล่นการเมืองเชื้อชาติ และในการเลือกตั้ง ปี ค.ศ.2008 P.S.M. ได้สองที่นั่งในสภา นับเป็นครั้งแรกในรอบ 40 ปีที่นักสังคมนิยมชนะการเลือกตั้งและได้ที่นั่งในรัฐสภามาเลเซีย

พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียถูกปราบปรามอย่างโหดร้ายที่สุดในรัฐประหารของนายพลซูฮาร์โต ในปี ค.ศ.1965 นักสังคมนิยมอินโดนีเซียในยุคนั้นจึงเป็นผู้ที่เติบโตมาจากขบวนการนักศึกษาและขบวนการแรงงานในสองทศวรรษระหว่างปี ค.ศ.1980-1990 องค์กรแรกที่มีการสร้างขึ้นคือ *พรรคประชาธิปไตยประชาชน (Peoples' Democratic Party - P.R.D.)* ต่อมาในปี ค.ศ.2006 มีการรวมตัวกันเพิ่มขึ้นเพื่อสร้างพรรค KP Papernas หรือ *Parti Persatuan dan Pembebasan Nasional (พรรคแนวร่วมปลดแอกชาติ)* ⁴⁹ นโยบายพรรคคือต่อต้านกลไกตลาดต่อต้านจักรวรรดินิยม และส่งเสริมการเมืองภาคประชาชน

ในประเทศไทยมีการจัดตั้ง *กลุ่มประชาธิปไตยแรงงาน (ก.ป.ร.)* ในปี พ.ศ.๒๕๓๙ โดยนักสังคมนิยมสายตรอสกี นักศึกษา นักสหภาพแรงงาน และอดีตผู้สนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๔๘ มีการขยายการทำงานและก่อตั้ง *พรรคแนวร่วมภาคประชาชน* ⁵⁰ ที่มีหนังสือพิมพ์รายเดือนชื่อ “เลี้ยวซ้าย” พรรคนี้เน้นการต่อสู้เพื่อรัฐสวัสดิการในระยะสั้น แต่มีเป้าหมายสร้างสังคมนิยม นอกจากนี้พรรคมีจุดยืนชัดเจนเรื่องสิทธิทางเพศ และสิทธิเชื้อชาติ ต่อมาในปลายปี พ.ศ.๒๕๕๑ มีการเปลี่ยนชื่อจาก *พรรคแนวร่วมภาคประชาชน* มาเป็นองค์กร *เลี้ยวซ้าย* เพื่อเน้นความเป็นมาร์คซิสต์ให้ชัดเจนขึ้น

• • • • •

⁴⁹ <http://papernas.org/en/node?page=10> (2008)

⁵⁰ <http://www.pcpthai.org> (2008)

สงครามเวียดนาม

ชวนผู้อ่านร่วมขบคิด ประเด็นถกเถียงจากบทนี้

- สหรัฐทำสงครามในเวียดนามเพื่ออะไร? เพื่อยึดพื้นที่? เพื่อยึดทรัพยากร? เพื่อเพิ่มอิทธิพลในเวทีสากล? หรือเพื่อปกป้องประชาธิปไตย?
- สงครามเย็น “เย็น” แค่ไหน? เป็นสงครามเพื่ออุดมการณ์หรือไม่?
- สหรัฐมีท่าทีอย่างไรต่อประชาธิปไตยในยุคต่างๆ? มีท่าทีเกี่ยวกับการล่าอาณานิคมอย่างไร?
- จักรวรรดินิยมคืออะไร?
- จักรวรรดินิยมเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยอย่างไร? สมัยนี้ยังมีจักรวรรดินิยมหรือไม่?
- สงครามเวียดนามเหมือนและต่างจากสงครามอิรักอย่างไร และเกี่ยวข้องกันอย่างไร?
- สงคราม “ปราบการก่อการร้าย” ของสหรัฐหลัง 11 กันยายน มีเป้าหมายแท้คืออะไร? ทำไมสหรัฐต้องพยายามขยายบทบาททางทหารในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคปัจจุบัน?
- ชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ในอินโดจีนเป็นการปฏิวัติสังคมนิยมหรือไม่?
- ผลของสงครามเวียดนามทำให้เราสนใจภาพรวมสากลอย่างไร? ทำไมสงครามเวียดนามมีผลกระทบต่อการเมืองไทย? เกี่ยวกับเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาฯ และ ๖ ตุลาฯ อย่างไร?

สงครามเย็นและจักรวรรดินิยม (The Cold War and Imperialism)

ทั้งสองฝ่ายใน “สงครามเย็น” คือรัฐบาลฝ่ายคอมมิวนิสต์กับรัฐบาลฝ่ายตะวันตก อ้างว่าเป็นสงครามระหว่างสองอุดมการณ์หรือระหว่างสองลัทธิ แต่ในความเป็นจริง มันเป็นเรื่องเกี่ยวกับจักรวรรดินิยม (Imperialism) ซึ่งก่อให้เกิดสงครามร้อนอย่างดุเดือด โดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จักรวรรดินิยมเป็นปรากฏการณ์ปกติของโลกทุนนิยม ที่มีหลายๆ ประเทศที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและทหารต่างกัน ชัดแย้งกันและทำแนวร่วมกันท่ามกลางการแข่งขัน จักรวรรดินิยมเริ่มแสดงตัวในรูปแบบของการล่าอาณานิคมเพื่อขยายพื้นที่ แหล่งวัตถุดิบ และตลาด และเพื่อขยายอิทธิพลทางการเมืองในเวทีโลกอีกด้วย การล่าอาณานิคมไม่ใช่แค่การเข้ามายึดครองพื้นที่และทำลายชนชั้นปกครองเดิม มันเป็นการแข่งขันกันเองระหว่างมหาอำนาจตะวันตกด้วย เช่น ในพื้นที่รอบๆ ประเทศไทยมีการแข่งขันกันอย่างหนัก ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส เป็นต้น

นักมาร์คซิสต์อย่างบูคาริน¹ กับ เลนิน² ได้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ของจักรวรรดินิยม ว่า เกิดจากการขยายตัวของกลุ่มทุนจนมีลักษณะผูกขาดมากขึ้นและมีอิทธิพลต่อรัฐมากขึ้น เมื่อกลุ่มทุนต้องการจะขยายกิจการไปนอกประเทศ จึงมีการร่วมมือกันระหว่างรัฐและทุน ในการขยายอิทธิพลไปทั่วโลก รัฐมีหน้าที่สร้างกองทัพและข้าราชการเพื่อไปยึดพื้นที่และมีหน้าที่เจรจาทางการเมืองกับรัฐคู่แข่งอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มทุน และในที่สุดโลกก็ถูกแบ่งออกเป็น “เขตอิทธิพล” ของมหาอำนาจต่างๆ อย่างเบ็ดเสร็จ เราเห็นชัดในกรณีเอเชียกับแอฟริกา

¹ Nikolai Bukharin, (1929), *Imperialism and World Economy*. International Publishers.

² วิ.เอ. เลนิน, (๒๕๑๙), “จักรวรรดินิยม ขั้นสูงสุดของทุนนิยม”, บทพิจารณาพิมพ์

เลนินวิเคราะห์ว่า สงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ.1914-1918) เกิดจากการที่มหาอำนาจเก่า คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลแลนด์ และรัสเซีย ถูกท้าทายโดยมหาอำนาจใหม่คือเยอรมัน³ การสู้รบที่เกิดขึ้นไม่ได้จบลงด้วยการแพ้หรือชนะอย่างสมบูรณ์ เพราะเกิดการปฏิวัติขึ้นใน รัสเซียและเยอรมันซึ่งทำให้กองทัพต่างๆ ไม่ยอมรบต่อไป ดังนั้นมีการสู้รบกันอีกครั้งใน สงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ.1940-1945) โดยอังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลแลนด์ และรัสเซีย เผชิญหน้ากับเยอรมันและญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกาเข้ามาสนับสนุนฝ่ายอังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลแลนด์ และรัสเซียในช่วงกลางสงคราม

สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับจักรวรรดินิยมและการทำสงคราม คือชนชั้นปกครองที่เป็น ชนชั้นนายทุนจำเป็นต้องอาศัยกองทัพที่ประกอบไปด้วยทหารจากชนชั้นกรรมาชีพและ ชาวนา ดังนั้นต้องมีการสร้างความชอบธรรมในการทำสงครามเสมอ เพราะตามลำพัง คนชั้นล่างจะไม่ออกรบเพียงเพราะถูกสั่งมาเท่านั้น ปัญหาสำหรับชนชั้นปกครองคือเขา ไม่สามารถพูดตรงๆ ได้ว่า สงครามที่กำลังทำอยู่ทำไปเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มทุนและกำไร ถ้าพูดแบบนี้กรรมาชีพและชาวนาจะไม่ร่วมมือด้วย จึงต้องมีการปลุกกระแสชาตินิยม โดยสร้างภาพว่าอีกฝ่ายเป็นภัยต่อวิถีชีวิตและความอยู่ดีกินดีของคนในชาติ และการ สร้างภาพแบบนี้จำเป็นต้องใช้คำ “อธิบาย” ประกอบว่า ฝ่ายตรงข้ามมีอุดมการณ์หรือ ลัทธิทางการเมืองที่ไม่เหมือน “เรา”

ในกรณีสงครามโลกครั้งที่ 1 ต่างฝ่ายต่างอ้างว่าศัตรูต้องการคุกคามพรหมแดน และนำประชากรของประเทศมาเป็นทาส ฝ่ายเยอรมันอ้างถึงรัสเซียว่าเป็นเผด็จการ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระเจ้าซาร์ซึ่งคุกคามประชาธิปไตย ฝ่ายอังกฤษกับฝรั่งเศสใช้ ข้ออ้างนี้เกี่ยวกับพระเจ้าไกเซอร์ของเยอรมัน มีการอ้างอย่างนี้ทั้งๆ ที่อังกฤษกับฝรั่งเศส เป็นพันธมิตรกับรัสเซีย ในกรณีสงครามโลกครั้งที่ 2 ฝ่ายสัมพันธมิตรอังกฤษกับอเมริกา อ้างว่าทำสงคราม “เพื่อประชาธิปไตยและเสรีภาพ” ที่ถูกคุกคามโดยลัทธิฟาสซิสต์ของ อิตาลีในเยอรมันและลัทธิฟาสซิสต์ของญี่ปุ่น แต่ฝ่ายสัมพันธมิตรเองทำเนวร่วมกับ เผด็จการสตาลินในรัสเซียและอังกฤษมีพฤติกรรมเป็นเผด็จการเจ้าอาณานิคมทั่วโลกอยู่แล้ว

³ วิ.โอ. เลนิน, (1915), “ลัทธิสังคมนิยมกับสงคราม”, ตีพิมพ์ใน ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ (๒๕๔๕), “อะไระลัทธิมาร์คส์เล่ม ๒”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, หน้า 236

ในมุมกลับ ญี่ปุ่นก็อ้างกับชาวเอเชียว่าทำสงครามปลดแอกคนเอเชียจากคนตะวันตก และฮิตเลอร์ปลุกระดมคนเยอรมันให้ออกรบเพื่อยกเลิกการกดขี่ชาติเยอรมันโดยชาติอื่น

การใช้ข้ออ้างแบบนี้เพื่อโกหกและสร้างความชอบธรรมในการทำสงครามใช้กันจนถึงปัจจุบัน เช่น การอ้างของสหรัฐว่าทำสงครามในอิรักและอัฟกานิสถานเพื่อสร้างประชาธิปไตย หรือการอ้างว่าเป็นเพราะวัฒนธรรมตะวันตกแตกต่างกับวัฒนธรรมอิสลาม⁴ ในขณะที่สหรัฐทำเนวร่วมกับเผด็จการในประเทศอื่น การอ้างว่าฝ่ายที่รบกับรัฐไทยในสามจังหวัดภาคใต้เป็น “โจร” ในขณะที่ทหารและตำรวจซึ่งฆ่าคนบริสุทธิ์ที่ตากใบเป็น “ฝ่ายรักษาความสงบ” ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง

สงครามเย็นได้ชื่อมาจากมุมมองว่าเป็นช่วงตึงเครียดระหว่างสองมหาอำนาจใหญ่ สหรัฐอเมริกากับรัสเซีย ที่ต่างฝ่ายต่างสะสมอาวุธนิวเคลียร์และทำเนวร่วมกับชาติอื่นเพื่อเผชิญหน้ากันแต่ไม่ถึงกับรบกันโดยตรงเหมือนที่มหาอำนาจเก่าเคยรบกันในสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 อย่างไรก็ตาม ทั้งๆ ที่ไม่มีการรบกันโดยตรงในพื้นที่ยุโรป แต่ก็มีสงครามจริงๆ ร้อนๆ เพื่อช่วงชิงอิทธิพลและความเป็นใหญ่อย่างต่อเนื่องในแถบอื่นของโลก เช่น ในเกาหลี และต่อมาในอินโดจีน นอกจากนี้ความขัดแย้งและสงครามในละตินอเมริกา แอฟริกา และส่วนอื่นๆ ของเอเชีย เช่น อัฟกานิสถาน และตะวันออกกลาง ล้วนแต่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของสงครามเย็น นอกจากนี้ยังมีการแบ่งแยกหลายประเทศเป็นสองส่วน เช่น เยอรมัน (ตะวันตก-ตะวันออก) เกาหลี (เหนือ-ใต้) หรือเวียดนาม (เหนือ-ใต้) สะท้อนการแข่งขันเพื่อสร้างอิทธิพลระหว่างสองมหาอำนาจหลัก ไม่ได้สะท้อนความคิดและความต้องการของประชาชนในประเทศเหล่านั้นแต่อย่างใด

การสร้างความชอบธรรมในการเผชิญหน้าและทำสงครามตามจุดต่างๆ ก็ใช้วิธีเดิม ตะวันตกอ้างว่าทำสงคราม “เพื่อประชาธิปไตยของโลกเสรี” แต่ “โลกเสรี” ประกอบไปด้วยเผด็จการทหารในไทย เกาหลีใต้ เวียดนามใต้ ใต้หวัน อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ มีการสร้างองค์กรสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (South-East Asia Treaty Organisation – S.E.A.T.O.) เพื่อเป็นเนวร่วมของสหรัฐ เป็นต้น ในขณะที่ฝ่ายค่ายคอมมิวนิสต์ซึ่งเคยเป็นพันธมิตรกับสหรัฐในสงครามโลกครั้งที่ 2 อ้างว่าต้องทำสงครามเพื่อปกป้อง

⁴ Samuel P. Huntington, (1996), *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Simon & Schuster, New York.

“ประชาธิปไตยสังคมนิยม” ซึ่งล้วนแต่เป็นเผด็จการทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการใช้ข้ออ้างและคำโกหก ท่ามกลางการช่วงชิงอิทธิพลของมหาอำนาจ มีความจริงปรากฏอยู่ส่วนหนึ่งคือ การต่อสู้กับสหรัฐในกรณีอินโดจีนและอาณานิคมอื่นๆ เป็นการต่อสู้เพื่อปลดแอกประเทศที่แท้จริง คำถามคือปลดแอกประเทศไปสู่ระบบอะไร?

ในปัจจุบันนักมาร์คซิสต์อย่าง จอห์น รีส์⁵ อธิบายว่า จักรวรรดินิยมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตามยุคสมัย โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุคที่สำคัญได้ดังนี้

ยุคล่าอาณานิคม (ค.ศ.1875-1945) เป็นยุคการล่าอาณานิคมโดยมีจักรวรรดินิยมรายใหญ่ๆ ที่สำคัญหลายประเทศ ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลแลนด์ และต่อมาการขึ้นมาของเยอรมันและญี่ปุ่นได้ส่งผลให้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ตามมา สงครามโลกครั้งที่ 1 หยุดลงท่ามกลางการปฏิวัติรัสเซียปี ค.ศ.1917 แต่การปฏิวัติครั้งนั้นไม่สามารถขยายระบบสังคมนิยมไปสู่ประเทศอื่นได้ การแข่งขันในระบบทุนนิยมจึงนำไปสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ในที่สุดผลจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ทั้ง เยอรมัน อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลแลนด์ และญี่ปุ่น ต่างอ่อนแอลงซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดจักรวรรดินิยมรายใหม่ก็คือ สหรัฐอเมริกากับรัสเซีย

ยุคสงครามเย็น (ค.ศ.1945-1990) เป็นการแข่งขันระหว่างสองมหาอำนาจ จักรวรรดินิยม คือสหรัฐอเมริกาที่ใช้ทุนนิยมตลาดเสรี (Free-market Capitalism) กับรัสเซียที่ใช้ทุนนิยมโดยรัฐ (State Capitalism)⁶ การแข่งขันเปลี่ยนไปจากการยึดครองพื้นที่ในรูปแบบการล่าอาณานิคม ไปเป็นการพิสูจน์ความยิ่งใหญ่ทางทหารและการเมืองเพื่อขยายอิทธิพลในเวทีโลก สาเหตุหนึ่งที่มีการเปลี่ยนรูปแบบไป ก็เพราะในประเทศที่เป็นอาณานิคมของตะวันตกมีการสร้างขบวนการชาตินิยมเพื่อต่อสู้ปลดแอกประเทศการยึดครองอาณานิคมโดยตรงจึงมีประสิทธิภาพในการตอบสนองผลประโยชน์กลุ่มทุนน้อยลง

ในยุคนี้ถือว่าระบบทุนนิยมได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็วและสหรัฐก็มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจทำไปพร้อมๆ กับการสะสมอาวุธ การแข่งขันเพื่อสะสมอาวุธในสงครามเย็น

⁵ John Rees, (2006), *Imperialism and Resistance*. Routledge.

⁶ ดู โจ อังการณ, (๒๕๔๒), “อะไรมะลัทธิมาร์กซ์เล่ม ๑”, ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน และ Tony Cliff, (1974), *State Capitalism in Russia*. Pluto Press.

ในที่สุดก็ส่งผลให้สหรัฐเป็นฝ่ายชนะรัสเซีย ทำให้ระบบเศรษฐกิจรัสเซียพังไปในปี ค.ศ.1989 แต่ในขณะเดียวกันสหรัฐเองก็อ่อนแอมากจากสงครามเย็นด้วย โดยเฉพาะจากการทำสงครามเวียดนาม และการเน้นการผลิตอาวุธแทนการพัฒนาเศรษฐกิจส่วนอื่นๆ ซึ่งทำให้สหรัฐต้องเผชิญหน้ากับคู่แข่งทางเศรษฐกิจใหม่ คือกลุ่มประเทศยุโรปตะวันตกและญี่ปุ่น

ยุค ค.ศ.1991 - ยุคปัจจุบัน ผลจากการที่สหรัฐอเมริกาสงบจากสงครามเย็น ทำให้เกิดจักรวรรดินิยมหลายประเทศที่มีอำนาจต่อรองพอๆ กับสหรัฐ เช่น ญี่ปุ่น ประชาคมยุโรป รัสเซีย และ จีน แต่สหรัฐยังมีอำนาจทางทหารเหนือมหาอำนาจอื่น นอกจากนี้เกิดปรากฏการณ์ของจักรวรรดินิยมย่อยๆ ในระดับภูมิภาค เช่น อินเดีย หรือ แอฟริกาใต้ และแม้แต่ประเทศไทยในปัจจุบันเองก็เป็นจักรวรรดินิยมรายย่อย โดยดูได้จากการที่มีการไปลงทุนในลาวและเขมร และแทรกแซงทางการเมือง กรณีอื่นก็มี อินโดนีเซีย ที่ไปรุกรานเกาะติมอร์ตะวันออก หรือเวียดนามที่บุกเขมร เป็นต้น

ถ้าเราเข้าใจการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของจักรวรรดินิยม เราจะเห็นว่าการทำงานสงครามอาจเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเช่น สงครามเพื่อน้ำมันในตะวันออกกลาง เป็นต้น แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าเวลาสหรัฐทำสงครามในอิรัก สหรัฐต้องการใช้น้ำมันของอิรักเอง การควบคุมน้ำมันของอิรักเป็นการเพิ่มอำนาจต่อรองกับคู่แข่งที่ต้องการใช้น้ำมันจากตะวันออกกลาง เช่น จีน หรือแม้แต่ญี่ปุ่น นอกจากนี้ในกรณีอัฟกานิสถาน ประเด็นน้ำมันไม่ค่อยสำคัญ ประเด็นการพิสูจน์อำนาจสำคัญกว่า ดังนั้นในกรณีสงครามเวียดนาม เราไม่ควรมองว่าเป็นสงครามเพื่อยึดเวียดนามหรือเพื่อได้อำนาจเหนือทรัพยากรธรรมชาติของเวียดนาม แต่มันเป็นสงครามเพื่อกีดกันการขยายอิทธิพลทางการเมืองของค่ายคอมมิวนิสต์ในเอเชียต่างหาก พูดง่ายๆ ว่าเป็นสงครามเพื่ออิทธิพลในเวทีโลก การแพ้สงครามเวียดนามของสหรัฐในปี ค.ศ.1975 กลายเป็นเหตุสำคัญที่รัฐบาลสหรัฐต้องการกู้ภาพของความอ่อนแอ (Vietnam Syndrome) ด้วยการทำสงครามอิรักในปี ค.ศ.2003

ขั้นตอนที่นำไปสู่สงคราม⁷

เวียดนามเป็นส่วนที่เจริญที่สุดของอาณานิคมอินโดจีนที่ปกครองโดยฝรั่งเศส มีทั้งอุตสาหกรรม เมืองแร่ และไร่เกษตร มีประชากรมากกว่าลาวและเขมร ประชากรหลายส่วนได้รับการศึกษา มีการใช้ชาวเวียดนามในระบบราชการฝรั่งเศสระดับล่าง เพื่อปกครองทั้งเวียดนาม ลาว และเขมร อีกด้วย

ความเจริญของเวียดนามทำให้ขบวนการชาตินิยม “เวียดนามห์” (Viet Minh) มีบทบาทสำคัญที่สุดในการนำการต่อสู้กับฝรั่งเศสในอินโดจีน เมื่อเทียบกับขบวนการของลาวและเขมรจะเห็นชัด ด้วยเหตุนี้สงครามปลดแอกจากฝรั่งเศสจึงเน้นหนักอยู่ที่เวียดนามเหนือ แต่เราไม่ควรมองข้ามสงครามที่เกิดขึ้นในช่วงเดียวกันในลาวหรือเขมร

ตลอดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขบวนการเวียดนามห์ของพรรคคอมมิวนิสต์ซึ่งมีผู้นำหลักชื่อ โฮจิมินห์ (Ho Chi Minh) ได้ตั้งตัวเป็นศัตรูของญี่ปุ่นและฝรั่งเศสตามที่ได้อธิบายในบทที่แล้ว ในขณะเดียวกันเวียดนามห์ก็เป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษตามแนวร่วมระดับโลกระหว่างรัสเซียกับสหรัฐและอังกฤษ

ในช่วงท้ายๆ ของสงครามในเดือนเมษายน ค.ศ.1945 ตอนที่เริ่มชัดเจนว่าญี่ปุ่นจะแพ้สงคราม โฮจิมินห์ได้พบกับพันตรีแพตตี (A. Patti) นายทหารสหรัฐจาก Office of Strategic Services – O.S.S.⁸ ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นองค์กร ซี.ไอ.เอ. Central Intelligence Agency – C.I.A. ทั้งสองรู้จักกันดีเพราะร่วมมือกันในการต่อต้านญี่ปุ่นมาตั้งแต่ปี ค.ศ.1943 โฮจิมินห์ขอให้พันตรีแพตตี รายงานไปยังรัฐบาลสหรัฐว่าขบวนการเวียดนามห์ต้องการความช่วยเหลือจากสหรัฐในการก่อตั้งประเทศเอกราชหลังสงคราม และระหว่างปี ค.ศ.1945-1946 โฮจิมินห์ก็โทรเลขไปที่ทำเนียบขาวเพื่อขอความช่วยเหลือจากสหรัฐ แต่ประธานาธิบดีสหรัฐไม่ยอมตอบ

ในยุคปัจจุบัน เมื่อเรามองย้อนกลับไปหลังสงครามเวียดนามและสงครามเย็น เราอาจแปลกใจว่าทำไมคอมมิวนิสต์อย่างโฮจิมินห์ไปขอความช่วยเหลือจากสหรัฐ แต่เรา

⁷ รายละเอียดส่วนใหญ่มาจาก Michael Maclear, (1981), *Vietnam. The Ten Thousand Day War*. Thames Mandarin, London.

⁸ สุต จอนเจดลิน, (๒๕๔๔), “ประวัติศาสตร์เวียดนามตั้งแต่สมัยอาณานิคมฝรั่งเศสถึงปัจจุบัน”, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ต้องเข้าใจว่าในช่วงสงครามโลก สหรัฐกับขบวนการคอมมิวนิสต์เป็นพันธมิตรกัน และหลาย ๆ คนในขบวนการชาตินิยมมองว่าสหรัฐเป็นมหาอำนาจรูปแบบใหม่ที่ไม่เห็นด้วยกับการล่าอาณานิคมในรูปแบบเก่าของพวกเขาในยุโรป เราอาจคิดต่อไปได้อีกว่า ถ้าสหรัฐเลือกที่จะสนับสนุนโฮจิมินห์และขบวนการเวียดนามห์ สงครามเวียดนามจะไม่เกิดและประวัติศาสตร์ภูมิภาคนี้จะแตกต่างจากที่เป็นอย่างสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ปลายสงครามโลก สหรัฐเริ่มเตรียมตัวที่จะเป็นคู่แข่งหลักกับรัสเซียซึ่งเป็นพันธมิตรเก่า ดังนั้นในอิตาลี สหรัฐเลือกที่จะหนุนองค์รามาเฟียแทนขบวนการใต้ดินของพรรคคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้เพื่อสู้กับมุสโสลินีและเยอรมัน และสหรัฐตัดสินใจที่จะระเบิดนิวเคลียร์ที่ทำลายเมืองฮิโรชิมาและนางาซากิในประเทศญี่ปุ่น เพื่อกดดันญี่ปุ่นให้ยอมแพ้เร็ว ๆ ก่อนที่กองทัพรัสเซียจะมาถึงและจะมีอิทธิพลในญี่ปุ่น สหรัฐทราบดีว่าถ้ากองทัพรัสเซียลงมาจากแมนจูเรียและเข้ามาในญี่ปุ่น สหรัฐจะต้องแบ่งเขตอิทธิพลในญี่ปุ่นกับรัสเซีย สถานการณ์นี้เคยเกิดขึ้นแล้วในเยอรมัน อีกสาเหตุหนึ่งที่สหรัฐทิ้งระเบิดนิวเคลียร์ก็เพื่อขู่คู่แข่งใหม่โดยเฉพาะรัสเซีย ว่าสหรัฐมีอาวุธที่เหนือกว่า

จุดยืนของสหรัฐในเวทีโลกเริ่มชัดเจนมากขึ้นจากช่วงที่ลี้ภัยในสวิตเซอร์แลนด์ เพราะพอ ทรูแมน ขึ้นมาเป็นประธานาธิบดีคนใหม่ สหรัฐมองว่าการสร้างอิทธิพลของสหรัฐในยุโรปตะวันตกสำคัญกว่าปัญหาในเอเชีย สหรัฐจึงเลือกหนุนฝรั่งเศสในการปกป้องอาณานิคมอย่างชัดเจน

หลังจากที่ญี่ปุ่นยอมแพ้ โฮจิมินห์และขบวนการเวียดนามห์ได้ลุกฮือประกาศอิสรภาพจากฝรั่งเศสในเมืองฮานอยในวันที่ 2 กันยายน ค.ศ.1945⁹ คำประกาศอิสรภาพของสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามได้อ้างถึงคำประกาศอิสรภาพของสหรัฐ 1776 ดังนี้ “All men are created equal. They are endowed by their Creator with certain inalienable rights, among these are Life, Liberty, and the pursuit of Happiness” และอ้างถึงคำประกาศของการปฏิวัติฝรั่งเศสปี ค.ศ.1791 ว่า “All men are born free and with equal rights, and must always remain free and have equal rights.”¹⁰

⁹ เชิดเกียรติ อัครถาวร, (๒๕๔๐), “ขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนาม”, ส.ก.ว. และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

¹⁰ ดู <http://www.marxists.org/reference/archive/ho-chi-minh/works/1945/declaration-independence.htm>

แต่ในขณะที่เวียดนามประกาศอิสรภาพในฮานอย ทางใต้ของเวียดนามที่เมืองไซ่ง่อน กองกำลังของอังกฤษบุกเข้ามาและสั่งให้ทหารญี่ปุ่นถืออาวุธต่อไปเพื่อห้ามไม่ให้ขบวนการชาตินิยมยึดประเทศได้ การกระทำของอังกฤษเป็นการซื้อเวลารอให้ทหารฝรั่งเศสกลับมา อังกฤษทำอย่างนี้ในเมืองจาการ์ตาเช่นเดียวกัน มีการแจกอาวุธให้ทหารญี่ปุ่นเพื่อรอการกลับมาของเจ้าอาณานิคมเดิมคือฮอลแลนด์

ในปี ค.ศ.1945 ขบวนการเวียดนามที่เข้มแข็งพอที่จะยึดประเทศได้ โดยเฉพาะทางเหนือ แต่โฮจิมินห์ต้องการใช้นโยบายแนวร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรต่อไปตามคำสั่งของสตาลิน ดังนั้นจึงเลือกที่จะไม่ปะทะกับอังกฤษ มีการยุบพรรคคอมมิวนิสต์ชั่วคราวเพื่อแสดงความจริงใจต่อตะวันตก และในปี ค.ศ.1946 มีการเจรจากับฝรั่งเศสจนตกลงกันว่าจะจัดการเลือกตั้งทั่วประเทศ แต่ฝ่ายที่ไม่จริงใจคือตะวันตก ฝรั่งเศสกับสหรัฐอเมริกา ประเมินว่าถ้ามีการเลือกตั้งทั่วประเทศเวียดนามก็จะชนะขาดลอย จึงเลือกที่จะยกเลิกแผนการเลือกตั้งและให้เอกราชกับเวียดนาม ซึ่งการกระทำดังกล่าวนำไปสู่การสู้รบกันในสงครามเวียดนามขั้นตอนที่หนึ่ง

สงครามเวียดนามขั้นตอนที่ 1 สงครามกับฝรั่งเศส ค.ศ.1946-1954

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ฝรั่งเศสไม่อยู่ในสภาพที่จะรบกับเวียดนามที่ได้จริง เพราะประเทศเสียหายและถูกยึดครองโดยเยอรมัน ดังนั้นฝรั่งเศสจึงต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากสหรัฐ คาดว่า 80% ของงบประมาณสงครามมาจากสหรัฐ ซึ่งในปี ค.ศ.1952 เท่ากับ 875 ล้านดอลลาร์สหรัฐ¹¹ ในขณะเดียวกันฝ่ายเวียดนามก็ได้รับความช่วยเหลือจากจีนและรัสเซียซึ่งเป็นคู่แข่งหลักของสหรัฐในสงครามเย็น การที่จีนและรัสเซียช่วยขบวนการเวียดนามและสหรัฐช่วยฝ่ายฝรั่งเศส ไม่ควรทำให้เรามองว่าเวียดนามเป็นแค่หุ่นเชิดหรือตัวแทนของจีนหรือรัสเซียเท่านั้น เพราะขบวนการเวียดนามที่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนและเป็นขบวนการปลดแอกประเทศที่แท้จริง ความช่วยเหลือที่เวียดนามได้รับทำให้รบต่อไปได้ แต่การช่วยเหลือของประเทศคอมมิวนิสต์ เป็นเพียงการสนับสนุนผลประโยชน์ของประเทศเหล่านั้น และในภายหลังจีนก็ลดความช่วยเหลือลงมาก

¹¹ ถ้าต้องการเห็นบรรยากาศสงครามในยุคนี้ควรดูภาพยนตร์เรื่อง “The Quiet American”

ในปี ค.ศ.1954 กองพลร่มฝรั่งเศสรุกเข้าไปในเขตแดนภูเขาสองเพื่อหวังทำลาย ขบวนการเวียดนามที่ที่เตียนเบียนฟู (Dien Bien Phu) แต่ปรากฏว่ากองทัพฝรั่งเศสถูก เวียดนามที่ล้อมจากทุกด้าน กองทัพเวียดนามที่ลากปืนใหญ่ข้ามเทือกเขานรจักรยานและ เกวียน และระดมกองกำลังทหารและประชาชนเพื่อเอาชนะฝรั่งเศสจนได้ มีการจับกุม ทหารฝรั่งเศสที่ยอมแพ้เป็นจำนวนมาก และฝรั่งเศสตกลงว่าจะเจรจาสันติภาพเพื่อปูทาง ไปสู่การถอนตัวออกจากอินโดจีน¹²

ในการเจรจาสันติภาพที่เจนีวา (Geneva) ในปี ค.ศ.1954 มีการตกลงกันว่าจะ แบ่งประเทศเป็นสองส่วนชั่วคราว ทางเหนือเป็นของเวียดนามที่ ทางใต้เป็นของตะวันตก หลังจากนั้นจะมีการเลือกตั้งทั่วประเทศ อย่างไรก็ตาม สหรัฐกังวลอีกว่าเวียดนามที่จะชนะ การเลือกตั้ง จึงหาข้ออ้างในการยกเลิกการเลือกตั้งเป็นครั้งที่ 2¹³ สหรัฐมีพฤติกรรมแบบนี้ ใหม่ๆ ที่อ้างว่าอยู่ค่ายโลก “เสรีประชาธิปไตย”

สหรัฐอเมริกาช่วยให้มีการก่อตั้งเผด็จการทหารของโงดินเดียม (Ngo Dinh Diem) ในเวียดนามใต้ และสนับสนุนการจัดการเลือกตั้งสกปรกเฉพาะทางตอนใต้ของประเทศ พันเอกลอนส์เดล (Londsdales) จาก C.I.A. แนะนำเดียมว่าไม่ควรโง่งการเลือกตั้ง อย่างเปิดเผยมากเกินไป เขาแนะนำว่า “ถ้าท่านได้ 99.99% ของคะแนนเสียงจะไม่มีใครเชื่อ” ดังนั้นเดียมจึงประกาศในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1955 ว่าได้แค่ 98% เอง!!¹⁴

ในประเทศลาวตั้งแต่ปี ค.ศ.1953 ฝรั่งเศสพยายามโอนอำนาจให้ผู้นำที่ฝรั่งเศส ไว้วางใจคือ เจ้าสุวธรรมานุมา แต่ภายหลังความพ่ายแพ้ของฝรั่งเศสที่เตียนเบียนฟู ฝรั่งเศส ต้องยอมให้ขบวนการปะเทดลาว ซึ่งเป็นฝ่ายซ้าย มีส่วนร่วมในการเจรจาอนาคตของ ประเทศที่เจนีวา ผลของการเจรจาคือการจัดตั้งรัฐบาลผสมระหว่างเจ้าสุวธรรมานุมากับ เจ้าสุพานูงซึ่งเป็นผู้แทนของขบวนการปะเทดลาว ในการเลือกตั้งปี ค.ศ.1958 ขบวนการ ปะเทดลาวได้เสียงส่วนใหญ่คือ 13 ที่นั่งจาก 21 ที่นั่ง สหรัฐจึงสนับสนุนให้นายพลภูมิ หน่อสุวรรณ นายทหารฝ่ายขวาทำรัฐประหารและจัดการเลือกตั้งใหม่ การเลือกตั้งใหม่ เป็นการเลือกตั้งสกปรก มีการจับกุมผู้แทนของขบวนการปะเทดลาว และแต่งตั้ง ภูมิ

¹² เพียนคักเวียน, (๒๕๔๕), “เวียดนามประวัติศาสตร์ฉบับพิสดาร”, Toyota Foundation/มูลนิธิ โครงการดำรงศาสตรและมนุษยศาสตร์

¹³ สุต จอนเจดลิน, (๒๕๔๔), อ้างแล้ว

¹⁴ Maclear, (1981), อ้างแล้ว

หน่อสวรค์ เป็นนายกรัฐมนตรีในปี ค.ศ.1960 โดยที่สหรัฐและรัฐบาลเผด็จการไทยให้การสนับสนุน อย่างไรก็ตาม ฝ่ายชาวอ่อนแอและกลุ่มอำนาจไม่ได้ เมื่อร้อยเอกกองแลทำรัฐประหารมีการนำรัฐบาลผสมกลับมาปกครองอีกครั้งระหว่างปี ค.ศ.1961-1963 โดยที่เจ้าสุวรรณหงกลายเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของสหรัฐโดยตรง แต่รัฐบาลผสมนี้ไม่มีเสถียรภาพและไม่สามารถยับยั้งการต่อสู้ระหว่างเจ้าสุวรรณหงกับขบวนการปะเทดลาวได้ ซึ่งส่งผลให้มีการแบ่งประเทศออกเป็นพื้นที่ของรัฐบาล และพื้นที่ของขบวนการปะเทดลาว

สงครามในประเทศลาวส่วนใหญ่เป็น “สงครามลับ” ของ ซี.ไอ.เอ. ที่ทำร่วมกันกับรัฐบาลเผด็จการไทย ซี.ไอ.เอ. ต้องทำสงครามลับเนื่องจากไม่มีการของบประมาณอย่างเปิดเผยจากรัฐสภาสหรัฐ มีการระดมเงินทุนในการทำสงครามโดยการค้าขายยาเสพติดและขนยาข้ามพรมแดนผ่านสายการบิน Air America เงินทุนที่ได้จากการค้าขายยาเสพติดนี้นำมาจ้างทหารรับจ้างจากสหรัฐและไทยเพื่อสู้รบกับขบวนการปะเทดลาว¹⁵ ในขณะเดียวกันผู้นำประเทศไทยอย่างเผด็จการจอมพลสฤษดิ์ก็สร้างภาพโดยการประหารชีวิตคนค้าขายยาเสพติด

ในเขมร หลังข้อตกลงสันติภาพที่เจนีวาในปี ค.ศ.1954 เจ้าสีหนุผู้นำเขมรที่ลาออกจากการเป็นกษัตริย์พยายามทำตัวเป็นกลางระหว่างค่ายคอมมิวนิสต์กับค่ายสหรัฐ สีหนุปกครองในรูปแบบเผด็จการ มีการโกงการเลือกตั้งและคุกคามฝ่ายค้าน การจำกัดพื้นที่ประชาธิปไตยแบบนี้ส่งผลให้ฝ่ายซ้ายเขมรหนีเข้าป่าในปี ค.ศ.1962 และร่วมสู้รบกับเวียดนามห์ คาดว่าในปี ค.ศ.1970 กองกำลังของฝ่ายซ้ายเขมรสามารถคุม 1/5 ของพื้นที่ทั้งประเทศ

ก่อน ค.ศ.1965 สงครามลับของสหรัฐ

ก่อนปี ค.ศ.1965 สหรัฐหนุนหลังรัฐบาลเผด็จการในเวียดนามตลอด โดยให้ทั้งความช่วยเหลือด้านเงินและด้านอาวุธ สหรัฐอ้างว่าไม่มีทหารสหรัฐประจำการในเวียดนามและไม่ได้ทำสงคราม เพราะแค่มี “เจ้าหน้าที่ให้การปรึกษา” 20,000 คนที่ติดอาวุธเท่านั้น ในช่วงนี้ประธานาธิบดีเคนเนดี (John F. Kennedy) มีบทบาทสำคัญในการขยายสงครามเวียดนามโดยมีการส่งเครื่องบินสหรัฐไปทิ้งระเบิดในขั้นต้นแรก

¹⁵ Alfred W. McCoy, (2003), *The Politics of Heroin: CIA Complicity in the Global Drug Trade, Afghanistan, Southeast Asia, Central America*. Lawrence Hill, Chicago.

สงครามเวียดนามขั้นตอนที่ 2 ระหว่างปี ค.ศ.1965-1975

ในปี ค.ศ.1965 สหรัฐก่อเรื่องในอ่าวตงกิน “Gulf of Tonkin Incident” โดยอ้างว่าเรือรบเวียดนามเหนือยิงปืนใส่เรือรบสหรัฐ “โดยไร้เหตุผล” ทั้งๆ ที่มีการจ้องไล่ระเบิดพื้นที่ทะเลของเวียดนามเหนือโดยกองทัพเรือสหรัฐ เหตุการณ์นี้กลายเป็นข้ออ้างของประธานาธิบดีจอห์นสัน (Lyndon Johnson)¹⁶ ที่จะส่งทหารไปรบในเวียดนามอย่างเป็นทางการ ซึ่งตอนนั้นจอห์นสันกำลังลงสมัครรับเลือกตั้งแข่งกับผู้แทนขวาจัดของพรรค Republican ชื่อ Barry Goldwater คู่แข่งของจอห์นสันต้องการขยายสงครามและใช้อาวุธนิวเคลียร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ใน “แผนปฏิบัติการฟ้าร้อง” (Operation Rolling Thunder) ภายใต้คำสั่งของจอห์นสัน สหรัฐใช้เครื่องบินทิ้งระเบิดยักษ์ B52 จากฐานทัพในประเทศไทยและเกาะกวมทิ้งระเบิดในปริมาณสองเท่าของระเบิดทั้งหมดที่ทิ้งในเยอรมันในสงครามโลกครั้งที่ 2 การทิ้งระเบิดครั้งนี้ทำลายหมู่บ้าน ถนน สะพาน และอุตสาหกรรมทางเหนือของเวียดนาม ในปี ค.ศ.1966 งบประมาณการทำสงครามของสหรัฐเท่ากับ 12.7 ล้านดอลลาร์สหรัฐต่อวัน ซึ่งทำให้เราเข้าใจได้ว่าทำไมสงครามนี้จึงช่วยทำลายเศรษฐกิจสหรัฐในที่สุด

ปี ค.ศ.1969 เป็นปีที่มีทหารสหรัฐในเวียดนามมากที่สุดคือ 500,000 คน นอกจากนี้มีทหารแนวร่วมพันธมิตรจากออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ เกาหลีใต้ ไทย และฟิลิปปินส์ อีกด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นไม้ประดับในการสร้างภาพว่าสหรัฐกำลังทำสงครามเพื่อปกป้องประชาธิปไตยในโลกพร้อมๆ กับพันธมิตรอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ในปีก่อนหน้านั้นคือในปี ค.ศ.1968 พิสูจน์ให้ทุกคนเข้าใจว่าสหรัฐไม่สามารถได้รับชัยชนะในเวียดนาม เพราะในวันตรุษเวียดนาม แนวร่วมปลดแอกแห่งชาติ (National Liberation Front) หรือที่เรียกกันว่า “เวียดกง” ก่อการลุกฮือทั่วเวียดนามใต้ ขบวนการเวียดกงเป็นทหารอาสาสมัครทั้งหญิงและชายของชาวเวียดนามในส่วนใต้ของประเทศซึ่งได้รับอาวุธและความช่วยเหลือจากรัฐบาลเวียดนามเหนือ เวียดกงซึ่งมีทหารถึง 300,000 คน มีชื่อเสียงในการขุดอุโมงค์ในย่านชายขอบของเมืองไซ่ง่อนเพื่อเป็นฐานที่มั่นที่ปลอดภัยจากการทิ้งระเบิด มีทั้งที่พัก โรงพยาบาล

¹⁶ จอห์นสันเข้ามาเป็นประธานาธิบดีหลังจากที่เคนเนดีถูกลอบสังหาร

และโรงภาพยนตร์พร้อม และอุโมงค์บางแห่งสามารถขุดเข้าไปใต้ฐานทัพสหรัฐได้อีกด้วย

ในการลุกฮือตราบเวียดนาม (Tet Offensive) เวียดกงสามารถยึดเมืองหลักๆ ได้ และสามารถบุกเข้าไปในสถานทูตสหรัฐกลางเมืองไซ่ง่อนอีกด้วย ภาพของนักรบอาสาสมัครที่มีอาวุธน้อยแต่มีความกล้าหาญสูงซึ่งถ่ายทอดไปทั่วโลกสามารถนำมาเปรียบเทียบได้กับภาพทหารเกณฑ์ของสหรัฐและเวียดนามใต้ที่มีอาวุธทุกชนิดแต่ไม่ทราบจะทำสงครามไปเพื่ออะไร และทั้งๆ ที่การลุกฮือในวันตรุษเวียดนามของขบวนการเวียดกงจะพ่ายแพ้ทางทหาร แต่ถือได้ว่าได้รับชัยชนะอันล้ำค่าในทางการเมือง

ในปี ค.ศ.1968 นั้นเอง ริชาร์ด นิกสัน Richard Nixon ชนะการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐ โดยสัญญาว่าจะเลิกสงคราม แต่ก่อนที่จะถอนทหารได้ นิกสันมองว่าต้องสร้างความเข้มแข็งของกองทัพเวียดนามใต้และเพิ่มบทบาทของทหารพื้นเมือง (Vietnamization) จึงมีการเพิ่มความรุนแรงทางทหารเพื่อหวังสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงควบคู่กับการหวังสร้างเสถียรภาพของเวียดนามใต้ นิกสันพยายามจัดการกับสายส่งเสบียงของเวียดนามเหนือที่ผ่านลาวและเขมร (เส้นทางโฮจิมินห์ หรือ Ho Chi Minh Trail) สหรัฐสนับสนุนการทำรัฐประหารของนายพลลอนนอล (Lon Nol) ในเขมรเพื่อล้มรัฐบาลที่เป็นกลางของเจ้าสีหนุ (Sihanouk) หลังจากนั้นรัฐบาลฝ่ายขวาใหม่ของลอนนอลก็ “เชิญ” กองทัพสหรัฐให้บุกเข้าไปในเขมรและทิ้งระเบิดประเทศอย่างหนัก งบประมาณที่สหรัฐช่วยเหลือลอนนอลสูงถึง 500 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี ค.ศ.1971 นอกจากนี้สหรัฐยังขยายพื้นที่สงครามไปสู่ประเทศลาวและมีการส่งกองกำลังทหารเวียดนามใต้เข้าไปในลาวอีกด้วย ในที่สุด ลาวก็ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นประเทศที่ถูกถล่มด้วยระเบิดมากที่สุดในช่วงประวัติศาสตร์โลก

ในปี ค.ศ.1972 มีการเพิ่มปริมาณการทิ้งระเบิดเวียดนามเหนือ ทั้งเมืองฮานอยและท่าเรือไฮฟองเพื่อหวังทำลายขวัญของประชาชน ประธานาธิบดีนิกสันไปเยือนประเทศจีน เพื่อใช้การทูตเสริมความแตกแยกระหว่างจีนกับเวียดนาม เพราะในช่วงนั้นรัสเซียซึ่งเป็นพันธมิตรหลักของเวียดนามได้มีข้อขัดแย้งกับจีน

แต่แม้จะสายเกินไปสำหรับรัฐบาลสหรัฐ เพราะกระแสต่อต้านสงครามภายในสหรัฐเริ่มมาแรง ส่วนหนึ่งมาจากความเบื่อหน่ายของประชาชนต่อการล้มตายของทหารโดยที่ไม่ชัดเจนว่าไปตายเพื่ออะไร อีกส่วนหนึ่งมาจากการตื่นตัวของนักศึกษาสหรัฐต่อการเป็น

จักรวรรดินิยมของประเทศเขา ในปี ค.ศ.1969 มีผู้ประท้วงสงครามกลางกรุงวอชิงตันถึงสองแสนห้าหมื่นคน หลังจากการบุกเขมรในปี ค.ศ.1970 ทหารรักษาดินแดนสหรัฐยิงนักศึกษาที่ประท้วงสงครามที่มหาวิทยาลัย Kent State University ตาย 4 คน ซึ่งจุดประกายไฟให้นักศึกษาสหรัฐลุกฮือทั่วประเทศ คาดว่ามีนักศึกษาออกมาประท้วงครั้งนั้นถึง 4.3 ล้านคน¹⁷

การกบฏในกองทัพสหรัฐ

การต่อต้านสงครามโดยนักศึกษาและประชาชนในสหรัฐและในประเทศอื่นๆ ทั่วโลก รวมถึงประเทศไทย สร้างความมั่นใจกับหนุ่มๆ ในกองทัพสหรัฐที่ไม่พอใจกับสงคราม มีการจัดประชุมทางการเมืองตามค่ายทหารและบนเรือรบสหรัฐในทุกภูมิภาคทั่วโลกและมีการจัดตั้งกลุ่มทหารรากหญ้าต้านสงครามที่มีหนังสือพิมพ์ทำเองถึง 245 กลุ่ม หนังสือพิมพ์แต่ละฉบับมีชื่อกวนประสาทที่ทำนายผู้บังคับบัญชาและรัฐบาลทั้งสิ้น เช่น *Attitude Check* (ตรวจสอบท่าที), *Napalm* (เนปาล์ม), *Fragging*¹⁸ *Action* (ปฏิบัติการแฟรกกิง), *Voice of the Lumpen* (เสียงของพวกจรจัด ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของพรรคเลือด่า *Black Panthers* ของทหารผิวดำ), *Vietnam GI* (ทหารสหรัฐในเวียดนามซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์มาร์กซิสต์สายตรงทาสกี), *Seasick* (เมาคลื่น), *Korea Free Press* (สื่อเสรีเกาหลี), *Harass the Brass* (ก่อกวนผู้ใหญ่), *Star Spangled Bumner* (ก้นธงดาวสหรัฐ), *Potemkin* (โปเตมคิน -ชื่อเรือรบรัสเซียที่ทหารเรือก่อกบฏในยุคปฏิวัติ), *All Hands Abandon Ship* (ทุกคนปล่อยให้เรือล่ม), *Kill for Peace* (ฆ่าเพื่อสันติภาพ), *Fuck the Army* (กองทัพจัญไร) ฯลฯ¹⁹

คาดว่าจะมีการลอบยิงหรือทำร้ายผู้บังคับบัญชาด้วยระเบิดมือ (Fraggings) กว้างพินกรณี โดยเฉพาะเวลาทหารถูกส่งให้ออกไปรบ ในเดือนเมษายนปี ค.ศ.1970 มีการถ่ายทอดสดผ่านโทรทัศน์สหรัฐของการเจรจากันระหว่างผู้บังคับบัญชากับทหารธรรมดาที่ไม่ยอมออกไปรบ มีหลายกรณีที่ทหารออกตระเวนแล้วไปหลบหลังเนินใกล้ๆ ลานทัพเพื่อ

¹⁷ Jonathan Neale, (2001), *The American War: Vietnam 1960-1975*. Bookmarks.

¹⁸ แปลว่า การลอบฆ่าผู้บังคับบัญชา

¹⁹ Jonathan Neale, (2001), *อ้างแล้ว*

กินเบียร์ สูบกัญชาและหลีกเลี่ยงการรบ โดยจะมีการ “รายงาน” ปลอมทางวิทยุ เพื่อแจ้งความคืบหน้าของการออกตระเวนด้วย ในปีนั้นเองรัฐบาลสหรัฐเริ่มเข้าใจดีว่ากองทัพหมดสภาพในการสู้รบอย่างสิ้นเชิง

ในเดือนมกราคมปี ค.ศ.1973 มีการเซ็นสนธิสัญญาปารีสเพื่อถอนทหารออกจากเวียดนาม ในลาวมีการยุติการสู้รบ แต่ในเขมรสหรัฐยังคงทิ้งระเบิดหนักเพื่อหวังสกัดชัยชนะของเขมรแดง (Khmer Rouge)

ต่อมาในเดือนมีนาคมปี ค.ศ.1975 หลังจากที่ทหารสหรัฐจากเวียดนามไป กองทัพเวียดนามใต้ก็สลายตัวเพราะเป็นเพียงกองทัพหุ่นของเผด็จการ Robert McNamara รัฐมนตรีกลาโหมสหรัฐ ระหว่างปี ค.ศ.1961-1968 อธิบายว่า “ชาวบ้านเขามองว่าทหารเวียดนามใต้เป็นเครื่องมือของรัฐบาลโกกินและของพวกคนรวย คนส่วนใหญ่สนับสนุนเวียดกง”

ในวันที่ 30 เมษายน ค.ศ.1975 ขบวนการปลดแอกเวียดนามใต้ได้รับชัยชนะอย่างสมบูรณ์ มีการรวมประเทศเป็นเอกราช และในภายหลัง Henry Kissinger รัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐในช่วงสงคราม อธิบายว่า สหรัฐแพ้สงครามเพราะ “เราทำสงครามทางทหารในขณะที่ฝ่ายตรงข้ามทำสงครามการเมือง”

ก่อนหน้านี้สองสัปดาห์ เขมรแดงเข้ายึดเมืองพนมเปญและจัดการชนประชากรออกจากเมืองเพื่อไปทำไร่ทำนา อดีตนายกรัฐมนตรีนอลคอนโปรดของสหรัฐสามารถหลบหนีออกจากประเทศได้พร้อมกับเงินสด 1 ล้านดอลลาร์สหรัฐที่ขโมยไปจากรัฐ

ในเดือนพฤษภาคม ขบวนการปะเทดลาวหรือพรรคประชาชนปฏิวัติลาวสามารถขึ้นมามีอำนาจปกครองประเทศลาวได้ โดยไม่ต้องมีการสู้รบกันเลย

ถ้าต้องการอ่านหนังสือที่บรรยายภาพของชีวิตชาวเวียดนามท่ามกลางสงคราม ความเสียสละ ความเศร้า ความรัก และการตั้งคำถามกับประสบการณ์ทั้งหมดนั้น ควรจะไปอ่านหนังสือ “ปวดร้าวแห่งสงคราม”²⁰ ที่เขียนโดยเบานินห์ ผู้เขียนคนนี้เกิดที่ฮานอยในปี ค.ศ. 1952 และเป็นส่วนหนึ่งของกองพลที่ 27 ซึ่งในการสู้รบมีทหารจากกองพลนี้รอดมาเพียง 10 คนจากเดิมที่มี 500 คน

²⁰ เบานินห์, (๒๕๔๗), “ปวดร้าวแห่งสงคราม”, สำนักพิมพ์อมรินทร์

ผลของสงคราม

ในขณะที่ทหารสหรัฐเสียชีวิตไป 58,000 คน คาดว่าประชาชนและทหารพื้นเมืองของทั้งสองฝ่ายตายไปถึง 2.5 ล้านคน ตลอดช่วงสงคราม สหรัฐทิ้งระเบิดทั้งหมด 8 ล้านตัน ซึ่งเท่ากับ 3 เท่าของการทิ้งระเบิดของทุกฝ่ายในสงครามโลกครั้งที่ 2 และ 640 เท่าของแรงระเบิดนิวเคลียร์ที่ Hiroshima มีการพยายามทำลายขวัญประชาชนภายใต้เทคโนโลยีการทำสงคราม ซึ่งนอกจากการทิ้งระเบิดแล้วยังมีการใช้ระเบิดนาปาล์มซึ่งเป็นระเบิดที่ติดผิวหนังคนและลูกเป็นไฟ มีการกวาดยิงประชาชนพลเรือน โรงเรียนและโรงพยาบาลจากเครื่องบิน และมีการพนสารเคมีพิษ Agent Orange เพื่อทำลายป่าและการเกษตร²¹ สรุปลแล้วเมื่อสงครามยุติลงในปี ค.ศ.1975 โครงสร้างสาธารณูปโภค ถนนหนทาง ทางรถไฟ และเศรษฐกิจของเวียดนาม เขมร และลาว ถูกทำลายไปมาก พร้อมกันนั้นมีการส่งเสริมการปลูกและผลิตยาเสพติดมากขึ้นจากกิจกรรมของ ซี.ไอ.เอ.

ผลกระทบที่ร้ายแรงจากสงครามนี้มีการมองข้ามเสมอจากนักวิชาการสายเสรีนิยมที่ต้องการ “พิสูจน์” ความล้มเหลวในการบริหารเศรษฐกิจและพัฒนาประเทศของรัฐบาลพรรคคอมมิวนิสต์ และมีการมองข้ามเวลาพิจารณาความโหดร้ายของชีวิตชาวเขมรภายใต้การปกครองของเขมรแดง

นอกจากปัญหาทางเศรษฐกิจแล้ว สงครามอินโดจีนยังได้ทิ้งปัญหาไว้กับกลุ่มคนที่ถูกสหรัฐชักชวนมาเป็นพวกซึ่งต้องหนีออกนอกประเทศด้วยความยากลำบากภายหลังจากที่สหรัฐยอมแพ้ กลุ่มคนที่เดือดร้อนมากกลุ่มหนึ่งคือชาวม้งในประเทศลาวที่เคยสู้รบในกองทัพนายพลวังเปา (Gen Vang Pao) ทุกวันนี้ชาวม้งอพยพในประเทศไทยยังต้องยากลำบากต่อไปภายใต้ต้นนโยบายที่ไม่เป็นธรรมและไม่เคารพความเป็นมนุษย์ของรัฐบาลไทย สหรัฐ และลาว

สำหรับสหรัฐอเมริกา การแพ้สงครามเวียดนามกลายเป็นบาดแผลทางจิตใจของชนชั้นปกครองที่เรียกกันว่า Vietnam Syndrome ซึ่งส่งผลให้รัฐบาลชุดต่างๆ ไม่กล้า

²¹ Agent Orange มีผลสืบทอดไปในรุ่นต่อๆ ไป เพราะเป็นสารเคมีที่สะสมในดินและร่างกายและทำให้ผู้หญิงคลอดลูกผิดปกติ ดู Philip Jones Griffiths, (2005), Agent Orange in Vietnam. Photo Essay. *Critical Asian Studies*, 37 (1), 141-160.

ส่งทหารราบลงไปในพื้นที่เป็นเวลา 30 ปี การทำสงครามในอิรักภายใต้คำแนะนำของพวกขวาจัดสุดขั้ว (Neo-Conservatives) ที่เป็นทีมงานของประธานาธิบดี George W. Bush กระทำไปเพื่อหวังแก้ภาพความอ่อนแอของสหรัฐแต่ดูเหมือนจะประสบความล้มเหลวในที่สุด นอกจากปัญหาภาพทางการเมืองแล้ว สงครามเวียดนามมีผลในการทำลายความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของสหรัฐเนื่องจากต้องใช้งบประมาณมหาศาล ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่นำไปสู่การขึ้นมาของญี่ปุ่นและเยอรมันในฐานะมหาอำนาจทางเศรษฐกิจรุ่นใหม่ และเป็นสาเหตุของการยุติสงครามเย็นกับรัสเซียในที่สุด

ในประเทศไทยผลกระทบของสงครามเวียดนามทำให้ฝ่ายซ้ายมีกำลังใจในการต่อสู้กับรัฐบาลเผด็จการทหารมากขึ้น มีการขับไล่ฐานทัพสหรัฐออกจากประเทศ มีการขยายตัวของกระแสสังคมนิยม และมีการปราบปรามอย่างโหดร้ายทารุณจากฝ่ายชนชั้นปกครองไทยเป็นการโต้ตอบ เหตุการณ์นองเลือด ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ (ค.ศ. 1976) เป็นตัวอย่างที่ดี²²

ความสัมพันธ์ระหว่างสงครามเวียดนามกับสถานการณ์สากล

ความพ่ายแพ้ของสหรัฐและชัยชนะของขบวนการชาตินิยมในเวียดนาม มี 3 สาเหตุหลักที่เชื่อมกันในระดับโลก คือ

1. การต่อสู้ของชาวเวียดนามทำให้กองทัพสหรัฐหมดกำลังใจในการต่อสู้
2. การต่อสู้ของชาวเวียดนามปลุกกระแสฝ่ายซ้ายและกระแสกบฏทั่วโลกที่ทำให้กองทัพสหรัฐถอนตัว และ
3. กระแสต้านสงครามและการกบฏทั่วโลกให้กำลังใจสำหรับแนวปลดแอกชาติในเวียดนาม

ดังนั้นเราจึงควรศึกษาผลของการกบฏในปลายทศวรรษที่ 60 ต่อการเมืองโลก และผลของชัยชนะของขบวนการปลดแอกชาติต่อสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย

²² ใจ อึ๊งภากรณ์ และ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, (๒๕๔๔), “อาชญากรรมรัฐในวิกฤติการเปลี่ยนแปลง”, คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

คลื่นการต่อสู้ยุค ค.ศ.1968²³

การต่อสู้ครั้งยิ่งใหญ่ของกรรมาชีพ ชวนา และผู้ถูกกดขี่ทั้งหลายทั่วโลกได้ระเบิดขึ้นในต้นทศวรรษที่ 60 สาเหตุหลักคือการขยายตัวพัฒนาของระบบทุนนิยมในตะวันตกและละตินอเมริกา ประกอบกับการต่อสู้อย่างดุเดือดในประเทโลกที่สามของแอฟริกาและเอเชีย เพื่อปลดปล่อยตนเองจากจักรวรรดินิยมตะวันตก เหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดในการต่อสู้กับจักรวรรดินิยมคือ สงครามเวียดนาม

ในยุโรปตะวันตกและสหรัฐ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของระบบทุนนิยมหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้สร้างความมั่นคงในชีวิตให้ชนชั้นกรรมาชีพ ซึ่งมีผลทำให้ประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะผู้หญิงและคนหนุ่มสาวมีโอกาสในชีวิตที่ดีขึ้น คนยุคนี้ตั้งความหวังสำหรับอนาคตสูง แต่ความหวังนี้ไปปะทะกับความคับแคบของระเบียบสังคมเดิมและปัญหาเศรษฐกิจ ในด้านสังคมและการเมือง โครงสร้างอำนาจในสังคมตะวันตกเต็มไปด้วยความคับแคบอนุรักษนิยมจากอดีตที่เป็นอุปสรรคต่อการสร้างเสรีภาพของคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะนักศึกษาหรือผู้ที่ถูกกดขี่ เช่น คนผิวดำในสหรัฐ หรือสตรี เกย์ เลสเบียน กะเทยทั่วโลก พร้อมกันนั้นระบบทุนนิยมเริ่มมีปัญหาวิกฤตอันมาจากการลดลงของอัตรากำไรและเริ่มไม่สามารถตอบสนองความหวังของคนรุ่นใหม่ได้ ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาแล้วยังได้ทวีเพิ่มเนื่องจากค่าใช้จ่ายทางทหารที่สหรัฐอเมริกานำไปใช้ในการทำสงครามเวียดนามอีกด้วย

ในละตินอเมริกาการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศสำคัญๆ เช่น อาร์เจนตินา บราซิล และชิลี เพิ่มจำนวนกรรมาชีพและช่วยสร้างกำลังใจในการต่อสู้ของภาคประชาชนที่จะหวงคืนสัดส่วนของความเจริญที่ไปกระจุกอยู่กับคนส่วนน้อยเบื้องบน ในหลายประเทศของแอฟริกา ในคิวบา และในเวียดนาม ขบวนการกู้ชาติที่ส่วนใหญ่นำโดยฝ่ายซ้ายเริ่มขยายอิทธิพลและความเข้มข้นของการต่อสู้ สงครามระหว่างสหรัฐกับขบวนการของเวียดนามจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญทั่วโลกที่ทุกคนสนใจ

การต่อสู้ทุกรูปแบบที่เกิดขึ้นในยุคนี้ในทุกส่วนของโลกไม่ว่าจะเป็นโลกที่พัฒนาแล้วหรือโลกที่กำลังพัฒนา มีลักษณะที่หนุนช่วยและให้กำลังใจซึ่งกันและกัน มีการมองแบบ

²³ Chris Harman, (1988), *The Fire Last Time: 1968 and after*. Bookmarks, London.

องค์กรภายใต้แนวคิดฝ่ายซ้ายสังคมนิยม คนหนุ่มสาวในยุโรปและสหรัฐได้กำลังเฝ้าจากการต่อสู้ของชาวเวียดนามและคนผิวดำ และชาวเวียดนามได้กำลังเฝ้าจากขบวนการต้านสงครามในตะวันตก แม้แต่ในเผด็จการ “ทุนนิยมโดยรัฐ” (State Capitalism) ของยุโรป ตะวันออกกับจีนก็มีการกบฏ เช่น ในเชคโกสโลวาเกีย ฮังการี และโปแลนด์ มีการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปสังคม และในจีนคนหนุ่มสาวหลายส่วนไม่พอใจกับการคอร์รัปชั่นของพรรคคอมมิวนิสต์และออกมาเคลื่อนไหว “ปฏิวัติวัฒนธรรม” แต่ในทุกกรณีของประเทศที่เรียกตัวเองว่า “คอมมิวนิสต์” การกบฏจบลงด้วยความพ่ายแพ้ ในกรณีของยุโรปตะวันออก มีการปราบปรามโดยกองทัพรัสเซียโดยตรง และในจีนความไม่พอใจของคนหนุ่มสาวถูกใช้โดยเหมาเจ๋อตงเพื่อเป็นเครื่องมือในการแย่งชิงอำนาจส่วนตัวยกย่องผู้นำพรรค และในที่สุดก็จบลงด้วยการปราบปรามจากกองทัพจีนและการส่งนักศึกษาออกไปทำงานในชนบท

การกบฏที่ระบือขึ้นในยุคนั้นค่อยๆ เพิ่มพลังขึ้นก่อนที่จะระเบิดออกมา ถ้าดูสภาพสังคมในทศวรรษที่ 50 และต้นทศวรรษที่ 60 อย่างผิวเผินอาจชวนให้คิดว่าเป็นยุคของความสงบทางชนชั้นก็ได้ และนักวิจารณ์หลายคนก็บ่นว่าคนหนุ่มสาวไม่ขยันทำงานและไม่สนใจสังคมเพราะมีแต่สนใจดนตรีหรือการเสพสุข ซึ่งคล้ายๆ กับสิ่งที่คนรุ่นเก่าพูดกันในยุคนั้น นอกจากนี้หลายคนในปัจจุบันคงจะเคยได้ยินนักวิชาการและผู้นำแรงงานบางคนที่ชอบพูดว่า “การต่อสู้ของกรรมกรเป็นสิ่งที่ล้าสมัยไปแล้ว” เมื่อ 30 กว่าปีก่อนก็มีคำพูดแบบนี้เหมือนกัน ตัวอย่างที่ดีคือนักวิชาการฝรั่งเศสชื่อ อานเดรย์ กอร์ซ ซึ่งเสนอในหนังสือของเขาว่า คนงานตะวันตกคงหมดไฟสู้ไปแล้ว นักวิชาการคนอื่นก็พากันพูดในรูปแบบเดียวกันว่า คนงานตะวันตกกลายเป็นหมูอ้วนหรือชนชั้นกลางไปหมด แต่พวกนี้ยังไม่ทันอ่อยปากออกมาก็เกิดการนัดหยุดงานทั่วไปที่ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ยุโรป คือการนัดหยุดงานของคนงานฝรั่งเศสในเดือนพฤษภาคมของปี ค.ศ.1968 ท่ามกลางการก่อจลาจลของคนหนุ่มสาวและนักศึกษาในปารีส

การนัดหยุดงานเกิดขึ้นในฝรั่งเศสเมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1968 โดยมีคนงานเข้าร่วมการนัดหยุดงานทั่วไปถึง 9 ล้านคน ต้นเหตุของการนัดหยุดงานครั้งนี้มาจากการประท้วงของนักศึกษาที่ไม่พอใจกับสภาพการเรียนและความเป็นอยู่ต่างๆ เพราะในมหาวิทยาลัยมีกฎระเบียบคับแคบโบราณ ในยุคนั้นรัฐบาลขยายจำนวนนักเรียนทั่วประเทศ

แต่อุปกรณ์การเรียนและห้องเรียนมีไม่ครบ สังคมฝรั่งเศสในยุคนั้นถึงแม้ว่าจะมีภาพเป็นประชาธิปไตย แต่ลึกๆ แล้วผู้คนไม่มีสิทธิเสรีภาพเท่าไร รัฐบาลนายทุนของประธานาธิบดี เดอร์โกลใช้มาตรการกึ่งเผด็จการในการปกครองเพื่อกดขี่ประชาชน คนงานฝรั่งเศสจึงมีค่าจ้างและสภาพการทำงานที่เลวมากถ้าเทียบกับประเทศอื่นในยุโรปตะวันตก

รัฐบาลฝรั่งเศสใช้ความรุนแรงอย่างโหดร้ายเพื่อหวังปราบปรามนักศึกษาที่ออกมาประท้วงในวันที่ 11-10 พฤษภาคม ค.ศ.1968 แต่แทนที่จะปราบปรามสำเร็จกลับก่อให้เกิดการสู้รบกันระหว่างตำรวจปราบจลาจลกับนักศึกษากลางกรุงปารีส และยิ่งกว่านั้น ประชาชนธรรมดาที่อาศัยอยู่ในตึกใกล้เคียงก็ออกมาสนับสนุนนักศึกษา หลายคนมีลูกหลานหรือน้องๆ ที่เป็นนักศึกษา คนงานหนุ่มๆ สาวๆ บางคนก็เป็นนักศึกษาค่ำด้วย ความรุนแรงที่ตำรวจใช้ในวันนั้นเป็นเหตุให้สหภาพแรงงานฝรั่งเศสเรียกการนัดหยุดงานทั่วประเทศในวันต่อมา และหลังจากนั้นก็มีการยึดโรงงานโดยคนงาน

ความไม่พอใจในพฤติกรรมของตำรวจไม่ซ้าก็ขยายเป็นความไม่พอใจกับระดับค่าจ้างและสภาพการทำงานทั่วไป และความไม่พอใจในเรื่องปากท้องเหล่านี้ไม่ซ้าก็ขยายไปเป็นความไม่พอใจทางการเมืองกับรัฐบาลและระบบการเมืองทั้งระบบ จนในที่สุด ประธานาธิบดีเดอร์โกลต้องแอบหนีออกนอกประเทศชั่วคราวเพราะกลัวว่าจะมีการปฏิวัติ กระแสการต่อสู้ในปารีสในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1968 เป็นสิ่งที่กระตุ้นการประท้วงต่อต้านสงครามเวียดนามทั่วยุโรปและกระตุ้นให้เกิดฝ่ายซ้ายใหม่ทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยด้วย

ปัจจุบันเวลาที่มีกระแสถึงเหตุการณ์พฤษภาคม ค.ศ.1968 ที่ปารีส สื่อมวลชนมักจะเน้นบทบาทของนักศึกษาและไม่ให้ความสำคัญกับบทบาทของกรรมกรผู้ใช้แรงงาน ซึ่งก็ไม่แตกต่างอะไรจากการพูดถึงเหตุการณ์พฤษภาฯ หิมิฟของไทยหรือแม้แต่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ที่มีกรรมกรข้ามบาทชนชั้นกรรมกรอาชีพ

ปี ค.ศ.1968 เป็นปีที่มีการต่อสู้ที่อื่นด้วย ในสหรัฐอเมริกากระแสการต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพของคนผิวดำที่กำลังขึ้นสูง คนผิวดำในสหรัฐเดิมถูกกวาดต้อนมาจากแอฟริกา แล้วถูกขายเป็นทาสเพื่อทำงานในไร่ฝ้ายและไร่อ้อย จนถือได้ว่าระบบทุนนิยมของสหรัฐสร้างขึ้นมาจากฐานการกดขี่ขูดรีดทาสผิวดำพวกนี้ หลังจากที่มีการเลิกทาส คนผิวดำยังถูกกดขี่มาตลอด และไม่มีสิทธิเสรีภาพเหมือนคนผิวขาว ทั้งๆ ที่สหรัฐอ้างตัวเป็นศูนย์กลางของ “โลกเสรี” ในยุคนั้น การอ้างตัวเป็นโลกเสรีของสหรัฐเป็นข้ออ้างในการกดขี่

ประเทศอื่นด้วย โดยเฉพาะในกรณีที่สหรัฐทำสงครามอันป่าเถื่อนในเวียดนามเพื่อยับยั้งการปลดปล่อยตัวเองของประชาชนเวียดนาม

“คนเวียดนามไม่เคยเรียกผมเป็น นิกเกอร์”

นี่คือคำพูดอันมีชื่อเสียงของนักมวยแชมป์โลกชื่อ โมฮัมหมัด อาลี และคำว่า “นิกเกอร์” เป็นคำหยาบคายที่คนผิวขาวบางคนใช้เรียกคนผิวดำ โมฮัมหมัด อาลี เคยคำพูดดังกล่าวออกมาเมื่อเจ้าหน้าที่รัฐบาลถามเขาว่า ทำไมเขาฝ่าฝืนกฎหมายและไม่ยอมถูกเกณฑ์ทหารไปรบในเวียดนาม คนผิวดำหลายคนไม่เห็นด้วยกับการไปรบเพื่อรับใช้รัฐบาลสหรัฐที่กดขี่ตัวเองมาตลอด และเริ่มมีการตื่นตัวและสร้างองค์กรเคลื่อนไหวของคนผิวดำ เช่น พรรคเสื้อดำ นอกจากนี้ทหารสหรัฐผิวดำที่ไปรบที่เวียดนาม เมื่อกลับมาท่ามกลางการกบฏของกองทัพก็กลายเป็นพลังสำคัญในการต่อสู้ของคนผิวดำอีกด้วย

ขณะที่ประชาชนตะวันตกกำลังลุกขึ้นสู้ “แนวร่วมปลดแอกแห่งชาติเวียดนาม” หรือ “เวียดกง” บุกเข้าไปในสถานทูตสหรัฐกลางเมืองไซ่ง่อนและยิงปืนออกมาสู้กับทหารอเมริกันในการลุกฮือเมื่อวันตรุษเวียดนาม การรุกรานของเวียดกงครั้งนี้เป็นสัญญาณสำคัญที่ส่งไปทั่วโลกเพื่อพิสูจน์ว่าสหรัฐไม่สามารถเอาชนะกองทัพอาสาสมัครของประเทศยากจนเล็กๆ ในเอเชียได้ สัญญาณนี้เป็นเครื่องเตือนใจและให้กำลังใจกับผู้ถูกกดขี่ทั่วโลกว่าการรวมตัวต่อสู้ของ “ผู้น้อย” ทั้งหลายเอาชนะยักษ์ใหญ่ได้ และคนหนุ่มสาวไทยก็เรียนบทเรียนนี้เช่นกัน เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เกิดขึ้น แค่ 5 ปีหลังจากนั้น และเป็นแรงบันดาลใจต่อไปให้กับนักศึกษาอินโดนีเซียในการเผชิญหน้ากับเผด็จการซูฮาร์โตอีกด้วย

ชัยชนะของนักศึกษาและกรรมกรในการล้มเผด็จการทหารในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ที่ไทยมีผลให้กระแสสังคมนิยมขยายตัวอย่างรวดเร็วในภาคประชาชนไทย คนหนุ่มสาวที่กลายเป็น “คนเดือนตุลาฯ” นอกจากจะเห็นความกล้าหาญของขบวนการปลดแอกเวียดนามแล้ว ยังได้อ่านข่าวและเห็นภาพหนังสือพิมพ์ของการจลาจลที่ปารีสในปี ค.ศ.1968 กระแสการต่อสู้ดังกล่าวมีผลอย่างต่อเนื่องไปสู่การขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์ในไทยและฟิลิปปินส์ และการเกิดขึ้นขององค์กรพัฒนาเอกชน (N.G.O.) และองค์กรภาคประชาชนในทั้งสองประเทศเป็นผลพวงที่ตามมา นอกจากนี้ในกรณีไทยยัง

ส่งผลให้คนเดือนตุลาฯ เข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองในพรรคกระแสหลักอย่าง ไทยรักไทย
อีกด้วย²⁴

.....

²⁴ ใจ อึ้งภากรณ์, (๒๕๔๙), “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน
นอกจากนี้ควรดูเรื่อง The Asian Sixties. ใน *Inter-Asia Cultural Studies*: 7(4) December 2006.
Routledge.

ลัทธิการเมืองของชนชั้นปกครอง

ชวนผู้อ่านร่วมขบคิด ประเด็นถกเถียงจากบทนี้

- ลัทธิการเมืองของชนชั้นปกครองต่างกับลัทธิการเมืองของผู้ถูกปกครองหรือไม่อย่างไร? และเพราะเหตุใด?
- เงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำให้ความมั่นคงกับลัทธิการเมืองทุกประเภท
- ลัทธิการเมืองเป็นสิ่งที่ตายตัวแข็งแกร่งไม่เปลี่ยนแปลง ใช่หรือไม่?
- ปัจจัยอะไรบ้างที่มีผลต่อรูปแบบของลัทธิการเมือง
- การบังคับใช้ลัทธิการเมืองโดยรัฐบาลมีผลสำเร็จแท้จริง ได้หรือไม่?
- ลัทธิปัญญาภิบาล ประชาคมนิยม ชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์ มีจุดร่วมจุดต่างตรงไหน?
- นักการเมืองสองกลุ่มที่ขัดแย้งกันสามารถอ้างใช้ลัทธิการเมืองเดียวกันได้หรือไม่?
- รัฐบาล “คอมมิวนิสต์” ใช้ศาสนาหรือกลไกตลาดเสรี ได้หรือไม่?
- ลัทธิการเมืองของชนชั้นปกครองมีผลในชีวิตประจำวันของประชาชน แค่ไหน?
- ความขัดแย้งระหว่างลัทธิในนามธรรม กับการปฏิบัติในรูปธรรม ก่อให้เกิดปัญหาหรือไม่?

ลัทธิทางการเมือง (Political Ideology) ของชนชั้นปกครอง หมายถึงชุดความคิดทางการเมืองที่ผู้ปกครองใช้ในการอธิบายสังคม วัตถุประสงค์หลักในการใช้ชุดความคิดดังกล่าวคือการกล่อมเกลาประชาชนให้จงรักภักดีต่อรัฐ และเพื่อสร้างความชอบธรรมในการปกครองในสายตาประชาชน บางครั้งชนชั้นปกครองจะเชื่อและเลื่อมใสในลัทธิการเมืองที่ตนเองใช้ แต่บางครั้งอาจเป็นการจงใจหลอกลวงประชาชน ถ้าชนชั้นปกครองประสบความสำเร็จในการกล่อมเกลาประชาชน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้ถูกปกครองจะนำลัทธิของผู้ปกครองมาใช้เอง

บางครั้งลัทธิที่ชนชั้นปกครองใช้เป็นลัทธิสากล เช่น ลัทธิสังคมนิยมหรือลัทธิชาตินิยม แต่บางครั้งเป็นลัทธิที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยเฉพาะเพื่อปกครองสังคมได้สังคมหนึ่ง

ในกรณีลัทธิสังคมนิยมและลัทธิชาตินิยม สองลัทธินี้มีลักษณะสากล พบในทุกประเทศทั่วโลก และมีองค์ความรู้และทฤษฎีที่สะสมมาจำนวนมาก สองลัทธินี้สะท้อนการเผชิญหน้ากันระหว่างสองชนชั้นหลักในระบบทุนนิยมสมัยใหม่ คือชนชั้นนายทุนและชนชั้นกรรมาชีพ เพราะลัทธิชาตินิยมคือชุดความคิดที่มุ่งสร้างและปกป้องรัฐชาติซึ่งเป็นหน่วยบริหารพื้นที่ในยุคนิยม ดังนั้นลัทธิชาตินิยมจะส่งเสริมให้ประชาชนมองว่าทุกคนในชาติมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งสร้างความจงรักภักดีต่อชนชั้นปกครอง ด้วยเหตุนี้ลัทธิชาตินิยมจะพยายามปกปิดการต่อสู้ทางชนชั้น

ลัทธิสังคมนิยมเป็นลัทธิที่เติบโตจากชุดความคิดที่มุ่งผลักดันผลประโยชน์ร่วมของชนชั้นกรรมาชีพ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะล้มระบบกดขี่ขูดรีดของทุนนิยมและสร้างระบบที่ไร้ชนชั้นที่มีการวางแผนโดยประชาชนเพื่อตอบสนองความต้องการ ทั้งกายและใจของคนส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม ลัทธิสังคมนิยมถูกยึดไปโดยชนชั้นปกครองข้าราชการแดงในรัสเซียยุคสตาลิน ซึ่งก่อให้เกิดลัทธิสังคมนิยมรูปแบบใหม่คือรูปแบบสตาลินและรูปแบบเหมาเจ๋อตุง ที่เราพบในการเมืองพรรคคอมมิวนิสต์ทั่วโลกหลังปี ค.ศ.1930¹

¹ ดูปทที่ 4

หลังจากที่ชนชั้นปกครองพื้นเมืองขึ้นมาปกครองประเทศเอกราชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทนชนชั้นปกครองเจ้าอาณานิคม การใช้ลัทธิชาตินิยมของชนชั้นปกครองเปลี่ยนทิศทางจากการมุ่งต่อสู้กับเจ้าอาณานิคมไปเป็นการมุ่งหน้าพัฒนาประเทศ แต่แรงจูงใจสำหรับชนชั้นล่างในการตามผู้ปกครองมักจะอ่อนลงกว่าเดิม เพราะการต่อสู้เปลี่ยนไปจากเป้าหมายการต่อสู้เพื่อเสรีภาพประชาธิปไตย ไปสู่การ “เสียสละ” เพื่อพัฒนาชาติภายใต้ระบบที่ชนชั้นปกครองพื้นเมืองกดขี่ขูดรีดคนพื้นเมืองที่เป็นกรรมาสีหรือเกษตรกร ดังนั้นบ่อยครั้งต้องมีการปรุงแต่งลัทธิชาตินิยมเพื่อเพิ่มแรงจูงใจ ในขณะเดียวกันชนชั้นปกครองที่อ้างว่าเป็นสังคมนิยม เช่น ในเวียดนามหรือลาว จะหันมาใช้กลไกตลาดเสรีในทศวรรษที่ 80 ซึ่งทำให้จำเป็นต้องแสวงหาความชอบธรรมในการปกครองท่ามกลางการเพิ่มขึ้นของความเหลื่อมล้ำ มีการพยายามผสมผสานแนวชาตินิยมเข้ากับสังคมนิยมแบบสตาลินมากขึ้น และมีการหยิบยกแนววัฒนธรรมและศาสนามาเสริม

บ่อยครั้งการปรุงแต่งแนวความคิดของชนชั้นปกครองนำไปสู่การสร้างลัทธิการเมืองในรูปแบบเฉพาะของสังคม เช่นในกรณีอินโดนีเซีย หรือมีการอ้างอิงศาสนาและสร้างประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมใหม่ เช่นในสิงคโปร์หรือไทย แต่การสร้างลัทธิแบบ “ลัทธิประดิษฐ์ใหม่” อย่างนี้มักจะไม่มีความถาวร เพราะมันเป็นชุดความคิดประดิษฐ์ที่ชนชั้นปกครองยึดเยื้อดให้ประชาชน โดยที่ไม่สะท้อนผลประโยชน์ของประชาชนเท่าไร และโดยที่ไม่ได้เป็นชุดความคิดสากลที่มีองค์ความรู้และปรัชญาที่สะสมมานาน

ลัทธิปัญจศีลา (Pancasila) ในอินโดนีเซีย

ลัทธิปัญจศีลาในยุคซูการ์โน

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นเข้ามายึดครองอินโดนีเซียแทนฮอลแลนด์ และพยายามอ้างว่าจะพาไปสู่การให้อเอกราช ดังนั้นมีการส่งเสริมให้ก่อตั้ง “คณะกรรมการเตรียมการสำหรับเอกราชในอินโดนีเซีย” (*Bandan Penyelidikan Usaha Persiapan Kemerdekaan Indonesia*) ซึ่งประชุมครั้งแรกในวันที่ 1 มีนาคม ค.ศ.1945²

² Douglas Ramage, (1995), *Politics in Indonesia: Democracy, Islam and the ideology of tolerance*. Routledge.

คณะกรรมการนี้มีเป้าหมายในการสร้าง “ปรัชญาพื้นฐานของรัฐ” (*Dasar Negara*) เพื่อใช้ในการร่างรัฐธรรมนูญ ปรัชญานี้จะต้องสะท้อนภาพรวมของอินโดนีเซียที่มี “ประชาชน-ภาษา-รัฐ เป็นหนึ่งเดียว” และบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในคณะกรรมการนี้คือ ซูการ์โน (Sukarno) และฮัตตา (Hata) ซึ่งหลังจากที่ญี่ปุ่นแพ้สงครามโลกและฮอลแลนด์แพ้สงครามแก่กองทัพชาติอินโดนีเซีย คนทั้งสองก็ขึ้นมาเป็นผู้นำของประเทศ

ซูการ์โน จบการศึกษามาจากวิทยาลัยเทคโนโลยีบันดุง (Bandung College of Technology) ในปี ค.ศ.1920 และเป็นผู้ก่อตั้งพรรคชาตินิยมอินโดนีเซีย (P.N.I.) ในปี ค.ศ.1929 ซูการ์โนถูกจำคุกโดยฮอลแลนด์ แต่หลังจากที่ญี่ปุ่นบุกอินโดนีเซีย ญี่ปุ่นพยายามส่งเสริมให้เขากับฮัตตา มีบทบาทเป็น “ว่าที่ผู้นำอินโดนีเซีย”

เนื่องจากขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียประกอบไปด้วย 3 สายความคิด คือ แนวรักชาติไม่อิงศาสนา แนวอิสลาม และแนวพรรคคอมมิวนิสต์ ซูการ์โนพยายามจะประสาน 3 สายนี้เข้าด้วยกัน ในหนังสือ “ชาตินิยม อิสลาม และมาร์คซิสต์” ซึ่งเขียนในปี ค.ศ.1926³ ซูการ์โน อธิบายว่า ทั้งพวกชาตินิยมและมาร์คซิสต์ส่งเสริมให้รักชาติ พวกอิสลามและมาร์คซิสต์ต่อต้านทุนนิยมและการแสวงหากำไรและพวกมาร์คซิสต์สมัยนั้น ยึดหุ่น เลิกต่อต้านศาสนาและพร้อมจะปรับตัวเข้ากับสถานการณ์เฉพาะของเอเชีย

ในวันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ.1945 ซูการ์โน ต่อยอดแนวความคิด “สามประสาน” ที่เคยเสนอใน “ชาตินิยม อิสลาม และมาร์คซิสต์” โดยกล่าวถึงการกำเนิดปรัชญาพื้นฐานของรัฐที่ตั้งชื่อว่า ปังจาศีลา (“birth of Pancasila speech”) ก่อนหน้านั้น วาฮิด ฮัสยิม (Wahid Hasyim)⁴ หัวหน้าองค์กรนาห์ดะตุล อุลามะ (*Nahdlatul Ulama*) ได้ประนีประนอมกับซูการ์โน โดยยอมรับว่าอิสลามจะต้องไม่ได้รับฐานะพิเศษในรัฐธรรมนูญ เพื่อความสามัคคีของชาติ

ลัทธิปัญจศีลา (ห้าหลักหิน) มี 5 องค์ประกอบ ดังนี้คือ

1) ความเชื่อในพระเจ้า (*Ketuhanan yang maha esa*)

ซึ่งในรูปธรรมหมายความว่า อินโดนีเซียเป็นประเทศที่มีศาสนา ไม่ใช่รัฐที่ไม่มี

³ Sukarno, (1970), *Nationalism, Islam & Marxism*. Cornell Modern Indonesia Project.

⁴ พ่อของ Abdurrahman Wahid อับดุลระห์มัน วาฮิด ซึ่งเป็นประธานาธิบดีหลังยุคซูฮาร์โต

ศาสนาหรือมีการแยกศาสนาออกจากการเมือง (Secular State) เช่น ประเทศ “คอมมิวนิสต์” ในยุคนั้น แต่ในขณะเดียวกันอินโดนีเซียไม่ใช่รัฐอิสลามที่มีการปกครองในรูปแบบที่ถูกกำหนดโดยศาสนาอิสลาม ความเชื่อในพระเจ้าในที่นี้ไม่ได้รับว่าเป็นพระเจ้าองค์ไหน ซึ่งแปลว่ายอมรับทุกศาสนาซึ่งเป็นรูปแบบที่ไม่ทำให้คนอื่นดูในเกาะบาหลีและชาวคริสต์ในส่วนต่างๆ ของประเทศรู้สึกว่าถูกกีดกัน

ปัจจัยสี่ข้อนี้มีความสำคัญในการเอาใจขบวนการอิสลามและฝ่ายขวาที่ไม่ชอบคอมมิวนิสต์ แต่ในลักษณะที่ยังสามารถประนีประนอมกับพรรคคอมมิวนิสต์ได้อีกด้วย เพราะยึดหยุ่นเพียงพอ

2) มนุษยธรรม (kemansusiaan yang adil dan beradab)

การที่อินโดนีเซียเป็นรัฐที่ใช้หลักมนุษยธรรม หมายความว่า เป็นหนึ่งในประเทศอารยะทันสมัยในประชาคมสากลของโลก เป็นการประกาศว่า ชาวอินโดนีเซียพร้อมจะปกครองตนเอง ไม่ใช่จะต้องเป็นเมืองขึ้นของชาวตะวันตก และในฐานะประเทศอิสระก็มีบทบาทเท่าเทียมกับทุกประเทศในสหประชาชาติหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากนี้หมายความว่า อินโดนีเซียสามารถช่วยกำหนดกติกาและข้อตกลงระหว่างประเทศร่วมกับประเทศอื่น หลักปัจจัยสี่นี้สะท้อนแนวคิดสมัยใหม่และความภาคภูมิใจของขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียและเป็นที่ยอมรับของฝ่ายซ้ายอีกด้วย ในรูปธรรมอินโดนีเซียมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดขบวนการอิสระไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งของประเทศใหม่ๆ ในยุคสงครามเย็น (Non-Aligned Movement) โดยมีการจัดประชุมนานาชาติครั้งแรกที่เมืองบันดุงในปี ค.ศ.1955 การประชุมครั้งนี้มีประเทศโลกที่สามเข้าร่วม 29 ประเทศ และนำไปสู่การก่อตั้งขบวนการชาติที่เป็นกลางเป็นทางการ

3) ความเป็นชาติอันหนึ่งอันเดียวกัน (persatuan Indonesia)

จุดยืนนี้หมายความว่า รัฐชาติอินโดนีเซียแบ่งแยกไม่ได้ และมีพรมแดนที่ครอบคลุมเกาะต่างๆ 6,000 กว่าเกาะที่เป็นอาณานิคมเดิมของฮอลแลนด์ เป็นการประกาศว่า ความหลากหลายของภาษาและวัฒนธรรมพื้นเมืองในท้องถิ่นต่างๆ ไม่ได้เป็นอุปสรรคในการสร้างความสามัคคีในระดับชาติ มีการรณรงค์ให้ใช้ภาษาอินโดนีเซียเป็น

ภาษาประจำชาติ ซึ่งเดิมภาษานี้เป็นภาษามลายูของพวกพ่อค้าที่เดินทางระหว่างเกาะต่างๆ จุดยืนนี้สะท้อนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ในยุคทุนนิยม เพราะก่อนหน้าที่ยุโรปจะเข้ามาไม่ได้มีรัฐชาติหรือรัฐเดี่ยวในพื้นที่นี้ หลักปรัชญาที่ลึ้นเป็นการประกาศจุดยืนชาตินิยมอย่างชัดเจน เป็นที่ชื่นชมของนายทหารกลุ่มสำคัญๆ ที่ต้องการรัฐรวมศูนย์ และเป็นการพยายามป้องกันไม่ไห้มีส่วนใดส่วนหนึ่งของชาติที่คิดจะแบ่งแยกดินแดน แต่ในรูปธรรมมีขบวนการแบ่งแยกดินแดนในหลายส่วน เช่น ในอิเรียน หรือในอาเจะห์ และมีช่วงหนึ่งที่กลุ่มการเมืองในเกาะอื่นๆ ที่ไม่ใช่เกาะชวา พยายามกบฏเพื่อแบ่งแยกดินแดนเพราะไม่พอใจกับประธานาธิบดีซูการ์โน ระหว่างปี ค.ศ.1956-1958 โดยที่ได้รับการหนุนช่วยลับๆ จากสหรัฐอเมริกา พรรคการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการกบฏครั้งนี้คือพรรคอิสลามชื่อ *Masyumi*

4) ประชาธิปไตยในรูปแบบอินโดนีเซีย

“ประชาธิปไตยแบบอินโดนีเซีย” มีสององค์ประกอบ คือ ใช้วิธีปรึกษาหารือ (Consultation) แล้ว หลังจากที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นก็ได้ข้อสรุปเป็นเอกฉันท์ (Consensus) มีการแสวงหาความชอบธรรมในหมู่ชาวอิสลามและพวกชาตินิยมโดยอ้างว่าเป็นรูปแบบประชาธิปไตย “ดั้งเดิมแบบหมู่บ้านอิสลาม” ที่ใช้ *Musyawahar* และ *Mufarkat* แต่ในความเป็นจริงไม่มีสังคมไหนที่ประชาชนจะมีความคิดเป็นเอกฉันท์ได้ ในระบบประชาธิปไตยมีวิธีเดียวเท่านั้นที่จะตัดสินระหว่างความคิดที่แตกต่างกันถ้าจำเป็น ต้องทำคือการลงคะแนนเสียงและยอมรับเสียงส่วนใหญ่ แต่ใน “ประชาธิปไตยแบบอินโดนีเซีย” ไม่มีการกล่าวถึงการลงคะแนนเสียงแต่อย่างใด ดังนั้นต้องถือว่าเป็นวิธีการเผด็จการมากกว่าประชาธิปไตย ที่ “บังคับให้ประชาชนสามัคคีกัน” (Enforced Harmony) ภายใต้การนำของประธานาธิบดี ซึ่งเห็นได้ชัดเมื่อ ซูการ์โน ประกาศใช้ “ประชาธิปไตยตามผู้นำ” (Guided Democracy) ในปี ค.ศ.1957 แต่ก่อนหน้านั้นอินโดนีเซียเคยมีการเลือกตั้งสำคัญเพียงครั้งเดียวที่เป็นไปตามกติกาประชาธิปไตยสากล คือในปี ค.ศ.1955

ในการเลือกตั้งปี ค.ศ.1955 พรรคชาตินิยมอินโดนีเซีย (P.N.I.) ของซูการ์โน ได้คะแนนมากที่สุด 22% หรือ 8.4 ล้านเสียง อันดับที่สองคือพรรค *Masyumi* ซึ่งเป็นพรรคอิสลามที่มีฐานอำนาจในเกาะนอกเกาะชวาได้ 20% หรือ 7.9 ล้านเสียง อันดับที่สามคือพรรคนาห์ตะตุล อุลามะ หรือ “พรรคของครูศาสนา” (*Nahdlatul Ulama - N.U.*) 18%

หรือ 6.95 ล้านเสียง และอันดับที่สี่คือพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย (P.K.I.) ที่ได้ 16% หรือ 6.2 ล้านเสียง พรรคคอมมิวนิสต์เป็นพรรคที่ใหญ่ที่สุดในเกาะชวา

ในหมู่นักวิชาการที่สนใจศึกษาอินโดนีเซียมีการถกเถียงกันถึงสาเหตุว่าทำไมประชาธิปไตยอินโดนีเซียเริ่มเสื่อมลงหลังการเลือกตั้งปี ค.ศ.1955 สาย “โครงสร้างหน้าที่” เช่น Feith⁵ อธิบายว่า เป็นเพราะขาดผู้นำประเทศที่ต้องการสร้างสถาบันทางการเมืองของประชาธิปไตย สาย “วัฒนธรรม” เช่น Anderson⁶ อธิบายว่า อินโดนีเซียไม่มีวัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตยและชาวเกาะชวามีนิสัยใจคอแบบอำนาจนิยม ถึงแม้ว่าผู้เขียนจะไม่เห็นด้วยกับการอธิบายสังคมที่เน้นโครงสร้างหรือวัฒนธรรม เพราะประชาธิปไตยย่อมมาจากการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพและวัฒนธรรมของสังคมหนึ่งไม่เคยมีวัฒนธรรมเดียว แต่ Anderson ให้ข้อคิดหนึ่งที่เป็นประโยชน์คือ เขาเสนอว่า ช่วงประชาธิปไตยรัฐสภาสั้นๆ กลางทศวรรษที่ 50 เกิดขึ้นเพราะชนชั้นปกครองไม่สามารถสร้างรัฐรวมศูนย์ได้ ต้องประนีประนอมกับหลากหลายความคิด และ McVey⁷ อธิบายเพิ่มว่า การกบฏในเกาะอื่นๆ รอบเกาะชวาซึ่งจบลงด้วยการปราบปรามจากรัฐบาลกลางในปี ค.ศ.1958 ทำให้กองทัพมีอำนาจและความสำคัญมากขึ้น ในขณะที่พรรค *Masyumi* ถูกปราบจนหมดอำนาจไป ทั้งหมดนี้เปิดโอกาสให้ส่วนกลางสร้างรัฐรวมศูนย์เชิงเผด็จการได้ง่ายขึ้น รัฐรวมศูนย์เชิงเผด็จการของซูการ์โนในอำนาจสำคัญคือกองทัพและพรรคคอมมิวนิสต์ แต่เป็นฐานอำนาจสองกลุ่มที่ขัดแย้งกันมาก ซึ่งเป็นประโยชน์กับซูการ์โน เพราะคานกันเองโดยที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยังไม่สามารถดึงอำนาจการปกครองจากซูการ์โนได้

“ประชาธิปไตยแบบอินโดนีเซีย” เป็นรูปแบบหนึ่งของเผด็จการในเอเชียที่อ้างค่านิยมเอเชีย (Asian Values) เพื่อให้ความชอบธรรมกับการลดทอนสิทธิเสรีภาพ ซึ่งในประเทศอื่นๆ จะพบในสิงคโปร์ มาเลเซีย และไทย ในกรณีไทยสมัยเผด็จการสฤษดิ์

⁵ H. Feith, (1962), *The decline of constitutional democracy in Indonesia*. Cornell.

⁶ Ben Anderson, (1972), *Java in a time of revolution*. Cornell. Ben Anderson, (1983), *Old state, new society. Indonesia's New Order in comparative historical perspective. Journal of Asian Studies*, 42 (3), 477.

⁷ Ruth McVey, (1971), *The post-revolutionary transformation of the Indonesian army I. Indonesia*, 11, April, 131. และ (1972), *The post-revolutionary transformation of the Indonesian army II. Indonesia*, 13, April, 147.

หรือหลังรัฐประหาร ๑๙ กันยายน พ.ศ.๒๕๕๙ มีการอ้างถึง “ประชาธิปไตยแบบไทยๆ”⁸ นอกจากนี้ในลาวและเวียดนามหลังชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ มีการอ้างว่าใช้ “ประชาธิปไตยประชาชน” (Peoples’ Democracy) สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้คือ ชนชั้นปกครองจำเป็นต้องอ้างว่าตนเองใช้ “ประชาธิปไตย” ทั้งๆ ที่เป็นเผด็จการ เพราะทราบดีว่าหลักการประชาธิปไตยสากลมีความชอบธรรมสูงในสายตาประชาชนเอเชียและในสายตาพลเมืองโลก

5) ความเป็นธรรมทางสังคม (keadilan social)

ผู้นำอินโดนีเซียยอมรับว่า การมีประชาธิปไตยอย่างเดียว “กินไม่ได้” คือไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะมีความเป็นธรรมทางสังคมและลดความเหลื่อมล้ำระหว่างคนจนกับคนรวยได้ หลักปัญจศีลานี้สะท้อนความต้องการของหลายฝ่าย โดยเฉพาะพวกพรรคคอมมิวนิสต์และฝ่ายซ้ายอื่นๆ ที่จะสร้างสังคมที่เป็นธรรมและกำจัดความยากจน พรรคคอมมิวนิสต์เป็นพรรคการเมืองที่มีมวลชนเป็นสมาชิกมากมาย ในปี ค.ศ.1965 มีสมาชิกถึง 20 ล้านคนและสหภาพแรงงาน S.O.B.S.I. ของพรรคมีสมาชิก 2.7 ล้านคน ซึ่งใหญ่กว่าพรรคชาตินิยมของซูการ์โน ทั้งๆ ที่ในปี ค.ศ.1955 พรรคชาตินิยมได้คะแนนเสียงมากที่สุด แต่ที่สำคัญคือ พรรคคอมมิวนิสต์ (P.K.I.) เป็นฐานสนับสนุนสำคัญของซูการ์โน

สรุปแล้ว ปัญจศีลาคือเป็นหลักการเมืองที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้รัฐสามารถควบคุม ชักชวน และบังคับ ความสามัคคีระหว่างกระแสความคิดต่างๆ มีการประนีประนอมกันระหว่างแนวอิสลามและคอมมิวนิสต์ มีการกดขี่และปราบปรามขบวนการแบ่งแยกดินแดน และทุกฝ่ายที่คัดค้านรัฐบาล มีการส่งเสริมบทบาทของรัฐในการควบคุมเศรษฐกิจเหนือเอกชนเพื่อสร้างความเป็นธรรม แต่ในที่สุดปัญจศีลาก็เป็นเพียงลัทธิที่ถูกสร้างจากบนลงล่าง โดยไม่ค่อยมีปรัชญาหรือหลักการวิทยาศาสตร์หรือศาสนารองรับ มันจึงมีความยั่งยืนน้อยเมื่อเลิกบังคับใช้ เช่น หลังจากที่มีการล้มเผด็จการในปี ค.ศ.1998

⁸ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, (๒๕๕๙), “ทักษิณา-ประชานิยม”, สำนักพิมพ์มติชน, หน้า 88, 155, 160, 183 หรือ ธีรยุทธ บุญมี, (๒๕๕๙), “รัฐบาลใหม่กับปัญหาทางสังคมการเมืองไทยในอนาคต”, เสวนาวิชาการ ณ ตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 11 ตุลาคม 2549, รายงานในประชาไท 12/10/49 <http://www.prachatai.com/>

นอกจากนี้ลัทธิปัญจศีลาก็ได้เพิ่มความขัดแย้งและความยึดหยุ่นจนสามารถตีความในรูปแบบที่ต่างกันได้ ซึ่งเห็นชัดเมื่อเกิดการทำรัฐประหารล้มประธานาธิบดีชูการ์โน โดยนายพลซูฮาร์โตในปี ค.ศ.1965

รัฐบาลของประธานาธิบดีชูการ์โนเป็นรัฐบาลที่ปกครองท่ามกลางความขัดแย้ง มีกบฏในเกาะรอบๆ เกาะชวา มีความขัดแย้งและแข่งขันกันระหว่างกองทัพและพรรคคอมมิวนิสต์ และมีความขัดแย้งระหว่างประเทศด้วย นโยบายความเป็นกลางของรัฐบาลในยุคสงครามเย็นเป็นที่ไม่พอใจของตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา และอินโดนีเซียขัดแย้งแย่งดินแดนกับประเทศเพื่อนบ้านเช่นมาเลเซียอีกด้วย ปัญหาระหว่างประเทศนี้นำไปสู่การปิดกั้นอินโดนีเซียทางเศรษฐกิจโดยตะวันตก

ในด้านเศรษฐกิจภายใน รัฐบาลของชูการ์โนให้นโยบายชาตินิยม มีการยึดธนาคารและธุรกิจของฮอลแลนด์และโอนให้กองทัพบริหารในปี ค.ศ.1958 มีการส่งเสริมธุรกิจของคนอินโดนีเซียพื้นเมืองที่ไม่ใช่คนจีน แต่ในภาคเอกชนไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ที่ทำได้คือการสร้างรัฐวิสาหกิจภายใต้การบริหารของสมาชิกพรรค P.N.I. รัฐบาลพยายามอุดหนุนอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า (Import Substitution Industries) แต่ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะขาดการลงทุน ขาดผู้บริหารมืออาชีพ และมีการปิดกั้นจากตะวันตกในเรื่องการเงิน นอกจากนี้มีการคอร์รัปชันในแวดวงรัฐบาลมากมาย⁹

สภาพเศรษฐกิจอินโดนีเซียเสื่อมลงมากในต้นทศวรรษที่ 60 ราคาผลผลิตเกษตรตกต่ำ หนี้สินของประเทศเพิ่มขึ้น และในที่สุดในปี ค.ศ.1963 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อเงินเฟ้อขึ้นสูงถึง 100% ราคาน้ำมันสูงขึ้น 6,000% และประชาชนขาดแคลนข้าว

ลัทธิปัญจศีลในยุกระบียบใหม่ของซูฮาร์โต

ในปลายเดือนกันยายนปี ค.ศ.1965 นายพลซูฮาร์โตทำรัฐประหารล้มรัฐบาลของชูการ์โน โดยใช้ข้ออ้างเท็จว่า พรรคคอมมิวนิสต์พยายามทำรัฐประหารและฆ่านายพลระดับสูง 6 คน¹⁰ การทำรัฐประหารครั้งนี้ของนายพลซูฮาร์โตเป็นรัฐประหารที่เต็มไปด้วย

⁹ ดูปัญหาการคอร์รัปชันในยุคชูการ์โน ในเรื่องสั้นชื่อ นักชาตินิยมอันดับหนึ่งของมอคตาร์ ลูบิส, (๒๕๓๐), "รวมเรื่องสั้นของมอคตาร์ ลูบิส" แปลโดย วิทยา สุจริตชนารักษ์, มูลนิธิเสรียวโกเศศ-นาคะประทีป

¹⁰ พรรคคอมมิวนิสต์ในยุคนั้นกำลังทำแนวร่วมกับชูการ์โนตามอุดมการณ์ลัทธิสตาลิน จึงไม่มีความต้องการที่จะยึดอำนาจ

การนองเลือด คาดว่ามีการฆ่าสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ถึง 1 ล้านคนเพื่อทำลายพรรค นอกจากนี้มีการป้ายร้ายคนจีนให้เป็น “แพะรับบาป” เพื่อให้ความชอบธรรมในการฆ่าและทำร้ายร่างกายคนจีนอีกด้วย ผู้ที่สนับสนุนรัฐประหารนั้นนอกจากจะเป็นทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองทัพแล้ว มีหลายกลุ่มเช่น พ่อค้ามุสลิม ผู้ครองที่ดิน และผู้นำศาสนา โดยเฉพาะ *Nahdatul Ulama* และนักเคลื่อนไหวของ *Nahdatul Ulama* ร่วมมือกับทหารในการฆ่าคอมมิวนิสต์ นอกจากนี้อีกกลุ่มหนึ่งที่สนับสนุนการทำรัฐประหารคือพวกชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของจุดยืนสนับสนุนเผด็จการของชนชั้นนี้

หลังจากที่ยึดอำนาจสำเร็จ ซูฮาร์โต ตั้งตัวเองขึ้นมาเป็นประธานาธิบดีและประกาศใช้ “ระบบระเบียบใหม่” *New Order* หรือ *Orde Baru*

เสถียรภาพของ *Orde Baru* เกิดจากการปราบปรามคู่แข่งทางการเมืองในทุกรูปแบบ นอกจากพรรคคอมมิวนิสต์ที่ถูกปราบอย่างโหดร้ายจนไม่เหลือซากแล้ว มีการปราบและควบคุมคู่แข่งในกองทัพ เช่น กองทัพเรือและกองทัพอากาศ และมีการนำระบบหมุนเวียนผู้บัญชาการทหารในพื้นที่ต่างๆ เพื่อป้องกันไม่ให้ใครสร้างฐานอำนาจของตนเองได้ มีการแต่งตั้งญาติและเพื่อนสนิทของซูฮาร์โตในตำแหน่งหลักๆ อีกด้วย และที่สำคัญมีการกำหนดว่ากองทัพจะมีบทบาทนำในการบริหารสังคมและการป้องกันประเทศพร้อมๆ กัน คือมีสองบทบาทควบคู่กันไป (*dwi fungsi*) มีการส่งผู้บัญชาการทหารไปปกครองพื้นที่ต่างๆ คู่กับข้าราชการพลเรือน และในทุกสถานที่ทำงานและโรงงานจะมีนายทหารนั่งคุมคนงานอยู่

ในภาคแรงงาน มีการยุบสหภาพแรงงานของพรรคคอมมิวนิสต์ และบังคับให้ลูกจ้างทุกคนสังกัดสหภาพแรงงานของรัฐบาล (F.B.S.I. ซึ่งภายหลังเปลี่ยนไปเป็น S.P.S.I.)¹¹ แต่สหภาพแรงงานของรัฐบาลนี้ถือว่าเป็นสหภาพปลอม เพราะทำหน้าที่เป็นฝ่ายบุคคลมากกว่าเป็นผู้แทนของคนงาน ซึ่งไม่ต่างจากสหภาพแรงงานของรัฐในเผด็จการเวียดนาม จีน หรือสิงคโปร์ อย่างไรก็ตามในช่วงทศวรรษที่ 90 นักเคลื่อนไหวแรงงานเริ่มมีการสร้างสหภาพแรงงานอิสระขึ้นมาด้วยการหนุนช่วยจากองค์กรเอ็นจีโอ

กลุ่มการเมืองอิสลามที่เคยตั้งความหวังว่าจะเป็นใหญ่ได้เมื่อทหารปราบคอมมิวนิสต์สำเร็จแล้ว ก็ถูกเขี่ยออกไปจากศูนย์กลางอำนาจ ไม่มีการประกาศใช้รัฐอิสลามอย่างที่เข

¹¹ Vedi Hadiz, (1997), *Workers and the State in New Order Indonesia*. Routledge.

คาดหมาย และมีการจัดพรรคการเมืองต่างๆ ทุกพรรคที่ยังเหลืออยู่เข้าเป็นสามพรรค ห้ามมีพรรคอื่น สามพรรคนี้คือ (1) พรรครัฐบาลของซูฮาร์โตที่ชื่อพรรค *Golka* ซึ่งบังคับให้ข้าราชการและทหารเป็นสมาชิก¹² (2) พรรคประชาธิปไตยอินโดนีเซีย *Partai Demokrasi Indonesia* ซึ่งเกิดจากการบังคับรวมนักการเมืองทุกคนที่ไม่ใช่อิสลาม และ (3) พรรคสามัคคีพัฒนา *Partai Persatuan Pembangunan* ซึ่งบังคับรวมนักการเมืองสายอิสลาม เข้าอยู่ในพรรคเดียวกันหมด พร้อมกันนั้นมีการจัดฉาก “การหาเสียง” และ “การเลือกตั้ง” ให้ดูเหมือนมีประชาธิปไตย แต่กติกาทางการเมืองในการ “เลือกตั้ง” หรือในกลไกของสองสภา (MPR ที่เลือกประธานาธิบดี และสภาผู้แทน DPR) มีการรับประกันว่า *Golka* และประธานาธิบดีซูฮาร์โตจะชนะทุกครั้ง สถานการณ์ทางการเมืองแบบนี้ทำให้องค์กรอิสลาม *Nahdatul Ulama* และ *Masyumi* ผิดหวัง ซูฮาร์โตไม่ยอมให้ *Masyumi* พ้นตัวจากการปราบปรามสมัยซูการ์โน และในที่สุด *Nahdatul Ulama* ประกาศว่าจะไม่ยุ่งในการเมืองเลย

แนวคิดเกี่ยวกับ “มวลชนลอย” (Floating Mass) เป็นแนวคิดที่ใช้ควบคู่กับการควบคุมประชาชน ซึ่ง Ali Moertopo ผู้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาประธานาธิบดีด้านความมั่นคงและผู้ถือออกแบบหลักการเมืองของระเบียบใหม่ อธิบายว่า

“ในอดีตประชาชน โดยเฉพาะคนในหมู่บ้านต่างๆ ตกเป็นเหยื่อของผลประโยชน์แคบๆ ของพรรคการเมือง จนไม่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาชีวิตประจำวันของตนเองได้เลย สถานการณ์นี้จะเกิดขึ้นอีกไม่ได้.... เราจะต้องรณรงค์ให้ชาวบ้านเลิกสนใจแนวคิดทางการเมืองที่แบ่งแยกชาติ โดยการจำกัดกิจกรรมทางการเมืองไว้ในระดับท้องถิ่นเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อปลดแอกประชาชนจากการถูกใช้โดยพรรคการเมืองและการเป็นสมาชิกพรรคใดพรรคหนึ่ง....

¹² จริงๆ แล้วชนชั้นปกครองอ้างว่า *Golka* ไม่ใช่ “พรรคการเมือง” แต่เป็น “กลุ่มที่มีบทบาททางสังคม” (Functional Group) ทั้งนี้เพื่อสร้างภาพว่า *Golka* เป็นกลางและไม่ยุ่งในเรื่องความแตกแยกทางการเมือง

‘มวลชนลอย’ หมายถึงประชาชนที่ไม่ถูกผูกมัดไว้กับพรรคการเมือง
ซึ่งจะเป็นประโยชน์กับการพัฒนาประเทศ¹³

ในช่วงหลังๆ ของการปกครองเผด็จการซูฮาร์โตหลังจากที่อยู่มาถึงยี่สิบปี มีการ
เล่นประเด็นศาสนาอิสลามอีกครั้งเพื่อเสริมความชอบธรรมของรัฐบาลที่เสื่อมลง ซูฮาร์โต
ให้ Habibie (ฮาบีบี) ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมงานสนิทและเป็นรัฐมนตรีกระทรวงเทคโนโลยี
สร้างองค์กร “สมาคมปัญญาชนอิสลาม” (I.C.M.I.) ขึ้นมาเพื่อสร้างภาพความเป็นอิสลาม
ของซูฮาร์โต องค์กรนี้ใกล้ชิดกับองค์กรอิสลาม *Muhammadiyah* ของ Amien Rais

นอกจากการปราบปรามคู่แข่งและการจัดการกับระบบประชาธิปไตยแล้ว เผด็จการ
ของซูฮาร์โตต้องสร้างความชอบธรรมในสายตาประชาชนด้วยการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและ
พัฒนาประเทศ มีการหนุนช่วยมหาศาลจากสหรัฐและตะวันตกโดยตั้งกองทุนระหว่างประเทศ
Inter-governmental Group on Indonesia (I.G.G.I.) เพื่อช่วยระบายเงินช่วยเหลือ
เข้ามาในประเทศ คาดว่าในยุคแรกๆ 30% ของงบประมาณรัฐบาลซูฮาร์โตมาจากกองทุนนี้

อีกสิ่งหนึ่งที่ช่วยในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของอินโดนีเซียในฐานะที่เป็นประเทศ
ผลิตน้ำมัน คือการเพิ่มขึ้นของราคาน้ำมันถึงสิบเท่าในตลาดโลกในปลายทศวรรษที่ 60
ต้นทศวรรษที่ 70

ทั้งๆ ที่ซูฮาร์โตเป็นนายพลฝ่ายขวาที่ต่อต้านและปราบปรามคอมมิวนิสต์และเป็น
ที่รักใคร่ของตะวันตก แต่ในนโยบายเศรษฐกิจ เราไม่ควรเข้าใจผิดว่า ซูฮาร์โตแตกต่างไป
จากซูการ์โน เพราะยังมีการใช้นโยบายที่อาศัยรัฐและรัฐวิสาหกิจแทนการใช้ตลาดเสรีต่อไป
รัฐวิสาหกิจที่สำคัญที่สุดคือบริษัทน้ำมัน นอกจากนี้มีการส่งเสริมให้ตั้งรัฐวิสาหกิจเพื่อ
สร้างเครื่องบินอีกด้วย และในการใช้รัฐเพื่อควบคุมเศรษฐกิจ ซูฮาร์โตก็ไม่ต่างจากซูการ์โน
ในแง่ของการคอร์รัปชันผ่านการแต่งตั้งญาติมิตรเพื่อนฝูงเข้าไปบริหารธุรกิจเหล่านี้

ในช่วงกลางทศวรรษที่ 80 อินโดนีเซียประสบวิกฤตเศรษฐกิจและปัญหาหาคา
น้ำมันตกต่ำ นักวิชาการสายเสรีนิยมขององค์กรระหว่างประเทศมีคำแนะนำว่า ต้องแปรรูป
รัฐวิสาหกิจและลดการพึ่งพาน้ำมัน มีการส่งทีมที่ปรึกษาสายเสรีนิยมเข้ามาจากมหาวิทยาลัย
Harvard และ Berkeley ในสหรัฐ แต่อย่างไรก็ตาม มีหลายฝ่ายในรัฐบาลที่ไม่ต้องการ

¹³ David Bourchier & Vedi Hadiz, (2003), *Indonesian Politics and Society. A Reader*. Routledge
Curzon. หน้า 48

เปิดเสรีเต็มที่ตามกลไกตลาด โดยเฉพาะรองประธานาธิบดี Habibie ดั่งนั้นการเปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเท่าไร

การตีความปัญญาศีลาใหม่

ลักษณะอันหนึ่งของการแสวงหาความชอบธรรมของชนชั้นปกครองทั่วโลกท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง คือข้ออ้างของผู้ปกครองชุดใหม่ว่า ยึดถือหลักการและลัทธิดั้งเดิมของชาติโดยไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างที่ดีคือ กรณีสตาลินในรัสเซีย ซึ่งอ้างว่าตนปกครองตามแนว “มาร์กซ์-เลนิน” ทั้งๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงจุดยืนโดยสิ้นเชิงสำหรับรัฐประหารของนายพลซูฮาร์โตในปี ค.ศ.1965 ก็เหมือนกัน มีการอ้างว่าทำรัฐประหาร “เพื่อปกป้องความบริสุทธิ์ของลัทธิปัญญาศีลา” แต่ในความเป็นจริงมีการดัดแปลงตีความต่างออกไปจากสมัยซูฮาร์โต

เนื่องจากรัฐประหารซูฮาร์โตสามารถทำลายพรรคคอมมิวนิสต์และสามารถเฉี่ยฝ่ายนักการเมืองมุสลิมออกไปในจุดขายชอบของพื้นที่การเมือง โดยอาศัยอำนาจของกองทัพและการสนับสนุนทางเศรษฐกิจจากตะวันตก ซูฮาร์โตไม่จำเป็นต้องใช้ปัญญาศีลาเพื่อประนีประนอมเอาใจนักชาตินิยม พรรคคอมมิวนิสต์ และชาวอิสลามอีกต่อไป ตรงกันข้ามปัญญาศีลาเปลี่ยนไปเน้นหนักในการเป็นมาตรฐานทางการเมืองว่าใครจงรักภักดีต่อรัฐบาลหรือไม่ ทุกองค์กร ทุกพรรค ทุกสมาคม ต้องประกาศว่ามีแนวคิดแบบปัญญาศีลาไม่เช่นนั้นก็จะถูกปราบ พวกฝ่ายซ้ายและผู้ที่ต้องการประชาธิปไตยจะถูกตราหน้าว่ามีความคิดนอกกรอบปัญญาศีลาและเป็นศัตรูของชาติ คล้ายๆ กับการใช้ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ในไทย

“ยุคระเบียบใหม่คือการสร้างระเบียบในชีวิตทั้งหมดของ ประชาชน ชาติ และรัฐ
ที่กลับสู่การบังคับใช้ปัญญาศีลาในลักษณะบริสุทธิ์ และกลับสู่รัฐธรรมนูญปี 1945....
ในอดีตการตีความปัญญาศีลาและรัฐธรรมนูญ 1945 ผิดเพี้ยนไป
ด้วยการใช้แนวคิด ‘นาซาคอม’ ที่พยายามรวมลัทธิคอมมิวนิสต์กับปัญญาศีลา
ลัทธิคอมมิวนิสต์ที่ใช้วัตถุนิยมวิทยาศาสตร์ต่อต้านความเชื่อในพระเจ้า
แต่ปัญญาศีลาประกาศความเชื่อในพระเจ้า
ศาสนาถูกบิดเบือนเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง...

จุดยืนอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ ถูกทำลายด้วยคำสอนเกี่ยวกับความขัดแย้ง และการต่อสู้ทางชนชั้น...

รัฐอินโดนีเซียปฏิเสธว่ามีชนชั้น เราจะไม่มีวันถูกแบ่งแยกทางชนชั้น"

ประธานาธิบดี ซูฮาร์โต 1967¹⁴

1) ความเชื่อในพระเจ้า

ถูกใช้เป็นเครื่องวัดว่าใครเป็นคอมมิวนิสต์และศัตรูของชาติ เพราะคอมมิวนิสต์เป็นผู้ที่ไม่เชื่อในพระเจ้า หลักการนี้ใช้ขีดเส้นประกาศว่าในสังคมไม่มีพื้นที่สำหรับฝ่ายซ้ายอีกต่อไป ในขณะที่เดียวกันหลักปรัชญาศาสนาใช้เป็นข้ออ้างของรัฐบาลว่าไม่ได้เป็นศัตรูกับอิสลาม ทั้งๆ ที่ไม่มีการให้อำนาจทางการเมืองให้สายอิสลามเลย

2) มนุษยธรรม

มีการลดประเด็นที่กล่าวถึงอินโดนีเซียในฐานะที่เป็นชาติอารยะในประชาคมสากล มนุษยธรรมในยุคระเบียบใหม่กลายเป็นเรื่องของการสามัคคีกัน ไม่ขัดแย้ง ไม่ทะเลาะเพื่อชาติ ซึ่งแน่นอนหมายถึงการไม่คัดค้านหรือคิดต่างจากรัฐบาล รูปแบบการจัดฉากละครการเลือกตั้งที่ไม่มีความขัดแย้งถือว่าเป็น "มนุษยธรรม" ในยุคระเบียบใหม่

3) ความเป็นชาติอันหนึ่งอันเดียวกัน

หลักการนี้ใช้บังคับรวบรวมศูนย์ประเทศอย่างเคร่งครัด มีการใช้กำลังทหารปราบปราม ขบวนการแบ่งแยกดินแดนใน อาเจะห์และอิเรียน อย่างโหดร้าย นอกจากนี้มีการส่งกองทัพอินโดนีเซียเข้าไปยึดเกาะติมอร์ตะวันออกที่เคยเป็นอาณานิคมของโปรตุเกส และมีการใช้ทหารฆ่าฟันล้างเผ่าพันธุ์ชาวพื้นเมืองที่ขัดขืนอย่างต่อเนื่อง

4) ประชาธิปไตยในรูปแบบอินโดนีเซีย

ในลักษณะที่คล้ายๆ ยุคซูการ์โน มีการใช้ข้ออ้างว่า "ประชาธิปไตยแบบอินโดนีเซีย" ซึ่งเราจะต้องเข้าใจว่าเป็นเผด็จการ จะเหมาะสมกับสังคมอินโดนีเซียมากกว่าประชาธิปไตย ซึ่งถูกนิยามว่าเป็นความคิดของตะวันตกของคนต่างชาติ แต่ที่แตกต่างออกไปจากยุคซูการ์โน คือเผด็จการซูฮาร์โตจะถืออำนาจเบ็ดเสร็จผ่านการจัดฉากละครประชาธิปไตย

¹⁴ David Bourchier & Vedi Hadiz, (2003), พึงอ้าง, หน้า 37

ผ่านการควบคุมสถาบันทางการเมืองทั้งหมด และผ่านการใช้ทหารปกครองทุกภาคส่วน และระดับของสังคม

อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังๆ ของการปกครองระเบียบใหม่ อับดุลเราะห์มัน วาฮิด (Abdurrahman Wahid) ผู้นำองค์กร Nahdatul Ulama ได้เสนอว่า

“ผู้นำรัฐเสนอข้อว่าปัญหาศีลปฏิบัติเสรีประชาธิปไตยเสรีนิยม
แต่ยังไม่มีใครสำรวจว่าคนส่วนใหญ่ในประเทศมีความคิดอย่างไรต่อประชาธิปไตย
เสรีนิยม...”

ประชาธิปไตยเสรีนิยมมีปรัชญาที่เชิดชูสิทธิมนุษยชนและความเท่าเทียมทาง
กฎหมายสำหรับพลเมือง...

และมีการปกป้องบุคคลที่มีความคิดต่างจากคนส่วนใหญ่

พูดง่ายๆ ประชาธิปไตยเสรีนิยมมีค่านิยมที่สนับสนุนสังคมอารยะ...

เรานิยามทั้งปัญหาศีลและประชาธิปไตยเสรีนิยมได้พร้อมๆ กัน”¹⁵

5) ความเป็นธรรมทางสังคม

การนิยามความเป็นธรรมทางสังคมในยุคระเบียบใหม่จะไม่ใช้กรอบของฝ่ายซ้ายที่
เน้นการลดความเหลื่อมล้ำและการสร้างความเท่าเทียม สำหรับซูฮาร์โต ความเป็นธรรม
ทางสังคมเกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งจะนำไปสู่ความสงบสุขถ้วนหน้า และในความ
เป็นจริงซูฮาร์โตสามารถพัฒนาเศรษฐกิจด้วยความช่วยเหลือจากตะวันตกและการใช้น้ำมัน
อย่างที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว อย่างไรก็ตาม การตีความแบบนี้มีจุดอ่อนเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ
ภายหลังหรือเมื่อประชาชนคนจนมองว่าสถานภาพของตนเองไม่ได้พัฒนาเลย เราไม่ควร
ลืมว่าเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การล้มเผด็จการซูฮาร์โตโดยมวลชนในปี ค.ศ.1998 คือวิกฤต
เศรษฐกิจเอเชีย

ในยุคระเบียบใหม่ มีกลุ่มที่คัดค้านรัฐบาลและการตีความปัญหาศีลหลายกลุ่ม เช่น
“กลุ่มลงชื่อจดหมายเปิดผนึก 50 คน” (Petition of Fifty) ที่เสนอในปี ค.ศ. 1980 ว่า

“ประธานาธิบดีซูฮาร์โตตีความปัญหาศีลในทางที่ผิด

เพราะนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการข่มขู่คู่แข่งทางการเมือง

¹⁵ David Bourchier & Vedi Hadiz, (2003), พึงอ้าง, หน้า 137

แทนที่จะเข้าใจว่าปัญญาถูกสร้างขึ้นโดยผู้ก่อตั้งชาติ เพื่อสร้างความสามัคคีในประเทศ”

และ

“มีการเสนอว่าประธานาธิบดีคือตัวแทนของปัญญา
ดังนั้นใครคัดค้านประธานาธิบดีถือว่าคัดค้านปัญญา”¹⁶

ลัทธิปัญญาในยุครัฐ Reformasi

วิกฤตเศรษฐกิจเอเชียที่เริ่มต้นในปี ค.ศ.1997 มีผลทำให้การผลิตในอินโดนีเซีย ลดลง 10% ในปี ค.ศ.1998 และอีก 4-6% ในปี ค.ศ.1999 ธนาคาร 66 แห่งล้มละลาย อัตราเงินเฟ้อพุ่งสูง คาดว่าราคาอาหารสำหรับคนจนเพิ่มขึ้นระหว่างปี ค.ศ.1997 ถึง 1999 ถึง 133% นอกจากนี้รายได้ประชาชนคนจนลดลงโดยเฉพาะคนจนในเมือง ประชาชนต้องให้ลูกออกจากโรงเรียนเพื่อช่วยเลี้ยงครอบครัวและถึงแม้ว่าคนจนในชนบทอาจพออยู่รอดได้ แต่การที่ญาติมิตรในเมืองมีปัญหา ทำให้เขาต้องแบกรับภาระเพิ่มขึ้น¹⁷

สถานการณ์แบบนี้ และการพยายามแก้ปัญหาของประธานาธิบดีซูฮาร์โตด้วยวิธีขึ้นราคาสินค้าที่จำเป็นตามคำแนะนำขององค์กรการกองทุนระหว่างประเทศ I.M.F. โดยเฉพาะราคาเชื้อเพลิง ทำให้มีการลุกฮือล้มรัฐบาลเผด็จการ และในที่สุดนำไปสู่ระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา

อย่างไรก็ตาม เราไม่ควรเข้าใจผิดว่ากระแสล้มซูฮาร์โตเกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียอย่างเดียว เพราะในความเป็นจริงมีการเคลื่อนไหวคัดค้านรัฐบาลจากนักศึกษา สหภาพแรงงาน เอ็นจีโอ และปัญญาชน อย่างต่อเนื่องมานาน แต่บ่อยครั้งอาจเป็นการเรียกร้องประเด็นปัญหาเดียว เช่น เรื่องค่าแรง ที่ดิน หรือปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งที่น่าสนใจคือวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียและการเรียกร้องให้ปฏิรูปการเมืองเผด็จการที่เต็มไปด้วยการคอร์รัปชัน (ขบวนการ Reformasi) นำไปสู่การเชื่อมโยงประเด็นเศรษฐกิจและการเมืองเข้าด้วยกันอย่างชัดเจน และสร้างความมั่นใจในขบวนการภาคประชาชนมากขึ้น

¹⁶ David Bourchier & Vedi Hadiz, (2003), *ฟังก้าง*, หน้า 127.

¹⁷ C. Manning & P. Van Diermen, (2000), Eds. *Indonesia in transition. Social aspects of reformasi and crisis*. Zed Books.

เช่น ที่เมือง Medan ในเกาะสุมาตรา ชาวนา 2,000 คนเดินขบวนเรียกร้องที่ดินคืนจากรัฐบาล เป็นต้น

การเลือกตั้งเสรีที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกหลังการล้มเผด็จการในปี ค.ศ.1999 แสดงให้เห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่สนับสนุนพรรคประชาธิปไตยอินโดนีเซีย P.D.I.-P. ของเมกาวาตี ลูกสาวของซูการ์โน ส่วนพรรคแนวศาสนาอิสลามแตกแยกออกเป็นหลายๆ พรรคของคนที่เคยสังกัด *Nahdlatul Ulama* หรือ *Muhammadiyah* และพรรคเหล่านี้ถ้านับรวมกันแล้วก็ได้คะแนนเสียงทั้งหมดแค่ 40% ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในเรื่องการเมืองชาวอินโดนีเซียจำนวนมากไม่ได้มองในกรอบอิสลาม อีกสิ่งหนึ่งที่น่าสนใจคือพรรค *Golka* ซึ่งเป็นอดีตพรรครัฐบาลของซูฮาร์โต และมีฐานเสียงในหมู่ข้าราชการและทหาร ก็ยังสามารถรักษาเสียงได้บ้าง ถึงแม้ว่าจะน้อยกว่าพรรคประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม การบริหารบ้านเมืองที่ล้มเหลวโดยสิ้นเชิงของนักการเมืองที่เคยเป็นฝ่ายค้านในสมัยซูฮาร์โต เช่น เมกาวาตี หรือ อับดุลร๊ะห์มัน วาฮิด นำไปสู่การเพิ่มคะแนนนิยมในพรรค *Golka* และความแตกแยกในพรรคอื่น จนในที่สุดอดีตนายพล Susilo Bambang Yudhoyono (ซูซิล บัมบัง ยูดโยโน) ของพรรค *Golka* ได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีในปี ค.ศ.2004

ในประเด็นเรื่องลัทธิปัญญาศีลา เราสามารถสรุปได้ว่าในยุคต้นๆ ของ Reformasi ทุกพรรคการเมืองต้องการลดความสำคัญของปัญญาศีลา เพราะมองว่าเป็นลัทธิที่ผูกพันกับการควบคุมสังคมในยุคเผด็จการซูฮาร์โต อย่างไรก็ตาม ในปี ค.ศ.2006 ประธานาธิบดี Susilo Bambang Yudhoyono ได้เสนอว่า ควรจะกลับไปสู่ปัญญาศีลาในรูปแบบยุคซูการ์โนที่สะท้อนความเท่าเทียมระหว่างพลเมืองอินโดนีเซียที่มีเชื้อชาติและความเชื่อที่แตกต่างกัน

“เราควรใช้ปัญญาศีลาเพื่อเป็นรากฐานการปฏิรูป เราไม่ควรละทิ้งค่านิยมเก่า เราควรจะขยันกระตือรือร้นในการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน และความเป็นธรรม ภายใต้กรอบคิดเดิม เราไม่ต้องหาลัทธิใหม่”¹⁸

แต่หลายคนตีความว่าคำพูดนี้เป็นการคัดค้านกลุ่มอิสลามที่พยายามเสนอให้นำกฎหมายอิสลามมาใช้ในอินโดนีเซีย แทนที่จะเป็นการรื้อฟื้นปัญญาศีลาอย่างเคร่งครัด

¹⁸ น.ส.พ. *Jakarta Post*, 2/6/2006

Communitarianism (ประชาคมนิยม) ในสิงคโปร์

ในปี ค.ศ.1950 ลี กวน ยู (Lee Kuan Yew) อดีตทนายกฎหมายแรงงานที่จบการศึกษาจากอังกฤษพบกับเพื่อนๆ นักศึกษานอกว่า “เมื่ออังกฤษให้อเอกราชกับเรา อังกฤษจะเลือกพวกเรามาปกครองประเทศ เพราะอังกฤษมีแค่สองทางเลือกคือ การปล่อยให้พรรคคอมมิวนิสต์ยึดอำนาจ หรือ สถาปนารัฐมาเลยในเครือจักรภพอังกฤษ”¹⁹ ลี กวน ยูเข้าใจดีว่าฝ่ายซ้าย ทั้งพรรคคอมมิวนิสต์และพรรคสังคมนิยมสำคัญและมีอิทธิพลแค่ไหน เขาจึงแสวงหาแนวร่วมกับกลุ่มฝ่ายซ้ายที่ไม่สังกัดพรรคคอมมิวนิสต์เพื่อแข่งกับพรรคคอมมิวนิสต์ และเพื่อสร้างฐานเสียงมวลชนในการชักชวนให้อังกฤษให้ความสำคัญกับเขา

ในปี ค.ศ.1954 ลี ก่อตั้งพรรค *Peoples Action Party – P.A.P.* หรือ “พรรคกิจประชา” โดยใช้ฐานมวลชนในยุคแรกจากสายสังคมนิยม ในขณะเดียวกัน ลี ได้สร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกับทหารและหน่วยราชการลับของอังกฤษเพื่อให้อังกฤษไว้วางใจเขามากขึ้น ต่อมาในปี ค.ศ.1959 พรรค P.A.P. ชนะการเลือกตั้ง และในระหว่างที่ถืออำนาจอยู่ 4 ปีแรก ลี ใช้อำนาจรัฐในการปราบปรามฝ่ายซ้ายทุกชีกรวมถึงซีกที่เคยเป็นฐานของ P.A.P. พร้อมๆ กันนั้น มีการสร้างฐานมวลชนใหม่ของพรรคในหมู่ข้าราชการ

ในทศวรรษที่ 60 และ 70 พรรค P.A.P. ครองอำนาจอย่างต่อเนื่องผ่านมาตรการเผด็จการที่กีดกันฝ่ายค้านในระบบการเมือง ถึงแม้ว่าจะมีการเลือกตั้งเป็นประจำ แต่เป็นเพียงละครเลือกตั้งเพื่อสร้างภาพเท่านั้น นอกจากมาตรการเผด็จการแล้ว รัฐบาลของลี อาศัยความชอบธรรมจากการพัฒนาสิงคโปร์เป็นประเทศพัฒนา และการจัดระบบสวัสดิการถ้วนหน้าให้พลเมืองซึ่งทำได้ง่ายกว่าที่อื่น เพราะทั้งประเทศเป็นเพียงเมืองเดียวบนเกาะเล็กๆ ที่มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการเงินและการค้าในเอเชียแห่งหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษที่ 80 เริ่มมีปัญหาเศรษฐกิจมากขึ้นและประชาชนเริ่มอึดอัดกับระบบการปกครองที่ควบคุมทุกแรงของชีวิต ตั้งแต่เรื่องในครัวเรือนถึงเรื่องในที่ทำงาน²⁰ ในการเลือกตั้งช่วงนี้ พรรครัฐบาลได้รับคะแนนเสียงลดลงเหลือแค่ 60%

¹⁹ Chris Tremewan, (1994), *The political economy of social control in Singapore*. St. Martin's Press.

²⁰ มีกฎหมายลงโทษผู้ที่ไม่ชักโครกหลังใช้ส้วม มีการห้ามเคี้ยวหมากฝรั่ง และห้ามใช้ปากในเพศสัมพันธ์ เป็นต้น!!

ทั้งๆ ที่มีกติกาต่างๆ ที่ให้เปรียบกับ P.A.P. เสมอ ดังนั้นรัฐบาลสิงคโปร์จึงพยายามเสนอ “ลัทธิประชาคมนิยม” เพื่อรณรงค์ความสามัคคีและความจงรักภักดีต่อรัฐ²¹

เนื้อหาหลักของลัทธิประชาคมนิยมคือการเน้น “ส่วนรวม” แทน “ปัจเจก” ซึ่ง ลีควนยูเสนอมาตลอดว่า ปัจเจกนิยมเป็น “แนวคิดตะวันตก” ความคิดของลีควนยูอันนี้ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสายคิด “ค่านิยมเอเชีย” (Asian Values) ที่มองว่าประชาธิปไตยเสรี เป็นแนวคิดตะวันตกที่ไม่เหมาะสมกับเอเชีย อย่างที่เราเคยพิจารณาแล้วในการถกเถียงนิยาม ประชาธิปไตยของปญจศีลา แต่จุดอ่อนของแนวคิดนี้คือมันเป็นเพียงข้ออ้างในการใช้ มาตราการเผด็จการของชนชั้นปกครอง และบ่อยครั้งประชาชนเอเชียก็จะลุกขึ้นล้ม เผด็จการเพื่อสร้างประชาธิปไตยเสรี นอกจากนี้การเสนอว่าสังคมตะวันตกเน้นความเป็น ปัจเจกเป็นการมองข้ามวัฒนธรรมรัฐสวัสดิการในยุโรปตะวันตก และเป็นการเสนอความคิด ที่ขัดแย้งกับพวกที่ใช้วัฒนธรรมเอเชียมาอธิบายความไม่เป็นประชาธิปไตยของสังคมเอเชีย อีกด้วย เพราะเราจะได้ยินนักวิชาการบางคนอธิบายว่า คนไทยชั้นล่างไม่รู้จักรวมกลุ่มกัน เพราะมี “วัฒนธรรมปัจเจก” ซึ่งทำให้ต้องฟังผู้อุปถัมภ์

องค์ประกอบของประชาคมนิยม (Communitarianism)

ประชาคมนิยมหรือ Communitarianism มีการพูดถึงก่อนหน้านี้โดยนักสังคม วิทยาฝ่ายขวาของสหรัฐชื่อ Amita Etzioni ในหนังสือ “*The Spirit of Community*” (วิญญาณแห่งชุมชน) โดยที่ Etzioni มองว่าสังคมสหรัฐมีเสรีภาพมากเกินไปแต่ขาด เรื่องหน้าที่ของพลเมือง²² สภาพแบบนี้นำไปสู่ปัญหาครอบครัวแตกสลาย อาชญากรรม และการใช้ยาเสพติด ทางออกสำหรับ Etzioni ไม่ใช่การสร้างความเป็นธรรมและยกระดับ พลเมืองด้วยรัฐสวัสดิการ แต่เป็นการเชิดชูบทบาทของสถาบันครอบครัวแทน

ประชาคมนิยมที่เสนอกันในสิงคโปร์มีองค์ประกอบหลัก ดังนี้คือ

1. **ต้องเชิดชูสังคมเหนือปัจเจก ชนิตเหนือชุมชน** – ดังนั้นเราตีความได้ว่าพวกที่ เป็นฝ่ายค้านกลายเป็นศัตรูของชาติและสังคมไปโดยอัตโนมัติเพราะถูกป้ายร้าย

²¹ Chua Beng-Huat, (1995), *Communitarian Ideology and democracy in Singapore*. Routledge.

²² พวกเผด็จการแต่ไหนแต่ไรชอบพูดซ้ำแล้วซ้ำอีกว่า เรามีเสรีภาพอย่างเดียวไม่ได้ ต้องคำนึงถึงหน้าที่ด้วย นี่คือคำพูดของผู้ใหญ่ไทยที่ผู้เขียนได้ยินมาบ่อยแต่เด็กในยุคเผด็จการสฤษดิ์-ถนอมและมักถูกใช้เพื่อ ลักถักกันข้อเรียกร้องให้มีประชาธิปไตย

ว่า “เป็นพวกที่เอาแต่ใจตัวเอง” แนวคิดนี้สอดคล้องกับการตีความ “ประชาธิปไตย บัญญัติ” ของเผด็จการซูฮาร์โตในอินโดนีเซีย²³

2. **สถาบันครอบครัวคือรากฐานของสังคม** - ซึ่งเป็นแนวอนุรักษ์นิยมที่โยนภาระทางบ้านทุกอย่างให้ปัจเจกแทนที่จะเป็นภาระของรัฐหรือสังคม และผู้ที่รับภาระหนักสุดคือสตรี ที่สำคัญคือการเน้นสถาบันครอบครัว เป็นแนวจารีตที่ชวนให้ประชาชนเคารพผู้ใหญ่
3. **การตัดสินใจในสังคมหรือการเมืองกระทำไปด้วยวิธีสรุปเป็นเอกฉันท์ (Consensus)** - ซึ่งเราพบวิธีนี้ของเผด็จการในหลักปรัชญา ในสังคมมนุษย์ไม่มีทางที่ทุกคนจะมองอะไรด้วยมุมมองเดียวกัน การเสนออะไรเป็นเอกฉันท์ในทุกกรณี จึงเป็นการกดดันให้ฝ่ายค้านเงียบ ไม่กล้าแสดงออกเท่านั้นเอง เหมือนการพูดว่า “คนไทยทุกคนรักในหลวง ถ้าไม่รักในหลวงไม่ใช่คนไทย”
4. **ต้องสร้างความสามัคคีระหว่างประชาชนที่มีเชื้อชาติและศาสนาแตกต่างกัน**
ผ่านการยอมรับความหลากหลาย - จุดยืนนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเกาะเล็กๆ อย่างสิงคโปร์ ที่มีเชื้อชาติหลักเป็นคนจีน และล้อมรอบด้วยประเทศที่มีคนเชื้อสายมาเลย์ที่นับถือศาสนาอิสลาม ไม่ว่าจะเป็นอินโดนีเซีย หรือมาเลเซีย ยิ่งกว่านั้นการเสนอจุดยืนพหุนิยมในด้านเชื้อชาติของสิงคโปร์สำคัญ เพราะชนชั้นปกครองในประเทศรอบข้างชอบปลุกระดมการเมืองเชื้อชาติเพื่อเป็นเครื่องมืออีกด้วย ดังนั้นเราจะเห็นว่าสิงคโปร์ใช้หลายภาษาเป็นภาษาทางการพร้อมๆ กัน คือ ภาษาอังกฤษ จีน มาเลย์ และอินเดียทมิฬ ประเด็นนี้น่าสนใจในกรณีที่ผู้นำไทยคัดค้านการใช้ภาษาละโว้ควบคู่กับภาษาไทยในสามจังหวัดภาคใต้ โดยอ้างว่า “เป็นสิ่งที่ประเทศอื่นไม่ทำกัน”
5. **ถ้าพลเมืองมีหน้าที่เสียสละให้สังคม สังคมก็ต้องมีระบบสวัสดิการให้ปัจเจก** - จุดยืนนี้สอดคล้องกับการใช้ระบบสวัสดิการของรัฐบาลในการแสวงหาความชอบธรรมทางการเมือง ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ของพรรค P.A.P. มาตั้งแต่แรก

²³ David Bourchier & Vedi Hadiz, (2003), อ้างแล้ว, หน้า 38 และ ซูฮาร์โต มองด้วยว่า “ประชาธิปไตย บัญญัติมีรากฐานในระบบครอบครัวอีกด้วย”

โก๊ะจ๊กตง (Goh Chok Tong) อดีตนายกรัฐมนตรีที่รับตำแหน่งหลังลีควนยู เคยเสนอว่า “ประชาคมนิยมคือลัทธิและศีลธรรมของขงจื้อที่ไม่มีแง่ของความเป็นเงิน” เพราะด้านหนึ่งของลัทธิขงจื้อคือการให้ความสำคัญกับบทบาทและหน้าที่ของคนในสังคม คำพูดนี้สะท้อนว่า รัฐบาลต้องการใช้แนวคิดจารีตจีน แต่ปรับให้ทันสมัยโดยไม่เน้นความเป็นเงินมากเกินไป

ลัทธิประชาคมนิยมแตกต่างจากปัญญาคลาสตรงที่ไม่มีฐานะอะไรทางกฎหมายและไม่มีการบังคับใช้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบเหมือนกรณีอื่นใดในเอเชีย มันเป็นเพียงความพยายามของรัฐในการรณรงค์สร้างค่านิยมเท่านั้น ซึ่งในที่สุดก็ไม่ค่อยมีผลอะไรในสังคม แต่อย่างน้อยมันทำให้เราทราบว่า ชนชั้นปกครองสิงคโปร์ต้องการรณรงค์ให้ประชาชนคิดอย่างไร เพื่อรักษาเสถียรภาพของการปกครอง

การใช้ศาสนาพุทธในลาว²⁴

ถึงแม้ว่าขบวนการปะเทดลาว²⁵ อ้างว่าเป็นคอมมิวนิสต์ตามแนว “มาร์คซิสต์” แต่เราเห็นว่ามีการใช้ศาสนาพุทธเป็นส่วนสำคัญของลัทธิการเมือง ทั้งในช่วงที่ต่อสู้เพื่อยึดอำนาจรัฐและในช่วงที่ยึดอำนาจรัฐได้แล้ว ในแง่หนึ่งเราไม่ควรแปลกใจอะไร เพราะขบวนการคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และที่อื่น หลังปี ค.ศ.1930 ล้วนแต่ใช้ลัทธิสตาลินแทนลัทธิมาร์ค ซึ่งได้อธิบายอย่างละเอียดไปแล้วในบทที่ 4 แต่การใช้ลัทธิสตาลินบ่อยครั้งนำไปสู่การต่อต้านศาสนา โดยพรรคหรือโดยรัฐบาลหลังจากที่ยึดอำนาจรัฐได้แล้ว ประเด็นที่สำคัญที่สุดในเรื่องนี้ ไม่ใช่เรื่องปรัชญาว่าสนับสนุนหรือต่อต้านศาสนา เพราะลัทธิสตาลินเป็น “ปรัชญาปลอม” ก็ว่าได้ เนื่องจากมีการอ้างว่าใช้แนวคิดมาร์คซิสต์ แต่ในทางปฏิบัติทำในสิ่งตรงข้าม ดังนั้นการคัดค้านหรือสนับสนุนศาสนาของพรรคที่ใช้แนวสตาลินกลายเป็นเรื่องของการคำนวณอย่างรัดกุมการณ่ว่า ศาสนาหรือองค์กรศาสนาเป็นคู่แข่งหรือควรนำมาเป็นแนวร่วม

²⁴ ดู Martin Stuart-Fox, (1996), *Buddhist kingdom Marxist state*. White Lotus. และ อนุรัตน์ ผันถึงภูมิ, (๒๕๔๘), “การสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของ ส.ป.ป. ลาว ระหว่าง 1975-2003” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ภาควิชาการปกครองคณะรัฐศาสตร์จุฬาฯ

²⁵ ชื่อขบวนการชาตินิยมลาวที่สังกัดพรรคคอมมิวนิสต์

ในกรณีลาว ขบวนการปะเทดลาวเลือกที่จะใช้ศาสนาพุทธเป็นเครื่องมือในการต่อสู้โดยนำพระสงฆ์มาเป็นแนวร่วม ในขณะที่ฝ่ายขวาและรัฐบาลกษัตริย์ไม่สามารถใช้ศาสนาพุทธในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ได้ ซึ่งต่างจากกรณีประเทศไทย²⁶

ประเด็นหนึ่งที่ไม่ควรลืมในกรณีลาวคือ พุทธศาสนาเป็นศาสนาของคนลาวลุ่มเป็นส่วนใหญ่ มีชาติพันธุ์อื่นๆ ในประเทศลาวอีกมากมายที่ไม่นับถือพุทธ แต่นับถือผีสาางนางไม้หรือบรรพบุรุษ ซึ่งแปลว่าขบวนการปะเทดลาวต้องหาวิธีการอื่นในการสร้างความชอบธรรมในหมู่ชนชาติอื่นๆ ที่ไม่ใช่วิธีการของศาสนาพุทธ และก็ได้สำเร็จ เพราะกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มเป็นกำลังต่อสู้สำคัญๆ ของขบวนการปะเทดลาว วิธีการอื่นที่กล่าวถึงคือการยกเลิกการดูถูกชาติพันธุ์ที่ไม่ใช่ลาวลุ่มว่าต่ำต้อยกว่า เช่น การยกเลิกใช้คำดูถูกว่าเขาเป็น “ข้า”

ทำไมขบวนการปะเทดลาวได้เปรียบเหนือรัฐบาลกษัตริย์ฝ่ายขวาในการใช้พุทธศาสนา?

ในประการแรก ฝรั่งเศสไม่ได้พัฒนาประเทศในยุคออาณานิคม ลาวจึงเป็นประเทศยากจนที่ขาดโรงเรียน หนทางในการรับการศึกษาของลูกคนจน (ที่เป็นชาย) คือการบวชเป็นพระ ดังนั้นวัดลาวจึงเต็มไปด้วยพระสงฆ์หนุ่มๆ ที่เป็นลูกคนจน ส่วนลูกคนรวยสามารถไปเรียนในโรงเรียนเอกชนแพงๆ ได้ พระสงฆ์จำนวนมากจึงเข้าใจดีว่าสังคมเต็มไปด้วยความเหลื่อมล้ำ และฝ่ายขวากับกษัตริย์ไม่ยอมแก้ปัญหานี้

ในประการที่สอง เจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสเชิดชูเจ้าลาวเพื่อเป็นเครื่องมือแต่ไม่ให้ความสำคัญกับศาสนาพุทธ เพราะมองว่าศาสนาคริสต์ดีกว่า พอมาถึงยุคสงครามกับสหรัฐ ขบวนการปะเทดลาวสามารถอ้างได้ว่าสหรัฐทิ้งระเบิดทำลายหมู่บ้านและวัดวาอารามอีกด้วย และสหรัฐเป็นอำนาจต่างชาติที่ทำแนวร่วมอย่างใกล้ชิดกับฝ่ายขวาและพวกเจ้าลาว ดังนั้นขบวนการปะเทดลาวกลายเป็นฝ่ายที่ปกป้องวัฒนธรรมพุทธของลาว

ฝ่ายคอมมิวนิสต์ลาวทำงานจัดตั้งพระสงฆ์ได้ เพราะพระสงฆ์หันมาสนใจการเมืองและสังคมท่ามกลางสงคราม มีการจัดกลุ่มศึกษาสำหรับพระและประชาชนธรรมดาในวัด เพื่อถกเถียงเรื่องปัญหาต่างๆ จนมีการตั้งคำถามในหมู่พระสงฆ์เองว่า ทำไมพระสงฆ์ไม่มี

²⁶ แต่เราไม่ควรลืมว่าในไทยก็มีพระสงฆ์ฝ่ายซ้ายที่สนับสนุนภาคประชาชนด้วย

บทบาทในการทำงานสร้างมูลค่าที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

สาเหตุสุดท้ายที่ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้เปรียบในการใช้ศาสนาพุทธคือรัฐบาลฝ่ายขวา ในยุคปี ค.ศ.1960 พยายามออกกระเียบเพื่อควบคุมคณะสงฆ์และทำให้เป็นหน่วยงานของรัฐ ซึ่งสร้างความไม่พอใจมาก ในขณะที่ขบวนการปะเทดลาวปล่อยพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตนและคิดอย่างเสรี

การที่พระสงฆ์จำนวนมากสนับสนุนขบวนการปะเทดลาวแปลว่า ขบวนการนี้มีเครือข่ายและนักปฏิบัติการตามวิถีวาทะธรรมทั่วลาว

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับศาสนาพุทธ หลังคอมมิวนิสต์ยึดอำนาจปี ค.ศ. 1975

ในช่วงแรกของการเข้ามามีการบริหารรัฐ พระสงฆ์เป็นตัวแทนสำคัญของรัฐบาลในการสื่อสารกับประชาชน โดยเฉพาะในการอธิบายนโยบายของรัฐให้ประชาชนเข้าใจ พรรคประชาชนปฏิวัติลาว มองว่าสังคมนิยมกับศาสนาพุทธมีจุดร่วมสำคัญหลายอย่าง คือ²⁷ ทั้งสองแนวคิดมีการเน้นความเสมอภาค มีการส่งเสริมการทำงานแบบรวมหมู่ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน (เช่นในหมู่คณะสงฆ์) และมีจุดมุ่งหมายในการดับทุกข์ นอกจากนี้พุทธศาสนากับลัทธิมาร์กซ์มีจุดร่วมทางปรัชญาในเรื่องวิชาวิธี (Dialectic) ที่เน้นการเปลี่ยนแปลงผ่านความขัดแย้งและความสำคัญในการมองภาพรวม แต่ในแง่สำคัญแง่หนึ่งมีจุดต่างเพราะวิชาวิธีพุทธเป็นแนวคิดนิยมด้านเดียว ต่างจากแนวคิดนิยมของมาร์กซิสต์

ในเรื่องที่พุทธศาสนาต่างจากสังคมนิยม พรรคเสนอว่า พุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวในอดีต ดังนั้นสามารถปรับตัวได้ในยุคปัจจุบัน รัฐบาลส่งเสริมให้มีการเลิกเชื่อในเรื่อง กรรม สวรรค์ หรือนรก และมีการปรับโครงสร้างองค์กรสงฆ์และแปลงวัดเป็นสหกรณ์ เพื่อรับใช้ชุมชนในการส่งเสริมการศึกษาและการรักษาพยาบาล ให้เด็กและผู้ใหญ่ โดยที่รัฐบาลจะแจกจ่ายข่าวสารให้วัด

การปรับโครงสร้างองค์กรสงฆ์เพื่ออำนวยความสะดวกในการควบคุมโดยรัฐบาล และการดัดแปลงบทบาทวัด มีผลในด้านลบสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างพรรคกับศาสนา

²⁷ เพื่อเปรียบเทียบ ควรดูแนวคิดของนักสังคมนิยมไทย เช่น สุพจน์ ด่านตระกูล, (๒๕๔๓), “พุทธศาสนากับคอมมิวนิสต์”, สำนักพิมพ์สุภาพใจ

พุทธ จำนวนพระสงฆ์ลดลงและวัดวาอารามเริ่มเสื่อมโทรม สถานการณ์นี้เกิดขึ้นในช่วงที่รัฐบาลลาวหันมาใช้มาตรการกลไกตลาดเสรี ด้วยการประกาศมติที่ 7 ในปี ค.ศ.1979 การหันไปยอมรับทุนนิยมตลาดเสรีซึ่งดูเหมือนเป็นการปฏิเสธแนวสังคมนิยม และจะนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม พร้อมกับการที่พรรคอ้างความชอบธรรมจากชัยชนะในการปลดแอกประเทศได้ยากขึ้นในหมู่คนรุ่นใหม่ที่จำประวัติศาสตร์ไม่ได้ ทำให้พรรคจำเป็นต้องหันมาใช้แนวชาตินิยมเพื่อสร้างความชอบธรรม ส่วนสำคัญของการรณรงค์แนวชาตินิยมลาวคือการเชิดชูวัฒนธรรมแบบศาสนาพุทธ

นโยบายใหม่ของรัฐบาลลาวเป็นนโยบายที่ให้เสรีภาพเต็มที่กับศาสนาพุทธและความเชื่อในศาสนาอื่นๆ เช่นผีสงนางไม้ ฯลฯ รัฐบาลส่งเสริมการฉลองประเพณีพุทธ และเชิญพระสงฆ์มาร่วมในพิธีต่างๆ ของรัฐบาล นอกจากนี้มีการแนะนำว่าสมาชิกพรรคที่เป็นชายควรไปบวชในช่วงหนึ่งของชีวิตอีกด้วย และมีการเปลี่ยนสัญลักษณ์ประจำชาติจากค้อนเคียว เป็นพระธาตุเวียงจันทน์

บางคนอาจอธิบายว่า การลดประเด็นสังคมนิยมและการกลับมาใช้ศาสนาพุทธของพรรคประชาชนปฏิวัติลาว แสดงให้เห็นว่าลัทธิสังคมนิยม “เป็นแนวคิดต่างชาติ” ที่ไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมลาว แต่การอธิบายแบบนี้มีจุดอ่อนหลายประการคือ ลัทธิสังคมนิยมหรือมาร์คซิสต์เป็นลัทธิของชนชั้นกรรมาชีพที่เกิดขึ้นทั่วโลกในยุคทุนนิยม ไม่ใช่เรื่องที่มีเฉพาะในชาติเดียว และวัฒนธรรมของแต่ละประเทศในโลกไม่ได้มีเพียงวัฒนธรรมเดียวที่แข็งแกร่งไม่เปลี่ยนแปลง มีหลายวัฒนธรรมที่แข่งขันและมีการพัฒนาตามกาลเวลาตลอด แต่ที่สำคัญที่สุดในการอธิบายปรากฏการณ์นี้คือ พรรคประชาชนปฏิวัติลาวใช้ลัทธิสตาลิน ซึ่งนอกจากจะเป็นการใช้ลัทธิมาร์คซ์ในรูปแบบที่ไร้เนื้อหา เพราะไม่สร้างสังคมนิยมจริงแล้ว ยังมีการเน้นแนวชาตินิยมอีกด้วย ดังนั้นการที่รัฐบาลลาวหันมาส่งเสริมประเพณีพุทธในยุคนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการใช้ลัทธิชาตินิยมเพื่อหวังผลประโยชน์ในการสร้างความชอบธรรมเฉพาะหน้าตัวเอง และไม่ขัดแย้งกับลัทธิสตาลิน

“ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ในไทย และเขมร

“ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” เป็นลัทธิของชนชั้นปกครองไทยและเขมร ในไทย แนวคิดนี้เริ่มปรากฏขึ้นในช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ในยุคนั้นมีจุดอ่อนเพราะการที่ กษัตริย์มีอำนาจผูกขาดในการปกครองและในทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดคำถามว่า “ชาติ” กับ “สถาบันกษัตริย์” น่าจะแยกออกจากกัน และไม่ใช่อะไรเดียวกัน²⁸ ซึ่งในยุคท้ายๆ ของระบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีหลายกลุ่มโดยเฉพาะคณะราษฎรที่ทำการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ที่มองว่าชาติสำคัญกว่ากษัตริย์ เพราะเป็นเรื่องส่วนรวมของประชาชนทุกคน ไม่ใช่ผลประโยชน์แคบๆ ของตระกูลหนึ่งหรือบุคคลหนึ่งเท่านั้น

ภายหลังปี พ.ศ.๒๔๗๕ โดยเฉพาะในยุคเผด็จการทหารต่างๆ มีการส่งเสริม “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ในรูปแบบที่ไม่ขัดแย้งกันโดยฝ่ายขวานูรักษานิยม กษัตริย์กับชาติกลายเป็นเรื่องเดียวกันสำหรับฝ่ายนี้ ลัทธินี้เป็นเครื่องมือในการโจมตีลัทธิ คอมมิวนิสต์ โดยเสนอว่า การรักชาติไทยหมายถึงการเคารพชาติ การนับถือพุทธศาสนา และการเชื่อมั่นในระบบที่มีกษัตริย์เป็นประมุข ในขณะที่พรรคคอมมิวนิสต์เสนอว่า การรักชาติไทยคือการเคารพชาติและต่อสู้กับจักรวรรดินิยมอเมริกา และแนวร่วมของ จักรวรรดินิยมที่เป็นกษัตริย์ หรือ “คักดินา”

ในเหตุการณ์นองเลือด ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๔ ฝ่ายขวา เช่น ทหาร ตำรวจ ลูกเสือชาวบ้าน กระหิงแดง และนวพล ใช้ข้ออ้างเรื่องการปกป้อง “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ในการก่ออาชญากรรมที่ธรรมศาสตร์²⁹ และเป็นที่น่าสลดใจที่มีการรื้อฟื้น แนวคิดนี้ในปัจจุบันโดยพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย³⁰ และสื่อผู้จัดการ ของสนธิ ลิ้มทองกุล โดยที่ในกรณีหลังมีการณรงค์ให้ทำร้ายร่างกายของคนที่ถูกตราหน้าว่ามอง ต่างมุมมองเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์อีกด้วย

²⁸ ดูงาน Kullada Kesboonchoo Mead, (2004), *The rise and decline of Thai absolutism*. Routledge Curzon.

²⁹ ใจ อึ๊งภากรณ์, สุรัชชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, (๒๕๔๔), “อาชญากรรมรัฐในวิกฤติการเปลี่ยนแปลง”, คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๔

³⁰ ประกาศในเวทีพันธมิตรฯ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๘ มีนาคม ๒๕๕๑

ไม่มีลัทธิการเมืองใดที่หยุดนิ่งไม่เปลี่ยนแปลงท่ามกลางการต่อสู้ทางชนชั้นและการแข่งขันแนวคิดในสังคม ดังนั้นหลังจากเหตุการณ์ที่ประชาชนลุกฮือล้มเผด็จการหรือมีการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในการเพิ่มพื้นที่ประชาธิปไตย บางส่วนของชนชั้นปกครองจำเป็นต้องปรับตัว เราจะเห็นได้ว่าการเพิ่มองค์ประกอบที่สี่เข้ามาหลัง “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” คือมีการเพิ่มคำว่า “และประชาชน”³¹ แต่น่าสังเกตว่าประชาชนยังอยู่อันดับท้ายสุด

การใช้ลัทธิ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” มีลักษณะอันหนึ่งที่คล้ายกับปรัชญาศีลในยุคคลอธูสาร์ต เพราะมีการเสนอว่าใครที่ไม่จงรักภักดีต่อแนวคิดนี้ถือว่า “ไม่ใช่คนไทย” และเป็น “ศัตรูของชาติ” เราคงจำได้ว่าในกรณีอินโดนีเซียปี ค.ศ.1980 กลุ่ม Petition of Fifty วิจารณ์การใช้ปรัชญาศีลแบบนี้ว่า “มีการเสนอว่าประธานาธิบดีคือตัวแทนของปรัชญาศีล ดังนั้นใครคัดค้านประธานาธิบดีถือว่าคัดค้านปรัชญาศีล”

ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ในเขมร

ถ้าเราวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เขมร จะพบว่าในยุคอาณานิคม ฝรั่งเศสพยายามใช้กษัตริย์เขมรเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการปกครอง ดังนั้นสำหรับผู้ที่ต้องการต่อสู้เพื่อเอกราช สถาบันกษัตริย์ไม่ค่อยมีความชอบธรรมทางการเมืองเท่าไร ในปี ค.ศ.1946 ก่อนที่เขมรจะได้รับเอกราชในปี ค.ศ.1954 เจ้านโรดมสีหนุได้ขึ้นมาเป็นกษัตริย์เขมร แต่หลังประกาศเอกราชเพียง 1 ปี ในปี ค.ศ.1955 สีหนุก็ลาออกจากตำแหน่งกษัตริย์เพื่อลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี

จะเห็นได้ว่าในสังคมการเมืองเขมร กษัตริย์ไม่ค่อยมีความสำคัญ และผู้ที่มิอำนาจมักจะเป็นนักการเมืองที่ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีแทน นี่คือสาเหตุที่สีหนุเลือกที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีแทนกษัตริย์ ในยุคต่อมาถือว่าความสำคัญของกษัตริย์ลดน้อยลงจนเกือบจะไม่มีความหมาย

ในปี ค.ศ.1970 ท่ามกลางสงครามเวียดนาม สหรัฐส่งเสริมให้นายพลลอนนอลทำรัฐประหารล้มรัฐบาลของสีหนุ เพื่อที่จะสร้างความชอบธรรมในการรุกรานเขมร สีหนุจึงต้องหนีออกนอกประเทศและไปเป็น “ประมุข” ของแนวร่วมชาติเขมร ซึ่งประกอบไปด้วย

³¹ เช่นบนป้ายหน้าค่ายทหาร

องค์กรหลักคือขบวนการ “เขมรแดง” หลังจากที่เขาได้รับชัยชนะในปี ค.ศ.1975 สี่หนกลับไปที่เขมรเพื่อหวังจะมีบทบาทอีกแต่ถูกเขมรแดงกักตัวไว้ไม่ให้มีบทบาทอะไร หลังจากที่เขาเสียชีวิตอย่างน่าเศร้าไปเนื่องจากการรุกรานของกองทัพเวียดนาม และการแต่งตั้ง ฮุนเซน เป็นนายกรัฐมนตรีในปี ค.ศ.1979 สี่หนก็ช่วยก่อตั้งพรรคนิยมเจ้าชื่อ พรรค ฟุนซินเปค (FUNCINPEC) เพื่อคัดค้านพรรคประชาชนเขมร (Cambodian People’s Party – C.P.P.) ของฮุนเซน แต่ช่วงนี้ยังมีสงครามกลางเมืองต่อไป ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากมหาอำนาจหลายฝ่าย

ในปี ค.ศ.1993 สหประชาชาติได้ประสานข้อตกลงสันติภาพในเขมรระหว่างทุกฝ่าย และจัดให้มีการเลือกตั้ง ในขณะเดียวกันมีการรื้อฟื้นระบอบกษัตริย์ให้เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญและนำคำขวัญ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” มาใช้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นคำขวัญที่มาจากการประชุมประนีประนอมกันระหว่างฮุนเซนกับ FUNCINPEC และเป็นคำขวัญที่พยายามจะขีดเส้นตัดขาดจากประวัติศาสตร์ยุคเขมรแดง หรือยุค “สังคมนิยม” อย่างไรก็ดีตาม ผู้ที่มีอำนาจจริงในสังคมยังเป็น “สมเด็จ” ฮุนเซนนายกรัฐมนตรี³² ไม่ใช่กษัตริย์สี่หน

ถ้าเราคิดถึงประเด็นอำนาจจริงของกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเห็นว่าในกรณีเขมรกษัตริย์อ่อนแอและไม่มีความหมาย ในกรณีมาเลเซียมีการหมุนเวียนกันดำรงตำแหน่งโดยสุลต่านรัฐต่างๆ ซึ่งแปลว่าเกือบจะไม่มีความหมายอะไรในสังคมเช่นกันยกเว้นกรณีวิกฤตจริงๆ ในสองกรณีที่กำลังกล่าวถึงนี้มีประมุขในเชิงสัญลักษณ์ที่ไร้อำนาจ

สรุป

ลัทธิการเมืองของชนชั้นปกครองมีวัตถุประสงค์ที่จะควบคุมประชาชน การควบคุมดังกล่าวจะต้องอาศัยทั้งการสร้าง ความชอบธรรมและความศรัทธาในหมู่ประชาชน และการข่มขู่ให้ประชาชนกลัวที่จะกบฏ นอกจากนี้ลัทธิการเมืองช่วยในความพยายามที่จะจัดตั้งมวลชนผู้ถูกปกครองในรูปแบบองค์กรภายใต้อำนาจของชนชั้นปกครองเพื่อแข่งกับ

³² คำว่า “สมเด็จ” ในที่นี้มีความหมายเหมือน “ท่าน” ตอนนั้นโดยการแล้วเขมรมีนายกรัฐมนตรีสองคนคู่กันคือ ฮุนเซนกับเจ้ารณฤทธิ์ หัวหน้าพรรค FUNCINPEC แต่ในทางปฏิบัติฮุนเซนเป็นใหญ่

การจัดตั้งและนำตนเองอย่างอิสระของภาคประชาชน

ลัทธิที่มีประสิทธิภาพ นอกจากจะชักชวนให้ประชาชนจงรักภักดีแล้ว ยังต้องมีองค์ประกอบที่กล่าวถึงศีลธรรมและความเป็นธรรมของสังคมอีกด้วย เพื่อสอดคล้องกับความใฝ่ฝันของประชาชน แต่บ่อยครั้งลัทธิของชนชั้นปกครองอาจเป็นนามธรรม เพื่อพยายามครองใจประชาชน โดยที่อาจมีผลต่อชีวิตประจำวัน หรือนโยบายการบริหารเศรษฐกิจน้อย

โดยส่วนใหญ่แล้วลัทธิของชนชั้นปกครองจะเชิดชูความสามัคคี คัดค้านความขัดแย้งทางชนชั้น โดยเสนอว่า ความขัดแย้งเป็นแนวคิดของพวกเขา “นอกรีต” มีการคัดค้านการแบ่งแยกดินแดน “เพราะทำลายชาติ” และมักจะมีการใช้แนวคิดจารีตที่เชิดชูสถาบันครอบครัวและสอนให้ประชาชนเคารพผู้ใหญ่เพื่อให้จงรักภักดีต่อผู้ปกครองประเทศ

ในกรณีที่ชนชั้นปกครองเบี่ยงเบนความต้องการของประชาชนที่จะมีสิทธิ เสรีภาพ และประชาธิปไตย จะมีการสร้างความชอบธรรมกับอำนาจเผด็จการผ่านแนวคิด “คำนิยมเอเซีย”

ในบทนี้ไม่ได้กล่าวถึงลัทธิการเมืองของชนชั้นปกครองในมาเลเซียและเวียดนาม เพราะมีการอธิบายประเด็นนี้แล้วในบทที่ 3, 4 และ 7

• • • • •

รัฐหรือตลาด?

ชวนผู้อ่านร่วมขบคิด ประเด็นถกเถียงจากบทนี้

- รูปแบบการบริหารของระบบทุนนิยม มีกี่รูปแบบ?
- นักเศรษฐศาสตร์ที่ขึ้นชอบในทุนนิยมให้ความสำคัญกับรัฐ มากน้อยแค่ไหน?
- “ทุนนิยมโดยรัฐ” ในเวียดนามล้มเหลวเพราะไม่ได้ให้แรงจูงใจแก่พลเมือง หรือมีสาเหตุอื่น?
- ลาวใช้ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม หรือไม่?
- ปัญหาเศรษฐกิจเวียดนามแก้ไขได้โดยการหันหน้าเข้าสู่ตลาด จริงหรือไม่?
- วิกฤตแห่งความศรัทธาในเสรีนิยม เกิดจากอะไร และเกิดในยุคไหน?
- วิกฤตเศรษฐกิจเอเชียปี พ.ศ.๒๕๔๐ เกิดจากความล้มเหลวของรัฐ หรือตลาด?
- วิกฤตเศรษฐกิจโลกปี ค.ศ.2008 เกิดจากความล้มเหลวของรัฐ หรือตลาด?
- วิกฤตเหล่านี้เป็นวิกฤตของระบบการเงิน หรือวิกฤตอัตราค่าไ้ ในการผลิตอุตสาหกรรม?
- การคอร์รัปชั่นในธุรกิจเป็นปัญหาเฉพาะของเอเชีย หรือไม่?
- เศรษฐกิจเอเชียขยายตัวอย่างน่ามหัศจรรย์ก่อนวิกฤต จริงหรือไม่?
- อัตราค่าจ้างโดยเฉลี่ยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่ำเกินไปหรือไม่?
- การเพิ่มระดับเทคโนโลยีควรอาศัยนโยบายชาตินิยม หรือเสรีนิยม?
- ทางออกในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ มีตัวเลือกมากกว่าแค่การใช้กลไกตลาดเสรี หรือการใช้รัฐในระบบทุนนิยม หรือไม่?

ถ้าเราพิจารณาการบริหารเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน เราจะเห็นว่าเป็นการผสมผสานการใช้รัฐและกลไกตลาดมาตลอด แต่ความเข้าใจผิดโดยหลักเกิดจากแนวคิดที่มองอย่างกลไกและผิวเผินว่า “ทุนนิยมต้องใช้ตลาดเสรี” และ “คอมมิวนิสต์ต้องใช้รัฐในการบริหารเศรษฐกิจ” เพราะในความเป็นจริง ภายในทฤษฎีเศรษฐกิจกระแสหลักของทุนนิยม มีการถกเถียงกันระหว่างสองรูปแบบการบริหารทุนคือ รูปแบบตลาดเสรี (Free Market) กับรูปแบบรัฐนำ (State-led Economic Management)¹ และในประเทศที่เคยเรียกตัวเองว่า “คอมมิวนิสต์” เช่น รัสเซีย จีน หรือเวียดนามออกตั้งแต่สมัยสตาลิน ก็ยังมีการใช้ระบบทุนนิยมในรูปแบบพิเศษอีกรูปแบบหนึ่งที่บริหารผูกขาดโดยรัฐ คือระบบ “ทุนนิยมโดยรัฐ” (State Capitalism)² นั่นเอง ดังนั้นเราจึงสามารถพูดได้ว่า ในโลกมีสามรูปแบบในการบริหารทุนนิยม

การถกเถียงระหว่างแนวตลาดเสรีกับแนวรัฐนำ เป็นข้อถกเถียงที่เราพบในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยอาณานิคมถึงสมัยนี้ ประเด็นหลักคือการเถียงกันเรื่องประสิทธิภาพของกลไกตลาดว่าสามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์หรือไม่ สำหรับผู้ที่มองว่ากลไกตลาดมีปัญหาจะมีการเสนอว่าต้องใช้รัฐในการควบคุม ฝั้นหรือยกเลิกกลไกตลาดไปเลย ตัวอย่างเช่นข้อถกเถียงเรื่องการค้าเสรี การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ต้นเหตุของวิกฤตเศรษฐกิจ การใช้รัฐพยุงราคาน้ำมันหรืออาหาร หรือรูปแบบต่างๆ ของสวัสดิการสังคม เป็นต้น

นอกจากทุนนิยมสามรูปแบบแล้ว ยังมีระบบ “สังคมนิยม” (Socialism) ซึ่งเป็นรูปแบบเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในรัสเซียหลังการปฏิวัติปี ค.ศ.1917 แต่ถูกทำลายลงโดยสตาลินในปี ค.ศ.1928 รูปแบบเศรษฐกิจสังคมนิยมเน้นหนักในเรื่องของการยกเลิกกลไกตลาดและการแข่งขัน ยกเลิกชนชั้นขึ้นที่เป็นการแบ่งมนุษย์ระหว่างคนกลุ่มน้อยที่คุมปัจจัยการผลิต

¹ Nigel Harris, (1988), *The end of the Third World*. Penguin.

² Tony Cliff, (1974), *State Capitalism in Russia*. Pluto Press.

(นายทุน) กับคนส่วนใหญ่ที่เป็นลูกจ้าง (กรรมาชีพ) ดังนั้นสังคมนิยมจะไม่มีนายทุนและไม่มีกรรมาชีพ แต่จะเป็นระบบที่พลเมืองร่วมกันวางแผนการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการโดยใช้ประชาธิปไตยเต็มที่ ซึ่งแตกต่างจากระบบที่รัฐเผด็จการคอมมิวนิสต์คุมเศรษฐกิจอย่างสิ้นเชิง เพราะในระบบเผด็จการคอมมิวนิสต์ที่เห็นอยู่ในโลกตั้งแต่สมัยสตาลิน มีการกำหนดการผลิตจากเบื้องบนเพื่อตอบสนองความมั่นคงของรัฐเท่านั้น ปัจจุบันนี้ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมไม่มีให้เห็นในโลก แต่เป็นเป้าหมายและความฝันของนักต่อสู้รุ่นใหม่ เช่น ข้อเสนอของ Michael Albert³ หรือ Alex Callinicos⁴ เป็นต้น

ในระบบสังคมนิยม หรือที่ Michael Albert เรียกว่า “ระบบเศรษฐกิจที่มีส่วนร่วม” (Participatory Economics “Parecon”) ต้องยกเลิกการถือครองปัจจัยการผลิตแบบเอกชน เพราะผลผลิตจากการทำงานของมนุษย์ส่วนใหญ่ถูกขโมยไปในรูปแบบกำไรภายใต้ระบบทุนนิยมทุกรูปแบบ ซึ่งก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นทั้งในด้านเศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรม ทำให้การผลิตถูกควบคุมโดยตลาดแบบไร้ทิศทางโดยไม่มีกรวางแผน วิกฤตเศรษฐกิจจึงเกิดขึ้นเป็นประจำจากระบบการแข่งขันดังกล่าวและทำให้เกิดการกดขี่ทางเพศหรือเชื้อชาติและความรุนแรงในสงคราม และแม้แต่ในครอบครัวอีกด้วย มนุษย์จึงไม่เป็นตัวของตัวเองดำรงอยู่ในสภาพแปลกแยกจากสิ่งที่ตนเองสร้าง (Alienation) และตกอยู่ภายใต้เผด็จการทางเศรษฐกิจของนายทุน⁵

ด้วยเหตุนี้ระบบสังคมนิยมต้องยกเลิกตลาดและนำระบบการวางแผนโดยสภาประชาชนเข้ามาใช้แทน ที่สำคัญคือถ้าประชาชนจะมีส่วนร่วมเท่าเทียมกันในการวางแผนเราต้องยกเลิกระบบ “แบ่งงานกันทำ” ที่แบ่งแยกประเภทงานระหว่างการใช้สมองมากกับงานที่ใช้แรงงานกายมาก ทั้งนี้เพื่อให้ทุกคนมั่นใจที่จะใช้ปัญญาเท่าเทียมกันได้ และสังคมใหม่จะต้องสร้างลักษณะการทำงานที่ผสมงานซ้ำซากกับงานสมองในอัตราส่วนเท่าๆ กัน หรือต้องมีการเวียนกันทำหน้าที่ที่แตกต่างกันไป

³ Michael Albert, (2003), Parecon. Verso หรืออ่าน “ชีวิตหลังระบบทุนนิยม” หน้า 194, ในวารสารฟ้าเดียวกัน ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๗. Albert เป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่ผสมแนวมาร์คซิสต์กับแนวอนาธิปไตย

⁴ Alex Callinicos, (2003), An Anti-Capitalist Manifesto. Polity Press. Callinicos เป็นสมาชิกพรรคสังคมนิยมกรรมกร (Socialist Workers Party) ในอังกฤษ และเป็นนักวิชาการมาร์คซิสต์ที่มหาวิทยาลัยลอนดอน

⁵ ใจ อึ๊งภากรณ์ และคณะ, (๒๕๔๕), “อะไรนะลัทธิมาร์คส์ เล่ม ๒”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน

ในช่วงแรกๆ ของการสร้างระบบใหม่ก่อนที่จะมีระบบสังคมนิยมสมบูรณ์ คงจะต้องมีระบบการคำนวณ “ค่าตอบแทน” หรือค่าจ้างเงินเดือนนั่นเอง แต่มันต้องมาจากการคำนวณ “ความกระตือรือร้น” มากกว่าการดูฝีมือหรือลักษณะงาน นอกจากนี้ก็ต้องมีการกำจัดการกดขี่ทางเพศ ซึ่งหมายความว่าเราต้องระเบิดกรอบแคบๆ ของสถาบันครอบครัวปัจจุบันทิ้งไป เพื่อให้ “งานบ้าน” เช่น การทำความสะอาด การซักผ้า การประกอบอาหาร และการเลี้ยงดูเด็ก และคนชรา กลายเป็นภาระร่วมของสังคม

แต่ตอนนี้ถึงเวลาที่เราจะต้องวกกลับมาพิจารณาสามรูปแบบของการบริหารทุนนิยมที่เราพบทั่วโลก

วิธีบริหารทุนนิยมมี 3 รูปแบบ

การถกเถียงกันในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักระหว่างสำนักตลาดเสรีกับสำนักรัฐนำมีมาตั้งแต่ยุคของ อדם สมิท แต่เราต้องเข้าใจว่าในโลกจริงมักจะมีการผสมสองรูปแบบในการบริหารเศรษฐกิจเสมอ เพราะยังไม่มีประเทศไหนที่ยกเลิกการใช้รัฐในการควบคุมเศรษฐกิจผ่านธนาคารแห่งชาติ กลไกการเงิน หรือการใช้งบประมาณรัฐในการกระตุ้นเศรษฐกิจได้

ตลาดเสรี (Free Market)

สำนักที่ส่งเสริมกลไกตลาดเสรีในปัจจุบันเรียกว่าสำนักเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal) โดยที่มีการสืบทอดมรดกความคิดจากยุคของ อדם สมิท (Adam Smith) ที่เสนอว่าสังคมจะเจริญได้ถ้ามีการเปิดเสรีให้ตลาดกำหนดรูปแบบการแลกเปลี่ยนทั้งปวงอย่างไรก็ตาม แม้แต่สมิทเองก็ไม่ได้ปฏิเสธรัฐ เพราะเขามองว่ารัฐอังกฤษควรใช้อำนาจในการปกป้องผลประโยชน์ของนายทุนอังกฤษในการแข่งขันกับนายทุนชาติอื่น นอกจากนี้พวกสำนักเสรีนิยมปัจจุบันมีการดัดแปลงความคิดของสมิทโดยตัดประเด็นศีลธรรมออกไป สมิทเสนอมาตลอดว่า กรรมอาชีพควรได้รับค่าแรงสูง เพราะในความเห็นของเขาความอยู่เย็นเป็นสุขของคนส่วนใหญ่เป็นเครื่องชี้วัดความเจริญของสังคม⁶ แต่พวกเสรีนิยมปัจจุบันมักคัดค้านการขึ้นค่าแรงในอัตราที่เป็นธรรมเสมอ

⁶ จักรทิพย์ นาถสุภา, (๒๕๓๙), “ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง”, สำนักพิมพ์จุฬาฯ

ในรูปธรรม พวกสำนักเสรีนิยมกลไกตลาดในปัจจุบันเสนอว่า รัฐไม่ควรแทรกแซงตลาด ไม่ควรปกป้องการผลิตในกรอบรัฐชาติ จึงเสนอให้มีการค้าเสรี และรัฐไม่ควรลงมาทำหน้าที่แทนนายทุนเอกชนอีกด้วย ดังนั้นมีการเสนอให้มีการแปรรูปรัฐวิสาหกิจเป็นของเอกชน อีกประเด็นที่สำคัญคือเขามองว่าควรสร้างความ “ยืดหยุ่น” ในตลาดแรงงาน คือ ไม่ควรมีการปกป้องมาตรฐานการทำงานและไม่ควรมีสภาพแรงงานเพื่อต่อรองกับนายจ้าง พูดง่าย ๆ ว่า พวกเสรีนิยมเป็นพวกที่เข้าข้างนายทุน และมองว่าแรงงานควรได้รับค่าจ้างสวัสดิการน้อยที่สุดเพื่อเพิ่มกำไรให้นายทุนมากที่สุด ดังนั้นแนวเสรีนิยมจึงเสนอให้ตัดสวัสดิการจากรัฐหรือยกเลิกรัฐสวัสดิการ พร้อมกับเสนอให้ลดอัตราภาษีสำหรับคนรวยหรือบริษัทและไปเพิ่มภาษีทางอ้อมที่คนจนจ่าย เช่น ภาษีมูลค่าเพิ่ม เป็นต้น

สำนักเสรีนิยมกลไกตลาดนี้มีจุดอ่อนสำคัญสองประการ คือ

1. ทั้ๆ ที่พูดว่า ปฏิเสธบทบาทของรัฐ แต่ในรูปธรรมมีการใช้รัฐในการต่อรองทางเศรษฐกิจตลอด โดยเฉพาะในรูปแบบการสร้างกำลังทหารเพื่อทำสงคราม นอกจากนี้มีการเลือกปฏิบัติเสมอ เช่น สนับสนุนให้รัฐอุ้มธุรกิจเอกชนในยามวิกฤต แต่มองว่ารัฐไม่ควรช่วยคนจนเพราะจะทำลาย “วินัยทางการคลัง” หรือมีการมองว่าควรเปิดตลาดการค้าเสรีในกรณีที่นายทุนของชาติตัวเองเข้มแข็งกว่าคู่แข่ง แต่ในกรณีที่ย่อนแอควรมีมาตรการจำกัดนายทุนต่างชาติ เป็นต้น
2. การอ้างว่ากลไกตลาดเสรีสร้างประสิทธิภาพสูงสุดถูกพิสูจน์ว่าไม่จริงมาตลอด ไม่ว่าจะเป็นในกรณีการก่อให้เกิดวิกฤตจากการแข่งขัน เช่น วิกฤตเศรษฐกิจเอเชียปี พ.ศ.๒๕๓๙ หรือวิกฤตเศรษฐกิจโลกในปี ค.ศ.2008 ที่เกิดจากฟองสบู่ sub-prime ซึ่งในทุกกรณีภาครัฐต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาด้วยการอุ้มบริษัทที่ใกล้ล้มละลาย นอกจากนี้การที่ตลาดไม่สามารถบริการและตอบสนองความต้องการพื้นฐานของคนจนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคมก็เป็นปัญหาใหญ่⁷

สำนักเสรีนิยมกลไกตลาดได้รับความชื่นชมในหมู่นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และในหมู่องค์กรระหว่างประเทศ เช่น I.M.F. หรือธนาคารโลกตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 70

⁷ โจ อังภากรณ์ และคณะ, (๒๕๔๕), อ้างแล้ว

และอิทธิพลของสำนักคิดนี้ขยายไปสู่รัฐบาลต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในทศวรรษที่ 80 เช่น กรณีรัฐบาลไทยยุคชวน หลีกภัย รัฐบาลเวียดนาม รัฐบาลลาว รัฐบาลฟิลิปปินส์ และรัฐบาลอินโดนีเซีย เป็นต้น แต่ในยุคนี้สำนักนี้ขาดความชอบธรรมในสายตาประชาชนทั่วโลกจำนวนมาก เพราะแนวบริหารเศรษฐกิจเสรีนิยมสร้างวิกฤต สร้างความยากจน และสร้างความเหลื่อมล้ำมหาศาล⁸ นอกจากนี้การแปรรูปหรือขายรัฐวิสาหกิจให้เอกชน และการส่งเสริมธุรกิจเอกชนโดยภาครัฐ กลายเป็นแหล่งหากินและคอร์รัปชันที่สำคัญ ซึ่งเห็นได้ชัดในกรณีอินโดนีเซีย ไทย และมาเลเซีย⁹ และในประเด็นเรื่องสื่อ การเปิดให้มีสื่อเอกชนแทนการผูกขาดโดยรัฐไม่ได้แก้ปัญหาเสรีภาพของสื่ออย่างที่นักวิชาการเสรีนิยมชอบอ้างจนประชาชนตั้งความหวังไว้สูงเลย เพราะเป็นแค่การเปิดพื้นที่สื่อให้นายทุนเข้ามาครอบงำสื่อแทนรัฐ ซึ่งเห็นชัดได้จากกรณี ITV ในไทย หรือสื่อในมาเลเซีย¹⁰

อย่างไรก็ตาม ในประเทศที่มีประวัติศาสตร์ของการควบคุมเศรษฐกิจโดยรัฐภายใต้ระบบการปกครองแบบเผด็จการลัทธิสตาลินหรือลัทธิทหารชาตินิยม เช่น กรณีเวียดนาม หรือเผด็จการทหารพม่า ผู้ที่คัดค้านรัฐบาลมักจะมีแนวโน้มในการขึ้นชมกลไกตลาดเสรี เช่น นางองซานซูจี เป็นต้น¹¹

รัฐนำ (State-led Economic Management)

ถ้าพิจารณาประเทศต่างๆ ทั่วโลกโดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนาในเอเชียหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งรวมถึงญี่ปุ่นด้วย จะเห็นว่ามีการใช้รัฐในการส่งเสริมและการวางแผนการพัฒนา “สำนักรัฐนำ” นี้มองว่า ต้องพัฒนาประเทศด้วยกรอบชาตินิยมที่รัฐจะคอยปกป้องอุตสาหกรรมใหม่ๆ ของประเทศ มีการใช้รัฐสร้างกำแพงภาษีเพื่อส่งเสริมการผลิตทดแทนการนำเข้า (Import Substitution Industries) และมีการส่งเสริม

⁸ วอลเดน เบลโล, (๒๕๔๖), “ปิดม่านโลกาภิวัตน์”, ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์ แปล, สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา และ ใจ อึ๊งภากรณ์ และ นุ่มนวล ย้พราช บรรณาธิการ, (๒๕๔๗), “รื้อฟื้นการต่อสู้ ชัยแก่สู้ชัยใหม่ ไทย”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน

⁹ E. T. Gomez, Ed. (2004), *The state of Malaysia. Ethnicity, equity and reform*. RoutledgeCurzon.

¹⁰ Zaharom Nain, (2002), *The Structure of the Media Industry. Implications for democracy*. In: Francis Loh Kok Wah & Khoo Boo Teik -Eds, (2002), *Democracy in Malaysia*. Curzon.

¹¹ องซานซูจี, (๒๕๔๐), “จดหมายจากพม่า” แปลโดย พิกพ อุดมอิทธิพงศ์, มูลนิธิโกมลคีมทอง, บทที่ 11

รัฐวิสาหกิจเพื่อพัฒนาสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา และระบบคมนาคมสื่อสาร
รัฐบาลไทยในยุคเผด็จการทหารสฤษดิ์-ถนอม รัฐบาลพม่า รัฐบาลมาเลเซีย รัฐบาลสิงคโปร์
และรัฐบาลอินโดนีเซีย ทั้งในสมัย ซูการ์โน และ ซูฮาร์โต ล้วนแต่ใช้มาตรการแบบนี้
ในกรณีอินโดนีเซียบริษัทน้ำมันของชาติมีความสำคัญยิ่ง เพราะอินโดนีเซียเป็นประเทศที่
ผลิตน้ำมัน

ในประเทศมาเลเซีย นโยบายเศรษฐกิจใหม่ (New Economic Policy) ที่
พยายามขยายการถือครองหุ้นโดยคนมาเลย์เป็นสาเหตุสำคัญที่รัฐส่งเสริมการลงทุนโดยตรง
ในรัฐวิสาหกิจ เช่น บริษัทน้ำมัน หรือบริษัท Sime Darby ซึ่งเดิมเป็นบริษัทไร้เจ้าของ
อังกฤษที่ถูกรัฐบาลมาเลเซียซื้อไป ในปัจจุบัน Sime Darby เป็นบริษัทอุตสาหกรรม
เกษตรที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ และมีการลงทุนในไร่ปาล์มน้ำมันและในการปลูกข้าวอีกด้วย

ส่วนหนึ่งของสำนักเศรษฐศาสตร์ชาตินิยมที่รัฐพัฒนาเศรษฐกิจเชื่อในแนว
“พึ่งพา” (Dependency)¹² ของ A.G. Frank, Arghiri Emmanuel, Raul Prebisch,
Samir Amin, F. H. Cardoso หรือ Theotonio Dos Santos นักวิชาการเหล่านี้
ซึ่งล้วนแต่มาจากประเทศโลกที่สาม (หรือที่เรียกกันว่าซีกโลกใต้ในปัจจุบัน) เสนอว่า
ประเทศมหาอำนาจที่พัฒนาแล้วในตะวันตกก่อกำไรและทรัพยากรออกจากประเทศ
กำลังพัฒนาผ่านการลงทุนของบริษัทข้ามชาติและผ่านการค้าระหว่างประเทศที่ไม่เป็นธรรม
(Unequal Exchange) ทางออกสำหรับแนวคิดนี้ คือการใช้รัฐปิดประเทศระดมทุน
ภายในและพึ่งตนเองผ่านการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า แต่ในยุคปัจจุบันสำนักทฤษฎี
พึ่งพาถูกพิสูจน์ว่าขาดเหตุผลโดยฝ่ายสำนักมาร์คซิสต์¹³ และสำนักเสรีนิยม เพราะประเทศ
ที่พัฒนาดตนเองขึ้นมาได้ในโลกที่สามกลายเป็นประเทศที่ดึงดูดการลงทุนจากภายนอกเข้ามาได้
มากที่สุด เช่น สิงคโปร์ หรือเกาหลีใต้ และรัฐบาลที่ปิดประเทศอย่างพม่าหรือประเทศที่
ได้รับการลงทุนน้อยอย่างลาว หรือเขมร จะเป็นประเทศที่ยากจน

นอกจากการใช้รัฐเป็นองค์กรหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจแล้ว สำนัก “รัฐนำ” นี้
ยังประกอบไปด้วยสำนักเศรษฐกิจเคนส์ (Keynesian)¹⁴ ซึ่งเกิดขึ้นมาภายใต้ข้อเสนอ

¹² อนุสรณ์ ลิ้มมณี, (๒๕๓๑), “ทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองยุคปัจจุบัน”, สำนักพิมพ์รามคำแหง

¹³ Nigel Harris, (1988), อ้างแล้ว

¹⁴ จักรทิพย์ นาคสุภา, (๒๕๓๙), อ้างแล้ว

ของ John Maynard Keynes ในทศวรรษที่ 1930 ท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจโลก เคนส์เสนอว่า การปล่อยให้กลไกตลาดดำเนินไปในลักษณะ “มือที่มองไม่เห็น” จะยิ่งทำให้เศรษฐกิจมีปัญหา เพราะกลไกตลาดโดยตัวมันเองสร้างวิกฤต และทางออกของนายทุนเอกชนคือการตัดค่าใช้จ่ายและลดคนงาน ซึ่งจะช่วยให้กำลังซื้อในเศรษฐกิจของประชาชนลดลงจนปัญหาทวีคูณมากขึ้นเรื่อยๆ ทางออกของเคนส์ คือการใช้รัฐระดมการลงทุนเพื่อสร้างงานและกระตุ้นเศรษฐกิจให้ขยายตัว แนวคิดนี้มองว่ารัฐต้องแทรกแซงเศรษฐกิจโดยตรงและมีการใช้การพัฒนารูปแบบนี้โดยรัฐบาลญี่ปุ่น

ในประเทศไทยยุครัฐบาลไทยรักไทยของทักษิณก็ใช้นโยบาย “เคนส์รากหญ้า” โดยระดมทุนของรัฐลงไปในพื้นที่หมู่บ้าน เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจไทยหลังวิกฤตปี พ.ศ.๒๕๔๐ แต่ในกรณีรัฐบาลทักษิณมีการใช้ทั้งนโยบายเคนส์รากหญ้างับนโยบายเสรีนิยมระดับชาติพร้อมกัน เช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น ซึ่งรัฐบาลเรียกนโยบายเศรษฐกิจนี้ว่าเป็นนโยบายคู่ขนาน (Dual Track)

ทุนนิยมโดยรัฐ (State Capitalist)

ระบบทุนนิยมโดยรัฐเป็นระบบเศรษฐกิจทุนนิยมรูปแบบหนึ่งที่สุดขั้ว เพราะรัฐก้าวเข้ามาเป็นนายทุนโดยปิดกั้นไม่ให้มีนายทุนเอกชนเหมือนเป็นรัฐวิสาหกิจใหญ่ทั่วประเทศ เป้าหมายของการผลิตไม่ใช่การตอบสนองความต้องการของประชาชนผ่านการวางแผนด้วยวิธีประชาธิปไตยของสภาประชาชนแต่อย่างใด ทั้งๆ ที่ประเทศเหล่านี้อ้างเสมอว่าเป็นคอมมิวนิสต์หรือสังคมนิยม เป้าหมายการผลิตคือการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เพื่อสร้างอาวุธแข่งกับสหรัฐอเมริกาและคู่แข่งอื่นๆ โดยที่มีการวางแผนจากเผด็จการพรรคคอมมิวนิสต์ และที่สำคัญประชาชนมักจะมีอาหาร เสื้อผ้า และเครื่องใช้ประจำวันไม่เพียงพอ เพราะมีการละเลยการผลิตเพื่อบริโภค ยิ่งกว่านั้นชนชั้นกรรมาชีพและชนารายย่อยไม่มีสิทธิเสรีภาพในการรวมตัวกันและต่อรองแต่อย่างใด แม้แต่การนัดหยุดงานหรือการสร้างสหภาพแรงงานหรือการสร้างกลุ่มชาวนาที่อิสระจากรัฐก็ถือเป็นเรื่องผิดกฎหมาย

การนิยามระบบนี้ว่า เป็นระบบ “ทุนนิยมโดยรัฐ” เริ่มจากการวิเคราะห์สังคมนิสต์เชียยุคสตาลิน โดยนักมาร์คซิสต์ชื่อ โทนี คลิฟ (Tony Cliff)¹⁵ คลิฟพบว่า เมื่อ

¹⁵ Tony Cliff, (1974), อ้างแล้ว

เผด็จการstadalinขึ้นมากปรองรัสเซีย มีการเปลี่ยนแปลงทิศทางการผลิตที่เคยเน้นการบริโภคของประชาชน (67% ของการผลิต) ไปเป็นการสะสมเครื่องจักรเพื่อผลิตอาวุธ (62% ของการผลิต) ดังนั้นเราเข้าใจได้ว่าทำไมประชาชนต้องเข้าแถวเพื่อซื้อขนมปังที่ขาดแคลน ในขณะที่ประเทศผลิตธัญและจรวดมากมาย นอกจากนี้รัฐในฐานะผู้ควบคุมปัจจัยการผลิต (นายทุนนั่นเอง) ได้ชู้ตรีดมูลค่าส่วนเกินเพิ่มขึ้นจากคณงานโดยตัดค่าแรงเกินครึ่งหนึ่งของค่าแรงเดิมในขณะที่เร่งการผลิตให้เพิ่มขึ้นสามเท่า¹⁶ ข้อสรุปของคลิฟ คือ stadalinได้สร้างระบบทุนนิยมโดยรัฐขึ้นมาในรัสเซีย ผ่านอำนาจของ “ข้าราชการแดง” ในพรรคคอมมิวนิสต์ และในระบบนี้การแข่งขันเพื่อสะสมทุน (Competition for Capitalist Accumulation) เกิดขึ้นในรูปแบบเพี้ยนๆ คือเป็นการแข่งขันระหว่างประเทศทางทหารเพื่อผลิตอาวุธในสงครามเย็น เพราะระบบนี้ไม่มีการแข่งขันและกลไกตลาดภายในประเทศรัสเซียเอง

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศที่ประกาศตัวเองเป็น “คอมมิวนิสต์” เช่น จีน เกาหลีเหนือ เวียดนาม หรือลาว ได้หันมาพยายามใช้รูปแบบการพัฒนาประเทศแบบนี้ ที่เน้นรัฐในการสะสมทุนผ่านการชู้ตรีดแรงงาน

ในช่วงหลังสงครามเย็น ระบบทุนนิยมโดยรัฐที่เคยสร้างรัสเซียและจีนขึ้นมาจากประเทศยากจนเป็นประเทศมหาอำนาจ ก็เริ่มมีปัญหาในระดับวิกฤต ปัญหานี้ไม่ใช่ปัญหาของระบบ “สังคมนิยม” หรือปัญหาของ “การไม่มีแรงจูงใจให้ทำการผลิต” อย่างที่นักวิชาการเสรีนิยมอ้างแต่อย่างใด เพราะประเทศเหล่านี้ไม่ได้ใช้สังคมนิยมอยู่แล้ว¹⁷

ปัญหาแท้ของทุนนิยมโดยรัฐมาจาก¹⁸

- การที่สงครามเย็นกดดันให้ประเทศในค่ายคอมมิวนิสต์ผลิตอาวุธจนเศรษฐกิจพัง

¹⁶ ดูรายละเอียดใน Tony Cliff, (1974), *ฟุ้งอ้าง และ ใจ อึ้งภากรณ์และคณะ*, (๒๕๔๒), “อะไรนะลัทธิมาร์คซ์” (เล่ม ๑), สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน

¹⁷ ตัวอย่างนักวิชาการที่มีคำอธิบายแบบนี้ เช่น ธัญญาทิพย์ ศรีพนา, (๒๕๔๑), “เมื่อเวียดนามปฏิรูป” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กรุงเทพฯ, หน้า 52 หรือ ชีระ นุชเปี่ยม, (๒๕๓๗), “เวียดนามหลัง 1975”, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, หน้า 125 หรือ ศรีประภา เพชรเมธีศรี, (๒๕๔๒), “การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองเวียดนาม”. สำนักพิมพ์คบไฟ, หน้า 19, 55

¹⁸ Mike Haynes & Romy Husan, (1998), *The state and market in the transition economies. The journal of European Economic History*, 27(3) 609.

- จุดด้อยของการพึ่งตนเองในเรื่องทุนและเทคโนโลยีผ่านการปิดประเทศ ในขณะที่ระบบทุนนิยมตลาดเสรีสมัยใหม่สามารถดึงดูดทุนและเทคโนโลยีจากส่วนต่างๆ ที่ก้าวหน้าที่สุดของโลกมาใช้ได้ ปัญหานี้เริ่มสำคัญตั้งแต่ทศวรรษที่ 80 เป็นต้นไป
- การที่ระบบเผด็จการทุนนิยมโดยรัฐไม่ยืดหยุ่น มีการวางแผนจากเบื้องบนในรูปแบบคำสั่ง ไม่มีการปรึกษาหารือในสังคม และลูกน้องมักจะมีการโกหกเจ้านายว่าทำตามแผนได้เพราะกลัวถูกลงโทษถ้าออกมาถกเถียง
- ประเทศทุนนิยมโดยรัฐมีอัตราขยายตัวของเศรษฐกิจช้าลงตามวิกฤตทั่วไปของทุนนิยม ซึ่งเกิดจากการลดลงของอัตรากำไร เพราะการลงทุนในเครื่องจักรเมื่อเทียบกับการจ้างงานเพิ่มขึ้นตลอด (Rising Organic Composition of Capital) ปัญหานี้เกิดจากการแข่งขันเพื่อสร้างอาวุธ¹⁹

สิ่งที่น่าสังเกตคือ เมื่อมีการยกเลิกระบบทุนนิยมโดยรัฐและหันมาใช้ทุนนิยมตลาดเสรี พวกข้าราชการพรรคคอมมิวนิสต์ หรือที่เขาเรียกกันในยุโรปตะวันออกว่า “พวกมีชื่อ มีเส้น” (Nomenklatura) สามารถแปรธาตุตัวเองจากการเป็นข้าราชการแดงไปเป็นนายทุนเอกชนอย่างง่ายดาย โดยที่หลายครั้งขโมยทรัพย์สินของรัฐบาลมาเป็นของตนเอง

ในกรณีเวียดนาม Le Van Kiem อดีตเจ้าหน้าที่กระทรวงคมนาคมใช้เส้นสายและตำแหน่งในการตั้งตัวเองขึ้นมาเป็นนักธุรกิจเอกชนในกิจการก่อสร้างถนนและสะพาน Le Van Kiem ไม่ใช้กรณีพิเศษของการแปรตัวจากเจ้าหน้าที่พรรคเป็นนักธุรกิจ²⁰

ปัญหาสำคัญที่ประเทศในยุโรปตะวันออกต้องเผชิญจากการเร่งรีบแปรรูปจากระบบทุนนิยมโดยรัฐไปเป็นทุนนิยมตลาดเสรีคือ ผลอย่างร้ายแรงต่อเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของประชาชน เพราะตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (G.D.P.) มีการหดตัวอย่างน่ากลัว เช่น ในรัสเซียลดลง 60% ในยูโกสลาเวีย 40% และในยุโรปตะวันออกโดย

¹⁹ Chris Harman, (2005), Making sense of socialism today. *International Socialism Journal (U.K.)*, number 108.

²⁰ Martin Gainsborough, (2003), *Vietnam's Changing Political Economy: The Case of Ho Chi Minh City*. RoutledgeCurzon.

รวมลดลง 70-80% ในขั้นต้นแรก²¹ ซึ่งทำให้นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักชื่อ Joseph Stiglitz เตือนว่า นโยบายคลังตลาดของ I.M.F. มีปัญหา²²

ข้อถกเถียงเรื่องการทำนารวม

นักวิชาการเสรีนิยมมักจะเสนอว่า นโยบายการทำนารวม (Collectivisation) เป็นนโยบายที่ผิดพลาด ชัดกับหลักกลไกตลาดและการแข่งขันเสรี จึงนำไปสู่ความล้มเหลวเสมอ แต่ในการพิจารณาประเด็นนี้ เราควรก้าวพ้นอคติและมุมมองแบบกลไกของนักวิชาการเสรีนิยมเพื่อเข้าใจทุกแง่มุมของปัญหา

จริงอยู่ในประเทศที่กำลังพัฒนาที่มีเกษตรกรรายย่อยจำนวนมากอย่างเวียดนาม หรือประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เกษตรกรเหล่านั้นเป็นเสมือนผู้ผลิตรายย่อย ดังนั้นเป้าหมายและความฝันของเขาคือ การมีที่ดินทำกินของตนเอง และการทำธุรกิจขนาดเล็กย่อมของครอบครัว ไม่อยากให้มีการสูญเสียที่ดินหรือรวมที่ดินกับเกษตรกรอื่นๆ และแรงจูงใจหลักในการทำงานคือการพัฒนาสถานะภาพของตนเองและครอบครัวในลักษณะปัจเจก พุดง่ายๆ ก็คือสัญญาอนุญาตของเกษตรกรรายย่อยคือการปกป้องที่ดินและธุรกิจของตนเองจากการคุกคามของกลุ่มทุนใหญ่หรือการคุกคามของรัฐ

แต่ในขณะเดียวกันเราจะเห็นว่าในภาคเกษตรสมัยใหม่ ต้องมีการลงทุนพัฒนาเทคโนโลยี เช่น ในวิธีการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ ในการใช้สารเคมี หรือในระบบชลประทาน และต้องมีการใช้เครื่องจักรมากขึ้น ทั้งหมดเพื่อสร้างมาตรฐานคุณภาพและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตด้วย สิ่งที่เราเห็นชัดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือมีประชากรจำนวนมากเลี้ยงชีพในภาคเกษตร แต่ภาคส่วนนี้มีส่วนในการเพิ่มปริมาณตัวเลขของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติน้อย ถ้าเทียบกับภาคอุตสาหกรรมหรือภาคบริการ พุดง่ายๆ ว่า ประสิทธิภาพการผลิตในภาคเกษตรค่อนข้างต่ำและมีการละเลยการลงทุนอย่างมาก สาเหตุสำคัญเป็นเพราะเกษตรกรรายย่อยไม่มีความสามารถในการระดมทุนและเทคโนโลยี²³

²¹ Mike Haynes & Romy Husan, (1998), อ้างแล้ว

²² Joseph E. Stiglitz, (2003), *Globalization and its Discontents*. W.W. Norton.

²³ Anne Booth, (2002), Rethinking the Role of Agriculture in the “East Asia” Model. Why is S.E. Asia different from N.E. Asia? *ASEAN Economic Bulletin*, 19(1) 40-51.

สถานการณ์แบบนี้ทำให้เกษตรกรรายย่อยเผชิญหน้ากับวิกฤตระยะยาว มีแนวโน้มที่จะล้มละลายสูงและมีแนวโน้มที่จะแปรตัวไปเป็นชนชั้นกรรมาชีพรับจ้างในเมืองหรือในภาคเกษตร สำหรับเกษตรกรที่พออยู่รอดได้มีการรวมตัวกันในรูปแบบการผลิต “รวมหมู่” ภายใต้เงื่อนไขของกลไกตลาดทุนนิยม คือต้องเข้าไปผูกพันตนเองกับกลุ่มทุนใหญ่ ในการผลิตแบบเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) เช่น การที่เกษตรกรไทยมีสัญญาเลี้ยงไก่กับบริษัทซีพี หรือเกษตรกรลาวที่มีพันธสัญญาในการปลูกพืชผักผลไม้เพื่อป้อนตลาดไทย เป็นต้น²⁴ ซึ่งในกรณีลาวมักเป็นสัญญาระหว่างสหกรณ์เกษตรกับบริษัทร่วมลงทุนของรัฐและเอกชน ในกรณีพม่า มีการส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจ 10 ชนิด เพื่อป้อนตลาดไทย ได้แก่ ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ละหุ่ง ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันฝรั่ง มะม่วงหิมพานต์ ยูคาลิปตัส ลูกเดือย และถั่วเขียวผิวมัน นอกจากนี้ มีการปลูกพืชเพื่อทำเชื้อเพลิง bio-fuel เช่น ปาล์มน้ำมัน มันสำปะหลัง และอ้อย แต่ผลกระทบของโครงการเหล่านี้คือรัฐบาลเผด็จการทหารพม่ายึดที่ดินและขับไล่ชาวบ้านเชื้อชาติต่างๆ ออกจากพื้นที่และมีการบังคับใช้แรงงาน โดยที่บริษัทเอกชนของไทยที่เข้าไปในพม่าตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เช่น เทคเอนิเจเนียริง จำกัด และบริษัทเคอิวเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด (CP) มักจะทำกิจกรรมร่วมกับบริษัทของทหารพม่า²⁵

ส่วนในภาคเกษตรของตะวันตกเกือบจะไม่มีเกษตรกรรายย่อยเหลืออยู่เลย “ชาวไร่ชาวนา” ในสหรัฐ แคนาดา หรือยุโรปตะวันตก เป็นนายทุนใหญ่ทั้งสิ้น

ถ้าเราเข้าใจประเด็นการผลิตภาคเกษตรที่มีแนวโน้มกระจุกตัวใหญ่ขึ้นทุกวันภายใต้อำนาจของกลุ่มทุน เราจะเข้าใจได้ว่าระบบการทำนารวมอาจเป็นทางออกสำหรับเกษตรกร

²⁴ David Fullbrook, (2007), *Contract Farming in Lao PDR: Cases and Questions*. Laos Extension for Agriculture Project (LEAP) for the Government-Donor Sub Working Group on Farmers and Agribusiness.

²⁵ อติคร เกิดมงคล, (๒๕๕๑), “ผลกระทบจากโครงการ Contract Farming ต่อประชาชนในพม่า”, โครงการวิจัยไทย (Thai Research Project), มูลนิธิส่งเสริมสันติวิธี (Peaceway Foundation) ใน *ประชาไท* www.prachatai.com 22/7/51 เรียบเรียงจากบทความนำเสนอในเวที Workshop on Development Policies Affecting Migration in the Greater Mekong Sub-region Co-organised by Mekong Migration Network, National University of Laos and Asian Migrant Centre, 16 July 2008, Vientiane, Lao PDR.

รายย่อยได้ในยุคนี้ เพราะเป็นการระดมทรัพยากร ที่ดิน ล้ำตั่วเลี้ยง เครื่องจักร และเทคโนโลยีในรูปแบบที่กลุ่มทุนใหญ่ทำ แตต่างกันตรงที่บริหารร่วมกันโดยเกษตรกรเอง

เกษตรกรในลุ่มแม่น้ำแดงทางเหนือของเวียดนามมีที่ดินน้อยเพราะมีประชากรสูง แบ่งที่ดินกันจากรุ่นต่างๆ มาจนจนแปลงส่วนใหญ่เล็กเกินไปที่จะมีประสิทธิภาพในการผลิตแบบรายย่อย นี่คือนิสาเหตุที่ระบบการทำนารวมในเวียดนามเหนือประสบผลสำเร็จในช่วงสงคราม ยิ่งกว่านั้นเกษตรกรมองว่า การทำนารวมเพื่อผลิตอาหารเลี้ยงกองทัพเป็นหน้าที่ของตนเองในการต่อสู้กับต่างชาติที่มารุกรานอีกด้วย ดังนั้นเราเห็นทั้งสาเหตุทางเศรษฐกิจ และสาเหตุทางการเมืองที่ส่งเสริมการผลิตด้วยระบบนารวมในเวียดนามเหนือ

นอกจากนี้ในระบบนารวมเดิมของเวียดนาม รัฐสามารถรวบรวมชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อบริการระบบสาธารณสุข การศึกษา และสวัสดิการให้คนชราได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการบริการสังคมแบบนี้ถูกยกเลิกไปหมดเมื่อมีการยกเลิกระบบนารวม หลังปี ค.ศ.1986

หลังปี ค.ศ.1975 รัฐบาลเวียดนามพยายามนำระบบนารวมมาใช้ในเวียดนามใต้ ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง แต่ในพื้นที่นี้เกษตรกรมีที่ดินอุดมสมบูรณ์แปลงใหญ่ซึ่งยังใช้เลี้ยงครอบครัวได้ นอกจากนี้เหตุผลในการรวมตัวกันเพื่อชาติเหมือนในยุคสงครามก็หมดไปแล้ว ดังนั้นเกษตรกรทางใต้จึงไม่เห็นด้วยกับการทำนารวมและคัดค้านนโยบายของรัฐบาล

26

การทำนารวมโดยรัฐบาลเผด็จการคอมมิวนิสต์มักจะมีปัญหาเมื่อมีการบังคับใช้นโยบาย แทนที่จะทำการชักชวนให้เข้าระบบโดยสมัครใจ และจะมีปัญหามากที่สุดเมื่อเกษตรกรมองไม่ออกว่าตนเองและครอบครัวจะได้ผลประโยชน์อะไร โดยเฉพาะในกรณีที่รัฐชุดรีดเกษตรกรผ่านการยึดผลผลิต ดังนั้นถ้าจะนำระบบนารวมมาใช้ในยุคนี้คงต้องเป็นเรื่องสมัครใจ และที่สำคัญรัฐจะต้องพิสูจน์ว่า จะลงทุนในเทคโนโลยีเพียงพอ ต้องประกันตลาดและต้องมีระบบสาธารณสุข การศึกษา และสวัสดิการสังคมคุณภาพดี ที่มาพร้อมกับการทำนารวม พูดง่ายๆ ว่าเกษตรกรจะต้องเห็นว่า การเกษตรรูปแบบนี้ดีกว่าการทำ การเกษตรแบบรายย่อยเดิมหรือเกษตรพันธสัญญากับกลุ่มทุนใหญ่

²⁶ B.J.T. Kerkvliet & D.J. Porter – Eds, (1995), *Vietnam's rural transformation*. Westview Press & ISEAS.

เวียดนาม: *โด่ยเหมย (Doi Moi)* จากเศรษฐกิจรวมศูนย์ (Command Economy) สู่ตลาดเสรี

เศรษฐกิจเวียดนามหลังปี ค.ศ.1975

เศรษฐกิจเวียดนามหลังชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ในปี ค.ศ. 1975 ถือว่าเป็นระบบ “ทุนนิยมโดยรัฐ” หรือที่บางคนเรียกว่าเศรษฐกิจรวมศูนย์ภายใต้รัฐ (Command Economy) โดยที่เจ้าหน้าที่พรรคมีฐานะบริหารทุนของรัฐในรูปแบบชนชั้นนายทุน เป้าหมายหลักของระบบนี้ คือการพัฒนาการผลิตและอุตสาหกรรมรัฐวิสาหกิจ เพื่อให้ประเทศชาติเข้มแข็ง สามารถต้านอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตกและจีนได้ เพราะตอนนั้นเวียดนามทำแนวร่วมกับรัสเซียและยุโรปตะวันออก และกำลังเผชิญหน้ากับสหรัฐ ยุโรปตะวันตก และจีน

รัฐบาลพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามใช้มาตรการควบคุมแรงงานอย่างเข้มงวดตามแนวคิดทิสตาลิน คือมีกฎหมายห้ามการนัดหยุดงานและห้ามก่อตั้งสหภาพแรงงานอิสระจากรัฐ รัฐเป็นผู้คุมสหภาพแรงงานซึ่งทำให้บทบาทสหภาพแรงงานแปรไปจากการเป็นผู้แทนของแรงงานในการต่อรองกับนายจ้าง เป็นผู้แทนของนายจ้างในการควบคุมแรงงานหรือ “ฝ่ายบุคคล” นั้นเอง ซึ่งตรงนี้ไม่แตกต่างจากการควบคุมแรงงานของรัฐบาลเผด็จการฝ่ายขวาของนายพลชูฮาร์โตในอินโดนีเซีย ในเรื่องการควบคุมแรงงานแบบนี้ประเทศลาวภายใต้พรรคคอมมิวนิสต์ก็ไม่ต่างจากเวียดนามด้วย เพียงแต่ว่าเศรษฐกิจลาวมีระดับการพัฒนาที่ต่ำกว่ามากและมีคนงานน้อยเท่านั้น

ในยุคแรกๆ เวียดนามมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจหลักกับประเทศรัสเซียและประเทศในยุโรปตะวันออก กล่าวได้ว่าเวียดนามพึ่งพาประเทศเหล่านี้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยที่ 70% ของการส่งออกส่งไปที่ตลาดในประเทศเหล่านี้ นอกจากนี้มีการพยายามส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก เช่น การผลิตเหล็ก หรือผลิตเครื่องจักร เป็นต้น ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรของประเทศเพื่อสะสมพลังการผลิตแทนที่จะเน้นการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชน และในประเด็นนี้เราต้องไม่ลืมว่าเวียดนามเป็นประเทศยากจนที่พึ่งผ่าน 30 ปีแห่งสงครามมา

นโยบาย *โด่ยเหมย (Doi Moi)* ในปี ค.ศ.1986

ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การแปรรูปเศรษฐกิจเวียดนามไปสู่ตลาดเสรีหรือที่เรียกกันว่า “โด่ย เหมย” (*Doi Moi*) หรือ การ “รีอ์ฟิ่น” คือการล่มสลายทางเศรษฐกิจของรัสเซียและยุโรปตะวันออก การล่มสลายของการปกครองแบบเผด็จการสตาลินในประเทศเหล่านั้น และปัญหาความด้อยพัฒนาของเศรษฐกิจเวียดนามเอง ซึ่งมาจากความเสียหายในสงคราม²⁷ การขาดการลงทุนในระบบการผลิต และการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของสหรัฐ

ประเด็นความเสียหายของสงครามที่ตะวันตกก่อขึ้นในเวียดนามอย่างต่อเนื่อง หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มักถูกมองข้ามไปโดยสิ้นเชิงโดยนักวิชาการสายเสรีนิยมสุดขั้ว ที่ต้องการอ้างว่าเวียดนามต้องปฏิรูป “เพราะปัญหาของระบบสังคมนิยม”²⁸ การจงใจละเลยประเด็นสำคัญนี้แสดงถึงช่องโหว่ในคำอธิบายของสำนักนี้

การขาดการลงทุนในการผลิตภายใต้ระบบทุนนิยมโดยรัฐ เกิดจากการที่รัฐเวียดนามไม่สามารถระดมทุนและเทคโนโลยีได้อย่างเพียงพอ บวกกับปัญหาที่มาจากจุดยืนของสหรัฐและองค์กรระหว่างประเทศอย่างธนาคารโลกหรือ I.M.F. ที่คัดค้านคว่ำบาตรในเรื่องความช่วยเหลือและการลงทุนจากตะวันตก ประเด็นนี้เป็นเรื่องสำคัญอีกเรื่องที่น่าไปสู่การเปลี่ยนนโยบายสู่กลไกตลาดเสรี เพราะรัฐบาลเวียดนามหวังจะเปิดช่องทางให้มีการลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้น

โดยสรุปแล้ว เหตุผลที่รัฐบาลเวียดนามต้องแปรรูปเศรษฐกิจ คือ

1. จุดอ่อนของเศรษฐกิจรวมศูนย์แบบทุนนิยมโดยรัฐในทศวรรษที่ 80 ที่ไม่สามารถจะพัฒนาเวียดนามหลังสงครามได้
2. การล่มสลายของเครือข่ายโซเวียตรัสเซีย ซึ่งเคยเป็นที่พึ่งและตลาดสำคัญของเวียดนาม
3. ปัญหาการคว่ำบาตรของสหรัฐและองค์กรระหว่างประเทศ
4. วิกฤตค่าใช้จ่ายของรัฐบาลจากการบุกเข้าไปยึดครองเขมรตั้งแต่ปี ค.ศ.1979
5. ความขัดแย้งระหว่างเวียดนามเหนือกับใต้หลังการรวมชาติ เพราะเวียดนามใต้

²⁷ ชีระ นุชเปี่ยม, (๒๕๓๗), อ้างแล้ว

²⁸ เซ็น ธัญญาทิพย์ ศรีพนา, (๒๕๔๑), อ้างแล้ว

ผลิตมูลค่าเป็นสองเท่าของภาคเหนือ และเป็นที่พักในการหางบประมาณ
เข้าคลังของรัฐบาล

6. การคัดค้านนโยบายทำนารวมของเกษตรกรรายย่อยในลุ่มแม่น้ำโขงทางใต้

ในรูปธรรม นโยบาย โดย เหมย มีเป้าหมายทางเศรษฐกิจดังนี้คือ

1. การเปลี่ยนทิศทางการค้าขาย การลงทุน และการรับความช่วยเหลือ จากการ
พึ่งพาประเทศในเครือขายรัสเซีย (Comicon) ไปสู่การค้ากับเอเชีย ญี่ปุ่น และ
ตะวันตก และจะเห็นได้ว่าการค้าขายของเวียดนามที่เน้นตลาด Comicon
ถึง 70% ของการค้าระหว่างประเทศในปี 1975 เปลี่ยนไปเป็นการค้าขายกับ
เอเชียและญี่ปุ่นถึง 90% ภายในปี 1990 แท้จริงแล้วเวียดนามก็ไม่มีทางเลือก
ในเรื่องนี้เท่าไร เพราะหลัง 1989 เศรษฐกิจยุโรปตะวันออกก็ล่มสลาย
ในขณะที่เศรษฐกิจเอเชียขยายตัว
2. การเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากอุตสาหกรรมหนักไปสู่อุตสาหกรรมเบาที่เน้น
ตลาดส่งออกผ่านการลงทุนจากบริษัทต่างประเทศร่วมกับรัฐวิสาหกิจเวียดนาม
ผลในการเปลี่ยนรูปแบบการผลิตในลักษณะนี้มีความสำเร็จในระดับหนึ่งเท่านั้น
เพราะเวียดนามขาดแรงงานฝีมือ ขาดโครงสร้างถนนหนทางและสาธารณูปโภค
ที่จำเป็นสำหรับนักลงทุน และตลาดภายในของเวียดนามซึ่งเป็นแหล่งระบาย
สินค้าส่วนหนึ่งยังเล็กอยู่ เนื่องจากประชาชนมีกำลังซื้อน้อย นอกจากนี้เมื่อ
เกิดปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียในปี ค.ศ.1997 ทุนต่างชาติมีการถอนทุน
หรือลี้ภัยในการลงทุนต่อ Phan Minh Ngoc²⁹ อธิบายว่าเวียดนามยัง
พึ่งพาการส่งออกสินค้าประเภทวัตถุดิบอย่างน้ำมันและสัตว์ทะเล หรือสินค้า
ที่เพิ่มมูลค่าน้อย เพราะใช้เทคโนโลยีต่ำ เช่น อุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้า หรือ
ทำรองเท้า
3. การส่งเสริมภาคเกษตรเอกชนโดยยกเลิกระบบทำนารวมซึ่งสร้างความพึงพอใจ
กับเกษตรกรในภาคใต้ และในบางปีดูเหมือนการผลิตข้าวเพิ่มขึ้น ซึ่ง

²⁹ Phan Minh Ngoc, Nguyen Thi Phuong Anh & Phan Thuy Nga, (2003), Exports and long-run growth in Vietnam, 1975-2001. *ASEAN economic Bulletin* 20(3).

เปิดโอกาสให้ส่งออกมากขึ้นถึง 10% ในช่วงปี ค.ศ.1989-1995 แต่บางครั้งมีการเน้นส่งออกข้าวโดยละเลยตลาดข้าวภายในและระดับการบริโภคของประชาชนคนยากคนจน³⁰ นอกจากนี้สัดส่วนข้าวที่ประเทศในเอเชียส่งออกเมื่อเทียบกับการบริโภคภายในมักจะต่ำ ดังนั้นการขยายตัวของ การส่งออกในระดับ 10% อาจหมายถึงปริมาณข้าวที่ไม่มากนัก และที่สำคัญยิ่งกว่านั้น การเปิดตลาดเสรีในการเกษตรโดยไม่มีการลงทุนทางเทคโนโลยี การชลประทาน และปุ๋ย ก็ไม่ค่อยได้ผลมากนัก Phan Minh Ngoc³¹ อธิบายว่าหลังปี ค.ศ.1999 การส่งออกข้าวลดลง และนับเป็นแค่ 10% ของมูลค่าการส่งออกของเวียดนาม

4. ลดบทบาทรัฐในการควบคุมเศรษฐกิจและกลไกตลาด แต่เราจะพบว่าบทบาทรัฐในหลายรูปแบบกลับเพิ่มขึ้น รวมถึงบทบาทกองทัพในเศรษฐกิจอีกด้วย เพราะในการลงทุนของบริษัทข้ามชาติ 90% เป็นการลงทุนร่วมกับรัฐวิสาหกิจ โดยที่ภาครัฐมีการขยายตัวจาก 33% ของเศรษฐกิจในปี ค.ศ.1990 เป็น 40% ในปี ค.ศ.1997 และรัฐวิสาหกิจมักจะสามารถกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยถูก ซึ่งค้ำประกันโดยรัฐ แต่ในแง่หนึ่งมีการลดบทบาทรัฐบาลศูนย์กลางในการบริหารรัฐวิสาหกิจและเพิ่มบทบาทของรัฐบาลส่วนท้องถิ่น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ก่อให้เกิดปัญหา เพราะรัฐส่วนกลางพึ่งรายได้จากรัฐวิสาหกิจถึง 60% ของรายได้ทั้งหมดและอาจขาดรายได้ในอนาคต

หลังจากที่เวียดนามนำนโยบาย *doi moi* มาใช้ ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (G.D.P. per capita) เพิ่มขึ้นจาก 164 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เป็น 275 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งพิสูจน์ว่ามีการขยายตัวทางเศรษฐกิจจริง แต่ในหมู่นักวิชาการมีการถกเถียงกันว่าปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การขยายตัวของเศรษฐกิจคืออะไร บางคนอธิบายว่าเป็นเพราะกลไกตลาดมีประสิทธิภาพ แต่บางคนก็อธิบายว่าการที่สหรัฐและองค์กรระหว่างประเทศเลิกปิดกั้นทางเศรษฐกิจ และการที่เวียดนามถอนทหารออกจากเขมรมีผลให้เศรษฐกิจฟื้นตัวเร็วขึ้น

³⁰ G. Kolko, (1997), *Vietnam: Anatomy of a peace*. Routledge.

³¹ Phan Minh Ngoc *et al.* อ้างแล้ว

ปัญหาทางการเมืองที่มักับนโยบาย *ได้ย เหมย*

พรรคคอมมิวนิสต์และรัฐบาลเวียดนามเข้าใจถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้นเมื่อมีการหันไปใช้กลไกตลาดเสรี เพราะมีตัวอย่างให้เห็นจากยุโรปตะวันออก รัสเซีย และจีน ปัญหาเหล่านี้ผูกพันอย่างแยกไม่ออกจากเรื่องเสถียรภาพในการปกครองของเผด็จการพรรคคอมมิวนิสต์

ในยุโรปตะวันออกและรัสเซีย การเปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจเข้าสู่ตลาดเสรีผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ระบบรวมศูนย์เก่า ทำให้เกิดโอกาสทางการเมืองสำหรับประชาชนและขบวนการแรงงานในการออกมาเรียกร้องประชาธิปไตย จนในที่สุดกระบวนการนี้ขยายตัวอย่างรวดเร็วและรัฐบาลเผด็จการพรรคคอมมิวนิสต์ในทุกประเทศของยุโรปตะวันออกต่างไม่ไหว มีการล้มรัฐบาล ทบกำแพงเมืองเบอร์ลิน และพรรคคอมมิวนิสต์เสียอำนาจไปตั้งแต่ปี ค.ศ.1989 ในจีนเกิดขบวนการนักศึกษาและกรรมกรที่เรียกร้องประชาธิปไตยซึ่งเกือบจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในปีเดียวกัน แต่เผด็จการจีนก็สามารถรักษานำมาได้ด้วยการปราบปรามฆ่าพันนักศึกษาที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน ดังนั้นผู้นำพรรคของเวียดนามจึงเกรงกลัวการเสียอำนาจที่อาจมาจากการเปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจ

เดิมทีการปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามมีความชอบธรรมในสายตาประชาชนเนื่องจากชัยชนะในสงครามกับสหรัฐซึ่งจบลงด้วยการรวมประเทศในปี ค.ศ.1975 แต่พอมถึงยุค *ได้ย เหมย* ประชาชนที่อายุต่ำกว่า 15 ซึ่งเป็นสัดส่วนสูงพอสมควร³² ไม่มีความทรงจำเรื่องสงครามและไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการต่อสู้เพื่อเอกราช ดังนั้นรัฐบาลต้องหันมาสร้างความชอบธรรมใหม่จากการพัฒนาเศรษฐกิจมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ปัญหาที่ตามมากับนโยบายการหันหน้าเข้าหาตลาดเสรี คือ ถ้านำนโยบายมาใช้อย่างสุดขั้วจะก่อให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจร้ายแรงและเศรษฐกิจจะหดตัวอย่างที่เกิดขึ้นในยุโรปตะวันออกและรัสเซีย³³ ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องมีผลกระทบต่อความชอบธรรมของรัฐบาล ยิ่งกว่านั้นเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียในปี ค.ศ.1997 เวียดนามพบว่ามีการถอนทุนจากต่างชาติหรือยกเลิกแผนการลงทุน ซึ่งทำให้เวียดนามต้องพึ่งตนเองในระดับหนึ่ง และมีการสรุปว่าถ้าพึ่งพาตลาดโลกและทุนต่างชาติมากเกินไป เศรษฐกิจจะขาดเสถียรภาพ

³² อาจถึง 30%

³³ แม้แต่ธนาคารโลกยังมีข้อสรุปแบบนี้

ซึ่งนอกจากกรณีวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียในปี ค.ศ.1997 แล้ว ปัญหาน้ำมันและอาหารแพง ในปี ค.ศ.2008 ทำให้อัตราเงินเฟ้อในเวียดนามพุ่งขึ้นอย่างรวดเร็วอีกด้วย

แต่ในอีกด้านหนึ่ง ผู้นำเวียดนามเข้าใจว่าการใช้นโยบายเศรษฐกิจแบบรัฐรวมศูนย์ในอดีตทำต่อไปไม่ได้ เพราะจะขาดการลงทุน ขาดเทคโนโลยี และไม่มีตลาดภายนอก และที่สำคัญถ้าไม่ริบพัฒนาเศรษฐกิจประชาชนจะแสดงความไม่พอใจมากขึ้น

สถานการณ์ “กลืนไม่เข้า คายไม่ออก” ของผู้นำเวียดนาม เป็นสาเหตุที่เราเห็นภาพของความขัดแย้งระหว่างผู้นำสองซีก คือ “ซีกเสรีนิยม” ที่ต้องการเร่งไปสู่กลไกตลาดเสรี กับ “ซีกอนุรักษนิยม” ที่ต้องการรักษาทบทางรัฐ และสองซีกนี้มักคานอำนาจกันในระดับสูงเสมอ สาเหตุเพราะทั้งสองซีกมีจุดยืนที่มาจากเหตุผลความจริงที่ขัดแย้งกัน ในรูปธรรมแล้วรัฐบาลเวียดนามจึงต้องดำเนินการในการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแบบช้าๆ ด้วยความรอบคอบ ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมต่างประเทศมองด้วยความรำคาญว่า “เป็นสภาพอัมพาต” ของรัฐบาล

การคานอำนาจระหว่างซีกต่างๆ ของชนชั้นปกครองเวียดนาม เป็นรูปแบบการปกครองที่ใช้มาตั้งแต่การรวมชาติในปี ค.ศ.1975 คือตำแหน่งสูงสุดในการบริหารรัฐมี 3 ตำแหน่งคือ นายกรัฐมนตรี เลขาธิการพรรค และประธานาธิบดี (และบางครั้งรวมถึงผู้บัญชาการทหารด้วย) ซึ่งในระบบคณะปกครอง “ไตรภาคี” แบบนี้จะต้องคานกันระหว่างฝ่ายเสรีนิยม ฝ่ายอนุรักษนิยม และระหว่างผู้นำจากเวียดนามเหนือ และผู้นำจากเวียดนามใต้อีกด้วย

นอกจากนี้ความพยายามที่จะรักษาอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์ ในขณะที่เปิดประเทศจากระบบทุนนิยมโดยรัฐไปสู่ทุนนิยมตลาดเสรี นำไปสู่การใช้ภาษาเพี้ยนๆ แปลกๆ ของรัฐบาล เช่น คำพูดว่า “เวียดนามกำลังสร้างสังคมนิยมภายใต้หลักการกลไกตลาด”³⁴ เป็นต้น ซึ่งถ้าตีความจริงๆ น่าจะแปลว่า “เวียดนามจะรักษาเผด็จการของพรรคคอมมิวนิสต์ภายใต้การพัฒนาประเทศด้วยนโยบายกลไกตลาดเสรี”

ในประเด็นเรื่องการแปรรูปรัฐวิสาหกิจเป็นเอกชนตามสูตรสำนักเสรีนิยมกลไกตลาด เราจะเห็นว่ามีการเพิ่มบทบาทรัฐวิสาหกิจหลัง โดย เหมย ไม่มีการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ แต่ในขณะเดียวกันมีการนำระบบบริหารแบบเอกชนเข้ามาใช้ (Corporatisation) ซึ่งเพิ่ม

³⁴ G. Kolko, (1997), อ้างแล้ว, มองว่าเป็นคำขวัญที่ไร้ความหมาย แต่เราสามารถตีความได้

ความยืดหยุ่นให้กับผู้บริหารองค์กรและเน้นการแสวงหากำไรเหนืออื่นใด ซึ่งทำให้มีการลดจำนวนลูกจ้างลง³⁵

ปัญหาทางสังคมที่มาจากนโยบาย *โดย เหมย*

“ชนชั้นกรรมาชีพได้เสียสละเพื่อชาติ” – Do Muoi นายกรัฐมนตรี

คำพูดนี้ทำให้เราเข้าใจได้ว่า คนงานธรรมดาในเวียดนามต้องเสียประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ จากนโยบายการใช้กลไกตลาดที่สร้างความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจมหภาค³⁶ และเราอาจตั้งคำถามต่อไปได้ว่าการ “เสียสละ” ของเขา สละอะไรให้ใคร และเสียสละโดยสมัครใจหรือไม่

ปัญหาทางสังคมจากนโยบาย *โดย เหมย* มีมากมาย ดังนี้คือ

1. การว่างงาน คาดว่าในระยะแรกๆ อาจมีคนว่างงานถึง 25% ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการลดคนงานในรัฐวิสาหกิจ แต่อีกส่วนมาจากการลดจำนวนทหารในกองทัพ เมื่อถอนทหารออกจากเขมรและยุติสงคราม
2. ปัญหาการขายบริการทางเพศเพื่อหาทางแก้ไขความยากจนส่วนตัว องค์กร UNICEF คาดว่ามีหญิงบริการเพศสองหมื่นคนที่อายุต่ำกว่า 18 ปี
3. ปัญหายาเสพติดและการแพร่ระบาดของ HIV-เอดส์ ซึ่งมาจากการใช้เข็มฉีดยาร่วมกับคนอื่น ปัญหาการใช้ยาเสพติดเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงหรือความหุดหู่ของคนงานที่มองไม่ออกว่าจะพัฒนาตนเองท่ามกลางการแข่งขันในสังคมได้อย่างไร
4. การคอร์รัปชัน ในสภาพที่เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว โอกาสที่จะร่ำรวยผ่านช่องทางการคอร์รัปชันมีมากขึ้น โดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการพรรคที่มี

³⁵ Martin Painter, (2003), The Politics of Economic Restructuring in Vietnam: the case of state-owned enterprise “reform”. *Contemporary SE Asia* 25(1), 20-43. Vu Quoc Ngu (2003) Total Factor Productivity Growth of Industrial State-owned Enterprises in Vietnam, 1976-98. *ASEAN Economic Bulletin* 20(2), 158-173.

³⁶ ทัศนวิทย์ ศรีพนา, (๒๕๔๑), *อ้างแล้ว*, หน้า 57, ศรีประภา เพชรเมธีศรี, (๒๕๔๒), *อ้างแล้ว*, หน้า 136

ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนักธุรกิจเอกชน มีหลายกรณีที่น่ามาขึ้นศาล เช่น กรณีคดี TAMEXCO เป็นต้น

5. ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนเพิ่มขึ้น โดยมีการขึ้นชมเชยรัฐและการกอบโกยกำไร จนนักข่าวหนังสือพิมพ์ *Financial Times* สามารถเขียนว่า “นาย Tran Le Nguyen อายุ 38 ปี เป็นนายทุนเต็มตัวพร้อมกับเป็นวีรชนคอมมิวนิสต์ บริษัทขายอาหารสำเร็จรูป *Kinh Do* ของเขามีลูกจ้างสองพันคน และขายสินค้ามูลค่าทั้งหมด 20 ล้านเหรียญสหรัฐ ในปี 2001 นายกรัฐมนตรี *Pham Van Khai* ถึงกับชมว่า ความสำเร็จของท่านในตลาด ยิ่งใหญ่พอๆ กับชัยชนะในสงคราม”³⁷

ในขณะเดียวกัน ธนาคารโลกรายงานว่า 60% ของเกษตรกรมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน และอัตราความยากจนกำลังเพิ่มขึ้น ส่วนองค์กร UNICEF คาดว่าในปี ค.ศ.1998 จะมีเด็กเล็กที่มีอายุต่ำกว่าห้าขวบถึง 40% ขาดสารอาหาร ซึ่งในกลุ่มคนชาติพันธุ์เพิ่มเป็น 60% พร้อมกันนั้นยังมีการใช้แรงงานเด็ก มากขึ้นอีกด้วย

6. รัฐบาลลดงบประมาณค่าใช้จ่ายในการศึกษาและการบริการสาธารณสุข ในปี ค.ศ.1989 มีการเก็บค่ารักษาพยาบาลเป็นครั้งแรก ซึ่งมีผลในการลดจำนวนคนไข้ที่ไปหาหมอทันที ในโรงเรียนคุณภาพการศึกษาลดลง ขาดแคลนครู และครูมักจะถูกกดดันให้หักศึกษาเสียเงินเพื่อเรียนพิเศษนอกเวลา สภาพแบบนี้ทำให้อัตินักเศรษฐศาสตร์ธนาคารโลก *Joseph Stiglitz* เตือนรัฐบาลในอินโดจีนว่าต้องไม่ละเลยนโยบายที่สนับสนุนสุขภาพอนามัย การศึกษา และการสร้างงานสำหรับคนจนด้วย³⁸

7. การลดลงของอัตราค่าแรง ระหว่างปี ค.ศ.1985-1995 เป็นปัญหา เพราะค่าตัวค่าแรงในเวียดนามลดลงถึง 80% โดยที่รัฐบาลพยายามโฆษณาและดึงดูดการลงทุนจากภายนอกภายใต้เงื่อนไขค่าแรงที่ต่ำภายในประเทศ³⁹

³⁷ Amy Kazmin, *Financial Times*, 28 Aug 2002.

³⁸ ดูหัวข้อเรื่องปัญหาสุขภาพอนามัย 7.2.6 ในบทนี้

³⁹ G. Kolko, (1997), อ้างแล้ว

8. ราคาผลผลิตภาคเกษตรขาดเสถียรภาพเพราะพึ่งพิงกลไกตลาดโลก ซึ่งมีผลเสียกับเกษตรกร เช่น กรณีที่ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกกาแฟ แต่ภายหลังราคากาแฟในตลาดโลกตกต่ำเพราะมีการผลิตล้นเกิน เป็นต้น
9. การทำลายสภาพสิ่งแวดล้อม เพราะเน้นการสร้างกำไรเหนืออื่นใด มีการถางป่าเพิ่มขึ้นเพื่อปลูกพืชเกษตร มีการปล่อยมลพิษและการใช้สารเคมีมากขึ้น โดยไม่มีวิธีการที่รัฐจะควบคุม ซึ่งในระยะยาวจะมีผลเสียกับสังคม

อย่างไรก็ตาม เราไม่ควรคิดว่าประชาชนเวียดนามเป็นฝ่ายถูกระงับหรือฝายล้อมรับนโยบายของรัฐบาลหรือบริษัทกลุ่มทุนแต่ฝ่ายเดียว มีการสร้างสหภาพแรงงานอิสระผิดกฎหมายซึ่งไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐเหมือนสหภาพแรงงานทางการของรัฐบาล⁴⁰ มีการฝ่าฝืนกฎหมายแรงงานเพื่อนัดหยุดงานต่อตรงกับนายจ้าง และในภาคชนบทมีการรวมตัวกันก่อปฏิวัติ เช่น ในท้องถิ่น Thai Binh นอกจากนี้ยังมีกลุ่มวิจารณ์รัฐบาลที่เกิดขึ้นในองค์กรทหารผ่านศึกและในหมู่นักเขียน

เหงียน ฮุย เทียพ⁴¹ เป็นนักเขียนรุ่นแรกๆ คนหนึ่งที่วิจารณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมเวียดนามภายใต้ต้นนโยบายกลไกตลาด ในหนังสือวรรณกรรมชื่อ “นายพลหลังเกษียณ” ที่ออกมาในปี ค.ศ.1987 ในระยะแรกรัฐบาลพยายามห้ามขายหนังสือเล่มนี้ แต่ในที่สุดต้องยอมจำหน่ายต่อกระแสประชาชน มีการสร้างภาพยนตร์จากหนังสือเล่มนี้อีกด้วย หนังสือ “นายพลหลังเกษียณ” พูดถึงความขัดแย้งระหว่างค่านิยมเก่ากับค่านิยมใหม่ระหว่างคนสองรุ่น ค่านิยมเก่าเป็นเรื่องของการเสียสละเพื่อส่วนรวม ความเมตตาใจดี และการแสวงผลประโยชน์ร่วมกันในบรรยากาศของสงครามกู้ชาติและการสร้าง “สังคมนิยม” แต่ค่านิยมใหม่ถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานการกอบโกยทรัพย์สินและความร่ำรวยส่วนตัวเป็นหลักซึ่งนำไปสู่ความวุ่นวายแห่งปลายทางจิตใจ

ข้อถกเถียงเรื่องวัฒนธรรมทุนนิยมตลาดเสรีของเวียดนามใต้

นักวิชาการกระแสหลักมักเสนอว่า เวียดนามใต้ โดยเฉพาะเมืองโฮจิมินห์หรือไซ่ง่อน

⁴⁰ Ben J. T. Kerkvliet, Russell H. K. Heng & David W. H. Koh, (2003), eds. *Getting Organized in Vietnam*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore.

⁴¹ เหงียน ฮุย เทียพ, (๒๕๔๕), “นายพลหลังเกษียณ”, สำนักพิมพ์คบไฟ

มีวัฒนธรรมเศรษฐกิจแบบกลไกตลาดมากกว่าเวียดนามเหนือและเมืองฮานอย เนื่องจากเวียดนามใต้อยู่ภายใต้อิทธิพลของฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกาจนถึงปี ค.ศ.1975⁴²

แต่ Martin Gainsborough⁴³ แย้งว่า ก่อนการรวมชาติภายใต้พรรคคอมมิวนิสต์ ในปี ค.ศ.1975 รัฐบาลเวียดนามใต้มีการใช้รัฐควบคุมเศรษฐกิจมากที่สุด ไม่ใช่จะใช้นโยบายกลไกตลาดเสรีแต่อย่างใด และหลังการเปลี่ยนแปลง *โดย เหมย* ในปี ค.ศ.1986 ในเมืองโฮจิมินห์มีการขยายบทบาทรัฐโดยทำการลงทุนร่วมกันระหว่างรัฐวิสาหกิจและทุนเอกชน และถ้าตรวจสอบตัวเลขการลงทุนของรัฐ จำนวนธุรกิจร่วมกับรัฐ และจำนวนลูกจ้างในภาครัฐ เมืองโฮจิมินห์ไม่แตกต่างหรือพิเศษอะไรจากส่วนอื่นๆ ของเวียดนามเลย อย่างไรก็ตาม Gainsborough เสนอว่า รูปแบบการแทรกแซงเศรษฐกิจของรัฐบาลเวียดนามใต้เปลี่ยนแปลง จากการควบคุมในระบบรัฐรวมศูนย์ไปเป็นการควบคุมดูแลกฎระเบียบทางเศรษฐกิจในระบบตลาดเสรี (State Gate-Keeping of the Market Economy)

ปัญหาระบบสาธารณสุขในเวียดนาม

ในช่วงแรกที่มีการรวมประเทศในปี ค.ศ.1975 ระบบสาธารณสุขเวียดนามจะฟรีสำหรับพลเมืองทุกคน แต่หลังการหันไปสู่ตลาดเสรีภายใต้ *นโยบาย โดย เหมย* เริ่มมีการลดงบประมาณรัฐ มีการเก็บค่าบริการในสถานพยาบาลรัฐ และบังคับคัดค้านให้ประชาชนใช้บริการของคลินิกเอกชน เพราะคุณภาพในระบบรัฐขาดมาตรฐาน ซึ่งเป็นผลของการปล่อยให้เงินเดือนพยาบาลและหมอตักค่า บวกกับการขาดแคลนอุปกรณ์และยา⁴⁴

⁴² วีระ นุชเปี่ยม ศรีประภา, อ้างแล้ว, หน้า 60

⁴³ Martin Gainsborough, (2005), Between Exception and Rule. Ho Chi Minh City's Political Economy under Reform. *Critical Asian Studies* 37:3, 363-390.

⁴⁴ Matthew Jowett & Robin Thompson, (1999), *Paying for Health Care in Vietnam: Extending Voluntary Health Insurance Coverage*. University of York, Centre for Health Economics. Discussion Paper 167.

ตารางเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายในด้านสุขภาพอนามัย ของภาครัฐ และภาคเอกชน
(% ของ GDP)⁴⁵

ประเทศ ปี ค.ศ.	ภาครัฐ	ภาคเอกชน
เขมร 1994	0.7	6.5
ลาว 1995	0.8	1.4
พม่า 1993	0.5	0.4
เวียดนาม 1993	1.1	4.1

จะเห็นได้ว่าเวียดนามและเขมรพึ่งพาภาคเอกชนในระบบสาธารณสุขสูง ซึ่งมีผลกระทบในด้านลบต่อสุขภาพอนามัยและความเป็นอยู่ของคนจน ในกรณีเขมร รัฐเกือบจะไม่มีบริการบริการสังคมให้กับประชาชนเลย มีการอาศัยความช่วยเหลือจากเอ็นจีโอ ในขณะที่คนชั้นนำนักการเมืองและนักธุรกิจมีเสรีภาพในการกอบโกยความร่ำรวยส่วนตัวเต็มที่

ตารางเปรียบเทียบจำนวนเตียงคนไข้ และจำนวนแพทย์ ต่อหัวประชากร⁴⁶

ประเทศ	ประชากรต่อแพทย์ (ปี ค.ศ.)	ประชากรต่อเตียง (ปี ค.ศ.)
เขมร	9,544 (1994)	453 (1988)
ลาว	4,446 (1993)	612 (1993)
พม่า	12,528 (1989)	1,605 (1990)
เวียดนาม	2,279 (1993)	261 (1990)

รัฐบาลเวียดนามเริ่มเข้าใจว่าการละเลยความรับผิดชอบในเรื่องระบบสาธารณสุข โดยรัฐบาลภายใต้นโยบายคลังกลไกตลาดสุดขั้วจะสร้างปัญหาทางสังคมมากมาย ดังนั้น ในปี ค.ศ.1993 จึงมีการนำระบบบังคับประกันสังคมมาใช้กับพนักงานรัฐและพนักงานเอกชนในระบบ 6 ล้านคน แต่ปัญหาคือโครงการนี้ครอบคลุมไม่เกิน 10% ของประชากร ไม่ครอบคลุมเด็กและสมาชิกในครอบครัว และบริษัทเอกชนหลายแห่งหลีกเลี่ยงที่จะเข้าสู่ระบบด้วยการทำตัวเลขลูกจ้างปลอม ยิ่งกว่านั้นระบบนี้ไม่ครอบคลุมกำลังงานที่เลี้ยงชีพ

⁴⁵ Matthew Jowett & Robin Thompson, (1999), *พม่า*, ตัวเลขมาจากธนาคารโลก

⁴⁶ Matthew Jowett & Robin Thompson, (1999), *พม่า*, ตัวเลขมาจากธนาคารโลก

ในภาคเกษตรและคนงานนอกระบบอีก 38 ล้านคน ดังนั้นมีการประกาศเปิดให้ประชาชนประกันตนตามความสมัครใจ มีการณรงค์ให้ผู้ปกครองประกันลูกหลานที่กำลังเรียนหนังสือ แต่ระบบประกันตนตามความสมัครใจไม่เคยใช้ได้ผลในประเทศใดของโลก เพราะคนจนจะไม่มีเงินสำรองเพียงพอที่จะจ่ายค่าประกันล่วงหน้าได้ ผลของระบบประกันตนตามความสมัครใจนี้ได้ผลบ้างในกรณีเด็กนักเรียนซึ่งเห็นได้จากตัวเลขในปี ค.ศ.1997 ที่ผู้ประกันตนเกือบทั้งหมดคือเด็กนักเรียน แต่ปัญหาก็เกิดขึ้นในอนาคตเมื่อผู้ปกครองต้องตัดสินใจว่าจะจ่ายเบี้ยประกันต่อไปหรือไม่

ปัญหาของระบบประกันตนเองตามความสมัครใจของรัฐบาล เห็นได้จากตัวเลขในตารางดังต่อไปนี้⁴⁷

ปี ค.ศ.	จำนวนประชากร x1000	จำนวนที่สมัครใจ ประกันตนเอง x1000	% ของกลุ่มเป้าหมายรัฐบาล ที่ประกันตนเอง
1993	70,960	326	0.5
1994	72,384	535	0.8
1995	73,793	2,234	3.4
1997	76,548	3,812	5.5

สรุปแล้วหลังการนำนโยบายกลไกตลาด โดย เหมย มาใช้ ความสามารถในการเข้าถึงบริการสาธารณสุขขึ้นอยู่กับรายได้ เพราะค่ารักษาพยาบาลเป็นภาระหนักสำหรับครอบครัวยากจน และคนส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ในระบบประกันสังคม⁴⁸

ข้อถกเถียงเกี่ยวกับ รัฐหรือตลาด ในระบบสาธารณสุขเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ถ้าเราทำการสำรวจเปรียบเทียบระบบสาธารณสุขใน 4 ประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ กับไทย เราจะพบว่า โดยรวมแล้ว

⁴⁷ Matthew Jowett & Robin Thompson, (1999), *พื้งอ้าง*

⁴⁸ ผู้ที่สนใจประเด็นข้อถกเถียงระหว่าง แนวรัฐกับแนวตลาด ในเรื่องสวัสดิการสังคม ควรอ่านเรื่อง "รัฐสวัสดิการ, ใน ใจ อึ้งภากรณ์และคณะ (๒๕๔๓) "ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย", สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, บทที่ 9

ประเทศที่ใช้งบประมาณการลงทุนในระบบสาธารณสุขโดยรัฐมากที่สุด และมีโรงพยาบาลและคลินิกของรัฐมากที่สุด จะมีระบบสาธารณสุขที่มีประสิทธิภาพและคุณภาพสูงที่สุดเมื่อเทียบกับประเทศที่ใช้ระบบเอกชน และการจ่ายเงินโดยเอกชน ในสัดส่วนสูง⁴⁹

ประเทศอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ เป็นสองประเทศที่รัฐลงทุนน้อยในระบบสาธารณสุข โดยที่ประชาชนเพียง 21% อยู่ในโครงการสุขภาพของรัฐอินโดนีเซีย และในกรณีฟิลิปปินส์สัดส่วนนี้ลดลงเหลือเพียง 15% ในฟิลิปปินส์ประชาชนส่วนใหญ่ต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาลเอง

ประเทศมาเลเซียเป็นประเทศที่เคยมีการลงทุน และการให้บริการสูงที่สุดโดยภาครัฐในกลุ่มสี่ประเทศ แต่รัฐบาลพยายามลดบทบาทลง ในขณะที่รัฐบาลไทย สมัยไทยรักไทยมีการขยายโครงการของรัฐ ดังนั้นในยุคนี้ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีสัดส่วนการให้บริการ และการลงทุนจากภาครัฐในสัดส่วนสูงที่สุด และการลงทุนจากรัฐนี้มาจากการเก็บภาษีเป็นหลัก⁵⁰

ประเทศ	%การบริการโดยรัฐ	% งบประมาณที่มาจากรัฐ ปี ค.ศ.2005
อินโดนีเซีย	53	35
มาเลเซีย	78	55
ฟิลิปปินส์	51	38
ไทย	79	64

ถ้าเปรียบเทียบสี่ประเทศ ประเทศไทยให้บริการสาธารณสุขแก่ประชาชนทุกคนโดยค่าใช้จ่ายทั้งหมด (เอกชนและรัฐ) เป็นสัดส่วนของ GDP ในลักษณะคงที่ ไม่ค่อยเพิ่มขึ้น และเป็นอัตราส่วนของ GDP ที่เท่ากับฟิลิปปินส์ คือประมาณ 3.5% ซึ่งแปลว่าระบบที่ใช้รัฐเป็นหลักอย่างไทย มีประสิทธิภาพสูงกว่าระบบเอกชน ยิ่งกว่านั้นอัตราการตายของทารกและความอายุยืนเฉลี่ยของประชากรไทย ดีกว่าตัวเลขของฟิลิปปินส์อีกด้วย

⁴⁹ M. Ramesh & Xun Wu, (2008), Realigning public and private health care in southeast Asia. *The Pacific Review* 21 (2) 171-187.

⁵⁰ ตัวเลข และตาราง จาก M. Ramesh & Xun Wu, (2008), *พียงอ้าง*

การเปลี่ยนแปลงสู่กลไกตลาดในประเทศลาว

ตั้งแต่ชัยชนะของขบวนการปะเทดลาวในปี ค.ศ.1975 รัฐบาลลาวได้รักษาความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับองค์กร I.M.F. ซึ่งส่งเสริมการใช้นโยบายเสรีนิยมกลไกตลาด (Neoliberalism) และจะเห็นได้ว่าลาวไม่ได้ถูกกีดกันทางเศรษฐกิจโดยตะวันตกเหมือนกรณีเวียดนาม

ก่อนปี ค.ศ.1975 รัฐบาลฝ่ายขวาของลาว อาศัยเงินช่วยเหลือจากสหรัฐถึง 80% ของงบประมาณรัฐบาล และหลังปี ค.ศ.1975 รัฐบาลใหม่ยังได้รับการช่วยเหลือระดับหนึ่งจากสหรัฐต่อไป แต่ในขณะเดียวกันได้รับความช่วยเหลือจากรัสเซียในสัดส่วนพอๆ กัน

รัฐบาลใหม่หลังปี ค.ศ.1975 พยายามจะนำระบบเศรษฐกิจรวมศูนย์ภายใต้รัฐมาใช้ แต่เป็นความพยายามที่ไม่เข้มข้นเท่าไร เพราะลาวเป็นประเทศยากจน ขาดอุตสาหกรรม และประชากรเกือบทั้งหมดทำงานในภาคเกษตร ดังนั้นการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักตามแผนแนวคิดสตาลินย่อมทำไม่ได้ สิ่งที่รัฐบาลลาวทำในขั้นตอนแรกคือการพยายามควบคุมระบบเกษตรและการส่งเสริมระบบนารวม แต่ในความเป็นจริง รัฐบาลไม่มีอำนาจหรือความประสงค์เพียงพอที่จะบังคับใช้ระบบดังกล่าวได้เลย คำประกาศต่างๆ ของรัฐบาลเรื่องการสร้าง “สังคมนิยม” น่าจะเป็นเรื่องนามธรรมมากกว่ารูปธรรมมาตั้งแต่แรก

มติที่ 7 ปี ค.ศ.1979

ในปี ค.ศ.1979 รัฐบาลลาวประกาศใช้มติที่ 7 ซึ่งเป็นการประกาศยกเลิกระบบนารวม อย่างเป็นทางการ แต่ในรูปธรรมรัฐบาลไม่เคยสามารถนำระบบนี้มาใช้ได้จริง⁵¹ นอกจากนั้นมติที่ 7 เป็นคำประกาศว่าจะส่งเสริมกลไกตลาดเสรีและการส่งออก แต่ในความเป็นจริงสินค้าส่งออกของลาวในยุคนั้นจำกัได้อยู่ที่สินค้าสองชนิดเท่านั้นคือ ไม้ และไฟฟ้าจากเขื่อน

⁵¹ Grant Evans, (1991), Planning problems in peripheral socialism: the case of Laos. In: J.J. Zasloff & L. Unger, (Eds), *Laos: Beyond the revolution*. MacMillan, London.

กลไกเศรษฐกิจใหม่ (New Economic Mechanism) ปี ค.ศ.1986/1987

ทั้งๆ ที่รัฐบาลลาวพยายามอ้างว่า “กลไกเศรษฐกิจใหม่” เหมือนกับ “นโยบายเศรษฐกิจใหม่ (New Economic Policy)” ที่ เลนินเคยนำมาใช้ในรัสเซีย แต่เน้นเป็นเพียงข้ออ้างเพื่อให้สร้างภาพว่าลาวยังใช้ระบบ “สังคมนิยม” อยู่ ซึ่งจริงๆ แล้วหมายความว่าพรรคคอมมิวนิสต์ หรือ พรรคประชาชนปฏิวัติลาว จะครองอำนาจต่อไปในลักษณะเผด็จการ

ในความเป็นจริง กลไกเศรษฐกิจใหม่เป็นนโยบายกลไกตลาดเสรีที่ออกแบบมาโดยองค์กร I.M.F. และธนาคารโลก เนื้อหาสาระหลักคือการลดบทบาทรัฐส่วนกลางในการบริหารเศรษฐกิจ เช่น การยกเลิกการควบคุมการค้าในภาคเกษตร กระจายอำนาจไปสู่จังหวัด มีการปล่อยให้ตลาดกำหนดราคาสินค้าทั้งหมด ยกเลิกการบังคับใช้ระบบสหกรณ์ ยกเลิกความช่วยเหลือต่างๆ ที่รัฐให้กับเกษตรกร เช่น ปุ๋ยราคาถูก ส่งเสริมภาคเอกชนด้วยการออกกฎหมายพาณิชย์และภาษีใหม่ และยกเลิกการควบคุมอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีการขายรัฐวิสาหกิจเกือบทุกแห่งให้เอกชน ซึ่งทำให้สัดส่วนภาครัฐในเศรษฐกิจลาวเล็กกว่าสัดส่วนภาครัฐของไทยเสียอีก⁵²

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากนโยบายกลไกตลาดเสรีในลาว

การถอนตัวออกจากบทบาททางเศรษฐกิจของรัฐบาลลาวภายใต้ลัทธิกลไกตลาดมีผลในด้านลบหลายอย่าง เพราะมีการลดงบประมาณรัฐในด้านที่จำเป็นประโยชน์ต่อประชาชน เช่น ในระบบสาธารณสุข⁵³ และการศึกษา ในภาครัฐมีการลดจำนวนข้าราชการและไม่มีการปรับเงินเดือนครู ผลที่ตามมาคือจำนวนประชากรที่อ่านเขียนไม่ได้เพิ่มขึ้น และช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยสูงขึ้น อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของความเหลื่อมล้ำคือ การคอร์รัปชันมหาศาลในแวดวงรัฐบาลและนักธุรกิจที่มากับการใช้กลไกตลาด นอกจากนี้การมุ่งทำกำไรในระบบตลาด และการส่งเสริมการส่งออกไม้ และไฟฟ้าจากเขื่อนมีผลในการทำลายป่าและสิ่งแวดล้อมของลาวอีกด้วย

⁵² M. Than & J.L.H. Tan Eds. (1997), *Laos' Dilemmas and Options: The Challenge of Economic Transition in the 1990s*. St Martins Press.

⁵³ ดูตารางเปรียบเทียบตัวเลขสาธารณสุขในประเทศต่างๆ ในหัวข้อ 7.2.6 ในบทนี้

การเน้นกลไกตลาดและการพึ่งพาตลาดส่งออกมีผลร้ายแรงเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียในปี ค.ศ.1997 จึงอยู่ประชากรลาวจำนวนมากยากจน มีวิถีชีวิตในชนบทและสามารถผลิตอาหารเลี้ยงชีพตนเองได้โดยไม่มีผลกระทบมากเท่าไรจากวิกฤตเศรษฐกิจ เพราะจมอยู่ในความยากจนอยู่แล้ว แต่ในภาคเศรษฐกิจที่อาศัยเงินและการลงทุนมีปัญหาหนัก อัตราแลกเปลี่ยนของเงิน Kip ลดลง 60-70% อัตราเงินเฟ้อพุ่งสูงถึง 100% และธนาคารหลายแห่งต้องขอความช่วยเหลือจากรัฐ นอกจากนี้มีการถอนการลงทุนจากต่างประเทศเกือบทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่มาจากประเทศเอเชียรอบข้างที่มีวิกฤตเช่นกัน การฟื้นตัวจากวิกฤตเศรษฐกิจจึงทำได้ช้า

การผสมนโยบาย “รัฐและตลาด” ในสิงคโปร์

รัฐบาลสิงคโปร์เป็นรัฐบาลที่ประกาศจุดยืนต่อต้านคอมมิวนิสต์ตั้งแต่แรก แต่จุดยืนนี้ไม่ได้แปลว่าจะส่งเสริมกลไกตลาดเสรีแต่อย่างใด ซึ่งเป็นการช่วยพิสูจน์ข้อเสนอบนบทที่ว่าวิธีการบริหารจัดการทุนนิยมมีหลายรูปแบบ สำหรับรัฐบาลเผด็จการของพรรค *Peoples' Action Party (P.A.P.)* การใช้รัฐวิสาหกิจพัฒนาประเทศร่วมกับสวัสดิการสังคมของรัฐเป็นหัวใจของนโยบายการสร้างความชอบธรรมของรัฐบาล หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น “สัญญาประชาคม” (Social Contract)

นักวิชาการอย่าง Gary Rodan หรือ Linda Low⁵⁴ อธิบายว่า รัฐบาลสิงคโปร์ใช้รัฐวิสาหกิจเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างประสิทธิภาพการผลิตภายใต้กลไกตลาดโลก “บริษัทเอกชนที่ควบคุมโดยรัฐ” (Government Linked Companies) เช่น บริษัท Temasek Holdings หรือ Government of Singapore Investment Corporation (G.I.C.) มีความสำคัญในการส่งเสริมการลงทุนในทิศทางที่รัฐต้องการในกรอบเสรีนิยม⁵⁵

⁵⁴ Garry Rodan, (2004), International capital, Singapore's state companies and security. *Critical Asian Studies* 36(3) 479-499. Linda Low, (2001), The Singapore developmental state in the new economy and polity. *Pacific review* 14(3) 411-441.

⁵⁵ Henry Wai-chung Yeung, (2000), State intervention and neoliberalism in the globalizing world economy. Lessons from singapore's regionalization programme. *Pacific review* 13(1) 133-162.

ดังนั้นอาจมองได้ว่ารัฐบาลใช้ทั้งนโยบายเสรีนิยมและรัฐนำพร้อมๆ กัน ซึ่งมีบางส่วนที่คล้ายๆ กับการผสมผสานสองนโยบายของรัฐบาลไทยรักไทย ที่เรียกว่า นโยบายเศรษฐกิจคู่ขนาน (Dual Track Economy)

นักวิชาการคนอื่น เช่น Natasha Hamilton-Hart อธิบายว่า รัฐบาลสิงคโปร์สร้างความใกล้ชิดผูกพันส่วนตัวระหว่างเจ้าหน้าที่ระดับสูงในรัฐบาลกับผู้นำภาคธุรกิจ ซึ่งช่วยให้รัฐประสานการวางแผนทางเศรษฐกิจได้ดี⁵⁶ ตัวอย่างเช่น การที่ Ho Ching ภรรยาของนายกรัฐมนตรี Lee Hsien Loong เคยเป็น C.E.O. ของ Temasek เป็นต้น สิงคโปร์เป็นตัวอย่างที่ดีของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ผสมสองแนวคิดในการบริหารทุนนิยม

ข้อถกเถียงเรื่องวิกฤตเศรษฐกิจ ปี ค.ศ.1997

ข้อถกเถียงหลักเรื่องสาเหตุ ผลกระทบ และทางออกในการแก้ไขวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียปี พ.ศ.๒๕๔๐ (1997) เป็นข้อถกเถียงระหว่างสองสำนักใหญ่ คือสำนักเสรีนิยม (Neoliberal) ที่เชื่อว่าวิกฤตเป็นปัญหาของรัฐ (State Failure) กับสำนักมาร์คซิสต์ ที่มองว่าเป็นปัญหาของความล้มเหลวของกลไกตลาด (Market Failure)

สำนักเสรีนิยม ที่มองว่าวิกฤตมาจากความล้มเหลวในการบริหารของรัฐ

สำนักเสรีนิยมมีคำอธิบายเกี่ยวกับวิกฤตเศรษฐกิจปี ค.ศ.1997 ว่ามันเป็น “วิกฤตของระบบการเงิน” (Financial Crisis) ซึ่งถ้าดูแค่ในระดับผิวเผินแล้วจะมีน้ำหนักเพราะวิกฤตระเบิดขึ้นเมื่อมีการโจมตีค่าเงินบาทและนำไปสู่สภาพล้มละลายของบริษัทไฟแนนซ์และธนาคารในส่วนต่างๆ ของเอเชีย แต่ปัญหาของมุมมองแบบนี้คือมันอาศัยการบรรยายปรากฏการณ์เฉพาะหน้า ในระยะสั้นมากกว่าที่จะดูภาพรวมของปัญหาในระบบทุนนิยมโลกเพื่อค้นหาสาเหตุ

⁵⁶ Natasha Hamilton-Hart, (2000), The Singapore state revisited. *Pacific Review* 13(2) 195-216.

สำนักเสรีนิยมพยายามอธิบายว่า วิกฤตในระบบการเงินดังกล่าวเป็นความล้มเหลวของรัฐและธนาคารชาติ ของประเทศต่างๆ อย่างไทยหรืออินโดนีเซียในการควบคุมบริหาร การเปิดเสรีทางการเงินที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้⁵⁷ เช่น การยกเลิกการควบคุมการนำเงินตรา เข้าออกจากประเทศของไทยในปี ค.ศ.1990 และข้อตกลง Bangkok International Banking Facility (B.I.B.F.) ในปี ค.ศ.1993 ที่อนุญาตให้บริษัทไทยกู้เงินจากสถาบัน การเงินต่างประเทศโดยตรง นอกจากนี้มีการวิจารณ์ระบบที่รัฐจำกัดและควบคุมอัตรา แลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศเพราะสร้างความมั่นใจสูงเกินไปในการกู้เงินจากต่างประเทศ

สำนักนี้ไม่ได้มองว่าการเปิดเสรีทางการเงินเป็นปัญหา เพราะเห็นด้วยกับการลด มาตรการที่จำกัดการเข้าออกของเงินข้ามพรมแดนหรือมาตรการที่จำกัดการกักเงินและ การลงทุน และนอกจากเรื่องของการบริหารผิดพลาดของภาครัฐแล้ว ยังมองว่าปัญหา เกิดจากการคอร์รัปชันที่ปล่อยให้มีการกักเงินในแวดวงพรรคพวกโดยไม่มีการควบคุม ที่ถูกต้องอีกด้วย เขาจึงจำกัดความการบริหารระบบทุนนิยมแบบนี้ว่าเป็น Cronyism หรือ Crony Capitalism (ทุนนิยมพรรคพวก)

เนื่องจากสำนักนี้มองว่า ปัญหาคือความล้มเหลวและไร้ประสิทธิภาพของรัฐ ทางออกของเขาคือการเปิดเสรีมากขึ้น ยกเลิกการควบคุมอัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา ยกเลิก การควบคุมตลาดทุน เปิดเสรีทางการค้า แปรรูปรัฐวิสาหกิจ และสร้างมาตรฐาน "ธรรมรัฐ" (Good Governance) และความโปร่งใสในการบริหารการเงิน⁵⁸

สำนักเสรีนิยมบางส่วนยอมรับว่าก่อนหน้านี้จะเกิดวิกฤตเอเชียมีการลดลงของ การส่งออก แต่อัมมาร์ สยามวาลา มองว่า "สาเหตุของปัญหาการส่งออกเป็นเรื่องลึกลับ"⁵⁹

ในแง่ของผลกระทบต่อประชาชน อัมมาร์มองว่า คนจนได้รับผลกระทบน้อย และ การที่อัตราค่าเงินบาทลดลงช่วยให้เกษตรกรไทยส่งออกสินค้าเกษตรได้มากขึ้นด้วยซ้ำ

⁵⁷ Ammar Siamwalla & Orapin Sobchokchai, (1998), *Responding to the Thai economic crisis*. UNDP paper 22 May 1998. Ross McLeod & Ross Garnaut (1998), *East Asia in crisis. From being a miracle to needing one?* Routledge. Priyambudi Sulistiyanto, (2002), *Thailand, Indonesia and Burma in Comparative Perspective*. Asgate.

⁵⁸ Callum Henderson, (1998), *Asia Falling?*, McGraw-Hill. และ Ammar & Orapin, (1998), McLeod & Garnaut, (1998), *พียงอ้าง*

⁵⁹ Ammar & Orapin, (1998), *พียงอ้าง*, หน้า 319

คนที่อาจเดือดร้อนในสายตาอัมมาร์คือ “ชนชั้นกลาง” ที่ทำงานในสถาบันการเงินที่ถูกปิดมากกว่า อัมมาร์เสนอต่อไปว่า การจ่ายค่าชดเชยให้กับคนงานที่ถูกไล่อพยพมักจ่ายในอัตราที่ “สูงเกินไป”⁶⁰

อย่างไรก็ตาม แม้แต่ธนาคารโลกซึ่งเป็นองค์กรที่ชื่นชมแนวเสรีนิยมก็รายงานว่าวิกฤตเศรษฐกิจมีผลร้ายแรงกับคนจน เพราะทำให้ไทยมีคนจนเพิ่มขึ้นอีก 1 ล้านคน โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้ มีคนตกงานหรือทำงานไม่สม่ำเสมอมากขึ้นจาก 3% เป็น 10% และรายได้ต่อหัวในช่วงปี ค.ศ.1997-1998 ลดลง 13.6% ซึ่งมีผลกระทบต่อการบริโภค⁶¹ แต่ในขณะเดียวกันคนรวยที่สุด 20% สามารถเพิ่มสัดส่วนของการถือครองทรัพย์สินในสังคมได้

การที่รัฐบาลเสรีนิยมจำ อย่างไรก็ตามบรรดาพรรค/ประชาธิปไตย ของชนวน หลีกภัย นำเงินรัฐบาลที่มาจากภาษีคนจนมาหนุนหนี้เสียที่คนรวยสร้างในระบบการเงินเมื่อมีการปั่นราคาอสังหาริมทรัพย์ก็เท่ากับเปิดโปงธาตุแท้ของสำนักเสรีนิยมที่พูดว่ารัฐควรถอยออกห่างแต่ในความเป็นจริงพร้อมจะใช้รัฐเพื่อประโยชน์ของชนชั้นนายทุน ในขณะเดียวกันรัฐบาลเสรีนิยมมีการบอกให้คนงานที่ตกงานในเมือง “กลับบ้าน” ไปพึ่งญาติพี่น้องที่ยากจนอยู่แล้วในชนบท

สำนักมาร์คซิสต์ ที่มองว่ากลไกตลาดไร้ประสิทธิภาพ

สำนักมาร์คซิสต์มองว่า วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทั่วโลกในยุคต่างๆ ของประวัติศาสตร์ทุนนิยมมีลักษณะจุดร่วมที่สำคัญ ทั้งๆ ที่มีรายละเอียดปลีกย่อยและบริบทต่างออกไปในทุกกรณีด้วย จุดร่วมของปัญหาวิกฤตทุนนิยมคือ

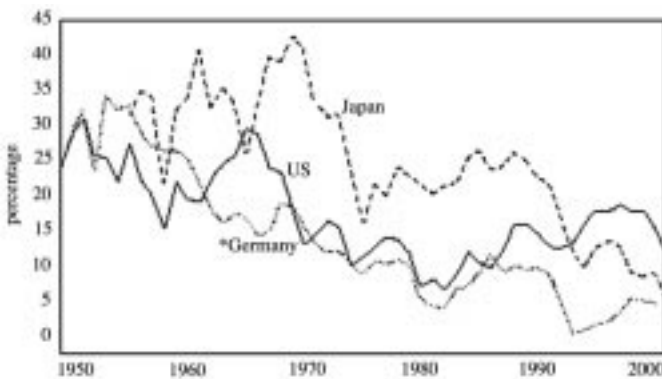
1. แนวโน้มการลดลงของอัตรากำไร (The Tendency for the Rate of Profit to fall) และ
2. การผลิตล้นเกินกำลังซื้อในตลาด ทั้งๆ ที่ประชาชนโลกยากจนและยังไม่ได้มีการตอบสนองความต้องการแท้

⁶⁰ Ammar & Orapin, (1998), *พียงอ้าง*

⁶¹ Kevin Hewison, (2003), *Crafting a new social contract: Domestic capitalist responses to the challenge of neoliberalism*. In: Giles Ji Ungpakorn (Ed.), *Radicalising Thailand*. Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.

ทั้งสองปัญหาดังกล่าวเชื่อมโยงกันและมาจากลักษณะการแข่งขันในระบบกลไกตลาด ซึ่งบังคับให้กลุ่มทุนต่างๆ ต้องขยันพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตผ่านการลงทุนในเครื่องจักรมากขึ้น และการทุ่มเทสินค้าลงในตลาดเพื่อให้คู่แข่งล้มละลาย⁶²

แนวโน้มการลดลงของอัตรากำไรใน ญี่ปุ่น สหรัฐ และเยอรมัน ระหว่างปี ค.ศ. 1950-2000⁶³

เมื่อเกิดวิกฤตของการลดลงของอัตรากำไรและการผลิตล้นเกิน นายทุนจะพยายามหาแหล่งการลงทุนใหม่ที่ยังมีอัตรากำไรที่คุ้มค่าอยู่ ปัญหาใหญ่เกิดขึ้นเมื่อมีวิกฤตอัตรากำไรในภาคอุตสาหกรรมการผลิตเพราะมักจะนำไปสู่การแหกกันไปลงทุนในภาคอสังหาริมทรัพย์ ระบบการเงิน หรือในการซื้อขายสินค้าวัตถุดิบ เช่น น้ำมัน อาหาร หรือแร่ธาตุ โดยที่อาจมีการพนันเกี่ยวกับราคาสินค้าเหล่านี้ในอนาคตอีกด้วย ผลที่ตามมาจากการแหกกันไปลงทุนแบบนี้คือการปั่นราคาสูงกว่าความเป็นจริงหรือการสร้างสภาพ “ฟองสบู่” นั่นเอง ในกรณีวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียปี ค.ศ.1997 มีการปั่นราคาอสังหาริมทรัพย์ผ่านการกู้เงินจากธนาคาร และในวิกฤตปี ค.ศ.2008 มีการปั่นมูลค่าเงินให้กู้ที่ธนาคารให้คนจนไปใช้ซื้อบ้าน (ปัญหา Subprime) และปั่นราคาน้ำมันและอาหาร

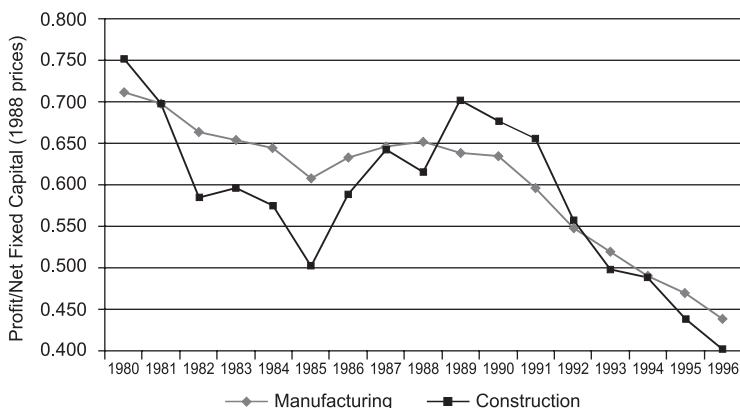
⁶² ดูรายละเอียดของทฤษฎีวิฤตเศรษฐกิจมาร์คซิสต์ได้ ใน โจ อังการ์ณ และคณะ, (๒๕๔๕), อ้างแล้ว, บทที่ 8

⁶³ จาก Chris Harman, (2007), Snapshots of Capitalism today and tomorrow. *International Socialism Journal*, 113, 119-137.

สำนักมาร์คซิสต์มองว่า ปัญหาฟองสบู่มาจากแนวโน้มการลดลงของอัตรากำไร และการแสวงหากำไรท่ามกลางการแข่งขันในตลาดมากกว่าที่จะมาจากการบริหารผิดพลาดขององค์กรรัฐ

Jim Glassman อธิบายว่า ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจเอเชีย เราต้องก้าวพ้นคำอธิบายเฉพาะหน้าที่เน้นแต่วิกฤตระบบการเงิน เขาชี้ให้เห็นว่า วิกฤตเศรษฐกิจเอเชียที่ระเบิดขึ้นในไทยมีทั้งปัจจัยภายนอก คือการพึ่งพาความสามารถในการแข่งขันเพื่อส่งออกในตลาดโลก และข้อเสียของวิธีการผลิตในภาคอุตสาหกรรมไทยที่อาศัยยุทธศาสตร์การผลิตภายใต้เงื่อนไขค่าแรงต่ำและเทคโนโลยีต่ำท่ามกลางกระแสการต่อสู้เรียกร้องค่าจ้างเพิ่มของกรรมกรภายในประเทศ⁶⁴

การลดลงของอัตรากำไรในภาคอุตสาหกรรมและการก่อสร้างไทย
ระหว่างปี ค.ศ. 1980-1996⁶⁵

สรุปแล้ว วิกฤตเศรษฐกิจเอเชียคือวิกฤตที่มาจากการแข่งขันในกลไกตลาดโดยไม่มีกรวางแผน ปัญหาการปันราคาที่ดิน หรือราคาหุ้น และปัญหาหนี้เสียในธนาคาร มาจากการเร่งแสวงหาแหล่งกำไรโดยนักลงทุน และผลของวิกฤตคือ การตกงาน การลดลง

⁶⁴ Jim Glassman, (2003), Interpreting the economic crisis in Thailand. Lessons learned and lessons obscured. In: Giles Ji Ungpakorn (Ed.), *Radicalising Thailand*. Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.

⁶⁵ จาก Jim Glassman, (2003), อ้างแล้ว

ของรายได้คนจน และความเดือดร้อนของประชากร ดังนั้นทางออกในการแก้ไขปัญหาไม่ใช่การเปิดเสรีให้กลไกตลาดมีอิทธิพลมากขึ้นแต่อย่างใด ตรงกันข้าม ต้องหาทางลดและยกเลิกกลไกตลาดและระบบทุนนิยม และหันมาใช้ระบบการวางแผนการผลิตภายใต้การมีส่วนร่วมของประชาชน ในรูปแบบสังคมนิยมแทน

นอกจากสำนักมาร์คซิสต์แล้ว ยังมีอีกสำนักหนึ่งที่มองว่าวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียมาจากความล้มเหลวของตลาด แต่นั่นก็ไม่ได้มีคำอธิบายที่ครอบคลุมเท่ากับสำนักมาร์คซิสต์ สำนัก “รัฐนำ” ซึ่งไม่ได้ปฏิเสธระบบทุนนิยมทั้งหมดและมีนโยบายชาตินิยมอธิบายว่า รัฐต้องเพิ่มบทบาทในการกำหนดทิศทางของเศรษฐกิจทุนนิยม ต้องควบคุมการเข้าออกของเงินทุน ต้องหาทางลดการพึ่งพาอุตสาหกรรมส่งออกด้านเดียวและการพึ่งพาการลงทุนจากภายนอก โดยเฉพาะเงินในระบบตลาดหุ้นที่ไม่ได้มีลักษณะการลงทุนระยะยาว นอกจากนี้สำนักนี้เสนอให้เพิ่มการลงทุนโดยรัฐในการพัฒนาภาคเกษตรอีกด้วย⁶⁶

แนวคิดรัฐนำ-ชาตินิยมนี้ ค่อนข้างจะสอดคล้องในหลายเรื่องกับนโยบายของผู้นำรัฐบาลมาเลเซีย อย่างเช่น มหาธีร์และผู้นำสายอนุรักษนิยมในเวียดนามที่คัดค้านการเปลี่ยนแปลงสู่ตลาดเร็วเกินไป

การถกเถียงเรื่องบทบาทรัฐและตลาดในระบบเศรษฐกิจ และการแสวงหาทางเลือกในนโยบายเศรษฐกิจของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นประเด็นสำคัญจากประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะเมื่อโลกกลับเข้าสู่วิกฤตเศรษฐกิจรอบใหม่ในปี 2008 ซึ่งพิสูจน์ให้เราเห็นความล้มเหลวของกลไกตลาดอีกครั้งหนึ่ง

.....

⁶⁶ K.S. Jomo, (1997), *Southeast Asia's misunderstood miracle*. Westview Press. Walden Bello, Shea Cunningham & Li Kheng Poh, (1998), *A Siamese Tragedy*. Zed Books. Walden Bello, (2002), *Deglobalisation. Ideas for a new world economy*. Books For Change. วอลเดน เบลโล, (๒๕๔๖), “ปิดม่านโลกาภิวัตน์”, อ้างแล้ว

การเมืองเพศ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ชวนผู้อ่านร่วมขบคิด ประเด็นถกเถียงจากบทนี้

- ทำไมสำนักเฟมินิสต์ มองว่ามาร์คซิสต์ไม่สนใจประเด็นเรื่องเพศ?
- ทำไมแนวคิดลัทธิสตรีของลัทธิเสรีนิยมมีจุดยืนเหมือนพรรคคอมมิวนิสต์สายเหมาเจ๋อตงในเรื่องเพศ?
- สถาบันครอบครัวมีความสำคัญในการอธิบายที่มาของการกดขี่ทางเพศได้อย่างไร?
- ถ้าไม่มีการทำลายสถาบันครอบครัว เราจะสามารถสร้างความเท่าเทียมทางเพศได้หรือไม่?
- ระบบทุนนิยมมีความขัดแย้งในใจกลางของมันเรื่องเพศ อย่างไร?
- สถานภาพของสตรีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างกับสตรีในจีนและอินเดียหรือไม่ เพราะอะไร?
- แรงงานหญิงเป็นเหยื่อของโลกาภิวัตน์หรือไม่?
- ทำไมพม่ามีกฎหมายห้ามคนรักเพศเดียวกัน แต่ฟิลิปปินส์ไม่มี?
- กฎหมายห้ามทำแท้งกำเนิดจากความเชื่อที่ว่าห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต จริงหรือไม่?
- ผลของกฎหมายห้ามทำแท้งคืออะไร?
- การแบ่งงานและบทบาทหน้าที่ระหว่างเพศในสังคมทำให้สตรีเป็นพลเมืองชั้นสอง หรือไม่?
- การที่ฟิลิปปินส์หรืออินโดนีเซียมีประธานาธิบดีหญิง ทำให้สถานภาพของสตรีในสองประเทศนั้นก้าวหน้ากว่าที่อื่นหรือไม่?
- การใช้กฎหมายควบคุมการทำแท้งและนโยบายการคุมกำเนิดในสังคมเชื่อมโยงกันอย่างไร?

ทฤษฎีการเมือง

ทฤษฎีการเมืองที่พยายามอธิบายและแก้ไขประเด็นเรื่องเพศ มีทั้งหมด 3 ทฤษฎีด้วยกัน คือ¹

1. ทฤษฎีเสรีนิยม (Liberalism)
2. ทฤษฎีเฟมินิสม์ (Feminism)
3. ทฤษฎีมาร์คซิสต์ (Marxism)

แนวคิดเสรีนิยม (Liberalism)

แนวคิดเสรีนิยมว่าด้วยปัญหาสิทธิสตรี ถูกพัฒนาในช่วงแรกโดยคนอย่าง Mary Wollstonecraft ในหนังสือ *A Vindication of the Rights of Woman* ที่ออกมาในปี ค.ศ.1792 ซึ่งเป็นช่วงของการปฏิวัติทุนนิยมอันยิ่งใหญ่ในฝรั่งเศส Wollstonecraft เน้นหนักในเรื่องสิทธิปัจเจกของหญิง ช่วงนั้นกระแสที่มีการพูดถึงสิทธิมนุษยชนแรงมากขึ้น แต่มักมีการละเลยประเด็นของผู้หญิง นอกจากนี้ Wollstonecraft จะพูดถึงเรื่องความรู้สึกละอายใจในความสัมพันธ์กับชายและสิทธิและหน้าที่ของสตรีในครอบครัวอีกด้วย

ในยุคต่อมา John Stuart Mill ในหนังสือ *The Subjection of Women* ซึ่งออกมาในปี ค.ศ.1869 เสนอว่า ถ้าเสรีภาพเป็นเรื่องดีสำหรับชาย ก็ต้องดีสำหรับหญิงด้วย และพวกที่ไม่เห็นด้วยกับจุดยืนนี้ เพราะมองว่าธรรมชาติของชายและหญิงต่างกันจนต้องมีสิทธิเสรีภาพต่างกันมักจะเป็นพวกอนุรักษนิยมที่เชื่อในไสยศาสตร์

ในปัจจุบันแนวคิดเสรีนิยมมักจะเน้นหนักในเรื่องการปฏิรูปกฎหมายให้ชายและหญิงเท่าเทียมกัน และมีการรณรงค์ให้การศึกษาผ่านองค์กรอย่างสหประชาชาติ อย่างไรก็ตาม การที่แนวเสรีนิยมมุ่งเน้นการสร้างความเท่าเทียมในด้านกฎหมาย ผ่านการ

¹ ดู โจ อังการณ และคณะ, (๒๕๔๕), "อะไรนะลัทธิมาร์คส์ เล่ม ๒" สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน บทที่ 3. และ โจ อังการณ และคณะ ยัพรช, (๒๕๔๗), "ร้อยปีการต่อสู้ ชัยแก่ผู้ช่วยใหม่ไทย" สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน บทที่ 5 และ 6.

ให้การศึกษาเป็นการละลายปัญหาความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นที่ทำให้สตรีส่วนใหญ่ในโลกขาดสิทธิเสรีภาพ และเป็นการละลายที่จะศึกษารากฐานปัญหาของการกดขี่ทางเพศผ่านความคิดจารีตเกี่ยวกับครอบครัวอีกด้วย

แนวสิทธิสตรีเสรีนิยมมองว่าผู้หญิงควรมีบทบาทในสังคมเท่ากับผู้ชาย แต่เป็นมุมมองที่ไม่สนใจความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นและความเหลื่อมล้ำภายในประชากรเพศเดียวกัน เช่นมีการส่งเสริมให้ผู้หญิงขึ้นมาเป็นผู้บริหารมากขึ้น แต่ไม่ถามว่าทำไมต้องมีเจ้านายหรือผู้บริหารแต่แรก หรือมีการยินดีเมื่อผู้หญิงขึ้นมาเป็นผู้นำประเทศอย่างในกรณีประธานาธิบดีคอร์รี อคิโน หรือกลอเรีย อาร์โย ในฟิลิปปินส์ หรือประธานาธิบดีเมกาวัตในอินโดนีเซีย โดยไม่สนใจว่าสตรีเหล่านั้นมาจากตระกูลชนชั้นนำหรือไม่ และไม่สนใจความสามารถของเขาที่จะเป็นผู้แทนของผู้หญิงส่วนใหญ่ในสังคมอีกด้วย

แนวคิดเฟมินิสม์ (Feminism)

สาระสำคัญของแนวมองว่าระบบปัจจุบันเป็นระบบ “พ่อเป็นใหญ่” (Patriarchy) ซึ่งหมายถึง การกดขี่ที่เพศชายกระทำต่อเพศหญิงทั้งภายในครอบครัวและในสถาบันต่างๆ ของสังคม ต้นกำเนิดของแนวความคิดนี้มีมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่อยู่ในรูปแบบขบวนการปลดแอกสตรี (Women's Liberation Movement) ซึ่งเริ่มมีมาตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา ในระยะแรกขบวนการนี้ให้ความสำคัญกับเรื่องชนชั้นและใกล้ชิดกับฝ่ายซ้ายและขบวนการแรงงานในตะวันตกโดยเฉพาะในอังกฤษและยุโรป แต่เมื่อการต่อสู้ของแรงงานและกระแสฝ่ายซ้ายอ่อนลงในทศวรรษ 1970 จึงเริ่มมีการเปลี่ยนจากการต่อต้านระบบทุนนิยมและการเน้นชนชั้นเป็นหลัก มาเป็นต่อต้านเพศชายตามทฤษฎีพ่อเป็นใหญ่เพื่อเน้นผลประโยชน์ของผู้หญิงชนชั้นกลาง

ในยุคนี้แนวเฟมินิสต์มองขบวนการสังคมนิยมว่า “เน้นแต่มิติด้านเศรษฐกิจและยังมีความลึกซึ้งไม่เพียงพอ” ซึ่งสาเหตุของการมองข้ามภูมิปัญญาและทฤษฎีของแนวมาร์คซิสต์เกี่ยวกับเพศแบบนี้เป็นเพราะแนวเฟมินิสต์เข้าใจผิดว่าพรรคคอมมิวนิสต์สายสตาลิน-เหมาใช้นามมาร์คซิสต์²

² ดูหัวข้อ “การเมืองเพศกับพรรคคอมมิวนิสต์ในฟิลิปปินส์” ในบทนี้

นักคิดที่สำคัญๆ ในแนวคิดนี้มี เคท มิลลેท (Kate Millet) ซึ่งเขียนหนังสือชื่อ *Sexual Politics* ในปี ค.ศ.1970 ที่เสนอทางออกว่า จะต้องยกเลิกระบบถือชายเป็นใหญ่ ทั้งที่ปรากฏอยู่ในระดับสังคมและทั้งที่อยู่ในระดับเล็กๆ เช่น ในรูปแบบความสัมพันธ์ ส่วนตัวอีกด้วย และอีกคนหนึ่งก็คือว่าไดวางพื้นฐานทางทฤษฎีให้แก่ขบวนการเฟมินิสต์ คือ ชูลามิท ไฟร์สโตน (Shulamith Firestone) ผ่านหนังสือชื่อ *The Dialectic of Sex* ในปีเดียวกัน โดยอธิบายปัญหาความเหนือกว่าของชาย ว่ามาจากรูปแบบของหน่วยครอบครัวที่จัดลำดับชั้นเป็นชาย/หญิง/เด็ก อันเป็นบ่อเกิดของสภาวะการครอบงำ และที่สำคัญ ไฟร์สโตน มองว่า พัฒนาการของสังคมนั้นเกิดจากความขัดแย้งทางเพศ ไม่ใช่การต่อสู้ทางชนชั้น ดังนั้นทางออกก็คือการวิพากษ์วิจารณ์ระบบครอบครัว ความรัก และ เพศ และการให้การศึกษากับคนในสังคมเป็นหลัก

จะเห็นได้ว่ากรอบสำคัญของแนวคิดนี้ให้ความสำคัญในเรื่องเพศเท่านั้น เช่น เน้นระบบครอบครัวว่า ส่งเสริมการครอบงำ และเป็นการกำเนิดลักษณะของอำนาจนิยม แต่ไม่ตั้งคำถามที่สำคัญว่าระบบครอบครัวแบบนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร และอะไรคือสิ่งที่ผลักดันให้เกิดระบบครอบครัว ปัจจุบันระบบครอบครัวถูกครอบงำด้วยระบบอะไร และที่สำคัญ แนวความคิดนี้มองว่าผู้หญิงควรสมานฉันท์สามัคคีกันไม่ว่าจะรวยหรือจนหรืออยู่ชนชั้นใด ข้อเรียกร้องต่างๆ จะคล้ายแนวเสรีนิยมตรงที่เรียกร้องให้มีการปฏิรูปกฎหมาย รณรงค์ให้การศึกษา และสนับสนุนให้สตรีเข้าไปมีบทบาทในสังคมโดยถือตำแหน่งผู้บริหารมากขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง แนวเฟมินิสต์กล้าที่จะวิจารณ์โครงสร้างสังคมและแนวคิดจารีตของครอบครัวมากกว่าแนวเสรีนิยม ซึ่งเห็นได้จากการรณรงค์เรื่องสิทธิการเจริญพันธุ์ หรือการทำแท้ง

แนวความคิดมาร์คซิสต์ (Marxism)

สำหรับการวิเคราะห์เรื่องของการกดขี่ทางเพศนั้น แนวมาร์คซิสต์มองว่า เราไม่สามารถแยกเรื่องของการกดขี่ทางเพศออกจากปัญหาที่มาจากสังคมชนชั้นได้ เพราะพัฒนาการของสังคมมนุษย์ที่ผ่านมาในแต่ละระบบหลังยุคบุพกาลล้วนแต่เป็นสังคมแห่งความขัดแย้งทางชนชั้นที่มีพลังผลักดันทางด้านเศรษฐกิจและสังคม มวลชนคนส่วนใหญ่ของโลกถูกคนจำนวนน้อยที่ครอบครองส่วนเกินจากการผลิต กดขี่ขูดรีดไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงหรือ

เพศชาย และในขณะเดียวกันก็มีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงที่นำไปสู่การกดขี่ทางเพศ

แนวมาร์กซิสต์มองว่า การกดขี่ทางเพศที่ทำให้ผู้หญิงเป็นพลเมืองชั้นสองไม่ใช่เรื่องธรรมชาติ และไม่ใช่หนี้สัจใจคอแท้ของชายอีกด้วย การกดขี่ทางเพศเกี่ยวข้องกับการครอบครองทรัพย์สินและการถ่ายทอดมรดกของชนชั้นปกครอง และเกี่ยวกับการทำให้ภาระงานบ้านเป็นภาระปัจเจกภายในครอบครัว เครื่องมือสำคัญของชนชั้นปกครองคือความคิดจารีตเกี่ยวกับเพศและครอบครัว แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว “ชาย-หญิง” นี้เองเห็นว่า บทบาทหลักของหญิงอยู่ในบ้าน และยังเป็นผลให้คนรักเพศเดียวกันกลายเป็นพลเมืองชั้นสามอีกด้วย ดังนั้นการแก้ปัญหาต้องอาศัยทั้งการรณรงค์เพื่อเปลี่ยนค่านิยม คับแคบและการต่อสู้กับโครงสร้างอำนาจในสังคม ซึ่งรวมทั้งรัฐ ระบบชนชั้น และสถาบันครอบครัว

ในหนังสือ “กำเนิดครอบครัว ทรัพย์สินส่วนตัว และรัฐ” ของ เองเกิลส์³ ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ.1884 มีการอาศัยการค้นคว้าข้อมูลจากการศึกษาของนักมนุษยวิทยา เช่น มอร์แกน มีการเสนอว่า ฐานะของสตรีนั้นเมื่จุดตั้งต้นและคลี่คลายออกมาจากระบบการผลิตและฐานะทางครอบครัว ในยุคแรกๆ มนุษย์อยู่กันเป็นเผ่าพันธุ์ ไม่มีทรัพย์สินส่วนตัวและไม่มีคู่สมรสถาวรแบบผัวเดียวเมียเดียว บุตรในเผ่าเป็นบุตรของทั้งเผ่าที่ไม่มีวันทราบว่าเป็นพ่อ จึงต้องสืบทอดสายเลือดทางแม่ แต่ที่สำคัญคือการสืบทอดสายเลือดทางแม่กระทำไปเพื่อป้องกันไม่ให้ลูกจากแม่เดียวกันมีเพศสัมพันธ์กันเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อกำหนดฐานะทางเศรษฐกิจหรืออำนาจในสังคมแต่อย่างใด

เมื่อมนุษย์พัฒนาการเลี้ยงชีพ ค้นพบวิธีการเกษตรแทนการเก็บของป่า จึงเกิด “ส่วนเกิน” จากความต้องการวันต่อวัน ทรัพย์สินส่วนตัวก็เกิดขึ้นได้ในสถานการณ์แบบนี้ เพราะการที่ชายถืออาวุธในการล่าสัตว์อยู่ในเมื่อมีกำลังทางกายเหนือหญิง และมีบทบาทในการรวบรวมส่วนเกินโดยเฉพาะจากการเลี้ยงสัตว์ในยุคแรกๆ ทำให้ชายบางคนตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นในสังคมได้ ซึ่งนำไปสู่กำเนิดสังคมชนชั้น การปกป้องมรดกและการใช้สถาบันครอบครัวและรัฐในการรองรับอำนาจใหม่ดังกล่าว

³ กุหลาบ สายประดิษฐ์, (๒๕๒๔), “กำเนิดครอบครัวของมนุษยชาติ ระเบียบสังคมของมนุษย์” สำนักพิมพ์กอไข่, กรุงเทพฯ, Frederick Engels, (1978), *The Origin of the Family Private Property and the State*. Foreign Language Press, Peking.

ข้อเสนอของเองเกิลส์เป็นสาเหตุที่ชาวมาร์คซิสต์มองว่า การกดขี่ทางเพศ ลัทธิชนชั้น ระบบครอบครัว และรัฐ แยกออกจากกันไม่ได้ และเราพอจะสรุปหลักการใหญ่ๆ ได้ดังนี้

- 1) การกดขี่ทางเพศไม่ใช่เรื่องธรรมชาติที่มาจากสรีระ
- 2) การกดขี่ทางเพศเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการแบ่งมนุษย์ทั้งชายและหญิงออกเป็นชนชั้นภายใต้การปกครองของคนส่วนน้อย
- 3) ครอบครัวคือสถาบันสำคัญในการกำหนดและกล่อมเกลาคิดแบบกดขี่ทางเพศที่เกิดขึ้นในสังคม แต่รูปแบบครอบครัวปัจจุบันไม่ใช่รูปแบบที่มาจากธรรมชาติ รูปแบบครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงเสมอตามยุคของระบบการผลิต
- 4) วิธีแก้ปัญหการกดขี่ทางเพศในระยะยาวต้องประกอบไปด้วยการจัดการเปลี่ยนสังคมไม่ให้มีชนชั้น และการเปลี่ยนรูปแบบของครอบครัวจากที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ เพื่อให้สตรีมั่นใจในสิทธิ์ของตนเองมากขึ้น พร้อมๆ กับการณรงค์แก้ไขความคิดอีกด้วย

การปลดแอกผู้หญิงจะเริ่มเป็นไปได้ในขั้นตอนแรกก็ต่อเมื่อผู้หญิงได้รับโอกาสเข้าไปมีส่วนในการผลิตและมีรายได้ของตนเอง ดังนั้นต้องหาทางที่จะแปรเปลี่ยนงานบ้านต่างๆ ให้เป็นงานสาธารณะ ซึ่งหมายถึงการสร้างรัฐสวัสดิการเต็มรูปแบบ

ภาวะเศรษฐกิจของระบบทุนนิยมปัจจุบันมีการดึงสตรีเข้ามามีส่วนในการทำงานมากขึ้น ซึ่งสร้างความอิสระให้สตรีระดับหนึ่งและส่งเสริมให้เกิดขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีมากขึ้น แต่ในมุมกลับ ชนชั้นนายทุนไม่พร้อมและไม่สามารถจะสละกำไรเพื่อสร้างระบบสังคมที่ “ภาวะทางบ้าน” ทั้งหมดกลายเป็นภาวะของสังคมโดยรวม ดังนั้นจึงมีการฉ้อโกงจากรัฐในกระแสดความคิดที่เชิดชูสถาบันครอบครัวและค่านิยมอนุรักษ์เกี่ยวกับบทบาทสตรี สิ่งนี้ทำให้มีความขัดแย้งดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่ตลอดเวลา⁴

⁴ Lindsey German, (1989), *Sex class and socialism*. Bookmarks, London. Celia Petty, Deborah Roberts & Sharon Smith, (1987), *Women's liberation and socialism*. Bookmarks, London & Chicago. Lindsey German, (2007), *Material Girls. Women, men and work*. Bookmarks, London.

⁵ Tony Cliff, (1984), *Class Struggle and Women's Liberation*. Bookmarks, London.

Tony Cliff⁵ นักมาร์คซิสต์อังกฤษเคยอธิบายว่า ขบวนการสิทธิสตรีในรอบร้อยกว่าปีที่ผ่านมามีสองแนวคิด คือ เฟมินิสต์ กับ มาร์คซิสต์ และสองแนวโน้มนี้ถึงแม้ว่ามีเป้าหมายร่วมเพื่อปลดแอกสตรี แต่จะมีความขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิง แนวเฟมินิสต์เป็นแนวคิดของชนชั้นกลางที่มองว่าปัญหาการกดขี่ทางเพศมาจากสังคมชายเป็นใหญ่ซึ่งเป็นคนละเรื่องกับปัญหาชนชั้น ดังนั้นผู้หญิงทุกชนชั้นต้องรวมตัวกันต่อสู้กับอิทธิพลชาย แต่แนวคิดมาร์คซิสต์ซึ่งเป็นแนวของชนชั้นกรรมาชีพ⁶ มองว่า การกดขี่ทางเพศแยกออกจากเรื่องชนชั้นและการขูดรีดแรงงานไม่ได้ และไม่มีเรื่องใดที่สำคัญมากน้อยกว่ากัน นักมาร์คซิสต์อย่าง Alexandra Kollontai ซึ่งเป็นผู้นำบอลเชวิคในการปฏิวัติรัสเซียปี ค.ศ.1917 มองว่า กรรมาชีพหญิงได้ประโยชน์จากการเข้าใจว่าสังคมชนชั้นเป็นแหล่งกำเนิดของการกดขี่ทางเพศ และกรรมาชีพหญิงจะได้ประโยชน์จากการร่วมต่อสู้กับชายในการล้มล้างสังคมดังกล่าวและในการยกเลิกสถาบันครอบครัวแบบจารีต⁷

ข้อถกเถียงเกี่ยวกับสถานภาพของผู้หญิง

เมื่อเราพิจารณาสถานภาพของสตรีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราจะพบประเด็นข้อถกเถียงใหญ่ๆ ในหมู่นักรัฐศาสตร์และนักมนุษยวิทยาสองข้อคือ (1) ลักษณะความเท่าเทียมในเชิงเปรียบเทียบระหว่างหญิงและชายในภูมิภาคนี้ อันเนื่องมาจากทำเนียบประเพณีการสืบทอดสายเลือดคู่ขนาน⁸ (2) ผลกระทบของการพัฒนาทุนนิยมโลกาภิวัตน์ต่อสถานภาพสตรี

⁶ ดู โจ อังการ์ณและคณะ, (๒๕๔๙), “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย” สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, บทที่ 3, 4 และ 5

⁷ Alexandra Kollontai เขียนบทความสำคัญเช่น *The social basis of the woman question*, (1909), *Sexual relations and the class struggle*, (1911) และ *Communism and the family*, (1918) อ่านได้ใน Alexandra Kollontai, (1998), *On Women's Liberation*. Chanie Rosenberg (Ed.) Bookmarks, London. หรือใน โจ อังการ์ณ และคณะ, (๒๕๔๕), *อ้างแล้ว*

⁸ V.T. King & W.D. Wilder, (2003), *The Modern Anthropology of South-east Asia*. Routledge. บทที่ 8

ความเท่าเทียมเชิงเปรียบเทียบระหว่างหญิงและชาย

นักมานุษยวิทยาหลายคนชี้ให้เห็นว่า ถ้าเปรียบเทียบสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับสังคมจีนหรืออินเดีย สตรีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีฐานะเท่าเทียมกับผู้ชายมากกว่า ซึ่งมาจากลักษณะของการให้ความสำคัญกับสายเลือดพ่อและแม่เท่ากัน (Bilateral Kinship) นอกจากนี้ การที่ผู้หญิงมีบทบาทสูงทางเศรษฐกิจในการเป็นแม่ค้ารายย่อยตามท้องตลาด มีผลในการสร้างฐานะที่ดีกับผู้หญิง มีนักมนุษยวิทยา อย่างเช่น Gloria Poedjosoedarmo เสนอว่า “สตรีในเกาะชวาคุมเศรษฐกิจ ในขณะที่ชายคุมการเมือง”⁹

การที่ญาติทางสายพ่อกับญาติทางสายแม่มีความสำคัญเท่ากัน เห็นได้จากศัพท์ที่ใช้เรียกญาติพี่น้อง ถ้าเป็นรุ่นพ่อแม่ของพ่อแม่เราจะมีศัพท์เฉพาะคือ “ปู่ ย่า ตา ยาย” ที่ให้ความสำคัญกับสี่คนนี้มาก และหลังจากนั้นสิ่งที่สำคัญรองลงมาก็คืออายุ ว่าเป็นพี่หรือน้องของพ่อแม่ โดยเรื่องเพศเป็นเรื่องรองจากความอาวุโสทางอายุ การสืบสายเลือด “คู่ขนาน” แบบนี้ต่างจากจีนและอินเดีย และมีผลในเรื่องของการแบ่งมรดกกันระหว่างหญิงและชาย นอกจากนี้จะมีการให้คุณค่ากับลูกสาวเท่ากับลูกชาย และเมื่อลูกสาวแต่งงานมักจะอยู่บ้านของพ่อแม่ตนเองแทนที่จะย้ายไปอยู่กับฝ่ายชาย ซึ่งมีผลทำให้ผู้หญิงมีอำนาจต่อรองสูงกว่าในจีนหรืออินเดีย ในสังคมเกษตร เช่น ในฟิลิปปินส์ ผู้หญิงและผู้ชายสลับหน้าที่การงานกันตลอด เช่น งานหัตถกรรม งานเพาะปลูกและการทำอาหาร เป็นต้น และในสังคมไทยโบราณ ชื่อ การแต่งงาน และการไว้ผม ไม่ค่อยแตกต่างกันระหว่างเพศ

สถานการณ์แบบนี้ ส่วนหนึ่งอาจมีผลมาจากการที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เคยมีที่ดินมากมายในขณะที่ยอดแรงงาน ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องมีระบบเลือกปฏิบัติตามเพศในการถ่ายทอดมรดกที่ดิน

อย่างไรก็ตาม ระบบการสืบสายเลือดคู่ขนานไม่ได้เป็นหลักประกันอะไรว่าผู้หญิงจะไม่ถูกกดขี่หรือไม่ถูกทำให้เป็นพลเมืองชั้นสองในหลายๆ เรื่อง ซึ่งเห็นได้จากการที่ผู้ชายผูกขาดอำนาจทางการเมือง ผู้หญิงถูกกีดกันออกจากบทบาทการเป็นพระในศาสนา และการที่ผู้หญิงอาจขาดโอกาสในการศึกษา เป็นต้น แต่ที่ชัดเจนที่สุดคือ เรื่องภาระในครอบครัวและค่านิยมจารีตเรื่องเพศสัมพันธ์ที่กดทับผู้หญิงในยุคปัจจุบัน

⁹ อ้างใน King & Wilder, (2003), ทั่วอ้าง

นักวิชาการบางคนมองว่า การที่ชายผูกขาดอำนาจทางการเมืองในสังคมไม่ได้ พิสูจน์ว่าผู้หญิงถูกกดขี่แต่อย่างใด¹⁰ พวกนี้เชื่อว่าในสังคมมักมีการแบ่งงานและหน้าที่ระหว่างเพศ ซึ่งไม่ได้บ่งบอกว่าใครเหนือกว่าใคร Melford Spiro เสนอว่า ในพม่าหญิงและชายเท่าเทียมกัน เช่น มีสิทธิเท่ากันตามกฎหมาย มีสิทธิในเรื่องการรับมรดกเท่ากัน และมีบทบาทพอๆ กันในภาคธุรกิจ แต่บทบาทบางอย่างในสังคมอาจต่างกัน เพราะชายอาจมีบทบาทนำในพื้นที่การเมืองสาธารณะ และหญิงมีบทบาทนำในครัวเรือน เป็นต้น นอกจากนี้มีการพูดว่า การที่ชายต้องจ่ายสินสอดแสดงว่าผู้หญิงมีคุณค่าในสังคม

แต่ในมุขกลับ เราอาจค้านว่า การอ้างเรื่องบทบาทที่แตกต่างกันในการเมืองหรือครัวเรือนเป็นเพียงการพยายามปกปิดความไม่เท่าเทียมทางอำนาจระหว่างหญิงกับชาย เหมือนกับพูดว่า ทาสและเจ้าทาสเท่าเทียมกันแต่มีบทบาทหน้าที่ต่างกันเท่านั้น และการที่ชายต้องจ่ายค่าสินสอดอาจแสดงว่า ในสังคมชายต้องพิสูจน์ว่าจะเลี้ยงครอบครัวได้ด้วย การทาสินสอดมา ซึ่งแปลว่า สังคมนั้นมีค่านิยมว่าหญิงต้องพึ่งพาชาย

ประเด็นเรื่องความเท่าเทียมระหว่างเพศที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีมีความสลับซับซ้อนเพราะในสังคมต่างๆ มีการทับซ้อนกันของวัฒนธรรมความเชื่อที่แตกต่างกัน เช่น ความเชื่อเรื่องผีบางนางไม่กับความเชื่อเรื่องศาสนาพุทธหรืออิสลาม หรืออาจมีการผสมวัฒนธรรมจีนที่ให้คู่สมรสไปอาศัยอยู่กับฝ่ายชายกับวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ในกรณีเวียดนาม เป็นต้น ในประเทศอิสลามอย่างมาเลเซียและอินโดนีเซีย อาจมีการผสมผสานสถานภาพเท่าเทียมระหว่างเพศ ที่มาจากการสืบทอดสายเลือดคู่ขนาน และการที่สตรีมีบทบาทในการค้าขายสูงกับคำสอนของศาสนาอิสลามที่แยกสังคมออกเป็นส่วนสาธารณะและส่วนบ้านหรือครัวเรือน และการมองว่า ชายกับหญิงมีบทบาทหน้าที่ต่างกันระหว่างสองส่วนนี้

ถ้าพิจารณาเรื่องไสยศาสตร์และความเชื่อโบราณ ผู้ชายอาจถูกมองว่ามีอำนาจสูงสุดในสังคม แต่บางครั้งผู้หญิงเป็นเพศที่ “น่ากลัว” เพราะเข้าทรงได้หรือเป็นหมอผีได้ และความเชื่อเรื่องผีที่อาจให้เปรียบกับผู้หญิงอาจดำรงอยู่ข้างเคียงกับพุทธศาสนาที่ทำให้ความสำคัญกับพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ชายก็ได้

¹⁰ Melford E. Spiro, (1997), *Gender Identity and Psychological Reality: An essay on Cultural Reproduction*. Yale University Press.

การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมีผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างแนวคิดเก่าๆ กับแนวคิดใหม่ๆ ตลอดเวลา สังคมอิสลามหรือพุทธไม่เคยหยุดนิ่งหรือถูกแช่แข็งแต่อย่างใด อิทธิพลของเศรษฐกิจและลัทธิการเมืองต่างๆ มีผลในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเสมอ เช่น ลัทธิคอมมิวนิสต์ในเวียดนามมีผลในการกระจ่ายความคิดว่าหญิงต้องเท่าเทียมกับชายในเวียดนาม แต่พอลัทธิอ่อนตัวลง ความคิดอื่นๆ ก็อาจเข้ามาแทนที่ได้ ทั้งความคิดใหม่ๆ และความคิดเก่าๆ ในกรณีสังคมอิสลาม การล่มสลายของขบวนการพรรคคอมมิวนิสต์ทำให้นักผู้หญิงหนุ่มสาวยุคนี้หันไปสู่อิสลามสุดขั้วมากขึ้น เช่น ในกรณีอาเจห์ มินดาเนา หรือสามจังหวัดภาคใต้ เป็นต้น

อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจต่อสถานภาพสตรีเห็นได้ชัดในประเทศที่พัฒนาอย่างรวดเร็ว ผู้หญิงมักจะมีconfidenceในตนเองมากขึ้นซึ่งมาจากการออกไปทำงานแต่ในมุมมองของผู้หญิงอาจกลายเป็นสินค้ามากขึ้น และในเวียดนามการยกเลิกระบบนารวมและสหกรณ์เพื่อเข้าสู่การผลิตแบบครอบครัวปัจเจกมีผลให้สถานภาพสตรีแยลงเมื่อเทียบกับผู้ชาย เพราะผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัวซึ่งกลายเป็นหน่วยงานการผลิตในภาคเกษตร¹¹

สตรีถูกขูดรีดหนักขึ้น และกลายเป็นพลเมืองชายขอบ ในระบบทุนนิยมสมัยใหม่?

นักวิชาการหลายคนชอบเน้นลักษณะ “ความเป็นเหยื่อ” ของผู้หญิง โดยเฉพาะในระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ บางคนอย่าง สินิธ สัทธีรักษ์¹² หรือ Charles Keyes¹³ เขียนเหมือนกับว่า ผู้หญิงไทยที่ไม่เป็นแม่บ้านส่วนใหญ่ทำงานในภาคบริการทางเพศซึ่งถูกส่งเสริมโดยอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและความคิดบริโภคนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ แต่เมื่อพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับการทำงานของสตรีไทยนอกบ้านแล้วจะเห็นว่าข้อเสนอนี้ไม่สอดคล้องกับความจริงแต่อย่างใด¹⁴

¹¹ Tran Thi Van Anh, (1999), Women and rural land in Vietnam. In I. Tinker & G. Summerfield (eds), *Women's Rights to House and Land: China, Laos, Vietnam*. Lynne Rienner Publishers.

¹² Sinith Sittirak, (1996), *Daughters of development. The stories of women and the changing environment in Thailand*. Women and Environment Research Network in Thailand, Bangkok.

¹³ Charles F. Keyes, (1984), Mother or mistress but never a monk: Buddhist notions of female gender in rural Thailand. *American Anthropologist*, 11(2), 165-184.

¹⁴ W. Boonchalaksi & P. Guest, (1994), *Prostitution in Thailand*. Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Bangkok.

ในกรณี Peter Bell¹⁵ ซึ่งสนับสนุนสิทธิสตรีและยกย่องการต่อสู้ของผู้หญิง มีการมองว่าคนงานหญิงเป็นหัวทอกในการต่อสู้กับระบบทุนนิยม แต่เป็นเหยื่อเพราะได้รับค่าจ้างต่ำกว่าระดับที่สามารถครองชีพได้ ซึ่งคล้ายกับแนวคิดของ Wolf¹⁶ ที่เสนอว่าคนงานหญิงในอินโดนีเซียได้ค่าจ้างต่ำกว่าระดับครองชีพแต่เลือกทำงานในโรงงานเพราะสภาพของความเป็นแม่ที่ดีศรีให้ตนเองเมื่อเทียบกับผู้หญิงอื่นในภาคเกษตร

ปัญหาของการเสนอว่าคนงานผู้หญิงได้ค่าจ้างต่ำกว่าระดับครองชีพคือ ถ้าเป็นแบบนี้ผู้หญิงจะเอาเงินจากที่ไหนมาเสริมรายได้เพื่อเอาตัวรอด Wolf ตอบว่า มาจากการไปขอพ่อแม่ แต่ในระยะยาวไม่มีใครจ้างพ่อที่ทำงานในอัตราค่าแรงที่ต่ำกว่าการยังชีพและไม่มีใครสามารถทำได้นานๆ ซึ่งในที่สุดก็มีผลกระทบกับนายทุนเอง เพราะระบบการผลิตต้องหยุดไปเมื่อคนงานอดข้าวตาย

ในความเป็นจริงอัตราค่าแรงของคนงานหญิงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่ำเกินไป เพราะน้อยจนทำให้ชีวิตยากลำบาก และถือว่าเป็นการรับส่วนแบ่งของมูลค่าที่ตนเองผลิตขึ้นน้อยมาก นอกจากนี้โดยเฉลี่ยเงินเดือนของผู้หญิงต่ำกว่าของชาย 20% และในกรณีประเทศยากจนอย่างเขมร ค่าแรงของผู้หญิงในโรงงานอาจต่ำจนต้องไปหางานเสริม เช่น การขายบริการทางเพศ เป็นต้น¹⁷ แต่นั่นไม่ได้แปลว่าค่าแรงของคนงานหญิงในโรงงานของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ต่ำกว่าระดับการยังชีพ

บัณฑิตย ธนชัยเศรษฐวุฒิ กับ จะเด็จ ชาวน์วิไล¹⁸ เสนอว่า นายจ้างชอบจ้างคนงานหญิงในโรงงาน เพราะผู้หญิงซื่อและควบคุม บริหาร ง่ายกว่าชาย แต่ในความ

¹⁵ Peter Bell, (1996), *Thailand's economic miracle: built on the backs of women*. Paper presented at 6th International Conference on Thai Studies, Chiang Mai, 14-17 October 1996.

¹⁶ D. L. Wolf (1990) Linking women's labor with the global economy: factory workers and their families in rural Java. In: K. Ward (Ed.), *Women workers and global restructuring*. Cornell University & ILR Press, Ithaca, New York.

¹⁷ Kasumi Nishigaya, (2002), Female garment factory workers in Cambodia: Migration, sex work and HIV/AIDS. In: A. Whittaker, (Ed.), *Women's health in mainland Southeast Asia*. Haworth Medical Press, Binghamton, U.S.A.

¹⁸ Bundit Thanachaisethavut & Jaded Chouwilai, (1998), Women workers in export processing zones: a case study of the northern region industrial estate in Thailand. In: *We in the zone. Women workers in Asia's export processing zones*. Asia Monitor Resources Center, Hong Kong.

เป็นจริงคนงานหญิงมีประวัติศาสตร์การตั้งสหภาพและเคลื่อนไหวในการต่อสู้กับนายจ้างอย่างดุเดือดพอๆ กับผู้ชาย¹⁹ ส่วนองค์กร Asia Monitor Resources Centre²⁰ และนักวิชาการบางคนชี้ให้เห็นว่า คนงานหญิงถูกต้อนเข้าไปทำงานในนิคมอุตสาหกรรมภายในเขตเศรษฐกิจพิเศษ และถูกบังคับให้ทำงานเกินแปดชั่วโมงต่อวันในสภาพการจ้างงานที่อันตราย²¹ ซึ่งเป็นความจริงแต่ไม่ใช่ความจริงทั้งหมด เพราะในนิคมอุตสาหกรรมในเขตเศรษฐกิจพิเศษเริ่มมีการตั้งสหภาพแรงงานเพื่อต่อรองกับนายจ้าง หลังจากที่คนงานรุ่นแรกๆ ที่อาจถูกดึงมาจากภาคเกษตรหายไปพร้อมกับเงินเดือนและสภาพการจ้างที่ได้ในโรงงาน ตัวอย่างที่ดีคือ ที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูนทางเหนือของประเทศไทย

สตรีเป็นผู้กระทำ ไม่ใช่ผู้ถูกระทำหรือเหยื่อในทุนนิยมสมัยใหม่

ผู้หญิงเป็นพลเมืองชั้นสอง และผู้หญิงส่วนใหญ่ได้ค่าจ้างต่ำเกินไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เราควรสำรวจภาพรวมของผลกระทบที่มาจากการพัฒนาทุนนิยม เพราะปัญหาของนักวิชาการที่เห็นว่า สตรีเป็นเหยื่อของทุนนิยมคือการมองด้านเดียวซึ่งนำไปสู่การมองว่าผู้หญิงอ่อนแอเกินไปที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมได้เอง

นักวิชาการอย่าง Mary Beth Mills²² หรือ Ford & Kittisuksathit²³ ชี้ให้เห็นว่า การออกไปทำงานนอกบ้านในภาคอุตสาหกรรม บริการ หรือพาณิชยกรรม นำไปสู่

¹⁹ D. V. Porpora, M. H. Lim & Usanee Prommas, (1989), The role of women in the International Division of Labour: The case of Thailand. *Development and Change* 20, 269-294. Ji Giles Ungpakorn, (1999), *Thailand: Class struggle in an era of economic crisis*. AMRC & Workers' Democracy.

²⁰ AMRC, (1998), *We in the zone. Women workers in Asia's export processing zones*. Asia Monitor Resources Center, Hong Kong.

²¹ S. Theobald, (2002), Gendered Bodies: Recruitment, management and occupational health in northern Thailand's electronic factories. In: A. Whittaker (Ed.), *Women's health in mainland Southeast Asia*. Haworth Medical Press, Binghamton, U.S.A.

²² Mary Beth Mills, (1999), *Thai women in the global labor force. Consuming desires, contested selves*. Rutgers University Press.

²³ N. Ford & S. Kittisuksathit, (1996), *Youth sexuality: The sexual awareness, lifestyles and related-health service needs of young, single, factory workers in Thailand*. Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Bangkok.

รายได้ของตนเองของผู้หญิงซึ่งสร้างความมั่นใจในหลายๆ ด้าน Mills เสนอว่า การมีรายได้ทำให้สาวโรงงานมีเงินพอที่จะแต่งตัวดีในเวลาว่างและรู้สึกกว่าตนเอง “ทันสมัย” นอกจากนี้การเป็นผู้นำของผู้หญิงเหล่านี้ เช่น ในงานสหภาพแรงงานหรือคณะกรรมการทอดผ้าป่า เกิดขึ้นง่ายกว่ากรณีของหญิงชาวบ้านในชนบทที่มีอายุเท่ากัน

ความมั่นใจของสาวโรงงานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และการที่เขาย้ายที่อยู่ ออกห่างไกลจากการควบคุมของผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน บวกกับระดับการศึกษาที่เพิ่มขึ้นมีผลต่อความคิดเกี่ยวกับการมีคู่ การแต่งงาน และความคิดจารีตเกี่ยวกับครอบครัวอีกด้วย ในหลายกรณีคนงานหญิงจะมองว่า การแต่งงานกับผู้ชายในรูปแบบทางการมีข้อเสีย เพราะต้องไปแบ่งรายได้ของตนเองกับผู้ชาย “ที่ไม่รับผิดชอบ” แถมยังต้องทำงานบ้านให้ผู้ชายอีกด้วย และอาจต้อง “ขอวีซ่า” จากผู้ชายเพื่อออกไปเที่ยวกับเพื่อนๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ส่งผลต่ออัตราการแต่งงานของสาวโรงงาน แต่ไม่ได้แปลว่าคนงานหญิงจะไม่มีแฟนหรือไม่มีเพศสัมพันธ์²⁴

ยิ่งกว่านั้นการที่คนงานหญิงจำนวนมากพักอาศัยในหอพักใกล้โรงงานหรือในย่านโรงงาน ทำให้มีการรวมตัวกันของคนงานในสหภาพแรงงานง่ายขึ้นและทำให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในเรื่องวิธีการต่อสู้²⁵

ความขัดแย้งระหว่างจารีตนิยมในเรื่องครอบครัว กับการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพ

ในความเป็นจริงสถานภาพของสตรีในระบบทุนนิยมสมัยใหม่มีความซับซ้อนและมีสองด้านเสมอ เพราะสะท้อนความขัดแย้งระหว่างสิทธิเสรีภาพที่มาจากการรวมตัวกัน

²⁴ A. Cherlin & A. Chamrathirong, (1986), *Variations in marriage patterns in central Thailand*. Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Bangkok. G. H. C. Foo & L. Y. C. Lim, (1989), Poverty, ideology and women export factory workers in Southeast Asia. In: H. Afshar & B. Agarwal, (Eds), *Women, poverty and ideology in Asia*. MacMillan Press. และ King & Wilder, (2003), *อ้างแล้ว*

²⁵ I. Smyth & M. Grijns, (1997), *Unjuk Rasa or conscious protest? Resistance strategies of Indonesian women workers*. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 29 (4), 13-22. Rachel Silvey, (2003), Spaces of protest: gendered migration, social networks, and labor activism in West Java, Indonesia. *Political Geography* 22, 129-155.

ต่อสู้และความมั่นใจในตนเองของผู้หญิงและกลุ่มอื่นๆ เช่น คนรักเพศเดียวกัน กับการส่งเสริมค่านิยมจารีตเกี่ยวกับครอบครัว การขูดรีดแรงงานเพื่อเพิ่มกำไร และการทำให้ทุกอย่างแม้แต่ร่างกายมนุษย์กลายเป็นสินค้า

ดังนั้นเราจะเข้าใจได้ว่าผู้หญิงไม่ใช่แค่เหยื่อเท่านั้น หากแต่เป็นผู้กระทำที่เปลี่ยนแปลงสังคมได้ และในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ ในภูมิภาคนี้ เช่น สหภาพแรงงานและเครือข่ายเอ็นจีโอ มีผู้หญิงจำนวนมากที่เป็นแกนนำหรือนักเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นผลพวงมาจากทั้งประเพณีที่สืบทอดสายเลือดคู่ขนานแบบดั้งเดิมและการเปลี่ยนแปลงของชีวิตผู้หญิงในยุคโลกาภิวัตน์ของทุนนิยมด้วย

ความคิดจารีตเกี่ยวกับสถาบันครอบครัวในระบบทุนนิยม มีประโยชน์สำหรับชนชั้นปกครองและนายทุน เพราะเป็นความคิดที่ปฏิเสธการกระจายภาระงานบ้าน การเลี้ยงดูบุตร และการเลี้ยงดูคนชราไปสู่สังคมโดยรวม เพราะมีการเน้นหน้าที่ปัจเจกของผู้หญิงในครัวเรือนแทน จะเห็นได้ว่าถ้าจะมีการกระจายภาระแบบนี้ไปสู่สังคมโดยรวมในรูปแบบรัฐสวัสดิการก้าวหน้า จะต้องมีการเก็บภาษีจากคนรวยและนายทุนเพื่อมาจัดระบบรัฐสวัสดิการดังกล่าว ซึ่งทุกวันนี้มีการถกเถียงกันระหว่างแนวเสรีนิยมกลไกตลาดกับแนวสังคมนิยมประชาธิปไตยในเรื่องการบริการสังคม โดยที่แนวเสรีนิยมเสนอให้ค่าเล่าเรียน การเลี้ยงดูบุตร และการเลี้ยงดูคนชรา เป็นภาระส่วนตัวของแต่ละครอบครัวแทนที่จะเป็นหน้าที่ของรัฐและสังคม

การส่งเสริมแนวคิดจารีตเรื่องครอบครัวเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชนชั้นปกครองในระบบทุนนิยม แต่ผลของแนวคิดนี้ในรูปธรรมจะถูกดัดแปลงและคานจากการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของสตรี สหภาพแรงงาน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ และพรรคฝ่ายซ้ายในลักษณะวิภาษวิธี ดังนั้นไม่มีอะไรขาวดำและแข็งหยดนิ่งเลย

เริ่มแรกถ้าไม่มีการต่อสู้ของขบวนการทางสังคมเหล่านี้ กฎหมายและความคิดกระแสหลักในสังคมจะเน้นหนักไปทางจารีตอนุรักษนิยม มีการออกกฎหมายห้ามทำแท้ง ห้ามคนรักเพศเดียวกัน และมีการกีดกันความรู้เกี่ยวกับการคุมกำเนิดในผู้หญิงรุ่นอายุได้ ความคิดเรื่องการรักษาลงสนตัวก่อนแต่งงาน แต่เมื่อเริ่มมีการต่อสู้ของขบวนการต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับการขยายตัวของความมั่นใจท่ามกลางการออกไปทำงานนอกบ้านหรือนอกชุมชน รัฐจะต้องเริ่มถอย เริ่มยอมในบางเรื่อง เช่น ยอมยกเลิกกฎหมายห้ามคนรัก

เพศเดียวกัน หรือยอมให้มีการทำแท้งเสรี เป็นต้น แต่ชัยชนะต่างๆ ของฝ่ายสิทธิเสรีภาพไม่เคยถาวร มีการพยายามย้อนยุคกลับไปสู่สังคมจารีตผ่านการแก้กฎหมายเสมอ และไม่เคยมีการยกเลิกการรณรงค์เรื่องครอบครัวเลย

การเมืองของคนรักเพศเดียวกัน (G.L.B.T. Politics)

นักมนุษยวิทยาอย่าง Morris²⁶ อ้างว่า สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เดิมเป็นสังคมที่มีความยืดหยุ่นทางเพศ คือไม่ได้มีการระบุอย่างชัดเจนว่า มีแค่สองเพศ “ชายกับหญิง” บางครั้งมีการมองว่าสังคมมีเพศที่สาม พฤติกรรมทางเพศที่กว้างกว่าแค่ความสัมพันธ์ชาย-หญิงมีมานาน เช่น บทความเกี่ยวกับนครวัดที่เขียนโดยพ่อค้าจีนในสมัยนครวัดรุ่งเรืองมีการพูดถึงกลุ่มชายรักชาย²⁷ ปรากฏการณ์ของ “กะเทย” ซึ่งเดิมหมายถึงคนที่มีร่างเพศหนึ่งและจิตใจเป็นอีกเพศหนึ่งไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงมีในทุกประเทศในภูมิภาคนี้ และมีศัพท์เฉพาะในแต่ละภาษา เช่น *Acault* ในพม่า *Waria* ในอินโดนีเซีย หรือ *Bakla* ในฟิลิปปินส์

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาของระบบทุนนิยมสมัยใหม่ที่มากับการล่าอาณานิคม การสร้างรัฐชาติ และการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวจากครอบครัวจากครอบครัวขยายในชนบทไปเป็นครอบครัวเดี่ยวในเมืองที่มีแค่พ่อแม่กับลูก ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในค่านิยม และการส่งเสริมแนวคิดจารีตใหม่เรื่อง “ชาย” กับ “หญิง” ซึ่งสอดคล้องกับการโยนภาระในการเลี้ยงลูกเพื่อเป็นแรงงานรุ่นใหม่ออกสู่ครอบครัวปัจเจก ในกรณีไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ และจอมพล ป. มีการจำกัดอย่างชัดเจนมากขึ้นว่า ชายและหญิงควรมีชื่อแบบไหน แต่งตัวอย่างไร และไว้ทรงผมแบบไหน²⁸ และมีการแยกหน้าที่การทำงานในสังคมเมืองมากกว่า

²⁶ Rosalind C. Morris, (1994), Three sexes and four sexualities: redressing the discourses on gender and sexuality in contemporary Thailand. *Positions* 2, 15-43.

²⁷ Chou Ta-kuan Memoires sur les coutumes du Cambodge de Tchou Takouan (เขียนในศตวรรษที่ 13) อ้างใน I. Mabbett & D. Chandler, (1995), *The Khmers*. Silksworm Books. หน้า 129.

²⁸ ใจ อึ๊งภากรณ์ และคณะ, (๒๕๔๙), “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, บทที่ 3. ประมพริดา ปราโมช ณ อยุธยา, “การช่วงชิงอัตลักษณ์ “กะเทย” ในงานคาบาเรต์โชว์”, (๒๕๔๖), วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ที่เคยเป็นในสังคมเกษตรเดิม ทั้งหมดนี้ส่งผลให้มีการเปลี่ยนค่านิยมเรื่องสถานะทางเพศ ในความคิดกระแสหลัก และทำให้พื้นที่ของกะเทยหรือคนรักเพศเดียวกันในสังคมลดน้อยลง²⁹

ในขณะนี้มีแค่สี่ประเทศเท่านั้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ระบุว่าการรักเพศเดียวกันเป็นเรื่องผิดกฎหมาย คือ สิงคโปร์ มาเลเซีย พม่า และลาว (แต่ในกรณีลาว กฎหมายไม่ชัดเจนนัก) การที่ประเทศดังกล่าวซึ่งมีศาสนาและวัฒนธรรมแตกต่างกัน มีการใช้กฎหมายเพื่อกีดกันคนรักเพศเดียวกันพิสูจน์ว่าเรื่องศาสนาไม่ใช่เงื่อนไขสำคัญที่สุดในแง่หนึ่งทั้งสิงคโปร์ มาเลเซียและพม่าได้มรดกกฎหมายห้ามคนรักเพศเดียวกันจากอังกฤษ แต่หลังเอกราชและหลังจากที่อังกฤษเองยกเลิกกฎหมายดังกล่าว สามประเทศนี้ไม่ได้เปลี่ยนกฎหมาย เราคงต้องสรุปว่า เรื่องสำคัญคือเรื่องกรอบคิดจารีตเกี่ยวกับครอบครัว และการผสมผสานความคิดแบบนี้นำเข้ากับลัทธิสร้างชาติและระบบเผด็จการที่ลดพื้นที่สิทธิเสรีภาพในประเทศเหล่านั้น ในกรณีมาเลเซีย นักการเมืองชายสำคัญคนหนึ่งชื่อ อันวาร์ อิบราฮิม เคยถูกกล่าวหาและจำคุกในข้อหาหมิ่นเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย แต่นักสิทธิมนุษยชนหลายคนมองว่าเป็นข้อหาเท็จ ซึ่งถูกใช้เป็นเครื่องมือทำลายอันวาร์เมื่อเขากลายเป็นคู่แข่งทางการเมืองของนายกรัฐมนตรีมหาธีร์ หลังวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียปี ค.ศ.1997

ถึงแม้ว่าในประเทศอื่นๆ อย่าง ไทย เวียดนาม อินโดนีเซีย³⁰ หรือเขมร ไม่มีการระบุว่าการรักเพศเดียวกันเป็นเรื่องผิดกฎหมาย แต่กระแสนิยมอนุรักษ์ทำให้มีการกีดกันเกย์ กะเทย ทอม ดี โดยเฉพาะจากการปลุกกระตุ้นของสถาบันศาสนา หรือนักการเมือง ในเขมรกรณีทัศนะของนายกรัฐมนตรีเขมรเป็นตัวอย่างหนึ่งของอคติที่มีอยู่ในสังคม เพราะในปี ค.ศ.2007 สุนเซนออกมาประกาศว่า จะตัดลูกสาวที่เป็นคนรักเพศเดียวกันออกจากกองมรดก

ประเทศฟิลิปปินส์เป็นประเทศที่มีประชาชนที่นับถือศาสนาคริสต์เป็นจำนวนมาก และสถาบันศาสนาคิสต์และพรรคการเมืองอนุรักษ์นิยมก็มีจุดยืนต่อต้านการรักเพศ

²⁹ Han Ten Brummelhuis, (2000), Transformation of transgender: The case of the Thai Kathoey. In: P. Jackson & G. Sullivan (Eds), *Lady Boys, Tom Boys, Rent Boys. Male and female homosexualities in Contemporary Thailand*. Silkworm Books.

³⁰ Tom Boellstorff, (2005), *The Gay Archipelago: Sexuality and Nation in Indonesia*. Princeton University Press.

เดียวกันอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ประเทศฟิลิปปินส์มีกฎหมายเรื่องคนรักเพศเดียวกันที่ก้าวหน้าและให้เสรีภาพมากที่สุด ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สาเหตุหลักคือการเคลื่อนไหวของคนรักเพศเดียวกันตั้งแต่ปี ค.ศ.1992 และความเข้มแข็งของพรรคการเมืองสังคมนิยม ซึ่งเป็นพรรคที่ไม่สังกัดสำนักคิดแนวสตาลิน-เหมา พรรค Akbayan เป็นพรรคแรกในฟิลิปปินส์ที่ส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของคนรักเพศเดียวกันตั้งแต่ปี ค.ศ.1998 และ ส.ส. ของพรรคอย่าง Loretta Ann Rosales เป็นหัวหอกในการผลักดันกฎหมายที่ห้ามเลือกปฏิบัติต่อคนรักเพศเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการเสนอให้คนรักเพศเดียวกันสามารถแต่งงานกันตามกฎหมายได้อีกด้วย แต่ยังคงอยู่ในขั้นตอนการถกเถียงกันระหว่างฝ่ายก้าวหน้ากับฝ่ายจารีตอยู่ กระแสดังกล่าวในที่สุดกดดันให้พรรคคอมมิวนิสต์สายเหมาของฟิลิปปินส์ยอมรับการแต่งงานของคนรักเพศเดียวกันในปี ค.ศ.2005

สถานะภาพของคนรักเพศเดียวกันในไทย

นักวิชาการอย่าง Peter Jackson³¹ ตั้งคำถามว่า ในยุคปัจจุบันสังคมไทยยอมรับชายรักชายหรือไม่ เพราะถ้าดูภาพผิวเผินของสังคมที่กะเทยมีตัวตนและบทบาทโดยที่ไม่มีกฎหมายห้ามพฤติกรรมแบบนี้และไม่มีจุดยืนชัดเจนต่อเรื่องนี้ ในศาสนาพุทธเราอาจมองว่าสังคมไทยยอมรับชายรักชาย แต่ถ้าเราพิจารณาลึกลงไปจะพบว่ากะเทยถูกรังแกและเกลียดชัง มีการสร้างภาพไม่ดีสำหรับคนกลุ่มนี้ในสื่อ และชายรักชายที่ไม่มีพฤติกรรมของการเป็นกะเทย (ชายที่เป็นเกย์) ถูกมองว่าผิดเพี้ยนและไม่มีการยอมรับเท่าไร

สาเหตุที่กะเทยได้รับการยอมรับมากกว่าชายที่เป็นเกย์ก็เพราะในแง่หนึ่งการเลือกเป็นกะเทยเป็นการเลือกภายในกรอบจารีตของสองเพศ “ชาย-หญิง” คือกะเทยเป็น “ผู้หญิง” ที่เกิดมาในร่างชาย ดังนั้นเขาจึงทำตัวเป็นผู้หญิงที่ต้องการรักชาย แต่สำหรับเกย์ เขาแหกกรอบอันนี้เพราะประกาศชัดเจนว่าเป็นชายแท้ที่รักชายแท้ด้วยกัน นอกจากนี้การที่กะเทยจะได้รับการยอมรับขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่างๆ เช่น การทำตัวเองเป็นตัวตะลก การ “วิ้วว้าย กระตุ้ว” หรือ การที่เขาเป็นศิลปิน เป็นต้น

³¹ Peter A. Jackson, (1999), *Tolerant but unaccepting: the myth of a Thai “Gay Paradise”* In P.A. Jackson & N.M. Cook, (Eds), *Genders and Sexualities in modern Thailand*. Silkworm Books.

ในกรณีหญิงรักหญิง (Lesbians) Megan Sinnott³² อธิบายว่า หญิงรักหญิงก็ถูกต้อนเข้ากรอบสองเพศ (binary sex role) เหมือนกรณีกะเทย คือมีหญิงรักหญิงที่เล่นบทเป็น “ชาย” คือ “ทอม” และที่เล่นบทเป็น “หญิง” คือ “ดี้” ซึ่งลักษณะแบบนี้ของหญิงรักหญิงเพิ่งจะเกิดขึ้นในช่วง 20 ปีก่อนหน้านี้ เพราะสมัยก่อนคำว่า “กะเทย” ครอบคลุมทั้งชายรักชายและหญิงรักหญิง และในกรณีหลังสังคมจะมองว่าเป็นแค่การ “เล่นเพื่อน” เท่านั้น... “เดี๋ยวก็จะเลิกแล้วไปแต่งงาน”

Sinnott ชี้ให้เห็นว่า กรอบคิดจารีตเรื่องครอบครัวมีผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของหญิงรักหญิงในหลายๆ ด้าน เช่น มันสร้างเสรีภาพสำหรับหญิงรักหญิงหลายคนเพราะพ่อแม่ไม่ค่อยเป็นห่วงเมื่อลูกสาวไปค้างคืนกับเพื่อนผู้หญิง ซึ่งจะต่างกับกรณีเพื่อนผู้ชาย นอกจากนี้มันสร้างพฤติกรรมในการเล่นของ “ทอม” ซึ่งมีส่วคล้ายๆ “ชายแท้” คือเจ้าชู้ พุดจาหยาบคาย สูบบุหรี่ และกินเหล้า ซึ่งทำให้สังคมปล่อยเสรีกับทอมมากกว่า “ดี้” นอกจากนี้ “ทอม” หลายคนจะมองว่า “ดี้” เป็น “ผู้หญิงแท้” ที่ไม่ได้รักเพศเดียวกันเพราะ “ทอม” เป็นชาย และในอนาคต “ดี้” อาจไปหาแฟนเป็นผู้ชายก็ได้ ซึ่งอาจเป็นความเชื่อที่ไม่ตรงกับความจริงก็ได้

สภาพภาพของคนรักเพศเดียวกันในสิงคโปร์³³

นโยบายสังคมของรัฐสิงคโปร์ตั้งแต่ทศวรรษที่ 80 เต็มไปด้วยความขัดแย้ง เพราะเริ่มแรกรัฐบาลสิงคโปร์ภายใต้การนำของพรรค Peoples Action Party ตั้งแต่ปี ค.ศ.1959 เน้นหนักการเชิดชูความคิดจารีตเรื่องครอบครัวและ “ค่านิยมเอเชีย” (Asian Values) มีการมองว่า ครอบครัวและการเคารพผู้ใหญ่เป็นรากฐานสำคัญของสังคม รัฐบาลสิงคโปร์รับมรดกกฎหมายอังกฤษจากยุคอาณานิคมที่ระบุว่าความรักเพศเดียวกันเป็นอาชญากรรม มีการส่งตำรวจไปปราบปรามร้านกาแฟหรือบาร์เกย์ มีการใช้ตำรวจนอกเครื่องแบบเพื่อหลอกล่อเกย์ให้มาทักทายแล้วจับไปลงโทษ อย่างไรก็ตาม มรดกศีลธรรมจารีตของเจ้าอาณานิคมอังกฤษอันนี้เต็มไปด้วยความขัดแย้งในตัวเอง เพราะถนน Bugis

³² Megan Sinnott, (1999), Masculinity and Tom identity in Thailand. In P.A. Jackson & G. Sullivan, (eds), *Lady Boys, Tom Boys, Rent Boys*. Silkworm books.

³³ Kenneth Paul Tan & Gary Lee Jack Lim, (2007), *Imagining the Gay Community in Singapore. Critical Asian Studies* 39:2, 179-204.

ในสิงคโปร์เคยเป็นแหล่งขายชายบริการเพศให้ชายที่มีชื่อเสียงมายาวนานโดยมีการแอบสนับสนุนโดยอังกฤษ

ตั้งแต่ทศวรรษที่ 80 นโยบายอนุรักษนิยมทางเพศของรัฐสิงคโปร์ปะทะกับความต้องการของรัฐที่จะพัฒนาเกะลิงคโปรให้เป็นศูนย์กลางความสร้างสรรค์ในธุรกิจสื่อและธุรกิจการโฆษณาที่ทันสมัยเพื่อแข่งขันกับประเทศตะวันตกในยุคโลกาภิวัตน์ เพราะธุรกิจแบบนี้เต็มไปด้วยผู้ที่มีฝีมือที่เป็นคนรักเพศเดียวกัน ดังนั้นมีการส่งเสริมเว็บไซต์ของเกย์ เช่น SigNel หรือ Fridae.com วารสารของคนรักเพศเดียวกัน เช่น Manazine และชมรม P.L.U. (People Like Us) ซึ่งก่อตั้งในปี ค.ศ.1996 เป็นต้น นอกจากนี้ผู้นำประเทศอย่าง Goh Chok Tong มีการพูดเอาใจคนรักเพศเดียวกัน เช่นในปี ค.ศ.2003 Goh สารภาพว่า ในสิงคโปร์ข้าราชการชั้นสูงหลายคนที่เป็นเกย์ บรรยากาศแบบนี้นำไปสู่การถกเถียงกันในสังคมมากขึ้น เช่นในปี ค.ศ.2000 เมื่อโบสถ์แห่งหนึ่งที่ต่อต้านคนรักเพศเดียวกันซึ่งป้ายหน้าโบสถ์ว่า “homosexuals can change” (คนรักเพศเดียวกันเปลี่ยนได้) ก็มีการวิพากษ์วิจารณ์เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม นักเคลื่อนไหวเกย์หลายคนบ่นว่านโยบายรัฐหันไปเน้นความคิดจารีตอีกครั้งเมื่อ Lee Hsien Loong ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีในปี ค.ศ.2004 ดูได้จากการยกเลิกงาน “gay rave party” ที่เกาะ Sentosa ซึ่งเดิมได้รับใบอนุญาตจากรัฐบาล การยกเลิกเวทีวิชาการเรื่องคนรักเพศเดียวกัน หรือกรณีที่รัฐบาลกดดันให้ช่องโทรทัศน์ HBO ไม่ฉายภาพยนตร์ Brokeback Mountain³⁴

ในปลายปี ค.ศ.2007 รัฐบาลประกาศว่า จะไม่ยกเลิกกฎหมายที่ระบุว่าคนรักเพศเดียวกันเป็นอาชญากรรม ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้ในปีเดียวกัน นายสิทกวนยู รัฐบุรุษสูงอายุของสิงคโปร์ได้ออกมาพูดว่า การรักเพศเดียวกันเป็นเรื่อง “ธรรมชาติ” ดังนั้นไม่น่าจะเป็นอาชญากรรม แต่เมื่อมีการทบทวนปรับปรุงกฎหมายครั้งใหญ่กลางปี ค.ศ.2007 ปรากฏว่าไม่มีการแก้ไขมาตรา 377A ซึ่งใช้ปราบปรามคนรักเพศเดียวกัน โดยที่กระทรวงมหาดไทยสิงคโปร์อ้างว่า สังคมสิงคโปร์เป็นสังคมอนุรักษนิยม อย่างไรก็ตาม รัฐบาลก็พูดด้วยว่าจะไม่ใช้มาตรา 377A อย่างเคร่งครัด³⁵

³⁴ John Burton, (2007), Singapore to keep anti-gay legislation. *Financial Times*. 22 September 2007.

³⁵ John Burton, (2007), *ฟังอ่าว*

การเมืองเพคกับพรรคคอมมิวนิสต์ในฟิลิปปินส์

ประเทศไทยและประเทศฟิลิปปินส์เป็นสองประเทศที่ภาคประชาชนได้รับอิทธิพลจากพรรคคอมมิวนิสต์มากพอสมควร ดังนั้นเราจำเป็นต้องมาศึกษาการเปลี่ยนแปลงในแนวทางการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเด็นเรื่องเพคโดยเฉพาะในฟิลิปปินส์

ในบทที่ 4 ได้อธิบายไปแล้วว่า พรรคคอมมิวนิสต์ไทยและฟิลิปปินส์เป็นพรรคการเมืองลัทธิเหมาเจ๋อตุง ซึ่งมีลักษณะขัดแย้งในตัว คือในแง่หนึ่งมันเป็นลัทธิทางการเมืองเพคที่ยับยั้งการต่อสู้ของกรรมาชีพ เพราะสืบทอดความคิด “ปฏิวัติซ้อน” มาจากข้าราชการแดงที่ขึ้นมาในรัสเซียสมัยสตาลิน ทิศทางการต่อสู้ของพรรคนำไปสู่การประนีประนอมกับนายทุนและผู้นำรัฐ มีการเน้นลัทธิชาตินิยม และเป้าหมายการต่อสู้เพื่อขั้นตอน “ประชาธิปไตยประชาธิปไตย” แต่ในขณะเดียวกันในมุมมองของสมาชิกกรรมดาของพรรค พรรคกำลังต่อสู้เพื่อสร้างสังคมนิยมและเพื่อขยายสิทธิเสรีภาพ ความขัดแย้งนี้ถูกสะท้อนตลอดเวลาในการทำงานของพรรค เพราะในด้านหนึ่งมีการปลุกระดมกรรมาชีพ เกษตรกร และคนจน เพื่อการเรียกร้องความเป็นธรรมทางสังคม มีการสนับสนุนการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพของผู้ที่ถูกกดขี่ขูดรีดและมีการพูดถึงสิทธิเสรีภาพของสตรีและของชนกลุ่มน้อย แต่ในขณะเดียวกันมีการยอมรับแนวคิดจารีตเกี่ยวกับครอบครัว

ในกรณีพรรคสายเหมาเจ๋อตุง มักมีการลดบทบาทของทฤษฎีการเมืองในพรรคลงพร้อมๆ กับการพยายามจัดตั้งกองทัพขบวนการในชนบท ไม่มีการรณรงค์ให้สหายอ่านหนังสือมาร์คซิสต์หรือถกเถียงทฤษฎี เพราะเน้นการท่องสูตรของท่านประธานเหมาหรือผู้นำพรรคแทน

ลักษณะแบบนี้ทำให้จุดยืนในเรื่องการเมืองเพคของพรรคคอมมิวนิสต์สายเหมาเจ๋อตุงสอดคล้องกับแนวคิดลัทธิสตรีประเภท “เสรีนิยม” ซึ่งต่างจากแนวเฟมินิสต์หรือแนวมาร์คซิสต์ จุดยืนเสรีนิยมในเรื่องการเมืองเพคเห็นได้จากการที่ประกาศว่าชายกับหญิงควรเท่าเทียมกัน แต่ในขณะเดียวกันมีการเชิดชูสถาบันครอบครัวในรูปแบบจารีต จนทัศนะทางเพคเป็นไปในทิศทางอนุรักษนิยม เช่น การมองว่าคนรักเพคเดียวกันเป็น “คนพ่ายน” เป็นต้น ทัศนะจารีตดังกล่าวมีอิทธิพลกับเครือข่ายภาคประชาชนในไทยอย่างมากในช่วงหลังป่าแตก เพราะส่วนใหญ่มักมีทัศนะคติอนุรักษนิยมเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์

การทำแท้ง และการรักเพศเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เครือข่ายที่รณรงค์เรื่องเอดส์และคนรักเพศเดียวกัน เป็นกรณีพิเศษที่มีการเปิดกว้างทางเพศ

Patricio Abinales และคณะ³⁶ ได้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเพศของพรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์ โดยศึกษาปฏิบัติการของพรรคและข้อเขียนในปี ค.ศ.1970 ของ Jose Ma. Sison ผู้นำพรรคในหนังสือชื่อ *On the Relation of the Sexes*

สำหรับพรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์ในปี ค.ศ.1970 พรรคมองว่า

- การเมืองเพศเป็นเรื่อง “ส่วนตัว” และมีความสำคัญเป็นรองเมื่อเทียบกับการเมืองทั่วไป ซึ่งต่างจากการอธิบายของเองเกิลส์
- มีการพูดถึง “ความรักแบบกรมาซีฟ” (Proletarian Love) ใดๆ ที่พรรคเน้นชวนา โดยมีการจำกัดความว่า ความรักแบบกรมาซีฟไม่ตกหลุมนิยายของชนชั้นกลางเรื่องความรักเสรี เพราะเน้นการแต่งงาน การเลี้ยงดูบุตร ความซื่อสัตย์ งานบ้านสำหรับสตรี การออกไปทำงานนอกบ้านของชาย และการควบคุมอารมณ์ทางเพศ สรุปแล้ว “ความรักแบบกรมาซีฟ” คือความคิดจาริตและการมีวินัยทางอารมณ์ ซึ่งเป็นคนละเรื่องกับความรักในทัศนะแบบมาร์คซิสต์ ที่คนอย่าง Alexandra Kollontai เคยเสนอ³⁷
- การแต่งงานหรือการเลือกที่จะหย่าแยกกันไม่ใช่สิทธิปัจเจกเท่านั้น พรรคต้องมีส่วนเห็นชอบด้วย ซึ่งไม่ต่างจากการควบคุมการตัดสินใจของคนหนุ่มสาวในหมู่บ้านโดยญาติผู้ใหญ่ในสังคมจาริต
- สหายชายต้องพัฒนาจิตสำนึกทางการเมืองของเมีย ซึ่งเป็นการดูถูกความคิดของผู้หญิงว่าด้อยพัฒนากว่าชาย
- เด็กคือแนวที่สองของการปฏิวัติ ซึ่งหมายความว่า พรรคมองว่าผู้ใหญ่มีสิทธิควบคุมความคิดเด็กได้ สอดคล้องกับความคิดจาริตที่บังคับให้เราเคารพผู้ใหญ่
- การต่อสู้ของขบวนการสิทธิสตรีมีด้านบวกในมุมมองพรรค แต่เกิดด้านลบ

³⁶ Patricio N. Abinales, (2004), ed. *Love and Sex and the Filipino Communist*. Anvil Press, Manila.

³⁷ ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ, (๒๕๔๕), อ้างแล้ว หน้า 120

เมื่อมีการเรียกร้องความรักเสรีและเมื่อผู้หญิง “ก้าวร้าวเกินไป” และมา “กดขี่ผู้ชาย” ซึ่งเป็นมุมมองเดียวกับพวกฝ่ายขวานูรักษ์นิยม

- ชายควรรับส่วนแบ่งในภาระงานบ้านเท่าเทียมกับสตรีเพื่อลดการกดขี่สตรี

จะเห็นได้ว่า โดยรวมแล้วแนวคิดพรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์มีลักษณะเหมือนแนวคิดจารีตในสังคมทั่วไปและแนวคิดนิยมที่มองว่าชายกับหญิงควรเท่าเทียมกันทางกฎหมาย แต่ไม่มีการวิจารณ์สถาบันครอบครัวเลย พรรคมีทัศนะที่สร้างความไม่พอใจกับนักสิทธิสตรีจำนวนมาก และเนื่องจากนักสิทธิสตรีทั้งในและนอกพรรค เข้าใจผิดว่าแนวคิดเหมาเจ๋อตุงคือแนวมาร์คซิสต์ นักสิทธิสตรีเหล่านี้จึงหันไปชื่นชมและใช้แนวคิดเฟมินิสต์เป็นหลัก

ในที่สุดการต่อสู้ทางสังคมของขบวนการเรียกร้องสิทธิทางเพศและบทบาทของพรรคฝ่ายซ้ายอื่นๆ อย่าง Akbayan กดดันให้พรรคคอมมิวนิสต์เริ่มยอมรับคนรักเพศเดียวกันเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ.1998 แต่ในขั้นตอนแรกยอมรับในเชิงนามธรรม คือถ้าคนรักเพศเดียวกันไม่มีเพศสัมพันธ์ก็ยอมรับได้ ซึ่งเมื่อพิจารณาประเด็นนี้และประเด็นอื่นเกี่ยวกับเพศ พรรคคอมมิวนิสต์มีจุดยืนไม่ต่างจากสถาบันศาสนาคริสต์ในฟิลิปปินส์เลย

ประเด็นเรื่องสิทธิทำแท้งของสตรี

ถ้าพิจารณาประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะพบว่ามีแค่สองประเทศเท่านั้นที่ยอมให้ผู้หญิงมีสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกายตนเอง โดยยอมให้มีสิทธิทำแท้งเสรีสองประเทศนั้นคือสิงคโปร์และเวียดนาม อย่างไรก็ตาม คาดว่าในประวัติศาสตร์ ยุคก่อนการค้นพบวิธีคุมกำเนิดสมัยใหม่ การทำแท้งเป็น “วิธีการปกติ” ของผู้หญิงในการจำกัดจำนวนบุตร³⁸

การจำกัดสิทธิของผู้หญิงที่จะเลือกทำแท้ง เป็นผลจากความคิดจารีตเรื่องครอบครัวที่พยายามควบคุมแง่ต่างๆ ของเพศสัมพันธ์ในสังคม ความคิดอนุรักษนิยมมองว่าชายกับหญิง โดยเฉพาะผู้หญิง ต้องแต่งงานก่อนมีเพศสัมพันธ์ ซึ่งหมายความว่า การมีเพศสัมพันธ์มีไว้เพื่อมีลูกเป็นหลัก และผู้หญิงจะมีบทบาทหลักในการดูแลลูกภายใต้

³⁸ Andrea Whittaker, (2004), *Abortion, sin and the state in Thailand*. RoutledgeCurzon

กรอบจารีตของครอบครัว การที่ผู้หญิงจะมีเพศสัมพันธ์ตามอารมณ์ความต้องการทางเพศ ธรรมชาติถูกมองว่าเป็นเรื่องที่ผิดอับอายขายหน้า ดังนั้นการป้องกันตัวเองจากการตั้งครรภ์ด้วยการคุมกำเนิดย่อมเป็นสิ่งต้องห้ามในวัยรุ่นที่ยังไม่แต่งงานและการทำแท้งถูกทำให้กลายเป็นสิ่งต้องห้ามเช่นกัน

การอ้างถึงเรื่องศีลธรรมหรือการปฏิเสธการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตของคนที่ต้องการเลือกทำแท้งเสรีเป็นข้ออ้างเท็จ เพราะสถาบันศาสนาคริสต์ อิสลาม และพุทธ ไม่เคยออกมาห้ามไม่ให้ประเทศใดมีกองทัพบ ไม่เคยห้ามการทำสงคราม และเกือบทุกสถาบันไม่เคยต่อต้านโทษประหารชีวิต ดังนั้นเราต้องมองว่าประเด็นหลักไม่ใช่ศาสนา ใดๆ ที่ถูกอ้างมาตลอด ประเด็นหลักคือการพยายามควบคุมผู้หญิงและเพศสัมพันธ์³⁹

อย่างไรก็ตาม ในประเทศที่รัฐบาลส่งเสริมสุขภาพของพลเมืองหรือในประเทศที่รัฐถูกกดดันโดยขบวนการสิทธิสตรี เริ่มมีการยอมรับสิทธิในการเลือกทำแท้ง

ในประเทศสิงคโปร์ก่อนปี ค.ศ.1969 การทำแท้งเป็นเรื่องผิดกฎหมายตามกฎหมายที่เป็นมรดกจากยุคอาณานิคมอังกฤษ แต่ตั้งแต่ปี ค.ศ.1969 เป็นต้นไป มีการเสนอให้เปิดเสรีมากขึ้น จนในปี ค.ศ.1974 มีการอนุญาตให้เลือกทำแท้งได้เสรี สาเหตุหลักที่มีการเปลี่ยนกฎหมายคือประเด็นเรื่องความปลอดภัยสำหรับผู้หญิง รัฐบาลสิงคโปร์เข้าใจว่าการห้ามทำแท้งไม่ได้ยับยั้งการทำแท้งอย่างแท้จริง เพราะเพียงแต่บังคับให้คนไปทำแท้งในสถานที่อันตรายและผิดกฎหมายที่ไม่มีแพทย์ให้บริการ⁴⁰ และบ่อยครั้งผู้ที่เป็นตัวหอกในการเสนอให้ทำแท้งเสรี คือหมอที่เคยต้องรักษาผู้หญิงที่มีปัญหาจากการทำแท้งเถื่อน

การที่ผู้หญิงสิงคโปร์มีสิทธิในการทำแท้งไม่ได้ทำให้มีการ “ระบอบ” ของการทำแท้งอย่างฝอยนุรักษ์นิยมเสนอแต่อย่างใด เพราะคาดว่าอัตราการทำแท้งในปี ค.ศ.1996 เท่ากับ 15.9 ครั้ง ต่อประชากรผู้หญิงทุกๆ 1,000 คน⁴¹ ซึ่งต่ำกว่าอัตราเฉลี่ยของเอเชีย

³⁹ Andrea Whittaker, (2004), *ฟั่งอ้าง*

⁴⁰ A. J. Chen, S. C. Emmanuel, S. L. Ling & S. B. Kwa, (1985), Legalizing Abortion: The Singapore Experience. *Studies in Family Planning* 16(3), 170-178.

⁴¹ ที่มา: Population Policy Data Bank. Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations.

อย่างไรก็ตาม ในปี ค.ศ.1987 รัฐบาลสิงคโปร์เริ่มเปลี่ยนนโยบายไปสู่แนวจารีตอีกครั้งเมื่อออกกฎหมายบังคับให้สตรีต้องไปปรึกษานักจิตวิทยา ก่อนตัดสินใจทำแท้ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งในใจกลางของสังคมทุนนิยมที่ไม่เคยหายไป

ในประเทศเวียดนามในยุคราชาธิปไตยฝรั่งเศส การทำแท้งถือว่าผิดกฎหมาย แต่หลังจากที่เวียดนามเหนือได้รับเอกราชผ่านการต่อสู้กับฝรั่งเศส สตรีมีสิทธิเลือกทำแท้งตั้งแต่ทศวรรษที่ 60 เพราะรัฐบาลให้ความสำคัญกับสิทธิเจริญพันธุ์และสุขภาพของผู้หญิง ในขณะเดียวกันในเวียดนามใต้ซึ่งเป็นรัฐบาลเผด็จการทหารในค่าย “โลกเสรี” ของสหรัฐอเมริกา ไม่มีการเปิดโอกาสให้สตรีมีสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกายเลย จนเมื่อคอมมิวนิสต์ได้รับชัยชนะและรวมชาติได้ในปี ค.ศ.1975 มีการขยายสิทธิทำแท้งไปทั่วประเทศ

นอกจากผู้หญิงจะมีสิทธิทำแท้งแล้ว ในช่วงแรกหลัง ค.ศ.1975 มีการพัฒนาการบริการของรัฐในเรื่องสุขภาพอนามัยสำหรับสตรี ซึ่งรวมถึงการบริการในด้านการคุมกำเนิดอีกด้วย และกฎหมายคุ้มครองสุขภาพอนามัยของประชาชนปี ค.ศ.1989 เห็นว่าผู้หญิงมีสิทธิที่จะเลือกทำแท้งและได้รับการบริการในทุกด้านที่เกี่ยวกับสุขภาพสตรี ในขณะเดียวกันมีการห้ามทำแท้งหรือติดอุปกรณ์คุมกำเนิดในสถานที่ที่ไม่ได้รับใบอนุญาตจากรัฐ พนักงานภาครัฐและคนจนสามารถได้รับบริการทำแท้งและการรักษาสุขภาพอื่นๆ โดยไม่คิดค่าบริการ และที่สำคัญคือในปี ค.ศ.1991 มีการออกกฎระเบียบให้ผู้หญิงลังานเพื่อทำแท้งได้ ซึ่งเป็นประเด็นที่มักถูกมองข้าม

กรณีเวียดนามที่มีเสรีภาพในการทำแท้งเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ เพราะเวียดนามเป็นประเทศที่ค่อนข้างจะยากจนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่สถานภาพของผู้หญิงในเรื่องสุขภาพเจริญพันธุ์ค่อนข้างดีเมื่อเทียบกับประเทศที่เจริญกว่าทางเศรษฐกิจ เช่น ประเทศไทย

จากการสำรวจความเห็นและประสบการณ์ของพนักงานสาธารณสุขในหลายประเทศของเอเชีย Susheela Singh, Deirdre Wulf และ Heidi Jones⁴² ค้นพบว่า

⁴² Susheela Singh, Deirdre Wulf & Heidi Jones (1997) Health Professionals' Perceptions About Induced Abortion in South Central and Southeast Asia. *International Family Planning Perspectives*, 23, 59-67 & 72.

ผู้หญิงในทุกประเทศจะไปทำแท้งไม่ว่าจะถูกหรือผิดกฎหมาย อัตราการทำแท้งเฉลี่ยในเอเชียคือ 3% ของประชากรต่อปี ซึ่งเท่ากับการทำแท้งทั้งหมด 4.2 ล้านรายต่อปี⁴³ ซึ่งในตัวเลขดังกล่าวมีอัตราการทำแท้งผิดกฎหมายประมาณ 3 ล้านรายต่อปี

ในประเทศที่มีสิทธิทำแท้งเสรี ผู้หญิงจะสามารถทำแท้งในโรงพยาบาลที่มีมาตรฐาน ซึ่งสร้างความปลอดภัยให้แก่ผู้หญิง ส่วนในประเทศที่การทำแท้งเป็นเรื่องผิดกฎหมาย ผู้หญิงต้องไปเสี่ยงกับการทำแท้งเถื่อนที่อันตรายต่อชีวิต สำหรับผู้หญิงที่มีรายได้สูงสามารถใช้เงินเพื่อซื้อความปลอดภัยในการทำแท้งได้แม้แต่ในประเทศที่ห้ามทำแท้ง ดังนั้นผู้ที่เสี่ยงภัยมากที่สุดคือ ผู้หญิงยากจนโดยเฉพาะในชนบท ในกลุ่มผู้หญิงที่ไปทำแท้งเถื่อนประมาณหนึ่งในสามเกิดปัญหาสุขภาพ และประมาณครึ่งหนึ่งในจำนวนนี้ต้องเข้าโรงพยาบาล

จากสองตารางข้างล่าง⁴⁴ จะเห็นว่าผู้หญิงฟิลิปปินส์เสี่ยงภัยในการทำแท้งมากที่สุด และผู้หญิงเวียดนามเสี่ยงน้อยที่สุด เพราะผู้หญิงเวียดนามส่วนใหญ่จะ去做แท้งถูกกฎหมาย ปลอดภัยในโรงพยาบาลไม่ว่าจะจนหรือรวยหรืออยู่ในชนบทหรือในเมือง ในกรณีไทยซึ่งพัฒนามากที่สุดในกลุ่มประเทศที่มาเปรียบเทียบกัน สตรีไทยยังเสี่ยงภัยมากกว่าสตรีเวียดนาม

สัดส่วน (%) ผู้หญิงที่ไปทำแท้งแล้วมีสุขภาพ

	ทั้งประเทศ	ฐานะดี ในเมือง	ฐานะดี ในชนบท	ยากจน ในเมือง	ยากจน ในชนบท
อินโดนีเซีย	13	14	18	14	11
พม่า,ลาว,เขมร	27	15	20	26	29
ฟิลิปปินส์	27	22	29	30	30
ไทย	22	9	20	19	24
เวียดนาม	4	4	3	2	5

⁴³ Susheela Singh, Deirdre Wulf & Heidi Jones, (1997), *พื้งอ้าง* -ตัวเลขจากองค์กรอนามัยโลก

⁴⁴ จาก Susheela Singh, Deirdre Wulf & Heidi Jones, (1997), *พื้งอ้าง*

สัดส่วน (%) ของการทำแท้งกับ
หมอ พยาบาล คนสามัญ และกรณีการทำแท้งเอง

	คนเมือง				คนชนบท				รวม
	หมอ	พยาบาล	คนสามัญ	ทำเอง	หมอ	พยาบาล	คนสามัญ	ทำเอง	
ผู้หญิงฐานะดี									
อินโดนีเซีย	57	16	9	18	26	26	31	17	100
พม่า,ลาว,เขมร	34	25	24	17	11	32	40	17	100
ฟิลิปปินส์	32	20	20	28	14	23	37	27	100
ไทย	83	9	2	6	50	26	13	11	100
เวียดนาม	89	11	0	1	77	18	4	2	100
ผู้หญิงยากจน									
อินโดนีเซีย	24	28	25	24	13	18	47	22	100
พม่า,ลาว,เขมร	9	24	43	24	6	27	46	21	100
ฟิลิปปินส์	7	23	42	28	5	19	51	24	100
ไทย	37	25	23	16	22	27	33	18	100
เวียดนาม	82	16	1	1	64	30	5	1	100

สรุปแล้วการทำแท้งเป็นประเด็นชนชั้นในสองมิติ คือ

1. ในมิติความคิดทางการเมือง แนวคิดจารีตเรื่องครอบครัวของชนชั้นนายทุน จะจำกัดการทำแท้ง และเป็นแนวคิดที่ให้ประโยชน์กับชนชั้นปกครองใน ประเด็นการงานบ้าน ทั้งๆ ที่ทำให้ผู้หญิงต้องเสี่ยงภัย
2. ในมิติรูปธรรมของการทำแท้ง คนจนมักต้องเสี่ยงภัยมากกว่าคนรวยเสมอ เพราะใช้เงินซื้อการทำแท้งปลอดภัยในประเทศที่ห้ามทำแท้งไม่ได้

สิทธิในการคุมกำเนิดของเยาวชน

ประเด็นเรื่องการคุมกำเนิดเกี่ยวข้องกับอย่างใกล้ชิดกับสิทธิการทำแท้งเพราะเป็นเรื่องสิทธิเจริญพันธุ์หรือสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกายเช่นกัน และแนวคิดอนุรักษนิยมย่อมยึดติดกับความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งส่งผลให้มีการพยายามควบคุมพฤติกรรมทางเพศของประชาชนโดยเฉพาะผู้หญิง มีการห้ามทำแท้ง มีการปฏิเสธการติดตั้งเครื่องขायดุงยางในมหาวิทยาลัย มีการรณรงค์เรื่องการแต่งกายที่ “เหมาะสม” และมีการบุกรุกเข้าไปในหอพักนักศึกษาเพื่อปราบปรามนักศึกษาที่อาศัยด้วยกันในเชิงคู่รัก และสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้คือ นักการเมืองหรือผู้นำสังคมที่อ้างศีลธรรมจารีตมักจะไม่สามารถปฏิบัติเองได้ และสังคมได้อ้างศีลธรรมจารีตหนักที่สุดจะเป็นสังคมที่มีการซื้อขายบริการทางเพศสูงสุดอีกด้วย สรุปแล้วการปิดกั้นทางเพศจากมุมมองจารีตคับแคบมักนำไปสู่เพศสัมพันธ์ภายใต้เงื่อนไขอื่นที่ไม่ใช่ความรัก และที่สำคัญมักนำไปสู่ความเสี่ยงในการตั้งครรภ์หรือติดโรค เช่น กามโรคหรือเอดส์ เป็นต้น ปัญหาอันแหลมคมที่สุดในหมู่วัยรุ่น

วัยรุ่นเป็นผู้ที่เริ่มค้นหาประสบการณ์ทางเพศเป็นครั้งแรก และในยุคนี้ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว ค่านิยมและวิถีชีวิตของวัยรุ่นมักจะไม่สอดคล้องกับความคิดจารีตของพวกอนุรักษนิยมในสังคม นอกจากนี้วัยรุ่นเป็นส่วนสูงพอสมควรเมื่อเทียบกับประชากรทั้งหมดในประเทศที่กำลังพัฒนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักวิชาการคาดว่าวัยรุ่นอายุระหว่าง 10 ถึง 19 ปีมีสัดส่วนถึง 20% ของประชาชนในประเทศเหล่านี้ ดังนั้นการถกเถียงในเรื่องนโยบายสังคมเกี่ยวกับวัยรุ่นเป็นเรื่องสำคัญ

ค่านิยมจารีตนอกจากจะไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของวัยรุ่นแล้ว ยังมีผลในด้านลบกับการสร้างความมั่นใจกับผู้หญิง เพราะกระแสดิดหลักจะเสนอว่าผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชาย และผู้หญิงต้องรักษานวลสงวนตัว ทั้งหมดนี้ทำให้วัยรุ่นหญิงมีอำนาจต่อรองในเรื่องเพศสัมพันธ์กับแฟนต่ำกว่าที่ควร ซึ่งทำให้ผู้หญิงไม่สามารถป้องกันตัวจากการตั้งครรภ์หรือการติดเชื้อ และทำให้ผู้หญิงจำนวนมากถูกกดดันโดยแฟนให้มีเพศสัมพันธ์ในขณะที่ยังไม่พร้อมหรือไม่ในรูปแบบที่ตนไม่ต้องการ

ในประเทศไทย กฤตยา อาชวนิจกุล รอง ผอ.สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

มหาวิทยาลัยมหิดล⁴⁵ พบว่า หนึ่งในห้าของผู้หญิงไทยรวมทุกกลุ่มอายุมีเพศสัมพันธ์ครั้งแรกที่ตนเองไม่ได้ยินยอมพร้อมใจ คือไม่ได้สมัครใจ ไม่ตั้งใจ และถูกบังคับ ที่น่าตกใจคือ สัดส่วนนี้จะสูงมากในกลุ่มเด็กอายุ 10-14 ปี (46%) โดยผู้กระทำการละเมิดทางเพศส่วนใหญ่คือคนที่สนิทสนม คู่ที่เคยได้แก่ สามี หรือ แฟน หรือเพื่อน นอกจากนี้การใช้ถุงยางอนามัยไม่ใช่วัฒนธรรมทางเพศของไทย คนไทยส่วนใหญ่จึงมีเพศสัมพันธ์โดยไม่ใช้ถุงยาง ซึ่งเกิดในประชากรทุกกลุ่มที่ถูกศึกษาวิจัยไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุ ผู้ติดเชื้ พนักงานบริการหญิง คนทำงาน คนในชนบท และเยาวชน โดยคุณอนจะเป็นคนคุ้นเคย สนิทใจ ไว้วางใจ และหรือรักใคร่กัน

Saroj Pachauri & K.G. Santhya⁴⁶ พบว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ส่วนใหญ่ตั้งครรภ์โดยไม่ตั้งใจ ดังนั้นต้องสรุปว่า การบริการทางสังคมในเรื่องการคุมกำเนิดขาดตกบกพร่องอย่างมากในกลุ่มวัยรุ่น และเรื่องนี้สำคัญยิ่งขึ้น เพราะในยุคนี้วัยรุ่นจำนวนมากมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน

งานวิจัยชิ้นนี้พบว่า นักศึกษาเวียดนามอายุระหว่าง 17-24 ปี สรรภาพว่ามีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานในสัดส่วน 15% สำหรับผู้ชายและ 2% สำหรับผู้หญิง ในอินโดนีเซีย 20% ของนักศึกษาชายและ 6% ของนักศึกษาหญิงสรรภาพว่ามีเพศสัมพันธ์และการรายงานเรื่องเพศสัมพันธ์ของผู้หญิงอาจต่ำกว่าความเป็นจริงอันเนื่องมาจากค่านิยมจารีตในสังคม ถ้าเราพิจารณาเรื่องการใช้วิธีคุมกำเนิดแล้ว พบว่าในกรณีเวียดนาม 41% ของวัยรุ่นชายที่มีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานใช้การคุมกำเนิด ซึ่งแสดงว่าเกินครึ่งหนึ่งไม่ได้ใช้เลย และถ้าสำรวจการมีเพศสัมพันธ์ครั้งแรกของวัยรุ่นเวียดนามจะพบว่า 28% ของชาย และ 32% ของหญิงเท่านั้นที่ใช้การคุมกำเนิด ในกรณีฟิลิปปินส์วัยรุ่นหญิงเกินครึ่งหนึ่งมักจะไม่ใช่ถุงยางหรือการคุมกำเนิดสมัยใหม่เลยเมื่อมีเพศสัมพันธ์ครั้งแรก

ดังนั้นนโยบายทางสังคมที่ควรจะใช้ในเรื่องเพศสัมพันธ์ในหมู่วัยรุ่นไม่ควรจะเป็นการยึดติดกับค่านิยมจารีตซึ่งได้แต่รณรงค์เรื่องการรักษาลงสนทนตัวและการเช็ดชู

⁴⁵ ประชาไท, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑, www.prachatai.com

⁴⁶ Saroj Pachauri & K.G. Santhya, (2002), Reproductive Choices for Asian Adolescents: A Focus on Contraceptive Behavior. *International Family Planning Perspectives*. Volume 28, Number 4, December 2002.

สถาบันครอบครัว แต่ควรจะเป็นนโยบายที่ออกแบบมาเพื่อปกป้องวัยรุ่นในโลกแห่งความเป็นจริงที่วัยรุ่นมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน และที่สำคัญต้องมีนโยบายที่เพิ่มความมั่นใจและอำนาจต่อรองให้กับผู้หญิงเพื่อให้ผู้หญิงมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกที่จะมีเพศสัมพันธ์ในลักษณะตามใจชอบอีกด้วย

ข้อสรุปของบทนี้คือ การพิจารณาประเด็นสำคัญๆ เกี่ยวกับสถานภาพสตรี หรือสถานภาพคนรักเพศเดียวกันในสังคมจะขาดตกบกพร่องอย่างมาก ถ้าไม่พิจารณาข้อถกเถียงเรื่องสถาบันครอบครัว นี่คือสาเหตุที่แนวคิดเสรีนิยมและแนวคิดของพรรคคอมมิวนิสต์สายเหมาเจ๋อตุงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่สามารถเสนออะไรเลยเพื่อพัฒนาปัญหาการเมืองเพศอย่างเป็นรูปธรรมได้

• • • • •

แรงงานกับทุน และขบวนการภาคประชาชน

ชวนผู้อ่านร่วมขบคิด ประเด็นถกเถียงจากบทนี้

- ชนชั้นกรรมาชีพมีจริงหรือไม่? ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- การพูดถึงเรื่องชนชั้นสอดคล้องกับสังคมในภูมิภาคนี้ในยุคปัจจุบันมากน้อยแค่ไหน?
- ภาคประชาชนคือใคร? รวมนักธุรกิจและชนชั้นกลาง หรือไม่?
- ทำไมขบวนการแรงงานมีความสำคัญกับสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้?
- กรรมาชีพเป็นเหยื่อที่ถูกกระทำ หรือเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคม?
- แนวคิดทางการเมืองและวัฒนธรรมของภาคประชาชนมีผลต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงาน อย่างไร?
- องค์กรเอ็นจีโอช่วยเหลือสภาพแรงงาน ได้มากน้อยแค่ไหน?
- เราจะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำแรงงานกับสมาชิกที่เป็นมวลชนได้อย่างไร?
- โลกาภิวัตน์มีผลในการทำให้สภาพแรงงานอ่อนแอ หรือไม่?
- ในยุคนี้สภาพแรงงานหมดอายุใช้งานหรือไม่? ควรมีการสร้างองค์กรจัดตั้ง “รูปแบบใหม่” หรือไม่?
- ทำไมองค์กรเอ็นจีโอมีความสำคัญมากขึ้นในยุคหลังสงครามเย็น?
- ภาคประชาชนจำเป็นต้องมีพรรคการเมืองและทฤษฎีอิสระ หรือไม่?
- ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบันมีรูปแบบ “ใหม่” ไหม? ไหม?
- ประชาสังคมคือใคร? ทำไมจึงมีความสำคัญ?

ก่อนที่จะพิจารณาประเด็นข้อถกเถียงต่างๆ เราจำเป็นต้องมีการนิยามให้ชัดเจนว่า “กรรมาชีพ” และ “ขบวนการภาคประชาชน” คือใคร?

นิยาม “ชนชั้นแรงงาน” (Working Class) กับ “ขบวนการภาคประชาชน” (Peoples’ Movement)

การแบ่งชนชั้นตามแนวมาร์คซิสต์

ชนชั้นเป็นวิธีแบ่งคนในสังคมออกเป็นกลุ่มๆ การแบ่งชนชั้นของนักสังคมนิยม มาร์คซิสต์ไม่ได้กระทำบนพื้นฐานการดูรายได้ วิธีชีวิต ค่านิยม หรือการแต่งกายเหมือน นักสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่ที่ใช้แนวคิดของ Max Weber¹ เพราะการจำแนกชนชั้นแบบนี้ จะเน้นพลเมืองในฐานะ ผู้บริโภค ซึ่งไม่มีประโยชน์ในการอธิบาย อำนาจ และ ความสัมพันธ์ทางอำนาจ ระหว่างคนในสังคม

มาร์คซิสต์จะแบ่งชนชั้นเพื่อให้เราเข้าใจอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองที่ดำรงอยู่ในสังคม² อำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจที่แตกต่างกันระหว่างพลเมืองดังกล่าว หรือสิ่งที่กำหนดว่าใครเป็น “ผู้ใหญ่” ใครเป็น “ผู้น้อย” ใครเป็น “ผู้สั่ง” ใครเป็น “ผู้ต้องรับคำสั่ง” ทั้งหมดกำหนดมาจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบการผลิตมูลค่าทั้งปวงในโลก (production relations) ซึ่งทำให้เรามีชีวิตอยู่ได้ ดังนั้นเราจึงต้องดูบทบาทของพลเมืองในฐานะ ผู้ผลิต แทนผู้บริโภค

ในระบบทุนนิยมปัจจุบันคนที่มีอำนาจควบคุมปัจจัยการผลิต (โรงงาน บริษัทต่างๆ และที่ดิน) จะมีอำนาจเผด็จการในสังคม แม้ว่าคนธรรมดาอาจมีสิทธิลงคะแนนเสียง

¹ ดูตัวอย่างเช่น Kevin Hewison (1996), *Emerging social forces in Thailand. New political and economic roles*. In: Robison, R. & Goodman, D. S. G. (eds), *The New Rich In Asia*. Routledge.

² ตัวอย่างเช่น Michael Zweig (2000), *The working class majority. America’s best kept secret*. ILR Press, Cornell University, Ithaca & London.

เลือกรัฐบาลก็ตาม เพราะผู้ที่คุมปัจจัยการผลิตที่เรียกว่า “นายทุน” (Capitalist) เป็นผู้มั่งอานาจจริงเหนือชีวิตประจำวันของพลเมืองทุกคน เขาเป็นผู้ควบคุมการผลิตทรัพย์สินทั้งปวงในประเทศและควบคุมการใช้ส่วนเกินของสังคม ในขณะที่ลูกจ้าง แรงงาน หรือที่เรียกว่า “ชนชั้นกรรมาชีพ” (Workers) เป็นผู้ทำงานและผลิตทรัพย์สินดังกล่าว

ชนชั้นกรรมาชีพตามนิยามของลัทธิมาร์คซ์ คือทุกคนที่ไร้ปัจจัยการผลิต ดังนั้นลูกจ้างทุกคนที่ไม่มั่งอานาจให้คุณให้โทษถือว่าเป็นกรรมาชีพ ไม่ว่าจะเป็นกรรมกรโรงงาน พนักงานปกครอง ข้าราชการ พนักงานในภาคบริการ พยาบาล หรือครูบาอาจารย์

หลายคนไม่เข้าใจคำว่า “ปัจจัยการผลิต” (Means of Production) และคิดว่าคำนี้เหมือนคำว่า “ทรัพย์สินสมบัติ” (Property) แต่สองคำนี้ต่างกันมาก ปัจจัยการผลิตคือโรงงาน ที่ดิน และ บริษัทที่นำมาใช้ในการผลิตหรือในการแจกจ่ายผลผลิตทั้งหมด ส่วนทรัพย์สินสมบัติอาจรวมถึงสิ่งที่ไม่ได้ใช้ในการผลิต เช่น เสื้อผ้า เติง โทรศัพท์ รถยนต์ หรือตู้เย็น ดังนั้นกรรมาชีพหลายกลุ่มอาจมีทรัพย์สินสมบัติมากพอสมควรและอาจมีรายได้หรือฐานะทางเศรษฐกิจสูง แต่ก็ยังไม่มีส่วนในการควบคุมปัจจัยการผลิตอยู่ดี

นิยาม “ขบวนการภาคประชาชน” (Peoples' Movement)

ขบวนการภาคประชาชนมีทั้งหมดสามกลุ่มคน คือ “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” (Social Movements) ของกรรมาชีพเกษตรกรรมคนจน และชนชั้นกลางบางส่วน องค์กรเอ็นจีโอ (Non-Government Organisations) และกลุ่มการเมืองหรือพรรคการเมืองฝ่ายซ้าย สังคมนิยม หรือพรรคกรีน

ธุรกิจเอกชนไม่ว่าจะเล็กแค่ไหน ก็ไม่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการภาคประชาชน และองค์กรหรือขบวนการที่ถูกจัดตั้งโดยรัฐหรือส่วนหนึ่งของชนชั้นปกครองก็ไม่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการภาคประชาชนเช่นกัน ดังนั้นกลุ่มคนที่มาเดินขบวนเนื่องจากถูกเจ้าหน้าที่รัฐเกณฑ์มา พรรคการเมืองของนายทุน และสหภาพแรงงานที่รัฐหรือบริษัทตั้งขึ้นมาและควบคุม ก็ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของภาคประชาชนเช่นกัน

ตัวอย่างของขบวนการภาคประชาชน คือสหภาพแรงงานที่อิสระจากรัฐ กลุ่มรณรงค์เพื่อคนจน เช่น สมัชชาคนจนในไทย เอ็นจีโอต่างๆ กลุ่มสิทธิสตรีที่อิสระจากรัฐ กลุ่มชาวบ้านที่ออกมาปกป้องวิถีชีวิตตนเอง กลุ่มศาสนาที่อิสระจากรัฐ องค์กรนักศึกษา

ขบวนการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของกลุ่มเชื้อชาติ และพรรคการเมืองสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ กรีน หรือองค์กรฝ่ายซ้ายอื่นๆ

สหภาพแรงงานที่ถูกรัฐจัดตั้งขึ้นมาในเวียดนาม ลาว มาเลเซีย สิงคโปร์ หรือในอดีตในอินโดนีเซีย หรือสหภาพแรงงานที่บริษัทใหญ่จัดตั้งขึ้นมาโดยตรงเพื่อควบคุมคนงาน องค์กรอย่าง ลูกเสือชาวบ้าน พรรค GOLKA ในอินโดนีเซีย พรรคไทยรักไทย ฯลฯ ไม่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของภาคประชาชนเพราะไม่มีความอิสระจากรัฐและชนชั้นปกครอง และในความเห็นของผู้เขียน พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ที่ออกมาเคลื่อนไหวในไทยช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๙-๒๕๕๑ ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของภาคประชาชนเช่นกัน เพราะได้รับการสนับสนุนเต็มที่จากซีกหนึ่งของชนชั้นปกครอง และเคลื่อนไหวภายใต้ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ซึ่งเป็นคำขวัญของรัฐเผด็จการไทย ซึ่งไม่แตกต่างจากกลุ่มขวาจัดที่ถูกคนในชนชั้นปกครองตั้งขึ้นในหลายประเทศ แต่เรื่องนี้อาจเป็นที่ถกเถียงกันได้ ไม่มีนิยามใดๆ ในสังคมศาสตร์หรือรัฐศาสตร์ที่ตายตัวและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย

ถ้าจะให้สรุปสั้นๆ “ขบวนการภาคประชาชน” คือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เอ็นจีโอ และ กลุ่มการเมืองฝ่ายซ้ายของชนชั้นล่าง³

ความสำคัญของกรมาชีพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในบทแรกของหนังสือเล่มนี้ เราจะเห็นว่าตั้งแต่ยุคโบราณก่อนทุนนิยม ชนชั้นปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการควบคุมคน เพราะคนคือผู้ที่สร้างมูลค่า⁴ ในระบบทุนนิยม วิธีทำงานและความสัมพันธ์ทางการผลิตอาจเปลี่ยนไป แต่คนที่ทำงานยังมีความสำคัญเสมอ

ชนชั้นกรมาชีพมีความสำคัญในสังคมสมัยใหม่ของทุนนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และทั่วโลก เพราะ

³ สำหรับกลุ่มการเมืองฝ่ายซ้ายในยุคปัจจุบัน จะมีกล่าวถึงในบทที่ 4

⁴ Andrew Brown (2004), *Labour, Politics and the State in Industrializing Thailand*. Routledge Curzon. ซึ่งเห็นว่าผู้ใช้แรงงานและการควบคุมแรงงานมีความสำคัญทางการเมืองมาตั้งแต่สมัยศักดินาในกรณีไทย การเน้นลักษณะมนุษย์ในฐานะผู้ทำงาน เป็นข้อเสนอสำคัญของ มาร์คส์ และ เองเกิลส์

1. คนส่วนใหญ่ในสังคมของประเทศเหล่านี้ ยกเว้นพม่า ลาว และกัมพูชา เป็นลูกจ้างนอกภาคเกษตร และแนวโน้มในระยะยาวของระบบทุนนิยม คือลิดส่วนประชาชนที่เป็นกรรมาสีจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่เกษตรกรรายย่อยลุ่มสลาย
2. สหภาพแรงงานหรือขบวนการแรงงาน เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ใหญ่ที่สุดในทุกสังคมไม่ว่าจะเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วหรือกำลังพัฒนา และเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีโครงสร้างชัดเจนที่เป็นประชาธิปไตยอย่างน้อยในนามธรรม คือมีการเลือกตั้งผู้นำแรงงาน มีการเก็บค่าบำรุง และการขอมติจากสมาชิกในเรื่องนโยบาย แต่บางครั้งในโลกจริง โครงสร้างเหล่านั้นที่ดูเป็นประชาธิปไตยอาจถูกผู้นำแรงงานครอบงำ ลักษณะแบบนี้ของสหภาพแรงงานในกรณีที่มีประชาธิปไตยจริงจะมีพลังการเคลื่อนไหวสูง เพราะสมาชิกมีส่วนร่วมสูง แตกต่างโดยสิ้นเชิงจากองค์กรเอ็นจีโอ⁵ หรือขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในชนบท
3. ชนชั้นกรรมาสีมีความสัมพันธ์พิเศษในระบบการผลิตทุนนิยมที่ทำให้มีอำนาจซ่อนเร้น เพราะทำงานในศูนย์กลางการผลิตและแจกจ่ายมูลค่าทั้งหมด นอกจากนี้ทุนนิยมยังผลักดันให้ชนชั้นกรรมาสีเข้ามาทำงานร่วมกันในสถานประกอบการโดยที่งานของแต่ละคนต้องอาศัยพึ่งพางานของเพื่อนร่วมงานตลอด ตัวอย่างเช่น พนักงานสร้างรถยนต์ในโรงงานต่างๆ ไม่สามารถสร้างรถคันหนึ่งขึ้นมาตามลำพัง แต่ต้องอาศัยงานของคนอื่นจากแผนกต่างๆ ในโรงงาน ซึ่งการทำงานแบบนี้ช่วยส่งเสริมความคิดในเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมและการร่วมมือกันในการต่อสู้ ในขณะที่ทุนนิยมบังคับให้ผู้ประกอบการรายย่อยและเกษตรกรแตกแยกเป็นปัจเจกที่แข่งขันกันในตลาด

⁵ Dave Spooner (2005), *Labor Unions and NGOs. The need for cooperation.* และ Deborah Eade (2005), *International NGOs and unions in the South. Worlds apart or allies in the struggle?* ทั้งสองบทใน Deborah Eade & Alan Leather (eds.), *Development NGOs and Labor Unions: Terms of Engagement.* Kumarian Press, Bloomfield, CY.

ประเด็นข้อถกเถียงเกี่ยวกับขบวนการแรงงาน

ประเด็นข้อถกเถียงเกี่ยวกับบทบาทในสังคมของสหภาพแรงงานหรือขบวนการแรงงานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จะนำมาพิจารณาในบทนี้มี 6 ข้อด้วยกัน ดังต่อไปนี้คือ

1. การมาชีพเป็นเหยื่อที่ถูกกระทำหรือเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคม?
2. แนวทางการเมืองและวัฒนธรรมของภาคประชาชนมีผลต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงานอย่างไร?
3. องค์กรเอ็นจีโอช่วยเหลือสหภาพแรงงานได้มากน้อยแค่ไหน?
4. เราจะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำแรงงานกับสมาชิกรากหญ้า ได้อย่างไร?
5. โลกาภิวัตน์มีผลในการทำให้สหภาพแรงงานอ่อนแอ หรือไม่?
6. ในยุคนี้สหภาพแรงงานหมดอายุใช้งานหรือไม่ ควรมีการสร้างองค์กรจัดตั้ง “รูปแบบใหม่” หรือไม่?

การมาชีพเป็นเหยื่อที่ถูกกระทำหรือเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคม?

ถ้าพิจารณาประเทศต่างๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคนี้ เราจะพบว่าในประเทศที่เป็นเผด็จการและกึ่งเผด็จการ เช่น เวียดนาม ลาว พม่า มาเลเซีย และสิงคโปร์ ขบวนการแรงงานถูกรัฐเผด็จการครอบงำโดยที่รัฐบาลบังคับให้คนงานสังกัดสหภาพแรงงานของรัฐ จนสหภาพกลายเป็นองค์กร “ฝ่ายบุคคล” ที่ควบคุมคนงาน ดังนั้นขบวนการแรงงานทางการเมืองในประเทศเหล่านี้ไม่มีความอิสระและไม่สามารถเป็นตัวแทนของคนงานในการต่อรองได้อย่างจริงจัง ตัวอย่างเช่น ในประเทศสิงคโปร์ในทศวรรษที่ 60 สหภาพแรงงานอิสระถูกยกเลิกทะเบียนไปและมีการบังคับให้ทุกสหภาพขึ้นกับสภาแรงงานของรัฐ (National Trades Union Congress) และต่อมาตำแหน่งเลขาธิการสภาแรงงานกลายเป็นตำแหน่งรัฐมนตรีในรัฐบาลโดยอัตโนมัติ⁶

อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์จากประเทศโปแลนด์⁷ และอินโดนีเซีย ซึ่งรัฐเคย

⁶ Christopher Tremewan (1994), *The political economy of social control in Singapore*. St Antony's, p 32.

⁷ เช่น ยุคการสร้างสหภาพ Solidarnosc ราวๆ ปี 1980

เข้ามาควบคุมแรงงานโดยบังคับให้คนงานทุกคนเป็นสมาชิกสหภาพแรงงานของรัฐ พิสูจน์ให้เห็นว่าเมื่อแรงงานมีความมั่นใจในการต่อสู้มากขึ้นและปลุกตัวไปตั้งสหภาพแรงงานอิสระ สหภาพเก่าของรัฐต้องเปลี่ยนแปลงตนเองจากลักษณะ “ฝ่ายบุคคล” ไปเป็นสหภาพแรงงานจริง หรือไม่ก็ต้องล่มสลายหายไปเลย และในขณะนี้ (ปี ค.ศ.2008) เรา กำลังเห็นการก่อตั้งสหภาพแรงงานอิสระใต้ดินขึ้นในประเทศเวียดนาม ซึ่งสามารถนำและประสานการต่อสู้นัดหยุดงานของคนงานในหลายๆ โรงงานพร้อมกัน⁸ ดังนั้น เราสมควรต้องจับตาการพัฒนาของขบวนการแรงงานอิสระในประเทศนี้

แม้แต่ในประเทศอื่นอย่าง ไทย ฟิลิปปินส์ หรืออินโดนีเซีย หลังจากที่มีการล้มเผด็จการ ขบวนการแรงงานยังต้องเผชิญหน้ากับกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม ศาลที่เข้าข้างนายจ้าง ความรุนแรงจากนายจ้าง และการแทรกแซงการทำงานของสหภาพแรงงานโดยนายจ้างและรัฐเสมอ สถานการณ์แบบนี้อาจชวนให้เราสรุปว่าแรงงานเป็นเหยื่อ อ่อนแอ และไม่มีพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคม

แต่ถ้าหากเราศึกษาสถานการณ์แรงงานในเชิงประวัติศาสตร์⁹ เราจะพบว่า พลังของขบวนการแรงงานขึ้นลง เปลี่ยนแปลงเสมอ และแม้แต่การที่รัฐและนายจ้างพยายามควบคุมสหภาพแรงงานก็บ่งบอกว่ารัฐกับนายจ้างกลัวพลังซ่อนเร้นของแรงงานอิสระ

นักวิจัย เช่น Andrew Brown ซึ่งให้เห็นว่าชนชั้นปกครองไทยในยุคต่างๆ รวมถึงยุคก่อนทุนนิยมและยุคเผด็จการทหาร ให้ความสำคัญกับปัญหาการควบคุมแรงงานมาตลอด¹⁰ เพราะแรงงานคือผู้ผลิตมูลค่าทั้งปวงของสังคม ยกตัวอย่างเช่น การทำสงครามในสมัยศักดินากระทำให้ไปเพื่อแย่งแรงงานเป็นหลัก แต่ต่อมาสาเหตุที่รัชกาลที่ ๕ เลิกทาส

⁸ Eva Hansson (2003), *Authoritarian Governance and Labour: The VGCL and the Party-State in Economic Renovation*. In: Ben J. T. Kerkvliet, Russell H. K. Heng & David W. H. Koh (eds), *Getting Organized in Vietnam*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore.

⁹ กรณีย์ไทยอ่านได้ใน ฉลอง สุนทรวาณิชย์ และคณะ (๒๕๔๑), “ประวัติศาสตร์แรงงานไทย” ฉบับผู้คัดค้านกรรมกร, พิมพ์โดยพิพิธภัณฑสถาน คณะอักษรศาสตร์จุฬาฯ และมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท และ บัณฑิตย ันชัชเศรษฐจุติ (๒๕๔๒), “ขบวนการสหภาพแรงงานไทย จาก ร.ส.ช. ถึงยุค I.M.F.” มูลนิธิธรรมาภรณ์ พงศพจน์ และมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท

¹⁰ Andrew Brown (2004), *อ้างแล้ว*

และไปพร้อมกับปฏิรูปการปกครอง ก็เพราะการควบคุมแรงงานบังคับเริ่มมีปัญหามากขึ้นเรื่อยๆ

หลังการปฏิวัติปี พ.ศ.๒๔๗๕ ในไทย สาเหตุที่เผด็จการทหารปราบปรามสหภาพแรงงานหรือตั้งสหภาพของรัฐขึ้นมาแข่งกับสหภาพเสรี ก็เพราะรัฐต้องการควบคุมกตขีแรงงานเพื่อลดต้นทุนการผลิตในกระบวนการสะสมทุนเบื้องต้น และขณะที่กำลังพัฒนาประเทศมีการเก็บภาษีส่งออกข้าว (Rice Premium) เพื่อกตราคาข้าวในตลาดภายใน นายจ้างจะได้จ่ายค่าจ้างในอัตราต่ำได้ มาสมัยนี้เราสามารถพูดได้ว่า นโยบายประชานิยมที่รัฐบาล ไทยรักไทย เคยใช้ก็มีไว้เพื่อซื้อความสงบทางชนชั้นในช่วงที่กลุ่มทุนไทยกำลังเผชิญหน้ากับการแข่งขันอย่างหนักในตลาดโลก¹¹

ดังนั้นการต่อสู้เพื่อเสรีภาพในการจัดตั้งสหภาพแรงงาน การต่อสู้เพื่อเพิ่มค่าจ้าง และการต่อสู้เพื่อสวัสดิการที่ดีขึ้น ล้วนแต่เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อประชาธิปไตยและความเป็นธรรม ซึ่งขบวนการแรงงานไทยกระทำมาตลอด ไม่ใช่ว่าการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยจำกัดไว้เพียงช่วงพิเศษบางช่วงเท่านั้น เช่น ๑๔ ตุลาฯ หรือ พฤษภาคม ๒๕๓๕ และที่สำคัญคือแรงงานในสมัยศักดินาหรือชนชั้นกรรมาชีพในยุคทุนนิยมถือได้ว่าเป็นหัวใจของระบบเศรษฐกิจ และการควบคุมเศรษฐกิจผ่านการคุมแรงงานหรือปัจจัยการผลิตนำมาสู่อำนาจทางการเมืองของชนชั้นปกครอง

ในหลายๆ ประเทศทั่วโลกรวมถึงในเอเชีย แรงงานเป็นพลังสำคัญในขบวนการเรียกร้องประชาธิปไตย ซึ่งการประเมินบทบาทของแรงงานในการต่อสู้ดังกล่าวต้องละเอียดกว่าการดูแค่ว่าสหภาพแรงงานมีบทบาท “ทางการ” ในขบวนการประชาธิปไตยแค่ไหน เพราะเราต้องไม่มองข้ามการต่อสู้ประจำวันระหว่างแรงงานกับทุนในเรื่องอำนาจการบริหารในสถานที่ทำงานด้วย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิเสรีภาพ¹²

ในกรณีมาเลเซีย การต่อสู้อย่างเข้มแข็งของขบวนการแรงงานในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้องค์กษต้องประกาศภาวะฉุกเฉิน (Emergency) ระหว่างปี

¹¹ Kevin Hewison, (2003), Crafting a new social contract: domestic capitalist responses to the challenge of neoliberalism. In: J.G. Ungpakorn, J. G. (Ed.), *Radicalising Thailand: new political perspectives*. Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University, Bangkok.

¹² Yin-Wah Chu, (1998), Labor and democratization in South Korea and Taiwan. *Journal of Contemporary Asia*, 28 (2), 185-202.

ค.ศ.1948-1960 และทำให้ชนชั้นปกครองมาเลย์และอังกฤษเริ่มนำประเด็นเชื้อชาติเข้ามาเพื่อแบ่งแยกและปกครองกรรมาชีพ¹³ ซึ่งแสดงว่าเขากลัวพลังของขบวนการแรงงานเช่นกัน

กรณีปัญหาการควบคุมแรงงานในยุคเผด็จการ “ระเบียบใหม่” (New Order) ของนายพลซูฮาร์โตแสดงให้เห็นว่า รัฐต้องเผชิญหน้ากับการปรับตัวต่อสู้ของแรงงานที่จะหลุดพ้นจากการถูกควบคุมอย่างต่อเนื่อง หลังจากที่ซูฮาร์โตยึดอำนาจและสถาปนาระเบียบใหม่แห่งเผด็จการในปี ค.ศ.1965 รัฐบาลต้องค่อยๆ ปรามและทำลายขบวนการแรงงาน SOBSI ที่เคยสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์และองค์กรแรงงานอื่นๆ ที่อิสระจาก รัฐบาล เรื่องนี้ไม่ย่ำแย่และใช้เวลาถึง 7 ปี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพลังของแรงงาน แต่ในที่สุด รัฐบาลสามารถตั้งสภาแรงงาน FBSI ที่ควบคุมโดยรัฐบาลได้ในปี ค.ศ.1973¹⁴ สภาแรงงานนี้พึ่งพาเงินทุนของรัฐ ใกล้ชิดกับพรรค GOLKA ของรัฐบาล¹⁵ และมีบทบาทสำคัญในการห้ามและปรามปรามการนัดหยุดงาน¹⁶ อย่างไรก็ตาม ในสิบปีหลังจากการก่อตั้ง FBSI รัฐบาลเห็นว่า สหพันธ์แรงงานต่างๆ (SBLP) ภายใน FBSI ยังมีความอิสระจากรัฐ “มากเกินไป” มีคลื่นการนัดหยุดงานผิดกฎหมายเกิดขึ้นในต้นทศวรรษที่ 80 ในย่านอุตสาหกรรมรอบๆ จาร์กาตา ซึ่งสร้างความกังวลให้กับรัฐบาล¹⁷ ดังนั้นจึงมีการปรับโครงสร้างใหม่ให้มีรูปแบบการบังคับบัญชาของทหาร มีการยุบสหพันธ์ต่างๆ และตั้งเป็นแผนกของสภาแรงงานโดยตรงพร้อมเปลี่ยนชื่อสภาแรงงานเป็น SPSI ในปี ค.ศ.1985¹⁸ โดยที่ประธานสภาแรงงานเป็นนายจ้างสิ่งทอ ชื่อ Imam Soedarwo¹⁹ ไม่ใช่คนงาน ต่อมาในปี ค.ศ.1990 มีการรื้อฟื้นสหพันธ์แรงงานอีกครั้งเพื่อพยายามสร้างภาพลวงตาว่า อินโดนีเซียมีขบวนการแรงงานอิสระ เนื่องจากยุคนั้นเริ่มมีการสร้างองค์กรแรงงานใต้ดินที่อิสระจากรัฐและมีคลื่นใหม่แห่งการนัดหยุดงานที่ก่อตัวขึ้นถึงจุดสูงสุดในปี ค.ศ.1992²⁰

¹³ ดูบทที่ 3 ในหนังสือเล่มนี้

¹⁴ Vedi Hadiz (1997), *Workers and the state in New Order Indonesia*. Routledge. หน้า 59

¹⁵ Vedi Hadiz (1997), *พื้งอ้าง*, หน้า 81

¹⁶ Vedi Hadiz (1997), *พื้งอ้าง*, หน้า 102

¹⁷ Vedi Hadiz (1997), *พื้งอ้าง*, หน้า 105

¹⁸ Vedi Hadiz (1997), *พื้งอ้าง*, หน้า 95

¹⁹ Vedi Hadiz (1997), *พื้งอ้าง*, หน้า 96

²⁰ Vedi Hadiz (1997), *พื้งอ้าง*, หน้า 99

นโยบาย “แรงงานสัมพันธ์แบบปัญจศีลา” (HIP) ของเผด็จการอินโดนีเซียซึ่งออกแบบโดยคนอย่าง Ali Moertopo จากองค์กรความมั่นคงของรัฐ เป็นวิธีการควบคุมแรงงานเพื่อห้ามปรามการนัดหยุดงาน และเพื่อประกันว่า แรงงานจะไม่มีส่วนร่วมในระบบการเมือง (exclusion) รัฐบาลอินโดนีเซียใช้ระบบไตรภาคีหรือ Tripartism (สหภาพ-รัฐ-นายจ้าง) เป็นส่วนสำคัญในการควบคุมแรงงานโดยที่ฝ่ายรัฐและนายจ้างเป็นฝ่ายเดียวกัน และผู้แทนสหภาพก็เป็นคนของรัฐอีกด้วย ผู้ที่สนับสนุนระบบแรงงานสัมพันธ์แบบปัญจศีลา มักจะอ้างว่า “เหมาะสมกับวัฒนธรรมอินโดนีเซีย ซึ่งต่างจากวัฒนธรรมตะวันตก”

ในการเผชิญ “ระเบียบใหม่” ของซูฮาร์โต ในอินโดนีเซีย จะเห็นชัดว่ารัฐบาลต้องใช้สองยุทธวิธีพร้อมกันในการควบคุมแรงงาน คือการใช้อำนาจเผด็จการผ่านการส่งทหารลงไปประจำการควบคุมลูกจ้างในสถานที่ทำงานทุกแห่ง และการตั้งสหภาพแรงงานของรัฐขึ้นมาเพื่อเบี่ยงเบนและควบคุมการเคลื่อนไหวปกติของแรงงาน แต่ Hadiz อธิบายเพิ่มเติมว่าในยุคเผด็จการซูฮาร์โตในทศวรรษที่ 90 รัฐบาลก็ยังถูกกดดันโดยแรงงานให้เพิ่มค่าจ้างขั้นต่ำให้สูงขึ้นสามเท่าตัว²¹

สำนักความคิดที่เสนอว่า กรรมชาติอ่อนแออย่างหลายสาเหตุ ซึ่งบางครั้งอาจมีความจริงอยู่ระดับหนึ่ง เช่น Frederic Deyo อ้างว่า ความอ่อนแอของแรงงานมาจากปัญหาทางโครงสร้างของสังคมที่ไม่เอื้ออำนวยกับการรวมตัวของแรงงาน เช่น ความอ่อนแอแตกแยกของชุมชนในเมืองที่ไม่สามารถสนับสนุนสหภาพแรงงานในสถานที่ทำงานได้ หรือโครงสร้างแบบอุปถัมภ์ภายในสถานที่ทำงานที่ผูกมัดคนงานกับนายจ้างและความคิดจงรักภักดีหรือเกรงใจต่อนายจ้างในสมองของคนงาน²² ส่วน Peter Limqueco และคณะ เสนอว่า ระบบเผด็จการที่กดขี่ปราบปรามแรงงานมานานเป็นอุปสรรคสำคัญ²³ Andrew Brown เพิ่มเติมว่า สถานที่ทำงานที่มีขนาดเล็ก หรือการที่คนงานมักมีความ

²¹ Vedi Hadiz (2001), *New organising vehicles in Indonesia: Origins and prospects*. In Jane Hutchison & Andrew Brown, (eds), *Organising labour in globalising Asia*. Routledge.

²² Fred Deyo (1989), *Beneath the Miracle. Labor subordination in the new Asian industrialism*. University of California Press, Berkeley.

²³ Peter Limqueco, B. McFarlane & J. Odhnoff (1989), *Industrialisation and the Labour Process: the Bangkok area*. In: *Labour and Industry in ASEAN*. Journal of Contemporary Asia Publishers.

ผูกพันกับบ้านเกิดที่ชนบท และไม่มองการทำงานในเมืองเป็นเรื่องถาวร มักจัดตั้งสหภาพแรงงานด้วยความยากลำบาก²⁴

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และนักวิชาการไทยส่วนใหญ่ จะเห็นด้วยกับแนวความคิดของนักวิชาการต่างประเทศที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น ผาสุกเสนอเพิ่มเติมว่า ในหมู่แรงงานไทยมีกลุ่มเดียวเท่านั้นที่มีความเข้มแข็งคือพนักงานรัฐวิสาหกิจ และหลังจากที่กลุ่มทหาร ร.ส.ช. ยึดอำนาจเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๔ และประกาศยกเลิกสหภาพแรงงานในรัฐวิสาหกิจชั่วคราว ขบวนการแรงงานไทยทั้งขบวนการก็เลยอ่อนแอไม่มีประสิทธิภาพ²⁵ แต่การต่อสู้อย่างดุเดือดของสหภาพแรงงานการไฟฟ้าฝ่ายผลิต (ส.ร.ก.ฟ.ผ.) เพื่อคัดค้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การไฟฟ้าระหว่างปี พ.ศ.๒๕๔๗ และ ๒๕๔๘ ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า มีการฟื้นตัวของขบวนการแรงงานรัฐวิสาหกิจไทย ซึ่งมีผลกระทบต่อไปสู่ขบวนการแรงงานทั้งขบวนการอีกด้วย นอกจากนี้สหภาพแรงงานในภาคอุตสาหกรรมสิ่งทอก็มีการนัดหยุดงานและเคลื่อนไหวร่วมกันในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๖ และก่อนหน้านั้น ซึ่งมีผลในการเปลี่ยนแปลงกฎหมายในหลายด้าน เช่น กฎหมายเรื่องค่าชดเชย กฎหมายประกันสังคม และกฎหมายลาคลอด

จริงอยู่พนักงานรัฐวิสาหกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักจะมีค่าจ้าง สวัสดิการ และความมั่นคงในการทำงานที่สูงกว่าพนักงานเอกชนหลายแห่ง และสภาพความเป็นอยู่แบบนั้นสร้างกำลังใจในการตั้งสหภาพแรงงานได้ แต่กรณีการต่อสู้ของคนงานในภาคเอกชนมีมากมายทั่วเอเชีย และบางครั้งสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจถูกนำมาเป็นพวกของชนชั้นนำหรือถูกควบคุมอย่างใกล้ชิดจากรัฐบาล เช่น กรณีไทย หรือสิงคโปร์ เป็นต้น

นักวิชาการหลายคนมองว่า “เขตเศรษฐกิจพิเศษ” (Special Economic Zones) ที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาโดยรัฐบาลเพื่อดึงการลงทุนจากต่างประเทศเข้ามาในภาคอุตสาหกรรม โดยมีการลดภาษี การจ้างแรงงานหญิงจากชนบท และการควบคุมแรงงาน มีผลทำให้

²⁴ A. Brown & S. Frenkel (1993), Union Unevenness and Insecurity in Thailand. In: S. Frenkel, (Ed.), *Organized Labor in the Asia-Pacific Region*. ILR Press, Ithaca, NY. A. Brown, (1997), Locating Working-Class Power. In: K. Hewison, (Ed), *Political Change in Thailand. Democracy and participation*. Routledge. K. Hewison & A. Brown, (1994), Labour and Unions in an Industrialising Thailand. *Journal of Contemporary Asia*. 24(4), 483-514.

²⁵ Pasuk Phongpaichit & Chris Baker (1997), Power in transition: Thailand in the 1990s. In: K. Hewison, (Ed), *Political Change in Thailand. Democracy and participation*. Routledge.

ขบวนการแรงงานอ่อนแอ²⁶ ข้อเสนอที่มีความจริง แต่มันเป็นความจริงด้านเดียวที่ไม่พูดถึงภาพรวม บัณฑิตย ธิราชเศรษฐ์ และเจตัง เชาวน์วิไล เสนอว่า นายทุนจงใจเลือกผู้หญิงมาทำงานในโรงงานเพราะคิดว่า “ผู้หญิงอ่อนน้อมและควบคุมง่ายกว่าผู้ชาย”²⁷ แต่มุมมองนี้อาจสะท้อนความฝันของนายจ้างมากกว่าความจริงหรือเป็นข้อสรุปจากยุคแรกๆ ของการตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือในไทยที่ยังไม่มีการจัดตั้งสหภาพแรงงาน เนื่องจากคนงานหญิงที่เพิ่งเข้ามาใหม่จากภาคเกษตรยังพึงพอใจกับอัตราค่าจ้างที่ดีกว่าภาคเกษตรและยังไม่มีประเพณีการจัดตั้งสหภาพ อย่างไรก็ตาม แม้แต่ในกรณีนี้ก็เริ่มมีการก่อตั้งสหภาพแรงงานหลังจากที่มีความพยายามมาหลายปี เช่น ในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน เป็นต้น²⁸

Piya Pangsapa²⁹ ดูเหมือนเชื่อว่า คนงานหญิงในอุตสาหกรรมสิ่งทอเป็นเหยื่ออย่างเดียว เขามองว่า คนงานถูก “ควบคุมจิตสำนึก” ด้วยชุดโรงงาน การบังคับให้อยู่หอพักของโรงงาน และระบบเหมาจ่ายชิ้น (Piece Work) ซึ่ง Piya มองว่า เป็นการกดขี่ขูดรีดอย่างรุนแรง แต่เขาไม่ละเอียดย้อนพอที่จะเข้าใจว่าทุกประเด็นที่พูดถึงสามารถนำมาเป็นเครื่องมือของทั้งฝ่ายทุนและฝ่ายสหภาพแรงงานได้ มันเป็นดาบสองคม ผลขึ้นอยู่กับบริบททางการเมือง เช่น การแต่งชุดเครื่องแบบของบริษัทสามารถสร้างความสามัคคีในสหภาพแรงงานได้ อย่าลืมว่านายจ้างจะไม่ใส่ชุดโรงงาน การอยู่ในหอพักอาจช่วยให้จัดตั้งสหภาพง่ายขึ้น เพราะคนงานคลุกคลีกันอย่างใกล้ชิดนอกเวลาทำงานและระบบเหมาจ่ายชิ้นกลายเป็นวิธีที่คนงานฝีมือสามารถเพิ่มค่าแรงเหนืออัตราค่าแรงขั้นต่ำได้ (เช่น ในโรงงานไทรอัมพ์ เป็นต้น) ในที่สุด Piya สรุปว่า คนงานสู้ไม่ได้และการนัดหยุดงานไม่ใช่อาวุธ

²⁶ *We in the zone. Women workers in Asia's export processing zones.* (1998), Asia Monitor Resources Center, Hong Kong.

²⁷ Bundit Thanachaisethavut & Jaded Chouwilai (1998), *Women workers in export processing zones: a case study of the northern region industrial estate in Thailand.* In: *We in the zone. Women workers in Asia's export processing zones.* Asia Monitor Resources Center, Hong Kong.

²⁸ ดุสิตภัสราภรณ์ อนุชา มีทรัพย์ ในนสพ. เลี้ยวซ้าย, สิงหาคม ๒๕๔๔

²⁹ Piya Pangsapa (2007), *Textures of Struggle. The emergence of resistance among garment workers in Thailand.* ILR Press, Cornell University.

ที่เหมาะสมเพราะ “หมดยุค” แล้ว แต่เขาพอใจตัวเองกับความสมานฉันท์ของผู้หญิงตามแนวเฟมินิสต์และ “จิตใจสู้” ของคนงานหญิงอย่างนามธรรมท่ามกลางความพ่ายแพ้ ดังนั้นความพ่ายแพ้หรือชัยชนะกลายเป็นเรื่อง “ความรู้สึก” แทนที่จะสอดคล้องกับโลกจริง

ข้อเสนอเกี่ยวกับความอ่อนแอของแรงงานที่ยกมาพิจารณาในครั้งนี้ล้วนแต่มีจุดอ่อนทั้งสิ้น โครงสร้างของสังคมปัจจุบันไม่ได้เป็นโครงสร้างของระบบอุปถัมภ์อย่างเดียวกับที่ใครๆ ชอบอ้าง แต่มีความขัดแย้งในตัวและความละเอียดอ่อนมากมาย ในขณะที่กลุ่มต่างๆ ในชนชั้นปกครองพยายามนำคนชั้นล่างและแรงงาน “มาเป็นพวก” ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การเสนอนโยบายประชานิยมหรือแนวชาตินิยม การอ้างว่ารัฐใช้นโยบาย “สังคมนิยม” การแบ่งแยกคนบนพื้นฐานเชื้อชาติเพื่อให้เขามองว่าผู้นำชั้นสูงที่มาจากเชื้อชาติของตนเองเป็นพวกเดียวกัน ฯลฯ ในด้านตรงข้าม คนชั้นล่างมักเกิดความไม่พอใจจากการกดขี่ขูดรีดหรือจากการที่รัฐไม่สามารถพัฒนาสภาพเศรษฐกิจของคนงานได้จริงในทุกประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราจึงเห็นการกบฏของแรงงานและความพยายามที่จะสร้างขบวนการแรงงานอิสระ เช่นใน ไทย เวียดนาม มาเลเซีย หรืออินโดนีเซีย บางครั้งภายในหัวของคนคนเดียวกันอาจมีความคิดที่คล้อยตามระบบอุปถัมภ์และความคิดที่ต้องการกบฏสู่แบบอิสระดำรงอยู่พร้อมกันได้³⁰

ในโรงงานประกอบรถยนต์ Proton ของมาเลเซีย บริษัทพยายามดึงพนักงานมาเป็นพวกและซื้อความจงรักภักดีด้วยวิธีการแจกหุ้นและอนุญาตให้ซื้อรถยนต์ในราคาถูก แต่ Rajah Rasiah พบว่า คนงานไม่ได้มองว่าเขาและนายจ้างเป็นพวกเดียวกัน เพียงแต่มีการฉวยโอกาสรับสิ่งเหล่านั้น โดยที่ไม่ระลึกถึงบุญคุณและจงรักภักดีต่อบริษัทแต่อย่างใด³¹

การปราบปรามกดขี่แรงงาน ไม่ว่าจะเป็นจากรัฐบาล “ระบอบใหม่” ของซูฮาร์โตในอินโดนีเซีย รัฐบาลเผด็จการในไทยหรือฟิลิปปินส์ก็ไม่สามารถระงับการรวมตัวต่อสู้ของคนงานได้ทั้งหมด เช่น ในช่วงเผด็จการสฤษดิ์-ถนอม หรือหลัง ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙

³⁰ ดังที่นักมาร์คซิสต์ชื่อ อันโตนิโอ กรัมสกี เคยอธิบาย ดู ใจ อึ๊งภากรณ์ และคณะ (๒๕๔๕), “อะไระลัทธิมาร์คส์เล่ม ๒” บทที่ ๖, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน

³¹ Rajah Rasiah (2001), Labour and work organisation in Malaysia's Proton. In Jane Hutchison & Andrew Brown (eds), *Organising labour in globalising Asia*. Routledge.

การต่อสู้ของแรงงานไทยที่ยังมีอยู่ได้ บังคับให้รัฐบาลทุกยุคต้องยอมเปิดโอกาสให้แรงงานรวมตัวกันในที่สุด

ในรอบ 50 ปีที่ผ่านมาของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สังคมต่างๆ ที่เคยเป็นสังคมชนบทได้ถูกแปรรูปไปเป็นสังคมเมือง ซึ่งรวมถึงเขตเมืองต่างๆ ในต่างจังหวัดนอกเหนือจากเมืองหลวงอีกด้วย ฉะนั้นถึงแม้ว่าคนงานที่เป็นชาวกรุงอาจเคยมีความผูกพันกับชนบทอยู่ในฐานะบ้านเกิด แต่เขามองเมืองว่าเป็นแหล่งเลี้ยงชีพ และแหล่งที่อยู่อาศัยถาวรของเขาไปแล้ว และบรรยากาศของชีวิตในเมืองช่วยส่งเสริมการต่อสู้ของสหภาพแรงงานอีกด้วย

ในงานวิจัยเกี่ยวกับโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าแห่งหนึ่งในไทย ผู้เขียนพบว่า แทนที่กรรมาชีพหญิงเหล่านั้นเป็นผู้ถูกกระทำที่อ่อนแอ เขากลับรวมตัวกันจัดตั้งสหภาพแรงงานจนสามารถเรียกร้องค่าจ้างสวัสดิการได้ดีกว่าหลายๆ โรงงาน ในโรงงานแห่งนี้คนงาน 47% ไม่ได้แต่งงาน สาเหตุสำคัญสาเหตุหนึ่งที่เขาเลือกไม่แต่งงานคือ “อยากมีความอิสระจากชายในด้านการเลี้ยงชีพ และไม่ต้องการทำงานบ้านของสามี” แต่สิ่งที่น่าสนใจคือคนงานเองประเมินว่า การมีเพศสัมพันธ์นอกกรอบการแต่งงาน “เป็นเรื่องธรรมดา” ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่า กรรมาชีพหญิงกลุ่มนี้ซึ่งมีการจัดตั้งทางชนชั้นในรูปแบบสหภาพแรงงานที่เข้มแข็ง เริ่มปลดปล่อยตนเองโดยแสดงจุดยืนที่เน้นความอิสระในด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ส่วนตัว

นักวิจัยอีกคนหนึ่งที่ศึกษาแรงงานหญิงในไทย คือ Mary Beth Mills³² เขาตั้งข้อสังเกตว่า ประสบการณ์การทำงานในโรงงานมีลักษณะขัดแย้งสำหรับแรงงานหญิงในด้านหนึ่งหลายคนต้องการเป็น “ลูกสาวที่ดี” ตามประเพณีโดยส่งเงินกลับบ้านซึ่งสร้างภาระทางเศรษฐกิจมาพอสมควร แต่ในอีกด้านหนึ่งเขาต้องการใช้จ่ายได้อิสระของเขาในการแต่งตัวสวยๆ และในการเลือกวิถีชีวิตที่ “ทันสมัย” ในสังคมเมืองซึ่งช่วยส่งเสริมความมั่นใจในตัวเองและทำให้กล้าเรียกร้องสิทธิเสรีภาพมากขึ้น ความขัดแย้งดังกล่าวในชีวิตของสาวโรงงานระหว่างความทันสมัยกับประเพณีชนบทได้รับการยืนยันจากงานวิจัย

³² Mary Beth Mills, (1999), *Thai Women in the Global Labor Force. Consuming Desires, Contested Selves*. Rutgers University Press.

ของ Michinobu Ryoko³³ ที่ทำงานในพื้นที่จังหวัดลำพูน นอกจากนี้ Mills อธิบายต่อไปว่า สถานภาพทางสังคมของสาวโรงงานอายุ 20 ปีกว่าๆ ที่เข้าไปทำงานเป็นตัวแทนของสภาพแรงงานหรือมีส่วนในการจัดงานทอดผ้าป่า เป็นสถานภาพแบบผู้นำในรูปแบบใหม่ เพราะในสังคมชนบทเดิม การที่ผู้หญิงจะเป็นผู้นำได้ต้องมีอายุสูงและแต่งงานมีลูกก่อน

นักวิชาการหลายคนปฏิเสธสำนักความคิดที่เสนอว่า กรรมาสีพหญิงเป็นเหยื่อที่ถูกกระทำฝ่ายเดียว เขามองว่า การที่หญิงเข้ามาทำงานในเมืองทำให้สภาพความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจดีขึ้นกว่าหญิงที่ยังอยู่ในหมู่บ้านชนบท ซึ่งมีผลทำให้หญิงในเมืองมีเสรีภาพทางวิถีชีวิตมากขึ้น และไม่ต้องถูกรอบงำโดยกรอบความคิดของวัฒนธรรมจารีตเก่าๆ ของครอบครัวชนบท ตัวอย่างเช่น กรรมาสีพหญิงในเมืองสามารถเลือกคู่รักและเปลี่ยนคู่รักตามความต้องการแท้จริงของเขาดังง่ายขึ้น นอกจากนี้กรรมาสีพหญิงที่รวมตัวกันก่อตั้งสหภาพแรงงานแทนที่จะเป็นผูถูกกระทำที่อ่อนน้อมกลับเป็นนักต่อสู้ที่เข้มแข็ง มีหลายกรณีที่สหภาพของแรงงานหญิงในภาคสิ่งทอมีการต่อสู้ที่ดุเดือดกว่าสหภาพแรงงานของคนงานชายด้วยซ้ำไป³⁴ นอกจากนี้การที่สาวโรงงานมีรายได้เป็นของตนเองและมีวิถีชีวิตที่ทันสมัยกว่าคนที่ยังอยู่ในภาคเกษตร ทำให้มีความมั่นใจในตนเองมากขึ้น ซึ่งนอกจากจะถูกสะท้อนในการต่อสู้ของสหภาพแรงงานแล้วยังถูกสะท้อนในเรื่องเพศสัมพันธ์และการเลือกคู่นอกกรอบความคิดจารีตอีกด้วย³⁵

³³ Michinobu Ryoko (2004), Configuring an Ideal Self through Maintaining a Family Network: Northern Thai Factory Women in an Industrialising Society. *Southeast Asian Studies* 42(1), June. 26-45.

³⁴ G.H.C. Foo & L.Y.C. Lim (1989), Poverty, ideology and women export factory workers in Southeast Asia. In: H. Afshar & B. Agarwal, (eds), *Women, poverty and ideology in Asia*. MacMillan Press. D.V. Porpora, M. H. Lim & Usanee Prommas (1989), The role of women in the International Division of Labour: The case of Thailand. *Development and Change*, 20, 269-294.

³⁵ Michinobu Ryoko (2004), อ้างแล้ว, Mary Beth Mills, (1999), อ้างแล้ว, A. Cherlin & A. Chamrathirong (1986), *Variations in marriage patterns in central Thailand*. Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Bangkok. N. Ford & S. Kittisuksathit (1996), *Youth sexuality: The sexual awareness, lifestyles and related-health service needs of young, single, factory workers in Thailand*. Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Bangkok.

แนวทางการเมือง และวัฒนธรรม ของภาคประชาชน มีผลต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงานอย่างไร

สิ่งสำคัญที่ช่วยอธิบายความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของขบวนการแรงงานคือแนวคิดการเมืองของแกนนำ ถ้าแกนนำใช้ความคิดที่จงรักภักดีต่อนายจ้างและรัฐ สหภาพแรงงานก็จะอ่อนแอและไม่กล้าสู้ ถ้าผู้นำสหภาพใช้แนวคิดแบบ “แรงงานสัมพันธ์” หรือ “ไตรภาคี” อาจมีการต่อสู้และต่อรองบ้างแต่ผู้นำมักจะพยายามประนีประนอมในที่สุด แต่ถ้าแกนนำสหภาพใช้ความคิดในเชิงชนชั้นแบบมาร์คซิสต์ สหภาพแรงงานจะสร้างอำนาจต่อรองผ่านการนัดหยุดงานและความสมานฉันท์ของแรงงานเป็นหลัก

บางครั้งผู้นำแรงงานอาจใช้แนวคิดทางการเมืองที่เรียกว่า “ลัทธิสหภาพ” (Syndicalism) โดยเน้นการเคลื่อนไหวของคนงานในสหภาพแรงงานเพื่อขอเรียกร้อง “ปากท้อง” พร้อมกับการปฏิเสธ “การเมือง” หรือ “พรรคการเมือง” ซึ่งแนวคิดสหภาพในโลกจริง มีลักษณะ 3 ประการที่แตกต่างกัน คือ

1. รูปแบบที่หนึ่ง เน้นการต่อสู้เพื่อประเด็นปากท้องอย่างเดียว เพราะมองว่า สหภาพแรงงานไม่ควรมีบทบาททางการเมืองเลย รูปแบบนี้สอดคล้องกับแนวคิดของชนชั้นปกครองเอเชียในยุคเผด็จการที่ออกแบบกฎหมายเพื่อไม่ให้สหภาพยุ่งเรื่องการเมือง และมีส่วนคล้ายแนวคิด “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ในตะวันตกที่มองว่า สหภาพควรทำหน้าที่ต่อรองในเรื่องปากท้อง ในขณะที่พรรคแรงงานหรือพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยควรเคลื่อนไหวในเวทีการเมือง คือมีการแยกเศรษฐกิจศาสตร์ออกจากการเมือง แนวคิดนี้มักจะเห็นด้วยกับระบบแรงงานสัมพันธ์แบบไตรภาคี
2. รูปแบบที่สอง จะ “ปฏิเสธพรรคการเมือง” มากกว่าการปฏิเสธการเมืองทั้งหมด สาเหตุหลักส่วนใหญ่มาจากการที่พรรคการเมืองที่ดำรงอยู่ล้วนแต่เป็นพรรคนำหน้าที่พยายามแทรกแซงขบวนการแรงงานเพื่อประโยชน์ตนเอง ดังนั้นการปฏิเสธพรรคการเมืองทำไปเพื่อรักษาจุดยืนอิสระของสหภาพแรงงาน แนวนี้จะต่อสู้ทางเศรษฐกิจและการเมืองแต่ยังอยู่ในกรอบทุนนิยม ตัวอย่างหนึ่งของแนวนี้ เห็นได้ในกรณีผู้นำแรงงานในประเทศไทยในทศวรรษที่ 80-90 เช่น ไพศาล รัชชัชานันท์ เป็นต้น

3. อีกแนวทางหนึ่งคือ ลัทธิสหภาพแบบ “ปฏิวัติ” (Revolutionary Syndicalism)³⁶ ซึ่งเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่พยายามใช้สหภาพแรงงานเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยไม่ต้องสร้างพรรค มีการปฏิเสธพรรคเพราะมองว่า พรรคในอดีตชอบประนีประนอมกับทุนหรือเป็นพรรคน้ำเน่า แนวคิดนี้ต่างจากแนวลัทธิสหภาพประเภทที่ 2 เพราะต้องการเปลี่ยนโครงสร้างสังคมให้พ้นทุนนิยม ตัวอย่างที่ดีคือ องค์กร Industrial Workers of the World (IWW) ในสหรัฐในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 หรือองค์กร CNT ในสเปนในทศวรรษที่ 30 ตัวอย่างในไทยที่ใกล้เคียงกับแนวนี้นี้แต่ไม่เหมือนทั้งหมดคือ แนวคิดของผู้นำแรงงานบางคนในภาคตะวันออก

ผู้นำอย่าง Muchtar Pakpahan ในอินโดนีเซีย มองตามแนวสังคมนิยมประชาธิปไตยว่า สหภาพแรงงานไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเพราะควรปล่อยให้เป็นที่ของพรรคการเมืองแทน³⁷ บ่อยครั้งจุดยืนแบบนี้เกิดขึ้นเพื่อป้องกันตนเองจากการปราบปรามของรัฐ แต่ถ้าแรงงานไม่มีการจัดตั้งทางการเมืองเพื่อผลักดันการมีส่วนร่วมของคนชั้นล่าง การเมืองจะถูกครอบงำโดยกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ของชนชั้นปกครอง ไม่ว่าจะเป็นยุคเผด็จการหรือยุคประชาธิปไตย กรณีอินโดนีเซียหลังการล้มเผด็จการซูฮาร์โตเป็นตัวอย่างที่ดี³⁸

ในอดีต พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พ.ค.ท.) มียุทธศาสตร์ในการจัดตั้งนักสหภาพแรงงาน เช่น ในย่านอ้อมน้อย อ้อมใหญ่ และพระประแดง เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะมีการให้ความสำคัญกับการสร้างสหภาพแรงงานแล้ว ยังมีการติดต่อหาทางความคิดอีกด้วย ในยุคก่อน ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๔ พ.ค.ท. มีบทบาทหลักในการสร้างความเข้มแข็งและเอกภาพของขบวนการแรงงานไทย ทั้งๆ ที่พรรคให้ความสำคัญกับชาวนามากขึ้นตั้งแต่ยุคเผด็จการสฤษดิ์

³⁶ Ralph Darlington (2008), *Syndicalism and the transition to Communism*. Ashgate.

³⁷ Vedi Hadiz (1997), *อ้างแล้ว*, หน้า 149

³⁸ Vedi Hadiz (2003), Reorganizing political power in Indonesia: a reconsideration of so-called democratic transitions. *Pacific Review*, 16 (4) 591-611.

นอกจากนี้การที่กระแสดความคิดแบบ “ต่อสู้ทางชนชั้น” เริ่มอ่อนแอลงหลังการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและพรรคคอมมิวนิสต์อื่นๆ ทำให้นักต่อสู้แรงงานและนักวิชาการที่เคยเป็นฝ่ายซ้ายค่อยๆ แปรตัวไปเพื่อประนีประนอมกับระบบทุนนิยม มีการลดความสำคัญของขบวนการแรงงาน ซึ่งมีผลในการทำให้ขบวนการแรงงานขาดเอกภาพทางความคิดมากขึ้น หลายคนเปลี่ยนจากการหวังพึ่งการต่อสู้ของภาคประชาชนไปหวังพึ่งพรรคการเมือง เช่น พรรคความหวังใหม่ พรรคไทยรักไทย หรือ พรรคมหาชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการมอบหน้าที่ทางการเมืองให้พรรคแทนสหภาพ แต่ในกรณีไทยเป็นพรรคการเมืองของนายทุน กรณีที่แย่งสุดคือสหภาพแรงงานที่สนับสนุนพันธมิตรฯ ในประเทศไทยในปี พ.ศ.๒๕๕๑ เพราะไปมอบความหวังให้กับเผด็จการทหาร

ขบวนการแรงงานไทยในปัจจุบันไม่มีพรรคการเมืองแบบพรรคแรงงานหรือพรรคสังคมนิยมอย่างที่เขามีกันในเกาหลีใต้ บราซิล ญี่ปุ่น หรือยุโรปตะวันตก เพราะพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยล่มสลายไปและแนวคิดทางการเมืองที่เข้ามาแทนที่มักจะได้รับการอิทธิพลจากแนวคิดอนาธิปไตย (Anarchism) หรือแนวเอ็นจีโอ ซึ่งต่อต้านการสร้างพรรค

ในประเทศฟิลิปปินส์ ขบวนการแรงงานมีพรรคการเมืองฝ่ายซ้ายเข้าไปจัดตั้งอย่างชัดเจน เช่น พรรคคอมมิวนิสต์ (CPP) ซึ่งมีสหภาพแรงงาน “วันที่หนึ่งพฤษภา” (KMU) หรือกลุ่มพรรคที่แยกตัวออกจากพรรคคอมมิวนิสต์ เช่น *Laban ng Masa* ที่มีสหภาพแรงงาน BMP แต่การแบ่งแยกขบวนการแรงงานตามแนวพรรคการเมืองก็ยังมีปัญหา สืบเนื่องจากขบวนการแรงงานถูกแบ่งแยกและไม่ร่วมมือกัน เพราะต่างฝ่ายต่างมององค์กรตรงข้ามว่าเป็นศัตรู³⁹

ในประเทศอินโดนีเซีย การเมือง NASAKOM ของประธานาธิบดีซูการ์โน ในช่วงทศวรรษที่ 60 ที่ผสมแนวชาตินิยม ศาสนา และคอมมิวนิสต์ เพื่อนำทุกฝ่ายมาเป็นพวกสนับสนุนรัฐบาล ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากพรรคคอมมิวนิสต์ (PKI) มีส่วนสำคัญในการลดระดับการต่อสู้ของกรรมกร ดูได้จากสถิติในปี ค.ศ.1950 และ 1953 มีคลื่นการต่อสู้ขนาดใหญ่ที่คนงานกว่าสี่แสนคนนัดหยุดงาน แต่พอซูการ์โนเริ่มคุมอำนาจมากขึ้น

³⁹ Jane Hutchison (2001), Export opportunities: unions in the Philippine garments industry. In Jane Hutchison & Andrew Brown (eds), *Organising labour in globalising Asia*. Routledge.

และพรรคคอมมิวนิสต์เรียกร้องให้กรรมกรเสียสละเพื่อชาติในวิกฤตเงินฟ้อในปี ค.ศ.1963 จึงไม่มีการนัดหยุดงานเลย⁴⁰

หลังจากรัฐประหารนองเลือดของซูฮาร์โตในปี ค.ศ.1965 นโยบาย “แรงงานสัมพันธ์แบบปัญญาศีลา” (HIP) ซึ่งออกแบบโดย Ali Moertopo จากองค์กรความมั่นคงของรัฐบาลอินโดนีเซียเป็นวิธีการควบคุมแรงงานเพื่อห้ามปรามการนัดหยุดงานและเพื่อประกันว่าแรงงานจะไม่มีส่วนร่วมในระบบการเมือง และรัฐบาลอินโดนีเซียใช้ระบบไตรภาคีเป็นส่วนสำคัญในการควบคุมแรงงานดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

มีนักเคลื่อนไหวแรงงานพื้นฐานหลายคนในประเทศไทยสะท้อนว่ากฎหมายและระบบ “แรงงานสัมพันธ์ไตรภาคี” ที่ถูกสร้างขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๘ โดยรัฐและนักวิชาการที่รับใช้รัฐไทย มีผลทำให้แรงงานบางส่วนถูกครอบงำทางความคิดให้ต่อรองในระบบกฎหมายแทนการเคลื่อนไหวหรือนัดหยุดงาน และเน้นอรรถบกฎหมายและศาลแรงงาน ย่อมเข้าข้างรัฐและนายจ้างเสมอ

นอกจากแนวคิดทางการเมืองแล้ว “วัฒนธรรม” มีผลต่อความเข้มแข็งของขบวนการแรงงาน แต่ในเรื่องนี้มีการถกเถียงกันมากเหมือนกัน Fred Deyo มองว่าวัฒนธรรมอุปถัมภ์เป็นอุปสรรคในการต่อสู้ของแรงงานในเอเชีย⁴¹ แต่ในสังคมใดสังคมหนึ่งไม่ได้มีแค่วัฒนธรรมเดียว มีวัฒนธรรมหลายชนิดที่แข่งกัน การอ้างถึง “ระบบอุปถัมภ์” (Patron-Client Framework) โดยนักวิชาการกระแสหลักกลายเป็นสูตรสำเร็จแข็งทื่อที่ใช้กันในทุกๆ ประเทศ เช่น ไทย หรือฟิลิปปินส์ แต่ในความเป็นจริง สังคมของประเทศต่างๆ มีมากกว่าแค่ระบบอุปถัมภ์ เพราะมีทั้งการจัดตั้งทางชนชั้นของฝ่ายซ้ายและการเมืองอุปถัมภ์แบบเผด็จการของชนชั้นนำดำรงอยู่พร้อมๆ กัน⁴²

ยิ่งกว่านั้น แม้แต่วัฒนธรรมเชิงจารีตยังนำไปตีความและใช้เป็นเครื่องมือในลักษณะที่แตกต่างกันได้ เช่น ในไทยสภาพแรงงานบางครั้งใช้การสาบานตนเองกับ

⁴⁰ Vedi Hadiz (1997), *อ้างแล้ว*, หน้า 56, 185

⁴¹ Fred Deyo (1989), *อ้างแล้ว*

⁴² Benedict J. T. Kerkvliet (1995), Toward a more comprehensive analysis of Philippine politics: Beyond the Patron-Client Factional Framework. *Journal of Southeast Asian Studies*, 26 (2), 401-419.

พระพุทธรูปเพื่อสร้างความมั่นใจในการต่อสู้⁴³ หรือในอินโดนีเซียที่มีการขอเวลาพักจากงานทุกวัน “เพื่อไปละหมาด”⁴⁴

บ่อยครั้งมีการพูดว่าในสังคมเอเชีย ความคิดเรื่อง “ชนชั้น” เป็นรูปแบบการมองสังคมที่ใช้ไม่ได้ ไม่เหมือนตะวันตก โดยมีการอ้างว่า ขบวนการแรงงานไม่มีความคิดทางชนชั้นที่ชัดเจน แต่พหุนิยม คำหนัก⁴⁵ พิสูจน์ให้เห็นว่า การต่อสู้เล็กๆ น้อยๆ ในโรงงานหลัก ซึ่งอาจมองว่าไม่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้ระหว่างชนชั้น แท้ที่จริงแล้วเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ระหว่างทุนกับแรงงาน และในอดีต คาร์ล มาร์กซ์ เคยอธิบายไปแล้วว่า เรื่องชนชั้นเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบการผลิต (Class in itself) ซึ่งไม่ได้ขึ้นอยู่กับว่าคนจะเชื่อหรือไม่เชื่อเรื่องชนชั้น มาร์คซ์อธิบายเพิ่มว่า การพัฒนาความคิดของกรรมาสีพมีหลายระดับ ถ้ากรรมาสีพมีจิตสำนึกทางชนชั้นเกี่ยวกับผลประโยชน์ชนชั้นตนเองก็จะเรียกได้ว่า ถึงระดับ A Class for itself

องค์กรเอ็นจีโอช่วยเหลือนสภาพแรงงานได้มากน้อยแค่ไหน?

ในปัจจุบันกลุ่มพิเลียงเอ็นจีโอที่เข้าไป “ช่วย” แรงงาน มีแนวโน้มจะเสนอให้คนงานทำตามกฎหมายนายทุนและไม่คิดต่อสู้ทางชนชั้นอย่างมีประสิทธิภาพ ตัวอย่างที่ดีคือ องค์กร ACILS ซึ่งได้รับทุนจากสหรัฐอเมริกาเพื่อ “พัฒนาแรงงาน” องค์กรนี้ไม่เคยสนับสนุนการนัดหยุดงานเลย ทั้งๆ ที่การนัดหยุดงานเป็นวิธีหลักในการต่อสู้ของแรงงาน นอกจากนี้ เอ็นจีโอมักเน้นการทำงานกับกลุ่มคนงานที่พ่ายแพ้ไปแล้ว ซึ่งถึงแม้ว่าเป็นงานสังคมสงเคราะห์ที่จำเป็นต้องทำและควรทำ แต่ไม่มีผลในการพัฒนาความเข้มแข็งของขบวนการแรงงานเลย และที่สำคัญประสบการณ์จากทั่วโลกพิสูจน์ให้เห็นว่าองค์กรเอ็นจีโอไม่มีประสิทธิภาพในการสร้างความเข้มแข็งของขบวนการแรงงานเท่ากับพรรคการเมืองของ

⁴³ Giles Ji Ungpakorn (1997), The struggle for democracy and social justice in Thailand. Arom Pongpangan Foundation. หน้า 19

⁴⁴ Vedi Hadiz (1997), อ้างแล้ว, หน้า 122

⁴⁵ พหุนิยม คำหนัก (๒๕๔๙), การต่อสู้ในชีวิตประจำวันระหว่างทุนกับแรงงาน : กรณีศึกษาจากโรงงานเหล็กเส้น, ใน ใจอึ้งภากรณ์ (บรรณาธิการ), “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน

ฝ่ายซ้าย⁴⁶ เพราะพรรคฝ่ายซ้ายสามารถประสานและเสริมพลังของขบวนการแรงงานในด้านความคิดทางการเมืองเพื่อให้ นักสหภาพนำตนเองแทนที่จะพึ่งพิงเลี้ยงและเงินจากภายนอก และในกรณีที่สหภาพแรงงานเข้มแข็งจริงจะไม่มีการพึ่งพาเอ็นจีโอเลย เช่น ในเกาหลีใต้ขบวนการแรงงานเข้มแข็งจนองค์กรเอ็นจีโอมักจะเป็นฝ่ายมาขอพลังความช่วยเหลือจากสหภาพแรงงาน K.C.T.U.

ปัญหาหลักของขบวนการแรงงานเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบันคือ การที่ยังไม่ค่อยสำแดงพลังด้วยการนัดหยุดงาน สาเหตุหลักไม่ใช่เพราะว่า มีการปราบปรามจากรัฐและนายจ้าง แต่มาจากการขาดความมั่นใจซึ่งเชื่อมโยงกับความอ่อนแอในการสร้างความสมานฉันท์หนุนช่วยซึ่งกันและกันในขบวนการแรงงาน ในอนาคตถ้าขบวนการแรงงานพัฒนาความคิดทางการเมืองและสามารถใช้พลังของการนัดหยุดงานได้มากขึ้น จะมีการขยายตัวของสมาชิกสหภาพ เพราะคนงานจะเห็นประโยชน์ของการมีสหภาพแรงงานอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้การพัฒนาศักยภาพในการนัดหยุดงานจะนำไปสู่การขยายอิทธิพลทางการเมืองของแรงงานด้วย เพราะเป็นวิธีการกดดันรัฐบาลและพรรคการเมืองต่างๆ ของฝ่ายทุน

ในอินโดนีเซีย เอ็นจีโอ มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและให้การศึกษาร่างกฎหมายและการเมืองให้กับขบวนการแรงงาน โดยเฉพาะในยุคเผด็จการซูฮาร์โต เอ็นจีโอมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนการก่อตั้ง Serikat Buruh Merdeka Setiakawan SBM (สหภาพคนงานอิสระสมานฉันท์) ซึ่งตั้งขึ้นในปี ค.ศ.1990 แต่ล่มสลายภายในไม่กี่ปี นอกจากนี้มีการหนุน Serikat Buruh Sejahtera Indonesia SBSI (สหภาพเพื่อความรุ่งเรืองของแรงงานอินโดนีเซีย) ซึ่งตั้งขึ้นในปี ค.ศ.1992 โดย Muchtar Pakpahan ส่วน Pusat Perjuangan Buruh Indonesia PPBI (ศูนย์เคลื่อนไหวแรงงานอินโดนีเซีย) ก่อตั้งในปี ค.ศ.1994 ด้วยความช่วยเหลือจากนักศึกษาฝ่ายซ้าย

⁴⁶ ในอดีตพรรคคอมมิวนิสต์ต่างๆ ทั่วโลก รวมถึงในไทย มีบทบาทสำคัญในการติดอาวุธทางความคิดให้กับขบวนการแรงงาน และมีกรปลุกเร้าให้นักสหภาพนำตนเอง ตัวอย่างที่เด่นชัดจากประเทศไทยแล้ว มีประเทศแอฟริกาใต้ อินโดนีเซีย มาเลเซีย เวียดนาม (สมัยฝรั่งเศสปกครอง) และประเทศต่างๆ ของลาตินอเมริกาและยุโรป ในกรณีเกาหลีใต้นักเคลื่อนไหวฝ่ายซ้าย โดยเฉพาะนักศึกษาที่เข้าไปในโรงงาน เป็นผู้สร้างขบวนการแรงงาน

เอ็นจีโอหลายแห่งมักจะจ้างอดีตผู้นำแรงงานที่ถูกเลิกจ้างไปเพราะเคยนำการนัดหยุดงาน⁴⁷ เอ็นจีโอแรงงานในอินโดนีเซียมีหลายจุดยืน จากจุดยืนที่ไม่สนับสนุนการนัดหยุดงานเลยผ่านจุดยืนปฏิรูปแบบสังคมนิยมประชาธิปไตย ไปสู่จุดยืนก้าวหน้าที่ต้องการเปลี่ยนโครงสร้างสังคมอย่างถอนรากถอนโคน⁴⁸ ดังนั้นเราต้องระมัดระวังในการเหมารวม

อย่างไรก็ตาม เอ็นจีโอรดับนานาชาติ เช่น FES (ของเยอรมันที่สังกัดพรรค SPD) และองค์กรแรงงานสหรัฐ AFL-CIO หรือ ACILS (ซึ่งเคยใช้เงิน CIA) มีประวัติในการเล่นการเมืองระหว่างประเทศมากกว่าการเข้าข้างแรงงานอย่างแท้จริง เช่น ในอินโดนีเซีย FES และ AFL-CIO เคยร่วมมือกับรัฐบาลซูฮาร์โตและเผด็จการระเบียบใหม่ในช่วงแรกๆ เพราะสององค์กรนี้ทำงานในประเทศต่างๆ เพื่อต่อต้านแนวคิดคอมมิวนิสต์ในบริบทของยุคสงครามเย็น⁴⁹ FES ถึงกับให้ทุนกับเผด็จการซูฮาร์โตในการจัดระบบใหม่ให้กับกระทรวงแรงงาน

สภาแรงงาน FBSI ที่ “ไร้การเมือง” ภายใต้การควบคุมของนายพลซูฮาร์โตและองค์กรความมั่นคงของทหาร (OPSUS) ได้ถูกเสนอขึ้นครั้งแรกในงานสัมมนาของ FES⁵⁰ ส่วนนาย Harry Goldberg ผู้แทนของ AFL-CIO ในอินโดนีเซียเป็นคนสนิทกับผู้นำทหารอินโดนีเซียหลายคน อย่างไรก็ตาม เอ็นจีโอต่างประเทศสองแห่งนี้ไม่ค่อยพอใจที่รัฐบาลซูฮาร์โตต้องการควบคุมขบวนการแรงงานอย่างเบ็ดเสร็จ แต่ความไม่พอใจนี้ยังไม่ได้เป็นอุปสรรคเท่าไรในการที่ AFL-CIO และ FES เป็นแหล่งทุนสำคัญของสภาแรงงาน FBSI/SPSI ของรัฐ

หลังยุคสงครามเย็นองค์กรอย่าง FES หรือ AFL-CIO (ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น American Center For International Labor Solidarity - ACILS) ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างขบวนการแรงงานอิสระมากขึ้น แต่ทั้งสององค์กรยังยึดติดกับแนวความคิดทางการเมืองขององค์กรแม่ ซึ่งเน้นระบบแรงงานสัมพันธ์และไตรภาคีแทนการนัดหยุดงาน นอกจากนี้เงินทุนมหาศาลของสององค์กรนี้ และการประชุมสัมมนาในโรงแรมห้าดาว

⁴⁷ Vedi Hadiz (1997), *อ้างแล้ว*, หน้า 136

⁴⁸ Vedi Hadiz (1997), *พื้งอ้าง*, หน้า 141

⁴⁹ Vedi Hadiz (1997), *อ้างแล้ว*, หน้า 73

⁵⁰ Vedi Hadiz (1997), *พื้งอ้าง*, หน้า 76

ช่วยสร้างวัฒนธรรมพึ่งพาในหมู่ผู้นำแรงงาน เพราะไม่มีการสนับสนุนการเรียกรายเงินด้วยตนเองเพื่อการเคลื่อนไหวหรือการจัดสัมมนาในราคาถูก

ถ้าเราพิจารณาองค์กรเอ็นจีโอที่ทำงานในระดับรากหญ้าและจริงจังในการช่วยแรงงานถึงแม้ว่ามีประโยชน์ในรูปแบบที่อธิบายไปแล้วแต่ก็ยังมีจุดอ่อนด้วย เพราะมักจะขาดยุทธศาสตร์ระยะยาวในการสร้างสหภาพแรงงานอิสระที่เข้มแข็ง เน้นการช่วยแรงงานที่อ่อนแอและกำลังแพ้และอาศัยระบบ “พี่เลี้ยง” หรือ “ที่ปรึกษา” ซึ่งไม่ช่วยให้แรงงานนำตนเอง⁵¹

จุดอ่อนของ N.G.O. ในการสร้างพลังคนชั้นล่างเพื่อการนำตนเองส่วนหนึ่งมาจากแนวความคิดที่เน้นการทำงานกับคนชายขอบหรือคนที่เดือดร้อนมากที่สุด เรื่องนี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อนและเต็มไปด้วยความขัดแย้ง เพราะในแง่หนึ่งเราต้องยอมรับว่าคนที่เดือดร้อนมากที่สุดสมควรจะได้รับการช่วยเหลือมากที่สุด นอกจากนี้การทำงานกับคนประเภทนี้มักจะเป็นงานประเภทที่ขอทุนสนับสนุนจากต่างประเทศได้ง่าย แต่ในขณะเดียวกันคนชายขอบหรือคนที่เดือดร้อนมากที่สุดมักจะเป็นผู้ที่ไร้พลังในการเปลี่ยนแปลงสังคมการทำงานกับคนประเภทนี้ไม่ได้นำไปสู่การสร้างพลังเข้มแข็งของขบวนการแรงงานการทำงานกับมือบหรือองค์กรของผู้ประท้วงนัดหยุดงานมักจะถูกมองว่าเป็นเรื่อง “การเมือง” มากกว่าการสังคมนิยม ดังนั้นการหาทุนจากต่างประเทศสำหรับงานประเภทหลังนี้อาจยาก ดังนั้น N.G.O. แร้งงานบางแห่งมักจะเน้นการทำงานกับ “ชุมชน” คนงานแทนสหภาพแรงงาน ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อ “ในยุคนี้สหภาพแรงงานหมดอายุใช้งานหรือไม่...” ของบทนี้

เราจะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำแรงงานกับสมาชิกที่เป็นมวลชนได้อย่างไร

เวลาเราพิจารณาขบวนการแรงงาน เราต้องเข้าใจลักษณะทั่วไปของขบวนการนี้ทั่วโลก ในสองแง่สำคัญ คือ

⁵¹ ใจ อึ๊งภากรณ์ และคณะ (๒๕๔๙), “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน และ Deborah Eade & Alan Leather, (eds), *Development NGOs and Labor Unions: Terms of Engagement*. Kumarian Press, Bloomfield, CY.

1. ขบวนการแรงงานประกอบไปด้วยสมาชิกและผู้นำที่มีความคิดทางการเมืองที่หลากหลายเป็นธรรมดา ลักษณะของสหภาพซึ่งเป็นความพยายามที่จะรวมตัวกันของคนงานทุกคนในสถานประกอบการ หมายความว่าสหภาพแรงงานไม่สามารถัดเลือกสมาชิกตามแนวการเมืองได้ ดังนั้นเราจะไม่เห็นเอกภาพสมบูรณ์ของขบวนการนี้ อย่างไรก็ตาม ระดับการร่วมมือกันระหว่างซีกต่างๆ ของแรงงานจะแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับบริบททางการเมืองและประวัติศาสตร์
2. ผู้นำแรงงานที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำเต็มเวลาโดยเฉพาะในระดับชาติมักจะห่างเหินและขัดแย้งกับสมาชิกสหภาพในระดับรากหญ้า จนบ่อยครั้งกลายเป็น “ผู้นำแรงงานน้ำเน่า” หรือพวก “หมูอ้วน”

ปัญหาของผู้นำแรงงานน้ำเน่าระดับผู้นำสภาที่ทาकिनบนสันหลังคนงานพื้นฐาน เป็นปัญหาทั่วโลก แต่ในไทยปัญหานี้กลายเป็นโรคระบาดที่ร้ายแรง ผู้นำเหล่านี้จะไม่ยึดถือผลประโยชน์ของแรงงานจริงแต่จะเข้ามาคลุกคลีกับแรงงานเพื่อหาผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่า ผู้นำน้ำเน่าของไทยมีหลายชนิด เช่น

1. **ผู้นำนักเลง** ที่ก่อตั้งสหภาพบนสันหลังคนงานเพื่อใช้ “ความไม่สงบ” ของคนงานเพื่อเป็นประเด็นรีดไถเงินจากนายจ้าง แต่เมื่อได้เงินแล้วจะไม่ให้ประโยชน์แก่คนงานเลย และจะปล่อยให้คนงานอยู่ในสภาพการจัดตั้งที่อ่อนแอ ยิ่งกว่านี้เมื่อนายจ้างจ่ายเงินค่าไถ่เรียบร้อยแล้ว ถ้าคนงานคิดจะลุกขึ้นสู้จริง ผู้นำแรงงานแบบนี้ก็จะพยายามหาทางสร้างความแตกแยกในหมู่คนงานเพื่อยับยั้งการต่อสู้ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของผู้นำแรงงานแบบนี้คือ สหภาพที่ผูกพันกับมาเฟีย นอกจากนี้จะมีกรณีผู้นำแรงงานอย่างในไทยที่เป็นเจ้าของบริษัทจ้างงานแบบเหมาช่วง (Sub-contracted Labour) ซึ่งขัดแย้งกับผลประโยชน์คนงานโดยตรง
2. **ผู้นำที่เป็นพรรคพวกของรัฐโดยตรง** ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ กรณีสหภาพแรงงานของรัฐที่เห็นใน เวียดนาม หรือสิงคโปร์ แต่ในประเทศอื่นรัฐก็ยังพยายามแทรกแซงสหภาพได้ไต่ละ ผู้นำแรงงานพวกนี้รับเงินจากฝ่ายความมั่นคงของรัฐ หรือพรรคการเมืองของนายทุนที่ต้องการชนะการเลือกตั้ง เช่น

กรณีพรรค ไทยรักไทย พรรคของสม รังสี ในกัมพูชา หรือพรรค UMNO ในมาเลเซีย เป็นต้น

3. **ผู้นำหม้อวน** ผู้นำแบบนี้เริ่มต้นจากการเป็นคนงานธรรมดาที่หวังดีต่อแรงงาน แต่พอได้เป็นผู้นำและได้รสชาติชีวิตของคนชั้นสูงก็ห่างเหินออกไปจากแรงงาน รากหญ้าจนไม่อยาคนำการต่อสู้ เพราะการต่อสู้จะรบกวนชีวิตอันสุขสงบของเขาและจะสร้างปัญหาให้กับองค์กรสหภาพที่เขาต้องการปกป้องเหนืออื่นใด รวมถึงจะสร้างภาระแก่เขาในการที่เขาต้องออกมาแก้ปัญหาแรงงาน ผู้นำแบบนี้พบบ่อยในประเทศตะวันตกและเรียกว่า “ผู้นำแรงงานข้าราชการ”⁵² กรณีผู้นำแบบนี้เป็นกรณีที่เราพบเห็นมากที่สุดและถ้าจะเข้าใจจุดยืนของผู้นำแรงงานหม้อวน จะต้องมองว่าเขาแยกตัวออกจากชนชั้นกรรมาชีพ ลอยอยู่เหนือชนชั้นนี้ และอยู่ระหว่างกรรมาชีพกับนายจ้างและรัฐ เขาจึงมองว่าบทบาทหน้าที่หลักของเขาคือการเจรจาประนีประนอมระหว่างแรงงานกับทุนเป็นหลัก

ถ้าดูประสบการณ์ทั่วโลกในการแก้ปัญหาของผู้นำแรงงาน “หม้อวน” หรือ “ข้าราชการ” จะเห็นว่ามีสองวิธีการ คือ

1. การแยกตัวออกไปตั้งสหภาพแรงงานใหม่ที่ก้าวหน้าและมีไฟในการต่อสู้ ส่วนใหญ่กระทำโดยฝ่ายซ้าย กรณีที่เด่นคือ การสร้างสหภาพ I.W.W. ในสหรัฐในสมัยก่อน⁵³ หรือ S.U.D. ในฝรั่งเศส ในสมัยนี้ S.U.D. ได้ก่อตั้งขึ้นโดยนักต่อสู้สากลที่ 4 ในช่วงการนัดหยุดงานปี ค.ศ.1995 เพราะสหภาพแรงงานกระแสหลัก C.G.T., F.O. และ C.F.D.T. ไม่ยอมนำการต่อสู้ แต่ปัญหาคือวิธีการนี้ให้ความสำคัญกับคุณสมบัติของตัวบุคคลที่เป็นผู้นำมากเกินไป มีการมองว่าถ้าผู้นำมีแนวความคิดทางการเมืองที่ “ถูกต้อง” และพร้อมจะนำการ

⁵² J. Hinton & R. Hyman (1975), *Trade Unions and Revolution: the industrial politics of the early British Communist Party*. Pluto Press. T. Clarke & L. Clements (1977), *Trade Unions under Capitalism*. Fontana. Tony Cliff & D. Gluckstein (1986), *Marxism and Trade Union Struggle. The Great Strike of 1926*. Bookmarks, London. Leon Trotsky (1969), *On Trade Unions*. Pathfinder Press.

⁵³ Ralph Darlington (2008), อ้างแล้ว

ต่อสู้จะไม่มีปัญหา ยิ่งกว่านั้นการแยกตัวออกจากสหภาพแรงงานอื่นๆ ทำให้คนงานก้าวหน้านำคนงานล้าหลังในสหภาพอื่นๆ ยกขึ้น และเวลาที่มีการต่อสู้ในสถานที่ทำงานแห่งหนึ่ง คนงานจะไม่สามัคคีกัน การสร้างสหภาพแรงงานที่สังกัดพรรคฝ่ายซ้ายที่แตกต่างกันในฟิลิปปินส์ก็พบปัญหาแบบนี้เช่นกัน

2. การเน้นการนำจากระดับมวลชนรากหญ้า (Rank and File Organisations)

ซึ่งมักจะเป็นการนำแบบคณะกรรมการของผู้แทนที่เป็นคนงานธรรมดา ไม่ใช่ผู้นำแรงงานเต็มเวลา บางครั้งองค์กรสมาชิกมวลชนแบบนี้จะพยายามช่วงชิงการนำจากผู้นำระดับสูง ตัวอย่างเช่น กรรมการนัดหยุดงานของคนงานในฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1995 ซึ่งมีลักษณะคล้ายๆ กลุ่มสหภาพแรงงานตามย่านต่างๆ ที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเป็นผู้ริเริ่มในกรุงเทพฯ อีกตัวอย่างหนึ่งคือ องค์กรนักสหภาพแรงงานในสหภาพหลักๆ ที่พบในอังกฤษ ซึ่งมีหนังสือพิมพ์ของตนเอง เช่น องค์กรรากหญ้าในสหภาพแรงงานไปรษณีย์ ซึ่งจัดตั้งภายใต้หนังสือพิมพ์ *Postal Worker* ข้อดีของวิธีการนี้คือไม่หวังพึ่งใครคนใดคนหนึ่ง มีการตรวจสอบผู้นำรากหญ้าอย่างต่อเนื่อง และเป็นวิธีที่สอดคล้องกับการวิเคราะห์ต้นเหตุทางสังคมที่ทำให้ผู้นำห่างเหินจากสมาชิกแทนที่จะเน้นนิสัยใจคอหรือจิตสำนึกของบุคคลที่เป็นผู้นำ

กรณีกลุ่มสหภาพแรงงานในย่านอุตสาหกรรมของไทย⁵⁴ หรือเครือข่ายสหภาพแรงงานแนวราบในฟิลิปปินส์⁵⁵ เป็นกรณีของการจัดตั้งและนำโดยคนงานรากหญ้าที่ทำงานในโรงงาน เขาไม่ได้ออกมาตั้งในออฟฟิศห่างเหินจากสมาชิก สิ่งหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดการรวมตัวกันแบบนี้คือลักษณะการสร้างสหภาพแรงงานของแต่ละสถานประกอบการ (Company Union) แทนการสร้างสหภาพอุตสาหกรรม (Industrial Union) ที่อาจครอบคลุมหลายโรงงานและหลายบริษัทในภาคการผลิตที่คล้ายกัน

นักวิชาการบางคน เช่น Limquenco, McFarlane & Odhnoff⁵⁶ มองว่าสหภาพแรงงานแบบสถานประกอบการทำให้มีการรวมตัวกันยาก และเปิดโอกาสให้

⁵⁴ เช่น กลุ่มสหภาพแรงงานย่านรังสิต หรืออ้อมน้อย หรือกลุ่มสหภาพแรงงานภาคตะวันออก

⁵⁵ Jane Hutchison (2001), อ้างแล้ว

⁵⁶ Peter Limquenco, B. McFarlane & J. Odhnoff (1989), อ้างแล้ว

นายจ้างเข้ามาครอบงำสหภาพได้ง่าย จริงอยู่การใช้สหภาพแรงงานสถานประกอบการเป็นยุทธวิธีสำคัญของบริษัทประกอบรถยนต์ญี่ปุ่นในการครอบงำและซื้อตัวผู้นำแรงงาน⁵⁷ แต่ในอีกมุมหนึ่งการที่มีผู้นำแรงงานระดับมวลชนรากหญ้าที่ใกล้ชิดเพื่อนร่วมงานและรวมตัวกันในรูปแบบกลุ่มย่าน ช่วยป้องกันไม่ให้นายจ้างแรงงานแบบหม้ออ้วนระดับชาติแทรกแซงการทำงานของสหภาพได้

เราไม่ควรสับสนระหว่างผู้นำแรงงานหม้ออ้วน หรือ “กรรมกรขุนนาง” กับสหภาพแรงงานของคนงานที่สู้มาในอดีตและได้ค่าจ้างสวัสดิการที่ดี คำว่า “กรรมกรขุนนาง” (Labour Aristocracy) เป็นเพียงคำค่าที่สร้างความสับสนไม่น้อย เองเกิลส์ เคยใช้คำนี้ในการพูดถึงผู้นำกรมาชีพอังกฤษที่รับความคิดของชนชั้นนายทุนมาใช้ โดยที่เองเกิลส์เสนอว่า กรรมาชีพอังกฤษ โดยเฉพาะคนที่มีฝีมือและเงินเดือนสูงจะถูกนายทุนซื้อตัวไปต่อมาเลินินใช้คำคำนี้ในทำนองเดียวกัน โดยเสนอว่า นายทุนจากประเทศจักรวรรดินิยมสามารถติดสินบนผู้นำสหภาพแรงงาน “กรรมกรขุนนาง” ให้เป็น “ผู้บังคับบัญชาขบวนการของกรรมกรเพื่อประโยชน์นายทุน” ตัวอย่างที่เลินินยกมาในกรณีนี้ คือผู้นำแรงงานที่มีแนวคิดต่อต้านการปฏิวัติในองค์กรสังคมนิยมสากลที่สอง

แต่ถ้าเราคิดว่า เลินิน มองกรรมาชีพที่มีฝีมือหรือเงินเดือนสูงว่าเป็น “กรรมกรขุนนาง” ที่ไม่มีวันสู้ เราจะเข้าใจผิด เพราะเลินินและพรรคบอลเชวิคในปี ค.ศ.1917 มีฐานอำนาจสำคัญในโรงงาน Putilov ซึ่งเป็นโรงงานขนาดใหญ่ในเมือง Petrograd ที่มีคนงานฝีมือและจ่ายค่าจ้างสูง ความจริงแล้วนักมาร์คซิสต์เข้าใจดีว่า กรรมาชีพที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอสมควรและมีความมั่นใจในตัวเองมักจะเป็นหัวหอกในการนำการต่อสู้ส่วนกรรมกรที่มีค่าจ้างต่ำ ไร้การจัดตั้ง และยังขาดการศึกษา มักจะนำการต่อสู้ไม่ได้ ดังนั้นเราควรจะสรุปว่าการใช้คำว่า “กรรมกรขุนนาง” ของนักมาร์คซิสต์ในอดีต ถ้าเป็นการใช้อย่างมีเหตุผลก็อาจจะเน้นและเจาะจงไปที่ผู้นำแรงงานหม้ออ้วนที่กินเงินเดือนสูงและห่างเหินจากกรรมาชีพพื้นฐานมากกว่าที่จะเหมารวมกับสมาชิก

ถ้าเราพิจารณากรณีพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีนักวิชาการบางคนหรือนักเคลื่อนไหวบางคนตั้งข้อกล่าวหาว่า กรรมาชีพเหล่านี้เป็น “กรรมกรขุนนาง” แต่ข้อกล่าวหาที่ไม่อาจจะมี

⁵⁷ บริษัทโตโยต้าเป็นตัวอย่างที่ดี มีการจัดสำนักงานและรถประจำตำแหน่งให้นายจ้างเพื่อให้ง่ายต่อการกลายมาเป็นหม้ออ้วนในระดับโรงงาน

สาระเท่าไร เนื่องจาก ในประการแรก ระดับค่าจ้างของพนักงานรัฐวิสาหกิจมีหลายระดับ คนที่ได้รับค่าจ้างต่ำๆ ก็มีไม่น้อย ในประการที่สอง สวัสดิการต่างๆ ที่เขาได้รับล้วนแต่เป็นผลของการรวมตัวต่อสู้ผ่านสหภาพแรงงานในอดีต และในประการที่สาม คนงานที่มีค่าจ้างสวัสดิการดีและมีฝีมือไม่จำเป็นต้องเป็นหมู่อ้วนที่ไม่สนใจการต่อสู้เสมอไป

ถ้าสำรวจสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจหลายแห่ง เราจะพบว่า สายความคิดหนึ่งมองว่าผู้บริหาร “เป็นพวกเดียวกับพนักงาน” แนวคิดนี้มีประวัติมาจากการที่รัฐวิสาหกิจในยุคแรกก่อตั้งขึ้นเพื่อพัฒนาประเทศชาติ และผู้บริหารหลายคนมีความคิดว่ารัฐวิสาหกิจต้องรับใช้ประชาชน นอกจากนี้ในหลายกรณี ผู้บริหารอาจเลื่อนตำแหน่งขึ้นมาจากพนักงานธรรมดาอีกด้วย สถานการณ์แบบนี้เริ่มเปลี่ยนไปเมื่อระบบการบริหารบุคคลและระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมมีอิทธิพลมากขึ้น เพราะจะเริ่มมีการแต่งตั้งผู้บริหารจากภายนอกและเน้นการแสวงหากำไรและกลไกตลาดเพื่อแปรรูปเป็นเอกชน อย่างไรก็ตาม ความคิดเก่าที่ค้างอยู่ บางครั้งทำให้ผู้นำแรงงานรัฐวิสาหกิจบางคนหวังพึ่งผู้บริหารในการแก้ปัญหาหรือในการต่อรองกับรัฐบาล โดยเฉพาะในกรณีที่มีมวลชนของสหภาพไม่เข้มแข็ง ซึ่งทำให้ดูเหมือนว่าสหภาพกับผู้บริหารมีผลประโยชน์ร่วมกัน แต่สถานการณ์มันกลับซับซ้อนกว่านั้น

โลกาภิวัตน์มีผลในการทำให้สหภาพแรงงานอ่อนแอหรือไม่

ในยุคนี้หลายคนเสนอว่า “โลกาภิวัตน์” (Globalisation) หรือ การที่กลุ่มทุนขนาดใหญ่ขยายตัวไปรอบโลกและสร้างเครือข่ายที่ครอบคลุมเศรษฐกิจ มีผลทำให้สหภาพแรงงานอ่อนแอลง เพราะกลุ่มทุนสามารถโยกย้ายฐานการผลิตไปจากประเทศหนึ่งสู่อีกประเทศหนึ่งได้ง่าย (Foot-loose Multinational Corporate Investors) นอกจากนี้ มีการเสนอว่า รัฐชาติอ่อนแอลงเพราะควบคุมกลไกตลาดโลกและต่อรองกับบริษัทข้ามชาติไม่ได้ ถ้ารัฐไม่ประนีประนอมกับกลุ่มทุน กลุ่มทุนก็จะย้ายการผลิตหรือทำลายเศรษฐกิจประเทศนั้น และหลายคนสรุปว่า ในยุคโลกาภิวัตน์แรงงานต้องจำใจอดทนกับงานที่ไร้เสถียรภาพและสวัสดิการ

อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการหลายคนชี้ให้เห็นว่า รัฐไม่ได้อ่อนแอหรือหมดความสำคัญไป เพราะกลุ่มทุนข้ามชาติยังอาศัยอำนาจทางการเมืองและอำนาจทหารของรัฐ และการลงทุนส่วนใหญ่ในโลกก็ยังกระจุกอยู่ที่ประเทศพัฒนาที่ประชาชนมีกำลังซื้อสูง มี

แรงงานฝีมือสูง และระบบสาธารณูปโภคที่มีประสิทธิภาพ⁵⁸ การที่กลุ่มทุนจะโยกย้ายฐานการผลิตไม่ใช่เรื่องง่ายๆ และขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ลักษณะตลาดภายในแต่ละประเทศ ค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศ และระดับฝีมือของแรงงานบวกกับโครงสร้างสาธารณูปโภค ยิ่งกว่านั้นวิกฤติเศรษฐกิจสหรัฐในปี ค.ศ.2008 ได้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อธนาคารใหญ่ๆ ใกล้ล้มละลาย รัฐสามารถก้าวเข้ามาเพื่อกู้บริษัทและระบบการเงินได้ ไม่ใช่ว่ารัฐไม่มีอำนาจอะไร

ในการพิจารณาสภาพแรงงานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักวิชาการหลายคนชอบเสนอภาพของแรงงานที่ย่ำแย่ตกเป็นเหยื่อของโลกาภิวัตน์ เช่น Wolf เสนอว่าคนงานหญิงในอินโดนีเซียได้ค่าแรงต่ำกว่าค่าครองชีพและไปทำงาน “เพื่อซื้อเครื่องประดับเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น” โดยอาศัยเงินจากพ่อแม่⁵⁹ ซึ่งในระยะยาวเป็นไปได้ ไม่มีใครจะอาสาทำงานภายใต้เงื่อนไขแบบนั้น หรือ Whittaker ที่เสนอว่า คนงานหญิงเสียอำนาจเดิมในหมู่บ้านไปเพราะต้องเข้าไปในเมืองไปทำงานในโรงงานภายใต้ “อำนาจชายเป็นใหญ่”⁶⁰ ซึ่งขัดแย้งกับข้อมูลจากพื้นที่เกี่ยวกับสาวโรงงานที่มีความมั่นใจสูงขึ้นเมื่อมีรายได้ของตนเอง⁶¹

แน่นอนสภาพการทำงาน รายได้ และสวัสดิการของคนงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่สร้างขึ้นจากการลงทุนของกลุ่มทุนใหญ่ไม่เพียงพอและต้องมีการปรับปรุงอย่างเร่งด่วน และแน่นอนรัฐบาลหลายแห่ง เช่น ไทย เวียดนาม กัมพูชา มักจะโฆษณาว่า ภายในประเทศมีอัตราค่าแรงต่ำเพื่อชักชวนการลงทุนจากภายนอก ในกรณีคนงานหญิงในกัมพูชามีหลายคนที่ต้องเสริมรายได้จากการบริการเพศ⁶² แต่ในมุมมองกลับ การลงทุนโดยบริษัท

⁵⁸ Hurst, P. & Thompson, G. (1996), *Globalization in question*. Polity Press., Cambridge, UK.

⁵⁹ D.L. Wolf, (1990), Linking women's labor with the global economy: factory workers and their families in rural Java. In: K. Ward, (ed), *Women workers and global restructuring*. Cornell University & ILR Press, Ithaca, New York.

⁶⁰ A. Whittaker, A. (1999), Women and capitalist transformation in a northeastern Thai village. In: P.A. Jackson & N.M. Cook (eds) *Genders and sexuality in modern Thailand*. Silkworm Books.

⁶¹ Mary Beth Mills (1999), *อ่วงแล้ว*, Porpora, Lim & Prommas (1989), *อ่วงแล้ว*, Foo & Lim (1989), *อ่วงแล้ว*

⁶² Kasumi Nishigaya (2002), Female garment factory workers in Cambodia: Migration, sex work and HIV/AIDS. In: A. Whittaker, *Women's health in mainland southeast Asia*. Haworth Medical Press, Binghamton, U.S.A.

ข้ามชาติโดยเฉพาะจากญี่ปุ่นทำให้มีการสร้างงาน และคนงานบางส่วนมักจะได้อายุได้สูงกว่าค่าจ้างขั้นต่ำหรือรายได้คนงานในโรงงานห้องแถว ตัวอย่างที่ดีคือ อุตสาหกรรมยานยนต์ในภาคตะวันออกใกล้ๆ ระเบียงของไทย⁶³ อุตสาหกรรมเทคโนโลยีสูงในสิงคโปร์ และย่านอุตสาหกรรมรอบๆ เมืองจาการ์ตา ในอินโดนีเซีย

Vedi Hardiz อธิบายว่า การลงทุนจากบริษัทข้ามชาติในอุตสาหกรรมส่งออก (Export Orientated Industries) ของอินโดนีเซียสร้างความมั่นใจในการจัดตั้งสหภาพแรงงานและในที่สุดนำไปสู่การต่อสู้กับนายจ้างมากขึ้น เช่น ในย่าน Tangerang ทางตะวันตกของเมืองจาการ์ตา ซึ่งเป็นย่านชุมชนคนงานที่มีอุตสาหกรรมหนาแน่นและเต็มไปด้วยคนงานที่อดัดในสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง และพร้อมจะต่อสู้อย่างสมานฉันท์⁶⁴

Jane Hutchison รายงานว่า ในกรณีอุตสาหกรรมสิ่งทอของฟิลิปปินส์ นายจ้างจำนวนมากให้ความสำคัญกับฝีมือและประสิทธิภาพในการทำงาน มากกว่าการมองหาวิธีกดค่าแรงอย่างเดียว และในโรงงานที่มีคนงานฝีมือสูง การจัดตั้งสหภาพแรงงานทำได้ง่ายขึ้น⁶⁵ กรณีโรงงานตัดเย็บเสื้อชั้นในของไทรอัมพ์ที่กรุงเทพฯ ก็คล้ายคลึงกัน มีการจัดตั้งสหภาพแรงงานที่เข้มแข็งมาหลายปีเพราะคนงานมีฝีมือสูงในการตัดเย็บเสื้อผ้า ซึ่งมีผลในการเพิ่มอัตราค่าแรงสูงกว่าค่าจ้างขั้นต่ำ⁶⁶

ทั้ง Peter Bell⁶⁷ และ Goretti Horgan⁶⁸ ชี้ให้เห็นว่า ระบบโลกาภิวัตน์มีผลกระทบในเชิงขัดแย้งกับคนงาน มีทั้งผลร้ายและผลดี แต่ประเด็นสำคัญคือ คนงานจะมีการจัดตั้งและการต่อสู้เข้มแข็ง หรือไม่

⁶³ ดูบทความ “เปิดศึกสู้กับระบบเหมาค่าแรงในภาคตะวันออก!!” โดย ใจ อึ้งภากรณ์ และหนุ่มพล ยัพราช ใน นสพ. เลี้ยวซ้าย, กรกฎาคม ๒๕๕๑

⁶⁴ Vedi Hadiz (2001), อ้างแล้ว

⁶⁵ Jane Hutchison (2001), อ้างแล้ว

⁶⁶ Giles Ji Ungpakorn (1999), “Thailand: Class Struggle in an Era of Economic Crisis”, Asia Monitor Resource Center, Hongkong & Workers’ Democracy Book Club, Bangkok.

⁶⁷ Peter Bell (2003), Thailand’s economic crisis: A new cycle of struggle. In: Ungpakorn, Ji Giles, (Ed), *Radicalising Thailand*. Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.

⁶⁸ Goretti Horgan (2001), How does globalisation affect women? *International Socialism Journal*, 92, Autumn, 77-97.

Ligaya Lindio-McGovern เสนอว่า โลกาภิวัตน์และนโยบายเสรีนิยม (Structural Adjustment Programmes) ขององค์กรการเงินระหว่างประเทศ I.M.F. ที่นำมาใช้ในฟิลิปปินส์มีผลให้รัฐบาลส่งออกคนงานเพื่อหารายได้เข้าประเทศ ในระยะแรกคนงานเหล่านี้จะรู้สึกแปลกแยกจากบ้านเกิดและสังคมฟิลิปปินส์และกลายเป็น “สินค้าส่งออก” แต่ในไม่ช้าก็มีการรวมตัวกันเพื่อต่อรองกับรัฐบาลและนายจ้างในต่างประเทศ เช่นกรณีการตั้งองค์กรแม่บ้านชาวฟิลิปปินส์ในฮ่องกง (United Filipinos in Hong Kong – UNIFIL) ยิ่งกว่านั้น UNIFIL นำการรวมตัวกันของแม่บ้านจากฟิลิปปินส์ ไทย อินโดนีเซีย ศรีลังกา และ เนปาล ในรูปแบบขององค์กร Asian Migrant Coordinating Body (AMCB) เพื่อต่อรองกับรัฐบาลฮ่องกง นอกจากนี้ยังมีการตั้งองค์กรของแรงงานฟิลิปปินส์ในไต้หวันชื่อ Ifugao Association⁶⁹

ในการคัดค้านความหูดของผู้ที่มองว่า ระบบโลกาภิวัตน์ช่วยให้นายทุนทำลายความเข้มแข็งของสหภาพแรงงาน ด้วยการโยกย้ายการลงทุนไปสู่ประเทศที่มีแรงงานราคาถูก Beverly Silver แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการโยกย้ายการลงทุนในอุตสาหกรรมจากจุดหนึ่งของโลกไปสู่จุดอื่นๆ ในไม่ช้าศูนย์กลางการต่อสู้ของกรรมกรมาชีพกับนายทุนก็จะเกิดขึ้นในพื้นที่ที่การผลิตใหม่ตามมาอย่างต่อเนื่อง⁷⁰

Silver เสนอว่า เราต้องมองโลกาภิวัตน์และการลงทุนในรูปแบบที่มีพลวัตของการต่อสู้ทางชนชั้นไม่หยุดนิ่งตายตัว คือเมื่อขบวนการแรงงานสร้างความเข้มแข็งในการต่อรองในพื้นที่หนึ่ง นายทุนอาจพยายามย้ายฐานการผลิตไปที่อื่น แต่ในไม่ช้ากรรมกรในพื้นที่ใหม่ก็จะเริ่มสร้างสหภาพแรงงานและเพิ่มอำนาจต่อรองอย่างต่อเนื่อง สรุปแล้วการขยายตัวของระบบทุนนิยมเพิ่มการเผชิญหน้ากันระหว่างทุนกับแรงงาน ถ้าแรงงานเข้มแข็งมันจะมีผลต่ออัตราค่าจ้างของนายทุน แต่ถ้านายทุนและรัฐกดขี่แรงงาน รัฐจะขาดความชอบธรรมทางการเมือง

⁶⁹ Ligaya Lindio-McGovern (2004), Alienation and labor export in the context of globalization. Filipino migrant domestic workers in Taiwan and Hong Kong. *Critical Asian Studies*, 36 (2), 217-238.

⁷⁰ Beverly J. Silver (2003), *Forces of Labor. Workers' Movements and Globalization since 1870*. Cambridge University Press.

สิ่งที่ต้องนำมาพิจารณาเพื่อเข้าใจปัจจัยที่ส่งผลต่ออำนาจการต่อรองของสหภาพแรงงาน คือ

1. ความสะดวกในการย้ายฐานการผลิตหรือฐานกิจกรรม เพราะนายทุนอาจย้ายฐานการผลิตเสื้อผ้า หรือ call centre (ศูนย์บริการทางโทรศัพท์) ได้ง่าย แต่ไม่สามารถย้ายกิจการอื่นๆ ได้ เช่น การผลิตรถยนต์หรืออุตสาหกรรมน้ำอัดลม เพราะเน้นขายในตลาดภายใน ขณะที่สินค้ามีรูปแบบที่ไม่คุ้มกับการขนส่งข้ามทวีป หรือในกรณีสถาบันการศึกษา หรือเส้นทางคมนาคม เช่น รถไฟ ท่าเรือ ก็ย้ายไปทวีปอื่นไม่ได้เช่นกัน นอกจากนี้เวลามีการย้ายหรือขยายฐานการผลิตไปประเทศอื่น นายทุนต้องคำนึงถึงระดับฝีมือและการศึกษาของแรงงานและความสะดวกสบายจากโครงสร้างสาธารณูปโภค
2. บรรยากาศทางการเมืองในประเทศต่างๆ มีผลต่อความสามารถของแรงงานในการสร้างสหภาพแรงงานและการนัดหยุดงานเพื่อต่อรอง เช่น ในเกาหลีใต้เมื่อเริ่มมีการผลิตรถยนต์ การเมืองถูกครอบงำโดยเผด็จการ แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็เริ่มมีการสร้างสหภาพแรงงาน และการต่อสู้ของสหภาพก็ช่วยในการทำลายระบอบเผด็จการซึ่งหนุนเสริมศักยภาพในการต่อสู้ของสหภาพอีกที่การที่บรรยากาศทางการเมืองมีความสัมพันธ์กับอำนาจการต่อรองของแรงงานหมายความว่า การเรียกร้องกับรัฐยังมีความสำคัญ ไม่ใช่รัฐชาติหมดสภาพไป
3. การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตอาจช่วยเพิ่มอำนาจต่อรองให้นายจ้างได้ เช่น การปิดโรงงานที่มีสหภาพเข้มแข็ง และเปิดโรงงานที่มีเครื่องจักรทันสมัยพร้อมเกณฑ์คนงานรุ่นใหม่เข้ามา หรือการเปลี่ยนวิธีขนส่งทางเรือโดยการใช้ Container อาจช่วยทำลายสหภาพในท่าเรือเก่า นอกจากนี้ นายทุนอาจนำวิธีการบริหารกิจกรรมใหม่เข้ามาใช้เพื่อหวังเพิ่มอำนาจการบริหารบุคคลหรือเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต แต่ผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจมีผลตรงข้าม คือเพิ่มอำนาจต่อรองให้คนงาน เช่น การลดจำนวนคนงานผ่านการเพิ่มเทคโนโลยีการใช้ระบบ just in time ที่ไม่สะสมชิ้นส่วนไว้ในโรงงานนานเกินไป หรือการจัดวางคูยในหมู่ลูกจ้างเพื่อสร้างความจงรักภักดี อาจทำให้คนงานกลุ่มเล็กๆ

มีอำนาจต่อรองสูงมาก เพราะการนัดหยุดงานจะมีผลกระทบไปถึงหลายๆ
โรงงาน และวงศุขอาจกลายเป็นวงวิจารณ์นายจ้างก็ได้

ในยุคนี้สหภาพแรงงานหมดอายุใช้งาน หรือไม่? ควรมีการสร้างองค์กรจัดตั้ง “รูปแบบใหม่” หรือไม่?

ในยุคปัจจุบัน องค์กรเอ็นจีโอหลายแห่งเสนอว่า วิธีการต่อสู้ “เดิมๆ” ของ
สหภาพแรงงานล้าสมัยแล้ว และเสนอว่า คนงานต้องหา “วิธีจัดตั้งใหม่ที่ครอบคลุมถึง
ชุมชน” (new forms of labour organising)⁷¹ ที่มาของความคิดนี้ในระดับสากล
มาจากความเข้าใจผิดว่า ชนชั้นกรรมาชีพกำลังหายไปจากโลกเพราะมีการเปลี่ยนแปลง
ของระบบการผลิตและเศรษฐกิจ การมองแบบนี้อาศัยนิยามของชนชั้นกรรมาชีพ ว่าต้อง
เป็นคนงานปกคบน้ำเงินในโรงงานอุตสาหกรรมแทนที่จะมองในเชิงนิยามทางชนชั้น
เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับการผลิต เพราะถ้าเราเข้าใจประเด็นนี้ เราจะเห็นว่าลูกจ้างทั่วโลก
มีการขยายตัวมากขึ้นทุกวันและอำนาจต่อรองของลูกจ้างมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นถ้ามีการจัดตั้ง

แนวคิดเรื่อง “วิธีการจัดตั้งใหม่” ที่รวมถึงชุมชน เป็นข้อเสนอเก่าซึ่งยึดติดกับ
การต่อสู้ของประชาชนในฐานะมวลชน หรือในฐานะผู้บริโภคแทนการมองอำนาจของ
ผู้ผลิตในระบบทุนนิยม บ่อยครั้งมันมาจากความผิดพลาดที่นักวิชาการหรือนักเคลื่อนไหว
เคยมีกับผู้นำแรงงานหมู่อ้วน ดังนั้นมีการหันหลังให้สหภาพแรงงานและเปลี่ยนไปพยายาม
จัดตั้ง “มวลชนชายขอบ” (Multitude) ตามข้อเสนออนาธิปไตยของ Hardt กับ Negri⁷²

ในกรณีอินโดนีเซีย การทำงานแบบนี้ที่เน้นชุมชนหรือคนชายขอบเหนือ
สหภาพแรงงานถูกพิสูจน์ไปแล้วว่า ไม่มีผลในการยับยั้งปัญหาทางเศรษฐกิจที่มีผลเสียกับ
คนจน เช่น การถูกเลิกจ้างหรือปัญหาการไม่ปรับค่าแรงที่มาจากวิกฤตเศรษฐกิจเอเชีย⁷³

⁷¹ Angela Hale (2005), Beyond the barriers. New forms of labor organizations. In: Deborah Eade & Alan Leather (eds), *Development NGOs and Labor Unions: Terms of Engagement*. Kumarian Press, Bloomfield, CY.

⁷² Michael Hardt & Antonio Negri (2000), *Empire*. Harvard University Press.

⁷³ Michele Ford (2003), Labour NGO as Outside Intellectual: A History of Non-Governmental Organisations' Role in the Indonesian Labour Movement, Unpublished PhD thesis, University of Wollongong.

และองค์กรชุมชนที่เคยสร้างกันในอินโดนีเซียก็ล่มสลายท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนั้นด้วย

ความสำเร็จของแรงงานในการต่อสู้เคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิและสวัสดิการขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะกดดันทั้งรัฐและทุนผ่านการต่อสู้รวมหมู่และการจัดตั้ง การต่อสู้ในอินโดนีเซียตั้งแต่สมัยระเบียบใหม่ของซูฮาร์โต เป็นการต่อสู้ที่ผสมผสานสหภาพแรงงานกับองค์กรเอ็นจีโอ แต่ในระยะยาวการต่อสู้ของเอ็นจีโอหรือ “องค์กรชุมชน” ที่เอ็นจีโอสนับสนุน ไม่สามารถสร้างอำนาจต่อรองถาวรให้กับขบวนการแรงงานได้⁷⁴

อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังมีความสำคัญในการสร้างสหภาพแรงงานอิสระและเสริมความเข้มแข็งของการต่อสู้ สภาพความเป็นอยู่ของแรงงานในสลัมแอตยานโรงงานช่วยในการสร้างสหภาพแรงงานอิสระได้ดินได้ เพราะเป็นที่แลกเปลี่ยนพูดคุยที่ไกลจากสายตานายจ้างและเจ้าหน้าที่รัฐ⁷⁵ คนงานที่อาศัยในหอพักและชุมชนแรงงานใกล้โรงงานมักจะมีจิตใจในการต่อสู้สูงกว่าคนงานที่พักอยู่ที่บ้านเกิดท่ามกลางผู้ใหญ่ในครอบครัว⁷⁶ และชุมชนในย่านอุตสาหกรรมต่างๆ ของเมือง เช่น บางพลี รังสิต หรือนวนคร ใกล้ๆ กรุงเทพฯ หรือชุมชนรอบๆ จาการ์ตาในอินโดนีเซีย และมะนิลาในฟิลิปปินส์ ก็กลายเป็นที่พึ่งของแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมปัจจุบัน ซึ่งช่วยให้สหภาพแรงงานมีพลังในการต่อสู้ได้⁷⁷

ในอินโดนีเซียสหภาพแรงงาน SBSI และ SBM ทำงานจัดตั้งได้ดินในชุมชนเพื่อหลีกเลี่ยงการปราบปรามโดยนายจ้างในสถานประกอบการในบรรยากาศของเผด็จการ⁷⁸ แต่องค์กรไม่ทางการแบบนี้ไม่มีโครงสร้างสาธารณะอย่างชัดเจนในสถานประกอบการ มีจุดอ่อนที่เห็นได้จากการที่แกนนำอาจถูกเลิกจ้างหรืออาจย้ายไปทำงานที่อื่นโดยไม่มีกระบวนการในการสืบทอดการนำไปสู่คนงานอื่นจนองค์กรดับหายไป ท่ามกลางสถานการณ์

⁷⁴ Vedi Hadiz (1997), อ้างแล้ว, หน้า 7

⁷⁵ Vedi Hadiz (1997), อ้างแล้ว, หน้า 129

⁷⁶ Rachel Silvey (2003), Spaces of protest: gendered migration, social networks, and labor activism in West Java, Indonesia. *Political Geography*, 22, 129-155.

⁷⁷ V.R. Hadiz (1997), อ้างแล้ว, หน้า 129.

⁷⁸ Vedi Hadiz (1997), อ้างแล้ว, หน้า 134

ที่เปิดพื้นที่ประชาธิปไตยมากขึ้นและมีการพัฒนาการผลิต องค์กรสหภาพแรงงานทางการ
น่าจะสร้างได้ง่ายขึ้น และมีความสำคัญมากขึ้น⁷⁹

ดังนั้นเราต้องสรุปว่า ประเด็นสำคัญเรื่อง “สหภาพแรงงาน” หรือ “องค์กรชุมชน”
คือ ยังต้องมีการสร้างสหภาพแรงงานที่เข้มแข็งในสถานที่ทำงานในรูปแบบเดิมเป็นหลัก
เพื่อเป็นพลังสำรองของผู้ผลิต แต่ในขณะเดียวกัน ควรจะมีการสนับสนุนสหภาพจาก
ชุมชนคนงานเป็นรอง ไม่ใช่หันหลังให้กับการสร้างสหภาพแรงงานหรือหันหลังให้กับชุมชน

เอ็นจีโอและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ก่อนที่เราจะพิจารณาองค์กรเอ็นจีโอ (NGO) และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
(Social Movements) เราต้องเข้าใจว่าองค์กรสองชนิดนี้ไม่เหมือนกัน แต่เชื่อมโยงกัน
องค์กร NGO มักจะเป็นองค์กรขนาดเล็กหรือเป็นองค์กรที่มีรูปแบบบริษัท แต่ไม่ได้
ทำงานเพื่อกำไร โดยรวมแล้วภายในองค์กรมีระบบบริหารที่ไม่มีประชาธิปไตย คือมี
หัวหน้าและลูกจ้าง แต่ความสัมพันธ์ระหว่างคนสองกลุ่มนี้มักจะ “เป็นกันเอง” มากกว่า
ธุรกิจเอกชน และส่วนใหญ่แล้วทุกคนทำงานภายใต้อุดมการณ์เพื่อพัฒนาสังคม ทุนในการ
ทำงานของ NGO ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาจากแหล่งทุนที่เป็น NGO หรือมูลนิธิ
ขนาดใหญ่ในตะวันตกและแหล่งทุนของรัฐบาลตะวันตกหลายแห่งอีกด้วย เช่น รัฐบาล
แคนาดา เยอรมัน หรือ ประเทศสแกนดิเนเวีย เป็นต้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจะเป็นองค์กรมวลชน (Mass Movement) ซึ่ง
เคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาเดียว เช่น ขบวนการต้านโรงไฟฟ้า ขบวนการต้านเผด็จการ
หรือขบวนการเพื่อสิทธิทางเพศ หรืออาจเป็นองค์กรเคลื่อนไหวของกรรมาชีพหรือเกษตรกร
เช่น สหภาพแรงงาน หรือสหพันธ์ชาวจีนฮั่น เป็นต้น และบ่อยครั้งในยุคนี้ขบวนการ
เคลื่อนไหวทางสังคมอาจได้รับการก่อตั้งมาจากการทำงานของ NGO อาจได้ทุนสนับสนุน
จาก NGO หรืออาจมี NGO เป็นที่ปรึกษา

⁷⁹ Vedi Hadiz (1997), *พื้งอ้าง*, หน้า 139

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ยังไม่ได้เอ่ยถึงในบทนี้ซึ่งมีความสำคัญในการฝึกฝนนักกิจกรรม NGO และนักกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ คือ ขบวนการนักศึกษา ไม่ว่าจะเป็นประเทศไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย หรือ ฟิลิปปินส์ นักศึกษายังมีความสำคัญในการเป็นบุคลากรรุ่นใหม่สำหรับพรรคการเมืองฝ่ายซ้าย NGO หรือสหภาพแรงงาน⁸⁰ ในทุกประเทศอดีตนักศึกษาเป็นหัวหอกในการกระตุ้นให้เกิดองค์กร NGO หรือการสร้างพรรคฝ่ายซ้ายและการสนับสนุนขบวนการแรงงาน แต่ในที่นี้จะขอเน้นการวิเคราะห์ขบวนการ NGO เป็นหลัก

เมื่อยี่สิบปีก่อน ภายหลังความ “เสื่อมศรัทธา” ในแนวความคิดมาร์คซิสต์และการเปิดศึกทางชนชั้นเพื่อปราบปรามกระแสการต่อสู้จากเบื้องล่างโดยชนชั้นปกครองทั่วโลก ในทศวรรษที่ 80 ขบวนการ NGO ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถึงแม้ว่าก่อนทศวรรษที่ 80 จะมีมูลนิธิต่างๆ ที่ปัจจุบันอาจเรียกได้ว่าเป็น NGO เช่น Y.M.C.A. สภากาชาด หรือมูลนิธิช่วยเหลือซึ่งกันและกันในญี่ปุ่น อินโดนีเซีย (เช่น Budi Oetomo) หรือในหมู่ชาวจีนในไทย แต่การขยายตัวอย่างรวดเร็วขององค์กรที่เรียกตัวเองว่า “องค์กรพัฒนาเอกชน” หรือ Non-Government Organisations (NGO) เกิดขึ้นอย่างจริงจังหลังการล่มสลายของขบวนการฝ่ายซ้ายทั่วโลกตอนท้ายของสงครามเย็น⁸¹ นักวิชาการบางคนถึงกับเสนอว่า NGO มีส่วนในการทำลาย ผันแปร หรือสลายตัวของขบวนการฝ่ายซ้าย⁸²

Gerard Clarke และคนอื่น⁸³ เสนอว่า มี 5 สาเหตุสำคัญที่องค์กร NGO ในประเทศกำลังพัฒนามีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ดังนี้คือ

⁸⁰ Meredith L. Weiss (2005), Still with the people? The chequered path of student activism in Malaysia. *South East Asian Research*, 13(3), 287-332. V.R. Hadiz (1997) *อ้างแล้ว*, สำหรับกรณีอินโดนีเซียโดยเฉพาะองค์กร PRD และในไทย ดู ใจ อึ๊งภากรณ์ และคณะ, (๒๕๔๓), *อ้างแล้ว*, Giles Ji Ungpakorn, (2006), The Impact of the Thai ‘Sixties’ on the Peoples Movement today. *Inter-Asia Cultural Studies*: 7(4) December, 570-588.

⁸¹ Gerard Clarke, (1998), *The Politics of N.G.O.s in South-East Asia. Participation and protest in the Philippines*. Routledge, London, New York. หน้า 7, 28, 198

⁸² James Petras, (1999), N.G.O.s: In the service of imperialism. *Journal of Contemporary Asia* 29(4), 429-178.

⁸³ Gerard Clarke, (1998), *ฟังอึ้ง, ใจ อึ๊งภากรณ์ และหนุ่มพล ยัพราช*, (๒๕๔๗), “รื้อฟื้นการต่อสู้ ชัยเก่า ลู่อัยใหม่ไทย”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, บทที่ 2

1. การขยายตัวของ NGO ในตะวันตกโดยตรง หรือในลักษณะผู้ให้ทุนกับ NGO ในประเทศกำลังพัฒนา
2. การที่ประเทศต่างๆ ที่ยึดถือแนว “เสรีนิยมใหม่” หันมาสนับสนุน NGO ในประเทศกำลังพัฒนาเพื่อบริการสังคมแทนการให้ทุนกับรัฐโดยตรง นโยบายนี้สอดคล้องกับนโยบายการ “รับเหมาช่วง” (out-sourcing) ของการบริการสังคม ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ James Petras กล่าวหา NGO ว่า “รับใช้จักรวรรดินิยม”
3. การที่รัฐบาลในประเทศกำลังพัฒนาหันมายอมรับบทบาทของ NGO มากขึ้น เพราะไม่ยอมรับภาระในการให้สวัสดิการสังคม กัมพูชาเป็นตัวอย่างที่ดี
4. การที่ขบวนการฝ่ายซ้ายและขบวนการชนชั้นล่างแตกกระจายและอ่อนตัวลง และนักเคลื่อนไหวทางสังคมหันมาค้นหาวิธีการใหม่ในการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของชนชั้น ซึ่งบ่อยครั้งต้องทำงานอย่างเปิดเผยในสภาพเผด็จการ
5. การที่พรรคการเมืองฝ่ายซ้ายในประเทศกำลังพัฒนาไม่มีพลังพอที่จะเสนอวิธีการแก้ปัญหาทางสังคม จึงมีช่องว่างทางการเมืองของชนชั้นล่าง

นอกจากการขยายตัวขององค์กร NGO แล้ว ในทศวรรษที่ 80 มีการเสนอแนวความคิดเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม “แบบใหม่” (New Social Movements) และ “ประชาสังคม” (Civil Society) จนกลายเป็นกระแสหลักทางวิชาการในหมู่อดีตฝ่ายซ้าย นักวิชาการ และนักกิจกรรม NGO ที่พยายามต่อสู้ต่อไปเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยและความเป็นธรรมในสังคม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม “แบบใหม่” ถูกนิยามว่าต่างจากขบวนการ “แบบเก่า” เพราะเป็นขบวนการที่จำกัดตนเองเพื่อสู้ในประเด็นปัญหาเดียว (single-issue) โดยทิ้งแนวคิดเดิมของฝ่ายซ้ายในการปฏิวัติยึดอำนาจรัฐ และหันหลังให้กับ “การเมืองทางการเมือง” หรือการสร้างพรรคการเมือง บ่อยครั้งมีการปฏิเสธทฤษฎีด้วย เพราะเน้นการปฏิบัติอย่างเดียว เพื่อจะมุ่งแต่ในเรื่องการเรียกร้องจากรัฐ⁸⁴ นอกจากนี้หลายคนเสนอว่าสิ่งที่ “ใหม่” เกี่ยวกับขบวนการเหล่านี้ เช่น ขบวนการเพื่อสิ่งแวดล้อม ขบวนการเพื่อ

⁸⁴ J. L. Cohen & A. Arato, (1997), *Civil Society and political theory*. M.I.T. Press, U.S.A. หน้า 493.

สิทธิเสรีภาพของคนพื้นเมือง หรือขบวนการสิทธิสตรี คือเนื้อหาของการต่อสู้กลายเป็นเรื่องสิทธิปัจเจกหรือสิทธิทางวัฒนธรรมมากกว่าข้อเรียกร้องทางเศรษฐกิจแบบส่วนรวม⁸⁵ แนวความคิดแบบนี้ควบคู่กันไปกับแนวคิดที่เชื่อว่าขบวนการแบบเก่าที่อิงชนชั้นและลัทธิสังคมนิยมเป็นเรื่อง “หมดยุค” หลังสงครามเย็น⁸⁶

สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหว “แบบใหม่” เหล่านี้ ซึ่งอาจไม่ใหม่เลย คือการที่เป็นแนวทางการเคลื่อนไหวประเด็นเดียวที่สอดคล้องกับวิธีขอทุนสำหรับโครงการเฉพาะตัวขององค์กร NGO ประเด็นนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการขยายตัวของทั้ง NGO และขบวนการทางสังคมในยุคนี้

แนวความคิดเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม “แบบใหม่” และ “ประชาสังคม” ตั้งอยู่บนสมมุติฐานว่า การต่อสู้ทางชนชั้นและแนวคิดมาร์คซิสต์หมดยุคหมดสมัย แต่แทนที่จะมองว่า ความพ่ายแพ้ของขบวนการฝ่ายซ้ายทั่วโลกในทศวรรษที่ 80 เป็นจุดจบของแนวสังคมนิยมหรือการต่อสู้ทางชนชั้น เราควรจะเข้าใจว่าการต่อสู้ทางชนชั้นมีลักษณะเป็นวัฏจักรหรือกระแสดูงต่ำ ชนชั้นหายไปจากโลกไม่ได้เพราะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในระบบเศรษฐกิจ ไม่ใช่เรื่องความเชื่อ นอกจากนี้สิ่งที่ล่มสลายไปหลังสงครามเย็นคือ พรรคคอมมิวนิสต์แนวสตาลิน-เหมา ไม่ใช่ลัทธิมาร์ค

Sidney Tarrow นักวิชาการสหรัฐที่ทำการวิจัยเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเสนอว่า การต่อสู้ของขบวนการต่างๆ ที่ต่อต้านกระแสหลักย่อมขึ้นลงในลักษณะวัฏจักร และสิ่งที่นักวิชาการหลายคนเรียกว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม “แบบใหม่” ถึงแม้ว่ามีลักษณะบางอย่างที่พัฒนาเปลี่ยนจากขบวนการในอดีต แต่ก็ยังคงมีลักษณะและรูปแบบเก่าๆ อยู่อีกมากมาย⁸⁷

แนวความคิดมาร์คซิสต์มองมาตลอดว่า การต่อสู้ทางชนชั้นเป็นสิ่งที่ขึ้นลงตลอดเวลา บางครั้งเปิด บางครั้งซ่อนเร้น ซึ่งมีทั้งแพ้และชนะ ยิ่งกว่านั้นแนวมาร์คซิสต์

⁸⁵ A. Touraine, (2001), Translated by D. Macey, *Beyond Neoliberalism*. Polity Press, Cambridge, U.K. หน้า 47, 82

⁸⁶ J. Keane, (1998), *Civil Society. Old images, new vision*. Polity Press, Cambridge, U.K. หน้า 16, A. Touraine, (2001), อ้างแล้ว

⁸⁷ Sidney Tarrow (1999), *Power in movement. Social movements and contentious politics*. Cambridge University Press, U.K. หน้า 24, 142

มองว่า การต่อสู้ที่มีพื้นฐานจากความขัดแย้งทางชนชั้นจะปรากฏออกมาในรูปแบบหลากหลายโดยที่บางครั้งไม่แสดงออกในแง่ของชนชั้นอย่างตรงไปตรงมา ดังนั้นประเด็นหลากหลายต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเมือง วัฒนธรรม หรือวิถีชีวิต ไม่อาจแยกออกจากประเด็นเศรษฐกิจ และชนชั้นได้⁸⁸

แนวคิดทางการเมืองของขบวนการเอ็นจีโอ

แนวคิดทางการเมืองขององค์กร NGO ต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีที่มาที่ไปที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชนชั้นล่าง และความชนะหรือความพ่ายแพ้ของฝ่ายซ้ายและองค์กรต่างๆ ของคนจน นอกจากนี้การที่ NGO มักจะให้คำปรึกษาและเป็น “ฝ่ายวิชาการ” ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทำให้แนวคิดทางการเมืองของ NGO มีอิทธิพลต่อขบวนการมวลชนเหล่านั้น

แนวคิดทางการเมืองของ NGO ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีแนวทางหลักๆ 4 แนว คือ

1. แนวคิดอนาธิปไตย-ชุมชนนิยมและโพสต์โมเดิร์น (Autonomism, Community Politics, Post Modernism)
2. แนวคิดฝ่ายซ้ายของพรรคคอมมิวนิสต์และพรรคมาร์กซิสต์ (Left-wing Party Politics)
3. แนวลอบบี้รัฐบาล (Lobby Politics)
4. แนวที่เน้นการบริการสังคมโดยปฏิเสธการเมือง (Non-Political, Service Orientated)

แต่เราต้องเข้าใจว่าในองค์กรใดองค์กรหนึ่งอาจมีการผสมผสานมากกว่าหนึ่งแนวคิด

⁸⁸ Rosa Luxemburg (1906/1986), *The mass strike*. Bookmarks, London. ภาษาไทย ดู อังการณ และคณะ (๒๕๔๕), “อะไรนะลัทธิมาร์กซ์ เล่ม ๒” สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, หน้า 58, Karl Marx (1847/1995), *The poverty of Philosophy*. Prometheus Books, New York. Ian Ferguson, M. Lavalette & G. Mooney (2002), *Rethinking welfare. A critical perspective*. SAGE publications, London.

ในประเทศที่พรรคคอมมิวนิสต์ล่มสลาย ถูกปราบ หรือสร้างความผิดหวังให้กับนักเคลื่อนไหว เช่น ประเทศไทย หรืออินโดนีเซีย นักเคลื่อนไหว NGO มักจะพบทวนแนวคิดสตาลิน-เหมาของพรรคคอมมิวนิสต์ และสรุปว่า ต้องปฏิเสธการสร้างพรรค ปฏิเสธการพยายามยึดอำนาจรัฐ หันหลังให้รัฐ และเน้นการทำงานในระดับชุมชน แนวคิด “อนาธิปไตย-ชุมชนนิยม” แบบนี้เกิดจากความเชื่อว่าการสร้างพรรคและการยึดอำนาจรัฐ ย่อมนำไปสู่เผด็จการ⁸⁹ นอกจากนี้มีการใช้แนวคิดโพสท์โมเดิร์นที่ปฏิเสธทฤษฎีการเมือง หรือ “มหาวาทกรรม” เพราะมองว่า เป็นการครอบงำคนทางความคิดอย่างที่เคยเกิดขึ้นในพรรคคอมมิวนิสต์

ในอินโดนีเซียหลังการล้มเผด็จการของซูฮาร์โตในปี ค.ศ.1998 องค์กร NGO หลายแห่งปฏิเสธการสร้างพรรคการเมือง เพราะมองว่า พรรคการเมืองเป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ของผู้นำเท่านั้น⁹⁰ แทนที่จะส่งเสริมการสร้างพรรคการเมืองของคนชั้นล่าง NGO เลือกที่จะผลักดันการสร้าง “องค์กรอิสระ” (Independent bodies) ตามแนวเสรีนิยม เช่น องค์กรที่ควบคุมการเลือกตั้งหรือองค์กรร่างรัฐธรรมนูญ ปัญหาสำคัญคือองค์กรเหล่านี้ไม่เคยอิสระจากชนชั้นนำและนักวิชาการกระแสหลักเลย แต่อิสระจากกระบวนการตรวจสอบของประชาธิปไตยต่างหาก นอกจากนี้ NGO อินโดนีเซียมีการเสนอให้ตั้งสภาผู้แทนท้องถิ่น คล้ายๆ ระบบวุฒิสภาที่ไม่มีการสังกัดพรรคการเมือง ซึ่งในรัฐธรรมนูญแล้ว มีการสร้างภาพว่าสภาดังกล่าวอยู่ “เหนือการเมือง” ทั้งๆ ที่ไม่สามารถหนีพ้นการเมืองและอิทธิพลของอภิสิทธิ์ชนได้ ปัญหาของการปฏิเสธการเมืองโดยองค์กรภาคประชาชนคือในที่สุดจะเกิดสุญญากาศทางทฤษฎี ซึ่งนำไปสู่การยอมรับทฤษฎีของกระแสหลัก เช่น แนวคิดเสรีนิยม เป็นต้น

ในประเทศไทย NGO คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างสมัชชาคนจน รับแนวนอนาธิปไตย-ชุมชนและโพสท์โมเดิร์นมาใช้ เพราะนักเคลื่อนไหวจำนวนมากมองว่า แนวทางของพรรคคอมมิวนิสต์

⁸⁹ ดู John Holloway (2002), *Change the world without taking power*. Pluto Press. Michael Hardt & Toni Negri (2000), *อว้างแล้ว*

⁹⁰ Paige Johnson Tan (2002), Anti-party reaction in Indonesia. Causes and implications. *Contemporary Southeast Asia*. 24 (3), 484-508.

แห่งประเทศไทยมีปัญหาเรื่องเผด็จการและการครอบงำทางความคิด การเน้นแต่การเคลื่อนไหวไพร่พลแต่เพียงสอดคล้องกับการปฏิเสศทฤษฎีองค์รวม แต่มีจุดอ่อนมหาศาล เพราะสร้างสัญญาภาพทางการเมืองเหมือนในกรณีอินโดนีเซีย ซึ่งเห็นได้จากการรับแนวคิดเสรีนิยมทางการเมือง (Liberalism) มาใช้ในการร่างรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ และวิกฤตการเมืองที่เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคไทยรักไทย

ยุทธศาสตร์นี้ของ NGO ไทยไม่สามารถสร้างฐานมวลชนบนพื้นฐานการเมืองภาพรวมได้ แต่ละคนคนเพื่อแก้ปัญหาแบบแยกส่วน พรรคไทยรักไทยซึ่งเป็นพรรคนายทุนจึงสามารถยึดฐานมวลชนคนจนในชนบทจาก NGO ได้ง่าย และการที่ NGO ปฏิเสธการเมืองและการสร้างพรรคของคนจนแปลว่า ภาคประชาชนไทยขาดจุดยืนอิสระและขาดวิธีแข่งแนวกับ ไทยรักไทย ในที่สุดผู้นำ NGO หลายคนจึงหันมาสนับสนุน “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” (ซึ่งเป็นองค์กรฟาสซิสต์ฝ่ายขวาที่นิยมเจ้า) หันมาสนับสนุนรัฐประหาร 19 กันยาฯ และเปลี่ยนจุดยืนจากการเคารพชาวบ้านภายใต้คำขวัญ “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” ไปสู่จุดยืนที่สนับสนุนระเบียบใหม่ของเผด็จการ เพราะถูกชาวบ้านว่าโง่และไม่มีความพอที่จะมีสิทธิ์เลือกตั้ง

ในประเทศฟิลิปปินส์ซึ่งยังมีพรรคการเมืองฝ่ายซ้ายหลายพรรค องค์กร NGO และภาคประชาชนจะใช้แนวคิดของพรรคคอมมิวนิสต์และพรรคมาร์คซิสต์ โดยที่พรรคเหล่านั้นมีบทบาทในการสร้าง NGO ดังนั้นจะไม่ค่อยมีแนวโน้มในการปฏิเสธพรรคหรือปฏิเสธทฤษฎีทางการเมือง และมีความพยายามของภาคประชาชนที่จะเข้าไปมีพื้นที่ในรัฐสภาผ่านที่นั่งพิเศษที่สำรองไว้ให้กลุ่มการเมืองเล็กๆ หรือผ่านข้อตกลงกับพรรคการเมืองน้ำเน่า⁹¹ ในกรณีที่พรรคคอมมิวนิสต์เป็นองค์กรผิดกฎหมายได้คืน องค์กร NGO เหล่านี้ที่สังกัดพรรคฝ่ายซ้ายถูกตั้งขึ้นเพื่อเป็นวิธีระดมทุนเพื่อการต่อสู้ทางการเมืองแบบเปิดเผย และเป็นวิธีเลี้ยงชีพของนักกิจกรรมหรือสมาชิกพรรค

เราสามารถพูดได้ว่าองค์กร NGO ส่วนใหญ่ใช้แนวคิดแบบ “ลัทธิบี” ซึ่งหมายความว่า จะมีการถ่วงค้ำในเรื่องข้อเสนอและนโยบายที่เป็นประโยชน์สำหรับคนจนในสังคม โดยที่เป้าหมายคือการเปลี่ยนใจนักการเมืองและรัฐบาล ดังนั้นองค์กรเหล่านี้

⁹¹ Nathan Gilbert Quimpo, (2005), The Left, elections, and the political party system in the Philippines. *Critical Asian Studies*, 37(1), 3-28.

จะขึ้นกับการทำงานร่วมกับพรรคการเมืองในรัฐบาลหรือนักการเมืองในพรรคนายทุน ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลเผด็จการอย่างเวียดนาม ลาว มาเลเซีย หรือสิงคโปร์ หรือเป็นพรรคการเมืองอย่างไทยรักไทย หรือพรรคของประธานาธิบดีในฟิลิปปินส์หรืออินโดนีเซีย แนวคิดแบบล๊อบบี้เข้ากับยุทธวิธีที่ปฏิเสธการสร้างพรรคเองและบางครั้งเสี่ยงกับการถูกนำมาเป็นพวกของฝ่ายรัฐ หรือในมุขกลับอาจเสี่ยงกับการถูกปราบโดยรัฐ ถ้ารัฐมองว่าข้อเสนอของ NGO “อันตรายต่อความมั่นคง”

โดยรวมแล้ว NGO มักมีความขัดแย้งในตัวเองในเรื่องความสัมพันธ์กับรัฐบาล เช่น ความขัดแย้งระหว่างการรณรงค์ล๊อบบี้รัฐบาล การวิจารณ์รัฐบาล การทำการวิจัยรับใช้รัฐ และการให้บริการทางสังคมในส่วนที่รัฐไม่ยอมทำ เรื่องนี้สำคัญมากขึ้นในยุคนี้ เพราะแนวโน้มในสังคมคือรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเป็นผู้ให้ทุนกับ NGO ในการทำโครงการวิจัยและบริการสังคมมากขึ้น ดังนั้นองค์กรเหล่านี้ต้องคิดหนักก่อนที่จะวิจารณ์รัฐบาล

ข้อขัดแย้งแบบนี้เห็นชัดในกรณีเวียดนาม เพราะเวียดนามมีพื้นที่ประชาธิปไตยน้อยมาก องค์กร NGO ในประเทศนี้มีข้อแตกต่างกันระหว่างทางเหนือกับใต้ ซึ่งสะท้อนประวัติศาสตร์การสร้างชาติ องค์กรทางใต้มีแนวโน้มจะทำงานในประเด็นการรณรงค์เรียกร้องจากรัฐ การวิจารณ์รัฐ การพยายามสร้างอำนาจต่อรองให้ประชาชน และการบริการสังคมในส่วนที่รัฐละเลย องค์กรเหล่านี้มีความอิสระจากรัฐมากกว่าองค์กรทางเหนือ และมีแหล่งทุนจากภายนอก ส่วนองค์กร NGO ทางเหนือถูกควบคุมโดยรัฐมานาน อาจมีอดีตข้าราชการเป็นบุคคลากร และมักจะเน้นการวิจัยโดยรับเงินจากรัฐบาล ดังนั้นจะหลีกเลี่ยงการเมืองหรือความขัดแย้งกับรัฐบาล⁹²

ในประเทศกึ่งเผด็จการอย่าง มาเลเซียหรือสิงคโปร์ องค์กร NGO ถูกท้าทายเพราะต้องเลือกว่าจะทำงานในกรอบที่รัฐจัดไว้ให้และร่วมมือกับรัฐมากน้อยแค่ไหน หรือจะทำงานนอกกรอบกฎหมายและเสี่ยงกับการถูกปราบ ปัญหาแบบนี้เห็นชัดในกรณีองค์กรสิทธิสตรีในมาเลเซีย กลุ่ม Sisters in Islam (พี่น้องสตรีในอิสลาม) พยายามที่จะให้ความสำคัญกับการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตยอิสระจากรัฐ แต่ในสิงคโปร์องค์กร

⁹² Joerg Wischermann (2003), Vietnam in the era of Doi Moi. Issue-oriented Organisations and their relationship to the government. *Asian Survey*, 43(6) 867-889.

ลัทธิสตรีไม่กล้าที่จะมีจุดยืนทางการเมืองเลย ยิ่งกว่านั้นในกรณีสิงคโปร์รัฐพยายามสร้างองค์กร NGO ขึ้นมาเองเพื่อสร้างภาพลวงว่ามีประชาชนสังคมที่อิสระจากรัฐ

กลุ่ม Sisters in Islam (SIS) เป็นองค์กร NGO สตรีอิสลาม ที่รณรงค์ให้มีการแลกเปลี่ยนอย่างเปิดกว้างในสังคมมาเลเซียเกี่ยวกับประเด็นศาสนาอิสลาม สมาชิกของกลุ่มจำกัดไว้ในหมู่สตรีอิสลาม เพราะเป็นการรณรงค์ในแนวเฟมินิสต์ ชายเป็น “ผู้สนับสนุน” ได้ และเขามองว่าผู้ที่เปลี่ยนแปลงอิสลามต้องเป็นคน “ภายใน” ชุมชนอิสลามเอง ไม่ใช่คนภายนอก ประเด็นที่ SIS รณรงค์ในเบื้องต้นจะเกี่ยวกับกฎหมายอิสลาม (Shari’ah Laws) และการลงโทษผู้กระทำความผิด (hudud) ซึ่งครอบคลุมส่วนของชีวิตส่วนตัวและครอบครัวสำหรับคนมุสลิมในมาเลเซีย เพราะบ่อยครั้งมีการตีความอิสลามในลักษณะที่คับแคบ เผด็จการ และที่สำคัญ กตชีสตรี้ โดยเฉพาะจากพรรค Parti Islam Se-Malaysia (PAS) ซึ่งมีอำนาจในบางรัฐ

กลุ่ม Sisters in Islam จะเสนอว่า ศาสนาอิสลามตีความได้ในหลายรูปแบบ และชุมชนอิสลามทั้งหมดควรมีส่วนในการตีความ ไม่ใช่ปล่อยให้ครุศาสนา (Ulama) ประเภทอนุรักษนิยม เป็นผู้ผูกขาดอำนาจการตีความ ดังนั้น SIS จะรณรงค์เพื่อขยายพื้นที่ประชาธิปไตยโดยทั่วไป รวมถึงการยกเลิกกฎหมายความมั่นคงภายใน (Internal Security Act) และการมีเสรีภาพในการเลือกนับถือทุกศาสนาในรูปแบบหลากหลายอีกด้วย⁹³ นอกจากนี้จะมีการจัดอบรมประชาชนในแง่ต่างๆ ของอิสลามและลัทธิสตรี และมีการเสนอแนะและลوبيรัฐบาลอีกด้วย

สรุปแล้วในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวละครสำคัญในการขยายพื้นที่ประชาธิปไตยและความเป็นธรรมทางสังคม คือแรงงานและขบวนการภาคประชาชน เราไม่สามารถมองข้ามองค์กรเหล่านี้ได้

• • • • •

⁹³ Norani Othman, Zainah Anwar & Zaitun Mohamed Kasim (2005), Malaysia: Islamization, Muslim politics and state authoritarianism. In: Norani Othman (ed), *Muslim Women and the Challenge of Islamic Extremism*. Published by Sisters In Islam. หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือต้องห้ามในมาเลเซีย ซึ่งสะท้อนปัญหาประชาธิปไตยและเสรีภาพของประเทศนั้น รัฐบาลมาเลเซียไม่ยอมให้มีการพูดคุยอย่างเปิดเผยเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม

เงื่อนไขและกระบวนการ ในการสร้างประชาธิปไตย

ชวนผู้อ่านร่วมขบคิด ประเด็นถกเถียงจากบทนี้

- ประชาธิปไตยเป็นหลักการทั่วไปแบบสากล หรือเป็นแนวคิดตะวันตก?
- ทำไม? ทุกคนชอบอ้าง “ประชาธิปไตย” ในยุคนี้
- ประเทศไทยบ้างในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นประชาธิปไตย?
- แนวทางในการพัฒนาประชาธิปไตยมีแนวอะไรบ้าง แนวใดมีข้อดีมากที่สุด?
- วัฒนธรรมและความเชื่อมีผลต่อค่านิยมเรื่องประชาธิปไตย อย่างไร?
- ชนชั้นกลางสนับสนุนและช่วยพัฒนาประชาธิปไตย หรือไม่?
- ชนชั้นกรรมกรชีพ เกษตรกรรายย่อย และคนจนเข้าใจประชาธิปไตย หรือไม่?
- ใครคือกลุ่มคนหลักที่ต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย?
- ถ้าประชาสังคมมีความสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตย ประชาสังคมประกอบไปด้วยใคร?
- ประชาธิปไตยถูกออกแบบและประทานให้ประชาชนโดยอภิสิทธิ์ชน ได้หรือไม่?
- สังคมไทยหรือฟิลิปปินส์ถูกรอบงำโดยระบบอุปถัมภ์ จริงหรือ?
- เสถียรภาพ หรือความขัดแย้งทางสังคม อันไหนคือสภาพ “ปกติ”?
- ประชาธิปไตยทางตรงของแวนอานาธิปไตยแก้ปัญหาการซื้อขายเสียงและการผูกขาดอำนาจไว้ที่นายทุน ได้หรือไม่?
- การหันหลังให้รัฐช่วยลดอำนาจรัฐลง ได้หรือไม่?
- ทำไมนักมาร์คซิสต์เป็นผู้ที่ปกป้องระบบประชาธิปไตยที่คงเส้นคงวามากที่สุด?
- เราพัฒนาประชาธิปไตยให้เกินขอบเขตจำกัดของรัฐสภาพินนิยม ได้อย่างไร?

นิยามสากลของ “ประชาธิปไตย”

เราไม่ควรใช้เวลายาวนานในการถกเถียงนิยามของ “ประชาธิปไตย” อย่างที่นักวิชาการหอคอยงาช้างชอบทำ เพราะประชาธิปไตยเป็นเรื่องที่คนทั่วไปเข้าใจง่าย แต่เนื่องจากในอดีตและในยุคนี้มีหลายกลุ่มในหลายประเทศที่ชอบอ้างความชอบธรรมจากคำว่า “ประชาธิปไตย” เราจึงต้องมาเน้นนิยามง่ายๆ ที่เข้าใจกันได้ในทุกสังคม

การที่ขบวนการต่างๆ รัฐบาล และพรรคการเมืองทั่วโลกใช้คำว่า “ประชาธิปไตย” เพื่อเป็นการสร้างความชอบธรรมกับตนเอง เป็นหนึ่งในหลายๆ เหตุผลที่พิสูจน์ว่าประชาธิปไตยเป็นเรื่องสากลที่คนส่วนใหญ่ไม่ว่าจะมาจากชนชั้นใด เชื้อชาติ หรือวัฒนธรรมใด มองว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและพึงปรารถนา พุดง่ายๆ มันเป็นมาตรฐานทั่วไปในโลกสมัยใหม่

มาร์คกับเองเกิลส์ เคยเสนอว่า นิยามของความเป็นมนุษย์ที่ทำให้เราต่างจากสัตว์อื่นๆ คือ การที่เราเป็นสัตว์สังคมที่รักการทำงานแบบสร้างสรรค์ และการที่มนุษย์รักการทำงานแบบสร้างสรรค์ แปลว่า มนุษย์ต้องการเสรีภาพที่จะทำงานเลี้ยงชีพและคิดค้นประดิษฐ์โดยที่ไม่เป็นลูกน้องใคร นอกจากนี้สำหรับมาร์คกับเองเกิลส์ ประวัติศาสตร์ของมนุษย์คือประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างชนชั้นล่างกับผู้ปกครองเพื่อเสรีภาพเสมอ¹

นิยามง่ายๆ ของ “ประชาธิปไตย” ที่ผู้เขียนจะใช้สำหรับบทนี้คือ “ประชาธิปไตยที่เราเห็นในหลายประเทศในระบบทุนนิยม” ซึ่งเราเรียกได้ว่าเป็น “ประชาธิปไตยทุนนิยม” (Bourgeois Democracy) คือ มีการเลือกตั้งเสรี มีรัฐบาลและผู้แทนทางการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง และพลเมืองมีสิทธิเสรีภาพในการรวมตัว แสดงออก และรับข้อมูลข่าวสารหลายด้าน

¹ คาร์ล มาร์คซ์และเฟรเดอริก เองเกิลส์, “แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์”, และ เฟรเดอริก เองเกิลส์ “บทบาทของแรงงานในการเปลี่ยนสิ่งให้เป็นคน”, ใน โจ อังภากรณ์และคณะ (๒๕๔๕), “อะโระนะ ลัทธิมาร์ค เล่ม ๒”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน

การนิยามแบบนี้ไม่ได้หมายความว่า มันเป็นระบบประชาธิปไตยที่ดีที่สุดแต่อย่างใด แต่มันเป็นระบบที่ดำรงอยู่ในโลกจริงของหลายประเทศ ซึ่งจริงๆ แล้วประชาธิปไตยทุนนิยมนี้เป็นเพียง “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ในความเห็นของผู้เขียน เพราะอำนาจทางเศรษฐกิจอยู่กับชนชั้นนายทุนโดยไม่มีการเลือกตั้ง ควบคุม และตรวจสอบนายทุนโดยประชาชนแต่อย่างใด ดังนั้นเรามีโอกาสที่จะปรับปรุงระบบครึ่งใบนี้ให้ดีกว่ามากและนั่นคือเป้าหมายของนักสังคมนิยมมาร์คซิสต์

แม้แต่ในกรอบของประชาธิปไตยทุนนิยม เราสามารถเสนอการปรับปรุงสิทธิเสรีภาพได้ เช่น การสร้างพรรคการเมืองทางเลือกและการให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมทางสังคม การพัฒนาฐานะทางเศรษฐกิจของคนจนและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน² การนำเรื่องประชาธิปไตยไปผูกไว้กับความเท่าเทียมทางเศรษฐกิจในชีวิตประจำวันเป็นสิ่งที่ขบวนการสมัชชาคนจนในประเทศไทยเคยเรียกว่า “ประชาธิปไตยที่กินได้” นอกจากนี้มีการถกเถียงกันถึงข้อดีข้อเสียของระบบการเลือกผู้แทน โดยที่แนวอนาธิปไตยเสนอให้มีระบบประชาธิปไตยทางตรงของชุมชน ในขณะที่แนวมาร์คซิสต์เน้นการสร้างผู้แทนของชนชั้นล่างที่มวลชนควบคุมได้ เรื่องเหล่านี้จะขยายความในส่วนต่อไปของบทนี้

คำว่า “ประชาธิปไตย” (Democracy) อาจมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกก็จริง แต่ในเมืองกรีกโบราณ มันไม่มีประชาธิปไตย เพราะมีระบบทาสและคนส่วนใหญ่ไม่มีสิทธิเสรีภาพเลย ดังนั้นประชาธิปไตยกรีกเป็นประชาธิปไตยปลอมของอภิสิทธิ์ชนเท่านั้น

ในประวัติศาสตร์ที่ใกล้ยุคปัจจุบันมากกว่ายุคกรีก กลุ่มอภิสิทธิ์ชนและชนชั้นปกครองมีการอ้างวาระบบการปกครองของตนเป็น “ประชาธิปไตย” เสมอ เช่น กรณีเผด็จการ “ประชาธิปไตยภายใต้ผู้นำ” (Guided Democracy) ของประธานาธิบดีซูการ์โนในอินโดนีเซีย กรณี “ประชาธิปไตยไทยฯ” ของเผด็จการจอมพลสฤษดิ์ หรือกรณี “ประชาธิปไตยประชาชน” (Peoplesû Democracies) ในเผด็จการคอมมิวนิสต์ของเวียดนาม กัมพูชา และลาว ซึ่งในทุกกรณีเป็นการโกหก และคนทั่วไปก็ไม่เชื่อคำโกหกนี้เท่าไร

นอกจากชนชั้นปกครองเผด็จการที่อ้างประชาธิปไตยแล้ว ยังมีขบวนการ

² David Beetham (1994), *Defining and Measuring Democracy*. SAGE.

เคลื่อนไหวทางสังคมที่อ้างประชาธิปไตยแต่แรงจูงใจให้เกิดเผด็จการ เช่น ขบวนการคอมมิวนิสต์ในอดีต หรือ “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” ในประเทศไทยเป็นต้น

ในกรณีอื่น เช่น กรณีมาเลเซีย สิงคโปร์ พม่า หรืออินโดนีเซียภายใต้เผด็จการระเบียบใหม่ของซูฮาร์โต ผู้นำเผด็จการทั้งหลายจะแก้ตัวสำหรับระบบของพวกเขาว่า “ประชาธิปไตยเป็นความคิดตะวันตก ไม่เหมาะสมกับสังคมเอเชีย” ซึ่งแนวคิดแบบนี้เรียกกันว่าเป็นแนวคิด “ค่านิยมวิถีสยาม” (Asian Values) ผู้นำเหล่านี้จะอธิบายต่อไปว่า ประชาธิปไตยไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของประเทศเขา แต่มักจะไม่อธิบายว่า ทำไมยังมีคนลุกขึ้นสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพเป็นประจักษ์ถูกปราบปรามเช่นมา บางครั้งมีการอ้างถึงความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติหรือความจำเป็นที่จะพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อหาความชอบธรรมกับระบบเผด็จการ เช่น ในกรณีมาเลเซีย หรือสิงคโปร์ แต่ความขัดแย้งทางเชื้อชาติมักจะเกิดจากการปลุกระดมของผู้นำเองแต่แรก ไม่ใช่เรื่องธรรมชาติ และหลายประเทศในยุโรปและเอเชียก็พัฒนาเศรษฐกิจในระบบประชาธิปไตยได้ นอกจากนี้บางครั้งมีการใช้ข้ออ้างเก่าๆ ที่ถูกคนจนและประชาชนคนส่วนใหญ่ว่า “ไม่เข้าใจประชาธิปไตย” หรือ “ยังไม่พร้อม” เพื่อเป็นข้ออ้างในการสนับสนุนเผด็จการ เป็นต้น

จริงๆ แล้วแนวคิดค่านิยมวิถีสยามเป็นแค่อีกด้านหนึ่งของเหรียญเดียวกันกับสำนักรัฐศาสตร์ฝ่ายขวาวงศ์นิยมของสหรัฐอเมริกา เพราะสำนักนี้อวดว่า คนตะวันตกมีวัฒนธรรมประชาธิปไตย (Democratic Political Culture) ในขณะที่คนเอเชียหรือคนอื่นๆ เช่น คนมุสลิม “ไม่มีวัฒนธรรมนี้” ซึ่งทำให้ประชาธิปไตยสหรัฐดีที่สุดในโลกในสายตาของเขา แต่แท้จริงแล้วประชาธิปไตยสหรัฐมีทางเลือกสำหรับประชาชนน้อยกว่าประชาธิปไตยในยุโรปตะวันตก เพราะมีแค่สองพรรคการเมืองของนายทุนที่มีนโยบายคล้ายๆ กันเท่านั้น

ผู้เขียนจะขอฟันธงว่า “ประชาธิปไตยและเสรีภาพ” เป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนาทั่วโลกเป็นมาตรฐานสากล และได้ขึ้นอยู่กับเรื่องวัฒนธรรมหรือเชื้อชาติหรือระดับการศึกษาแต่อย่างใด

จากนิยามเรื่องประชาธิปไตยที่เสนอว่าต้องมีการเลือกตั้งเสรี มีรัฐบาลและผู้แทนทางการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง และพลเมืองมีสิทธิเสรีภาพในการรวมตัว แสดงออก และรับข้อมูลข่าวสารหลายด้าน เราจะเห็นว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนั้น (ปี ค.ศ.2008)

ประเทศที่มีประชาธิปไตยที่พัฒนามากที่สุดคือ ฟิลิปปีนส์และอินโดนีเซีย ประเทศที่มีระบบกึ่งเผด็จการคือ มาเลเซีย สิงคโปร์และกัมพูชา และประเทศเผด็จการคือ พม่า ลาว และเวียดนาม ส่วนประเทศไทยมักจะแกว่งไปแกว่งมาระหว่างเผด็จการกับประชาธิปไตย

ในกรณีฟิลิปปีนส์กับอินโดนีเซีย การล้มเผด็จการมาร์กอส ในปี ค.ศ.1986 และการล้มเผด็จการซูฮาร์โต ในปี ค.ศ.1998 ทำให้เกิดประชาธิปไตยและพรรคการเมืองทางเลือก รวมถึงพรรคของฝ่ายซ้ายที่สามารถมีบทบาทได้บ้าง แต่มันเป็นประชาธิปไตยที่เต็มไปด้วยความรุนแรงของ “เจ้าพ่อทางการเมือง” และการใช้อำนาจนอกกรอบและอำนาจเงินของพวกเขาอภิสิทธิ์ชน³

สำนักความคิดต่างๆ ที่เสนอเรื่อง “วิธีการสร้างประชาธิปไตย”

สำนักความคิดที่เราควรพิจารณาในเรื่องวิธีการสร้างประชาธิปไตยแบบทุนนิยม มีทั้งหมด 4 สำนักด้วยกัน คือ

1. สำนักประชาสังคม (Civil Society)
2. สำนักโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functionalism)
3. สำนักอนาธิปไตย (Anarchism)
4. สำนักมาร์คซิสต์ (Marxism)

1) สำนักประชาสังคม (Civil Society)

หลังยุคสงครามเย็น สำนักประชาสังคม กลายเป็นกระแสหลักในแวดวงวิชาการรัฐศาสตร์สากล โดยเฉพาะในเรื่องของการสร้างประชาธิปไตย โดยที่สำนักนี้มองว่าประชาสังคม คือส่วนต่างๆ ที่อิสระจากรัฐ ดังนั้นถ้าประชาสังคมเข้มแข็ง มีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movements) และกลุ่มคนที่มีส่วนร่วมทางการเมืองสูง รัฐไม่สามารถเป็นเผด็จการได้ สำนักคิดนี้ได้รับการกระตุ้นและสนับสนุนจากวิธีการล้ม

³ John Thayer Sidel (1999), *Capital, Coercion, and Crime: Bossism in the Philippines*. Stanford University Press. Vedi Hadiz (2003), Reorganizing political power in Indonesia: a reconsideration of so-called democratic transitions. *Pacific Review*, 16(4), 591-611.

เผด็จการคอมมิวนิสต์สายสตาลินในยุโรปตะวันออกและการล้มเผด็จการในประเทศโลกที่ 3 ในช่วงท้ายๆ ของสงครามเย็น เพราะเผด็จการเหล่านี้ถูกล้มจากการประท้วงของมวลชนที่ส่วนใหญ่ไม่ได้ติดอาวุธ⁴ ในประเทศที่ยังเป็นเผด็จการเช่นในเวียดนาม อย่างน้อยเผด็จการก็เริ่มถูกท้าทายโดยองค์กรของประชาชน เช่น ชมรมทหารผ่านศึกเป็นต้น ซึ่งกลุ่มนี้กลั้อออกมาวิจารณ์รัฐบาล⁵

ข้อดีและจุดเด่นของสำนักความคิดประชาสังคมนี้คือ มีการให้ความสำคัญกับพลเมืองในการเป็น “ผู้กระทำการเปลี่ยนแปลง” (Agents of Change) แทนที่จะมองว่าประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นเองในที่สุด หรือถูกออกแบบจากเบื้องบน

อย่างไรก็ตาม ภายในสำนักนี้มีการถกเถียงกันว่า “ใคร” เป็นผู้กระทำหรือผู้สร้างประชาธิปไตย โดยที่นักวิชาการส่วนใหญ่มองว่า เป็นคนระดับกลางๆ หรือชนชั้นกลาง ในขณะที่นักวิชาการส่วนน้อยตั้งข้อสงสัยกับชนชั้นกลาง

การเสนอว่า คนชั้นกลางที่ “ไม่รวยเกินไป ไม่จนเกินไป และมีการศึกษา” เป็นคนที่จะเคลื่อนไหวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นความคิดเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยกรีก โดยที่นักคิดอย่าง Aristotle (384-322 ก่อน ค.ศ.) เคยเสนอว่า การปกครองที่ดีจะมาจากชนชั้นกลางๆ⁶ ต่อมาในยุคของการปฏิวัติอเมริกา ค.ศ.1776 คนอย่าง de Tocqueville เสนอว่า ชนชั้นกลางสำคัญในการสร้างเสถียรภาพให้กับประชาธิปไตยอเมริกาเพราะเป็นกลุ่มคนที่ไม่สุดขั้วเกินไประหว่างผลประโยชน์คนจนกับผลประโยชน์คนรวย⁷ ข้อสังเกตที่

⁴ L. Pye (1990), Political science and the crisis of authoritarianism. *American Political Science Review*, 84(1), 3-19. R. Robison & D. S. G. Goodman (1996), Eds. *The new rich in Asia*. Routledge, UK. Kevin Hewison (1996), *Emerging social forces in Thailand. New political and economic roles*. In: Robison, R. & Goodman, D. S. G. (eds). *ฟ้าอ้าง, เอนก เหล่าธรรมทัศน์* (๒๕๓๖), “มือมือนือถือ” สำนักพิมพ์มติชน, เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (๒๕๓๗), “พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในประเทศไทย” ในหนังสือ “วิพากษ์สังคมไทย”, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย และสำนักพิมพ์อมรินทร์

⁵ ธีระ นุชเปี่ยม (๒๕๓๗), “เวียดนามหลัง 1975”, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ หน้า 193

⁶ B. Jowett (1943), Ed. *The politics of Aristotle*. Modern Library, New York.

⁷ Alexis de Tocqueville (1980), *On democracy, revolution and society*. Ed., J. Stone & S. Mennell, University of Chicago Press, U.S.A.

สำคัญคือแนวความคิดนี้มักจะสะท้อนเจตยั้งและผลประโยชน์ของผู้เสนอเอง เพราะเขามักจะเป็นคนชั้นกลาง และชนชั้นกลางมักจะเบี่ยงหนีกับการผูกขาดอำนาจของอภิสิทธิ์ชนเก่า ในขณะที่ถูกคนจนว่า “โง่เกินไปที่จะปกครองตนเอง หรือทำอะไรให้สังคม” ทั้งนี้เพราะคนชั้นกลางกลัวว่า คนจนจะทำลายฐานะทางสังคมของคนชั้นกลาง

ในหมู่คนที่เห็นความสำคัญของชนชั้นกลางในการสร้างประชาธิปไตย มีความสับสนไม่น้อยเกี่ยวกับนิยามของชนชั้นนี้ ความสับสนนี้เริ่มต้นจากยุคการปฏิวัตินายทุนในอังกฤษ (ค.ศ.1640) และในฝรั่งเศส (ค.ศ.1789) เพราะในยุคนี้ “ชนชั้นกลาง” คือ นายทุน (Bourgeoisie) ที่อยู่ระหว่างชนชั้นขุนนางและคนจน นักวิชาการอย่าง Barrington Moore ที่เสนอว่า ประชาธิปไตยเสรีนิยมของตะวันตกมาจากการปฏิวัติของนายทุน ก็มองว่านายทุนเป็นชนชั้นกลาง⁸ แต่ในโลกสมัยใหม่ คนชั้นกลางจะเป็นชนชั้นระหว่างนายทุนและคนจนที่ประกอบไปด้วยกรรมาชีพและเกษตรกรรายย่อย อย่างไรก็ตาม ในกรณีอินโดนีเซีย นักวิชาการอย่าง Lev และ Mackie⁹ หรือ Tanter กับ Young¹⁰ ก็ยังมองเหมือน Moore ว่า ชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกลางเป็นชนชั้นเดียวกัน โดยรวมนายทุนเข้ากับ ครู และพนักงานธนาคาร เป็นต้น

แต่นักวิชาการอื่นที่เขียนเกี่ยวกับสังคมปัจจุบันในอินโดนีเซียหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะนิยามชนชั้นกลางว่าไม่ใช่ชนชั้นนายทุน และใช้มาตรฐานเรื่อง วิถีชีวิต รายได้ และการศึกษา ตามแนวสังคมศาสตร์ของ Max Weber เพื่อกำหนดว่าใครเป็นชนชั้นกลาง เช่น Evers ที่เสนอว่า คนชั้นกลางในอินโดนีเซียมีรายได้ระหว่าง Rp 5,000-20,000 (ในปี ค.ศ.1994) และจบการศึกษาระดับมัธยม¹¹ หรือกรณี Robison, Goodman และ Hewison ที่เสนอว่า ชนชั้นกลางคือคนที่ฝีมือทางเทคโนโลยีสูง คนที่มีระดับการบริโภคสูง และ

⁸ Barrington Moore (1974), *Social origins of dictatorship and democracy*. Penguin, London.

⁹ D. S. Lev (1992), *Intermediate classes and change in Indonesia*. และ J. Mackie (1992), *Property and power in Indonesia*. ทั้งสองบทใน Tanter, R. & Young, K. (eds), *The politics of middle class Indonesia*. Monash University Press, Australia.

¹⁰ R. Tanter & K. Young (1992), *พียงอ้าง*

¹¹ H. -D. Evers (1994), *Transformation of the informal sector: social and political consequences*. In: D. Bourchier & J. Legge, (eds), *Democracy in Indonesia 1950s and 1990s*. Monash University papers on Southeast Asia. No 31. p. 267, Table 5.

ผู้ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาและการใช้เวลาว่างเพื่อการพักผ่อน คนชั้นกลางเหล่านี้ประกอบไปด้วย ผู้บริหาร ครู พยาบาล บุรุษไปรษณีย์ และคนทำงานในภาคบริการ (Service Workers) และในสายตาของนักวิชาการกลุ่มนี้ เขามักจะต้องการรัฐบาลที่โปร่งใสและมีเสถียรภาพ¹² ในประเทศไทยนักวิชาการที่มีมุมมองแบบนี้คือ เอนก เหล่าธรรมทัศน์¹³

การนิยามชนชั้นกลางแบบนี้มีปัญหาและจุดอ่อน เพราะในระบบทุนนิยมสมัยใหม่ คนงานปกค่อขาว เช่น ครู พยาบาล บุรุษไปรษณีย์ และพนักงานธนาคาร มีสภาพการทำงานแบบกรมาชีพและมีการสร้างสภาพแรงงาน จึงเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นกรมาชีพ นอกจากนี้คนงานในภาคบริการประกอบไปด้วยคนงานรถไฟ ท่าเรือ และการขนส่ง ซึ่งเป็นกรรมกรคอปกน้ำเงิน

ยิ่งกว่านั้นชนชั้นกลางไม่ได้มีอุดมการณ์เพื่อประชาธิปไตยตลอดเวลา แต่มักจะเปลี่ยนจุดยืนตามสถานการณ์ของสังคมและคล้อยตามกระแสสองชนชั้นใหญ่ คือนายทุนหรือกรมาชีพ โดยที่บางครั้งชนชั้นกลางจะสนับสนุนเผด็จการฟาสซิสต์ที่ทำลายประชาธิปไตยจนไม่เหลือซาก¹⁴ เช่น ในกรณีเยอรมันสมัย Hitler หรือกรณีไทยช่วง ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นต้น¹⁵

ในกรณีส่วนใหญ่ สำนักประชาสังคมจะเน้นชนชั้นนำและดูถูกคนจน โดยการเสนอว่า ประชาธิปไตยอาจด้อยพัฒนาเพราะ คนจนขาดการศึกษาและขายเสียงให้นักการเมือง¹⁶

ถ้าเราพิจารณาประเทศสิงคโปร์และมาเลเซีย เราจะเห็นว่า สองประเทศนี้มีระดับ

¹² Robison & Goodman (1996), Hewison (1996), อ้างแล้ว

¹³ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (๒๕๓๖), อ้างแล้ว

¹⁴ Leon Trotsky (1989), *Fascism, Stalinism and the United Front*. Bookmarks. พิมพ์ครั้งแรกระหว่าง 1930-1933. Leon Trotsky (1975), *The struggle against fascism in Germany*. Penguin Books.

¹⁵ ใจ อึ๊งภากรณ์ และสุธาชัย ยิ้มประเสริฐ (๒๕๔๔), “อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง” คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙, Ben Anderson (1977) *Withdrawal symptoms: social and cultural aspects of the October 6 coup*. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, July-September, 9, 13. Katherine A. Bowie (1997), *Rituals of national loyalty*. Columbia University Press, U.S.A.

¹⁶ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (๒๕๓๗), อ้างแล้ว, เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (๒๕๓๖), อ้างแล้ว

การพัฒนาเศรษฐกิจสูง โดยเฉพาะสิงคโปร์ ดังนั้นปริมาณคนชั้นกลางในสังคมย่อมสูงด้วย แต่เมื่อเราตรวจสอบประชาธิปไตยในสองประเทศนี้และเปรียบเทียบกับประเทศยากจนอย่างฟิลิปปินส์ จะเห็นว่าสิงคโปร์และมาเลเซียไม่มีเสรีภาพแท้ เป็นกึ่งเผด็จการ โดยที่รัฐบาลใช้กลไกต่างๆ เพื่อเบียดเบียนกระบวนการประชาธิปไตยเสมอ¹⁷ ซึ่งเป็นข้อพิสูจน์อีกข้อหนึ่งว่า ชนชั้นกลางไม่จำเป็นพลังหลักในการสร้างประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้นักวิชาการอย่าง Garry Rodan เสนอว่า ชนชั้นกลางสิงคโปร์ไม่ชอบประชาธิปไตย พร้อมจะร่วมมือกับรัฐเผด็จการ และเคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ใดๆ ของตนเองเท่านั้น¹⁸ ในไทยการที่ชนชั้นกลางสนับสนุนข้อเสนอเผด็จการของ “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง

ในเวียดนามซึ่งปกครองด้วยระบบเผด็จการของพรรคคอมมิวนิสต์ King, Nguyen & Minh พบว่า จากการสำรวจความคิดเห็นและฐานะของเยาวชนชนชั้นกลาง 7,584 คน โดยนักวิชาการหลายฝ่าย คนชั้นกลางเวียดนามมักจะผูกพันและพึ่งพารัฐ และถึงแม้จะมีการศึกษาสูง ก็ไม่มีหลักฐานอะไรที่บ่งบอกว่าชนชั้นกลางต้องการประชาธิปไตย หรือพร้อมจะรวมกลุ่มอิสระทางการเมืองในประชาสังคมเลย¹⁹

บางครั้งสำนักประชาสังคมมักจะมองการเมืองในมิติเดียวคือ “รัฐกับสังคม” โดยไม่พิจารณาว่าสังคมประกอบไปด้วยชนชั้นและผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ในกรณีประเทศละตินอเมริกา Pearce เสนอว่า ประชาสังคมส่วนที่เป็นคนชั้นกลาง อาจถูกดึงมาเป็นพวกเพื่อสนับสนุนรัฐเผด็จการโดยที่คนชั้นกลางถูกแยกออกไปไม่ให้มีส่วนร่วมในสังคมกระแสหลักเลย ซึ่งคล้ายกับข้อสังเกตของ Rodan ในสิงคโปร์²⁰

¹⁷ C. Tremewan (1994), *The political economy of social control in Singapore*. Macmillan & St Martin's Press, London & New York. K. S. Jomo & P. Rodd (1994), *Trade unions and the state in peninsula Malaysia*. Oxford University Press.

¹⁸ Garry Rodan (1997), Civil society and other political possibilities in Southeast Asia. *Journal of Contemporary Asia*, 27 (2), 156-178.

¹⁹ Victor T. King, Phuong An Nguyen & Nguyen Huu Minh (2008), Professional Middle Class Youth in Post-Reform Vietnam: Identity, Continuity and Change. *Modern Asian Studies*, 42(4), 783-813.

²⁰ J. Pearce (1997), Civil society, the market and democracy in Latin America. *Democratisation*, 4 (2), 57-83. Garry Rodan (1997), อ้างแล้ว

มีนักวิชาการบางคนที่ใกล้ชิดกับขบวนการภาคประชาชน เช่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่เสนอว่า “ประชาสังคม” ไม่ควรจะหมายถึงชนชั้นกลาง แต่ควรจะเน้นไปที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนจนและเครือข่ายเอ็นจีโอ ซึ่งเป็นการนำมิติชนชั้นเข้ามาพิจารณาในสำนักประชาสังคม²¹

การพัฒนาขององค์กรภาคประชาชนในประชาสังคมเวียดนาม หลังการปฏิรูป doi moi มีความน่าสนใจหลายประการ เพราะหลังจากที่รัฐบาลเปิดกว้างทางเศรษฐกิจ มีการโยนภาระในการแก้ไขปัญหาทางสังคมให้กับคนในสังคม และมีการเพิ่มปัญหาความเหลื่อมล้ำ และการเอารัดเอาเปรียบแรงงานอีกด้วย ทั้งหมดนี้ก่อให้เกิดการรวมตัวกันของพลเมืองเวียดนามในลักษณะที่อิสระจากรัฐ ซึ่งมีผลทั้งทางอ้อมและทางตรง ในการขยายพื้นที่เสรีภาพระดับหนึ่ง เพราะมีการรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องประเด็นของตนเอง ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาความคิดทางการเมือง และการปรับตัวของรัฐ

ดังนั้นในคริสต์ทศวรรษที่ 80 และ 90 รัฐบาลต้อง “วิ่งตามพัฒนาการของภาคประชาชน” และออกกฎหมายที่กำหนดระเบียบของสมาคมหรือสโมสรต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นเรียบร้อยแล้ว²² และบ่อยครั้งองค์กรต่างๆ ที่ประชาชนสร้างขึ้นเอง ไม่มีการจดทะเบียนอย่างเป็นทางการแต่อย่างใดอีกด้วย

องค์กรภาคประชาชนที่เราเห็นในเวียดนามทุกวันนี้ มีหลายๆ ชนิด บางองค์กรใกล้ชิดกับรัฐเพราะถูกสร้างขึ้นมาโดยรัฐเอง หรือมีเจ้าหน้าที่รัฐไปสร้างอย่างสมัครใจโดยที่อาจไม่ได้เกิดจากนโยบายทางการของรัฐ เช่น สมาคมวัฒนธรรมพื้นเมืองเวียดนาม Association for Vietnamese Folklorists (AVF) บางองค์กรเป็นองค์กรที่อิสระจากรัฐอย่างแท้จริง อาจเป็นเพราะมีการฝ่าฝืนกฎหมายในการก่อตั้ง เช่น กรณีสหภาพแรงงานอิสระหลายแห่ง หรืออาจเป็นเพราะไม่ได้มีการจดทะเบียน และไม่มีการอาศัยงบประมาณ

²¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๕๐), ปาฐกถา “19 กันยายน 49 รัฐประหารครั้งที่ทำความเสียหายแก่บ้านเมืองที่สุด” จัดขึ้นในวันที่ 16 ก.ย. 2550 โดยมูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ณ หอประชุมศรีบูรพา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, รายงานโดย ประชาไท 7/9/2008 www.prachatai.com

²² Ben J. T. Kerkvliet (2003), *Grappling with Organizations and the State in Contemporary Vietnam*. In: Ben J. T. Kerkvliet, Russell H. K. Heng & David W. H. Koh (eds), *Getting Organized in Vietnam*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore.

ใดๆ จากรัฐ นอกจากนี้เมืองครีทที่อยู่ระหว่างกลาง คือไม่ใกล้ชิดกับรัฐอย่างเป็นทางการ แต่อาจมีการร่วมมือกับรัฐบ้าง

ในกรณีสหภาพแรงงานใต้ดินที่อิสระจากสหภาพแรงงานของรัฐ (Vietnam General Confederation of Labour VGCL) การนัดหยุดงานผิดกฎหมายโดยสหภาพแรงงานอิสระ กัดดันให้รัฐเริ่มยอมรับสิทธิในการนัดหยุดงานระดับหนึ่ง และที่สำคัญคือ นำไปสู่การถกเถียงอย่างหนักภายใน VGCL เอง ว่าบทบาทสหภาพแรงงานนี้ควรจะอิสระจากรัฐมากกว่าเดิมหรือไม่²³

ตัวอย่างขององค์กรภาคประชาชนในเวียดนามมีหลากหลายมาก เช่น สหกรณ์การผลิตของเกษตรกรรายย่อย ที่ถูกตั้งขึ้นมาเองโดยไม่มีใครช่วยเหลือจากรัฐ ตัวอย่างขององค์กรอื่นที่ประชาชนสร้างขึ้นมาเองมี มูลนิธิช่วยเหลือยากจน Xa Me องค์กรเพื่อสตรีชนเผ่า Towards Ethnic Women (TEW) ซึ่งเน้นการแก้ไขปัญหาโดยคนชนเผ่าเอง²⁴ หรือองค์กรสำหรับคนพิการ Progress of Disabled People of Hoi An ซึ่งเติบโตขึ้นมาเนื่องจากปัญหาทหารผ่านศึกที่พิการในสงครามเป็นจำนวนมาก บวกกับการที่รัฐบาลละเลยความช่วยเหลือทางสังคมให้กับคนเหล่านี้²⁵

การเน้นความสำคัญของประชาสังคมในการสร้างประชาธิปไตยไม่ได้หมายความว่าประชาธิปไตยจะเกิดโดยอัตโนมัติเมื่อมีประชาสังคม ในกรณีอินโดนีเซีย Vedi Hadiz อธิบายว่า ประชาสังคมที่มีอยู่อย่างอ่อนแอ รวมถึงชนชั้นกลางที่ไม่สนับสนุนประชาธิปไตย ทำให้สังคมการเมืองหลังการล้มเผด็จการซูฮาร์โตถูกครอบงำโดยพวกกลุ่มอำนาจเก่าที่เคยหากินภายใต้ระเบียบใหม่ของซูฮาร์โต (old predatory interests) แต่ปรับตัวเข้ากับ

²³ Eva Hansson (2003), *Authoritarian Governance and Labour: The VGCL and the Party-State in Economic Renovation*. In: Ben J. T. Kerkvliet, Russell H. K. Heng & David W. H. Koh (eds), *Getting Organized in Vietnam*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore.

²⁴ Michael Gray (2003), *NGOs and Highland Development: A case study in crafting new roles*. In: Ben J. T. Kerkvliet, Russell H. K. Heng & David W. H. Koh (eds), *Getting Organized in Vietnam*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore.

²⁵ Ivo Vasiljev (2003), *The Disabled and their Organizations: The emergence of new paradigms*. In: Ben J. T. Kerkvliet, Russell H. K. Heng & David W. H. Koh (eds), *Getting Organized in Vietnam*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore.

การเมืองหลังเผด็จการได้ ซึ่งบางส่วนมีลักษณะเป็นกลุ่มนักเลงที่มีกำลังติดอาวุธนอกกรอบ (Bossism with Militias)²⁶ ดังนั้นการสร้างขบวนการของคนชั้นล่าง เช่น ขบวนการแรงงาน มีความสำคัญมากในการพัฒนาประชาธิปไตย

ในประเทศฟิลิปปินส์ Kent Eaton เสนอว่า ถ้าประชาสังคมไม่มีส่วนในการสร้างการเมืองทางเลือกที่นอกเหนือจากพรรคการเมืองน้ำเน่า (Trapos) ก็จะไม่มีความประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่เห็นอยู่²⁷

2) สำนักโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functionalism)

สำนักความคิดโครงสร้างหน้าที่เป็นสำนักคิดของนักรัฐศาสตร์ฝ่ายขวาโดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา และเคยเป็นสำนักกระแสหลักในช่วงสงครามเย็น สำนักนี้เคยมีอิทธิพลมากต่อนักวิชาการกระแสหลักในมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วโลก รวมถึงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

โดยสรุป สำนักโครงสร้างหน้าที่มองว่า “เสถียรภาพ” และ “ระเบียบวินัย” คือ สถานการณ์ “ปกติ” ของสังคม ดังนั้นจะมีความพยายามในการค้นหาโครงสร้างและสถาบันในสังคมการเมืองที่มีหน้าที่แตกต่างกันเพื่อสร้างเสถียรภาพของระบบ²⁸ นอกจากนี้ สำนักโครงสร้างหน้าที่เริ่มจากสมมุติฐานว่า ระบบการเมืองประชาธิปไตยของสหรัฐอเมริกาเป็นจุดสุดยอดแห่งพัฒนาการทางการเมือง และสำนักนี้มองว่าลำดับชั้น (Social Stratification) ที่พบในสังคมปัจจุบันเป็นเรื่อง “จำเป็น” สำหรับการปกป้องระเบียบวินัย ดังนั้นมักจะไม่มี การพูดถึงการสร้างความเท่าเทียมในสังคม

นักรัฐศาสตร์สำนักโครงสร้างหน้าที่ เช่น Ervin Laszlo กับ David Easton²⁹ ได้ขยายการอธิบายเรื่องการสร้างเสถียรภาพว่า ความมองสังคมและรัฐในฐานะที่เป็น “ระบบ

²⁶ Vedi Hadiz (2003), อ้างแล้ว

²⁷ Kent Eaton (2003), Restoration or transformation? Trapos versus NGOs in the democratization of the Philippines. *The Journal of Asian studies* 62:22, 469-496.

²⁸ “เจ้าพ่อ” ของแนวความคิดนี้คือ Talcott Parsons ซึ่งเขียนหนังสือชื่อ “The structure of social action” ในปี ค.ศ.1937

²⁹ ดูหนังสือการเมืองเปรียบเทียบทั่วไป เช่น Mehran Kamrava (1996), *Understanding Comparative Politics: A Framework for Analysis*. Routledge. หรือ Gabriel Almond & Bingham Powell (1966), *Comparative Politics: a Developmental Approach*. Little Brown, Boston.

กลไก” (Systems Approach) เหมือนเครื่องยนต์ โดยที่ความจำเป็นที่จะต้องถ่วงดุล “ข้อเรียกร้องและความต้องการของประชาชน” (Inputs) กับ “การตอบสนองความต้องการดังกล่าว” (Outputs)

นอกจากนี้ นักรัฐศาสตร์กระแสโครงสร้างหน้าที่ เช่น Gabriel Almond กับ Sidney Verba เสนอว่า เสถียรภาพในการปกครองแบบประชาธิปไตยมาจากการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture)³⁰ ซึ่งเป็นการเปิดช่องทางให้มีการเสนอว่า วัฒนธรรมโปรเตสแตนต์ (Protestant) ในตะวันตก “ส่งเสริมวัฒนธรรมประชาธิปไตย” ในขณะที่วัฒนธรรมตะวันออกเป็น “อุปสรรคต่อประชาธิปไตย”³¹ และยิ่งกว่านั้นมีการเสนอว่า คนจนหรือคนที่ “ขาดการศึกษา” ขาดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและยังไม่พร้อมที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ดังที่อภิสิทธิ์ชนทั่วโลกเสนอมานับเป็นประจำ รวมถึงอภิสิทธิ์ชนและพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยในประเทศไทยอีกด้วย ในเรื่องวัฒนธรรมคนเอเชียบ่อยครั้งนักวิชาการฝ่ายขวาจะ “อธิบาย” การเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยถ้อยคำอย่างเช่น “คนชาวชอบผู้นำที่เข้มแข็ง”³² หรือ “คนไทยไม่มีวัฒนธรรมประชาธิปไตย”³³ เป็นต้น

ปัญหาของการอ้างถึงวัฒนธรรมประชาธิปไตยในตะวันตกแบบนี้คือ จากประวัติศาสตร์เราทราบว่า ประชาธิปไตยในประเทศอย่างอังกฤษถูกสร้างขึ้นมาได้ท่ามกลางการต่อสู้ของคนชั้นล่างที่ต้องฝ่าวัฒนธรรมเผด็จการของชนชั้นปกครองอังกฤษ³⁴ และ ในสหรัฐอเมริกา การทำลายฝ่ายซ้ายในยุคสงครามเย็นมีผลให้การเมืองถูกผูกขาดโดยมหาเศรษฐีของสองพรรคใหญ่ของนายทุนซึ่งมีนโยบายเหมือนกันจนประชาชน

³⁰ Gabriel Almond & Sidney Verba (1963), *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press. Lucian Pye & Sidney Verba (1965), *Political Culture and Political Development*. Princeton University Press.

³¹ Samuel Huntington (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon and Schuster.

³² Ben Anderson (1983), Old State, New Society: Indonesia's New Order in Comparative Historical Perspective. *Journal of Asian Studies* XLII (3), 477-496.

³³ Somsak Xuto (1987), *Government and politics of Thailand*. Oxford University Press, Singapore.

³⁴ Paul Foot (2005), *The Vote. How it was won and how it was undermined*. Penguin/Viking.

สหรัฐไม่มีทางเลือกทางการเมือง และคนส่วนใหญ่ไม่ไปลงคะแนนเสียงในวันเลือกตั้งเลย ยิ่งกว่านั้นในยุคที่สำนักโครงสร้างหน้าที่กำลังรุ่งเรืองในทศวรรษที่ 60 ประชาธิปไตยสหรัฐถูกพิสูจน์ให้ชาวโลกเห็นว่า เป็นแค่ประชาธิปไตยของคนผิวขาวเท่านั้นโดยที่คนผิวดำไม่มีสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานเลย

ถ้าเราจะพิจารณาว่าจะขยายพื้นที่ประชาธิปไตยได้อย่างไร ในกรณีประเทศอย่างเช่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ หรือมาเลเซีย เราจะต้องศึกษาประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างชนชั้นต่างๆ แล้วเราจะเห็นว่าก่อนที่ชนชั้นปกครองจะสร้างเผด็จการขึ้นมาได้ มียุคแห่งความรุ่งเรืองของประชาธิปไตยและการต่อสู้ในอดีต เช่นในช่วงทศวรรษที่ 50 ในอินโดนีเซีย และช่วงปลายๆ สงครามโลกครั้งที่ 2 ในฟิลิปปินส์หรือมาเลเซีย เป็นต้น ไม่ใช่वलัังคมไม่เคยพัฒนาทางการเมืองเลย ซึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์จะทำให้เราเข้าใจเงื่อนไขต่างๆ ที่นำไปสู่การขยายหรือลดพื้นที่ประชาธิปไตย

ดังนั้นจุดอ่อนสำคัญของสำนักโครงสร้างหน้าที่ในการอธิบายพัฒนาการของประชาธิปไตยคือ มีการปิดหูปิดตาถึงประวัติศาสตร์ในโลกจริง มองสังคมน่าหยุดนิ่งแช่แข็ง คือเป็นทฤษฎีที่ไม่พิจารณามิติทางประวัติศาสตร์ (A historical theory) เพราะไม่ใช่ประวัติศาสตร์ในการอธิบายการขยายหรือลดพื้นที่ประชาธิปไตย

นักวิชาการหลายคนในสำนักโครงสร้างหน้าที่จะมองว่า สังคมที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยจะค่อยๆ พัฒนาไปสู่เสรีภาพเมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจและการขยายตัวของชนชั้นกลาง ทฤษฎีนี้เรียกว่าทฤษฎี Modernisation³⁵ ซึ่งเราอาจนำมาเปรียบเทียบกับ การเชิดชูชนชั้นกลางของสำนักประชาสังคมนได้ และเราสามารถวิเคราะห์ว่า ในบริบทของสงครามเย็น การใช้ทฤษฎี Modernisation อาจกลายเป็นข้ออ้างในการพูดว่า ไทยหรือเกาหลีใต้ หรืออินโดนีเซีย เป็นส่วนหนึ่งของ “โลกเสรี” (Free World) ทั้งๆ ที่ในยุคนั้นล้วนแต่ปกครองด้วยเผด็จการทหาร เพราะทฤษฎี Modernisation จะแก้ตัวว่า “ในไม่ช้าเมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจ ประชาธิปไตยก็ย่อมเกิดขึ้น”³⁶

ในแง่สำคัญ สำนักโครงสร้างหน้าที่ไม่ได้เน้น “ผู้กระทำทางสังคม” (Social Actors) เหมือนสำนักประชาสังคมน เพราะให้ความสำคัญกับการ “สร้าง” สถาบันและโครงสร้างที่

³⁵ S. Huntington (1968), *Political order in changing societies*. Yale University Press, U.S.A.

³⁶ ตัวอย่างที่ดีคือ Fred Riggs (1966), *Thailand. The modernisation of a Bureaucratic Polity*. East West Press. U.S.A.

จะนำไปสู่เสถียรภาพของประชาธิปไตยมากกว่า (Crafting Democracy) ดังนั้นมีการลงรายละเอียดเกี่ยวกับความสำคัญในการออกแบบรัฐธรรมนูญ พรรคการเมือง และการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองในรูปแบบ “บนลงล่าง” โดยผู้เชี่ยวชาญและอภิลิขิตชน สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับแนวคิดโครงสร้างหน้าที่นี้คือ เวลาเราย้อนกลับไปอ่านหนังสือของเขาที่เขียนในยุคเผด็จการซูฮาร์โตในอินโดนีเซีย เผด็จการทหารไทย หรือในยุคเผด็จการมาร์กอสในฟิลิปปินส์ เขามักจะมองว่า การพัฒนาประชาธิปไตยในอนาคตจะค่อยเป็นค่อยไปผ่านการ “ออกแบบ” โดยชนชั้นนำ แต่ในโลกจริงเราทราบว่ เผด็จการในประเทศเหล่านั้นถูกล้มโดยพลังมวลชนทั้งสิ้น ซึ่งเหตุการณ์เหล่านั้นไม่เคยอยู่ใน “สูตร” การสร้างประชาธิปไตยของสำนักโครงสร้างหน้าที่เลย

ปัญหาของการเน้นการสร้างประชาธิปไตยจากบนลงล่าง คือในที่สุดมันนำไปสู่ข้อเสนอเหลวไหล เช่น “สหรัฐอเมริกาจะสร้างประชาธิปไตยในพม่าได้” ใดๆ ที่สหรัฐมีประวัติการสร้างแนวร่วมกับประเทศเผด็จการมานานและเคยสนับสนุนการทำรัฐประหารนองเลือดของนายพลซูฮาร์โตในอินโดนีเซียในปี ค.ศ.1965 หรือข้อเสนอว่า “สหประชาชาติสร้างประชาธิปไตยในกัมพูชาได้” ใดๆ ที่เราเห็นกับตาว่าไม่ได้เกิดขึ้นแต่อย่างใด และเป้าหมายสหประชาชาติในกัมพูชาคือ การยุติความขัดแย้งระหว่างมหาอำนาจที่ตกค้างมาจากสงครามเย็นมากกว่าการสร้างประชาธิปไตย³⁷ และข้อเสนอที่เหลวไหลที่สุดคือความคิดที่เชื่อว่าการทำรัฐประหาร ๑๙ กันยายน พ.ศ.๒๕๕๔ ในไทย “สร้างประชาธิปไตยได้”

ในประเทศไทย นักวิชาการกระแสหลักที่มองว่า ทหารเผด็จการ คมช. “สร้างประชาธิปไตยได้” ในกรณี ๑๙ กันยายน พ.ศ.๒๕๕๔ มี อัมมาร์ สยามวาลา, โคทม อารียา, โสภณ สุภาพงษ์, ชัยอนันต์ สมุทรวานิช, บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, วุฒิพงษ์ เปรียบจรรย์วัฒน์, สังคีต พิริยะรังสรรค์, สุจิต บุญบงการ, สุริชัย หวันแก้ว, ไชยนต์ ไชยพร, สุรพงษ์ ชัยนาม และเอนก เหล่าธรรมทัศน์³⁸ ซึ่งจุดยืนดังกล่าวเปิดทางให้กับข้อเสนอเรื่อง “ระเบียบใหม่” เผด็จการของพันธมิตรฯ

³⁷ T. Findlay (1995), *Cambodia. The legacy and lessons of UNTAC*. Stockholm International Peace Research Institute.

³⁸ Giles Ji Ungpakorn (2007), *A Coup for the Rich*. WD Press. เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (๒๕๕๓), “ทักษิณฯ - ประชานิยม” สำนักพิมพ์มติชน

การเมือง “ระเบียบใหม่” เติบโตการของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ในไทย

ตัวอย่างของสำนักโครงสร้างหน้าที่ ซึ่งเลื่อมโทรมไปถึงจุดที่เสนอการออกแบบ
เผด็จการภายใต้เลื่อมคลุมของ “ประชาธิปไตย” คือข้อเสนอ “การเมืองใหม่” หรือ “ระเบียบ
ใหม่” ของ พันธมิตรฯ ในไทยหลังรัฐประหาร ๑๙ กันยาฯ จุดยืนนี้มาจากสมมุติฐานว่า
คนจนขาดการศึกษา ตกอยู่ในอำนาจระบบอุปถัมภ์ และไม่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบ
ประชาธิปไตย ดังนั้นอภิสิทธิ์ชนจะต้องเข้ามาจัดโครงสร้างและระเบียบของการปกครอง
แทนการเน้นสิทธิเสียงของคนจน

การวิวัฒนาการของความคิดนี้ผ่านหลายขั้นตอน เช่น การสนับสนุนรัฐประหาร
ของ คมช. การสนับสนุนรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๕๐ ของ คมช. ซึ่งลดพื้นที่ประชาธิปไตย
ผ่านการแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภาครึ่งหนึ่ง และการเพิ่มอำนาจให้ข้าราชการที่ไม่ได้มาจาก
การเลือกตั้ง ต่อมามีการเสนอให้ลดจำนวน ส.ส.ที่มาจากกาเลือกตั้งลงเหลือแค่ 30%
หรือให้เลือก ส.ส.ตามสาขาอาชีพ ซึ่งล้วนแต่เป็นเผด็จการรูปแบบหนึ่ง เพราะเป็นวิธีที่จะ
กำจัดพรรคการเมืองจากกระบวนการเลือกตั้ง เพื่อ “เลือกคนดี คนมีประสบการณ์ และ
คนมีการศึกษาสูง” มาปกครองประเทศ ซึ่งในรูปธรรมหมายถึง อภิสิทธิ์ชน ทหาร และ
ข้าราชการนั่นเอง ประชาชนไม่ต้องสนใจการถกเถียงเรื่องนโยบายทางการเมืองแต่อย่างใด
มันเป็นวิธีออกแบบระบบจากเบื้องบนที่อ้างว่าจะ “กำจัดการซื้อขายเสียง” และ “ธุรกิจ
การเมือง” (Money Politics) โดยไม่ให้ความสำคัญกับการสร้างการเมืองทางเลือกจาก
ล่างสู่บนแต่อย่างใด

การตั้งพรรคการเมืองของคนจนหรือภาคประชาชนอย่างที่มีในประเทศอื่นและ
ในประเทศไทยในปี พ.ศ.๒๕๑๘ เป็นวิธีหลักที่จะเพิ่มพูนความสำคัญของนโยบายและ
ทางเลือกทางการเมืองโดยลดความสำคัญของธุรกิจการเมืองและการซื้อขายเสียง

ประเด็นเรื่อง “ระบบอุปถัมภ์” (Patron-Client System)

นักวิชาการที่พูดว่า คนจนถูกรอบงำโดยระบบอุปถัมภ์ หรือใช้กรอบระบบอุปถัมภ์
ในการวิเคราะห์สังคม (Patron-Client Framework) เป็นนักวิชาการที่ให้ความสำคัญกับ
“วัฒนธรรมทางการเมือง” (Political Culture) แต่ส่วนใหญ่แล้วทุกคนมักจะมองว่า

ในสังคมใดสังคมหนึ่งมีแค่วัฒนธรรมเดียว ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว เนื่องจากทุกสังคมดำรงอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งทางชนชั้น ความขัดแย้งนั้นจะมีผลให้เกิดวัฒนธรรมและแนวคิดหลายชนิดที่ขัดแย้งกัน ไม่ใช่ว่ามีแนวคิดเดียว

นักวิชาการอย่าง Benedict Kerkvliet³⁹ ได้ท้าทายความคิดกระแสหลักที่พยายามอธิบายสังคมฟิลิปปินส์ด้วยรูปแบบระบบอุปถัมภ์ โดยอธิบายว่า การเมืองฟิลิปปินส์มีมากกว่าแค่ระบบอุปถัมภ์หรือการเมืองของคนชั้นหน้าที่ใช้ความรุนแรง เพราะการเมืองชนชั้น เชื้อชาติ และท้องถิ่นนิยม ผสมเข้าไปอีก ดังนั้นจึงมีแนวคิดและลัทธิทางการเมืองมากมาย เช่น เสรีนิยม ลัทธิมาร์กซ์ และการเมืองอิสลาม ซึ่งสะท้อนความพยายามในการจัดตั้งทางการเมืองและการต่อสู้โดยขบวนการทางสังคมในฟิลิปปินส์ แม้แต่ในการเลือกตั้ง นโยบายการเมืองมีความสำคัญในการที่ประชาชนจะเลือกใครมาตั้งแต่วรรษาที่ 30 แล้ว ไม่ใช่ว่าประชาชนถูกครอบงำโดยระบบอุปถัมภ์อย่างเดียวแต่อย่างใด

Kerkvliet อธิบายเพิ่มว่า เวทีการเมืองไม่ใช่แค่เวทีการเลือกตั้งและรัฐสภาเท่านั้น เราต้องพิจารณาภาพที่กว้างกว่านั้น ซึ่งรวมถึงการต่อสู้ประจำวันของสหภาพแรงงานหรือการจับอาวุธของขบวนการต่างๆ และแม้แต่ในสมองของคนๆ เดียวกัน เช่น กรณีคนจนมักจะมี ความขัดแย้งเสมอระหว่าง การประนีประนอมกับระบบอุปถัมภ์กับการกบฏ

ในเมืองฟิลิปปินส์ นอกจากจะมีการเมืองเรื่องผลประโยชน์ชนชั้น เช่น ประเด็นของเกษตรกร แรงงาน ชาวประมง หรือนักธุรกิจ แล้ว ประชาชนยังคัดค้านการโกงในการเลือกตั้ง และแม้แต่หมู่บ้านห่างไกลยังมีผู้สนใจอาสาเป็นกรรมการคุมการเลือกตั้ง NAMFREL อีกด้วย

ตัวอย่างนักการเมืองฟิลิปปินส์ที่เสนอตัว ลงเลือกตั้งภายใต้อุดมการณ์ของคนจนมีหลายคน เช่น วุฒิสมาชิก Jose Diokno, Raul Manglapus, Jovoto Salonga และ Lorenzo M. Tanada ในยุคนี้ และในอดีตระหว่างปี ค.ศ.1916-1923 Pedro Abad Santos เป็นผู้นำแรงงานที่ก่อตั้งพรรคสังคมนิยม และร่วมต่อสู้เพื่อเอกราชจากสหรัฐและลัทธิสตรี้

³⁹ Benedict J. Tria Kerkvliet (1995), Toward a more comprehensive analysis of Philippine politics: Beyond the Patron-Client Factional Framework. *Journal of Southeast Asian Studies* 26, 2, 401-419.

ในประเทศไทย หนังสือ “สองนคราประชาธิปไตย” ของเอนก เหล่าธรรมทัศน์⁴⁰ ให้ความสำคัญกับระบบอุปถัมภ์ในการอธิบายการเมืองไทย โดยที่เอนกมองว่า คนชนบทตกอยู่ในระบบอุปถัมภ์ จึงเลือกนักการเมืองประเภท “ธุรกิจการเมือง” เข้ามาเป็นรัฐบาล ดังนั้นเอนกจึงเสนอทางออกในการทำลายระบบอุปถัมภ์และการซื้อขายเสียง 2 ข้อ คือ

1. รัฐบาลต้องลงมาพัฒนาชนบทโดยตรงเพื่อให้การผลิตในชนบทเชื่อมโยงกับระบบตลาดของทุนนิยมโลก ต้องมีการเพิ่มเทคโนโลยีและทุ้มเทงบประมาณรัฐในด้านนี้ ชนบทจะได้มี “ความเป็นเมือง” มากขึ้น
2. ต้องมีพรรคการเมืองที่เน้นนโยบายที่ชัดเจนเพื่อให้นโยบายกลายเป็นประเด็นหลักในการเลือกรัฐบาลของชาวชนบท แทนระบบอุปถัมภ์ ซึ่งจะมีผลในการลดอิทธิพลของนักการเมืองท้องถิ่นอีกด้วย

สิ่งที่น่าสนใจคือรัฐบาลไทยรักไทยของนายทักษิณ ชินวัตร ได้นำ 2 นโยบายนี้ของเอนกไปใช้ คือมีการทุ้มเทงบประมาณลงในหมู่บ้านเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจจากหญ้า มีการรณรงค์ให้ทำ OTOP มีการพยายามพัฒนาระบบการศึกษาและระบบสาธารณสุข และรัฐบาลเริ่มลดอิทธิพลของนักการเมืองท้องถิ่นลงโดยการเชื่อมชนบทกับนโยบายรัฐบาลโดยตรง และที่สำคัญ ไทยรักไทยเป็นพรรคการเมืองแรกในรอบ 20 กว่าปีที่เสนอนโยบายชัดเจนในการหาเสียงและพยายามทำตามนโยบายดังกล่าวเมื่อเข้ามาเป็นรัฐบาล แต่ในภายหลังมีแต่คนโจมตีว่าไทยรักไทย “สร้างระบบอุปถัมภ์”

นักวิชาการกระแสหลักรวมถึงเอนกเองมีการพูดเกือบจะเป็นหนึ่งเดียวว่า รัฐบาลทักษิณ “สร้างระบบอุปถัมภ์ในชนบทผ่านนโยบายประชานิยม” และมีการเสนอต่อว่าสาเหตุที่คนจนและคนชนบทลงคะแนนเสียงให้ไทยรักไทยในปี พ.ศ.๒๕๔๘ และ ในวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๙ ก็เพราะ “ชาวชนบทไม่ได้ตัดสินใจอย่างอิสระ เนื่องจากถูกดึงมาเข้าระบบอุปถัมภ์และไม่ได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับรัฐบาล” และที่แปลกที่สุดคือมีการอ้างถึงหนังสือ “สองนคราประชาธิปไตย” เพื่อพยายามให้น้ำหนักกับแนวคิดนี้ โดยที่มีการมองกลับหัวกลับหางอย่างสิ้นเชิง

มันเป็นเรื่องสำคัญที่เราต้องทำความเข้าใจกับคำนิยามของระบบอุปถัมภ์ที่นักสังคมศาสตร์ทั่วไปใช้กัน ระบบอุปถัมภ์มักเป็นสายสัมพันธ์ปัจเจกระหว่างนายกับ

⁴⁰ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (๒๕๓๘), สองนคราประชาธิปไตย, สำนักพิมพ์มติชน

ผู้ได้รับอุปถัมภ์ ไม่ใช่สายสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล และในกรณีที่พรรคการเมืองเป็นผู้ได้รับอุปถัมภ์ ผลประโยชน์ที่พรรคยื่นให้ประชาชนเป็นผลประโยชน์พิเศษที่ตกกับคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่ประชาชนส่วนใหญ่ และพรรคการเมืองแบบนี้มักไม่สนใจการเสนอนโยบายทางการเมือง⁴¹

งานวิจัยสำคัญของนักมานุษยวิทยาชื่อ Andrew Walker ที่ศึกษาพฤติกรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่พิสูจน์ว่า การอธิบายการเมืองไทยด้วย “รูปแบบอุปถัมภ์” มีปัญหา เพราะข้อมูลของ Andrew Walker ชี้ให้เห็นว่า ในการเลือกผู้แทนทางการเมือง ชาวบ้านใช้เกณฑ์การเลือกผู้แทน หรือ “รัฐธรรมนูญชาวบ้าน”⁴² โดยเน้น 3 ประเด็นใหญ่คือ (1) ความเป็นคนบ้านเฮา (Localism) (2) ผลงานในการสนับสนุนท้องถิ่นหรือชุมชน (Support) และ (3) ความสามารถในการบริหาร (Administration)

ในประเด็น “ความเป็นคนบ้านเฮา” หรือคนในท้องถิ่น ชาวบ้านให้ความสำคัญตรงนี้ เพราะอยากได้ผู้แทนที่เข้าใจชาวบ้าน คุยกันได้ ดิดด้อยได้ง่ายไม่ห่างเหิน ซึ่งประเด็นนี้อาจนำไปสู่ความคับแค้นที่ปฏิเสธคน “แตกต่าง” หรือ “คนนอก” ก็ได้ แต่ในมุมกลับอาจแสดงว่า ชาวบ้านอยากได้ผู้แทนที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงที่สุดกับสภาพชนชั้นของตัวเอง หรือผู้แทนแท้ ไม่ใช่ “ผู้ใหญ่มาครอง” แนวคิดทางชนชั้นมีอยู่ในชนบทเสมอ เช่น ในหมู่บ้านที่ Walker ศึกษา มีผู้แทนคนหนึ่งที่ปล่อยกุ้วด้วยดอกเบี๋ยสูง และพอชาวบ้านจ่ายไม่ได้ก็ยึดที่ดินของคนจน ชาวบ้านหลายส่วนจึงเกลียดชังคนนี้

ในประเด็นที่ 2 คือ “ผลงานในการสนับสนุนท้องถิ่นหรือชุมชน” มันมี 3 แนวด้วยกัน คือ

- ชาวบ้านมักเลือกคนที่ “มีฐานะการเงินพร้อม” เพราะพร้อมจะเป็นนักการเมืองจริง และถ้าเป็นคนรวยอาจขโมยหรือโกงเงินสาธารณะน้อยหน่อย (จะจริงหรือไม่ตามความคาดหวังนี้ก็อีกเรื่อง)

⁴¹ ดูบทของ แอนโทนี ฮอลล์ และ เจมส์ ซี สกอตต์ ใน อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (๒๕๔๕), “ระบบอุปถัมภ์” สำนักพิมพ์จุฬาฯ และ คำนิยามของ Patronage (การอุปถัมภ์) และ Political Machine (กลไกการเมืองอุปถัมภ์) จาก Wikipedia (<http://en.wikipedia.org>)

⁴² Andrew Walker (2008), The rural constitution and the everyday politics of elections in Northern Thailand. *Journal of Contemporary Asia*, 38 (1) February, 84-105.

- ชาวบ้านอยากได้ผู้แทนที่พิสูจน์ตนเองว่า พร้อมจะเสียสละให้คนในพื้นที่ ด้วยการควักกระเป๋าตนเองช่วยเหลือชาวบ้าน แต่ถ้าจ่ายเงินของตนเองมากไป อาจถูกมองว่าเอาเงินไปพาดหัวคนเพื่อซื้ออิทธิพลซึ่งจะถูกมองในแง่ลบ
- ผู้แทนที่ชาวบ้านเลือกตั้งต้องมี “จิตใจพัฒนา” ต้องสามารถนำทรัพยากรของรัฐ มาใช้ให้เป็นประโยชน์กับท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ

ในเรื่องการเลือกคนที่มีความสามารถดังกล่าว จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขที่ 1 และ 2 คือ คนมีฐานะพร้อมและเสียสละ มันเป็นการเลือก “ผู้อุปถัมภ์” แต่ในเงื่อนไขที่ 3 เป็นการเลือกคนโดยมาตรฐานสมัยใหม่ คือเลือกคนที่บริหารท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดความเจริญ ดังนั้นมาตรฐานต่างๆ ในประเด็นนี้ มีทั้งมาตรฐานระบบอุปถัมภ์ผสมกับ มาตรฐานการเมืองสมัยใหม่ และ Walker อธิบายต่อว่า ในกรณีที่ชาวบ้านอยากได้ผู้อุปถัมภ์ ในความเป็นจริงมักจะเข้าหาผู้อุปถัมภ์หลายคนแล้วแต่โอกาสหรือปัญหา พุงด่ายๆ คือไม่มีผู้อุปถัมภ์คนเดียวที่สร้างความจงรักภักดีอย่างผูกขาดกับชาวบ้านได้ ดังนั้นนักการเมือง ไม่ว่าจะเป็นทักษิณ หรือคนของไทยรักไทย หรือคนของพรรคอื่นไม่สามารถผูกขาดอิทธิพลได้

ในประเด็นที่ 3 คือ “ความสามารถในการบริหารบ้านเมือง” Walker เสนอว่า ชาวบ้านตัดสินใจบนพื้นฐาน 2 ประการ คือ

- ผู้แทนต้องมีความรู้สมัยใหม่ เช่น จบปริญญาหรือการศึกษาสูงพอควร
- ผู้แทนต้องบริหารบ้านเมืองอย่างโปร่งใส ไม่โกงกิน “มากเกินไป” (ในประเด็นการโกงกิน Walker มองว่า ชาวบ้านฉลาด เข้าใจว่าในโลกจริงนักการเมืองมีแนวโน้มจะหาผลประโยชน์ ดังนั้นการโกงเล็กๆ น้อยๆ ในระดับหนึ่งพอทนได้ แต่ขอให้ไม่มากเกินไปและน่าเกลียดก็แล้วกัน)

เมื่อเราพิจารณา “รัฐธรรมนูญของชาวบ้าน” ในหลักการ 3 ประเด็น จะเห็นว่า หลักการเหล่านี้อาศัยหลายความคิดปนกันซึ่งอาจขัดแย้งกัน มีระบบอุปถัมภ์ แต่ในขณะเดียวกันมีการใช้แนวคิดการเมืองสมัยใหม่ด้วย เช่น ในเรื่องความสามารถในการบริหาร และการมีจิตใจพัฒนา และที่สำคัญอีกคือ แม้แต่ในส่วนที่มีผู้อุปถัมภ์มันไม่ใช่หลักการเดียวที่กำหนดทุกอย่าง และชาวบ้านไม่ได้ตกเป็นเหยื่อหรือทาสของระบบ เพราะในโลกจริง

ชาวบ้านอิสระที่จะเลือกผู้แทนของตน และผู้แทนต่างๆ ที่ลงสมัครต้องแข่งกันเพื่อเอาใจชาวบ้าน นี่คือนภาพที่แตกต่างจากภาพที่ถูกสร้างโดยคนอย่างเอนก หรือนักวิชาการกระแสหลักโดยสิ้นเชิง และเราอาจสงสัยว่านักวิชาการกระแสหลักเหล่านั้นทำการวิจัยในพื้นที่จริงแค่ไหน

สิ่งที่สำคัญเกี่ยวกับงานของ Walker คือนอกจากจะลงไปศึกษาพื้นที่อย่างจริงจังซึ่งไม่ค่อยมีนักวิชาการไทยทำแล้ว เขายังนำความคิดเรื่อง “รัฐธรรมนูญชาวบ้าน” มาศึกษาต่อในการเลือกตั้งจริง โดยค้นคว้า ทักษิณและไทยรักไทย ได้ “แต้มความดีความชอบ” อย่างไรตามหลักเกณฑ์ที่เอ่ยไปแล้ว

ในหมู่บ้านแห่งนี้คะแนนนิยมไทยรักไทย เพิ่มขึ้นจากการเลือกตั้งครั้งแรก 44% เป็น 66% ในปี พ.ศ.๒๕๔๘ แต่พอถึงการเลือกตั้งท่ามกลางวิกฤตไล่ทักษิณเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๔๙ คะแนนลดลงเหลือแค่ 33% ข้อสรุปสำคัญคือ การลงคะแนนให้พรรคไทยรักไทยไม่ใช่เรื่องอัตโนมัติ และการรณรงค์ต่อต้านทักษิณมีผลในการลดเสียงนิยมซึ่งแปลว่า มีทางเลือกอื่นในการเอาทักษิณออกที่ไม่ใช่การทำรัฐประหาร

ถ้าเอาแต่มนิยมทักษิณและผู้แทนในเขตของไทยรักไทย มาวัดกับหลักการ “รัฐธรรมนูญชาวบ้าน” พบว่า ในการเป็นคนบ้านเฮา ทักษิณได้แต้มสูงเพราะเป็นคนภาคเหนือ แต่ผู้แทนไทยรักไทยในพื้นที่หมู่บ้านถูกมองว่า เป็นคนบ้านเฮาน้อยกว่าคนของพรรคมหาชน เพราะทำตัว “ห่างเหิน” เกินไป

ในเรื่องผลงานในการสนับสนุนท้องถิ่น คนมองว่ารัฐบาลทักษิณ “ดีในบางส่วน” มีแต้มสูงในการเสนอนโยบายใหม่ๆ เมื่อเทียบกับรัฐบาลอื่น เช่น 30 บาทรักษาทุกโรค พักชำระหนี้และกองทุนหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านไม่พอใจเพราะทักษิณไปเซ็นสัญญาค้าเสรีกับจีน ซึ่งทำให้เขาขายกระเทียมไม่ได้นอกจากนี้ผู้แทนในพื้นที่ของไทยรักไทยถูกมองว่าไม่เสียสละ ไม่ยอมควักกระเป๋าช่วยคนเท่ากับผู้แทนของพรรคมหาชน ดังนั้นไม่มีอะไรตรงไปตรงมาหรือซื่อๆ กับด่า

ในเรื่องความสามารถในการบริหารบ้านเมืองแบบสมัยใหม่ ทักษิณได้คะแนนสูงเพราะตัดหนี้ไอเอ็มเอฟและปราบยาเสพติด แต่มีคนมองในด้านลบด้วยว่า ทักษิณ “โกงมากเกินไป” ด้วย

สรุปแล้วภาพการสนับสนุนไทยรักไทยหรือพรรคอื่นเต็มไปด้วยความละเอียดอ่อนและซับซ้อน ไม่มีอะไรอัตโนมัติ และเป็นภาพของชาวบ้านที่เข้าใจการเมืองท้องถิ่นและการเมืองระดับชาติพอที่จะตัดสินใจว่า จะเลือกใครจากการประมวลหลายๆ ประเด็นเข้าด้วยกัน ชาวบ้านรู้เรื่องสัญญาการค้าเสรีและไอเอ็มเอฟ ยิ่งกว่านั้นชาวบ้านได้รับข้อมูลที่ขัดแย้งกัน เพราะมีคนของพรรคฝ่ายค้านไปเสนอมุมมองที่ต่างจากไทยรักไทยในพื้นที่ ชาวบ้านจึงต้องคิดและใช้ปัญญาในการตัดสินใจ ซึ่งชวนให้เราสรุปได้ว่า ชาวบ้านไม่ใช่และมีลักษณะไม่แพ้ใครในการใช้สิทธิ์เลือกตั้ง

สรุปจุดอ่อนของสำนักโครงสร้างหน้าที่

นอกจาก สำนักโครงสร้างหน้าที่ จะเป็นสำนักที่เน้นอภิสิทธิ์ชน และไม่สนใจกระบวนการทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีการมองว่าการต่อสู้บนท้องถนนและในสังคมทั่วไปเพื่อประชาธิปไตย เช่น ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ในไทย การล้มเผด็จการมาร์กอสในฟิลิปปินส์ในปี ค.ศ.1986 หรือการล้มเผด็จการซูฮาร์โตในอินโดนีเซียในปี ค.ศ.1998 เป็น “อุบัติเหตุทางการเมือง” ที่ไม่มีความสำคัญในการสร้างประชาธิปไตย หรือเป็นเรื่อง “ผิดปกติ” เพราะฟื้นความสงบเรียบร้อยของระบบอันเป็นสภาพปกติ ซึ่งเป็นมุมมองที่มองข้ามหลักฐานข้อมูลในโลกจริงและมองข้ามบทบาทของมวลชนโดยเฉพาะคนชั้นล่างโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะไม่ให้ความสำคัญกับผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ใช่อภิสิทธิ์ชน

ในทางทฤษฎี สำนักโครงสร้างหน้าที่ อธิบายโลกจริงไม่ได้ และในทางปฏิบัติ องค์กรต่างประเทศจากสหรัฐหรือเยอรมัน เช่น มูลนิธิที่อ้างว่าส่งเสริมการสร้างประชาธิปไตยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มักจะจัดการอบรมให้ชนชั้นนำและนักวิชาการ เพื่อให้ความสำคัญกับการสร้างสถาบันและโครงสร้างการเมือง “ทางการ” เช่น พรรคการเมืองหรือรัฐธรรมนูญตามอุดมการณ์เสรีนิยม แต่ไม่มีการส่งเสริมการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และองค์กรเหล่านี้มักจะมองข้ามประเทศที่มีโครงสร้างพรรคและรัฐธรรมนูญตามสูตรแต่ไม่มีประชาธิปไตยจริง เช่น สิงคโปร์ มาเลเซีย หรือกัมพูชา เป็นต้น⁴³ บางครั้ง

⁴³ Caroline Hughes (2005), Candidate debates and equity news: international support for democratic deliberation in Cambodia. *Pacific Affairs* 78(1), 77-93.

มีการชมเชยวิจารณ์เกี่ยวกับการพัฒนาระบบการเมือง เพราะมีการร่างรัฐธรรมนูญและเพิ่มอำนาจให้กับสถาบันนิติบัญญัติ ทั้งๆ ที่พรรคคอมมิวนิสต์ยังคุมอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จ

3) สำนักอนาธิปไตย (Anarchism) และ ความคิดเกี่ยวกับ “ประชาธิปไตยทางตรง”

ถ้าเราพิจารณาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำนักความคิดอนาธิปไตยมีความสำคัญแค่ในประเทศไทยเท่านั้น แต่เนื่องจากสำนักนี้มีข้อเสนอในการพัฒนาประชาธิปไตยที่แตกต่างจากแนวคิดอื่น เราจึงควรจะนำมาพิจารณา

นักเคลื่อนไหวแนวอนาธิปไตยหลายคน ในสมัชชาคนจนและขบวนการภาคประชาชนส่วนอื่นมีประสบการณ์ในด้านลบกับแนวคิดการสตาลิน-เหมาในยุคของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พ.ค.ท.) ดังนั้นเราไม่ควรแปลกใจที่เขามองว่า การต่อสู้เพื่อยึดอำนาจรัฐบาลฝ่ายซ้ายเดิมๆ “ไม่เหมาะสม” เพราะในสายตาของเขา แนวนี้ “ล้มเหลว” หรือ “นำไปสู่เผด็จการ”

จุดยืนดังกล่าวนำไปสู่ความพยายามที่จะข้ามพ้นข้อเสียของ พ.ค.ท. ซึ่งเราเห็นได้ชัดจากการพูดคุยกับที่ปรึกษาของ สมัชชาคนจนหลายคน และในงานของ Missingham และประภาส⁴⁴ นอกจากนี้ เราต้องไม่ลืมว่าแนวอนาธิปไตยไทยเกิดขึ้นท่ามกลางเผด็จการของรัฐบาลไทยหลัง ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ อีกด้วย เพราะเป็นวิธีการที่จะทำงานเพื่อสังคมในชุมชนต่างๆ โดยการหลีกเลี่ยงการปะทะโดยตรงกับรัฐ

ความล้มเหลวของประชาธิปไตยรัฐสภาทุนนิยมในการตอบสนองปัญหาคนยากจนตั้งแต่สมัยรัฐบาลชาติชายเป็นต้นมาจนถึงช่วงปัจจุบัน เป็นสาเหตุสำคัญที่มีการนำเสนอแนวคิดอนาธิปไตยในเรื่อง “ประชาธิปไตยทางตรง” (Direct Democracy)⁴⁵ แทน “ประชาธิปไตยแบบผู้แทน” (Representative Democracy)

⁴⁴ ประภาส ปิ่นตบแต่ง (๒๕๔๑), “การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจน”, ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, หน้า 35, 86 และ Bruce D. Missingham (2003), *The Assembly of the Poor in Thailand*. Silkworm Books. หน้า 30.

⁴⁵ D. Morland & J. Carter (2004), Anarchism and democracy. In: M.J. Todd & G. Taylor Democracy and participation. Merlin Press, U.K.

ประกาศ ปันตบแต่ง อธิบายว่า ประชาธิปไตยทางตรงคือการพยายามจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ระหว่างรัฐและชุมชนเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีอิสระในการบริหารทรัพยากรของชุมชน⁴⁶ ซึ่งต้องอาศัยทั้งการพึ่งตนเอง หันหลังให้รัฐ และการเคลื่อนไหวบนท้องถนนเพื่อต่อกรกับรัฐ⁴⁷ และวินดา ตันติวิทยาพิทักษ์ อดีตที่ปรึกษาสัมชามคนจนเคยอธิบายว่า ประชาธิปไตยทางตรงเป็นการตัด “พ่อค้าคนกลาง” (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นนักการเมืองนำหน้า) ออกไปเพื่อให้ขบวนการชาวบ้านต่อกรกับรัฐโดยตรง

ปัญหาคือ แนวคิดนี้ไม่สามารถลดอำนาจของรัฐส่วนกลางในการกำหนดนโยบายและรูปแบบต่างๆ ของสังคมได้จริง เพราะเน้นการเคลื่อนไหวประเด็นปัญหาแบบแยกส่วนและหันหลังให้กับปัญหาอำนาจรัฐ⁴⁸ ยิ่งกว่านั้นมันเป็นการวิเคราะห์ที่มองข้ามระบบประชาธิปไตยแบบผู้แทนในอดีตของนักสังคมนิยมที่ใช้งานได้ดีกว่ารัฐสภาทุนนิยม เช่น สมัยคอมมูนปารีสปี ค.ศ.1871 ระบบโซเวียตในช่วงแรกๆ ระหว่างปี ค.ศ.1917-1923 การเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงาน Solidarity ใน Poland ปี ค.ศ.1980 หรือสภาชุมชนและสถานอุตุสาทรกรรมในละตินอเมริกา เป็นต้น

อีกปัญหาหนึ่งของ “ประชาธิปไตยทางตรง” คือ มีการเสนอว่า ควรมี “สหภาพบ้านหรือชุมชน” ที่แต่ละครอบครัวในหมู่บ้านมีหนึ่งเสียงในการลงคะแนนเพื่อกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นหรือในการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือวุฒิสภา⁴⁹ แต่ปัญหาในข้อเสนอนี้คือ คนที่มีอิทธิพลสูงสุดในครอบครัว เช่น ผู้ชาย ผู้เป็นพ่อ หรือผู้สูงอายุ จะครอบงำคนอื่นๆ ในครอบครัว ซึ่งจะไม่นำไปสู่การปลดแอกมนุษย์แต่อย่างใด

ขบวนการภาคประชาชนไทยมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการขยายพื้นที่ทางประชาธิปไตยในสังคมเรา พื้นที่นี้ไม่ใช่เรื่องปลื้มใจที่ย่อยที่ไม่สำคัญ มันหมายความว่า เราตั้งสหภาพแรงงานเสรีที่ไม่ขึ้นกับภาครัฐหรือนายจ้างได้ มันหมายความว่า คนก้าวหน้าใน

⁴⁶ ดู พิทยา ว่องกุล (๒๕๔๕), เผด็จการรัฐสภาและวิกฤติประชาธิปไตย ใน พิทยา ว่องกุล -บรรณนิการ, “ประชาธิปไตยโดยตรงสู่พระราชรัฐสภา”, *วิถีทรรศน์ ชุตโลกาภิวัตน์* ลำดับที่ 15, หน้า (8) กับ 1 และ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๔๕), ประชาธิปไตยบนเส้นทางประชาชน, ในเล่มเดียวกัน หน้า 40

⁴⁷ ประกาศ ปันตบแต่ง (๒๕๔๑), อ้างแล้ว, หน้า (9), 85 และ 149

⁴⁸ ตามแนวคิดของ John Holloway (2002), *Change the world without taking power*. Pluto Press. Michael Hardt & Toni Negri (2000) *Empire*. Harvard University Press.

⁴⁹ ยุค ศรีอาริยะ (๒๕๔๕), ลัทธิเปาวันันจันแบบไทยๆ กับประชาธิปไตยโดยตรง, ใน พิทยา ว่องกุล - บรรณนิการ, “ประชาธิปไตยโดยตรงสู่พระราชรัฐสภา”, *วิถีทรรศน์ ชุตโลกาภิวัตน์* ลำดับที่ 15, หน้า 59

ภาคประชาชนรวมตัวกันตั้งองค์กรและจัดการประชุมได้ มันหมายความว่า รัฐต้องคำนึงถึงความไม่พอใจหรือความพอใจของภาคประชาชนเสมอ ไม่ใช่คิดจะทำอะไรก็ได้ เช่น การสร้างเขื่อน โรงไฟฟ้า หรือท่อก๊าซ ต้องพิจารณาว่าจะมีใครออกมาคัดค้านหรือไม่

แต่จากอีกมุมมองหนึ่ง เราจะเห็นว่าทั้งหมดนี้ไม่ได้แปลว่า อำนาจของรัฐในการกระทำเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองลดลงเลย รัฐทุกรัฐในประเทศที่พัฒนามักแสวงหาเสถียรภาพผ่านการเปิดโอกาสให้มีสิทธิเสรีภาพระดับหนึ่งในการแสดงความคิดเห็น ประท้วง หรือคัดค้าน เพื่อไม่ให้เกิดการประท้วงทุกครั้งกลายเป็นสิ่งที่ทำลายความชอบธรรมของการปกครอง พื้นที่ประชาธิปไตยที่สำคัญสำหรับภาคประชาชนก็สำคัญสำหรับรัฐด้วย ในการรักษาอำนาจ นี่คือนิยามที่นักมาร์คซิสต์อย่าง Gramsci (กรัมสกี) เคยพูดถึงเวลาเขาอธิบายว่า ประชาสังคม (Civil Society) เป็นสนามรบระหว่างชนชั้น และชนชั้นล่างยึดมาเป็นฐานในการทำการปฏิวัติได้ แต่ในทางกลับกันรัฐก็สามารถทำให้ประชาสังคมเป็นกำแพงปกป้องรัฐได้เหมือนกัน ซึ่งจะผ่านการกล่อมเกลางทางสังคมโดยรัฐ มันขึ้นอยู่กับว่าใครสามารถช่วงชิงความเป็นใหญ่ในสังคมได้ โดยเฉพาะในเรื่องความคิด Gramsci เรียกการสู้รบทางความคิดแบบนี้ว่า เป็นสงครามจุดยืน (War of Position) ซึ่งถ้าจะสำเร็จภาคประชาชนต้องมีพรรคการเมือง ไม่ใช่อาศัยขบวนการเคลื่อนไหวประเด็นเดียว⁵⁰

นักวิชาการที่ศึกษาสังคมศาสตร์คนอย่าง Bruce Missingham ประเมินความสำเร็จของขบวนการสังคมศาสตร์คน โดยเสนอว่า รัฐไทยยอมให้มีการประท้วงหลายครั้งและยอมประนีประนอมกับข้อเรียกร้องในบางกรณี แต่ทุกครั้งจะอยู่ในกรอบที่ปกป้องอำนาจและสิทธิพื้นฐานของชนชั้นนำเสมอ⁵¹ กรณีการต่อสู้ของสหภาพแรงงานต่างๆ ก็เหมือนกัน ซึ่งหมายความว่า การต่อสู้ประเด็นปัญหาปากท้องอย่างเดียวไม่พอ ต้องมีการต่อสู้ทางความคิดที่เกี่ยวกับการเมืองทั่วไปด้วย

ปัญหาสำคัญของการเมืองภาคประชาชนไทยภายใต้แนวคิดอนาธิปไตย คือแนวโน้มพยายามหันหลังให้รัฐเพื่อลดความสำคัญของมันโดยที่ไม่มีการประเมินอำนาจของรัฐและวิธีในการจัดการกับอำนาจนี้ ในทางปฏิบัติในที่สุดแนวอนาธิปไตยย่อมถูกกดดันให้เจรจาและเข้าหาพรรครัฐบาล และพึ่งพิงมาตราชานามธรรมของรัฐธรรมนูญหรือความฝันในองค์กร

⁵⁰ David Forgacs บรรณาธิการ (1999), *"The Antonio Gramsci Reader, Selected Writings 1916-1935"*, Lawrence & Wishart, London. หน้า 225

⁵¹ Missingham (2003), อ้างแล้ว, หน้า 137

อิสระที่ไม่เคยมี ซึ่งทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างรัฐ

จุดอ่อนหลักของข้อเสนอเรื่อง “ประชาธิปไตยทางตรง” คือมันนามธรรมเกินไป ชุมชนต่างๆ ไม่สามารถสร้างประชาธิปไตยทางตรงที่มีพลังขึ้นมาได้ถ้าไม่จัดการกับอำนาจรัฐก่อน และผู้ที่เสนอแนวนี้ไม่สามารถแข่งแนวกับพรรคการเมืองอย่าง *ไทยรักไทย* ที่เข้ามาเป็นรัฐบาลได้อีกด้วย *ไทยรักไทย* จึงครองใจชาวบ้านได้เพราะไม่มีการเสนอทางเลือกอื่นที่จับต้องได้ สหประชาชาติทางความคิดที่มาจากการเสนอ “ประชาธิปไตยทางตรง” ในประเทศไทยจึงเปิดทางให้มีการพิจารณาเรื่อง “ระเบียบใหม่ของเผด็จการ” ที่เสนอโดย พันธมิตรฯ

4) สำนักมาร์คซิสต์ (Marxism)⁵²

นักมาร์คซิสต์ตั้งแต่สมัยคาร์ล มาร์กซ์ จนถึงทุกวันนี้ เป็นกลุ่มคนที่ปกป้องประชาธิปไตยทุนนิยมจากการคุกคามของเผด็จการอย่างคงเส้นคงวามากกว่าสำนักคิดอื่นๆ ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นได้ในวิกฤตการเมืองไทยปี พ.ศ.๒๕๔๙ หรือ วิกฤตการเมืองของอินโดนีเซียในปี ค.ศ.1965 หรือปัญหาเผด็จการในมาเลเซีย เป็นต้น เพราะนักวิชาการสายโครงสร้างหน้าที่ และนักวิชาการสายประชาสังคมส่วนใหญ่มักจะมีข้อแก้ตัวว่า “การทำรัฐประหารครั้งนี้ หรือกฎหมายฉุกเฉินเป็นเรื่องจำเป็น”

นักมาร์คซิสต์อย่าง โรซา ลักแซมเบอร์ค เคยพิจารณาว่า นักปฏิวัติมาร์คซิสต์ที่ต้องการล้มระบบทุนนิยมและพัฒนาสังคมไปสู่ประชาธิปไตยเต็มรูปแบบของสังคมนิยม⁵³ ควรจะทำอย่างไรต่อประชาธิปไตยครึ่งใบของทุนนิยม

ในหนังสือ “ปฏิวัติหรือปฏิรูป” โรซา ลักแซมเบอร์ค อธิบายว่า การต่อสู้ประจำวันเพื่อการปฏิรูปในกรอบสังคมปัจจุบันของทุนนิยม รวมถึงการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยเป็นโอกาสเดียวของชาวสังคมนิยมที่จะลงมือร่วมสู้ในสงครามชนชั้นของกรรมาชีพเพื่อบรรลุจุดเป้าหมายสุดท้าย คือการยึดอำนาจทางการเมืองและการทำลายระบบการจ้างงานของ

⁵² สำนักมาร์คซิสต์แตกต่างจากสำนักเผด็จการstadalin-เหมาของพรรคคอมมิวนิสต์โดยสิ้นเชิง, ดูบทที่ 4 ในหนังสือเล่มนี้

⁵³ ทุนนิยมมีแค่ประชาธิปไตยทางการเมือง แต่สังคมนิยมจะมีประชาธิปไตยทางการเมืองพร้อมกับประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ เพราะชนชั้นกรรมาชีพจะเข้ามาควบคุมระบบเศรษฐกิจการผลิต แทนที่จะอยู่ภายใต้เผด็จการนายทุน

เผด็จการนายทุน สำหรับชนชั้นกรรมาชีพ ระบบประชาธิปไตยทุนนิยมเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะรูปแบบทางการเมืองที่เกิดขึ้นในระบบนี้ เช่น การบริหารตนเอง และสิทธิในการลงคะแนนเสียงชนชั้นกรรมาชีพสามารถใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการแปรรูปสังคมทุนนิยมได้ การใช้สิทธิเสรีภาพทางประชาธิปไตยในการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยเป็นทางเดียวที่จะทำให้ชนชั้นกรรมาชีพเกิดจิตสำนึกในผลประโยชน์ของชนชั้นตนเองและภาระทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นตนเอง แต่ประชาธิปไตยไม่ได้มีความสำคัญเพราะจะทำให้การปฏิวัติยึดอำนาจโดยชนชั้นกรรมาชีพไม่จำเป็นอีกต่อไป ตรงกันข้ามมันทำให้การยึดอำนาจดังกล่าวมีความจำเป็นชัดเจนขึ้น และมีความเป็นไปได้มากขึ้นอีกด้วย⁵⁴

สำหรับนักมาร์คซิสต์ ประชาธิปไตยทุนนิยมหรือสิทธิเสรีภาพต่างๆ ไม่ได้ประทานลงมาจากเบื้องบนหรือถูกออกแบบโดยอภิสิทธิ์ชนแต่อย่างใด⁵⁵ แต่มาจากการต่อสู้ของมวลชนภาคประชาชนต่างหาก และการต่อสู้ดังกล่าวอาจ “เปิดเผย” เช่น บนท้องถนนหรือ “ซ่อนเร้น” เช่น การต่อสู้เล็กๆ น้อยๆ ประจำวันในสถานที่ทำงาน เป็นต้น⁵⁶ ด้วยเหตุนี้การก่อตั้งสหภาพแรงงาน⁵⁷ การออกแถลงการณ์หรือการประท้วงต่อต้านเผด็จการล้วนแต่เป็นวิธีหลักในการสร้างประชาธิปไตยทุนนิยม ไม่ใช่ว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียง “อุบัติเหตุ” หรือ “ความวุ่นวาย” หรือสิ่งที่ “ไม่เกี่ยวกับประชาธิปไตย” ดังที่สำนักโครงสร้างหน้าที่ชอบเสนอ และเราจะเห็นว่า สำนักมาร์คซิสต์มีจุดร่วมในเรื่องนี้กับสำนักประชาสังคม เพราะให้ความสำคัญกับการรวมตัวกันและการกระทำของพลเมืองในการเปลี่ยนแปลงสังคม เพียงแต่ว่าสำนักมาร์คซิสต์จะเน้นความสำคัญของชนชั้นกรรมาชีพและเกษตรกรยากจน⁵⁸ แทนที่จะเน้นชนชั้นกลาง⁵⁹ แต่ในวิชาการกระแสหลัก บทบาทของชนชั้นกรรมาชีพและคนจนในการสร้างประชาธิปไตยมักถูกมองข้ามเสมอ⁶⁰

⁵⁴ Rosa Luxemburg (1988), *Reform or Revolution*. Pathfinder Press, New York. เขียนในปี 1900.

⁵⁵ ดู Paul Foot (2005), *อ้างแล้ว*, สำหรับกรณีอังกฤษ

⁵⁶ คาร์ล มาร์กซ และ เฟรดเดอริก เองเงิลส์, “แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์”, *อ้างแล้ว*

⁵⁷ Andrew Brown (2004), *Labour, Politics and the State in Industrializing Thailand*. Routledge.

⁵⁸ ใจ อึ๊งภากรณ์ (๒๕๔๓), “การเมืองไทยในทัศนะลัทธิมาร์กซ์”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, บทที่ 5

⁵⁹ เช่นข้อเสนอของ Robison & Goodman (1996), เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (๒๕๓๖), *อ้างแล้ว*

⁶⁰ R. B. Collier & J. Mahoney (1997), Adding collective actors to collective outcomes. *Labor and recent democratization in South America and Southern Europe. Comparative Politics*, 29 (3), 285-303.

นักมาร์คซิสต์มองว่า การต่อสู้ของมวลชนในฟิลิปปินส์ในปี ค.ศ.1986 ในอินโดนีเซียในปี ค.ศ.1998 หรือในไทยในปี พ.ศ.๒๕๓๕, ๒๕๑๖ และ ๒๕๓๕ เป็นสิ่งที่เปิดพื้นที่ประชาธิปไตย และแม้แต่นักวิชาการที่ไม่ใช่มาร์คซิสต์บางคน เช่น Barrington Moore ยังยอมรับว่า ประชาธิปไตยทุนนิยมในตะวันตกเป็นผลมาจากการต่อสู้และการปฏิวัติในอดีต⁶¹

นักประวัติศาสตร์คนสำคัญของอังกฤษ ชื่อ E.P.Thompson ชี้ให้เห็นว่า ประชาธิปไตยอังกฤษ เดิมถูกจำกัดไว้ในหมู่คนชั้นสูงและคนมีเงินเท่านั้น แต่การต่อสู้ของขบวนการแรงงาน เช่น กลุ่ม Chartists เป็นสิ่งที่เปิดพื้นที่ให้พลเมืองทุกระดับมีสิทธิในการลงคะแนนเสียง⁶² Rueschmeyer, Stephens & Stephens เสนอว่า ในละตินอเมริกา แคริเบียน และยุโรปตอนใต้ การต่อสู้ของขบวนการแรงงานซึ่งทำเนร่วมกับชนชั้นกลางเป็นผู้เปิดทางให้เกิดประชาธิปไตย⁶³ และการลุกฮือต่อสู้กับทหารเผด็จการในพม่าในเดือนสิงหาคมปี ค.ศ.1988 ก็อาศัยพลังสำคัญของชนชั้นกรรมาชีพในเนร่วมกับนักศึกษาและพระสงฆ์⁶⁴

การเดินขบวนล้มเผด็จการมาร์กอสในฟิลิปปินส์ในปี ค.ศ.1986 ประกอบไปด้วยคนงานจำนวนมาก แต่ไม่ได้มีการระดมคนผ่านสหภาพแรงงานอย่างเป็นทางการ การระดมคนมาจากสถานีวิทยุของพวกองค์กรศาสนาคริสต์คาทอลิกต่างห่าง⁶⁵ ในประเด็นการระดมคนมาเดินขบวนผ่านองค์กรสหภาพแรงงานในรูปแบบ “ทางการ” นี้ Yin-Wah Chu อธิบายจากกรณีไต้หวันและเกาหลีใต้ว่า บทบาทของชนชั้นกรรมาชีพในกระบวนการสร้างประชาธิปไตยต้องประเมินจากหลายๆ ด้าน เช่น กระแสการนัดหยุดงาน เป็นต้น⁶⁶ ไม่ใช่

⁶¹ Moore (1974), อ้างแล้ว

⁶² E. P. Thompson (1982), *The making of the English working class*. Penguin Books, London.

⁶³ D. Rueschmeyer, E. H. Stephens & J. D. Stephens (1992), *Capitalist development and democracy*. University of Chicago, U.S.A.

⁶⁴ Bertil Lintner (1990), *Outrage! Burma's Struggle for Democracy*. While Lotus.

⁶⁵ David Glanz (1998), Over the hills and far away. *Socialist Worker Review* (Australia) No. 2, September 1998, 18-22.

⁶⁶ Yin-Wah Chu (1998), Labor and democratization in South Korea and Taiwan. *Journal of Contemporary Asia*, 28(2) 185-202.

แค่เรื่องการเดินขบวนบนท้องถนนอย่างเดียว ซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ในไทย เพราะ Mabry อธิบายว่า ในกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ มีการแสกรนัดหยุดงานเกิดขึ้น ก่อนเหตุการณ์⁶⁷ ในกรณีการล้มมาร์กอสก็เช่นเดียวกัน กระแสการนัดหยุดงานค่อยๆ เพิ่มขึ้นในประเทศฟิลิปปินส์ในต้นทศวรรษที่ 80 พนักงานหญิงห้างร้าน Anson เป็นกลุ่มคนงานกลุ่มแรกที่ออกมาฝ่าฝืนกฎหมายห้ามนัดหยุดงานของ มาร์คอส ในปี ค.ศ.1981⁶⁸ ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1985 คนงาน 80,000 คนในสถานประกอบการ 150 แห่งบนเกาะมินดาเนาได้นัดหยุดงานทั่วไป ซึ่งช่วยสร้างกระแสล้มมาร์กอส ส่วนในอินโดนีเซียในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1998 ก่อนการล้มซูฮาร์โต ก็มีกระแสการนัดหยุดงานเกิดขึ้นในย่านอุตสาหกรรม Tangerang, Serang และ Semarang⁶⁹

นอกจากความสำคัญของบทบาทชนชั้นกรรมาชีพและภาคประชาชนส่วนอื่นๆ ในการรณรงค์ต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยแล้ว สำนักมาร์คซิสต์มองว่า ประชาธิปไตยทุนนิยมจะขาดมาตรฐานและทางเลือกทางการเมืองถ้าไม่มีพรรคการเมืองของแรงงานหรือคนจน เช่น พรรคแรงงานหรือพรรคสังคมนิยมชนิดต่างๆ ในสังคม ซึ่งเห็นได้ชัดในกรณีไทยหรือสหรัฐอเมริกา ที่การเมืองรัฐสภาถูกผูกขาดโดยพรรคการเมืองของนายทุน

ข้อเสนอในรูปธรรมของสำนักมาร์คซิสต์เพื่อที่จะขยายความเป็นประชาธิปไตยภายใต้ระบบทุนนิยมมีหลายข้อเสนอ เช่น

- ต้องสร้างพรรคของกรรมาชีพและชาวนาเพื่อเสนอทางเลือกทางเศรษฐกิจและการเมืองที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของชนชั้นล่าง และที่แตกต่างกับนโยบายพรรคนายทุน
- ต้องมีกระบวนการในการที่กรรมาชีพและคนจนจะสามารถ ควบคุม ตรวจสอบ และถอดถอน ส.ส. หรือผู้แทนของตนเองได้ ซึ่งมักจะไม่มีในระบบประชาธิปไตยทั่วไปของทุนนิยม

⁶⁷ B. D. Mabry (1979), *The development of labor institutions in Thailand*. Cornell University, New York, U.S.A.

⁶⁸ David Glanz (1998), *อ้างแล้ว*

⁶⁹ O'Lincoln, T. (1998), The water wears away the stone. *Socialist Worker Review* (Australia) No. 2, September 1998, 3-8.

- ต้องมีการขยายระบบเลือกตั้งไปสู่ ศาล ตำรวจ ตำแหน่งสาธารณะทุกตำแหน่ง กรรมการบริหารโรงเรียน โรงพยาบาล เทศบาล สื่อมวลชน และรัฐวิสาหกิจ
- ต้องมีการยกเลิกกฎหมายทั้งหลายที่ปิดปากประชาชน และไม่ให้เราตรวจสอบความถูกต้องของบางสถาบัน เช่น ศาลหรือสถาบันกษัตริย์ ต้องยกเลิกกฎหมายความมั่นคงหรือกฎหมายสภาวะฉุกเฉินชนิดต่างๆ และต้องไม่มีงบประมาณลับของใครไม่ว่าจะเป็นทหาร หรือองค์กรอื่นๆ
- ต้องนำสื่อมวลชนออกจากการครอบครองของกลุ่มทุนและอภิสิทธิ์ชน
- ต้องนำระบบลูกขุนมาใช้ในศาลเพื่อให้พลเมืองมีส่วนหลักในระบบยุติธรรมแทนที่จะมอบอำนาจให้ผู้พิพากษา
- ต้องสร้างรัฐสวัสดิการผ่านการเก็บภาษีก้าวหน้าจากคนรวย เพื่อให้พลเมืองส่วนใหญ่มีศักยภาพและความมั่นใจที่จะมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในระบบการเมือง

อย่างไรก็ตาม สำนักความคิดมาร์คซิสต์มองว่า ในระยะยาวต้องมีการยกเลิกระบบกึ่งเผด็จการของทุนนิยมเพื่อสร้างสังคมนิยมซึ่งจะเป็นประชาธิปไตยเต็มใบ และถึงแม้ว่าในโลกปัจจุบันยังไม่มีตัวอย่างของสังคมนิยมให้เราเห็น แต่ในอดีตมีหน่ออ่อนของระบบนี้เกิดขึ้น เช่น กรณีคอมมูนปารีส ปี ค.ศ.1971 หรือ สภาโซเวียต (สหภาพแรงงาน) ระหว่างปี ค.ศ.1917-1927 ซึ่งมีรูปแบบใหม่ของประชาธิปไตยเต็มใบ กล่าวคือ⁷⁰

- มีการเน้นการประชุมใหญ่ในสถานที่ทำงาน และการมีส่วนร่วมของพลเมืองอย่างต่อเนื่องเพื่อเสนอนโยบายผ่านผู้แทน การเน้นสถานที่ทำงานเพื่อเป็นหน่วยการเมืองเป็นเรื่องสำคัญเพราะนำไปสู่การควบคุมเศรษฐกิจโดยตรง
- มีการเลือกผู้แทนตามสถานที่ทำงาน โดยที่ผู้แทนต้องได้รับเงินเดือนเท่ากับเงินเดือนเฉลี่ยของประชาชน และมีระบบถอดถอนผู้แทนตลอดเวลาเพื่อตรวจสอบและควบคุม

⁷⁰ ใจ อึ๊งภากรณ์ (๒๕๔๒), “อะไรระลัทธิมาร์ค เล่ม ๑”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, บทที่ 2, ใจ อึ๊งภากรณ์ (๒๕๔๔), “สังคมนิยมจากล่างสู่บน”, สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, หน้า 13, ใจ อึ๊งภากรณ์ (๒๕๔๕), ประชาธิปไตยแรงงานของกรีมซี หน้า 225, “อะไรระลัทธิมาร์ค เล่ม ๒”, อ้างแล้ว

- มีระบบสามฝ่ายในการบริหารสถานที่ทำงานและสถาบันสาธารณะทุกชนิด โดยสามฝ่ายดังกล่าวประกอบไปด้วยผู้แทนรัฐบาล ผู้แทนพนักงานในสหภาพแรงงาน และผู้แทนประชาชนในฐานะผู้บริโภค โดยที่ผู้แทนทุกคนมาจากการเลือกตั้ง

โดยสรุปแล้วสำนักมาร์คซิสต์เน้น “ผู้กระทำ” ซึ่งเป็นชนชั้นกรรมาชีพในการปกป้องและขยายพื้นที่ประชาธิปไตยทุนนิยม โดยที่การต่อสู้ดังกล่าวมีเป้าหมายระยะยาวในการสร้างประชาธิปไตยเต็มใบของสังคมนิยม

• • • • •

ดรชนีคำสำคัญ

(ควรดูทั้งภาษาไทยและอังกฤษ)

กบฏผู้มีบุญ	บทที่ 2	ซูการ์โน	บทที่ 2, 4, 6
การค้าเสรี	บทที่ 1, 7	ซูฮาร์โต	บทที่ 4, 6, 9
การคุมกำเนิด	บทที่ 8		
การทำแท้ง	บทที่ 8	ตลาดเสรี	บทที่ 1, 7
การพัฒนาแบบองค์รวมและต่างระดับ	บทที่ 1		
		ทฤษฎีพึ่งพา	บทที่ 1
ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม	บทที่ 9, 10	ทุนนิยม	บทที่ 1, 7, 9
ขบวนการชาตินิยม	บทที่ 2	ทุนนิยมโดยรัฐ	บทที่ 4, 7
ขบวนการภาคประชาชน	บทที่ 9, 10		
ขบวนการแรงงาน	บทที่ 1, 3, 4, 9, 10	นโยบายเศรษฐกิจใหม่ในมาเลเซีย	บทที่ 3
เขมรแดง	บทที่ 4	นารวม	บทที่ 7
คนจีน	บทที่ 3	แบ่งแยกและปกครอง	บทที่ 1, 3
คนรักเพศเดียวกัน	บทที่ 8		
คนอินเดีย	บทที่ 3	ปฏิวัติทุนนิยม	บทที่ 1, 4
ค่านิยมเอเชีย	บทที่ 10	ประชาคมในฝัน	บทที่ 2
โครงสร้างหน้าที่	บทที่ 10	ประชาสังคม	บทที่ 9, 10
		ประชุม Panglong	บทที่ 3
จลาจลในมาเลเซีย 1969	บทที่ 3	ปัตตานี	บทที่ 3
จักรวรรดินิยม	บทที่ 1, 2, 4, 5		
		พรรคคอมมิวนิสต์	บทที่ 4, 7
ชนชั้น	บทที่ 3, 4, 6, 7, 9, 10	พรรคฝ่ายซ้าย	บทที่ 4
เชื้อชาติ	บทที่ 3	พ่อเป็นใหญ่ Patriarchy)	บทที่ 8

ภาษา	บทที่ 2, 3	อัตรากำไร	บทที่ 7
		อาณานิคม	บทที่ 1, 2, 4, 5
มติที่ 7	บทที่ 7		
มหาธีร์	บทที่ 3	โฮจิมินห์	บทที่ 2, 4, 5
มาร์คซิสต์	บทที่ 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10		
		Aceh	บทที่ 3
ระบบสาธารณสุข	บทที่ 7	Andres Bonifacio	บทที่ 2
ระบบอุปถัมภ์	บทที่ 10	Aung San	บทที่ 2, 3
รัฐชาติ	บทที่ 1, 2	Boedi Oetomo	บทที่ 2
แรงงานบังคับ	บทที่ 1	Bumiputra	บทที่ 3
แรงงานรับจ้าง	บทที่ 1, 9	Chettiars	บทที่ 3
		Communitarianism	บทที่ 6
วิกฤตเศรษฐกิจ	บทที่ 2, 7	Consociationalism	บทที่ 6
เวียดมินห์	บทที่ 2, 4, 5	Doh Bama Asi-ayone	บทที่ 2
		Dien Bien Phu	บทที่ 5
ลัทธิสตาลิน-เหมา	บทที่ 1, 4, 5	Doi Moi	บทที่ 7
ลี้กวนยู	บทที่ 6	Feminism	บทที่ 8
		Floating Mass	บทที่ 6
ศาสนา	บทที่ 2, 3	Furnival	บทที่ 1, 3
		General Council of Burmese	
สงครามเย็น	บทที่ 4, 5	Associations	บทที่ 2
สหภาพแรงงาน	บทที่ 9	Goh Chok Tong	บทที่ 6
สังคมนิยม	บทที่ 4, 10	Golka	บทที่ 6
สังคมพหุ Plural Society	บทที่ 1, 3	Guided Democracy	บทที่ 6
สำนักเศรษฐกิจสองระบบ	บทที่ 1	Hukbalahap	บทที่ 4
		Jose Rizal	บทที่ 2
อนาธิปไตย	บทที่ 9, 10	Kerkvliet	บทที่ 2, 7, 10

Malay Chinese Association	บทที่ 3	Peoples Action Party	บทที่ 6, 7
Malay Indian Congress	บทที่ 3	Peranakan	บทที่ 3
Malay Peoples Anti-Japanese		Pol Pot	บทที่ 4
Army	บทที่ 4	Pribumi	บทที่ 3
Moro	บทที่ 1	Saya San	บทที่ 2
Nahdatul Ulama	บทที่ 2	Sisters in Islam	บทที่ 9
National League for Democracy	บทที่ 3	Serekat Islam	บทที่ 2, 4
Ne Win	บทที่ 3	Totok	บทที่ 3
New Economic		UMNO (United Malay National	
Mechanism ในลาว	บทที่ 7	Organisation)	บทที่ 3
Nghe-Tinh	บทที่ 2	VOC (บริษัทอีสต์อินเดียของ	
NGOs	บทที่ 9	ฮอลแลนด์)	บทที่ 21
Pancasila	บทที่ 6		

.....